انتشار اسلام
تاريخى

انتشار اسلام

تاریخی

مؤلفی

هندستانك علیکر مدرسهٔ کبیرهٔ اسلامیه‌سی
فلسفه معلم سابقی
لوندره دارالفنونی عربی معلمی

ت . و . آرنولد

مترجمی

که‌مبریج دارالفنونی (ماسته‌ر اوف آرتس)
رتبه‌سی اصحابندن
چرکش شیخی زاده

م . خلیل خالد

سبیل الرشاد کتبخانه‌سی نشریاتی

استانبول

یکی مطبعه

بابعالی جاده‌سنده رشید افندی خاننده

١٣٤٣

مقدمه

اسلامك وعظ وتبليغى نام اثر معتبرك انكليزجه‌دن توركجه‌يه ترجمه‌سنى سبيل الرشاد بكا تكليف ايلدى . بوايشك كنج وداها غيور بر كيمسه‌نك همتنه توقف ايده‌جكنى بيلديكمدن تكليف واقعى تلقى‌ده خيلى تردد ايلمشدم . تردده داها مهم بر سبب واردى ؛ بو كتاب اوقوندقدن صوكره آكلاشيله‌جغى اوزره غايت عالمانه يازلمش ومدخلى كبى مطالعات اختتاميه فصلى‌ده برچوق دقيق افكار فلسفيه‌يى محتوى بولنمش اولديغندن او افكارك لسانمزه نقلى ايچون كندمده كافى اقتدار بولامشدم . مع مافيه اثرك صاحب ايمان هر وطنداش ايچون جاذبه‌لى مباحثى حاوى بولنمسندن طولايى عاقبت تكليف واقعى قبوله جرأت ايلدم . بعض اصطلاحات دينيه و فلسفيه‌نك لسانمزده‌كى مقابللريله بعض اسماء خاصه‌نك صورت تحريرنده ارتكاب خطا ايلمش اولديغم پك محتملدر . بو اثر عالمشمول بونجه موادى حاوى اولديغندن ترجمه‌سنده برچوق تدقيقات و تتبعاته احتياج بولنديغى دركاردر ؛ حالكه شو صيره‌ده او كبى تتبعاتده بولنه‌جق فرصته مالك اولمديغم كبى اساساً ترجمه ايچون تعيين ايديلن اوچ درت آيلق قيصه بر مدت او كبى تحقيقات و تتبعاته مساعد دخى دكلدى ؛ بوندن طولايى خطاى واقعه‌مك ارباب قرائت طرفندن عفو بيورلمسى متمنادر . هر حالده ترجمه‌ده سهولت عباره التزامنه چاليشدم ؛ چونكه مؤلف بو اثرى آوروپاليلر آره‌سنده اكثريتله ارباب اختصاصك قرائتى ايچون استحضار ايلديكى حالده ترجمه‌سنده هر ديندار وطنداشك سهولتله قرائتنه صلاحيتى نظر دقتدن دور طوتلامشدر .

مؤلف فاضل كتابى مندرجاتنك همان هر فقره‌سى ايچون براى استشهاد زير صحايفده السنهٔ متعدده اوزره يازلمش مأخذلرك اساميسنى كوسترمشدر . بن يالكز بو مأخذلردن مهملرينك اسملرينى آلدم واسامىٔ مأخذك تكررينه پك‌ده ميدان ويرمدم ؛ زيرا مأخذ اوله‌رق كوستريلن اسامىٔ كتب ورسائلى توركجه‌ده ايضاحاتلى اوله‌رق نقل ايدلمك لازم كلديكندن مأخذ اصليلرك عموميت اوزره نقلى لسانمزده‌كى طبعنى زياده‌سيله اشكال ايلردى .

بو اثری ایکنجی طبعندن ترجمه ایلدم . برنجی طبعی ۱۸۹۶ سنه‌سنده یعنی بوندن یکرمی سکز سنه مقدم وقوع بولدی . مؤلفی ایشته اوسنه لوندره‌ده طانیشدم . اووقت بواثری حاضرلامق ایچون سکز سنه چالیشدیغنی سویلمشدی ؛ فقط ۱۹۱۳ سنه‌سی وقوعه کلن ایکنجی طبع ایچون داها بر خیلی سنه‌لر چالیشمش اولدیغی ظاهردر .

اثرك وقایعی میلادی تاریخ اوزره قید ایدلدیکندن بونلرك هجری مقابللرینی بولوب ایکی تاریخی‌ده یان یانه قید ایتدم واستشهاد طریقیله نقل ایدیلن آیات قرآنیه ترجمه‌لرندن عبارهٔ متینهٔ اصلیه‌لرینی بالتفهم قرآن کریمده تحری ایلدم و صحت اوزره نقله چالیشدم . امید ایدرم که بوبابده بیوك خطالرده بولنمدم .

مؤلف فاضل محویت کوسترەرك اثرینه « اسلام میسیونه‌رلکی تاریخی » دیمکدن چکندیکنی یازییور ؛ فقط بز اثری امثالسز بر تاریخ اوله‌رق بولدیغمزدن تورکجه‌ده اسمنی « انتشار اسلام تاریخی » قویدق . کتابنك حاوی اولدیغی موادك تلقیسنده پك بیطرف بولنمقله برابر محترم مؤلفك اسلامیتی خرستیان منقدلرینه قارشی یالکز صحت اوزره دکل ، برده جهد ومحبتله مدافعه ایلدیکی مندرجات کتابك قرائنندن منفهم اولور .

تحصیل عالیسنی کمبریج دارالفنوننده اتمامدن صوکره هندستانه کیدن مؤلف هند مسلمانلرینك علوم وفنون حاضره ایچون باشلیجه برمؤسسهٔ تدریسیه‌لری اولان علیکر مدرسه‌سنده فلسفه معلملکی ایتمشدر . انکلتره‌یه عودتندن صوکره لوندره‌ده‌کی هندستان نظارتی کتبخانهٔ کبیرینه مدیر اولمشدی . بالآخره انکلتره‌ده‌کی هندلی طلبه‌نك امور تحصیلیه‌سنه نظارت ایلمش اولدیغی کبی لوندره دارالفنونه‌عربی‌معلمی دخی انتخاب‌ایدلمشدر . خدمات عدیده‌سنه مکافاةً « سیر » عنوانی‌ده بحق استحصال ایلمشدر .

چرکش شیخی زاده

م . خلیل خالد

سیر : پیغمبریمزك افعال واخلاقلرندن
بحث ایدن اولان کتاب ،

برنجی فصل

مدخل

میلادك ۱۸۷۲ تاریخنده (وهسمینستهر) دهکی بویوك کلیساده میسیونهرلك تشبثاتی مناسبتیله وقوعه کلن شفاعت دعاسی اجتماعنده پروفسور ماکس موله‌ر [۱] طرفندن ویریلن قونفرانس کوندن بری دنیاده موجود اولان اللی بویوك دینی « میسیونهرلی » و « میسیونهرسز » دیه ایکی یه تقسیم ایتمك برقاعدهٔ عمومیه اولمشدر . میسیونهرسز صنفنده موسویت ، براهمان وزردشت مذهبلری داخلدر . میسیونهرلی قسمده‌ده بودا مذهبیله نصرانیت ودین اسلام بولنیور . ماکس موله‌ر میسیونهرلی دیندن مراد نه اولدیغنی پك ایی تعریف ایلمشدر : « واضع دینك وآندن براز صوکره کلن خلفلرینك نشر حقی وغیر مؤمنلرك ایمانه کتورلسنی بر وظیفهٔ مقدسه مرتبه‌سنه چیقاردقلری دینه « میسیونهرلی » دین دینیله‌بیلور . بو بر روح حقدرکه او دینه معتقد اولانلرك قلبلرنده موجوددر ؛ هیچ‌ده ساکن قاله‌ماز ؛ تاکه فکراً ، قولاً وفعلاً کندیسنی اظهار ایده . بویله‌جه امر تلقینی هرفرد بشرك روحنه ایصال ایتمدکجه راحت طورماز ؛ تاکه کندیسنك حق اولمق اوزره ایمان ایلدیکی شی بوتون اعضای بنی بشر طرفندن حق وحقیقت اولمق اوزره قبول ایدیله . »

کندی دینلرینك حق اولدیغی حقنده‌کی شوقلرندن طولاییدرکه مسلمانلر اسلامك بشارتنی هر کیردکلری مملکته کوتورمك وظیفه‌سیله ملهم بولنورلر ؛

[۱] پروفسور ماکس موله‌ر آلمان ایکن قرالیچه ویقتوریا دورنده انکلتره‌یه کلوب توطن ایتمش ؛ انکلیزلشمش واوقسفورد دارالفنوننده مهم برموقع تدریس احراز ایلمشدی . منقد ، متفکر ومستشرق ایدی . سانسقریت لسانیله وعلم اشتقاق ایله زیاده توغل ایلردی . « دنیانك مقدس کتابلری » عنوانی آلتنده متعدد ادیانك کتب مقدسه‌سنی حاوی بولنان انکلیزجه اثر عظیم آنك تحت اداره‌سنده وجوده کلمشدر . مترجم

بو ایسه آنلرك دیننك میسیونه‌رلك ادیانی آره‌سنده بر موقع طوتمسنی بحق التزام ایدر . ایشته بو تلقین وتبشیر شوقنك تاریخ حدوثی وآنك قوای الهامیه وصور اجرائیه‌سی صحایف آتیه‌نك موضوعنی تشکیل ایلر . الیوم دنیانك هر طرفنه طاغلمش بولنان برقاچ یوز میلیون افراد اسلامیه اون اوچ عصر ظرفنده وقوعه کلن بو تبشیر فعالیتلرینك برهانیدر .

بو دینك احکامی ابتدا یدنجی قرن (میلادی) ده عربستان خلقنه بر پیغمبر طرفندن تبلیغ ایدلمش وآنك لوای رسالتی آلتنده بو خلقك قبائل متفرعه‌سی بر امت حالنه کلمشیدی . بو یکی حیات ملینك انشراحی ایله وبر غیرت وهوس ایله ـ که اوردولرینه همان غیر قابل مقاومت بر قوت بخش ایلمشیدی ـ بو خلق اوچ قطعهٔ عالمه فتح وحکم املیله آقین ایتدی . ابتدا سوریه ، فلسطین ، مصر ، شمالی آفریقا وایران اونلرك مواجهه‌لرنده برر برر سقوط ایلدی . اسپانیایه قدر غرب وهندستان حدودنده‌کی سند نهرینه قدر شرق جهتلرینه طوغری روش تضییق آرتیردقلرندن پیغمبرك ارتحالندن یوز سنه صوکره آنك اثرینه سالك اولانلر کندیلرینی رومانك اوج اقباله واصل اولدیغی زمانده‌کی امپراطورلغندن داها بویوك بر ملکك حاکملری موقعنده بولدیلر .

واقعا سنین متعاقبه ظرفنده بو بویوك مسلمان امپراطورلغی طاغیلدی واسلامك قوهٔ سیاسیه‌سی آزالدی . فقط فتوحات روحانیه‌سی بلا انقطاع دوام ایلدی . (١٢٥٨ ـ هجری ٦٥٦) سنه‌سنده مغول سوریلرینك بغدادده غصب وغارت اجرا ایلدکلری وعباسیه خاندانك سونوك بر حالده بولنان شانی قانلر ایچنده بوغدقلری و (له‌ئون وقاستیل) فردیناندینك اندلسك (قرطبه) جهتلرنده‌قالان مسلمانلری سوروب چیقاردیغی (میلادی ١٢٣٦ ـ هجری ٦٣٤) واسپانیاده مسلمانلرك صوك موقع حصینی اولان غرناطه‌نك خراج ویرمکه مجبور قالدیغی زمانلرده اسلامیت صوماطرا آطه‌سنده ومالای جزایر مجتمعه‌سی ایچنده ترقیات مظفرانه‌یه باشلایوردی . تنزل سیاسیسی آنلرنده اسلامیت اك پارلاق فتوحات روحانیه‌سندن بعضلرینی اجرا ایلمشدر . ایکی وقعهٔ تاریخیه صره‌سنده طریق پیغمبری سالکلرینك بوغازلرینه باربار طائفه‌لر آیاقلرینی باصمشلردی ؛ یعنی

سلچوق توركلری اون برنجی عصرده ومغوللر اون اوچنجی عصرده . بو ایکی حالده دخی فاتحلر مغلوبلرك دینی قبول ایتمشلردر . کذلك کندیلرینه هیچ بر قوهٔ حاکمیت معین اولمدیغی حالده مسلمان مبشرلری دینلرینی آفریقای وسطایه ، هند شرقی دینیلن آطه‌لره وچینه قدر ایصال ایتمشلردی . حال حاضرده ایسه دین اسلام مراکشدن زنکباره ، آفریقای غربیه‌ده‌کی سییه‌راله‌ئوندن سبریا وچینه ، بوسنه وهرسکدن یکی (کینی) مستملکه‌سنه قدر توسع ایتمش بولنمقده‌در . منحصراً مسلمان بولنان دیار وممالکتلرك حدودندن خیلی اوزاقده قالان چین کبی ، روسیه کبی مملکتلر کثرتلی اهل اسلامی حاوی اولدقدن باشقه رسول اسلامك طریق دینیسی سالکلرندن مرکب بعض جماعات صغیره داها واردرکه دین اسلامك غیر مؤمنلر ایچنده موجودیته مالکیتنی اثبات ایدر . اصلاً تاتار اولوب له لسانیله متکلم بولنان و (قوونو) ، (ویلنو) و (غرودنو) کبی حوالی‌ده ساکن اولان ، امید برونی مستملکه‌سنده فلمنکجه تکلم ایدن مسلمانلر له غربی هند آطه‌لرینه وانکلتره ایله هولاندایه تابع کینی‌یه قدر دین اسلامی کوتورن هندستان عمله وخدامی کبی . صوك سنه‌لرده اسلامیت انکلتره‌ده ، شمالی آمریقاده ، آوسترالیاده وژاپونیاده کندیسنه سالکلر بولمشدر .

کرهٔ ارضك بو قدر واسع بر قسمنده بو دینك انتشار ایتمسی اجتماعی ، سیاسی ومذهبی اولمق اوزره اسباب مختلفه‌دن ناشیدر . فقط بونلردن باشقه بر سبب داها واردرکه او حیرت بخش نتیجه‌نك استحصالنده اك قوتلی عامللردن بری اولمشدر . بوده کندیلرینه حضرت پیغمبری نمونهٔ اقتدا اتخاذ ایدن وغیر مؤمنلرك اهتداسی ایچون وقف وجود ایلین مسلمان مبشرلرینك طورمق بیلمز فعالیتلریدر . میسیونه‌رلك فعالیتی اسلامیتده صوکره‌دن دوشونلمش برشی دکلدر ؛ حتی داها بدایتدن مؤمنلر اوزرینه واجب اولمش برایشدر . بوکا قرآن کریمك شو آیتلری ایله حکم اولنه‌بیلور :

« ادع الی سبیل ربك بالحکمة والموعظة الحسنة (سورة النحل) = ربکك یولنه انسانلری حکمتله وکوزل نصیحتلرله دعوتده بولون . »

« فلذلك فادع واستقم كما امرت (سورة الشورى) = انسانلرى ايشته بو توحيده دعوت ايت وامر اولونديغك وجهله استقامتده بولون . »

« وقل للذين اوتوا الكتاب والاميين أأسلمتم فان اسلموا فقد اهتدوا (سورهٔ آل عمران) = كنديلرينه كتاب ويريلنلرله عرب مشركلرينه اسلامى قبول ايتديكزمى ؟ دى . شايد قبول ايدرلرسه ضلالدن قورتولمشلر ديمكدر »

« كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تهتدون (آل عمران) = بلكه طوغرو يولى بولورسيكز ديه الله سزه بويله‌جه آياتنى بيلديرييور . »

« فلا ينازعنك فى الامر وادع الى ربك انك لعلى هدى مستقيم (سورة الحج) = ذبحه ايشنده سنكله اصلا منازعه ايتمسونلر . (يعنى نزاعه ميدان ويرمه .) وربكك دينه دعوتده بولون »

« وان احد من المشركين استجارك فاجره حتى يسمع كلام الله (سورة التوبة) = مشركلردن برى سندن امان ديلرسه كلام اللهى ديكله‌مسى ايچون اوكا امان وير . »

« فان تابوا واقاموا الصلاة وآتوا الزكوة فاخوانكم فى الدين (سورة التوبة) = كفردن رجوع ايدرلرده نماز قيلار ، زكات ويررلرسه آرتيق سزك دين قارداشلريكزدر . . »

بويله‌جه اسلاميت مباديدن برى عملى ونظرى اولمق اوزره ميسيونه‌رلى بر دين بولنمشدر ؛ چونكه بو تبشير حيات حضرت محمد ده تمثل ايدر وغير مؤمنلرك قلبلرينه دينلرينى ادخاله يول بولان وبر قافلهٔ كثيره تشكيل ايدن مسلمان مبشرلرينك باشنده بالذات حضرت پيغمبر بولنور . بوندن ماعدا اسلاميته‌كى ميسيونه‌رلك روحنك امازه‌لرينى مظالم جبارەده ويا متعصبينك شدت غضبلرنده آراميه‌جغمز كبى بر النده قيليج ، ديكر النده قرأن بولنور بر صورتده تخيل ايديلن شخصيتده ، يعنى مسلمان جنكاورينك تشبثاتنده‌ده آرامامليدر ؛ او آنجق كرهٔ ارضك هر بر جهتنده دينلرينى ادخاله چاليشان مسلمان واعظيله تاجرينك ساكن ونمايشدن عارى اولان فعاليتلرنده بولنور . بو كبى غير متجاوز وصلحپرورانه اصول وعظ وتلقين يالكز ايجابات سياسيه‌نك جبر وشدتى غير معقول ويا غير ممكن كوسترديكى زمانلرده اتخاذ اولنمامشدر ؛

بزده قرآن كريم او اصول تلقينك اتخاذينى متعدد آيتلرله امر ايدر .

« واصبر على مايقولون و اهجرهم هجراً جميلا (سورة المزمل) = كفارك سويلدكلرينه تحمل ايت . واونلرله علاقه‌كى صورت جميله‌ده كس »

« الا بلاغاً من الله ورسالاته (سورة الجن) = نم المده اللهك وحيلرينى تبليغدن ورسالتلرندن باشقه بر شى يوق » .

« قل للذين آمنوا يغفروا للذين لايرجون ايام الله ليجزى قوماً بما كانوا يكسبون (سورة الجاثية) = ايمان ايدنلره سويله : اللهك شدتلى كونلرينك كله‌جكنى اوممايوب‌ده كنديلرينه اذا ايدن كفارى عفو ايتسونلركه بوصورتده قازانمش اولدقلرى حسنات يوزندن الله بر قومى نائل مكافات ايلسون . »

« قال الذين اشركوا لوشاء الله ماعبدنا من دونه من شى نحن ولا اباؤنا ولا حرمنا من دونه من شى كذلك فعل الذين من قبلهم فهل على الرسل الا البلاغ المبين (سورة النحل) = مشركلر ديديلركه الله ايسته‌مش اولايدى بزده ، آتالرمزده نه اوندن باشقه‌سنه طاپار ، نه‌ده اونك حرام ايتمديكى بر شيئى حرام ايدردك . كنديلرندن اول كلنلرده بويله ياپمشلردى . پيغمبرلر ايچون آچيق بر تبليغدن باشقه بر شى وارمى ؟ »

« فان تولوا فانما عليك البلاغ المبين (سورة النحل) = يوز چويررلرسه سنك وظيفه‌ك آنجق آچيق بر تبليغدن عبارتدر . »

« ولا تجادلوا أهل الكتاب الا بالتى هى احسن الا الذين ظلموا منهم وقولوا آمنا بالذى انزل الينا وانزل اليكم والهنا والهكم واحد ونحن له مسلمون (سورة العنكبوت) = ايچلرندن ظلم ايدنلرى مستثنا اولمق اوزره اهل كتاب ايله مجادله‌كزده اك كوزل طريقدن باشقه‌سنى طوتمايك ، وديككه : بزلر بزه‌ده ، سزه‌ده اينديريلن كتابلره ايناندق . »

« فان أعرضوا فما ارسلناك عليهم حفيظاً ان عليك الا البلاغ = اعراض ايدرلرسه بزلر سنى اونلر اوزرينه محافظ كوندرمدك . سنك عهده‌كده تبليغدن باشقه وظيفه يوق . »

« ولوشاء ربك لآمن من فى الارض كلهم جميعا افأنت تكره الناس حتى

يكونوا مؤمنين (سورة يونس) = ربك ايستەسەيدی بر يوزندە كيلرك هپسی ايمان ايدردی . سن ، يوقسه مؤمن اولملری ايچون انسانلره جبرمی ايدەجكسك ؟ »

« وما ارسلناك الا كافةً للناس بشيراً ونذيراً (سورةسبأ) = بزلر سنی بوتون انسانلر ايچون آنجق بشير ونذير اولەرق كوندردك . »

« لا اكراه فی الدين (سورةالبقرة) = دينده جبر يوق . »

« واطيعوا الله واطيعوا الرسول فان توليتم فانما علی رسولنا البلاغ المبين (سورة النور) = بردە ، اللهه وپيغمبره اطاعت ايديكز . شايد اعراض ايدرسەكز پيغمبرمزك عهدەسندە آچيق بر تبليغدن باشقه وظيفه يوقدر . »

قل يا ايها الناس انما أنا لكم نذير مبين (سورة الحج) = اونلره دی كه : ای انسانلر بن سزك ايچون آچيق تبليغ ايدر برنذيردن باشقه برشی دكلم . »

« انا ارسلناك شاهداً ومبشراً ونذيرا . لتؤمنوا بالله ورسوله وتعزروه وتوقروه وتسبحوه بكرة واصيلاً (سورةالفتح) = يا محمد بز سنی شاهد ، مبشر ونذير اولەرق كوندردك . تا كه سزلر اللهه ورسولنه ايمان ايله پيغمبری اعزاز وتوقير وجناب حقی صباح وآقشام تنزيه وتقديس ايدەسكز . »

« ولا تزال تطلع علی خائنةٍ منهم الا قليلا منهم فاعف عنهم واصفح ان الله يحب المحسنين (سورة المائدة) = ايچلرندن پك آزندن باشقەسنك دائما خيانتنه مطلع اولور طوروروسك . كنديلرينه قارشی عفو وصفح ايله معامله ايت . شبهەسز الله ايلك ايدنلری سور . »

آتيدەكی صحايف بو آياتك تاريخده نصل ثبوت بولديغنی و فعاليت تبشيريه اصولنك نه وجهله موقع اجرايه قونديغنی ارائه مقصدينه خادمدر . قارئلره ابتدای امرده شونی آكلاتمق لازم كلوركه بو اثر ، مسلمان اجبار دينيسنك دكل ، مسلمان تبشيرينك تاريخی اولمق اوزره يازلمشدر . بناءً عليه تواريخ اسلاميەنك اوتەسندە بروسندە بولنەبيلەجك تلقين جبری دين مثاللرينك تسجيلی مقصود دكلدر . آوروپا محررلری بو قبيل مثاللری اعظامه او قدر اهتمام ايتمشلردركه او مثاللرك اونوديلەبيلەجكی حقنده تلاش كوسترمكه محل يوقدر و بو مثاللر قطعياً تاريخ تبشيرك دائرەسی داخلنه كيرمزلر . طبيعی نصرانيتدەكی

میسیونه‌رلکك تاریخنده شارلمانك قیلیج اوجیله وافتیزه اجبار ایتمسندن زیاده اعزه‌دن (لیوجه) ایله (ویلهارد) ك ساقسون مجوسیلری آره‌سنده وقوعه کلمش اولان فعالیت تبشیریه‌لری کوریلور ؛ دانیمارقه‌نك حقیقی میسیونه‌ری‌ده بتپرستلکی ملکندن سوکوب چیقاران قرال (قنوت) دکل ، آنجق اعزه‌دن (آنسغار) ایله خلفی بولنان ذواتدر . واقعا مناستر رئیسی (غودفریت) واپسقپوس (قریستیه‌ن) بتپرست پروسیالیلرك تنصیری امرنده پك آز موفق اولدیلر ؛ فقط کندیلرینك اثرلرینی آتش و چلیك ایله اکمال ایدن « قیلیج قرداشلری » وسائر اهل صلیب داها حقیقی صورتده نصرانیتك میسیونه‌رلکنی تمثیل ایدرلر . (اوردو فراتروم میلیتی قریستی) عنوانلی مجاهدین عیسویه شوالیه‌لری (لیووینا) خلقنی خرستیانلغی قبوله اجبار ایلدیلر ایسه‌ده اوممکلتده عیسوی دینك حقیقی میسیونه‌ری اولمق اوزره آنجق مناستر نشین راهبلردن (مانهارد) و (ته‌ئودوریق) کوستریله‌بیلور . بعض احوالده ژه‌زوئیتلرك قوللانمش اولدقلری شدت و سائط (فرانسوا ئه کزاویه) یه و سائر دین واعظلرینه عائد اولان شرفی اکسیلده‌مز . (امبونیا) آطه‌سنه ١٦٩٩ ده باش راهب برای تفتیش کلدیکی زمان اوآطه‌نك بعض راجه‌لرینك وافتیز ایدلمك اوزره جمع ایدلمسی حقنده امر ویرلمسندن طولایی (والاتین) ك مبشرلکنه یکده نقیصه کلمز .

کنیسای نصرانیت تاریخنده میسیونه‌رلك فعالیتنك نوبتلر کچیردیکی ، حواریون غیرتلرینی آکدیران کونلری قیدسزلق وکلال دورلری تعقیب ایلدیکی وکلام‌الله نامنه دینه کوتورمك ایچون اولان موعظه‌لرك یرلرینی تجریم ایله تبدیل دینه اجبار سوتمش اولدیغی کوریلور . بونك کبی مسلمان ارشادینك تاریخ اسلامك ادوار متخالفه‌سنده هم طورغونلغی ، هم‌ده جوشقونلغی وقوعه کلمشدر . فقط مادام‌که تلقین دین بو ایکی مذهبدن هر برینك باشلیجه بر وصفیدر ، اوحالده هر برینك تاریخ تبشیری بر شعبهٔ تتبع اولمق اوزره تفریق ایدلمك مناسبدرکه بوده حیات دینیه‌نك سائر تظاهراتی برطرف ایدلمیوب آنجق کندینه مخصوص اولان بر شکلی اوزرینه دقتی حصر ایله اولور . بوندن ناشی پروپاغاندا ایله

اجباراهتدا سجلاتی کرك کنیسای نصرانیتده اولسون ، کرك مؤسسهٔ اسلامده بولنسون ، آیری اوله‌رق تتبع ایدلمك لازم کلور ؛ ولوکه بوایکی شق تلقین بعضاً بربریله مزج ایدلمش بولنسون .

خرستیان دینی دائما نوزدچلك جنوبنده کائن (ویکن) ده قرال (اولاف تریغوه‌سون) ك یاپدیغی کبی — که بو آدم خرستیانلغی قبول ایتمیانلری یا امحا ایلمش ویااللرینی ، آیاقلرینی کسدیرمش ، یاخود تعذیب وتغریب صورتلریله (ویکن) ك هرجهتنده خرستیانلغی نشر ایلمشدی — بریولده انتشار ایله‌مشدی . کذلك (سن لوئی) نك توصیه‌سی وجهله‌ده انتشارایله‌مشیدی که بو توصیه‌ده شوشکلده وقوع بولمشدر : «اکر کلیسا ارکانندن اولمیان بر کیمسه‌قانون نصرانیت حقنده فنا برسوز ایشیدیرسه اوقانونك مدافعه‌سنی یالکز قیلیجله‌ایتملیدرکه بوده قیلیجی کافرك قارننه کیره‌بیلدیکی قدر صوقمقله اولور . » ایشته بویله‌جه مسلمان مبشرلری آراسنده دخی دائما صوك امویه خلیفه‌سی بولنان مروانك تبلیغ ظالمانه‌سی وجهله حرکت ایلینلر بولنمشدر . مروان « مصر خلقی آره‌سنده بنم دینمه کیرمین و بنم کبی عبادت ایتمین وبنم اصول اعتقادیه‌می تعقیب ایلینلری قتل ایدرم وچارمیخه چکرم » دیمشدی [۱] کذلك المتوکل ، الحکیم ، تیپو سلطان مسلمان ناشر دیننك نمونه‌سی اوله‌رق آلنوبده جاوایه اسلامیتی صوقان مولانا ابراهیم وهندستانده نشراسلامیت ایدن خواجه معین‌الدین جیشتی وسائر اسلامه صرف وسائط لینه ومصلحانه ایله مهتدی قازانان بونجه واعظلر حسابدن خارج طوتیله‌ماز .

فقط نتیجهٔ تجربمدن اولان دینه کتورمك ایله اصول اقناعیه وسائطی وجهله هدایته جلب ایتمك آره‌سنده بارز بر خط فاصل چکه‌بیلمکله برابر دینه کلنلرك بوکا کندیلرینی سوقدن مقصد نه اولدیغنی ویا میسیونه‌رلرك صرف جان قازانمق محبتیله ویاخود بوفصلك برنجی فقره‌سنده مذکور امل عالی وجهله حرکت ایدوب ایتمدکلرینی تحقیق قولای دکلدر . کرك نصرانیتده ، کرك اسلامیتده هرزمان ایچنده ارواح خالصه صاحبی کیمسه‌لر بولنه‌کلدیکه بونلرجه کندی مذهبلری حیاتك الك علوی حقایقندن ایدی . معنویات موادنده‌کی بو جاذبه‌لی

[۱] مروانك بوسوزی خرستیان عرب مؤرخلرندن ابن‌المقفانك لاتینجه‌یه Historia Patriarcharum Alexandrinorum عنوانیله منقول اثرندن مأخوذدر .

علاقه‌دارلق معزز طوتیلان حقایقك تبلیغی و کندیلرنجه کامل صایلان اساسات واصولك حکمفرمااولمسی خصوصنده‌کی غیرتده تمثل ایلدی‌که بوحال میسیونه‌رلك حرکاتنك قوهٔ احیائیه‌سنی تشکیل ایلر. کذلك بعض کیمسه‌لر بولندی‌که بونلر الحاح وقوع بولمقسزین او مبشرلرك دعوتنه اجابت ایلیه‌رك آنلرك شوقنه مماثل برشوق ایله یکی دینه قاووشمشلردر. خرستیانلق کبی مسلمانلق دخی کندیسنه سالك اولانلر آراسنده اویله‌لرینه شاهدادرلدی‌که بونلر ایچون مؤسسات کنیسائیه محضا ـ یاغیر مستحسن ضرورتلردن اولمق ویا کندیلرینك بالذات تفکر ایتمك ایستمدکلری مسائلك الویریشلی صورتده حلنه یارامق اوزره قبول ایدیلور ـ برمسلك ویا مؤسسهٔ اجتماعیه اشکالنك آلتلرندن صایلمشدر. بوایکی دیندن هربرینه داخل اولانلر آره‌سنده بومقوله‌لری چوق بولنه‌بیلور. بویله‌جه نصرانیت کبی اسلامیت دخی کندی سالکلرینه ـ حقیقی تبشیره وجود ویره‌ن جاذن تشنه‌لك ایله هیچ مناسبتدار اولمیان اصول اوزره واجتماعی، سیاسی، اقتصادی احوال تحتنده ـ برچوق مهتدی علاوه ایلمشدر. بوندن ماعدا میسیونه‌رلك فعالیتنك سجلاتی چوق کره قبولنی قید ایتدیکی مهتدیلری تبدیل مذهبه‌سوق ایدن مقصدك تحلیلنه هیچ‌ده کیریشمز. بالخاصه مسلمان تبشیراتی تاریخنك بوبابده لازم اولان مواده مالکیتده‌کی فقری شایان دقتدر. زیرا کنیسای نصرانیتك آثا محرره‌سنده سجلات اهتدائیه پك واسع بر اشغال ایلدیکی حالده ادبیات اسلامیه اوخصوصده پك مستثنا برفقر ارائه ایلر. بناءً علیه اسلامیت فعالیت تبشیریه‌سنك آتی‌ده‌کی تصورنده کرك سیاسی، اجتماعی واقتصادی، کرك صرف دینی اولان مقاصدك کشفی پك‌ده ممکن اولمامشدر.

ایكنجی فصل

اسلامك بر مبشری صفتیله حضرت محمدك حیاتی

بو فصلده حضرت محمدك ذاتاً عددی كثیر اولان تراجم احوالنه بر دیكرینی داها علاوه ایدلمك ایستنلمه‌مشدر ؛ بلكه داها زیاده آنك صفحات حیاتیه‌سندن یالكز بریسنك ـ یعنی حضرت پیغمبرك بزه بر مبشر صفتیله ویكی دینك انسانلره بر رسولی صورتیله حیاتنك ـ تتبعی مقصوددر . واضع اساس اسلامیتك واسلامیت پروپاغانداسی مؤسسنك حیاتی بومذهبده‌كی فعالیت تبشیریه‌نك وصف حقیقیسنی بزه ارائه ایلیه‌جكی بالطبع منتظردر . حیات پیغمبری علی العاده بر مؤمن ایچون معیار حركت اولمغه خادم بولنتجه مسلمان مبشرلری ایچونده عینیله خادم اولمسی لازم كلور . حیات پیغمبری بر نمونه‌در ؛ بناءً علیه او نمونه‌یه كوره حركت ایتمك ایستینلری مشوق اولان روح حقنده و امتثال ایدنلر طرفندن اتخاذی منتظر بولنان اصوله دائر بعض شیلر اوكرنمك امیدنده‌یز . زیرا اسلامیتك روح تبشیری تاریخ اسلامده صوكره‌دن دوشونلمش برشی اولمیوب دینه داها بدایتدن نفوذ ایتمش وبونك نصل بویله اولدیغی وحضرت رسولك نه‌وجهله اسلام مبشرینك بر نسخه‌سی بولندیغی آتی‌ده‌كی تصویر ایله كوسترلمك آرزو ایدلمشدر . بناءً علیه آنك تاریخی ورجلیت دوره‌سنه كلنجه‌یه قدر تابع اولدیغی نفوذی تعریف ایتمك ویا كندیسنی بر رجل دولت ، بر رئیس جیش شكلنده تذكر ایتمك مقصددن خارجدر . بوراده او آنجق مبشر اولمق اوزره نظر دقتمزی جلب ایده‌جكدر .

حضرت محمد سوركلی اختلافات داخلیه‌دن ونیجه شورشلردن صوكره ملهم اولدیغی وظیفه حقنده قناعت كتورمشیدی . ایلك مساعیسی كندی عائله‌سنی

يكى مذهبك حقيقتى حقنده اقناعه معطوف بولندى . وحدانيت خدا ، مبغوضيت أصنام ، ارادهٔ خالقه تسليميت ايچون انسانه ترتب ايدن وظيفه آنلرك قناعت كتورملرينى ومتابعت ايتملرينى ايستديكى حقايق بسيطه دندر. ايلك اهتدا ايتديرديكى كيمسه كندى حبيبهٔ صديقه سى خديجه ايدى . اجرتلى بر وكيل امورى صفتيله موفقيت اوزره تجارت ايتمش اولان اقرباسندن بو فقيره خديجه داها اون بش سنه مقدم « عموجه زادهم بمله اولان اقربالغكدن ، منسوب اولديغك خلقك سكا حرمتله نظر ايتملرندن ، سنك ناموسكدن و اخلاقكده كى حسندن و كلا- مكده كى طوغريلقدن طولايى سنى سوه‌رم . » سوزلريله يد ازدواجنى تقديم ايتمشيدى . خديجه آنى فقر حالدن قورتاردى و حق تولدينك توجيه ايلديكى موقع اجتماعى ايله متناسب صورتده ياشامق اقتدارينى بخش ايلدى . فقط خديجه نك بو معاونت ماديه سى آنك انديشهٔ افكارينه اشتراك ايتمسنه و نوميدى ساعتلرنده يك مشفقانه حسيات و تشويقاتله ياردمده بولنمسنه نسبتله هيچ منزله سنده در . ميلادك ٦١٩ سنه سنده (هجرتدن اوچ سنه مقدم) خديجه وفات ايلدى . بو آنه قدر گچن يكرمى بش سنه لك حيات ازدواجيه لرنده خديجه حضرت محمدك تعديات خصمادن معذب بولنديغى واشتباهات ايله ذهنى اشكنجه يه دوچار اولديغى آنلرده دائما آكا رحم وشفقت ارائه سنه مهيا بولنوردى . حضرت پيغمبرك ترجمهٔ حالنى يازانلردن ابن اسحق ديركه : « ايشته خديجه بويله جه جناب حق طرفندن آكا گلن الهاماته ايمان ايتدى و بو الهاماتك حقيقتنه شهادت ايدرك درعهده ايلديكى امرده آكا معاونتده بولندى وبو وجهله جناب حق رسولنك تخفيف مشكلاتنى ديله‌دى ؛ چونكه مواعظنك خلق طرفندن رد ايدلديكنى ايشيده‌رك مكدر اولديغى آنلرده خديجه يه مراجعت ايدر وجناب حق‌ده اووجهله كنديسنه بخش تسليت ايلردى ؛ چونكه خديجه كنديسنى تطمين ايدر ومسئوليت متعهده سنى تخفيفه وناسك استهزارينه تحمل اسبابنى تسهيله چاليشوردى . »

ابتدا ايمان ايدنلر آره سنده بولنانلر اولاد معنوى اتخاذ ايلديكى زيد ايله على ويار صديق ابوبكر - كه حضرت محمد آنك حقنده نيجه سنه لر » دينه دعوت ايلديكم كيمسه لر ايچنده ابوبكردن ماعدا تعجب ، تردد وشك كوسترمين

بولمدی وکندیسنه اسلامیتدن بحث ایلدیکم زمان نه شاشدی ، نه‌ده تعلل کوستردی » بویورمشدر . ابوبکر الصدیق تجارتله مشغول اولور وتمامیت اخلاقیه‌سندن ، ذکا واقتدارندن طولایی وطنداشلری طرفندن احترام تامه مظهر اولوردی . اهتداسندن صوکره ثروتنك قسم کلیسنی ـ تبشیرات محمدیه‌یه سلوکلرندن طولایی ولیلری طرفندن دوچار تعذیب اولان ـ اسیرلرك اشترا وآزادیسی امرنده صرف ایلمشیدی . ایلك مهتدیلردن بشی الك زیاده آنك نفوذی اوزرینه مؤمنلره منضم اولدیلر . بونلرده : ایرانك فاتح مستقبلی سعد ابن ابی وقاص ، حضرت پیغمبر ایله زوجه‌سنك اقرباسندن بولنان زبیر بن العوام وزوجه‌سی ، صوکره‌دن جنکاورلکله شهرت شعار اولان طلحه وتاجر متمول عبدالرحمن بن عوف واوچنجی خلیفه عثمان‌در . ابتدا تعدی‌یه معروض قالان ذات عثماندر . عموجه‌سی آنی یاقه‌لمش وباغلامش و « سن اجدادیکك مذهبنی براقوبده یکی دینی‌می ترجیح ایدییورسك ؟ قسم ایدرم‌که سالك اولدیغك یکی مذهبی براقدقجه سنی صالیویرمیه‌جکم » دیمشیدی . عثمان ایسه متقابلةً « اللهه قسم ایدرم‌که او دینی قطعیاً ترك ایتمیه‌جکم » یوللو جواب ویردی ؛ عموجه‌سی متانتنی وایمان ایتدیکی مذهبه مربوطیتنی کوره‌رك آنی براقدی .

حضرت پیغمبر رسالتنك اوچنجی سنه‌سی ظرفنده خاصةً اسرا وفقرا طاقمندن انضمام ایدن کیمسه‌لرله اطرافنه بر حزب سالکین طوپلامغه موفق اولمشیدی . حضرت محمد بو بابده‌کی مساعئ خصوصیه‌نك موجب موفقیت اولمسندن جسارت آله‌رق داها زیاده تدابیر عملیه‌یه وعلناً تبشیره باشلادی . اقرباسنی بر اجتماعه جلب ایله دینی قبوله دعوت ایلدی و « هیچ بر عرب کندی امته شو بنم کتوردیکم قواعددن داها قیمتلیسنی کتوره‌مه‌مشدر ؛ دنیا وآخرت ایچون سزه مسعودیت کتوریبورم ؛ آره‌کزده بکا یاردم ایده‌جك کیم وار ؟ » دیمش . بونك اوزرینه حاضرونده بر صمت وسکوت . یالکز کنج حضرت علی « یارسول‌الله بن سکا یاردم‌ایده‌جکم » ده‌نجه حاضرون بر ضحك مستهزیانه قوپاردقدن صوکره طاغیلمغه باشلامش . حضرت محمد موعظه‌سنك بو سوء موفقیتدن طولایی مقصدندن کیری قالمدی . باشقه فرصتلر دوشدکجه

دخی آنلره مكرراً مراجعتده بولندی ؛ فقط تبليغ واخطاراتی آنلردن تزييف وتذليلدن ماعدا برشی استحصالنه مدار اولمدی . قريشيلر كرات ايله حضرت محمدك عموجه‌سی ابو طالبه مراجعت ايتديلر ومحمدكده منسوب اولديغی بنی هاشم طائفه‌سنك رئيسی صفتيله آنی مذهب اجداده تعرضدن منع ايتمسی ايچون اقناعه چاليشديلر وعكس تقديرده تدابير شديده‌يه توسل ايده‌جكلرينی سويلديلر. بونك اوزرينه ابو طالب حفيدندن بالذات نفسنه وعائله‌سنه فلاكت كتورمه‌مسنی نياز ايتدی . بونك اوزرينه حضرت محمد : « اكر شمس صاغ المه ، قمر صول المه اينر وجناب حق طرفندن اظهار هدايت اولنمازدن اول رسالتمك تركی ويا آنكله هلاكم آره‌سنده مخير براقيلورسه‌م البته آنی ترك ايتم » ده‌نجه ابوطالب متأثر اولدی و : « ايستديكك شيئی سويله ؛ والله سنی هيچ بروقت دشمنلركك اللرينه براقمام » ديه باغيردی .

قريشيلر يكی دينك انتشارينی كيت كيده داها زياده عدم خشنودی ، داها زياده حس نفرت ايله تلقی ايدر اولديلر . سلوك ايلديكی طريقدن واز كچورمك ايچون حضرت محمد حقنده كاه تهديدات ، كاه مواعيد اجراسی ويا كاه تحقيرات ارائه‌سی ، كاه شرف واقبال دنيويه تقديمی مثللو تدابير ممكنه‌نك كافه‌سنی اتخاذ ايتديلر . وقوعه كلن تعرضاتك شدتی اك مهم مهتديلردن عموجه‌سی حمزه‌نك كندی طرفه كچمسنه سبب اولديغی روايت ايديلور . حفيدينك دوچار اولديغی حقارتلر وآنك بو حقارتلر قارشوسنده نصل صبر وتحمل كوسترديكی حمزه‌يه حكايه ايدلديكی زمان حمزه‌نك وجدان جوانمردانه‌سی آنك حقنده آنی برصورتده شفقتله طولمش ودرحال برمخاصم صفتندن برسالك متجلد شكلنه تحول ايلمشيدی. دوچار اولدقلری تعدياتدن طولايی مؤمنلرك چكدكلری عذابی كورمكله آثار مرحمت كوسترن يالكز حمزه دكلدر . شبهه‌سز پك چوق كيمسه‌لر يكی دينی التزام ايتمشلر وفقط آنك يوم ظفرينك ورودينه قدر كندی ايمانلرينی اظهار واعلان ايلمه‌مشلردر .

يكی دين سالككلرينك عددی آرتديغی كورنجه اهل قريشك آكا قارشو اولان عداوتنك شدتی‌ده آرتمشدی . يكی تبليغك موفقيتی هم مذهب وعبادت

مليه‌نك احساسى ، هم‌ده محافظين كعبه ايچون قدرت و ثروت ضياعى ديمك اولديغى آنلرجه تحقق ايتدى . حضرت محمد ابو طالب ايله هاشميلرك حمايه‌سى آلتنده امين برموقعده بولنيوردى . واقعا بونلر كنديلرندن برى اولان بو رسولك تبليغ ايتديكى احكام حقنده برمحبت حس ايتميورلردى ؛ آنجق عربلرده مخصوص اولان قوتلى قبيله حسى سائقه‌سيله آنى وقوعه كله‌بيله‌جك هردورلو سوء قصددن صيانت ايليورلردى . فقط مؤمنلر ايچنده فقير و بيكس اولانلر پك غدارانه معاملات ايله معذب اولمشلر و دينندن رجوعه الحاح مقصديله حبس ايدلمشلر و اشكنجه‌لره اوغرامشلردى . ايشته بو صرده‌ده ابوبكرالصديق بلالى بالاشترا اسارتدن آزاد ايلدى . آفريقا اسيرلرندن بولنمش اولان بلاله حضرت محمد حبشستانك ايلك ثمره‌سى اطلاق ايلدى . مشركلر بلال حبشى‌يى آرقه اوستى ياتيررلر و قارنى اوزرينه بويوك طاشلر قويارلر وكونلرجه كونشك ياقيجى شعاعلرينه براقيق صورتيله ظالمانه اشكنجه‌لر ايدرلردى . « يا اولنجه‌يه قدر بوحالده قالمق ويا محمددن واز كچوب اصنامه تعبد صورتيله قورتلمق آره‌سنده مخير » اولديغى كنديسنه سويلندكجه (لااله الاالله ، محمد رسول‌الله) ديه كلمهٔ شهادتى تكراردن باشقه برشى سويلمزدى . مؤمنلردن ايكيسى اشكنجه آلتنده وفات ايلمشيدى . بر فاجعه‌ده كچيردكلرى بلادن طولايى ثباتلرى صارصلدى ايسه‌ده تعذيبات واقعه ديكرلرينك آنجق شوقنى ايقاده خادم اولدى . عبدالله ابن مسعود كعبه‌نك يانده قرآن كريمدن بعض آيات تلاوت ايتمك كى‌شمدى‌يه قدر حضرت محمدك توابعندن هيچ برينك جرأت ايده‌مديكى بر حركتده بولندى . اورايه طوپلانان قريشيلر آكا هجوم ايتديلر و يوزينه طوقاتلر آتديلرسه‌ده آنى تلاوتدن واز كچورنجه‌يه قدر بر خيلى وقت كچدى . اوده رفقاسى نزدينه دوندى . ايرتسى كونى ينه او وجهله دينى حقنده شهادت كتورمكه حاضرلنمشيدى ؛ فقط اخوانى « بوقدرى سكا يتر ؛ چونكه سن آنلره استماعى هيچ‌ده سومدكلرى برشيئى اسماع ايلدك » ديه آنى بوتشبثدن واز كچورديلر .

اهل قريشك مخالفتده‌كى خشونت سببيله اولمق محتملدركه حضرت محمد رسالتنك دردنجى سنه‌سى كندى اقامتكاهندن چيقوب ايلك سالكلرندن الارقمك

خانه‌سنده اقامت ایلدی . بوراسی مرکزی بر وضعیته مالك اولدیغندن حجاج واهل غربت طرفندن چوقجه اوغرانیلوردی . بوراده سوأل ایدنلره حضرت محمد سکونتله وبلا انقطاع احکام اسلامیه‌یی تعریفه ودین اسلامی تبشیره مقتدر اولوردی . حضرت محمدك بو اوده اوطورمسی اسلامیتك مکه‌ده انتشاری خصوصنده مهم بر دور آچار و برچوق کیمسه‌لرك اهتداسی جناب پیغمبرك بیت‌الارقمده وعظ ایلدیکی کونلردن باشلار .

حضرت محمد تابعلرندن دوچار تجزیه اولانلری قورتارمغه قدرت بوله‌مدیغندن عاقبت حبشستانه التجا ایتلرینی توصیه ایتدی . رسالتنك بشنجی سنه‌سی (میلادی ٦١٥) اون بر ارکك و بش قادین حبشستانه کچه‌رك او مملکتده‌کی خرستیان قرال طرفندن حسن قبول کوردیلر . بونلر آره‌سنده مصعب ابن عمیر نامنده بر ذات واردی‌که یکی بر مهتدینك چکه بیله‌جکی آجی بلایی کچورنلردن بریسی صفتیله آنك سرکذشتی شایان دقتدر : سودکلرینك وبر وقتلر کندیسنی سوه‌نلرك عداوتلرینه دوچار اولمق . بو ذات بیت‌الارقمده رسول اکرمك موعظه‌سنی دیکلمك صورتیله قبول اسلامه سوق ایدلمشیدی ؛ فقط وقعهٔ اهتدانك شیوع بوله‌جغندن قورقیور ایدی ؛ چونکه کندیسنه پك بویوك محبتلری بولنان والده‌سی ایله قبیله‌سی خلقی یکی دینه شدتله معارض ایدیلر وفی‌الحقیقه بووقعه‌دن خبردار اولدقلری وقت کندیسنی طوتوب حبس ایتمشلردی ؛ فقط خلاصی چاره‌سنی اجرایه موفق اوله‌رق دیار حبشه کیتمشدی .

قریشیلر عداوتلرینی حتی ملتجیلری حبشستانده تعقیبه قدر واردیرمشلر و او مملکتك حکمدارندن بونلرك اعاده‌سنی طلب ایتلك اوزره بر ایلچی کوندرمشلردی ؛ فقط حکمدار بولنان ذات باشلرینه کلن شیلری مسلمانلردن اوکرندیکی زمان آنلر حقنده‌کی حمایه‌سنی کیری آلمقدن امتناع ایلمشدی. دینلری حقنده کندیلرندن صوردیغی سؤاله آنلرطرفندن شویولده جواب ویرلمشدی:

« یاحضرت‌الملك ! بز ظلمت جهله مستغرق ایدك ، اصنامه عبادت ایلیوردق ، لاشه‌یيور ، شناعتلر ارتکاب ایدییور و رابطهٔ قرابتی اخلال ایلیوردق . قومشولرمزه سوء معامله ایدردك . اره‌مزده قوی اولانلر ضعیف اولانلری

یوتمق ایسترد ی . جناب حق کندی آره‌مزدن بزه بر رسول ویرنجه‌یه قدر ایشته بویله بر حالده ایدك . آنك طوغریلغنی ، شایان اعتماد اولدیغنی وحیاتنك پاکلکنی بیلدیکمز قدر نسلنی ، اصالتنی‌ده بیلیورز . الله واحده عبادت ایتمکه و آنك یرنده اتالرمزك تعبد ایلدیکی اصنامی ترکه بزی دعوت ایتدی . سوزلرمزده طوغری ، وعدلرمزده صادق ، ابوینمزه شفیق ، قومشولرمزه لطفکار اولمنی و جنایتدن ، خونریزلکدن توقی‌یی بزه امر و فنالقدن ، یالاندن ، یتیم حقی یمکدن ، عفت نسوانی هتك ایتمکدن بزی نهی ایلدی . یالکز الله تعالی‌یه عبادت ایلمکی ، اوروج طوتمغی ، زکات و صدقه ویرمکی بزه فرض قیلدی . بز اکا ایناندق وجناب حق طرفندن کندیسنه مرسل اولان تبشیراته اتباع ایتدك ؛ فقط وطنداشلرمز بزه قارشو قیام ایتدیلر و دینمزی براقوب بتپرستلکه وحیات سابقه‌نك شنایعنه رجوعه اجبار ایچون بزه تعذیباتده بولندیلر . ایشته بویله‌جه بزی ظالمانه معامله‌یه و آجی صیقینتیلره دوچار ایلدیلر و دینمزه مداخله‌ده بولندیلر اوزرینه بزده قالقوب سزك مملکتکزه التجا ایلدك . عدالتکزه اعتمادمز بولندیغندن دشمنلرمزك تعدیسندن ، بزی خلاص بویوره‌جغکزی امید ایدیبورز . » بعده بونلرك تضرعلری حسن تلقی ایلدی وقریش طرفندن کلن ایلچی فنا بر وضعیتده کیری دوندی . ینه بوصره‌لرده مکه‌ده حضرت محمده ثروت واقبال وعد ایدیله‌رك افعال تبشیریه‌سنی ترکه اقناع ایچون تشبث وقوعه کلدی ایسه‌ده مثمر اوله‌مدی .

حبشستانه کیدن هیئت سفارتك نتیجهٔ تشبثی مکه‌ده بویوك بر امیدله بکلندیکی برصره‌ده برذاتك اهتداسی وقوعه کلدی . اویله بر ذات ــ که بالاخره تاریخ اسلامك ایلك صفحه‌سنه الك نجیب اشکالده رونق ویرمشدر ــ اهتداسی آنه قدر حضرت محمدك الك شدید دشمنلرندن بریسی کسیله‌رك رسالتنه صوك درجه تعند وتعصب ایله مخالفت ایدردی ؛ مؤمنلرك‌ده کندیسنه الك قورقنج بر دشمن نظریله باقمغه حقلری واردی ؛ ایشته بوذات‌ده عمر بن الخطاب‌در . بر کون النده بر قلنج اولدیغی حالده وهلةً طوتلدیغی بر حس غضب ایله حضرت محمدی قتل ایچون قوشیوردی . یولده اقرباسندن بریسی آکا او وضعیتده راست کله‌رك نره‌یه

كيتمكده اولديغنی صوردی . جواباً « محمدی بولمغه كيديورم ؛ اهل قريش آره‌سنه تفرقه صوقان ، آنلری مجنون تلقی ايدن و مذهبلرينی تزييف ايله آلهه‌لرينك شهرتنه خلل كتورمك ايستين او مرتد آدمی اعدام ايده‌جكم » ديدی . سائل : « نيچون داها لايق اولمق اوزره اقرباكدن فلان و فلانی تجريم ايله طوغری يوله كتورميورسك ؟ » عمر بن الخطاب : « اقربامدن هانكيلريدر اونلر ؟ » سائل : « أنشته‌ك سعيد و قيز قارداشك فاطمه اسلامه كلمشلر و محمده تابع اولمشلردر » ديه اخبارده بولننجه عمر سرعتله همشيره‌سنك اوينه طوغری كيتدی . همشيره‌سنی و انشته‌سنی حضرت پيغمبرك تابعلرندن بولنان ديكر بر كيمسه ايله برلكده اوطورر بولدی . حباب اسمنده اولان بو ذات فاطمه ايله قوجه‌سنه قرآن كريمدن بر سورەنك تلاوتی تعليم ايتمكده ايدی . عمر همان ايچری آتيلوب « او ايشيتديكم صوت نه ايدی ؟ » سؤالنی صوردی. « هيچ برشی دكل » ديديلر . عمر : « نصل ؟ بن سزی ايشيتدم ؛ محمدك سالكلرندن اولديغكزی بيله اوكرندم » ديرديمز سعيدك اوزرينه هجوم ايتدی و ضربه باشلادی . فاطمه ايسه ايكيسنك آره‌سنه آتيله‌رق « اوت ، مسلمانز و الله تعالی ايله رسولنه ايمان ايده‌رز ؛ ايسترسه‌ك ايكيمزی‌ده أولدير » ديدی. بو عربده اثناسنده همشيره‌سنك ياره‌لنه‌رق يوزندن قان آقديغنی كورنجه درحال عمره حس رحم كلدی. واوقودقلری شيئی كورمك ايستدی؛ لكن همشيره‌سی بونی آكا براز تردد ايله ويردی . بوده قرآن كريمك يكرمنجی سوره‌سی ايدی (سورهٔ طه) عمر آنی اوقودقدن صوكره « آمان نه كوزل ، نه علوی ! » نداسنده بولندی . اوقودقجه قناعت آكا غالب اولدی و «بنی محمده كوتوريكز تا كه اهتدامی آكا سويليه‌يم » ديه باغيردی .

عمر بن الخطابك اهتداسی تاريخ اسلامده بر نقطهٔ تحول تشكيل ايلمشيدی . آندن صوكره مسلمانلر دها جرأتلی بر وضعيت آلمغه مقتدر اولديلر. حضرت پيغمبر الارقمك خانه‌سندن چيقمش ومؤمنلرده كعبه‌نك اطرافنده جماعتله عبادت ايدر اولمشلردی . بوندن طولايی وضعيتك مكه اشراف و زادكانی ايچون بحق انديشه ايله تلقی ايدلديكی استدلال اولنه‌بيلور ؛ چونكه بونلر بعدما يالكز سفالت

و عجزایچنده برموجودیته اوغراشان برآلای مغدورخارجیلر ایله دکل ، براجنبی امیر ایله اتفاقه کیره‌رك حکومت موجوده‌نك دوامنی تهلکه‌یه قویه‌بیله‌جك وصاحب نفوذ اولان وطنداشلرك التحاقیله هر کون قوتلنه بیله‌جك برحزب ایله اوغراشمغه مجبور اوله‌جقلردی .

بناءً علیه قریشیلر کندی بلده‌لرنده بویله بر حرکتك داها زیاده توسعنه میدان ویرمه‌مك اوزره قطعی تشبثده بولنمغه قرار ویردیلر . بنی هاشم — که رابطهٔ قرابت سببیله حضرت پیغمبری حمایه ایدییورلردی — بر نوع آفوروز آلتنه آلندیلر و بونك نتایجندن اوله‌رق آنلرله هر دورلو معاملات صهریت و تجارت اجراسنی قطع ایتمك خصوصاتنده موافقت حاصل اولمشدی . بنی هاشمك اوچ سنه قدر — یالکز ماه مبارك مستثنا اولمق اوزره — شهرك برمحله‌سنده محصور قالدقلری مرویدر ؛ استثنایی تشکیل ایدن ماه مبارك ایچنده عربستانده‌کی غوغالره فاصله ویریلور و مذهب ملینك مرکزی بولنان مقدس کعبه‌یی بوتون قبائل حجاجنك زیارت ایده‌بیلمسی ایچون متارکه عقد ایدیلوردی .

حضرت محمد بوکبی زیارت حجاج موسمنده مکه‌یه و جوارنده‌کی پنایرلره افراد قبائلك آقین ، آقین کلمسندن بالاستفاده آنلره تلقینات دینیه‌ده بولنیوردی . فقط بوکا پکده موفق اوله‌مازدی ؛ چونکه عموجه‌سی ابولهب آنك ایزینی تعقیب ایدر وآواز بلند ایله : « ساخته‌کاردر ، سزی آتالریکزك مذهبندن میدانه آتدیغی احکام باطله‌یه جذب ایتمك ایستر ؛ ایمدی آندن ایراغ اولیکز وآنی دیکله‌میکز » دیه حایقیرردی . بناءً علیه افراد قبائل کندیسنی طعن صددنده : « کندی خلقك واقرباك سنی داها ایی بیلورلر ؛ آنلر سکا نیچون ایناناميورلر ؟ » دیه مقابله‌ده بولنورلردی . شو قدرکه حضرت محمد ایله اصحاب و اقرباسنك چکدکلری ضرورت قریشدن بویوك بر قسم افرادك مرحمتنی جلب ایتدی ووضع ایدیلن آفوروز قالدیرلدی .

ینه بو ییل یکرمی سنه‌دن بری رفیقهٔ صدیقه‌سی ، ناصحه ومعینه‌سی اولان خدیجه‌نك غیوبت ابدیه‌سی حضرت محمدی شدتله کدر ونومیدی‌یه دوشوردی .

برمدت صوكره الك قوى وثباتلى حاميسى ابو طالبك وقوعه كلن وفاتى ايسه آنى يكيدن تحقيرات وتجاوزاته معروض براقدى .

اون سنه‌دن برى آز موفقيتله تبشيراتى تلقينه اوغراشديغى همشهريلرى طرفندن تذليل ورده دوچار اولنجه كنديسنى داها قولايلقله استماعه جلب ايديله‌بيله‌جك سائر كيمسه‌لر وتخم دينى اخذ ايله ثمره ويره‌بيله‌جك باشقه برير بولنوب بولنمديغنى تحرى‌يه قرار ويردى . بو اميدله مكه‌دن تقريباً يوز يكرمى كيلو متره برمسافه‌ده بولنان طائف شهرينه متوجهاً حركت ايتدى . بو شهرك باشليجه سكنه‌سندن مركب براجتماعده اللهك وحدانيتنى و رسول‌الله صفتيله تبلغ ايلديكى بشارت اوزره وضع ديانت ايلديكنى ايضاحده بولندى وعين زمانده كنديسنه مكه‌ده جور و اذا ايدنلره قارشو حمايه‌لرينى طلب ايلدى . طائفك بتپرست خلقنجه اساساً آكلاشيله‌ميان مدعياتى ايله اوبابده‌كى عجزى وچاره‌سزلكى آره‌سنده‌كى نسبتسزلك آنجق آنلرك طعن و تزييفنى تحريكه وطاشه طوتيله‌رق بلده‌لرندن چيقارلمسنه سبب اولدى . طائفدن عودتندن صوكره موفقيتنك امكانى اسكيسندن داها بعيد بر شكله كيردى . قلبنده‌كى آجيلر حضرت نوح نامنه وارد اولان كلام مبين آتى ايله تظاهر ايلر : « قال رب انى دعوت قومى ليلاً ونهاراً فلم يزدهم دعائى الا فراراً . وانى كلما دعوتهم لتغفرلهم جعلوا اصابعهم فى آذانهم واستغشوا ثيابهم وأصروا واستكبروا استكبارا » [١]

هرسنه حج زمانى مختلف عرب قبائلنك قرارگاهلرينى زيارت ايتمك واوراده بولنانلرله مسائل دينيه حقنده مكالماتده بولنمق حضرت پيغمبرك اعتيادندن ايدى . اوراده‌كى قبائل افرادندن بعضلرى آنك كلامنى قيدسزلقله وبعضلرى طعن ايله تلقى ايدرلردى . فقط غير منتظر برجهتدن كنديسنه تسليت كلدى . يدى سكز كشيلك برقافله‌يه راست كلديكى وقت آكا قديم اسمى (يثرب)

[١] بوآيت سورة نوح دندر . مآل منيفى :
نوح ديدى‌كه : يارب ، بن قوممى كيجه‌لى كوندوزلى دعوت ايتدم‌ده بنم بو دعوتم آنجق حقدن قاچملرينى آرتديردى . وبن اونلرى باغيشلامقلغك ايچون نه زمان دعوت ايتدمسه پارمقلرينى قولاقلرينه طيقاديلر ، لباسلرينى اورتونديلر وكفرلرنده اصرارده بولونديلر . وقبول حقدن مدهش برصورتده استكبار ايتديلر .

اولان مدینه‌دن کلدکلرینی بیلدیردیلر . « هانکی قبیله‌دنسکز ؟ » دیه صور-
مسی اوزرینه آنلردن « خزرجدن » جوابنی آلدی « یهودیلره دوست
اولانلردن دکلمی ؟ » سؤالنه‌ده « اوت » جوابنی آلدی . « او حالده براز
اوطورمازمیسکز ؟ سزکله قونوشمق ایسترم » دیدی . آنلرده راضی اولدیلر .
هپ برلکده اوطوردیلر . کندیسی صوکره آنلره اسلامیت حقنده موعظه
ویردی وقرأن کریمدن آنلره براز اوقودی . بو وجهله جناب حق اسلامیت
لهنده خارق‌العاده بر عنایتده بولندی ؛ چونکه بونلر اصنام پرست اولدقلری
حالده مملکتلرنده کتاب وحکمته مالك اولان یهودیلر دخی ساکن ایدیلر . یهودیلر
بونلرك النده چوق زحمت چکمشلردی . آره‌لرنده نزاع تحدث ایلدیکی زمانلر
یهودیلر بونلره « یقینده بر پیغمبر ظهور ایده‌جك ؛ بز آکا تابع اوله‌جغز
وآنکله برلکده سزی عاد وارم قتل عامی وجهله اتلاف ایده‌جکز » دیرلردی .
ایشته رسول‌الله کندیلریله قونوشوب واجب‌الوجوده ایمان ایتلرینی ایسترکن
بونلر کندی آره‌لرنده شویولده تعاطئ کلمات ایدیپورلردی : « لاشك ، یهودیلرك
بزه اخطار ایلدکلری پیغمبر بودر ؛ هایدی کندیسنه ایلك التحاق ایدن بز اوله‌لم »
دیدیلر وبویله‌جه اسلامه کلدیلر وحضرت پیغمبره خطاباً « بزم وطنداشلرمز
چوقدن بری شدید ومهلك صورتده قان کودیپورلر ، دوکوشیورلر . احتمالکه
الله آنلری سنك دلالتکله وتلقین ایلدیکك احکام واسطه‌سیله بربریله توحید
ایلر . بناءً علیه بز کندیلرینه حق دینی اوکره‌دیر وبونی سندن تلقی ایتدیکمزی
بیلدیریرز » دیدیلر وبویله بر اعتماد کامل ایله مملکتلرینه دوندیلر .

وقعه‌نك عنعناته مستند اولان تفصیلاتی بو وجهله‌در وبو وقعه حضرت
محمدك رسالتنده بر نقطهٔ تحول اولمشدر . آرتق فکرلرینی ورسالتنی قبوله مهیا
بر طائفه‌یه راست کلمش اولدی که آنلرك او صره‌لرده‌کی حالی کندیسنك خادم
اولدیغی مقصده موافق دوشدی .

یثرب شهری خیلی زماندن بری یهودیلرك تحت اشغالنده بولنیوردی .
بونلر ملی فلاکتلردن واحتمالکه امپراطور آدریانك تحت حکومتنده دوچار
اولدقلری مظالمدن طولایی کندی مملکتلرندن چیقوب بوراده یرلشمشلردی .

فقط قافله حالنده كزن بر طائفهٔ مهاجرين ، يعنى اوس وخزرج قبيله‌لرى افرادى ، يثربه واصل اولمشلر وحصهٔ حدوده اشتراكلرينه موافقت استحصال ايلمشلردى . بالاخره عدد نفوسلرى آرتدقجه بونلرده يهوديلرك حقوق حاكميته تجاوزلرينى آرتيرمشلر وكيت كيده بشنجى قرن ميلادينك صوكنه طوغرى شهرك اداره‌سنى تماميله اللرينه كچورمشلردى .

بعض عربلر موسويلرك دينى قبول ايلمشلر وشهرك بو سابق حاكملرندن بعضيلرى‌ده كنديلرينه غالب كلنلرك خدمتنده بولندقلرى حالده اوراده ساكن اوليورلردى . بووجهله حضرت محمدك اورايه وصولى زماننده شهرحالا كثرتلى بر يهودى جماعتنى احتوا ايديوردى وبوندن ناشى يثرب خلقى يكى بر مسيحك ورود ايده‌جكى حقنده‌كى ذهابه واقف بولنيوردى . بناءً عليه بوخلق حضرت محمدك رسول‌الله ديه قبول اولنمق طلبنى ادراكه مكه مشركلرندن زياده قادر ايديلر . بتپرستلرايچون‌ايسه بويله برفكر تماميله مجهول ايدى ؛ باخصوص بويله فكر قريشيلر ايچون پك مبغوض ايدى ؛ چونكه آنلرك سعادت دنيويه‌لرى وبوتون سائر قبائله وجه تفوقلرى كعبه‌نك حجرهٔ محرمنده طوتيلان ملى اصنامك ارثى محافظلرى بولنملرندن ايلرى كليوردى .

برده يثرب شهرى بنى خزرج ايله بنى اوس آره‌سنده مستمراً وقوع بولمقده اولان قان كودمك مجادله‌سندن طولايى فلاكت زده بر حالده بولنيوردى . شهر خلقى مشكوكيت ومعلقيت حاللرنده ياشامقده اولديغندن فرق متعارضه‌يى بر منفعت مشتركه ايله تأليف ايده‌جك هر بر فرصت بو شهر ايچون محضا برنعمت اوله‌جقدى . قرون وسطاده شمالى ايتاليا جمهوريتلرى معارض حزبلر آره‌سنده موازنه وجوده كتورمك وممكن اولورسه تجارت ورفاه عامه‌يى خللدار ايدن داخلى غوغالرك اوكنى آلمق ايچون شهرلرينك باشليجه مقامات اداريه‌سنه برر يابانجى انتخاب ايلدكلرى كبى يثربليلرده كندى شهرلرينه بر يابانجينك وصولنى شبهه ايله تلقى ايلميورلردى .

حال بوكه حضرت محمدك مدينه‌ده كرمىٔ قلبى ايله استقبال ايدلمسنه باشليجه سبب شو ايدى : مدينه خلقنك ادراككى غالب اولانلرنجه اسلاميتك دين اوله‌رق

اتخاذی هیئت اجتماعیه‌لرینك چكمكده اولدیغی آلام اغتشاشك رفعنه بر چاره ایدی . بونلرجه اسلامیت قاعدهٔ حیات خصوصنده‌كی انتظامی ایله وانسانلرك اغراضی هوسات شخصیه‌نك فوقنده برقدرتله معین‌اولان قوانین (دیسیپلین) ی آلتنه كتورمك صورتیله بر چاره تشكیل ایدییوردی . بو حقایق حضرت محمدك هجرتندن سكز سنه صوكره اون بیك كشیلك بر قوتك باشنده اوله‌رق مقدما اون سنه قدر پك ضعیف نتیجه‌لرله چالیشمش اولدیغی شهره كیره‌بیلمسنك حكمتنی بالغاً مابلغ ایضاحه كافیدر .

حضرت محمد یكی اهتدا ایدن خزرجلیلر ایله برلكده یثربه كیتمك تكلیفنده بولندی ایسه‌ده آنلر كندیسنی بنی اوس ایله تألیف بین ماده‌سی تعین ایدنجه‌یه قدر بوندن فراغت ایتدیردیلر . « سزدن شونی نیاز ایده‌رز ؛ بز خلقمزك نزدینه دونه‌لم ؛ حق تعالی دیلرده آره‌مزده صلح وسلم خلق ایدرسه ینه سكا كلورز ؛ كله‌جك سنه‌نك حج موسمی وقت ملاقات تعیین ایدلسون » دیدیلر و وطنلرینه عودت ایتدیلر وهمشهریلرندن یكی دینك قبولنی طلب ایلدیلر . بونلرك بر چوغی ایمان ایتدی ؛ او صورتده‌كه یثربده پیغمبردن بحث ایتمین هیچ بر عائله خلق قالمدی .

حج زمانی كلنجه اون كیشیسی بنی خزرجدن و ایكیسی بنی اوسدن مركب بر هیئت حضرت محمده تعیین ایدیلن محلده ملاقی اولدیلر و ارشاداتنه مطیع قاله‌جقلری حقنده سوز ویردیلر . بو سوزلشمكه (برنجی عقبه تعهدی) دینلدی ـ كه بوده كیزلیجه وقوع بولان تلاقی محلنك اسمندن مقتبسدر . تعهدك مألی شو وجهله‌در : « الله تعالی‌دن ماعدا هیچ برشیئه عبادت ایلمیه‌جكز خرسزلق ایتمیه‌جكز ؛ زنا ارتكابنده بولنمیه‌جغز ؛ چوجوقلرمزی أولدیرمیه‌جكز ؛ افترادن ، بهتاندن اجتناب ایلیه‌جكز ؛ حقلی اولان شیده حضرت پیغمبرك امرینه مطیع قاله‌جغز . » بعده بو اون كیشی اسلامك میسیونرلری صفتنده یثربه دوندیلر . زمین ایسه مستحضر ایدی . بونلر اوقدر غیرتله وظیفه‌لرینی اجرا ایتدیلر كه یكی دین أودن أوه ، قبیله‌دن قبیله‌یه سرعتله انتشار ایدر اولدی .

عودتلرندن صوكره مصعب بن عمیر آنلره قاتیلمشدی ؛ آنجق بر روایته

کوره بو ذات طرف پیغمبریدن کوندرلمش . بو کنج آدم ابتداکی مهتدیلردن بری بولنوب حبشستاندن یکی عودت ایلمشدی. ایمدی بر چوق تجربه‌لره مالك اولدیغی کبی مشرکلرك تعذیبات مسلکندن آلمش اولدیغی درس عبرت یالکز غیرتنه تمکین بخش اولمقله قالمادی ؛ برده تعذیبه نصل مقابله ایدیله‌جکنی و اسلامیتی ــ شامل اولدیغی حقیقتی اوکرنمکه انتظار ایتمکسزین ــ اتهام ایدیورنلر حقنده نصل معامله‌ده بولنمق لازم کله‌جکنی اوکرنمش ایدی. بوندن طولانی حضرت محمد یکی مهتدیلری تعلیم و تربیه ایتمك ، یکی اُکیلمش اولان شوق ایمان و عبادت تحملرینه باقه‌رق ثمرات حصوله کتورملرینه اعتنا ایتمك کبی مشکل وظیفه‌لری بو ذاته بویوك بر امنیتله تودیع ایلیه‌بیلیوردی . مصعب اوراده اسعد بن زراره‌نك خانه‌سنه یرلشدی . بعضاً بوراده ، بعض کره‌ده شهرك اوبر جهتنده کندی عائله‌سی ایله عبدالاشهل عائله‌سنك مشترکاً اشغال ایلدکلری محله‌ده کائن و بنی ظفره عائد برخانه‌ده مهتدیلری بر آرایه جمع ایدرك عبادت ایتدیرر و قرآن کریم اوقوتدیرردی .

عبدالاشهل عائله‌سنك او زمانکی رئیسلری سعد بن معاذ ، اسید ابن‌حضیر ایدیلر. برکون تصادفاً مصعب بنی‌ظفرك بو اُونده اسعدایله برلکده اوطوروب یکی مهتدیلری تدریس ایتمکده بولنیوردی . سعد ابن معاذ بونلرك او آنده نره‌ده بولوندقلرینی اوکرنمك ایچون کیدوب ایچری کیردی . ابن حضیره خطاباً « بو حریفلری طیشاری چیقار ؛ بونلر بزم کندی اولرمزده ضعیف العقل اولانلریمزی مجنون یرینه قویمق ایچون کلیورلر ؛ اکر اسعد ایله آره‌مزده بولنان رابطهٔ قرابت آکا فنالق ایتمکدن بنی منع ایلمه‌مش اولسه ایدی بویله بر زحمتدن سنی اسیرکردم » دیدی . اسعد ، سعد ابن معاذك عموجه زاده‌سی ایدی . بو سوز اوزرینه ابن حضیر غارغیسنی آلوب اسعد و مصعبك بولندیغی جهته طوغری قوشدی و باغیره‌رق « بوراده نه یاپیورسکز ؟ بینی ضعیف اولان کیمسه‌لری ضلالته سوق ایدییورسکز ! اکر حیاتکزده بر قیمت بولیورسه‌کز بورادن دفع اولك » دیدی . مصعب ایسه ــ سکونتله ــ « براز اوطور و دیکله ؛ ایشیتدیککك شی سنی ممنون ایدرسه قبول ایت ؛ ایتمزسه براق »

دیه جواب ویردی . ابن حضیر غارغیدسنی یره صاپلادقدن صوکره اوطوروب مصعبك اسلامیت احکام اساسیه‌سنی ایضاح ایتدیکنی و قرآن کریمدن بعض آیتلر اوقودیغنی دیکله‌یوردی . بر آز صوکره حال وجده کله‌رك : « بو دینه دخول ایچون نه‌یاپمق لازم کلور ؟ » دیدی . مصعبدن « صو ایله وجودیکی طاهر قیل و لااله الاالله ، محمد رسول‌الله دیه شهادت کتور » جوابنی آلدی . ابن حضیر درحال بو تعلیمات موجبنجه حرکت ایتدی و کرات‌ایله شهادت کتوردی. معاذه ایماءً « بندن صوکرا اقناع ایدیله‌جك بر کیشی داها واردر؛ اوده قناعت کتوررسه بوتون توابعی آکا امتثال ایدر؛ کندیسنی شیمدی سزه کوندررم » سوزلرینی‌ده علاوه ایتدی وچیقوب کیتدی .

بوسوزلرله اورادن آیریلدقدن آز بر مدت صوکره سعد بن معاذ کلدی . فقط مسلمان مرشدلرینه تشمیل ایلدیکی حمایتدن طولایی اسعده قارشو پرحدت بر حالده ایچری کیردی . مصعب آندن « دیکلیوب آکلامقسزین یکی دینی اتهام ایتمه‌مسنی رجا ایلدی؛ اوده بورجایی قبول ایتدی. مصعبك بوندن صوکره سویلدیکی سوزلر کندیسنه اوقدر تأثیرایتدی‌که آنك قلبنده‌ده برقناعت حصوله کلدی و قبول دین ایله مسلمان اولدی و بر آتش شوق ایله یانار صورتده طائفه‌سی نزدینه کیتدی . آنلره خطاباً : « ای عبدالاشهلك اولادلری ! بن سزك نه‌کز اولورم ؟ » دیدی . آنلرده « افندمزسك ؛ آره‌مزده اك شانلی ، اك شرفلی بولنانمز سنسك » دیدیلر . سعد بن معاذ ایسه « مادامکه اویله‌در ؛ جناب حقه و رسولی حضرت محمده ایناندقجه هیچ بریکزله قونوشمیه‌جغم » اخطارنده بولندی . او کوندن اعتباراً اولاد عبدالاشهل تماميله قبول اسلام ایلمشلردر .

تبشیر دین امری اویله بر شوق ، اویله برصمیمیتله ایلری سورولمشیدی‌که بر سنه ظرفنده مدینه عربلری ایچنده اعضاسندن بعضیسنی مؤمنلرك عددینی آرتیرمق ایچون ویرمه‌مش هیچ بر عائله قالمدی . یالکز بنی اوسك برشعبه‌سی شاعر ابو قیس الاسلطك نفوذی آلتنده اوله‌رق خارج قالدی .

ایرتسی سنه حج وقتی کلنجه یکی مهتدیلردن عددی یتمشه‌بالغ اولان برقافله

يثربدن مكه‌يه كيدن بتپرست همشهريلرينه التحاق ايلديلر . بونلر رسول ورئيس اولمق اوزره حضرت محمده اتباع ايچون يمين‌ايتمكه كيديورلردى . عينى‌زمانده دشمنلرينك طاشقينلقلرندن اجتناباً آنك مدينه‌يه التجاسنى توصيه‌يه‌ده مأمور ايدلمشلردى . داها اولكى حج صره‌سنده حضرت محمده ملاقى اولمش بولنان ايلك مهتديلر دخى ـ باشلرنده معلملرى مصعب اولديغى حالده ـ تكرار مكه‌يه كلمشلردى . مصعب اورايه واصل اولور اولماز نزد رسوله قوشدى و وظيفه‌سنك موفقيتنى عرض ايتدى . والده‌سى آنك مكه‌يه وصولنى ايشيدنجه كنديسنه شو خبرى كوندردى : « اطاعتسز اوغل ! والده‌كك ساكن اولديغى بلده‌يه داخل اوليورسكده ابتدا آنى زيارت ايلميورسك . » مصعب‌ده جوابنده : « اوت اويله اولدى . فى‌الحقيقه رسول‌اللهدن اول كيمسه‌يى زيارت ايتمم » ديدى . بويله‌جه حضرت محمد ايله مشاوره‌دن صوكره والده‌سنى كورمكه كيتدى ؛ فقط او كنديسنى شو سوزلرله قارشيلادى : « ديمك كه سنك حالا مرتد بولنديغكى فرض ايتمليم ؟ » اوغلى : « بن رسول‌اللهه تابعم ؛ دين‌حقه معتقدم . » آناسى : « حبشستانه سياحتدن صوكره يثربده اقامت كبى طوتديغك سرسريانه يولدن ممنونميسك ؟ » ديه صوردى . بوندن صوكره مصعب والده‌سى طرفندن توقيف وحبس ايتديريله‌جكنى تيقن ايده‌رك : « نه‌ديمك ، سن بر آدمى مذهبندن چويرمكه اجبارمى ايده‌جكسك ؟ اكر بنى زندانه قاپاتديرمق ايستيورسه‌ك هيچ شبهه‌ايتمه كه طوتمق ايچون بكا ايلك ال اوزاتان آدمى قتل ايده‌رم » ديدى . والده‌سى‌ده : « پك اعلا ؛ دفع اول يانمدن » سوزلريله آغلامغه باشلادى . مصعب ايسه بوندن پك متأثر اولدى و « والده‌جكم ؛ كمال حس محبتله سكا بر نصيحت ويره‌يم : لااله‌الاالله محمدرسول‌الله ديه شهادت كتور » ديه بر تكليفده بولندى . والده‌سى ايسه : « سنك دينكه دخول ايله كنديمى قطعياً مجنون حالنه قويه‌مام ؛ نه سنكله ، نه‌ده اموركله علاقه‌دار اولمق استه‌مم ؛ بن كندى مذهبمه غير متزلزل صورتده صاريلورم » سوزلريله مكالمه‌يى كسدى .

اهل قريشك شبهه‌سنى دعوت ايلمه‌مك وبناءً عليه آنلرك عداوتلرينه دوچار اولمامق ايچون اولكى سنه‌نك مهتديلرى ايله وقوعه كلن اجتماعك موقعى بولنان

عقبه‌ده یکی بر اجتماع خفی ترتیب ایلدی . حضرت محمد ، عموجه‌سی عباس رفاقتنده اورایه کلدی . واقعا عباس او صره‌ده هنوز بتپرستلردن بری ایدی ؛ فقط جلسهٔ خفیه‌یه آنی‌ده آلدیلر . اجتماعی مراسم مخصوصه ایله عباس آچدی وحفیدینی منسوب اولدیغی قبیله‌نك الك نجیب اولادندن بری اولمق اوزره تقدیم ایلدی . عباس حضرت محمدك ارشاداتنی شمدی‌یه قدر رد ایتمکله برابر آنی حمایه‌دن کری قالمیوردی . آنك آرتق یثرب خلقی آره‌سنه التجا ایده‌جکندن بحث ایله کندیلرینه بر ودیعه اوله‌جغنی ، ودیعه‌یی قبولدن اول عهده‌لرینه ترتب ایدن وظیفه‌یی ایی تأمل ایتملری ووعدلرندن نکول ایتمه‌مکه قرارویرمش اولدقلرندن نکول وقوعی تقدیرنده اوزرلرینه ترتب ایدن مسئولیتی ایی ملاحظه ایتملری لازم کله‌جکنی آکلاتدی . بوندن صوکره خزرج قبیله‌سندن براء ابن معرور حضرت رسولی حمایه خصوصنده‌کی قرارده ثابت بولندقلرینی سویلدی و کندیسنك نه آرزو ایتدیکنی بیلدیرمه‌سنی رجا ایتدی .

حضرت محمد کلامنه قرآن کریمدن برپارچه قرائتیله باشلادی وجناب حق مواجهه‌سنده ورسولی حضورنده ایمان ایلدکلری دینه صادق قالملرینی آنلره نصیحت ایلدی . بعده آنلردن زوجه و چوجقلرینی نصل حمایه ایدیورلرسه کندیسنی واصحابنی‌ده اویله‌جه حمایه ایتملرینی ایستدی . صوکره براء ابن معرور : « البته ، سنی رسول صفتیله کوندرن وواسطه‌کله حق وحقیقتی بزه کوسترنك نامنه قسم ایدرم که کندی وجودلرمزی نصل محافظه ایدیورسه‌ق سنی‌ده اویله محافظه ایده‌جکز ؛ سکا امیرمز صفتیله تابع اولورز . بزلر جنك اولادی وزره آدملری‌یز که بونی بابالرمزدن خیرلی اولاد صفتیله توارث ایتدك » دیدی . بووجهله جمله‌سی حضرت محمدك‌النی کندی اللریله طوته‌رق آکا بیعت ایلدیلر .

اهل قریش بوکیزلی اجتماعدن خبر آلور آلماز مسلمانلره قارشی تعذیباتی تکرار اجرا ایتمکه باشلادیلر . حضرت محمد بونلره شهری همان ترك ایتمکی توصیه ایلدی و « یثربه کیدیکز ؛ جناب حق اوشهرده سزه بر چوق اخوان احسان بیورمشدر ؛ اوراده التجا ایده‌جك یر بولورسکز » دیدی . بناءً علیه کیمسه‌یه سزدیرمکسزین برر ، ایکیشر چیقوب یثربه قاچدیلر . اوراده‌کی

دینداشلری بونلری قبول ایتمك شرفنه نائلیت ایچون بر بریله رقابت ایتمشلر ومحتاج اولدقلری شیلری تدارك ایتمشلردی . ایکی آی ظرفنده ایکییوز کشیلك برکتلهٔ مؤمنه او وجهله قاچوب قورتلمش ایدی ؛ موقوف و محبوس اولانلر قاچمغه فرصت بوله‌مدیلر . بونلر میاننده بولنان صهیب اسمنده بریسی واردی که حضرت پیغبر آنك حقنده « رومك ایلك ثمره‌سی » دیر ایدی . صهیبه متعلق بر حکایه نقل ایدرلر ؛ شویله که : اصلاً بر روم اسیری ایکن ولیسی طرفندن آزاد ایدیلنجه موفقیتله تجارته باشلار و خیلی ثروت صاحبی اولور . هجرت ایده‌جکی زمان مکه‌لیلر آکا « سن بورایه احتیاج وفقر ایچنده کلدك ، ایچمزده یاپدیغك ثروت شو بولندیغك مرتبهٔ سعادته کلنجه‌یه قدر آرتدی ؛ شیمدی ایسه کندك یالکز کیتمیورسك‌ده طوپلادیغك ثروتی‌ده برابر کوتوریورسك ؛ والله بو ممکن دکل » دیمشلر . صهیب ایسه : « اکر املاکمدن فراغت ایدرسه‌م بنی کیتمکده سربست براقورمیسکز ؟ » دیه صورمش . مکه‌لیلرده موافقتده بولنمشلر . اوده یالکز اشیای منقوله‌سیله اورادن چیقمش . بو حادثه حضرت پیغمبره حکایه ایدلدیکی زمان « صهیب کارلی بر پازارلقده بولنمش » دیمشدر .

شبهه‌سز اصحابنك شهردن حرکتلری حقنده هیچ بر شبهه دعوت ایتمه‌مك مقصدیله حضرت محمد کندی حرکتنی تأخیر ایلمشیدی . وقتاکه حیاتنه قارشو بر سوء قصد مرتب اولدیغنی وداها فضله تأخیر عزیمتك موجب فلاکت اولابیله‌جکنی کندیسنه اخطار ایلدیلر ؛ آرتق بو اخطار اوزرینه بر تدبیر خلاص بولوب اوده قاچدی .

یثرب شهری — که بوندن بویله « مدینة النبی » اسمنی آلمشدر — هنوز بر عبادتکاه مؤمنینی حاوی دکلدی . حضرت محمد اورایه واصل اولور اولماز الك اهمیتلی ایشی هم جماعتله عبادته کافی ، هم‌ده برای مذاکره اجتماعه صالح بر مسجد یاپدیرمق اولدی . مؤمنلر او آنه قدر شونك ، بونك اقامتکاه شخصیلرنده طوپلانورلردی . غالبا یهودی اهالینك جلب قلوبی امیدیله جماعت اسلامیه ابتدالری نماز قیلارکن قبله اولمق اوزره یوزلرینی قدس طرفنه توجیه ایدرلردی . حضرت پیغمبر — کتاب مقدسلرینه اشارت ایتمك ویا حقلرنده سربستیٔ

عبادت و مساوات سیاسیه تأمین ایتمك کبی بر چوق طریقلرله — یهودیلری تطییبه چالیشیوردی ؛ فقط تکالیف ائتلافکارانه‌سی آنلر طرفندن استهزا واستحقار ایله قارشولنیوردی . امتزاج امیدلری کاملاً بیهوده چیقوبده یهودیلرا ـ کندی رسالتنه معارض بوله‌جقلری ثابت اولنجه حضرت رسول تابعلرینه عبادت زمانی یوزلرینی مکه‌ده کائن کعبه‌یه چویرملری لازم کلدیکنی بیلدیردی و اوبابده نازل اولان آتی ذکر ایلدی [۱] عبادت اثناسنده قبله‌کاهك تحویلی یکنظرده کوروندیکندن داها زیاده معنیداردر ؛ حقیقتاً بو حال اسلامده حیات امتك مبادیسی دیمکدر : قیود تاریخیه‌نك موجودیتندن داها اسکی بر زماندن بری عربستانك کافهٔ قبائلنه بر محل حج اولان کعبه بوندن بویله بوتون مسلمانلرك بر مرکزی اولمغه باشلامشدر . ایفای حج دخی قدرتی بولنان هر بر مسلمان ایچون ـ هیچ دکلسه حیاتده بر کره اولسون ـ وظیفهٔ دینیه اوله‌رق تعین ایتدی .

قرآن کریمده برچوق آیتلر واردرکه امت حسیات مؤسسه‌سنك بومایه‌سنی استلزام ایدر وعربستان خلقنی کندی لسانلرنده وکندیلرندن بری واسطه‌سیله تبلیغ ایدیلن الهامات قدسیه‌نك بخش ایلدیکی ممتازیتك ماهیتنی آکلامغه مدار اولور . بو آیتلردن بعضیلری بروجه آتی نقل اولنور :

سورة‌الزخرفده : « انا جعلناه قرآناً عربیاً لعلکم تعقلون »

سورة‌الشوراده : « وکذلك اوحینا الیك قرآناً عربیاً لتنذر أم‌القری ومن حولها »

سورة فصلتده : « لوجعلناه قرآناً اعجمیا لقالوا لولا فصلت آیاته »

اسلامك خطابی یالکز عربستانه دکلدر . مادامکه الله بردر ؛ آکا کوره بوتون افراد بشر بومذهب آلتنده برلشمکه دعوت ایدلملیدر . اسلامیتك بو جهانشمول اولمق وهرقومك افرادی اوزرنده حکمنی اجرا ایده‌بیلمك حقنده‌کی طلبی حضرت محمد طرفندن ٦٦٨ (هجری ٦) سنه‌سنده حکمداران زمانك

[۱] مذکور آیت کریمه شودر « ومن حیث خرجت فول وجهك شطر المسجدالحرام ... الخ . سورة‌البقره‌دن .

بويوكلرينه يازلديغى روايت ايديلن نامه‌ده برصورت حقيقت ارائه ايدر . اوسنه امپراطور هراقليوسه ، ايران حكمدارينه ، يمن و مصر واليلرينه يازيلان مكتوبك شو مألده اولديغى مرويدر .

« بسم‌الله ... قيصر رومه . السلام على من‌اتبع‌الهدى . بعد ماوجب علينا ... سزلرى اسلامه چاغريورم . قبول ايدك ، جناب حق سزى ايكى وجهله مظهر مكافات ايلر . سزلر تكليف اسلاميتدن استنكاف ايده‌رسه‌كز اهاليكزك بوتون كناهلرى اوستكزده قالور . اى اهل كتاب ! سزك وبزم ايچون دخى انسب اولان مذهبه كلكز . اوده شودر : يالكز اللهه ايمان ايتمك ، آكا باشقه‌سنى شريك طوتمامق ، ديكرلرينه (الله) ديمه‌مك . اى اهل كتاب ! صاقين امتناع ايتميكز ! بزمسلمانز ، ديمزه اسلام دينور .... » هرنه‌قدر بودعوت اوزمان آنى اخذ ايدنلره عجيب كورونمش اولسه بيله سنين متعاقبه آنك بوش بر هوس ايله تسطير ايدلمش اولمديغنى كوستردى . بومكتوبلر اسلاميتك جهانشمول اولمسى حقنده‌كى طلبه داها صريح و واسع بر تفسير ويرمشدر : شو آيتلر بونى مؤيددر :

سورة يس : « ان هو الاذكر وقرآن مبين ، لينذر من كان حياً »
سورة‌الانبيا : « ان فى هذا لبلاغاً لقوم عابدين . »
سورة‌الفرقان : « تبارك الذى نزل‌الفرقان على عبده ليكون للعالمين نذيراً »
سورة سباء : « وما ارسلناك الا كافة للناس بشيراً ونذيراً »
سورة‌الصف : « هوالذى ارسل رسوله بالهدى ودين‌الحق ليظهره على‌الدين كله ولوكره المشركون »

اسلاميتك بوتون بنى بشر طرفندن قبول ايدلمسنه دائر بالاده‌كى آيات ايله وقوع بولان طلب حضرت محمدك بلال حقنده « حبشستانك ايلك ثمره‌سى » وصهيب حقنده « رومك ايلك ثمره‌سى » تعبير ايتمسى كبى آيريجه اشارت نبويه ايله‌ده كوسترلمشدر . ايرانلى براسير اولان و اصلاً خرستيان بولنديغى حالده هجرتك برنجى سنه‌سى اهتدا ايدن سلمان فارسى‌يه‌ده « ايرانك ايلك ثمره‌سى » تسميه بويورلمشيدى .

ايشته بويله‌جه داها فتوحات مسلكنك اتخاذندن اول حضرت پيغمبر اسلاميتك يالكز عرب قومنه منحصر قالميه‌جغنی صراحت ايله تعيين ايتمشدی . بوتون ملتلره تبيين اسلاميت مقصديله مبشرلر كوندرلديكی حقنده آتی‌ده مندرج حكايه بو دينك عالمشمول اولمق خصوصنده‌كی استحقاقنه اشارتدر . رسول‌الله اصحابنه « صباحلين هپكزده يانمه اركن كليك » ديه تنبيه ايتمشيدی . صباح نمازندن صوكره تحميد وتضرع ربانی ايله مشغول اولمق معتادی ايدی . صوكره آنلره توجيه نظرله بريسنی شو جهته ، ديكرينی او بر جانبه ارسال ايدردی و « اللهك قوللريله اولان معامله‌لركزده صادق اولك ؛ چونكه كنديلرينه توديع اولنان وانسانيته تعلق ايدن امورده صداقت كوسترمينلره الله تعالی جنت قاپوسنی قپالی بولندير ر ؛ هايدی كيدك ؛ عيسی بن مريمك اصحابی كبی اولمه‌يك ؛ چونكه آنلر يالكز يقينده بولنانلره كيتديلر واوزاقده كيلری اهمال ايتديلر » دير ايدی . بوندن ماعدا حضرت محمدك كوندرديكی ساعيلر نزدينه كيتدكلری طائفه‌لرك لسانلرينه واقف آدملردن منتخب بولنيوردی . كنديسنه بو خصوصی ذكر ايتدكلری زمان حضرت پيغمبر : « بو خصوص جناب حقه ـ قوللرينك امورندن طولايی ـ مديون بولنان وظائفك بيوكلرندن بری‌در » ديمشدی [١]

اسلاميتك عالمشمولڵغی و هر قوم افرادی طرفندن قبول ايدلمسی حقنده‌كی طلبی بودينك انسانلر ايچون قوهٔ قدسيه ايله موضوع اولمسنه و آنلره ـ خاتم‌الانبيا اولان ـ حضرت محمد واسطه‌سيله منكشف بولنمسنه مبتنی‌در . نته‌كيم ازمان سالفه‌ده كلن ديكر پيغمبرلر طرفندن‌ده بويولده الهامات وارد اولمشيدی . آتيده‌كی آيتلر بونی معلندرلر :

سورة يونس : « وماكان الناس الا امة واحدة فاختلفوا ولولا كلمة سبقت من ربك لقضی بينهم فيما فيه يختلفون . »

سورة‌البقره : « كان الناس امة واحدة فبعث‌الله النبين مبشرين ومنذرين وانزل معهم الكتاب بالحق باذنه والله يهدی من يشاء الی صراط مستقيم . »

---

[١] مؤلف بوبياناتی ابن سعدك كتابندن نقل ايديور . آندن اولكی رواياتی‌ده ابن اسحقدن التقاط ايلمشدر .

سورة النساء : « ومن احسن ديناً ممن اسلم وجهه لله وهو محسن واتبع ملة ابراهيم حنيفا . واتخذ الله ابراهيم خليلا . »

بز ينه حضرت محمدك مدينه‌ده بولونديغى زمانه ارجاع كلام ايده‌لم : هجرتدن صوكره آنك وضعيتنى لايقيله تقدير ايچون عرب هيئت اجتماعيه‌سنك ــ هيچ دكلسه جزيرةالعربك بوطرفلرينه متعلق هيئت اجتماعيه‌سنك ــ احوال مخصوصه‌سنى تخطر ايتمك مهم بر نقطه‌در . بزم ازمنهٔ جديده‌ده بر فكر حكومتله مناسبتدار صايديغمز تشكيلات عدليه و اداريه اوراده تماميله مفقود ايدى . هر قبيله ويا طائفه آيرى و تماميله مستقل بر شخص معنوى تشكيل ايديور و بو استقلال قبيله‌نك اعضاى منفرده‌سنه شامل اوليوردى . بونلرك هر برى‌ده كندى رئيسنك آمريتنى يالكز ــ كنديسنك‌ده مشترك بولنديغى ــ افكارعامه‌نك ترجمانى شكلنده طانيور ، فقط قبيله‌سى خلقنك متحداً ويرديكى قراره كوره حركتدن امتناع ايديوردى . برده رياستِ مقامى برقاعدهٔ مطرده تحتنده دور ايدلمزدى و آنجق رئيس اوله‌جق ذات عموميتله طائفه‌نك اك زنكين و صاحب قوت برعائله‌سنك اك ياشلى بر فردى اولمق وشخصاً تأمين احترامه اك زياده صالح بولنمق وجهله انتخاب ايديلوردى . بويله‌جه برقبيله‌نك عدد نفوسى تكثر ايتديكى تقديرده قبيله متعدد شعباته انقسام ايلر ، هر بر شعبه آيرى و مستقل بر موجوديته مالك اولور ويالكز مدافعهٔ موجوديت مشتركه ويا معاددن خارج صورتده بر حرب سفرى اجراسى مناسبتيله كافه‌سى اتحاد ايلردى . ايشته بو وجهله حضرت محمدك ــ كنديسنه رئيس و رهبر نظريله باقان كثرتلى و دائما متكثر بر كتلهٔ طرفدارانك باشنده بولنديغى حالده ــ مدينه‌ده نصل يرلشديكنى و بو يرلشمه‌نك هيچ بر امنيتسزلك حسى اويانديرمقسزين ويا ــ بر يونان قديم شهرنده و آكا مشابه صورتده مؤسس باشقه بر هيئت اجتماعيه‌ده اولديغى كبى ــ آمريت موضوعه‌يه قارشو هيچ بر تجاوز وقوع بولمقسزين نصل حصول بولديغنى آكلارز . بووجهله حضرت محمد بر امير مستقلك صلاحيتنه مشابه صورتده كندى امتى اوزرنده بر قوهٔ ماديه‌يى‌ده حائز ايدى ؛ شوفرقله‌كه مسلمانلر ايچون دين رابطه‌سى عائله و عرق قيدينك يرينه قائم اولمشدى .

بناءً علیه اسلامیت ــ ولوکه نظریاتجه اولسون ــ هم دینی همده سیاسی بر دستور شکلنی آلمش ودائما اویله‌جه قالمشدر .

برمدقق دیبورکه : « محمد بردین تأسیسنی آرزوایتدی ؛ بوکاده موفق اولدی. لکن عین زمانده تمامیله یکی وصف مخصوصی حائز بردستور سیاستده وضع ایلدی . ابتدا یگانه آرزوسی وطنداشلرینی وحدت خدایه ــ الالهه ــ ایمان ایتدیرمك ایدی ؛ لکن بونکله برلکده کندی مسقط رأسنده اسکی اصول حکومتك الغاسنی وجوده کتیردی وحاکم عائله‌لرك اشتراکیله مصالح عمومیه‌یی اداره ایدن قبیله اصیلزاده‌لکی یرنده ــ کندیسی (رسول‌الله فی‌الارض) صفتیله رأس‌کارده اولمق اوزره ــ برسلطنت قدسیه تأسیس ایلدی . »

وفاتندن اول بیله عربستانك همان کافهٔ جهاتی آکا اتباع ایلمشیدی . اولجه برتك امیره قطعیاً اطاعت ایتمه‌مش اولان اوعربستان بردنبره بروحدت سیاسیه کوستردی و او آمرمطلقه بیعت ایلدی . « یوزقدر مختلف قسمدن بربریله بلا انقطاع عداوت متقابله‌ده بولنان بویوك کوچوك نیجه قبائلدن حضرت محمدك سوزلریله برملت وجوده کلدی . برمشترك رئیسك اداره‌سنده بر دین مشترکه مالکیت فکری قبائل متخالفه‌یی برعضو سیاسی شکلنده بربرینه ربط ایلدی که بوده کندینه خاص بعض اوصافك شایان حیرت صورتده انکشافنی بادی‌اولدی. ایشته بویله برنتیجه‌یی بویوك برفکرحاصل‌ایده‌بیلورکه اوده بت‌پرست عربستانده حیات ملیه پرنسیبی‌در. ایمدی اصولی تمامیله امحا ایدلمدیسه‌ده ــ که بوممکن دکلدی ــ برنجی دفعه اوله‌رق وحدت دینیه حسیاتی آندن مقدم صایلدی . بویوك‌تشبث موفقیتپذیر اولدی و حضرت محمدك ارتحالی زماننده ــ یغما ، غارت و انتقام خصوصلرنده‌کی عشقلری معلوم اولان ــ عربلرك شمدی‌یه قدر هیچ بر وقت بیلمدکلری ربّانی برصلح عربستانك اك بویوك برقسمنده حکمفرما اولدی . بوامتزاجی میدانه کتورن شی دین اسلامدر » [١]

حتی وفات حالنده بیله اقربالق حقی بر طرف ایدیلور و «ارتباط قرداشی»

---

[١] قوسین ایچنه آلنان صوك ایکی فقره « فون قیره‌مه‌ر » نام آلمان مؤلفنك Kultur geschichte des orients عنوانلی کتابندن مأخوذدر .

وفات ایدن آرقداشك كافهٔ ملكنی توارث ایدر اولمشیدی . فقط بدر غزاسندن صوكره طریق محمدی سالكلری آره‌سنده اتحاد ایچون بویله صنعی بر ارتباطه حاجت قالمدیغی آكلاشیلنجه الغا ایدلمشیدی . مسلملرك عددی آز اولدیغی و اسلامیتك شخصیت مجتمعه حیاتی یكی بر شی بولندیغی مدتجه بویله بر ترتیب لاجرم ضروری ایدی . بوندن ماعدا حضرت محمد ـ طرفدارلرینك سرعت تزایدی پك زیاده « قومونیست » اولان بویله بر اصول اجتماعی‌یی همان غیر قابل تطبیق بر حاله صوقمازدن مقدم ـ مدینه‌ده پك آز بر مدت یاشامش ایدی .

اساساً قریشیلره دوستانه كورونمه‌ین بر شهرده قرار قیلان ومكه ملتجیلرندن مركب بولنان بر كتلهٔ سیاسیه‌نك كیتدكجه بویومسی عاقبت ظهور مخاصماته منجر اوله‌جغی البته بكلنوردی و معلوم اولدیغی اوزره حضرت محمدك ترجمهٔ حالنی یازانلر كتابلرینی الك زیاده مؤمنلر ایله مكه‌قریشیلری آره‌سنده‌كی اوفاق‌چارپشمه‌لرك ، قانلی محاربه‌لرك تفصیلاتیله طولدیرمشلردر . بو مخاصمات آنك ۶۳۰ (میلادی ، هجری ۹) سنه‌سنده مظفرانه مكه‌یه كیرمه‌سی و ۶۳۳ (میلادی ، هجری ۱۲) ده وفاتی آنه‌قدر متعدد قبائل ایله مناسبات عدوانه‌ده بولنمسیله نتیجه‌لنمشدی .

بو سفرلرك تفصیلاتنی ویرمك بو كتابك حدود معینه‌سی خارجنده‌در ؛ آنجق سالكلرندن بر حزب مسلحك باشنده بولندیغی زمانلر ـ بعضیلرینك اعتقادی وجهله ـ حضرت محمدك بر مبشردن زیاده الده قلنج هر راست كلدیكنه كندی دینی قبول ایتدیرمك ایچون اجباره اوغراشور بر متعصب شكلنه منقلب اولیویرمدیكنی كوسترمك مهم بر شیدر .

آوروپالی محررلر طرفندن چوق كره ادعا ایدلمش اولدیغی اوزره حضرت محمد ـ مدینه‌یه هجرت ایتدیكی و اوراده‌كی احوال حیاتیه‌سنك تحوله باشلادیغی تاریخدن اعتباراً ـ یكی بر خلقتده كوستریلور . حضرت محمد بو محررلر طرفندن آرتق كندیسنه ملهم بولنان دیانتك حق اولدیغنه انسانلری اقناع ایدن مرشد ، ناصح ، رسول‌الله دكل ، بالعكس مالك اولدیغی قوتك ومهارت اداریه‌نك وسائط كامله‌سنی نفس و افكارینی ایلری سورمك ایچون قوللانور جرأتلی بر متعصب اوله‌رق كوسترلمشدر .

فقط مدینه‌ده ایکن حضرت محمدك مبشر اسلام و مبلغ دین وظیفه‌سنی براقدیغنی ویا تحت امرنده بر اوردو بولنجه غیر مؤمنلری دینه دعوتی ترك ایلدیکنی فرض ایتملك خطادر . ابن سعد پیغمبرك مدینه‌ده ایکن اولجه امرای اجنبیه‌یه کوندرمش اولدیغی نامه‌لره مشابه قبول اسلامیت دعوتنامه‌لرینی عربستان قبائل مختلفه‌سی مشایخنه کوندرمکدن خالی قالمدیغنی ذکر ایدر و آتی‌ده‌کی صحایفده کوریله‌جکی اوزره بوعشائرك اهتدائی قبول ایتمه‌ین اعضالرینه برای اقناع بالذات مبشرلر کوندردیکنك امثالی واردر . بومبشرلرك بعض احوالده موفق اوله‌مامەلری اوزرینه هیچ بر وجهله تدابیر جبریه‌یه مراجعت ایدلمه‌مسی اوبابده‌کی مساعینك صمیمی تبشیر اوصافنی حائز اولدیغنه دلالت ایدر . هجرتك دردنجی سنه‌سی ظرفنده بنی عمیر ابن صعصعه‌یه کوندرمش اولدیغی هیئت تبشیریه‌نك عدم موفقیتی بوکا بر مثال مخصوص تشکیل ایدر . بو قبیله‌نك رئیسی حضرت محمدی مدینه‌ده زیارت ایتمش و تلقیناتنی دیکلمش ایدی ؛ فقط هدایته کلمکدن امتناع ایتدی . بونکله برابر یکی مذهب مواجهه‌سنده مساعد بر وضعیت آلمش وحتی حضرت محمددن بعض آدملرینی برای تبشیر نجد خلقی نزدینه کوندرمسنی ایستمشیدی . جناب پیغمبر بونك اوزرینه اکثریسی مدینه کنجلرندن مرکب و تلاوت قرآنده ماهر و کیجه‌لری بالاجتماع تدرس و اجرای عبادته اعتیاد کسب ایتمش قرق کیشی‌یی هیئت صورتیله اورایه کوندرمشدی . فقط بنی عمیر شیخی ابو برّ العمیرك ویردیکی امانامه‌یه رغماً بو هیئت افرادی اهانتکارانه بر صورتده قتل ایدلمش و آنجق ایچلرندن اوچی قورتیلوب عودت ایده‌بیلمشیدی.

معهذا سلاح اسلامك موفقیتی هر کون ـ خاصةً مدینه‌یه جوار یرلرده‌کی قبائل مختلفه افرادندن ـ برچوق کیمسه‌لری جناب پیغمبرك طرفدار وتابعلرینك عددینی خیلی آرتیرر صورتده جذب ایتمکده ایدی . « مختلف قبائل طرفندن کلن هیئتلرك کندیسندن کوردکلری معاملهٔ نازکانه ، آنلرك آلامنه عطف ایتدیکی دقت سریعه ، آره‌لرنده‌کی اختلافاتی فصل خصوصنده کوستردیکی کیاست و تعیین حدود مسئله‌لرنده ابراز ایتدیکی تدبیر سیاست پیغمبرك نامنی مقبولیت عامه‌یه مظهر ایتمش و عالی‌جناب بویوك برامیر صفتیله شهرتنك جزیرة

العربده باشدن باشه شیوعنه سبب اولمشدر» [١]

بعض قبائل افرادندن برینك ویا برقاچنك حضرت پیغمبری کورمك مقصدیله مدینه‌یه کلدکدن صوکره اخوان قبیله‌سنی اهتدایه سوق ایتمك ایچون مسلمان میسیونه‌ری صفتنده عودت ایلدیکی نادراً وقوع بولمازدی. بو یولده‌کی اهتدالرك نمونه‌لرندن اولمق اوزره آتی‌ده‌کی قصه‌یه مصادف اولورز:

بنی سعد بن بکر طائفه‌سی، اعضاسندن دمام بن ثعلبه نامنده برکیمسه‌یی مرخص صفتیله نزد پیغمبری‌یه کوندرمشدی. اورایه واصل اولنجه بو آدام دوه‌سنه مسجد اسلامك قاپوسی اوکنده دیز چوکدیردی و اوك آیاقلرینی باغلادی. بعده حضرت پیغمبرك اصحابیله برلکده بولندیغی او مسجده کیردی و بونلره پك یقین برنقطه‌یه یاناشارق «ایچکزده عبدالمطلبك اوغلی هانکیسیدر» دیه صوردی. حضرت محمد جواباً کندیسی اولدیغنی بیلدیردی. «سن حقیقةً محمدمیسك؟» سؤالنه «اوت» جوابی ویرلدی. سؤال: «اکر مناسبتسز صایمازسه‌ك سندن برقاچ شی داها صوره‌جغم. سنك و حضورکده بولنانلرك و بالآخره سکا کله‌جکلرك معبودی نامنه یمین ایدرك سویله: سنی الله بزلره پیغمبر اوله‌رقمی کوندردی؟» جواب: «اوت، والله» سؤال: «کذلك عین وجهله قسم ایت؛ الله یالکز ذاتنه عبادت ایلمکلکمز، کندیسنه شریك یاپمامقلغمز و آتالرمزك عبادت ایده‌کلدکاری اصنامه طاپمامقلغمز ایچون سکا امرارسال ایتدیمی؟» جواب: «والله اوت». بعده بو آدم حضرت پیغمبردن نماز، اوروج کبی ارکان اسلامیه حقنده سؤاللر صوردی. سوزینك صوکنده «شهادت ایدرم که لااله‌الاالله محمد رسول‌الله. ارکان اسلامیه‌یی ایفا ایده‌جکم و منع ایلدیککك شیلردن حذرایلیه‌جکم و آندن نه‌فضله، نه‌ده نقصان برشی یاپمیه‌جغم» دیه سلام ویره‌رك کیری دوندی؛ دوه‌سنك باغنی چوزدی، طائفه‌سی نزدینه عودت ایلدی. افراد طائفه‌یی نزدینه جمع ایله آنلره ایتدیکی ایلك خطاب شو ایدی: «لات وعزی صنملری باطل شیلردر.» بونی دیر دیمز جماعت: «صوص!

---

[١] بو فقره‌نك اشارتلر ایچنه آلنان قسمی انکلیز مؤلفی «ویلیام موئیر» ك و خاصةً ایتالیان مؤلفی «قائه‌تانی» نك اثرلرندن آلنمشدر.

جذامدن ، عقلکی غائب ایتمکدن صاقین » دیەرك بتلره قارشـو کفرك تولید ایدەجکی فرض اولنان مصائبی آکا اخطار ایتمك ایستدیلر . اوده : « عیب سزه ! والله اوبتلر سزه نه خیر ، نەدەشر کتوره بیلورلر ؛ زیرا الله بر پیغمبر کوندردی و آکا برکتاب ارسال ایتدیکه بونك واسـطەسیله سزلر ضلالتدن خلاص بولەسکز . شهادت ایدرم : الله واردر ؛ باشقەجه اله یوقدر ، محمدده آنك خادم ورسولیدر . بونك نەلر امر و نەلر نهی ایتدیکنه دائر سزه خبرلر کتوردم . » دیدی ؛ داها اقشام اولمازدن اول طائفەنك قرارکاهنده اسلامیتی قبول ایتمین نه برارکك قالدی ، نەده برقادین ... دیه روایت ایدرلر [١]

مدینه ایله بحر احمر ساحلی بینده‌کی محللرده سـاکن اولان بنی جهینه قبیلەسنه منسـوب عمرو بن مره دخی بو قبیل میسیونەرلردن بریسی ایدی . هجرتدن مقدم هدایته کلن بو ذات ینه او سنه (بشنجی سنهٔ هجریه) صـورت اهتداسی حقنده شو تفصیلاتی ویرمشدر : « طاپدیغمز برصنم واردیکه بن آنك تربەسنك محافظی ایدم . پیغمبرك ظهورینی ، خبر آلدیغم زمان بوصنمی پارچه ، پارچه ایتدم . قالقوب نزد محمدی‌یه کیتدم . اسلامه کیردم و آنك حق اولدیغنه شهادت ایلدم . محمدك امرویا نهی ایلدیکنی سویلدیکی شیلره ایناندم ؛ بوکا ایسه شو مصراعلرم ایما ایدرلر : « شهادت ایدرمکه الله حقدر . بن طاشدن معمول بتلری ترك ایدنلرك برنجیسی‌یم . کمریمی بلیمه باغلادم . دوز ویروزلی یوللری آشوب سزه ایریشدم . نفسمی همم ذات همم نسل جهتلریله پك نجیب اولان ، عرشی بولوطلرك فوقنده بولنان حق تعالینك رسـولی محمده ربط ایلدم . »

حضرت پیغمبر عمرو بن مره‌یی تلقین دیانت ایچون آنك منسـوب اولدیغی قبیله نزدینه کوندرمشیدی . بو مبشرك مسـاعیسی او درجه موفقیتله تتوج ایتدیکه قبیلەده ـ هر دورلو نصایحی دیکلمین و اسـلامه کلمین ـ برتك کیمسەدن ماعداسی اهتدا ایلمشیدی .

هجرتك آلتنجی سـنەسـنده عقد ایدیلن حدیبیه متارکەسی مکه خلقی ایله

---

[١] روایت ، ابن اسـحقدن منقولدر . ایتالیان مؤرخی قائه تانی ابن اسحقك بو روایتی برآز شبهەلی منابعدن آلدیغنی قید ایدر .

مناسبات دوستانه تأسیسنی دائرهٔ امکانه کتورمشدی. بناءً علیه بوشهر اهالیسندن اولوب ایلك رسالتنده حضرت محمدك موعظه‌لرینی ایشتمش اولان بر چوق کیمسه‌لر ـ که آره‌لرنده بویوك نفوذ صاحبلری‌ده واردی ـ قبول اسلام ایچون مدینه‌یه قدر کلدیلر.

مکه خلقیله ایدیلان محاربات متمادیه اوشهرك جنوب جهتلرنده‌کی قبائلی همان تمامیله دنیله‌جك بر صورتده یکی دینك نفوذی خارجنده براقمشیدی؛ فقط بومتارکه آرتق جنوبی عربستان ایله مراسلاته امکان حاصل ایلدی و (بنی دوس) قبیله‌سندن اوفاق بر قافله یمنك شمال حدودینی تشکیل ایدن طاغلردن کله‌رك مدینه‌ده حضرت پیغمبره التحاق ایتدی. ظهور محمدیدن اول بیله بوقبیله‌ایچنده بعض کیمسه‌لر واردی‌که بونلر قبیله‌لری آراسنده مرعی اولان بتپرستلکدن‌دها عالی بر مذهبك شعاعاتی‌شویله‌جه اوزاقدن کوریورلرودنیانك خالقی اولمسی لازم کله‌جکی حقنده کندی آرالرنده مناقشه ایدییورلر، فقط بونك کیم اولدیغی کندیلرنجه غیرمعلوم قالیوردی. حضرت محمد بوخالقك‌رسولی اوله‌رق ظهور ایدنجه (طفیل بن عمرو) اسمنده بریسی خالقك کیم اولدیغی اوکرنمك مقصدیله مکه‌یه کیتدی.

واقعا قریشیلر حضرت محمد ایله مکالمه‌یه کیریشیورلردی. فقط آنك کندیسی اوزرنده‌تهلکه‌لی‌صورتده اجرای‌نفوذ ایلیه‌بیله‌جکنی‌طفیل بن عمروه‌اخطارایتدیلر. فقط طفیل بر کون‌جناب‌پیغمبری کعبه‌ده‌عبادت‌حالنده‌ایکن ترصددن‌صوکره أوینه قدر تعقیب ایلدی. أوه کیرنجه حضرت محمد آکا احکام اسلامیه‌یی ایضاح‌ایتدی. اوده یکی دین حقنده شوق ایله مملو برحالده مکه‌دن چیقوب کیتدی. مملکتنه عودتنده پدریله زوجه‌سنی هدایته کتورمکه موفق اولدی ایسه‌ده قبیله‌سی خلقنك اسکی صنمپرستانه اعتقادلرینی براقمق ایستمدکلرینی آکلادی. ارشادنده‌کی بوسوء موفقیتدن مأیوس اولارق نزد پیغمبری‌یه دوندی وآندن بنی دوس خلقی اوزرینه لعنت‌اللهی دعوت ایلمسی نیازنده بولندی؛ فقط جناب رسول آنی مساعیسنده ثبات ایتدیرمك ایچون «منسوب اولدیغك خلق نزدینه عودت ایت؛ آنلری ینه دینه دعوت ایله؛ آنجق کندیلریله ملایمت اوزره معامله‌ده بولون» دیه تشییع‌دن صوکره «یاربی، بنی دوس خلقنه طریق حقده

رهبر اول » یوللو بر دعاده بولندی . طفیلك بو دفعه‌کی ارشاداتی اودرجه‌ده منتج موفقیت اولدی‌که هجرتك یدنجی سنه‌سی طائفه‌سندن یتمش ایله سکسان آره‌سنده اولدیغی تخمین ایدیلن ودین اسلام ایچون قازانیلان عائله‌لردن مرکب بر قافله ایله برلکده مدینه‌یه کلدی و حضرت محمدك مظفرانه صورتده مکه‌یه دخولندن صوکره ، او زمانه قدر قبیله‌سی افرادی طرفندن صنم اولمق اوزره تقدیس ایدیلن ، بریغین اودونه مواجههٔ انامده آتش ویردی .

هجرتك سکزنجی سنه‌سی اون بش قبیله داها پیغمبره تابع اولدی : سکزنجی سنه‌سنده مکه‌نك تسلیمندن صوکره اسلامك تفوقی تأمین ایدلدی . اولجه « براق ، محمد ایله آکا تابع اولان افراد قبیله بزمله جنك ایتسونلر ؛ اکر مظفر اولورلرسه اوحالده آنی حقیق بر پیغمبر طانیرز » دیه اهتدادن تباعد ایتمش اولان عربلر یکی دینه مطاوعتلرینی کوسترمکده آرتق استعجال ایدییورلردی . مکه‌نك سقوطندن صوکره کندیسنه مراجعت ایدنلر آره‌سنده رسالتنك بدایتنده آنی الك زیاده تعذیب ایتمش اولان بعض کیمسه‌لرده واردی ؛ فقط حضرت محمدك مسامحه وعفو نجیبانه‌سی اوزرینه بونلر اخوت اسلامیه‌ده کندیلری ایچون یر بولدیلر . ایرتسی سنه ـ اولجه مسلمانلرك موفقیتسزلکله ضبطنه تشبث ایلمش اولدقلری ـ طائف شهری اهالیسندن (عروة بن مسعود) لك شهادتی وقوعه کلمشدی . شویله‌که : بو ذات یمنده بولنمقده ایدی ؛ شهرك محاصره‌سی رفع ایدلدکدن صوکره اورایه عودت ایلدی . آندن ایکی سنه مقدم حدیبیه‌ده جناب رسوله تصادف ایلدیکی زمان آکا قارشو قلبنده درین بر حس تقدیس حاصل اولمشیدی . بو دفعه یکی دینه کیرمك ایچون مدینه‌یه قدر کلمشیدی . غیرت دینیه‌سنك سوقیله طائفه دونمك وهمشهریلرینه اهتدا تکلیفنده بولنمق ایستدی . حضرت محمدك اویله تهلکه‌لی بر تشبثدن آنی واز کچورمك خصوصنده وقوعه کلن سعینه رغماً مسقط رأسنه دوندی و خلقه بتپرستلکی براقدیغنی علنی صورتده سویلدی وکندیسنه امتثالاً اهتدا ایتملرینی ایستدی . بویله‌جه وعظ وارشادده بولنورکن آتیلان بر اوق آنی مخاطره‌لی صورتده یاره‌لادی . مع‌مافیه تسلیم روح ایدرکن بو شهادتی کندیسنه عنایت ایدن جناب حقه حمد وثنا ایلدی

بو وقعه‌دن تخميناً بر سنه صوكره اتباع رسولدن ديكر بريسى طرفندن يمنده داها موفقيتله ابراز اولنان ارشاد فعاليتلرى حقنده شو تفصيلات ويريلور : رسول اللهك الحارث ايله حميرده بولنان نعيم بن عبدالكلاله كوندرديكى نامه شويله باشلار : (الله تعالى ايله رسولنه ايناندقجه رحم وسلم اوزريكزدن اكسيك اولماز . الله بردر ، شريكى يوقدر . كندى اشارتيله موسايى ارسال ايتدى ، عيسايى‌ده كلمهٔ ربانيسى ايله خلق ايلدى ... الخ » بو مكتوبى غياش بن ربيعه المخزومى‌يه ويريركن ديدى كه : «آنلرك بولنديغى قصبه‌يه اكر كيجه يتيشيرسه‌ك كيرمه ، صباحى بكله . بعده آبدست آل ، ايكى ركعت نماز قيل وصوكره جناب حقدن سنى اوراده حسن قبوله مظهر وموفقيتكى ميسر ايلمسنى نياز ايت . مكتوبمى صاغ ألكه آل و صاغ ألكه آنلرك صاغ اللرينه تسليم ايله . بسمله‌دن صوكره (لم يكن الذين كفروا من اهل الكتاب والمشركين منفكين حتى تأتيهم البينة) آيتنى اوقو وسورة‌البينه‌نك باقيسنى‌ده تجويد اوزره تلاوت ايت . بيتور-ديكك وقت آنلره ديرسك كه : (محمده ايمان ايدك ؛ بن‌ده ايلك ايمان ايدن بر آدمم .) آندن صوكره سكا ايده‌جكلرى هردورلو اعتراضلره جواب ويرمكه مقتدر اولورسك وسكا اوقومق ايستيه‌جكلرى هرطمطراقلى كتاب ، آهنكنى ضايع ايدر . اكر سكا يابانجى برديلده خطاب ايدرلرسه ترجمه ايدلمسنى ايسته . (الله بكا وافيدر ، آنك انزال ايتديكى كتابه اينانورم . بن سزك آره‌كزده ابراز حقانيته مأمور ايدلدم . الله تعالى هم سزك ، هم‌ده بزم ربمزدر ؛ سزى بزمله برلشديره‌جك وهپمز آنك دركاه الوهيتنه رجوع ايده‌جكز) ديدكدن صوكره اكر قبول اسلام ايدرلرسه براى تعبد اوكلرينه قويمقده اولدقلرى اوچ عدد دكنكى آنلردن طلب ايت . بونلردن برى بياض وصارى بنكلرى حاوى‌در ؛ بريسى‌ده بوداقلى برعصا كيبدر ؛ اوريسى ايسه سياه آبانوسدندر . بونلرى آل ، طيشارى چيق وپازار محلنده ياق .... » غياش بن ربيعه شويله نقل ايدركه : بو تعليماتى آلدقدن صوكره يوله روان اولدم . وصولمده اورا خلقنى بر بيرام مناسبتيله سوسلنمش برحالده بولدم . بونلرى ايجه كوره‌بيلمك ايچون ايلريله‌يوب يتشدم وبعده اوچ قاپو اوزرينه آصيلمش اوچ معظم پرده‌نك

اوکنه ایریشدم . اورته‌ده‌کی قاپونك پرده‌سنی قالدیروب ایچری کیردم وخلقی بنانك حولیسنده مجتمع برحالده کوردم . بعده کندیمی رسول اللهك ساعیسی اوله‌رق کندیلرینه بالتقدیم تبلیغاتی بیلدیردم . سوزلریمی دیکله‌دیلر . هرشی رسول اکرمك دیدیکی کبی چیقدی . » [۱]

هجرتك طوقوزنجی سنه‌سی بنی عمیر بن صعصعه‌نك برشعبه‌سی اولان بنی کلاب طائفه‌سندن اون کشیلك برهیئت نزد پیغمبری‌یه کلمش و تابعین رسولدن ضحاك بن سفیانك کندیلرینه کیدرك تلاوت و تعلیم احکام اسلامیه ایلدیکنی، وعظ ونصیحتنك بوتون قبیله خلقنی یکی دینه جلب ایتدیکنی اخبار ایلمشلردر . ینه بو قبیله‌نك باشقه برشعبه‌سی بولنان بنی رعاص بن کلاب افرادی ـ کندی قبیله‌لری اعضاسندن بریسی اولوب مقدما مدینه‌یه کیده‌رك اهتدا ایدن برکیمسه طرفندن ـ هدایته سوق اولنمشلردی .

ینه بوسنه ظرفنده وذیله بن اسحق حضرت رسول ایله ملاقاتندن صوکره قبول ایتدیکی یکی دینه کندی قبیله‌سی خلقنی جلب ایچون چالیشمش ایسه‌ده موفق اوله‌مامشدی . کندی باباسی آنی : « والله سنکله آرتق ابدیاً قونوشمیه‌جغم » سوزلریله بالتقبیح طرد ایلمشیدی . او ایسه کندیسنه اویه‌جق هیچ برکیمسه بولامامش وآنجق کندی همشیره‌سی ایمان ایلمش وآنك مدینه‌ده نزد رسوله عودتی ایچون لازم اولان وسائطی تدارك ایلمشدر . بو طوقوزنجی سنهٔ هجری‌یه (ایلچیلر سنه‌سی) دینیلدی . بوده او سنه ظرفنده برچوق عرب بلاد وقبائلی طرفندن برای اتباع حضور نبوی‌یه هیئت مرخصه‌لر کوندرلمسندن طولاییدر .

عرب هیئت اجتماعیه‌سنه (اخوت اسلامیه) شکلنده بریکی اصول اجتماعیه‌نك ادخالی اسکی قبیله مفکوره‌سنك ـ که اوهیئت اجتماعیه بناسنك (قان برلکی) اساسی اوزرینه قورولمش اولمسیدر ـ قوهٔ ربطیه‌سنی داها بدایتدن ضعفه دوشوردی . برشخصك اهتداسی و آنك یکی هیئت اجتماعیه‌یه قبولی عرب حیاتنك قواعد اصلیه‌سندن برینك نقضی دیمك ایدی . اهتدانك تکرر وقوعی

[۱] بو روایت ابن سعددن

قبيله مؤسساتى اوزرينه بويوك بر قوهٔ انحلاليه كبى تأثير ايلدى و مسلمانلرك واصل اولدقلرى پك شوقلى و قوياً منسوج بر (حيات مليه) قارشوسنده او مؤسساتى ضعيف براقدى . بو جهتله عرب قبيله‌لرينى طريق نبوى‌يه سلوكه سوق ايدن شى حضرت محمدك صرف معظم برقوهٔ عسكريه رئيسى موقعنه كلمسى دكل، آنجق ـ ديكر كافهٔ اشكال نظريه‌يى ضعيف وغير مؤثر بر حاله صوقان ـ يكى بر حيات اجتماعيه نظريه‌سنك مبلّغى بولنمسندندر . [١] حضرت محمد كندى زماننده آنارشى حالنده بولنان هيئت اجتماعيه‌يه بر وحدت مليه حسى ويردى ؛ يعنى عربلر طرفندن اولجه حس ايدلمه‌مش صورتده بولنان ـ يكديكره قارشو حق و وظيفه‌يى ادراك ـ حسنى ادخال ايلدى . [٢] بوزمانه قدر بربريله قان كوتمكده اوغراشان طائفه‌لرى اسلاميت ايشته بوطريقله توحيد ايدييور وبوبويوك ائتلافك دائره‌سى كنيشلدكجه عربستانده‌كى كوچوك طوائف ده كنديسنه جذب ايليوردى . عرب قبائلنك امر اهتداسنده « دشمنلرينه قارشو امين قاله‌جقلرى حقنده جانب پيغمبريدن ـ هر فرصت دوشدكجه ـ قبائله وعدلر ويريليوردى . ارتحال نبى خبرينى ايشيدنجه عرب قبائلى رؤساسندن بريسى « ايواه بكا ! او صاغ اولدقجه سكونت ايچنده دشمنلرمدن امين بر حالده ياشايوردم » ديه فرياد ايتمشيدى . بويله بر فرياد او صره‌ده عربستانك الك اوزاق حواليسنده‌ده ايشيدلمش اولسه كركدر .

بعض عرب قبيله‌لرينك نه قدر سطحى بر صورتده اهتدا ايتمش اولدقلرى ارتحال نبى عقبنده بويوك مقياسده وقوعه كلن ارتدادلردن آكلاشيلور . بومقوله‌لرك اسلامى قبول ايتلرى ايجابات سياسيه‌دن ايلرى كلديكى تظاهر ايدر . بونلر ـ بالاخره بويوك بر حركت مليه شكلنى آلان ـ جريانه كنديلرينى قاپديران طاقدندرلر . ايلك اهتدا ايدنلرك پرطغيان اولان شوق وهوسلرى صوكره‌دن اسلامه كلن بوكبيلرك حسابلى واحتياطلى وضعيتلرنده بولنه‌ماز . مع‌مافيه بونلر

[١] بو ملاحظات آلمان مؤلفلرندن (ايشپره‌نغه‌ر) نام ذاتك Das Leben und die Lehre des Mohammed نام اثرندن آلنمشدر .

[٢] بوفقره‌ده ايتاليالى (له‌ئون قائه‌تانى‌نك) Annali dell' islam عنوانلى كتابندن مأخوذدر .

ایچنده بیله دین ایچون بر شوق صمیمی ایله متحسس اولدقلری و ـ اولجه امثالنی کوردیکمز وجهله ـ کندی اخوان جماعتلرینه تلقین دین ایتمك غیرتیله فدای جانه حاضر بولندقلری حالده صفوف مسلمه‌یی بویوتمکه کلنلر بولنمشدر .

بونلر پیغمبرك حقیقی وارث معنویلری،اسلامك استقبال ایچون(حواریون)ی و حضرت محمد واسطه‌سیله جناب حق طرفندن انسانلر ایچون وحی اولنان شیلرك صادق امینلری ایدیلر . نبی مرسل ایله تماس دائمیلرندن و آکا اولان مربوطیت قلبیه‌لرندن طولایی بوذاتلر مقدما کورمش و اوکرنمش اولدقلری افکار وحسیاتدن داها مدنی و داها عالی بولنان افکار وحسیات جدیده پیدا ایتدیلر و حقیقةً هر برنقطهٔ نظردن داها ایی برصورتده کسب تحول ایلدیلر . کیت کیده فتوحات حربیه‌نك،اك مشکل زمانلرنده بیله ـ رجل حکومت و رئیس جیش صفتیله ـ حضرت محمد طرفندن اکیلن بر ارضك ثمره‌دار بولنه‌جغنی و پك قیمتدار بر زمرهٔ رجال وجوده کتورمش اولدیغنی پك علوی و ناقابل انکار برصورتده اثبات ایلدیلر . بونلر قرآنك متن مقدسنك محافظی ایدیلر و آنجق کندیلری آنی ازبردن بیلورلردی . کذلك بونلر پیغمبرك هر قول ونصحتی حاوی جمله‌لری (احادیثی) قصقانجلق درجه‌سنده بر دقتله حفظ ایلرلر و آنك میراث معنویسنك امینلکنی ایفا ایدرلردی . بو ذاتلر ایام استقبالیه‌ده ایچندن علما ، فقها ومحدثین کبی بر نجیب زمره چیقاجق اولان سرمایهٔ مقدسهٔ اسلامیه‌یی تشکیل ایلدیلر . [١]

آنجق بوکبی ذواتك موجودیتندرکه اوقدر واسع بر حرکت مطرد ومربوط اوله‌رق بقا بوله‌بیلدی وینه بونلر بولنمامش اولسه ایدی ارتحال محمدی اوزرینه حادث‌اولان تزلزلدن کندیسنی‌پك‌ده قورتارامازدی؛ چونکه ـ خاطره‌دن اوزاق طوتیله‌جغی اوزره ـ اسلامیت ، بت پرست بولنمش اولان عربستانده بوسبوتون باشقه بر حرکت جدیده ایدی اسکی ویکی هیئت اجتماعیه اعمالی بربرینه طبان طبانه ضد بولنیوردی ؛ چونکه اسلامیتك عرب هیئت اجتماعیه‌سنه ادخالی صرف برقاچ وحشیانه وانسانیتشکنانه اعمالك سوکولوب آتیلمسی دیمك

[١] بوفقره عنوانی بالاده مذکور قائته تانینك اسلامیت حقنده‌کی کتابندن مأخوذدر .

دكلدى ؛ بردە اولدن برى موجود اولان مفكورۀ حياتيەلرك آلت اوست ايدلمسى ديمكدى .

ايشتە بوندە تبليغات محمديەنك اساساً ميسيونەرلك صفتنى حائز اولديغنك اك قطعى برهانى بولورزكە حضرت محمد بويلەجە يكى دين دستورينك مبلغى و اودين ايلە عملك ناديسى اولەرق مواجهۀ عالمدە ظهور ايدر . شرائط زمانيە يكى تشكيلات سياسيە احداثنە نەقدر مساعد كورونمش اولورسە اولسون هرحالدە حضرت محمد اوزمانكى هيئت اجتماعيەيى تلقينات دينيەسنك قبولنە حاضرلنمش دە قلبلردە هنوز انكشاف ايتمين آرزولرى تبيين ايدیجى بر صدايە انتظار ايدر بر حالدە بولمادى . ايشتە بويلە بر روح انتظار عربلردە ـ وحتى تشبثات محمديەنك اك زيادە معطوف اولديغى وسطى عربستان خلقندە ـ موجود دكلدى . بونلر بر مرشدك ـ وهلە كنديلرنجە اكلاشيلەميان (رسول الله) عنوانى حائز بر مرشدك ـ تبليغنى قبولە هيچ‌دە حاضر دكلديلر .

كذلك اسلامدە كافۀ مؤمننك مساوى صايلمسى و بوتون مسلمانلرك بر اخوت مشتركەلرى بولنمسى ـ كە عرب اولسون ويا عربك غيرى بولنسون ، حر اولسون ياخود اسير بولنسون ، عموم مؤمنلر آرەسندە بر فرق ممتازيتك موجوديتنە محتمل دكلدى ـ عربك قبيلە حسياتنە باشدن باشە ضد دوشر . عرب ايسە مدعياتنى اجدادينك شهرتنە مبتنى اولان ملاحظات شخصيە اوزرينە وضع ايدر وبونك سائقۀ قوتيلە روحنك ذوق طويديغى اونهايتسز قان كودمك مجادلاتنى اجرا ايدر كيدردى . فى‌الحقيقە تبليغات محمديەدەكى احكام اساسيە عربلرك اوزمانە قدر پك قيمتلى طوتدقلرى شيلرە قارشو پروتستو ماهيتندە ايدى . يكى هدايتە كتوريلن مسلمانە اولجە حقارتلە نظر ايتديكى اوصافى فضائلدن تلقى ايتمسى تعليم ايديليوردى .

بت‌پرست عربە كورە كرك دوستلق وكرك دشمنلق برقرض كبى ايدى كە آنى فائضيلە تأديە يولنى آراردى . بويلەجە فنالغە قارشوفنالقلە مقابلە ايتمكلە مفتخر اولور وبونك عكسى حركتدە بولنان بر كيمسەيە كوشك و آلچاق نظريلە باقاردى . ايشتە حضرت محمد بومقولە آدملرە فنالغى ايلك ايلە قارشولامق

امرینی ویریبیوردی ؛ چونکه آنی قرآن کریمدن اقتباس ایدیبیوردی :

« ادفع بالتی هی‌احسن ... الخ (سورة‌المؤمنین)

« ولیعفوا ولیصفحوا الاتحبون ان یغفرالله لکم والله غفور رحیم »

(سورة‌النور)

« وسارعوا الی مغفرة من ربکم وجنة عرضها السموات والارض اعدت للمتقین » (سورهٔ آل عمران)

حضرت محمدك ایلك تبلیغده بولندیغی عربلر عبادت تأسیسنی استهزا ایله تلقی ایلدیلر . اجراآت رسولك اك مشکل جهتلرندن بریسی‌ده اسلامیتك تلقینی وجهله ذهن مخلوقك خالقه قارشو وضع دیندارانه‌سی حقنده آنلری اقناع ایتمکدی ؛ بو ایسه مجوسی عربلره همان کلیاً مجهول برشیدی . بویله‌جه نفسه کووه‌نمك و روح دیندن محروم اولمق آنلری « نظر الٰهی‌ده محترم بولنان ، اللهدن اك زیاده قورقاندر » کلامنك تلقیننه غیرمستعد برحاله صوقمشدی . کذلك بو مجوسی عربلر حدود حریتی آشان صور حیاتیه‌لرینی اسلامیتك تحدیدە چالیشمسنه تحمل ایده‌مزدی . زمان جاهلیتده عربك قلبنده اك معزز اولان شی شراب ، قاری وتغنی ایدی . حالبوکه بونلرك هربرینه دائر اولان اوامرك اجراسنده جناب پیغمبر پك شدتلی طاورانوردی .

خلاصه ، اسلامیت داها مبادئ ظهورنده بر میسیونه‌رلك دینی تمغاسنی حاوی ایدی . قلوب افراد بشری قازانمق و آنلری مؤمنینك دائرهٔ اخوتنه جلب ایتمك ایستدی . بدایتده اولدیغی کبی زمانمزده دخی بوبابده‌کی مساعی‌ده دوام ایتدی ؛ نته‌کیم صحایف آتیه بونی ارائه ایدر .

اوچنجی فصل

آسیای غربی‌ده‌کی خرستیانلر آره‌سنده انتشار اسلامیت

حضرت محمد سوریه ایچون براوردو وجوده کتورمش ایدی . بواوردو کندیسنك ارتحالندن صوکره ابوبکر الصدیق طرفندن سوریه‌یه سوق ایدلدی. بوده بعض مسلمانلرك عربستان احوالی قاریشیق بولنمسندن طولایی اوردونك اورایه کوندرلمامسی لازم کله‌جکی حقنده‌کی اعتراضه رغماً وقوع بولمشدی . ابوبکر آنلرك سرزنشلرینی شو سوزلرله کسدیردی : « جناب پیغمبر طرفندن ویرلمش اولان بر امری کیری آله‌مام . مدینه حیوانات وحشیه‌یه صیدکاه حالنه کله‌بیلور ؛ فقط اوردو آرزوی محمدی‌یی اجرایه مجبوردر . » عربلرك سوریه ، ایران و آفریقای شمالی‌یه آقین طرزنده یاپیلان شایان حیرت اسفار حربیه‌لرینك برنجیسی اولان شوسفر ، ایران قدیم دولتنی ده‌ویردی وروما ایمپراطورلغنی الك کوزل اقسام ممالکندن بعضیلرندن محروم ایتدی . بو متعدد سفرلرك تاریخنی تعقیب ایلك کتابمزك احاطه ایلدیکی دائره داخلنه کیرمز . شوقدرکه دین اسلامك عرب فتوحاتی تعقیباً انتشار ایلمسنه نظراً بویله بر توسع انتشاری دائرهٔ امکانه کتورن احوالی کشفه چالیشمق مهم بر کیفیتدر .

بویوك بر مؤرخ [١] بوراده مواجهه‌مزه او مسئله‌یی پك ایی بر صورتده وضع ایدییور : « عجبا خالص برشوق دینی ـ اوآنده هر درلو صور ظاهره ایله ایلك دفعه اوله‌رق انکشاف ایدن دین‌قوتی ـ میدرکه مظفریتی هرمیدان محاربه‌سنده عربك سلاحنه بخش ایتدی و اوزمانه قدر دنیانك کورمه‌مش اولدیغی بویوك برایمپراطورلغك اینانیلمیه‌جق قدر قیصه بروقت ایچنده تأسسنی موجب اولدی ؛ حقیقتك بویله اولدیغنه دائر براهین مفقوددر .

[١] بومورخ آلماندر. اسمی ده (دوللینغه‌ر) در؛ سوزلرینی حاوی اولان کتابك عنوانی ده: Mohammed , s religion nach ihre entvic Klung und ihrem einflusse auf das lebend er foelker

سربستجه وقلبی صورتده حضرت محمده و آنك تبليغاتنه متابعت ايدنلرك عددی پك آز ایدی ؛ دیگر طرفدن دخی صفوف مسلمینه بر تضییق آخر ایله ویا دنیوی بعض شیلر الده ایتمك امیدیله گیرنلرك عددی پك یوكسك ایدی . (سیف‌الله) لقبنی احراز ایدن خالد « كندیسی كبی امثالنی الله‌تعالینك هم قلبلرندن همده صاچلرندن طوتوب اثر پیغمبری‌یی تعقیبه سوق ایلدیگنی » سویلمكله هم كندیسنك همده قریشیلردن بر چوغنك اهتداسنده اقناع ایله اجباردن مركب برحال بولنمش اولدیغنی گوزه چارپار برصورتده ارائه ایلمشدر . امین صورتده بول غنیمت قازانمق ، یكی دین ایچون حرب ایدرك آنجق پك فقیرانه بر معیشت تأمین ایده‌بیلن قوری و طاشلی چوللره بدل نمادار و ثمراتلی سوریه ، ایران ومصر اراضیسنه مالك اولمق كبی جاذبه‌لر دها قوتلی اسبابندرلر.»

عرب امپراطورلغنك تأسسنی وجوده گتورن بو خارق‌العاده فتوحات البته اسلامیتك نشری امرنده یاپیلان مجاهداتدن منبعث دگلدر. شوقدر كه‌بوفتوحاتی تعقیباً خرستیان دیننده تباعد ایله اسلامه گلنلرك آرتمسی مقصد فتوحات‌حقنده اویله برظنی تولید ایلمشدر . بوجهتله خرستیان مؤرخلر قلیچی مسلمان پروپاغانداسنك آلتی اولمق اوزره تلقی ایده‌گلمشلردر . بناءً علیه كندیسنه معطوف اولان‌موفقیتك پارلاقلغندن طولایی مسلمان‌تبشیرات خالصه‌سی بانده‌كی‌فعالیتلرك دلیللری مظلمیت‌ایچنده براقلمشدر. فقط عربك بیزانس‌وایران ایمپراطورلقلری سنورلرینه سیل كبی آقوب گیدن قوای استیلائیه‌سنی تحریك ایدن روحده قلوب اهتدا قازانمق ایچون متهیج برشوق البته موجود دگلدی . عرب قومنك بو توسعی - آچلق و یوقسزلق ایله حال هیجانده بولنان غیور برخلقك پك‌ده نمادار اولمیان صحرالری براقه‌رق - قومشولرینك داها زنگین و داها بختیار اولان اراضیسنی استیلا ایتمك‌ایسته‌مسنه اغلبیتله عطف ایدیله‌بیلور. مع‌مافیه‌بوحركتك دستور توحیدیه‌سی مدینه‌ده تأسس ایتمش اولان حكومت مذهبیه ایدی و یكی دولتك تشكیلاتی وصایای محمدیه‌نك متولیلری - یعنی اصحاب صادقهٔ رسول - طرفلرندن وجوده گتورلمشدی كه بونلرك شوق و نفوذلری اسلامیتی - آكا سطحی صورتده مربوط قالان - برچوق عربلرك مبالاتسزلقلرینه رغماً بردین

رسمی اوله‌رق ادامه ایتمشدر . بوندن طولایی اسلامیتك سرعت انتشارینی اوانتشاره قاپو آچان فتوحات اوردولرینك سجلاتنده دكل، دها طوغروسی ملل مغلوبه آره‌سنده اوزمانلر حکم سوره‌ن احوالده آراملی . [١]

عرقی اولان بو حرکات مهاجرتده بروصف ملی بولنمسی عرب قومنك پك اوزاقلرده بولنان منسوبلرینی مذکور قوای استیلائیه‌یه طوغری چکدی. بوندن طولایی خرستیان بولنان برچوق بدوی عربلرك او بویوك حرکاتك آقینلرینه قاپیلوب کیتمه‌لرینه و عصرلردن بری نصرانیته معتقد بر چوق طوائف عربك دینلرینی براقوب آرتق اسلامه کلملرینه تعجب ایدیله‌مز. بونلر آره‌سنده بنی‌غسان قبیله‌سی دخی بولنیوردی که بونلر ارض فلسطینك شرقنده وسوریه‌نك جنوبنده بولنان چوللره حاکم ایدیلر . بو قبیله‌نك افرادی « زمان جاهلیتك افندیلری واسلامیتك ییلدیزلری » تلقی اولنورلردی . هجرتك اون دردنجی سنه‌سنده وقوع بولان ایران اردوسنك انهزام کاملی اوزرینه فرات نهرینك ایکی جهتنده متوطن بولنان عربانه منسوب بر چوق خرستیانلر مسلمانلرك رئیس الجیشی نزدینه کلدیلر و « بزدن اول اسلامی قبول ایدن قبیله‌لر بزدن دها عقللی ایمشلر ؛ شیمدی رستم قتل ایدلدی ؛ بز آرتق یکی مذهبی قبول ایده‌بیلورز » دیدیلر.[٢] کذلك شمالی سوریه‌نك فتحندن صوکره قبائل بدویه‌نك اکثریسی ــ بعض مرتبه ترددآثری اظهارینی متعاقب ــ طریق محمدی سالکلرینه التحاق ایلدیلر. قوهٔ جبریه‌نك اهتداده بر عامل معین بولنمدیغنه مسلمانلر ایله خرستیان عربلر آره‌سنده موجود اولان مناسبات دوستانه ایله حکم ایدیله‌بیلور. بالذات حضرت محمد متعدد خرستیان قبیله‌لرله معاهده عقد ایلیه‌رك آنلره حمایه وعد ایتمش و عبادت دینیه‌لرینی سربستجه ایفا ایتملرینی و راهبلرینك حقوق و صلاحیت قدیمه‌لرندن بلا تعرض استفاده‌ده بولنملرینی تأمین ایلمشدی . ینه بو مثللو حالاتدن اولملق اوزره بر رابطهٔ اخوت اهل اسلامی ــ کندیلرندن داها اسکی اهل کتابدن بولنان ــ طوائف ایله مؤتلف ایتمشیدی . بو غیر مسلم اهل کتابدن بر چوقلری کندی آرزولریله

---

[١] بوفقره ایتالیالی مؤلف قائه‌تانینك کتابندن مقتبس‌در .

[٢] بوروایت سیر ویلیه‌م موئیرك Caliphate عنوانلی کتابندن مأخوذدر .

کله‌رك مسلمانلرك یابدقلری اسفار حربیه‌یه یارده ایلدکلری کبی حضرت پیغمبرك وفاتی عقبنده بوتون عربستانده لوای عصیانك قالدیرلمسنی موجب اولان حرکات ارتدادیه‌ده ـ ینه او حس صداقت ایله ـ بیطرف قالمشلردی . بیزانس ایمپراطورلغنك صحرایه التصاق ایدن حدودینی محافظه ایله مکلف خرستیان عربلرك خدمت عسکریه تخصیصاتی ایمپراطور هراقلیوس طرفندن قطع ایدیلنجه آنلرکده مسلمان اوردوسی طالعنه اشتراك ایلدکلری روایت ایدیلور .

هجرتك اون اوچنجی سنه‌سنده‌کی جسر غزاسنده وخیم برمغلوبیتك وقوعی تقرب ایتدیکی وبوزغونلغه طوتیلان عربلر فرات نهریله ایران اوردوسی آره‌سنده صیقیشوب قالدیغی صره‌ده بنی طی قبیله‌سندن برخرستیان امیر ـ رجعت منتظمه‌یی تأمین ایدن تك بر کوپرینك مدافعه‌سنه یارده ایچون ـ عرب قوماندانینك یانینه قوشوب کلمشدی . وضعیتی قورتارمق ایچون هر طرفدن آقین آقین کلن یکی قوتلر آره‌سنده بیزانس ایمپراطورلغی حدودی داخلنده ساکن اولان بنی نمیر قبیله‌سندن برخرستیان طائفه‌سی بولنیوردی . متعاقباً وقوعه کلن دیکر بر معرکه‌ده ـ طالع حربی کندی جهتلرینه دوندورن صوك برهجومدن اول ـ عرب رئیس‌الجیشی آتی خرستیان امیرك بولندیغی نقطه‌یه طوغری سوره‌رك « سزده بزم قائمزدنسکز ؛ هادی بزمله برلکده هجوم ایدیکز » دیمشدی . ایرانلیلر بونلرك جوشقون هجوملری قارشوسنده رجعت ایلدیلر ؛ بویله‌جه مسلمان ظفرینك شانلی فهرستنه یکی برغلبه داها علاوه ایدلمشیدی . بو کونك الك قهرمانجه تشبثاتندن بریسی‌ده صحرادن کلن خرستیان قبیله‌لرندن برینه منسوب برکنج اجرا ایلدی . بو کنج آرقاداشلری ایله ـ که‌بونلر آت تجارتیله مشغول برطاقم بدویلردی ـ عرب عسکرینك تام صف حربه دیزلدیکی آنده آنلره التحاق ایلدی . همجنسلری ایله برلکده جنکه کیریشدیلر و مصادمه‌نك الك شدتلی صورتده دوام‌ایلدیکی برصره‌ده بوکنج ، ایرانلیلرك مرکزینه طوغری آتیلدی وقوماندانلرینی قتل ایتدی . کرانبها ئه‌کری حامل اولان آتنه تکرار بیندکدن صوکره مسلمانلر آره‌سندن آلقیشلره مظهر اوله‌رق آتی قوشدیروب کچرکن « بنی تغلبه منسوبم ؛ دشمن قوماندانینی اولدیردم » دییه مظفرانه نعره‌لر آتدی .

بو کنجك منسوبیتیله افتخار ایلدیکی قبیله خرستیان قالمغی ترجیح ایلمشیدی. حال بو که بنی نمیر و بنی قضاعه کبی عراقك دیکر قبیله‌لری اسلامه کلدیلر. داها هجرتك طوقوزنجی سنه‌سنده بنی تغلب حضرت پیغمبره بر ایلچی هیئتی کوندرمشدی. بو هیئت مرخصه‌نك مجوسی بولنان اعضاسی مسلمان اولمشلردی؛ فقط خرستیان اعضا ایله یاپیلان برمقاوله موجبنجه ـ چوجقلرینی وافتیز ایتمه‌مك شرطیله ـ اسکی دینلرنده قالملرینه موافقت ایدلمشدی. بوشرط محمدك وضعیت معتادهٔ مساعده‌کارانه‌سنه مغایر ایدی. یا اسلامیتك قبولی ویا جزیه تأدیه‌سنی انتخابده بو کیملری سربست براقان وهیچ بر وقت جبری اهتدایی تجویز ایتمین جناب پیغمبرك مذکور شرطی قویمسی بعض بنی تغلب عائله‌لری طرفندن ـ فاحش تعمید مصارفندن قورتلق املیله ـ وقوع بولان براخطاردن ایلری کلدیکی روایت ایدیلور. طبری تاریخنه کوره بو قبیله‌ده خرستیانلغك اوزون مدت بقا بولمسی شرط مذکوره پکده اتباع ایدلمدیکنی کوسترر. خلیفه عمر بو طائفه افرادینك اسکی مذهبلرینی براقمق ایستمدکلرینی آکلادیغی زمان آنلر اوزرینه بر تضییق اجراسنی منع ایتدی و اجرای عبادتده ازعاجاته دوچار ایدلمه‌ملرینی امر ایلدی؛ فقط کندی آره‌لرنده بعض اشخاصك مسلمان اولمق ایستدکلری تقدیرده مخالفتده بولنماملرینی وبویله منفرداً اسلامه کلنلرك چوجقلرینه تعمیداجرا ایدلمه‌مسنی شرط قویدی. کندیلرندن جزیه تأدیه‌سی طلب ایلدیکی زمان مال وجانلرینك وقایه‌سی مقابلنده بویله بر ویرکو طرحنی شرف نفسلرینك تنزیلی کبی تلقی ایتدیلر ومسلمانلرك ویرکولری وجهله مکلفاته تابع طوتلملرینی خلیفه‌دن استدعا ایلدیلر. نیازلری قبول ایدلدی. عربلر ایچنده خرستیانلغه صادق قالانلر بولنمسی مسلمانلر ایچون بالخاصه موجب اغبرار اولیوردی. هجرتك اون ایکنجی سنه‌سنده بنی تنوخ قبیله‌سی اسلامه کلدی. بونلر خرستیان بولنان دیکر بعض طوائف ایله برابر خالد بن الولیده بیعت ایلدیلر؛ ایچلرندن بعض کیمسه‌لر آندن بربوچوق قرن صوکره‌یه قدر اسکی دینلرینه صادق قالدیلر. تاریخ هجرینك ١٥٨ ـ ١٦٩ سنه‌لری آره‌سنده حکم سورن خلیفه المهدی بونلردن بر قسمنك حلب جوارنده ساکن اولدقلرینی و خرستیان اوله‌رق

قالدقلرینی اوکرتجه حدتلنه‌رك اسلامه کلملرینی امر ایتمش و بونك اوزرینه بنی بیکی اسلامه کلمش ویالکز بریسی دین دکیشدیرمکدن ایسه ترك حیات ایتمکه تحمل ایتمشدر . شمالی عربستانك خرستیان بولنان قبائل عربیه‌سی آره‌سنده نصرانیتك غائب اولدیغی حقنده روایات تاریخیه‌ده تفصیلات مفقوددر . آکلاشیلدیغنه نظراً بونلر کندیلرینی احاطه ایدن مسلمان هیئت اجتماعیه‌سی طرفندن بر « نفوذ مصلحانه » جریانیله بلع ایدیلوب کیتمشلردر . اکر مسلمان حاکمیته یکی کیردکلری زمان آنلری قوهٔ جبریه ایله دینه کتورمکه تشبث ایدلمش اولسه ایدی خلفای عباسیه دورلرینه قدر بقا بونلری ممکن اولمازدی .

کذلك هیره خلقی خالد بن الولید طرفندن اسلامی قبول ایچون وقوعه کلن اقناعاته مخالفت ایده‌کلمشلردی . بو شهر عربستان تاریخنده پارلاق برموقع اشغال ایدردی . اسلامك بو شدیدالشکیمه قهرمانانك ضمنجه عرب قانی طاشیدقلرینی اورا خلقنه خاطرلتمق طریق پیغمبری سالکلری آره‌سنه قاریشملری ایچون کافی ایدی . محاصره آلتنده بولنان بو شهر خلقنك مسلمان جنرالی ایله تسلیم شرائطنی قرارلشدیرمق ایچون کوندردکلری ایلچی‌یه خالد شو سؤالی صوردی : « کیمسکز؟ عربمیسکز، یوقسه عجممی ؟ » هیئت سفارتك کلامداری : « خیر ، بز قانی خالص عربلرز ؛ دیکرلری ایسه عرب ملیتنه کیرمش کیمسه‌لردر . » خالد : « اکر دیدیککز کبی اولسه بزه مخالف بولنماز ومقصدمزدن تنفر ایلمزدیکز . » کلامدار : « خالص عربجه تکلم ایلمکلکمز نه اولدیغمزك دلیلیدر » یولنده ادعاسنی تأیید ایلدی . خالد : « پك طوغری سویلیورسکز . شیمدی شو اوچ شیدن بریسنی انتخاب ایتملیسکز . (۱) دینمزی قبول ؛ اوحالده ایستر مملکتکزده قالیکز، ایستر دیار آخره کیدیکز، سزك حقوق ووظائفکز طبقی بزمکی کبی اوله‌جقدر . (۲) جزیه تأدیه ایدیکز . (۳) حرب وجنك . والله بن بورایه اویله آدملرله برلکده کلدم که سز یاشامغی نه‌قدر آرزو ایدرسه‌کز آنلرده أولمکی او قدر خوش کوررلر » کلامدار : « بز سزه جزیه ویرمکی ترجیح ایده‌رز. » خالد : « یازقلر اولسون سزلره ؛ ایمانسزلق یولسز برچولدر؛ برحقیقی عرب اوچولده بریسی عرب اولان ، دیکری اولمیان ایکی رهبره راست

کلوبده برنجیسنی براقور ، ایکنجیسنی رهبر یاپارسه حیفلر اولسون آکا ! » سوزلرینی علاوه ایتدی .

مهتدیلرك تعلیمی ایچون استحضارات مقتضیه اجرا ایدلمشیدی ؛ چونکه بوتون قبائلك اویله سرعتله دینه کلدیکی برصره‌ده کرك عقائده ، کرك ارکان عبادته متعلق وقوعه کله‌بیله‌جك خطالره قارشو تدبیرلی بولنمق لازم کلیوردی . بناءً علیه خلیفه عمر (ر . ع) هر مملکتده تعلیم قرآن ایده‌جك و یکی دینك اجرای احکامنه نظارت ایلیه‌جك معلملر تعیین ایتدی . قاضیلره دخی کرك کنج ، کرك یاشلی کافهٔ مؤمنینك ـ خاصةً جمعه و رمضان کونلری ـ جماعتله عبادتلرینه منتظماً دوام ایدوب ایتمدکلرینه باقمق ایچون امرلر ویردی . مؤرخ مسعودی‌یه کوره یکی مهتدیلرك تعلیمی ایشنه نه‌قدر اهمیت ویرلدیکنه کوفه شهرنده خزینه‌دار دولت اولان ذاتك بو ایشله مشغول اولمسیله‌ده حکم ایدیله‌بیلور .

مظفر مسلمانلر طرفندن خرستیان عربلره هجرتك برنجی قرننده بخش اولنان وبطون آتیه‌ده دوام ایدن بالاده مذکور مساعداتدن استدلال ایده‌بیله‌جکمز اوزره خرستیان قبیله‌لر اختیار ذاتیلری ایله وسربستیٔ آرزولری‌وجهله اسلامه کلمشلردر . زمانمزه قدر اهالیٔ اسلامیه آره‌سنده یاشایان خرستیان عربلر کورلمسی اسلامیتك اوبابده‌کی مساعداتنك برهان مجسمنی تشکیل ایدر . (سیر هانری له‌یارد) بر اثرنده بحر لوطك شرق جهتلرنده کائن القراق‌ده خرستیان دیننده عربلر کوردیکنی وبونلرك کرك قیافتجه ، کرك اطوار وعاداتجه مسلمان عربلردن هیچ‌ده فرقلی بولنمدقلرینی ذکر ایدر . [١] بورقهارد نام مؤلف بورالر حقنده‌کی سیاحتنامه‌سنده طور سیناده ایکن راست کلدیکی مناستر نشین راهبلرك روایتلرینه عطفاً صوك قرنه (اون سکزنجی) قدر اورالرده خرستیان عائله‌لری قالمش اولدیغنی وبونلرك هیچ بر وقت قبول اسلامیت ایتمك ایستمدکلرینی سویلر .

[١] عثمانلی ایمپراطورلغنك اجزای بعیدهٔ آسیائیه‌سنده چوق سیاحت ایدن (سیرهانری له‌یارد) برزمانلر باب‌عالی نزدنده پك‌نفوذلی برانکلیز ایدی . آثوریلره عائد مهم وکثیر آثار عتیقه‌یی سلطان عبدالعزیز دورنده لوندره‌ده‌کی انکلیزموزهٔ شهیرینه نقل ایتدیرمش وفقط آلتلرینه برکلمهٔ شکرانیت بیله قید ایتدیرمه‌مشدر . مترجم

طمارلرنده اك خالص عرب قانى بولنان بنى غسان قبيله‌سى افرادندن برچوق كيمسه‌لر دردنجى قرن ميلادى‌ده نصرانيتى قبول ايتمشلردى . بونلر حالا خرستيان دينينى محافظه ايتمكده‌درلر . بونلر بوندن تقريباً ايكى يوز سنه اول روما كليساسنه انتساب ايلدكلرى وقتدن برى دخى عبادت اثناسنده عرب لسانى قوللانورلر .

بدوى عربلردن شهرلرك مسكون خلقنك ويا عربك غيرى اهالينك يكى دين مواجهه‌سنده‌كى وضعيتلرينى تدقيقه كچرسه‌ك اهتدانك عرب فتوحاتنى سرعتله تعقيب ايلديكنى كورميز . بيزانس ايمپراطورلغنك نواحئ شرقيه‌سنده‌كى بويوك شهرلر خرستيانلرينك قسم كليسنك دين اجداده صادق قالدقلرى آشكاردر .

بونلرك مسلمان اداره‌سى آلتنده‌كى حاللرينك شكلنى تعيين و آره‌لرنده تصادفى صورتده وقوعه كلن اهتدالرى موجب اولان نفوذى تقدير ايده‌بيلمك ايچون عرب سلاحى قارشوسنده دائما رجعت ايدن بيزانس ايمپراطورلغنك احوالنى خلاصةً تعريف لازم كلور .

اوزماندن يوز سنه قدر مقدم (ژوستينيه‌ن) روما ايمپراطورلغنه بر وحدت منظره‌سى ويرمشدى ؛ فقط وفاتندن صوكره اوايمپراطورلق پارچالانديغى صره‌لرده مركز حكومت ايله نواحئ مملكت آره‌سنده مليت حسيات مشتركه‌سى تماميله مفقود ايدى . (هراقليوس) سوريه‌يى تكرار حكومت مركزيه‌يه ربط ايچون قسماً موفقيتلى بعض مساعى‌ده بولندى ؛ لكن تأليف بين بابنده وقوعه كلن تدابير عموميه اختلافاتى تسكين يرنده آنجق تزييده خادم اولدى . عشق دينى حس مليتك يرينه قائم اوله‌جق تك برشيدى ؛ احزاب متعارضه آره‌سنده‌كى نزاعلرى طورديرمق ورافضى صايلانلرى اورتودوقس كليساسيله حكومت مركزيه‌يه ربط ايتلك ايچون برواسطهٔ مصلحانه اولمق اوزره بردينى نمايشه انشراح ويرمكه چاليشدى .

لكن « صلح ميانجيسى » اولمق ايستينلردن برچوغنك طالعنه هراقليوس دخى اشتراك ايلدى ؛ چونكه مباحثه يالكز داها قيزغين بر صورتده علولنمكله قالمادى ؛ برده كنديسنك ملحد اولمق اوزره تلعينه دوچار اولمسنه سببيت ويردى . وطرفين متعارضيندن ايكيسنك‌ده غضبلرينى كندى اوزرينه دعوت ايتدى .

فی‌الحقیقه کندی علیهنده اویاندیردیغی حسیات او درجه شدید ایدی که روما ایمپراطورلغنك آنك زماننده فتح ایدیلن حوالیسی اورتودوقسلرندن اکثریسنك بیله عربلره خیرخواهلق کوسترمکه قدر کیتدکلرینه ایناندمق ایچون اسباب قویه واردر. بو اورتودوقسلر ایمپراطوره ملحد نظریله باقدیلر و وحدت ماهیت عیسی حقنده‌کی ذهابی کندیلرینه قبول ایتدیرمك اوزره تعدیاته باشلیه‌بیله‌جکندن قورقدیلر. بناءً علیه کندیلرینه ـ ملحوظ اولان خطر قریب‌دن آزاده بر وضعیت آلدقجه ـ مساعدات دینیه وعد ایدن و احوال مذهبیه‌لری ایله استقلال ملیلری حقنده اوزلاشمغه میال اولان یکی آمرلری قبوله حاضر، حتی خواهشکر بولندیلر.

انطاکیه‌نك یعقوبی پطریقی بویوك میخائیل اون ایکنجی قرن میلادینك نصف اخیرنده یازدیغی بر اثرده دینداشلرینك بوقرارینی تصویب ایدییور وحتی ـ بش قرندن بری شرق کلیسالرینك حاکمیت اسلامیه آلتنده کچوردکلری تجاربه رغماً ـ عربلرك فتوحاتنده جناب حقك عنایتی وقوع بولدیغنه قانع اولیور و هراقلیوسك حکایهٔ تعدیاتنی تأکید ایتدیکی صره‌ده شو سوزلری سویلیور: «... ایشته بوندن طولاییدرکه هر شیئه قادر اولان، فانیلرك قوردقلری ایمپراطورلقلری ایستدیکی یولده تحوله اوغراتان و آنلری ایستدکلرینه ویرن، دوشکونی مظهر ارتقا ایلین و ـ حاکم اولدقلری ممالکك هر جهتنده کلیسالرمزی غارت ایله بزی مرحمتسزجه اتهام ایدن ـ رومالیلرك سیأتنه شاهد بولنان جنابُ حقك انتقامی ـ رومالیلرك الندن بزی قورتارمق اوزره ـ جنوب حوالیسندن اسماعیلك اوغللرینی جلب ایلدی. واقعا بز بوندن بعض ضررلره اوغرادق. قاتولیك کلیسالرینی بزدن آلوب کلدانیلره ویردیلر؛ چونکه شهرلر کندیلرینه تسلیم اولدیغی زمان کلیسالر مذاهب مختلفه سالکلرندن هانکیلرینك اللرنده بولنیورسه آنلره براقدیلر. ایشته اویله بر صره‌ده ایدی که امسا و حران ده‌کی بویوك کلیسالر الزدن چیقدی. بونکله برابر رومالیلرك مظالمندن، سیئاتندن، علیهمزده‌کی فعالیت غدارانه‌لرندن، غضبلرندن قورتلمق آز بر فائده دکلدی». [١]

---

[١] یعقوبی پطریقی میخائیلك بوسوزلری Chronique de Michael le Syrien édité par B. chabot عنوانلی کتابدن آلنمشدر.

جیش اسلام الشریعه وادیسنه واصل اولوبده ابو عبیده قرارکاهنی فحل‌ده قوردیغی زمان اورانڭ خرستیان اهالیسی عربلره یازدقلری بر مکتوبده شویله دیمشلردی :

« ای مسلمانلر ! بیزانتینلر بزم دینمزده بولنمقله برابر سزی آنلره ترجیح ایده‌رز ؛ چونکه سز بزه قارشو سوزیکزی صادقانه طوتدیکز ، بزه داها مرحمتلیسکز ، بزه قارشو عدالتسزلکدن اجتناب ایلرسکز . سزڭ ادارەڭز آنلرککندن البته داها ایدر . آنلر بزم اموال وبیوتمزی غصب ایتدیلر . » [١] امسا خلقی قلعه قپولرینی هراقلیوسڭ عسکرلرینه قارشو قاپامشلر و مسلمانلره « حکومتکزڭ عدالتی بزجه البته روملرڭ حقسزلقلرینه مرجحدر » دیمشلردی .

٦٣٣ و ٦٣٩ (هجری ١٢ ـ ١٧) تاریخلری آره‌سنده وقوعه کلن سفرلر ایله مسلمانلرڭ روملیلر اوردوسنی سوروب چیقاردقلری صره‌لرده سوریه‌ده حالت ذهاب بویله ایدی . (٦٣٨) ده دمشق شام ـ یغمادن مصون قالمق وسائر فوائد مادیه تأمین ایتمك ـ صورتیله مسلمانلر ایله اوزلاشنجه سوریه‌نڭ دیکر شهرلری آکا امتثالده تأخر کوسترمدیلر . حتی قدس پطریقی عین شرائط ایله شهری تسلیم ایلدی . آکلاشیلدیغنه کوره ملحد بر ایمپراطور طرفندن وقوعه کلن تضییقات مذهبیه‌نڭ دهشتی اسلامڭ وعد مساعداتی روما ایمپراطورلغی وخرستیان حاکمیتی ایله رابطه‌دن داها جاذبه‌لی عد ایتدیرمشدر . کچیجی بر استیلا اوردوسنڭ ایلك ویردیکی تلاش زائل اولدقدن صوکره عرب فاتحلری لهنده درین بر تحول حسیات وقوع بولیور .

فی‌الواقع شهامت اسلامیه ایله آلنان بیزانس ایمپراطورلغی ممالکنڭ بوخلقی (وحدت ماهیت عیسا) یه اعتقاد ایتملرندن و نسطوری بولنملرندن طولایی عصرلردن بری کندیلرینه مجهول قالان مساعدات دینیه‌یه مظهر اولیویرمشلر وبعض تقییدات مستثنا اولمق اوزره حریت ایله وبلاتجاوز بر صورتده ارکان مذهبیه‌لرینی اجرایه فرصت بولمشلردی . او تقییدات ایسه طرق رقیبهٔ مذهبیه آره‌سنده‌کی نزاعلری منع ایتمك ومسلمانلرڭ حسیاتنه طوقونان علامات مذهبیه‌نڭ طنطنه‌لی

[١] بو بیانات عبدالله الفردی البصرینڭ (فتوح الشام) نام اثرندن مأخوذ .

صورتده تشهیریله تعصبی اویاندیره‌جق حالاته میدان ویرمه‌مك ایچون وضع ایدلمشدی . یدنجی قرن میلادی تاریخنده کوزه پك چارپان بومساعداتك درجهٔ شمولنه فتح ایدیلن بلاد اهالیسنه ویریلان شرائط تسلیم ایله حکم ایدیله‌بیلور . بوشرائط ایسه تسلیم اولمق وجزیه تأدیه ایتمك مقابلنده مال وجانك حمایه‌سی ایله اعتقادات مذهبیه‌یه رعایتدن عبارتدر. استیمان مقاوله‌نامه‌سنك تفصیلات حقیقیه‌سنی اوبابده حادث اولان بریبغین روایاتدن تفریق قولای برشی دکلدر ؛ اقوال موثوقه‌دن بولنسون ویا بولنمسون بونلرك ایکنجی قرن هجری مسلمان مؤرخلری طرفلرندن عنعنات تاریخیه قبیلندن اولمق اوزره وضع نظر ایدلمش اولملری معنیداردر . اکر عکسنی معلن براهین شامله بولنمش اولسه ایدی بو عنعنات قولایلقله تأسس ایدوب کیتمزدی . بویولده برمقاوله‌نامه‌نك نمونه‌سی اولمق اوزره قدسك خلیفه عمرالخطابه تسلیمی صره‌سنده یازیلان شروط تسلیمیه صورتی بورایه نقل ایدیلور :

« بسم الله الرحمن الرحیم . اللهك قولی ومؤمنلرك امیری بولنان عمر طرفندن بورا خلقنه ویریلن امانامه‌در . امیرالمؤمنین مریض اولسون، تام الصحه بولنسون کافهٔ ناسی مال وجان خصوصنده ویا معبد وصلیبلرینه ودینلرینه متعلق سائر کافهٔ اموردە تأمین ایلر . خلقك کلیسالری تخریب ایدلمیه‌جکلری کبی مسکن حانه‌ده قلب اولنمیه‌جقلردر . نه حقوق مکتسبه‌لری تنقیص ایدیله‌جك ، نه مامملکلرینه خلل کله‌جك ، نه‌ده مواد مذهبیه‌ده آنلر اوزرینه تضییقات وقوع بوله‌جق ونه‌ده ایچلرندن بری بروجهله اضرار ایدیله‌جکدر .... » [١]

شهر خلقندن زنکین اولانلر اوزرینه بش ، اورته حاللی اولانلره دورت وفقیرانه یاشایانلره اوچ دینار خراج طرح ایدلدی . صوکره عمر بن الخطاب پطریق ایله برلکده محال مقدسه‌یی زیارت ایلدی . (بعث) کلیساسنده بولوند- قلری آنده پطریق حضرت عمره نماز قیلمسنی برجیله اولمق اوزره تکلیف ایلدی ایسه‌ده عمر بو تکلیفدن مدبرانه صورتده امتناع ایتدی و سبب امتناع اوله‌رق ادای صلاة ایتمسنی معیتده بولنانلر کورنجه اوراسنی مسلمان مسجدی اولمش کبی تلق ایده‌بیله‌جکلرینی سویلدی .

[١] بو امانامه مألی طبری تاریخندن منقولدر .

دیکر بردینه منسوب بولنان تبعه حقنده ینه عین روح رحیم ایله خلیفه‌نك جذام خسته‌لغنه مبتلا خرستیانلر ایچون برمقدارپاره تخصیصی وارزاق اعطاسنی امر ایلدیکی مقیددر . حتی صوك دقیقهٔ حیاتنده‌کی وصیتده احراز ایدیله‌جك موقع علیانك وظائفنی خلفی ایچون تعیین ایلدیکی صره‌ده ذمیلری اونوتمامش و « اللهك عنایتنه وپیغمبرك صیانت روحانیه‌سنه مستحق اولان ذمیلری آنك محافظه‌سنه براقورم ؛ دقت ایتسون‌ده عقد ایدیلن مقاوله حکمی مرعی قالسون و تحمللرینك فوقنده اولان تکالیف عهدهٔ ذمتلرینه یوکلدلمسون » دیمشدر . خلیفه‌عمردن برخیلی بطن صوکره‌کلنلر خرستیانلرك سربستیٔ آیینی تحدیدایدن نظامات وضع ایتدیرمش اولدیغی حقنده عزویاتده بولنمشلر ایسه‌ده (ده‌هویا) و (قائه‌تانی) کبی مؤلفلر بونك صوکره‌دن ترتیب اولنمش روایاتدن بولندیغی شکدن عاری برصورتده اثبات ایلمشلردر . مع‌مافیه مادامکه ادوار متعاقبه‌ده‌کلن فقها بو قبیل نظامات تحدیدیه‌یی حقیقی اولمق اوزره قبول ایلمشلردر ، اوحالده بوکبی امرلر حاکمیت اسلامیه آلتنه کیرن خرستیان امور کنیسائیه‌سنك احوالی حقنده برحکم ویرمك ایچون اهمیتی حائز بولنورلر . وضعی ، خلیفه عمره اسناد ایدیلن بواوامرك شکلی آتی‌ده‌کی ورقه صورتندن استدلال اولنور :

« بسم الله . بومکتوب (فلان وفلان) شهرلرك خرستیان اهالیسی طرفندن خلیفه‌عمربن‌الخطابه معروضدر. بزه قارشو یورودیککزشوزمانده سزدن نفسمزه، احفادمزه ، مالمکمز ودینداشلرمز حقنده حمایه طلب‌ایده‌رز. سزه‌شو شرطلرك ایفاسنی تعهد ایلیورز : کرك بلده‌مزده کرك جوارنده یکیدن هیچ برمناستر ویاکلیسایاخود مغاره‌ویاخودچله‌خانه انشا ایتمیه‌جکز[١] بونلردن خراب اولانلرینی یکیدن انشا ومسلمان محله‌لرنده قالانلری تعمیر ایلمیه‌جکز . مسلمانلردن کرك کیجه‌لری اولسون کرك کوندوزلری اولسون کلیسالرمزه کیرمك ایسینلره ممانعتده بولنمیه‌جغز ؛ مسلمان سیاحلرینی اولرمزه مسافرةً قبول ایله اوچ کون اسکان واعاشه ایده‌جکز ؛ مسکنلرمزده ، عبادتخانه‌لرمزده جاسوس بارینديرـ

[١] بوبابده‌کی مادهٔ نظامیه‌نك کویلرده عدم‌شموله فقهانك قائل اولدقلرینی (کتاب الهدایه) ذکر ایدر .

یمیه‌جغز ؛ مسلمان دشمنلرینی صاقلامیه‌جغز ؛ خرستیان دینیله نمایشده بولنمیه‌جغز ؛ ویا ایچمزدن قبول اسلام ایتمك ایستینلر اولورسه ممانعت گوسترمیه‌جکز ؛ مسلمانلره حرمت ایده‌جکز و ایچلرندن مجالسمزده بولنمق ایستینلر اولورسه وصوللرنده آیاغه قالقه‌جغز ، آنلری کرك سرپوش ویا صارق ، کرك پابوش ویا چارق اکساسنده یاخود صاچلرك صورت تنظیمنده تقلید ایتمیه‌جکز ؛ آنلرك (سلام‌علیکم کبی) آشنالق تعبیراتنی قوللانمیه‌جغز ؛ اوستنده ئه کربولنان حیواناته بنمیه‌جکز ؛ قلیج قوشانمیه‌جغز ؛ یوزوکلرمزه عربجه عبارات حك ایتدیرمیه‌جکز ؛ شراب صاتمیه‌جغز ؛ باشلرمزك اوك طرفده‌کی صاچلرینی قازیتدیره‌جغز ؛ بلیمزه کمر باغلامیه‌جغز ؛ کلیسالرمزك بالاسنده صلیب تشهیر ایله‌میه‌جکز ؛ صلیبلرمزی ، مقدس کتابلرمزی مسلمان‌سوقاقلرنده ، چارشو-لرده گزدیرمیه‌جکز ؛ کلیسالرمزك چاکلرینی خفیفجه چاله‌جغز ؛ سوقاقده برای آیین جماعتله کیدرکن چام آغاجی داللری ویا تصاویر طاشیمیه‌جغز ؛ جنازه‌لرمزی دفن ایدرکن بلند آواز ایله دعا اوقومیه‌جغز ویا مسلمان سوقا-قلرندن جنازه‌چوررکن یانارموم طاشیمیه‌جغز ؛ مسلمان تملکنده بولنمش اولان اسیرلری اولریمزه آلمیه‌جغز ؛ هیچ برفرد مسلمی ضرب ایتمیه‌جکز . ایشته هپ بوشرائطه رعایت ایده‌جکمزی کندی نامزه وبوتون دینداشلرمز نامنه وعد ایلر و سزدن بالمقابله حمایت بکلرز . اگر مقاوله شرائطندن بریسنی نقض ایدرسه‌ك طلب ایلدیکمز حمایه‌دن ساقط اولورز . اوتقدیرده بزه دشمن ویا عاصی معامله‌سی ایتمکده حرسکز » [١]

بووروقه‌دن ایلك بحث ایدن کیمسه هجرتك بشنجی قرنی اواسطنده وفات ایتمش اولان ابن حزم‌در . مندرجاتی ایسه بودوردن برخیلی زمان صوکره ظهوره گلمش اولان معاملات حریتشکنانه‌یی تمثیل‌ایدر . وفی‌الواقع هیچ بروجهله مطرد برحالده موقع اجرایه قونیله‌میان نظاماتدندر ؛ چونکه تطبیقاتی ایچون عمومیت اوزره برغلیان تعصبه انتظار ایتمك اقتضا ایتمشدر . حالبوکه فتوحات

[١] انکلیزمؤلفی (غوت هه‌یل) Zimmis And Moslims in Egypt عنوانلی کتابنده بومقاوله‌نامه‌نك بربرینی ناقض نسخه‌لرینی قید ایدر .

اسلامیه‌نك ایام اولیه‌سنده خرستیانلرك تقییدات مذهبیه صددنده پك آزشكایتلری بولندیغنی كوسترر براهین بالغه موجوددر . واقعا اسكی مذهبلرینه مربوط قالملری آنلری جزیه تأدیه‌سنه معروض براقدی . جزیه كلمه‌سی ایسه اساساً عرب ایمپراطورلغنك غیر مسلم تبعه‌سی طرفندن ویریلن هردورلو ویركیلره علم ایدی ؛ فقط بالاخره امرای جدیده‌نك اصول معاملات خزینه‌یی تعیین ایلدكلری صره‌لرده مكلفیات شخصیه‌یه اطلاق ایدیلور اولدی . فقط صرف تبعهٔ مسلمه اوزرینه ترتب ایدن مجبوری خدمت عسكریه ایله قیاس ایدیلنجه بوجزیه تحملی مشكل بریوك تلقی ایدیله بیلمك ایچون پك خفیف دوشر . واقعا اسلامه كلمك بعض مرتبه فوائد نقدیه‌یی جالب اوله‌بیلوردی ؛ فقط محضا جزیه ویرمكدن استثنائیت كسب ایتمك ایچون اهتدا ایدن بر كیمسه اوزرینه اولكی دیننك پك آز تأثیری بولنمش اولمسی لازم كلور . بوندن ماعدا بر مهتدینك جزیه‌یه بدل آرتق بر نوع صدقهٔ قانونیه دیمك اولان و هرسنه اموال منقوله و غیر منقوله اوزرندن آلنان زكاتی ویرمسی لازم كلوردی . [١] برنجی قرن هجرینك صوكلرینه طوغری ملاحظات مالیه عرب حكومتنی مهتدیلری ـ جماعت مؤمنین ایچنه قبوللرندن صوكره بیله ـ جزیه تأدیه‌سنه مجبور ایتمش بولندیغی نظر دقته آلننجه آغیر ویركیلردن قورتولمق كبی بر جاذبهٔ نقدیه‌یه اهتدانك واسطه اتخاذ ایدلمسی احتمالی پك اكسیلیور . دیكر طرفدن دخی دولتك یكی واردات بولمغه احتیاج حس ایلدیكی زمانلرده اهالینك صنوف غیر مسلمه‌سنك صرف یكی مكلفات ایچون تضییق ایدلمك تهلكه‌سنه معروض قالدیغی تخطر ایدلمك لازم كلور .

ایلك دورلر مسلمان فاتحلری طرفندن طرح ایدیلن جزیه مقدارلرنده بروحدت یوغیدی . بویوك فقه امامرندن ابو حنیفه وامام مالك بونلرك اهمیتی داها آز اولان بعض تفصیلاتنده متفق دكللردی .

هارون الرشیدك (میلادی ٧٨٦-٨٠٩ هجری ١٧٠-١٩٤) طلبی اوزرینه امام یوسفك تألیف ایتدیكی (كتاب الخراج) دن مستخرج اولوب آتی‌ده

[١] بوفقره مجار مستشرق (غولد چیهر) نك muhammedanische Studieu عنوانلی كتابندن مأخوذ .

منقول حالات خلفای عباسیه دورلرندهکی اصول ادارهٔ اسلامیهنك بر مثالی اولهرق آلنهبیلور : سنهده زنکین اولانلردن قرق سکز ، اورته حالی بولنانلردن یکرمی دورت و فقیرجه صنفدن صاییلانلردن (ترلالردهکی زنجیر ایله عملهٔ صنایع کبی) اون ایکی درهم آلنوردی [١] بوویرکو یالکز معلول اولمیان نفوس ذکور اوزرینه طرح ایدیلور وقادینلر کبی صبیلرده آنك تأدیهسندن مستثنا طوتیلورلر ایدی . آرزو ایدلدیکی تقدیرده بو ویرکیلر اموال اوزرندن عیناًده آلنوردی . مواشی ، اشیای تجاریه ، اثاث بیتیه وحتی دیکیش ایکنهلری بیله آقچه مقامنده قبول ایدیلور و فقط مذکور ویرکی شراب ، طوموز ومیته اوزرندن آلنمازدی . یاشامق ایچون جداً صدقه آلمغه مجبور اولان فقیرلریاخود یاشلیلق حسبیله ایشلمکه قدرتی قالمامش نعمت دوشکونی کیمسهلر دخی بالخاصه استثنا ایدیلورلردی . کذلك اعمالر ، طوپاللر و قابل تداوی اولمیان معلوللر ، مجنونلر مستثنا طوتیلورلردی ؛ مکرکه بومقولهلرك اصحاب ثروتدن بولندقلری ثابت اوله . بو استثنائیت زنکینلرك اعانهسیله کچنمکه مجبور اولان امامل ودرویشلرهده تشمیل ایدیلوردی ؛ مکرکه بونلرك حاللیجه بولندقلری وراحتجه یاشادقلری ثبوت بوله . تحصیلدارلره ویرکو طوپلامق امرنده ملایمتله حرکت ایتملری ایچون تعلیمات مخصوصه ویریلور وویرکونك عدم تأدیهسی تقدیرنده تجزیهٔ بدنیهیه مراجعتدن اجتنابلری امر ایدیلوردی .

بعض کیمسهلرك قولی وجهله بوویرکو اویله مسلمان دینی عدم قبوللرندن طولایی برجزا اولمق اوزره خرستیانلر اوزرینه طرح ایدلمش دکلدی . آنجق اوردوده استخداملرینه مساغ بولنمیان دیکر ذمی تبعهٔ دولت طرفندن دخی ـ سلاح اسلام واسطهسیله حمایه ایدلملرینه مقابل ـ تأدیه ایدیلن بر رسم ایدی . حیره اهالیسی کندیلرندن طلب ایدیلن پارهنی تأدیهیه موافقت ایلدکلری زمان « کرك طرف اسلامیاندن کرك آخر بر طرفدن وقوعه کلهبیلهجك تعدیاته

---

[١] مؤلف زیر صحیفهده بر درهمی انکلیز آقچهسی رایجیله ـ محاربهٔ عمومیهدن اولکی رایج معتادیله ـ بش (پنس) یعنی یارمء شیلیندن بر (پهنی) نقصان اولمق اوزره حساب ایتدیکنی قید ایلر . آلتون آقچه حسابیله بزم یوز پارهیه معادل کلیدر . مترجم .

قارشو مسلمانلر ورئيسلری جانبندن حمايه ايدلمككمز شرطيله بو جزيه‌يی ويريرز » يولنده برشرط قويمشلردی . (حيره) جوارنده بولنان بعض قصبات خلقيله عهدنامه امضالانديغی صرهده خالد بن الوليد شوسوزلری‌ده درج ايتديرمشدی : « اگر سزی حمايه ايدرسه‌ك جزيه آلمق حقمزدر ؛ ايده‌مز ايسه‌ك او ويركويی‌ده حق ايده‌ميز » . [١] بوقبيل برشرطك مسلمانلر طرفندن نه قدر بر صراحتله طانديغی خليفه عمر (ر . ع) زماننه عائد اولان حادثهٔ آتيه‌دن آكلاشيله‌بيلور : مسلمان قوای مستوليه‌سنی كيری پوسكورتمك ايچون ايمپراطور هراقليوس بويوك براوردو تشكيل ايلمشيدی . بونك نتيجه‌سی اوله‌رق مسلمانلرده منتظر اولان مصادمه‌يه قارشو بوتون غيرتلرينی صرف ايلمشلردی . بومناسبتله مسلمان رئيس الجيشی ابو عبيده سوريه‌ده‌كی بلاد مفتوحه واليلرينه كوندرديكی تعليماتده تحصيل ايدلمش نه‌قدر جزيه وارسه اصحاب تأديه‌يه اعاده‌سنی امر ايتمش وخلقه خطاباً يازديغی تحريراتده بومسئله‌يه دائر شو بياناتده بولنمشيدی : « بويوك بردشمن قوتنك بزه قارشو ايلرولديكنی خبر آلديغمزدن تأديه ايتديككز جزيه‌لری سزه اعاده ايليورز . آره‌مزده‌كی مقاوله‌يه نظراً بو ويركو مقابلنده سزی حمايه ايليه‌جك ايدك . فقط شيمديكی حاله نظراً بو حمايه‌يی اجرا بزم قدرتمز داخلندن چيقمق اوزره اولديغندن سزدن آلديغمز پاره‌نك هپسنی سزه اعاده‌ايليورز. » بوتعليمات موجبنجه بيت‌المال دولتدن بويوك برمقدار مبلغ تأديه ايدلدی . بوندن طولايی خرستيانلر « الله سزی ينه بزه حاكم قيلسون و روماليلر اوزرينه‌ده مظفر ايلسون . اگر سزك يريكزده روماليلر اولسه ايديلر بزه برشی اعاده‌ايتمك شويله طورسون المزده نه‌وار نه‌يوق هپسنی آلورلردی » ديه‌رك رؤسای اسلامك سعادت و موفقيتنه دعالر ايلمشلردی . [٢] يوقاريده بيان ايدلديكی اوزره بو جزيه يالكز تام‌الصحه اولان اركككلردن آلنديغندن شايد بونلر مسلمان بولنمش اولسه‌لردی او پاره‌يه بدل فعلاً اجرای خدمت عسكريه ايچون چاغرلمش اولورلردی . شايان دقت موادّدن اولديغی اوزره

[١] مسلمان اميرينك بوسوزی طبری‌دن منقولدر .

[٢] زوايت ابو يوسفك كتاب‌الخراجندن .

شاید خرستیانلردن اسلام اوردوسنده استخدام ایدیلنلر بولنورسه بونلر جزیه تأدیه‌سندن مستثنا طوتیلورلردی . آنطاکیه جوارنده ساکن اولان (الجراجمه) قبیله‌سنك حرکتی بوکا برمثالدر : بونلر مسلمانلرله بر صلحنامه امضا ایتمشلر و بونك موجبنجه کندیلرندن جزیه آلنماموق و دشمندن آلنه‌بیله‌جك غنائمدن کندیلرینه برحصه چیقارلمق شرطلریله مسلمان صفلرنده جنك ایتمکی وعد ایلشلردی . هجرتك یکرمی ایکنجی سنه‌سنده عرب فاتحلری ایرانك شمالنه طوغری ایلرولدکلری صره‌ده ـ جزیه‌دن استثنائیت شرطیله ـ حدود عشائری ینه بویله براتفاقه کیریشمشلردی .

ویرکولرك اعاده‌سنك بر مثالی‌ده تورك اوردوسیله تورك دونماسنده کورلمشدر . شویله‌که : مغاریس نام خرستیان آرناوودلر یونانستانك قورنیت جهتی طاغلرینه التصاق ایدن کچیدلرك محافظه‌سی ایچون قوای مسلحه ویرمك شرطیله ویرکودن استثنا ایدلمشلردی . کذلك تورك اوردوسنك کیچه‌جکی یوللرله کوپریلری تعمیر ایدن و اوردویه پیشدارلق وظیفه‌سنی اجرا ایلین خرستیانلر خدمتلرینه مقابل خراجدن وکندیلرینه تبرع ایدیلن اراضینك ویرکولرینی تأدیه‌دن مستثنا طوتلشلردی . هیدرا اهالی خرستیانیه‌سی خزینهٔ سلطانی‌یه ویرکو اعطاسی یرنده تورك دونماسی ایچون ایکی یوز اللی کشیلك بحریه افرادندن مرکب کزیده بر طاقم کمیجیلر ویررلر و بونلرك مصارفی واردات محلیه‌دن تسویه ایدیلوردی . [۱] (آرماتولی) دینیلن وروملیانك جنوبنده ساکن بولنان برطائفهٔ خرستیانیه‌نك ویرمش اولدیغی عسکرلر اون آلتنجی واون یدنجی قرنلرده تورك اوردوسنك پك مهم برعنصر قوتی تشکیل ایدرلردی . [۲] ینه بوقبیلدن اولمق اوزره استانبوله کلن صولرك کمرلرینی محافظه‌یه مأمور روملر خراج اعطاسندن آزاده براقلمشلردی . کذلك استانبولك باروت مخزنلرینی محافظه ایدن خرستیانلره ده بو معاملهٔ استثنائیه اجرا ایدیلوردی [۳]

[۱] انکلیز مؤرخی فینله‌نك A History of Greece نام اثرندن

[۲] لاژونکیه‌رك Histoire de l' Empire Ottoman عنوانلی کتابندن مأخوذ

[۳] دوروستاءوس نام روم محررینك آلمانجه‌یه مترجم Neuste Beschreibung der Griechiscen Christer in der Turckei عنوانلی کتابندن .

حال بوکه مصر کویلری اهالیسی مسلمان بولندقلری حالده آنلردنده خرستیانلر کبی ویرکو آلنوردی .

خلفای قدیمه دورلرنده خرستیانلر ـ و خاصةً شهرلرده ساکن بولنان خرستیانلر ـ امنیت جان وماله مالك اوله‌رق یاشادقلری اجلدن زیاده‌سیله کسب ثروت وسامان ایتمشلردی .

معاویه (میلادی ٦٦١-٦٨٠ هجری ٤١-٦١) برچوق خرستیانلر استخدام ایتدیکی کبی خاندان حکمداری اعضاسیده آکا بوخصوصده امتثال ایدرلردی.[١] سرایده خرستیانلر مهم موقعلر اشغال ایدرلردی . الاخطل اسمنده برخرستیان عرب سرای شاعری نصب ایدلمشدی . خلیفه معتصم دورنده (میلادی ٨٣٣-٨٤٢ هجری ٢١٨-٢٢٨) سرایده امیرالمؤمنینك اعتمادینه مظهر اولمش ایکی خرستیان برادرلر بولنیوردی ؛ بونلردن (صلمویه) اسمنده اولانی زمانمزده خارجیه ناظری دینیلن مأمورك وظائفنه مشابه خدمتلرده بولنور وهیچ برفرمان حکمداری آنك امضاسیده حاوی اولمقسزین معتبر صایلمازدی . برادری ابراهیم ایسه مهر خاصی محافظه ایلر و بیت‌المال نظارت ایدردی‌که نقود عمومیه‌نك ادارەسنی وصور صرفیه‌سنی شامل اولان بویله مهم بر وظیفه‌نك بر مسلمانه تودیعی ضروری ظن اولنور . خلیفه‌نك بو ابراهیمه اولان دوستلغی او درجه‌ده ایدی‌که خسته‌لغی زماننده خلیفه کندیسنی زیارت ایلمش ، وفاتی اوزرینه پك مکدر اولمش وجنازه‌سنی سراینه جلب ایدرك اوراده خرستیان آیینی وجهله مراسم مخصوصه اجرا ایتدیرمشدر .

عبدالملك آطاناسیوس اسمنده برخرستیان عالمی برادری عبدالعزیزه وصی تدریس تعیین ایلمشدی . عبدالعزیز مصر والیسی نصب ایدلدیکی زمان آطاناسیوس اسکی شاکردینه رفاقت ایتمش ومصرده بیوك بر ثروت طوپلامشدی . روایته نظراً آطاناسیوسك دورت بیك قدر اسیری ، برچوق کویلری ، أولری ، بغچه‌لری ، آلتونلری ، کموشلری واردی . بونك اوغللری عسکرلرك معاشاتی

[١] هانری لامه‌نس نام فرانسز محررینك Etude sur le regne du Calife Omaiyad Mo' awia عنوانلی اثرندن .

تأدیه ایلدیگی زمان هر برینك معاشندن بر دینار کسرلرمش . اوزمان مصرده اوتوز بیك قدر عسکر اقامه ایدلمش اولدیغی دوشونلنجه آطاناسیوسك مصرده اقامت ایلدیگی یکرمی ایکی سنه ظرفنده نه‌قدر ثروت الده ایتدیگی حقنده برفکر حاصل اولور . طوقوزنجی قرن میلادینك صوکنه طوغری ابو النوح الانباری اسمنده برخرستیان موصل والیسی ابو موسی ابن المصعبك مکتوبجیسی بولنمش و حائز اولدیغی قوتلی نفوذی دینداشلری نفعنه استعمال ایلمشدر . [١]

المعتمد دورنده (میلادی ٨٩٢-٩٠٢ هجری ٢٧٩-٢٩٠) (انبار) والیسی بولنان عمر بن یوسف خرستیان ایدی . خلیفه بو مقامه مقتدر برخرستیان بولنورسه آنك تعیینی مناسب اوله‌جغنی وزیرا مذکور مقام ایچون یهودی ویا مسلمان‌اولان ویاخود زردشت مذهبنه سالك بولنان برکیمسه‌دن زیاده برخرستیانك نصبی ایچون اسباب ترجیحیه موجود ایدوکنی سویلمشدی . الموفق ـ که برادری المعتمد دورنده عادتا حقیقی حکمدار کندیسی ایمش کبی بر نفوذه مالك ایدی ـ اوردونك اداره‌سنی اسرائیل اسمنده برخرستیانه تودیع ایلدی . المقتدر دورنده (میلادی ٩٠٨ ـ ٨٣٢ هجری ٢٩٦ ـ ٣٢٠) حربیه اداره‌سنك رأس امورنده برخرستیان بولنیوردی .

ایرانك جنوبنده و عراقده حکمفرما اولان (بویه) خاندانندن عضدالدوله‌نك باش وکیلی نصر بن هارون برخرستیان ایدی . اوزون مدت دوائر حکومت وخاصةً مالیه دائره‌سی ایرانیلر ایله برلکده چالیشان خرستیانلرله مملو کبی ایدی . داها صوکره‌لری مصرده‌ده حال بو مرکزده بولنوب اوراده خرستیانلر وقت بوقت دوائر رسمیه‌یی همان تحت انحصاره آله‌جق درجه‌یه واررلردی . خرستیانلر بالخاصه طبیب صفتیله بویوك ثروت یاپارلر واکابر اسلامیه قوناقلرنده حذاقتلری مقبول صاییلیوردی . هارون‌الرشیدك طبیب خاصی جبرائیل‌اسمنده برخرستیان ایدی‌که بونك یالکز املاك ذاتیه‌سندن

---

[١] مؤلف ، ابوالنوح‌الانبارینك قرآن‌کریم وکتب سائرهٔ اسلامیه علیهنده بر اثر یازمش اولدیغنی (رایت) اسمنده برانکلیز مستشرقنك سریانی ادبیاتی تاریخی حقنده‌کی کتابندن اوکرندیکنی زیر صحیفه‌ده معنیدار بر صورتده ایما ایدیور . مترجم

کان واردات سکز یوز بیك درهم طوتار وخلیفه‌یه اولان خدمت طبابتندن طولایی‌ده سنه‌ده ایکی یوز بیك درهم تخصیصات آلوردی [١] تجارتده دخی خرستیانلر بویوك ثروت صاحبی اولورلردی . فی الواقع بونلرك بویله بویوك ثروت صاحبلری اولملری عوامك حرص حسدینی اویاندیردیغندن متعصبلر بو حسیات غرضدن بالاستفاده آنلره ظلم ایدرلردی . بو حالاتدن ماعدا جماعت خرستیانیه عادتا بر ادارهٔ مختاره‌یه مالك ایدی ؛ چونکه حکومت آنلرك جماعتلری امور داخلیه‌سنك مستقلاً اداره‌سنی کندی اللرینه براقمش ایدی . بونلرك رئیس روحانیلری صرف کندی دینداشلرینه متعلق اولان اموردە وظیفهٔ عدلیه اجرا ایلردی . کلیسالرینه ، مناسترلرینه‌ده مداخله ایدلمزدی . آنجق بونلرك شهرلرده کائن اولانلرندن بعضلری مسجده تحویل ایدلمشیدی ؛ بو تحویله ایسه خرستیانلرك تناقصی ومسلمانلرك فوق العاده درجه‌ده تزایدی سببلرندن طولایی اعتراض وقوع بولمازدی .

شامه متعلق حکایاتندرکه : عربلر بوشهری ضبط ایتدکلری وقت اوراده موجود کلیسالری مسلمانلرله خرستیانلر آره‌سنده متساویاً تقسیم ایتمشلر و بر مسلمان قوماندانی عسکرینی الده قیلیچ برصورتده شرق قاپوسندن ایچری سوق ایتدیکی آنده دیکر برقوماندان‌ده غرب طرفنده‌کی قاپودن شهر والیسنك تسلیم معامله‌سنی اجرا ایتدیریوردی . صوك زمانلرده اجرا ایدیلن تدقیقات وتنقیدات تاریخیه بوروایتك اساطیردن اولدیغنی اثبات ایلدی . کذلك اوراق تاریخیه‌ده ینه مدققانه صورتده وقوع بولان تحریات وبویوك (سن ژان) کلیساسنك طوپوغرافیسی بو (قاته‌درال) ك بعض مؤرخین عربك روایتلری کبی خرستیانلرله مسلمانلر آره‌سنده برمعبد مشترك اوله‌رق قوللانلدیغنك عدم امکانی کوسترمشدر . مع مافیه مذکور مؤرخلر طرفندن بویله برترتیبك سکسان سنه قدردوام ایلدیکنه اینانلمسی کیفیتی خرستیانلرك ارکان مذهبیه‌لرینی و آیین دینیلرینی اجراده‌کی حریتلرینك داها بدایتده تصدیق ایدلمش اولدیغنه برهاندر .

---

(١) بو صوك روایت (فون قیره‌مەر) ك اولجه عنوانی ویریلن مدنیت شرقیه تاریخندن مأخوذ .

بو مسئله‌ده فقهای اسلامیه‌دن اکثریسنك اقوالی اکزیاده حریتکارانه‌اولان مذهب حنفی احکامنه مخالفدر. احکام حنفیه‌یه کوره فی الواقع حدود اسلامیه داخلنده کلیسا ویا حاورا احداثی غیر جائز ایسه‌ده داها اولدن موجود ایکن خراب اولمش ویا مشرف خراب بولنمش اولانلرینك یکیدن انشاسی‌ویا تعمیری جائزدر. دیکر طرفدن دخی مسلمان آثاردن نشانه بولنمیان کویلرده وکو-بجکلرده یکیدن کلیسا وحاورا انشا ایدیله‌بیلور. متعصبانه اولان حنبلی مذهبنه کوره‌ایسه بونلرك نه‌خراب‌اولدقدن صوکره یکیدن‌انشالرینه ونه‌ده سقطلاندقدن صوکره تعمیرلرینه جواز واردر. بعض فقهایه کوره بو بابده‌کی امتیازات، حقوق موضوعهٔ معاهداته کوره تخالف ایدر. جبراً ضبط اولنان شهرلرده ذمیلر طرفندن هیچ بر عبادتکاه یاپدیرلمسنه جواز یوقدر؛ آنجق او بابده بر معاهدهٔ مخصوصه موجودایسه کرك کلیسالر، کرك حاورالر انشاسی سربست براقیلور. [١] فقط مسلمان اهل تشریعنك کوشهٔ انزواده اوغراشه‌رق چیقاردقلری دها بر چوق مطالعات کبی بو بابده‌کی احکام دخی مادةً موجود اولان احوال ایله پك آز علاقه‌داردر [٢] مدرسلر اهل اسلام طرفندن تأسیس ایدیلن بر بلده‌ده ذمیلرك بیت عبادت انشا ایتمه‌لری حقنده متفق بولنه‌بیلورلر؛ فقط مسلمانلرك مجدداً وجوده کتوردکلری قاهره شهرنده قبط جماعتی یکیدن کلیسالر یاپمشلردی. دیکر بر چوق مسلمان بلده‌لرنده دخی خرستیانلر کلیسالر و حتی مناسترلر انشا ایتمشلردی. بویله‌جه یکیدن کلیسالر انشا ایدلدیکنه دائر هم خرستیان هم‌ده مسلمان مؤرخلر طرفلرندن قید ایدلمش بر چوق امثال واردر. شویله‌که: عبدالملك دورنده (میلادی ٦٨٥-٧٠٥، هجری ٦٦-٨٧) آطاناسیوس نام زنکین خرستیان مسقط رأسی اولان ادسه شهرنده (امرب) ایچون اهدا ایدلمش بر کلیسا ایله قرال آبغاره کوندرلدیکی مروی اولان تصویر

---

(١) مستشرق مجارستانلی موسوی المذهب (غولد چیهر) طرفندن نشر اولنان (اختلاف‌المذاهب) نام اثرك ترجمه‌سندن.

[٢] ادبیات شرعیهٔ اسلامیه حقنده معلومات ایدنمك ایستینلره مؤلف برنجی صحیفه‌ده هولاندا علمای مستشرقیننندن (ایشنوق هورغونیه) نام ذاتك کتابنی توصیه ایدییور.

عیسی شرفنه بر تعمید خانه یاپدیرمشدر . ینه بو آدم مصرده‌ده برچوق کلیسالر یاپدیرمشدی که بونلرك الك کوزللرندن ایکیسی فسطاط‌ده کائندر . عبدالملکك قرداشی ومصر والیسی بولنان عبدالعزیزك مقربلرندن بعض خرستیانلر حلوان بلده‌سنده اعزه‌دن یوحنا نامنه بر کلیسا یاپدیرمشلردی ؛ بو بلده ایسه اهل اسلام طرفندن تأسیس ایدلمشیدی .

۷۱۱ تاریخ میلادیسنده بعض یعقوبی خرستیانلری ایچون انطاکیه‌ده خلیفه الولیدك (۷۰۵ ـ ۷۱۵ هجری ۸٦ ـ ۹۷) مساعده‌سیله بر کلیسا یاپدیرلمشیدی . ایکنجی یزید دورینك (۷۲۰ هجری ۱۰۲) برنجی سنه‌سنده انطاکیه‌ده یعقوبی پطریقی مارالیاس معیتنده پاپاسلر وتارك دنیالر اولدیغی حالده کندی یاپدیردیغی کلیسایه کشاد دعاسی اجراسی ایچون مراسم مخصوصه ایله کیرمشیدی . ایرتسی سنه انطاکیه قربنده کائن سرمادا کوینده انشا ایدیلن کلیسالر ایچون تقدیس افتتاح مراسمی اجرا ایدرکن دوچار اولدیغی مخالفت آنجق رقیب برمذهب نصرانیت اصحابی طرفندن وقوع بولمشدر . میلادك ۷۲٤ سنه‌سندن ۷۳۸ سنه‌سنه قدر (هجری ۱۰٦ دن ۱۲۱ سنه‌سنه قدر) عراق عرب وعراق عجم والیسی بولنمش اولان خالد القصری خرستیان دیننده قالمغی ترجیح ایدن والده‌سنك عبادتنه مخصوص بر کلیسا یاپدیرتمشدی . [۱] خلیفه المهدی دورنده (میلادی ۷۷۵ ـ ۷۸۵ هجری ۱۵۹ـ۱٦۹) بیزانس ایمپراطورلغی ایله وقوعه کلن محاربات عدیده‌ده اسیر دوشمش خرستیانلر ایچون بغدادده بر کلیسا یاپدیرلمشدی . هارون الرشید دورنده (۷۸٦ـ ۸۰۹ ، هجری ۱۷۰ ـ ۱۹٤) برای تأمین حمایه، بیعت ایتمش اولان سهالو خلقی طرفندن بر کلیسا یاپدیرلمشیدی. ینه او دورده بصره‌نك نسطوری پطریقی شهر مذکورده برعبادتخانه انشاسی ایچون مأذونیت آلمشیدی. حالبوکه بصره شهرینك تملری ٦۳۸ (هجری ۱۷) سنه‌سنده خلیفه عمر (ر . ع) زماننده قورولمش ایدی . پیغمبراندن دانیال وذکریا (ع . س) مك قبرلرینی حاوی اولان بابلده دخی محتشم بر کلیسا انشا ایدلمشدی. خلیفه المأمون (۸۱۳ـ ۸۳۳ ، هجری ۱۹۸ ـ ۲۱۸) مصره کیتدیکی زمان مقربلرندن ایکی کشی‌یه قاهره

(۱) بوروایت ابن خلکاندن منقولدر .

جوارنده‌کی المقطم تپه‌سنده برکلیسا انشاسی ایچون اذن ویرمشیدی . میلادك ۸۲۰ سنه‌سنده وفات ایدن نسطوری پطریقی تیموطوس تکریت‌ده بر کلیسا وبغدادده برمناستر یاپدیرمشیدی . مصرده‌کی فاطمیه خلفاسنك بشنجیسی اولان الظاهرك دور حاکمیتنده (میلادی ۱۰۲۰ ـ ۱۰۳۵ ، هجری ٤۱۱ ـ ٤۲۷) جدّه‌ده برکلیسا یاپدیرلدی .

حقیقتده خرستیان کلیسالرینك انشراحی اهل اسلام حاکمیتنك تأسیسله عارضه‌یه اوغرامامشدر ؛ بالعکس نسطوریلر ـ کندی تاریخلریله‌ده ثابت اولدیغی اوزره ـ حاکمیت مسلمین تابعیتنه کیردکدن صوکره فوق‌العاده صورتده دینی حیات وغیرت فورانی کوسترمشلردر . بوطائفه‌دن اکثریتك ساکن بولندیغی ایرانده حکمدارلر بونلری که اوقشارلر ، که ظلمه دوچار ایدرلردی . ایران ایله بیزانس ایمپراطورلغی آره‌سنده محاربه ظهور ایتدیکی زمان پك تهلکه‌لی برموجودیت کچورمشلر و دشمنه مائل اولدقلری وسیله‌سیله ایرانیلر طرفندن پك زیاده خشونتله معامله کورمشلردی. لکن خلفانك ادارهٔ حکومتنده کندی مملکتلری داخلنده نائل اولدقلری امنیت مملکتلرینك خارجنده دینی میسیونه‌رلکی ایلری سوره‌جك درجه‌ده کندیلرینه بر قدرت بخش ایتمش ایدی . بونلرك سکزنجی قرن میلادی ایچنده هندستانه وچینه کوندردکلری میسیونه‌رلر (ئه‌پسقپوسلق) مرتبه‌سنه قدر چیقاریلورلردی . نسطوریلر مصرده آیاق باصدقدن باشقه بالاخره آسیانك اورته‌سنه قدر نصرانیتی صوقمشلر واون برنجی قرن میلادی‌یه‌طوغری تاتارلردن برچوقلرینی تنصیر بیله ایتمشلردر .

اکر دیکر جماعات خرستیانیه بونلر قدر غیرت کوسترمه‌مشلر ایسه بوندن طولایی مسلمان اداره‌سنی اتهام ایتمه‌مك لازم کلور . حکومت مرکزیهٔ اسلامیه بونلرك هپسنه‌ده مساوات اوزره مساعداتده بولنمش وحتی داها ایلری کیدوب یکدیکرینه قارشو وقوعه کلکده اولان تعرضلرینی منع ایتمش ایدی . بشنجی قرن میلادی‌ده (بارسوما) اسمنده‌کی نسطوری (ئه‌پسقپوسی) اورتودوقس کلیساسی سالکلرینی شدتله تعذیبه باشلامسی ایچون ایران حکمدارینی اقناع ایتمش واقناعاتی میاننده نسطوریوسك کندیسنه دوست اولدیغی واحکام مذهبیه‌سنك ایرانیلرك

احکام مذهبیه‌سنه مقارنی بولندیغی دلیل اوله‌رق کوسترمشدی . وقوعه کلن تعذیبات عدادنه‌ده ۷۸۰۰ اورتودوقس راهبلرینك و رهبانك غیری کلیتلی افرادك کسیلدیکی مرویدر . هراقلیوسك ایران طوپراغنی استیلا ایتمسی اوزرینه ایکنجی خسرو زماننده دخی اورتودوقسلر حقنده مظالم یاپلمش و بوده یعقوبی مذهب نصرانیته منسوب برکیمسه‌نك اورتودوقسلری بیزانسه مائل کبی کوسترمك ایچون ایران حکمدارینه وقوع بولان اقناعاتندن ایلری کلمشدر . فقط اسلامك مساعدات مذهبیه‌سی احکامی بوکبی افعال عدالتکشانه‌یی منع ایدر . بالعکس خرستیان تبعه‌نك کافه‌سی حقنده حقانیتله معامله ایتمکه چالیشدیغی آشکاردر . یعقوبیلر بو حقانیتی معامله‌ٔ متساویه‌دن بالاستفاده مصرك فتحی متعاقب بیزانس مأمورلرینك طرد ایدلملری کورنجه اورتودوقس کلیسالرینی غصبه قالقشمشلر ایدی ؛ فقط بونلرك ـ ادعای مالکیتلرینی اثبات ایلدکلری تقدیرده ـ صاحب حقیقیلرینه اعاده‌سی مسلمانلر طرفندن امر ایدلمشدر [۱] .

اهل اسلامك اوائل حاکمیتنده خرستیان تبعه‌یه بو وجهله تشمیل ایدیلن حریت اعتقادیه‌یه نظراً قبیحت اهتداده برعامل اولدیغی حقنده عموماً جاری اولان فرضیاتك هیچ‌ده مقبول اوله‌میه‌جغی تظاهر ایدر . بناءً علیه اهتدا ایچون تعذیبدن باشقه مقصدلر آرامغه مجبورتمز واردر . مع الاسف مواجهه‌مزده بوبابده پك آز تفصیلات عرض موجودیت ایلدیکندن تخمیناته مراجعت لازم کلیور . علم الهیه متعلق محاکماتك رواجی زیاده اولدیغی عصرلرده میل ذهنیلری کندیلری وضعیت اسلامیه‌یی قبوله حاضرلامش برچوق متفکرلر بولنه‌بیلوردی . سکزنجی قرن میلادی‌ده ایرانده بولنان (شهریکان) یعنی املاك صاحبی بر طائفه افرادی اوطرز ذهنیتده ایدیلر . بونلر خرستیان طانمش بولندقلری حالده حضرت عیسانی علی العاده برآدم تلقی ایدرلر و آکا آنجق پیغمبرلردن بری نظریله باقارلردی . بونلر ـ کندیلرینی صیق برطریق نصرانیته صوقمغه چالیشان ـ نسطوری راهبلرینه آره صره خیلی مشکلات چیقاررلردی ؛ فقط

---

(۱) بو روایت (رونه‌دو) اسمنده برفرانسز محررینك لاتینجه اوله‌رق یعقوبی بطریقلری حقنده یازدیغی تاریخدن مأخوذ .

حقیقتده احکام نصرانیتی قبولدن زیاده اسلامیته مئل بولندقدندن ایران ایمپراطورلغنك عربلر طرفندن فتحی اوزرینه مسلمانلرك عددینی آرتیراننر آره‌سنه قاریشمش اولدقلری پك محتملدر .

خرستیان الهیاتی علماسندن رچوقلرینك فرض ایتدکلرینه کوره او دورلرده شرق کنیساسنك دوشمش اولدیغی اخلاقی وروحانی ذلتلر پك چوق کیمسه‌لرك قلبلرینی کوسدورمش و یکی برشوق ایمانینك قدرت کامله‌سنه مالك اولارق کلمکده بولنان اسلامیتده دها مصفا هوای روحانی آرامغه آنلری سوق ایتمشدر . بو فکره ذاهب اولانلره مثال تشکیل ایدن و بوکسك رتبه‌لی راهبلردن بولنان (میلمه‌ن) نام ذات بوبابده بیانات آتیه‌ده بولنیور : «محمدیلكك استیلاسنه ایلك معروض قالان حوالی ده خرستیانلغك وضعیتی نه‌حالده ایدی ؟ بر طریقت مذهبیه دیکر طریقته ضد ؛ احکام دینیه‌نك منلق و مفوق‌الطبیعه نقاطی اوزرینه برهیئت رهبان دیکرهیئت رهبانه قارشو معارض ؛ اورتودوقسلر ، نسطوریلر ، یعقوبیلر بتمزتوکنمز حصومتلرله بربرلرینی تعذیب ایتمکده ؛ مشترك خرستیانلغك مدافعه‌سی ایچون برلشه‌جك یرده بونلرك چوغی رقیبلرینی دینسزلرك [۱] بویوندوریغی آلتنده کورمك ایسته‌یه‌جك درجه‌ده مباحثات متعارضه‌یی تذلیل ایتمشلردر ؛ بوده نه‌قدر شدتله اتهام ایدلسه آزدر . لاینقطع مباحثه‌کیم بیلور ایچلرندن نه قدرینك اساسات ایمانیه‌سنی صارصمشدر . مع‌مافیه شایان حیرتدرکه او خرستیانلردن بیکلرجه‌سی شاشقینلق و کلال ایله او نهایتی کلمین وایچندن چیقلمایان جداللردن قورتلمق ایچون ــ محمدك رسالتنی قبول بهاسنه اولمقله برابر ــ بسیط بروحدانیت قدسیه حقیقتنه التجا ایتمه‌مشلردر.» [۲]

ایتالیالی مؤلف (قائه‌تانی) شرق کلیسالرینه منسوب خرستیانلر آره‌سنده

---

[۱] بوکسك صنفدن و اصحاب علمدن اولان انکلیز پاپاسلری هر خصوصده غایت مستحسن بر اعتدال صاحبی اولدقلری حالده اسلامیت علیهنده خشونت و غلظتله ادارهٔ کلامدن کندیلرینی زور آلورلر . تربیه‌لی و عقلی باشنده هیچ بر مسلمان خرستیانلره دینسز دیمز . مترجم

[۲] انکلیز علمای رهبانیه‌سندن (میلمه‌ن) لك History of Latin Christianity عنوانلی کتابندن آلنمشدر .

اسلامیتك انتشارینه روم روحیتی واسطه‌سیله خرستیان دینه ادخال ایدیلن طولاباجلی عقائددن حسیاتك تباعد ایتمسنی سبب اوله‌رق کوسترر و شو یولده مطالعاتده بولنور : « ساده و واضح مدرکاته میلی زیاده بولنان شرق ایچون روم حرث عرفانیسی ـ دینی نقطهٔ نظردن ـ بر فلاکت ایدی ؛ چونکه عیسانك ساده و علوی تعلیماتنی غیرمعینلك و مشکوکیت ایله مالی و غیر قابل تیقن پوروزلری حاوی بر مذهبه تحویل ایلدی . بو ایسه درین بر حس حیرتك تولیدینی منتج اولدی و اعتقاد دینی‌یی کوکندن صارصدی . حال بو مرکزده ایکن عاقبت یکی بر الهامك خبرلری صحرا جهتندن کلمکه باشلادی . او صره‌لرده شرقك بوپچلشمش نوع نصرانیتی داخلی قارغشه‌لقلر ایله آلت اوست ایدمش بر حالده اساسلی عقائد ایچنده یالپه اوروب طوریپور وثبوتسزلقلر ایچنده شاشیروب قالیور ایدی . آرتق یکی دینك جاذبه‌لرینه مقاومت ایلیه‌میوردی ؛ اویله بردین که تك برضربه‌ده اومسکینانه شك و ترددلری سوپوروب آتیوردی و ساده ، واضح بولنان و مختلف فیه اولمیان عقائدیله برابر فوائد مادیهٔ عظیمه عرض ایلیوردی . ایشته شرق بویله‌جه عیسایی براقوب عربستاندن کلن رسولك آغوشنه کندیسنی آتدی . »

کذلك الٓهیات علماسندن (ته‌یلور) اسلامیت حقنده دیورکه : « موسویتك اصلاحات کورمش بوشکلنك آسیا وآفریقاده برصورت سریعه‌ده انتشار ایتمش اولدیغنی آکلامق قولایدر . سوریه‌لی و آفریقالی علما ، دین عیسوینك یرینه مغلق و مافوق‌الطبیعه عقاید وضع ایتدیلر و زمانلرینك اخلاقجه کوستردیکی مبالاتسزلقلره قارشو مجادله چاره‌لرندن اولمق اوزره بکار قالمق کبی بهشتی صاییلان برفضیلتی وملکپسندانه اولان باکره‌لکی ایلری سوردیلر . مقدسیتك طریقی عالمدن انزوا ایتمك ایدی ؛ مناسترنشینلکك وصف ممیزی ایسه عدم طهارت ایدی . ناس ایسه عادتا بر آلای شهدایه ، اعزه‌یه ، ملائکه‌یه طاپان مشرکلر کبی ایدی . بونلرك یوکسك طبقاتی قانجق خلقتلی وبوزوق اخلاقلی ، اورته حاللیلری ویرکولر آلتنده ازیلمش بر حالده ، اسیرلر ایسه حال و استقبال ایچون امید خلاصدن محروم ایدیلر . طرف ربانیدن کوندرلمش برواسطهٔ تطهیر

کی اسلامیت کلدی و او اعتقادات باطله‌یی ، او سوء استعمالاتی سوپوروب آتدی . بوحال اوبیهوده الٰهیات مباحثه‌لرینه قارشو برعصیاندن عبارت ایدی ؛ بکارلغی تاج تقوا کبی توقیر ایلمکه قارشو مردانه پروتستو ایدی . اسلامیت ، دینه اساس اولان عقیده‌یی یعنی عظمت و وحدانیت خدایی میدانه قویدی وعادل ورحیم اولان جناب حقك اراده‌سنه مطاوعت یعنی تسلیم وایمان ایستدیکنی، نفسك مسئولیتنی ، یوم القیام ویوم المیزانی ، ضلالتك شدتله موجب عقاب اوله‌جغنی بیلدیردی و صلاة ، صیام ، صدقه اعطاسی و اجرای خیر مثللو وظائف تعیین ایتدی . جعلی فضائلی ، دین نامنه یاپیلان حیله و خفتلری ، تأویللی حسیات اخلاقیه‌یی وعقائد اوزرینه معارضه ایدنلرك اعوجاج قولیلرینی بر طرفه براقدی . مناسترنشینلك یرینه وظیفهٔ رجلیتی اقامه ایلدی . اسرایه امید حریت ، بشریته حس اخوت ویردی وطبیعت انسانیه‌نك حقایق اساسیه‌سنی مصدق بولندی . » [۱]

اسلامیت بر طرفدن‌ده بیزانس رهبانیتنه قارشو بر عکس العمل حالنده ظهور ایلمش کبی تمثیل ایدیلور . بو رهبانیت ایمپراطور ایله سراینه بر سمت علیاده بولنان حشمت قدسیه‌نك نسخهٔ دیکری ، ایمپراطورك ذاتنه ایسه یالکز نصرانیتك الك علوی حاکم فی الارضی دکل ، برده امام اعظمی نظریله باقاردی . بودستور تلقی ایمپراطور ژوستینیانوس دورنده هم رهبانیت ، هم‌ده آنك خارجنده بولنان صنفلر ایچون آهنین برثقلت ایله تضییق ایدن بر استبداد شکلنده تصلب ایلمشدی . میلادك ۵۳۲ سنه‌سنده استانبولده کرك کلیسایه ، کرك دولته قارشو تظاهر ایدن عدم خشنودی ژوستینیانوس حکومتی علیهنده بر اختلال صورتنده پاطلاق ویرمشدی که بو اختلال اوتوز بش بیك کشینك اتلافندن صوکره باصدیریله‌بیلمشدی . یشیللر نامنی آلان غیر ممنونلر میدانلقلرده علنی وشدید پروتستولرده بولندیلر . ایمپراطورك تحکمنه قارشو « عالمدن عدالت غائب اولمش ، بر داها بولنه‌میور؛ بز یهودی اولاجغز، یاخود داها اهونی بتپرستلکه عودت ایده‌جکز» دیه فریاد ایدرلردی . آره‌دن یوز سنه قدر بر وقت کیچدیکی حالده بو کبی شدتلی

[۱] محرر (تەیلور)ك بوسوزلری انکلتره‌ده انعقاد ایدکلن کلیسالر قونغره‌سندن برسنده اوقودیغی برلایحه‌دن مقتبسدر .

بیاناتی دعوت ایدن خشنودسزلغك اسبابی زائل اوله‌مامشدی . ۵۳۲ سنه‌سنده بیزانس حکومتنك ثقلت ضربهٔ دستیسی حادثه‌نك تکررینه میدان براقدی وغیر ممنون طاقنی طاغیتدی . لکن ۵۶۰ تاریخنده استانبولده گیزلیجه بتپرستلك ایدنلر طوتیله‌رق نفی ایدلدیلر [۱]

مع‌مافیه ایمپراطورلغك پایتختدن اوزاقجه اولان حدودلرنده‌کی حوالی‌ده بوکبی غیرممنونلر داها امنیتله ساکن اوله‌بیلیورلردی . تعذیباته اوغرایان ملحدلرله دیگر بعض غیر ممنون کیمسه‌لرده شرق حوالیسنه التجا ایتمشلردی . اوراده ایسه یوز سنه مقدم خرستیانلغی باشقه بر مذهب ایله دکیشمك ایستمش اولانلرك بواحفاد معنویه‌لری آرتق مسلمان اوردوسنك استقبال ایدلمسنی آرزو ایدیورلردی.

خلافت ایمپراطورلغنده وخاصةً بونك شهر وقصبه‌لرنده عربجه‌نك لسان عمومی اوله‌رق اتخاذی و گذران ایدن ایکی قرن ظرفنده ممالك مفتوحه طوائفنك امت حاکمه‌یه مخصوص عادات و اطواری تدریجی صورتده آلملری آنلری امت حاکمه‌نك حیات عمومیه‌سیله مزج ایتمش وبو ایسه حمایه‌یه گیرن ادیان سائره اصحابنك حیات عرفانیه ومذهبیه‌لری اوزرنده عکس تأثیری موجب اولمشدر . هجرتك ایکنجی قرنندن بشنجیسنه قدر عقائد اسلامیه علمنه پك چوق تأثیر ایدن حرکت عقلیه (ویا مادیه) غالبا خرستیان متفکرلری اوزرنده اجرای نفوذ ایلمش وبونلری ــ او زمانلرده‌کی میل غالبی هر غیر ممکن اولان شیئه ایمان ایتمك بولنان ــ بر دیندن چویرمشدر . دوردنجی قرن هجری محررین اسلامیه‌سندن بریسی بر (قبط) خرستیانی ایله مکالمه‌سنی اسلاف ایچون محافظه ایلمشدرکه بومکالمه او زمانلرده دیگر خرستیان کنیسالری اصحابنك طرز ذهنیت عمومیه‌لرینه مثال اوله‌رق آلنه‌بیلور :

« خرستیانلغك دین حق اولمدیغی مسئله‌سنده بنم سرد ایده‌جکم دلائل شونلردرکه بودینك تبلیغاتندن برچوقلری یکدیگرینك حکمنی متقابلاً تخریب ایدر و اوامرندن برچوغی یکدیگرینی نقض ایلر و حقیقةً مربوطیتسزلکدن

[۱] بوروایت (غفروره‌ر) نام مؤلفك آلمانجه Byzantinische Geschichten عنوانلی بیزانس تاریخندن آلنمشدر .

وتضاد متقابلدن طولانی بونلر عقله مردود کورینورلر و عرفانی عصیانه سوق ایدرلر . هیچ بر تأمل بونلری تقویه ایده‌مز و هیچ بر مناظره اثباتلرینه خادم اوله‌ماز . آنلر حقنده نه قدر تدقیقاتده بولنورسه‌ق بولنه‌لم نه عرفان ، نه‌ده حواس التزاملری ایچون بزه بر دلیل کوستره‌بیلوز . فقط بوکا رغماً علمه و صحت محاکمه‌یه مالك بر چوق ملتلر ایله شوکتلی حکمدارلرك بیعتلرینی دین نصرانیته باغلادقلرینی کوردم . بوندن طولانی شو حکمی ویریورم که بوتون بوتضادلرله برابر بونلر خرستیانلغی قبول ایتمشلر ؛ چونکه رموز وکرامات شکللرنده کندیلرینه کوستریلن برهانلری آلمشلر وآنلری قبولده مضطر قالمشلردر . » [۱]

دیکر جهتدن‌ده شوراسنی تخطر ایتمك لازم کلورکه زمانك تمایلات عقلیه ومادیه‌سنك نفوذی آلتنده خرستیانلقدن مسلمانلغه کیچنلر علم الٓهیات اسلامیه‌ده معتزله‌نك (حس قبل الوقوع) فکرنده ، بو ایکی دینده دخی مشترکاً جاری ، بر چوق شیلر بولدیلر . بناءً علیه مواد اعتقادیه‌یه و بر چوق الٓهیات مسئله‌لری مواجهه‌سنده‌کی وضعیت عرفانیه‌یه نظراً بو انقلاب اولیله فرض ایدلدیکی اوورده جبر وشدتله وقوعه کلمه‌مشدر . حضرت پیغمبرك تبلیغ ایتدیکی دین حقنده پك آز معلوماتی بولنانلره بیله آشکار برچوق احکام اساسیه شویله طورسون صیقی بر رابطه‌نك نتایجندن اولمق اوزره بنی امیه خلفاسی دورلرنده و حتی آندن صوکره بیله شامده‌کی خرستیان ومسلمان علم الٓهیات اربابی آره‌سنده بر چوق نقاط نظر حقنده اتفاق موجود ایدی ؛ بوجهتله اسلامیتك ارکان عقائدیه‌سنك بر قاعده تحتنده تلقی وملاحظه‌سی ماده‌سنك انکشافنده بیزانس علمای الٓهیاتی نفوذینك اماراتی بولندیغی ادعا ایدلمشدر . لسان عرب‌ده الك اسکی بر دستور ایمانك شکل وترتیبی آنك اعزه‌دن شاملی یوحنا ودیکر بعض خرستیان ولیلرینك او اصول ایمانه مشابه اولان اثرلریله مقایسه‌سنی خاطره کتورر . شهوات و هوساتدن تجرده مائل اولان الك اسکی بر عرب صوفیه طریقتی الك زیاده خرستیان تفکراتنك نفوذندن انبعاث ایتمشدر [۲] بونفوذك ایزی بالخاصه معتزله‌دن

[۱] سورت مکالمه (مسعودی) نك اثرینك فرانسزجه ترجمه‌سندن منقول .

[۲] فون قرمه‌رك بالاده عنوانی مذکور کتابندن .

بعضلرینك عقائدنده بولنه‌بیلور . بومعتزله همان تمامیله بیزانس علمای الهیاتنك معتادلری اولان طرزده محاکمات یوروتمشلردر . (قادریه) اصحابی حریت اراده قاعده‌سنی طوغریدن طوغری‌یه نصرانیتدن استعاره ایلمشلردر . مرجئه مذهبی اصحابی ایسه مجازات ابدیه‌نك انکاری ماده‌سنده ـ صیقی مسلمانلرك عمومیتله قبول ایتدكلری ذهابه مخالف اوله‌رق ـ کندیلرینی شرق کلیساسنك او مسئله حقنده‌کی تدریسی ایله متفق بولورلر. فقط اسلام ائمهٔ متقیه‌سنك نفوذی‌ده‌یکرمی بیك قدر عیسوی ، موسوی ومجوسینك امام ابو حنبلك وفاتی اوزرینه اسلامه کلیویرمه‌لریله اشهاد ایدیلور . حنبلی مذهبی فقهای بنامندن ابو الفرج بن الجوزی ـ که زمانتك (میلادی ١١١٥ ـ ١٢٠١ ، هجری ٥٠٩ ـ ٥٩٨) اك بویوك عالمی ، اك بویوك واعظی و اك فعال برمحرری ایدی ـ عین مقدارده کسانك کندی معرفتیله اسلامه کلدیکندن افتخارله بحث ایلدیکی مرویدر .

برده سلاح اسلامك بمثال موفقیاتی حاکمیت مسلمینه کیرن خلقك خرستیانلق حقنده‌کی ایمانی صارصمش وبو خلق فتوحات اسلامیه‌ده ید ربانی کورمکه باشلامشیدی . بونلر سعادت دنیویه‌یی عنایت قدسیه ایله قاریشدیرمشلر ورب الحربك ، مظفریتی آنجق کندیسنجه مقبول اولان قوللرینه نصیب ایتدیکی ذهابنه دوشمشلردی . بناءً علیه دین اسلامك بردین حق اولدیغی مسلمانلرك موفقیتلریله استدلال ایدلمك ایستنلدیکی کورلمشیدی .

اسلامیته‌کی اخوت مؤمنین مقصدی بو دین ایچون قوتلی برجاذبه تشکیل ایلمشدر. فی الواقع عربك تولد ویا عرق غروری ملت حاکمه امتیازاتنك مهتدیلره تشمیلنی برقاچ بطن قبوله مانع اولدی ؛ فقط انتساب ایتدكلری مختلف قبائلك محمیلری صفتیله بونلرك هیئت اجتماعیه‌ده وضعیت متساویه‌لری کیت کیده مصدق اولدی وهجرتك قرن اولی نهایتنه طوغری بونلر مذکور امل اخوته عقائد اسلامیه نظرنده بروضعیت لایقه ویردیرمشلر وبونك دولتجه ، ولو که نظری اولسون ، قبول ایتدیرلمسنه موفق اولمشلردر .

فقط خلفای متقدمه‌نك تحت اداره‌سنده خرستیانلرك حالی یکده تحمل ایدیله‌بیله‌جك برشکلده دکلدی . مؤمنلر نفعنه اوله‌رق ذمیلر حقنده بعضاً

مزعج تدابیر اتخاذ اولنور و بوندن مؤمنلر ایچون فوائد متفوقۀ اجتماعیه تأمینی امید ایدیلوردی . ذمیلرك مقامات حکومتدن محروم طوتلملری ایچون متعدد خلفا طرفندن تدبیرلر اتخاذایدلمشدی ، اما منتج موفقیت اوله‌مامشدی . خلیفه منصور (٧٥٤-٧٧٠ هجری ، ١٣٧ - ١٥٩) ، المتوکل (٨٤٧ - ٨٦١ هجری ٢٣٣ - ٢٤٧) ، المقتدر (٩٠٨ - ٩٣٢ ، هجری ٢٩٦ - ٣١٠) ومصرده فاطمیه خلفاسندن العامر (١١٠١ - ١١٣٠ ، هجری ٤٩٥ - ٥٠٧) وکذلك اون دوردنجی قرنده مملوك سلطانلری طرفلرندن بو خصوصده مقررات وضع ایدلمشدی . مع مافیه ذمیلری دوائر حکومتدن اوزاق طوتمق حقنده‌کی بومقرراتك تکرر اتخاذی بو مثللو متغلبانه تدبیرلرك موقع اجرایه وضعنده برثبات واطراد بولنمدیغنه علامتدر . حقیقتده بو اوامرك سببی یا بعض خرستیان مأمورلرك شدید وکستاخانه معامله‌لرندن متهیج اولان خلقك غضبنده ویا حاکمیت اسلامیه‌نك ماهیت کلیه‌سنه مغایر صورتده حکومتی افعال غیر محققه اجراسنه سوق ایدن غلیان تعصبده آرامليدر .

خرستیان تبعه‌نك داها زیاده خشونتله معامله کورملری هارون‌الرشید دورنده (٧٨٦-٨٠٩ ، هجری ١٧٠ - ١٦٩) باشلادی که بوخلیفه خرستیانلرك باشقه شکلده تلبسلرینی ودوائر حکومتده اشغال ایلدکلری مقاملری مسلمانلره براقلرینی امر ایلمشیدی . بوامرلردن برنجیسی برشی ارائه ایدرکه اوده حضرت عمره عطف ایدیلن وصایادن بریسنك اجراسنه‌نه‌درجه‌یه‌قدر مراعات کوستریله‌بیلمسی واوامر مذکوره‌نك خالص حسیات دینیه‌دن دکل ، زمانك احوال سیاسیه‌سندن منبعث اولمسیدر . اسلامیت حاکمیتی آلتنده بولنان خرستیانلرك چکمش اولدقلری عذابلر اکثریا خرستیان دولتلرك مسلمان امراسنه قارشو بسلدکلری سوء نیتدن ایلری کلمشدر . بودفعه‌ده بیزانس ایمپراطورلرندن (نیسه‌فوروسك) براهانتی خرستیان نامنك هارون‌الرشیدك نظرنده منفور کورونمسنه سبب اولمشیدی [١] مسلمان مملکتلرنده‌خرستیانلره‌قارشو وقوعه‌کلمش اولان تعدیاتك‌موجبی‌یااویرلی خرستیانلرك اجنبی‌خرستیانلرله مسلمان‌دشمنی‌بولنانلرك‌دسیسه ومداخله‌لرندن‌وجوده

ویلیه‌م موئیر نام انکلیز مستشرقنك The Galiphate عنوانلی کتابندن

کلن صداقتسزلکلرنده ویا اوخرستیان تبعه‌نك مسلمانلره قارشو اولان خشونت و اهانتلرندن متحصل سوء حسیاتده آراملیدر . معمافیه تعصب دینی دخی چوق کره تعدیاتك سائقلرندن بولنمشدر؛ نته‌کیم المتوکل زماننده (٨٤٧-٨٦١ ، هجری ٢٣٣ - ٢٤٧) سوق تعصب ایله خرستیانلر حقنده شدتلی تدابیر ظالمانه اتخاذ ایدلمشیدی . بوحکمدار کندندن اول کلمش اولان امرانك تحت اداره‌سنده مؤسس سربستئ اعتقاد میللرینی مروج مادیت جریانلری علیهنده قوتلی اتقا عکس العملاری حصولی فرصت عد ایده‌رك متقی مسلمان فرقه‌سنك حامیسی کسیلمشدی . بو فرقه‌یه ایسه یوکسك طبقهٔ ناسك ضدینه اوله‌رق عوام ناس طرفدار اولمشیدی . بوفرقه اصحاب المتوکلدن اول کلمش اولان حکمداران دورلرنده چکمش اولدقلری عذابلرك انتقامنی آلمغه پك حریص کورونیورلردی. المتوکل بونلرك شدتلرینی اهل معتزله‌یی تجریم صورتنده انفاذ ایلمك ایستدی . بویله‌جه قرآن کریم حقنده هر درلو مناقشات تفسیریه‌یی منع ایلدی و مذهب معتزله‌یی رافضیلق اولمق اوزره اعلان ایتدیردی . حضرت علی‌یی تقدیس ایدنلری‌ده حبس و ضرب ایتدیردی و حضرت حسینك کربلاده‌کی تربه‌سنی ییقدیردی و اورایه اجرای حجی منع ایلدی . خرستیانلرده ملحد صاییلانلرك عذابلرینه تشریك ایدلمشلردی . بوندن طولایی کندی حاکمیتندن مقدم مسلمانلر ایله ذمیلرك اشکال لباسیه‌لرینك تفریقی حقنده ویریلن قراری شدتله موقع اجرایه قویدیردی . و مصالح عمومیه‌یی رؤیت ایدن دوائرده خرستیانلرك عدم استخدامنی امر ایتدی . و آنلر حقنده موضوع اولان ویرکولری ایکی قاتنه چیقارتدیردی ، ذمیلرك مسلمان کوله استخدام ایتملرینی ومسلمان حماملرنده ییقانملرینی نهی ایلدی .

شایان دقت مواددندرکه بو تحکماتدن اك زیاده معذب اولان نسطوری کنیساسی مؤرخلری [١] بو حالارك هپ یکی شیلر اولدقلرینی ، المتوکلك شخصیله قائم بولندقلرینی ، وفاتیله میداندن قالقدقلرینی توضیح ایتمشلردر . المتوکلك خلفلرندن المقتدر بو بابده‌کی نظاماتی تجدید ایتدیرمشیدی . احتمالکه

[١] ماری بن سلیمان ، صلیبا بن یوحنا کبی .

آره‌دن اللی سنه‌قدر بر زمانك مروری بونلرك عملدن سقوطنی حصوله کتورمشیدی .
تعصبك فورانی کلیسا و حاورالرك تخریبلرینی بیله موجب اولمشیدی .
بو تعدیاتك دهشتی خرستیان کنیساسندن تباعد ایدن اشخاصك عددینی آرتیردی .
فقط بو تعدیات اسلامیتك روح مساعده کارانه‌سنه وصدوری احادیث ایله حضرت
محمده حمل ایدیلان تبلیغاته مغایر ایدی [١] فرقهٔ متعصبه بو تدابیر زجریه‌نك
متمادی صورتده موقع اجرایه قونمسنه بیهوده چالیشدیلر . غیر مسلملری حقیر دوشورمك مقصدینه خادم اودن بو احوالی علما نظر مطالعه‌یه آلیورلر ، سکون ایچنده
متأسف اولیورلر ویالکز سرزنشده بولنیورلردی ؛ امرا ایسه بو سوء استعمالاتك
اوکنی آلمغه مقتدر بولندقلری حالده آکا قارشو کوز یومیورلردی . غیر مسلملرك
اورته‌دن قالدیرلملری مقصدیله متعصب بر هیئت روحانیه طرفندن وضع ایدیلن
قواعد البته ادارهٔ ملکیه‌نك معاملاتی ایچون بر معیار اوله‌رق تلقی ایدیله‌مز .
او مقوله مظالمك حدوثی یوکسك مقامات اداریه اشغال ایتمش بولنان غیر
مسلملرك بعض احوالده موقع رسمیلرینی سوء استعمال ایتملرندن ایلری کلدیکی‌ده
ذکر اولنور . بو کبی خرستیان مأمورلر افراد مسلمه‌نك حقوقنه تجاوز صورتیله
کندی علیهلرنده خیلی خصومت حسیاتی اویاندرمش ایدی . ادعا ایدلدیکنه کوره
اشغال ایلدکلری مواقع رفیعه‌دن بالاستفاده مؤمنلری ازعاجه ، صویمغه و آنلره
خشونت وقابالق ایله معامله ایتمکه وحتی مالك اولدقلری نقود واراضیدن محروم
ایتمکه قدر وارمشلردی . بو بابده‌کی شکایات خلفادن المنصور (٧٥٤ — ٧٧٥
هجری ١٣٧ — ١٥٩) ، المهدی (٧٧٥ — ٧٨٥ هجری ١٥٩ — ١٦٩) ،
المأمون (٨١٥ — ٨٣٣ هجری ٢٠٠ — ٢١٨) ، المتوکل (٨٤٧ — ٨٦١
هجری ٢٣٣ — ٢٤٧) ، المقتدر (٩٠٨ — ٩٣٢ هجری ٢٩٦ — ٣٢٠) ایله
بونلرك خلفلرندن بر چوغنه عرض ایدلمش ایدی . بو خرستیان مأمورلرك
بعضیسی ده عباسیه خاندانه جاسوسلق ایتمك و ساقط امیه عائله‌سی طرفدارلرینی

[١] بو حدیثلرك مآللری اشکال مختلفه‌ده محرر بولنور ؛ شویله که : « بر کیمسه مقاوله‌ده بولندیغی آدمه خلاف مقاوله ضرر ویررسه و آکا تحملنك فوقنده شیلر یوکلدیرسه بن آنی اتهام ایده‌جکم . » « بر کیمسه ذمیلردن جزیه ویرن و مطیع اولان بر آدمی اضرار ایدرسه بن آنك دشمنی‌یم » وهکذا .

اولایوب یدتجربه ویرمك کبی حرکتلردن طولایی برچوق مسلمانلرك حس نفرتی کندی اوزرلرینه دعوت ایتمشلردی . داها صوکره‌لری اهل صلیب زماننده صلیبیون ایله مخابره ایتمك کبی خیانت جنایتیله متهم اولمشلر و ـ هیچ بر وجهله مظالم دینیه قبیلندن صایلمغه مستحق اولمیه‌جق صورتده ـ کندیلری علیهنده تدابیر شدیدهٔ تحدیدیه اتخاذینه وسیله ویرمشلردی .

ممالك مفتوحه اهالیسنك مقدراتی تحملفرسا بر صورتده آرتدقجه آنلرك‌ده بالنسبه (لااله‌الاالله ، محمد رسول‌الله) کلامیله کندیلرینی سفالتدن قورتارمق میلی غیر قابل مقاومه بر صورتده آرتیوردی . دولتك پاره‌یه احتیاجی زیاده اولدیغی زمانلر ـ که بو احتیاج حال تزایدده ایدی ـ اقوام تابعه اوزرینه ویرکولر یوکلدیلیوردی . بویله‌جه غیر مسلملرك حالی تحمل ایدیله‌مز بر صورتده دوام ایدیور واسلامه کلمك‌ده او نسبتده آرتیوردی . بو صوکره‌کی دورلرك خرستیان مؤلفلرینك صحایف تاریخیه‌سنی طولدیران بو قبیل قسوتلی مظالم حکایه‌لرندن استفهام ایدیله‌جکی اوزره مذکور معکوس حالاتك تضییقنه قارشو تحمله کافی درجه‌ده قوتلی بر واسطهٔ معنویه کشفندن خرستیان کنیسالری عاجز قالیورلردی . مظالم دینیه‌یی تعقیب ایدن اهتدالر ایله خرستیانلقدن تباعد وقوعنك سببی ـ نسطوری کنیساسی مؤرخی ماری بن سلیمانك دیدیکی وجهله ـ وظائف دینیه‌نك اجراسنده‌کی قیدسزلقده ورهبانك احوال حیاتیه‌سنده‌کی فسادده آرامیلدر . [١]

خرستیان اهالینك آزالمسی ایچون آرانیله‌جق اسبابدن بریسی‌ده اسیر صورتیله یاقه‌لنوب مسلمانلرك حرم دائره‌لرینه کتوریلن خرستیان قادینلرندن متولد چوجقلرك بابالری دیننده یتشدیرلملریدر ؛ برده اسیر صورتیله آلنان خرستیانلره مساعده‌کار ولیلرك اهتدا مقابلنده آزادیلرینی تکلیف ایتملری کبی چوقجه تظاهر ایدن جاذبه‌لردر ؛ فقط نه غیر مسلملری بر صورت غیر مطرده

[١] اوننجی قرن میلادینك صوکلرنده وقوعه کلن بو اهتدالر مناسبتیله نسطوری مؤرخی ماری بن سلیمانك سویلدیکی سوزلرك عبارهٔ اصلیه‌سی شو وجهله‌در :

« واسلم خلق کثیر وکان اصل ذلك تجوزالناس فی‌ادیانهم وقبح سیرةالکهنة فی‌المذبح والبیع وبیوت‌المقدس »

تحتنده اهتدایه اجبار ایتمك تشبثنه دائر نه‌ده خرستیانلغی اورته‌دن قالدیرمق ایچون مظالم یاپیلدیغی حقنده هیچ برشی ایشیدلمه‌مشدر . اکر خلیفه‌لر بو ایکی شق اهتدادن بریسنك تطبیقنی تجویز ایتمش اولسه‌لردی فردیناند وایزه‌بلانك اسپانیادن اسلامیتی سوکوب آتدقلری واون دردنجی لوئینك فرانسه‌ده پروتستانلغی برجنایت عد ایتدیردیکی و یهودیلرك انکلتره‌دن اوچ یوز سنه تمامیله مطرودیته اوغرا- دلدیغی قدر برسهولت ایله‌ده خرستیانلغی ملکلرنده کوکندن قازیه‌بیلورلردی . آسیاده‌کی شرق کنیساسی عالم نصرانیتك دیکر کافهٔ اقسامیله تشریك فعالیت دینیه‌دن امتناع ایتمش برحالده بولندیغندن کندیسنی ملحد جماعتلردن صایان عالم نصرانیتك مذکور اقسامنده معاونت ایچون هیچ برتشبثده وقوعه کلمزدی . بناءً علیه زمانمزه قدر شرق کنیسالرینك فعلاً موجودیتلری حکومات اسلامیه‌نك خرستیانلر مواجهه‌سنده عمومیت اوزره بروضعیت مساعده‌کارانه التزام ایلدکلرینك براهین قویه‌سندندر . مصرده‌کی خلفادن الحاکم (۹۹۶-۱۰۲۰ هجری ، ۳۸۶- ٤۱۱) واقعا ملکنده‌کی یهودیلرله خرستیانلرك بیزانس ایمپراطورلغی ملکنه تهجیر ایدلملرینه قرار ویرمش ایدیسه‌ده بویله برتغریبك موجب آلام وسفالت اوله‌جغی بولنده‌کی نیاز عفوی قبول ایده‌رك قرارندن واز کچمشدی [۱] یاووز سلطان سلیم ملکنده‌کی تشتت مذاهبه ختام ویرمك املیله قرق بیك شیعی‌یی قتل ایتدیرمشدی . وحدت سیاسیه خصوصنده‌کی تصوراتی اجرا ایچون ملکنده‌کی خرستیانلری‌ده اویله برعاقبته اوغراده‌بیله‌جك برموقعده بولنیوردی ؛ فقط بو املدن فراغته اقناع ایدلمکله امرای اسلامیه‌نك اکثریت اوزره خرستیان تبعه حقنده اتخاذ ایلدکلری وجه مساعده‌کارانه‌یی التزام ایتمشدر [۲] .

فتح اسلام صره‌لرنده آسیای غربی کنیسالری منسوبلرندن هنوز باقی قالان خلقك یوز اللی بیکی نسطوری ایدی . اکر دیکر کنیسالر منسوبلرینك بونلردن بعضیلرینی کندی مذهبلرینه جلب ایتمك تشبثی وقوع بولمامش اولسه ایدی نسطوریلرك عددی داها زیاده اولوردی . روما کلیساسنه التحاق ایدن کلدانیلرك

---

[۱] مقریزینك مصر قبطیلری حقنده‌کی عربجه تاریخنك انکلیزجه‌یه ترجمه‌سندن .

[۲] انکلیز مؤرخی (فینله) نك اولجه عنوانی ایله یازیلان یونانستان تاریخندن .

عددی یمش بیك قدردر . ۱۸۹۸ سنهٔ میلادیه‌سنده نسطوری ئه‌پسقپوسی (مارجونان) متعدد رفقای رهبانیه‌سی و اون بش بیت قدر نسطوری مذهبی سالکلری ایله برلکده روسیه‌نك اورتودوقس کنیساسنه التحاق ایتمشدر . انطاکیه‌نك یعقوبی پطریقی بواسکی کنیسا سالکلرندن سکسان بش بیك اشخاص اوزرینه اجرای احکام روحانیه ایتمکده‌در . دیکر طرفدن دخی متحد یعقوبی جماعتنی تشکیل ایدن یکرمی بش بیك عائله افرادی سوریه‌نك قاتولیك پطریقلغنه تابعدر . روم اورتودوقس کلیساسنه منسوب یکرمی سکز کسور بیك عائله افرادی انطاکیه پطریقلغی و اون بش بیك قدری‌ده قدس پطریقلغی ادارهٔ روحانیه‌لری آلتنده بولنمقده‌در . روم ملکی قاتولیك کنیساسی منسوبلری یوز اوتوز بیك نفوسه بالغ اولورلر . روما قاتولیك کنیساسی ایله ۱۱۸۲ تاریخ میلادیسندن بری متحد بولنمقده اولان مارونی کنیساسی اوچ یوز بیك قدر سالکاره مالکدر .

بو طاغنیق جماعاتك بونجه خسارات حربیه‌یه ، علل ساریه‌یه ، قحط و غلایه معروض قالدقلری و عصرلرجه میادین جنك و جدال کسیلن دیارلرنده صره‌سیله تورکلر ، مغوللر واهل صلیب طرفلرندن چکنندکلری و بوندن ماعدا ــ تخطر ایدیله‌بیله‌جکی اوزره ــ عددلرینك تدنیسیله وقوعه کلن آچیغی باشقه‌لرینی کندی مذهبلرینه کتورمك صورتیله قاپاتمق خصوصنده‌کی تشبثلری مسلمانلر طرفدن قوانین وضعیله منع ایدلدیکی حالده ینه بو قدر اوزون بر زماندن بری بقا بولملری خارق‌العاده بر شیدر . عددلرینك آزالمسی اسبابندن اولمق اوزره شرقده منتشر مناستر نشینلك حیاتنك مقاصدندن بولنان امساك نفس ، خرستیان اعتیاداتندن بولنان زوجهٔ واحده اصولی ، آسایشسزلكدن متولد حسیات واسیرانه موجودیت خاطره کتوریلور .

بو خرستیانلرك اسلامه کلدرینك تفصیلاتی حقنده معلوماتمز مفقود کبیدر . مملکتلرینك عربلر طرفدن ایلك استیلاسی زماننده بونلردن پك چوغنك طرف اسلامیانه کچدکلری آکلاشیلیور . مثلا عراقده وقوعه کلن ایلك اهتدالر حقنده بر فکر ایدنمك ایچون حضرت عمر زماننده آلنان یوز یکرمی

میلیون درهم ویرکونك عبدالملك دورنده قرق میلیونه دوشدیکنی ملاحظه ایتملیدر . وارداتده‌کی بو تنزل محاربات‌دن متولد تخریباته ویا عصیانلره حمل ایدیله بیلمکله برابر داها زیاده خلقك اسلامیتی قبول ایتمسی و بالنتیجه جزیه تأدیه‌سندن قورتلمسی او تناقصه سببدر .

ینه او دورلرده خراسانده‌کی خرستیانلردن پك چوغنك اهتداسی مشهود اولمشدی که بونی معاصرین رهبانیه‌دن نسطوری پطریقی ایشویابه‌نك (یشعیك) ایرانده‌کی باش راهب ایله (رووردشیر) متره‌پولیدی سیمونه خطاباً یازدیغی مکتوبدن اوکره‌نیورز . هجرتك برنجی قرننده یازلمش خرستیان اوراقندن پك آزی محفوظ قالمشدر . بناءً علیه بو مکتوب یکی دینك مصلحانه بر وجهله انتشارینه کوزه چارپار بر صورتده شهادت ایتمسندن وازمنهٔ متأخره مؤرخلری طرفلرندن پك آز نظر دقته آلنمسندن طولانی بوراده قسماً نقلی مناسب کورلمشدر :

« ... عربلر – که جناب حق شو صرده کندیلرینه جهانکیرانه بر دولت بخش ایتمشدر – شیمدی آره‌مزده بولنیورلر . آنلر خرستیان دینه تعرض ایتمیورلر ؛ بالعکس دینمزك موجودیتنی التزام ایلیورلر ، اعزهٔ ربانیه‌مزه ، رهبانمزه حرمت کوستریورلر ، مناسترلرمزه کلیسالرمزه بخش فوائد ایلیورلر . او حالده سزك (مرو) ده‌کی خلقکز نیچون عربلر وسیله‌سیله ترك دین ایلدیلر ؟ هم ده – مرو اهالیسنك کندی سوزلری وجهله – عربلر آنلری ترك دیانته اجبار ایتمدکلری و مالرینك نصفنی ویردکلری تقدیرده امین برحالده بولنه‌جقلرینی سویلدکلری حالده ینه تبدیل دین ایلدیلر . کندیلرینه سلامت ابدیه کتورن بر دیندن فراغتله بو دنیای سریع‌الزوالك اموالندن نصفنه صارلدیلر . اویله بر دینی ترك ایلدیلر که او دینی بونجه ملتلر قانلری بهاسنه صاتون آلمشلردی وحالاده آلیورلر و آنکله موجودیت ابدیه میراثنی قزانیورلر . » [١]

ایکنجی عمرك خلافتی (٧١٧ – ٧٢٠ هجری ٩٩ – ١٠٢) پك بیوك اهتدالر وقوعیله شایان دقتدر . بو خلیفه فعال برحرکت تبشیریه تشکیلاتی

[١] واتیقان کتبخانه‌سنك شرق آثاری آره‌سنده بولنان آسمانینك کتابندن مستخرج .

وجوده کتورمش ، ممالك مفتوحه خاقنه اسلامیتی قبول ایتدیرمك مقصدیله هر دورلو تشویقاتده بولنمش وحتی پاره دخی توزیع ایتمش ایدی . (٧٠٠ هجری ٨١) تاریخنده اصدار ایدیلن وخزینه‌ده‌کی ضرورتك اوکنی آلمق مقصدینه معطوف اولان بر امرنامه‌یی الغا ایتدیردی . بو امرنامه موجبنجه اسلامه کلنلر جزیه‌دن معاف طوتیله‌جقلردی . اهتدایی ترغیب مقصدیله بوتدبیری اتخاذ ایلدی . املاك صاحبی اولان مسلمانلردن خراج آلنمیوب آنلر اوزرینه داها آغیر اولان اعشار ویرکوسنی طرح ایتدیردی . بوتدابیر ، امور مالیه نقطهٔ نظرندن تخریبکارانه بولنمقله برابر متقی ذهنیتلی خلیفه کندی آرزو ایتدیکی نقطهٔ نظردن موفقیات عظیمه‌یه مظهر اولمش و کثرتلی افراد غیر مسلمه‌یی مؤمنلر صره‌سنده قید اولنمغه سوق ایتمشیدی . [١]

مع مافیه ملاحظات دنیویه‌نك خرستیانلری اسلامه سوق ایدن نفوذ محضه قبیلندن بولندیغنی فرض ایتمه‌ملیدر . معاصریندن شاملی (سن ژان) لڭ مباحثات دینیه‌یه دائر اولان اثرندن مستفهم اولدیغی اوزره او مؤمن غیور دلائل علمیه ایله‌ده خرستیانلغك اساسنی صارصمق ایستمشدر . بو بابده‌کی جدالك آلدیغی شکل محاوره ـ که « اکر مسلمانلر صورارلرسه .... اکر مسلمانلر شونی دیرلرسه .... آنلره شو یولده جواب ویریکز » طرزنده‌در ـ مباحثه‌یه برشکل حقیقت ویررو خرستیانلرك مسلمان قومشولری طرفندن نصرانیت علیهنده کتوریلن مختلف اعتراضاته حاضرلنمش جواب ویرملری مقصدیله ترتیب ایدلمش اولدیغی کوریلور . مسلمان مباحثه‌جیلرینك وضعیت تعرضیه‌لرینك بو محاوره ده چوقجه ایلری سورلمسی ایجاب ایتمشدر ؛ یوقسه یازدیغی شیئه مسلمانلق مدعیاتنك دلائلنی قاریشدیرمق او بویوك خرستیان عالمنك مقصدندن خارج قالور . شاملی سن ژانك شاکردلرندن ئه‌پسقیوس (ته‌ئودور ابوکره) دخی مسلمانلر ایله ایتدیکی مباحثاته‌دائر محاوره قلقلوشیلر یازمشدی . بو محاوره دخی طرفین مباحثین آره‌سنده مختلف فیه کافهٔ مسائلی شاملدر . مسلمانلر ـ اولجه‌ده واقع اولدیغی کبی ـ

[١] (میغن) نام محرر طرفندن یازیلان Patrologia Graeca عنوانلی اثردن منقول .

بودفعه‌کی دعوت جدالی درحال قبول ایتمشلر ومسلمانلق مقاصدینی اودورلرده نه دورلو بر فعالیت ایله ایلری سوزولدیکی حقنده بر فکر تحصلی ایچون مثال عرض ایلمشلردر. ئه‌پسقپوس : « مخالفلرمزك كافهٔ افكار ومساعیسی (لفضالله) نك قدسیتنی انكاره معطوفدر » دیمشیدی .

نسطوری پطریقی تیموطوس خلفادن الهادی وهارون الرشید حضورلرنده مواد دینیه اوزرینه مباحثاتده بولنوردی که بومباحثاتی حاوی اوله‌رق یازلدیغی روایت ایدیلن اثر اغلب احتمال ضایع اولمشدر . تیموطوس كندی كنیساسی رهبان متنفذه‌سنك مخالفت فعلیه‌لرینه رغماً پطریق انتخاب ایدلمشیدی . كندیسنه الك زیاده معارض بولنان (مرو) متره‌پولیدی یوسف آكا قارشی خلیفه الهادی ایله برلكده اجرای دسائس ایتمشیدی . بو ذات بالاخره خلیفه‌نك اقناعاتی اوزرینه قبول اسلام ایلدیكندن اهتداسنك مكافاتی اوله‌رق قیمتلی هدیه‌لر آلمش وبصره‌ده برمأموریت حكومته‌ده تعیین ایدلمشیدی .

هجرتك قرن اولنه عائد بو تفصیلات پك منلق وغیر كافیدر ؛ قطعی ومعین وقایع ارائه‌سندن زیاده دینه دعوت حقنده موجود اولان مساعی‌یی تخطره مدار اولور .

صرف میسیونه‌رلك صفتنی حائز اوله‌رق زمانمزه قدر باقی قالان اوراق المأمونك خلافتی دورینه (۸۱۳ - ۸۳۳ ، هجری ۱۹۸ - ۲۱۸) عائد اولوب تولد اصیلانه صاحبی و سرای خلافتده ممتاز بر موقعه مالك و بالذات خلیفه‌نك احترامنه مظهر برخرستیان عربه خلیفه‌نك عموجه زاده‌سی طرفندن یازلمش برمكتوب شكلنده‌در . [۱] خرستیان دوستنه اسلامیتی قبول نیازیله مراجعت شفیقانه‌ده بولنان صاحب مكتوبك طرز افاده‌سی اودورلرده مسلمانلرك خرستیان كنیساسنه مقابل آلمش اولدقلری وضعیت مساعده‌كارانه‌یی پارلاق برصورتده تصویر ایدر . بومكتوب اسلام تبشیری تاریخنده همان امثالسز دینه‌جك بر موقع اشغال ایلر . بواثرده خلیفه طرفندن اصیلزادكان مجلسنده ایراد ایدیلن برنطقدن بحث اولندیغی كوریلور كه جناب خلیفه نطقنده صرف آمال دنیویه و خودكامانه ایله اسلامیته

[۱] رسالة عبدالله بنی اسماعیل الهاشمی الی عبد المسیح بن اسحق الكندی .

کانلردن غایت شدتلی برطرز نفرت ایله بحث ایدییور و آنلری حضرت پیغمبره ظاهرده دوست کوروندکاری حالده کیزلیجه اونك حیاتنه سوء قصد ترتیباتی یاپان منافقین ایله مقایسه ایلیور . فقط حضرت پیغمبر فنالغه ایلکله مقابله ایتدیکی کبی خلیفه‌ده جناب حقك آنلر حقنده حکم ربانیسی وارد اوله‌جغی زمانه قدر کندیلرینه عفو وصفح ایله معامله‌ده بولنیور . خلیفه طرفندن وقوعه کلن سرزنشك قیدی شایان دقتدر ؛ چونکه اسلامه یکی کلنلردن صمیمی ومنافع خسیسه‌دن عاری بر ایمان بکلندیکنه و منفعتجولق ایله مقاصد نالایقه‌نك کشفی کندیلری حقنده تقبیحات شدیده جلب ایده‌جکنه دلالت ایلر .

المأمون دین اسلامك نشرنده بالذات مساعئ جدیله صرف ایده‌کلدیکندن حتی ماورای خزرده‌کی فرغانه کبی ممالکك الك اوزاق یرلرنده ساکن غیرمؤمنلره بیله دعوت اسلامیت کوندرمشیدی ؛ فقط قوای حاکمیتی سوء استعمال ایدرك کندی دینی قبوله باشقه‌لرینی اجبار ایتمك تشبثنده بولنمامشدی . (مانخیه‌ن) مذهبی رؤساسندن یزدانبخت اسمنده برکیمسه بغدادی زیارته کلش و اوراده‌کی علمای فقه ایله مباحثاته کیریشمش وفقط دلائل قویه قارشوسنده قاله‌رق سکوته مجبور اولمشیدی . بونك اوزرینه خلیفه آنی قبول اسلامیت ایچون اقناعه چالیشدی ؛ لکن یزدانبخت برای امتناع : « یا امیرالمؤمنین ؛ کلامك ایشیدلدی ونصیحتك تلقی ایدلدی ؛ آنجق سن انسانلری منسوب اولدقلری دینلری ترکه اجبار ایدنلردن دکلسك » یولنده جواب ویردی . خلیفه بوبابده‌کی مساعیسنك عدم موفقیتندن مغبر اولمق شویله طورسون آنك متعصبین ناس طرفندن ملحوظ اولان تحقیراتدن صیانتی ایچون عودتنده معیتنه محافظلر تعیین ایتدی .

رهبان ممتازه‌دن اسلامه کلنلر حقنده خرستیان مؤرخلری پك ناقص اشارتده بولنورلر . شویله که : طوقوزنجی قرن میلادی اواسطنده بحرین ئه‌پسقپوسی اولان (جورجی) مقام مذکوردن بعض اسباب کنیسائیه طولاییسیله خلع ایدلنجه نصرانیتی اسلامیت ایله دکیشمشدر . فارس متره‌پولیدی جبرائیلك بر برادری‌ده اونجی قرن اواسطنده مسلمان اولمشیدی . بونك اهتداسی‌ده محضا جبرائیلی نسطوری پطریقلغنه انتخاب صلاحیتندن اسقاط ایچون وقوع

بولمش کبی ذکر اولنور . ینه بوقرن میلادی ظرفنده بت غرمه (بیت غرمی؟)
نسطوری ئه‌پسقپوسی (تئودور) اسلامه کچمشیدی . کلیسا مؤرخی آنك
بو دونمه‌سنده اجبار وقوعنه دائر برشی یازمیور . جبر بولنسه ایدی شبهه‌سز
ذکر ایلردی . (۹۶۲ ایله ۹٦٦) سنه‌لری آره‌سنده آذربایجانك یعقوبی
أپسقپوسی (فیلوکسنؤس) قبول اسلامیت ایتمشدر. تکریت‌ده یعقوبی متره‌پولیدی
بولنان واومقامی یکرمی بش سنه قدر اشغال ایلین ایغناتیوس - نام دیکر مارق
بارکیکی - ۱۰۱٦ تاریخنده بغداده کیتمش و اوراده خلیفه القادرك حضورنده
اسلامه کله‌رك ابو مسلم نامنی آلمشدر . خرستیان وقعه نویسی بو اوچ اهتدانك
شناعت اخلاقیه حادثاتندن ایلری کلدیکنه ایما ایدرسه‌ده بوروایتی دیکر براهین
ایله مؤید اولمدیغندن شبهه‌یه معروضدر. نیته‌کیم پروتستانلغی قبول ایدن پاپاسلرندن
بریسنك دین دکیشدیرمسنی قید ایدن برقاتولیك چیقوبده بوکا مشابه برروایتده
بولنسه ایدی آنك روایتی‌ده بونککی قدر داعی شبهه اولوردی . یعقوبی
ونسطوری کبی ایکی مخاصم مذهبه منسوب اولان مذکور راهبلرك اهتدالری
لاجرم کلیساجه یوکسك مقاملر اشغال ایتملرندن طولایی واسطهٔ تاریخ ایله بزه
نقل اولنمش وفقط مهم اولمیان دیکر پاپاسلرك اهتدالری حقنده هیچ برشی ذکر
ایدلمه‌مشدر . وقعه نویس (بارهبروس) [۱] کلیسا تاریخنی کندی زماننه قدر
کتوردیکندن بوکبی مهتدیلر حقنده داها زیاده تفصیلات ویرر . شویله‌که :
اون ایکنجی قرن میلادی اواسطنده یعقوبی مذهبی ئه‌پسقپوسلرندن علنی صورتده
تبدیل دین ایدنلری تسجیل ایدرکن خراسان شهری ئه‌پسقپوسی هارونی « بعض
اخلاقی خطالردن طولایی محکوم ایدلدکدن صوکره مسلمانلغه کچدی ؛ صوکره
بو تبدیله ندامت ایدرك اسکی مرتبهٔ روحانیه‌سنی تکرار الده ایتمك آرزوسنه
دوشدی ؛ بو آرزوسی رد ایدلدیکندن استانبوله کیدرك یعقوبی مذهبنك (وحدت
ماهیت) اعتقادینی ترك ایلدی ؛ مع‌مافیه اوراده کوردیکی طرز قبولدن خشنود
قالمدیغندن ینه یعقوبی پطریقنه التجا ایتمك ایستدی و فقط (بلا سبب) ینه
طرف اسلامیانه کچدی ؛ تکرار نادم اوله‌رق عاقبت ایامنی جبل لبنان ماروینلری

[۱] انطاکیه‌لی ابوالفراجك حکایاتی . مترجم

آره‌سنده اتمام ایتدی » یولنده خاصةً ذکر ایلر . بو مؤرخك معاصرلرندن ـ (اون اوچنجی قرن میلادی اواسطنده) ـ خبور (خابور ؟) ئه‌پسقپوسی بولنان و علوم مادیه‌ده ید طولی صاحبی بولنمقله معروف اولان دانیال حلب باش ئه‌پسقپوسلغنه تعیین ایدلمك ایستمش و فقط امله نائل اوله‌مدیغندن نصرانیتی ترك ایتمش و خرستیان خلقك « حجاب و تأثری آره‌سنده » مسلمان اولمش و فقط جناب حق بو مأیوس خلقه تسلیت احسان ایدرك كدردن قورتارمش ؛ چونكه بر فاج آی صوكره او « مسكین مرتد » بر كاروانسرایده سفالت ایچنده وفات ایلمش ؛ اسمی غائب اولمش ویاتدیغی بر بیلنه‌مه‌مش كیتمش !

فقط بو اهتدالرك اویله صرف منفرد و نادرالوقوع شیلر اولمدیغنه حكم ایچون عكا ئه‌پسقپوسی (ژاق دو ویتری) نك شهادتی بزه معین اولور . بو ئه‌پسقپوس ارض فلسطینده‌كی مشاهداتندن بحث ایلدیكی صره‌ده (١٢١٦ ـ ١٢٢٥) شرق كنیساسی حقنده شویولده بیان فكر ایلمشدر : « ضعیف دوشمش ، آجینه‌جق صورتده طوزاغه طوتلمش ، داها طوغریسی « ساخته پیغمبرك اقناعات كاذبه‌سی » واذواق شهوانیه‌نك اغواسی ایله وخیم صورتده مجروح دوشمش ، چوكمش ایدی . آل رنكلر ایچنده انكشاف ایتمش اولدیغی حالده چركابه باتمش ایدی » [١]

نفوذ اسلام منطقه‌سنده بولنمقله توصیف ایدیلن خرستیان كنیسالری شرق اورتودوقسلغی ایله آندن منشعب اولان و ملحد صاییلان جماعات مذهبیه‌در ؛ فقط اون برنجی قرنك ختامیله سوریه و فلسطین اهالئ خرستیانیه‌سنه یکی بر عنصر منضم اولمشدی كه بوده لاتین آیینه تابع احزاب صلیبیه‌در . بونلر اهل صلیبك قدسده‌كی قرالیتی ایله دیكر دولتلر ممالكنده توطن ایتمشلر وایكی یوز سنه قدر متزلزل بر موجودیت محافظه ایلیه‌بیلمشلردی . بو اجنبی مهاجرلر آره‌سنده مدت مذكوره ظرفنده اهتدا ایدنلر بولنیوردی . مثلا برنجی اهل صلیب دورنده (ره‌ی‌نو) نامنده بر شوالیه‌نك قوماندا‌سی آلتنده آلمانلرله لومباردیالیلردن مركب بر حزب نصلسه صلیبیونك قافلهٔ كیره‌سندن آیرلمش و برقلعه‌ده سلطان ارسلان سلچوقی طرفندن تحت محاصره‌یه آلنمشدی . برهجوم

---

[١] تاریخ شرقه عائد اوراقی حاوی Historia Orientalis عنوانلی اثردن .

چیقیشی یاپمق بهانه‌سیله (رهی‌نو) و معیتی افرادی دیکر آرقداشلرینی ترك ایتمشلر وتورکلرك طرفنه کچه‌رك اهتدا ایلمشلردی [١]

بدبخت ایکنجی اهل صلیبك تاریخی دخی بوکا مشابه وشایان دقت بر حادثه قیدایدر. (سن دەنی) مناستر نشینلرندن (اودو ـ دو ـ دوی) نام راهب یدنجی لوئی‌یه کاتب خصوصی صفتیله مذکور سفر صلیبیده رفاقت ایلمشیدی . سفر مذکور حقنده یازدیغی مصورانه حکایه‌نك مآلی بروجه آتی نقل ایدیلور :

« اهل صلیب محاربلری آسیای صغری طریقیله قدسه وارمغه چالیشدقلری صره‌ده (فریجیا) [٢] طاغلرینك کچیدلرنده تورکلر طرفندن وخیم برمغلوبیته دوچار ایدلدیلر وفقط مشکلات عظیمه ایچنده انطالیه بلدهٔ ساحلیه‌سنه یتیشه‌بیلدیلر. اوراده روم تاجرلرینك ایستدکلری فاحش اجرتلری ویره‌بیلنلر کمی بولوب انطاکیه ساحلنه کیده‌بیلدیلر ؛ حال بوکه خسته‌لر ، مجروحلرله برآلای حجاج اهانتکار متفقلری روملرك مرحمتنه عرض افتقار ایدر بر صورتده کیری قالمغه مجبور اولدیلر . روملر حجاج افرنجه بر قوهٔ محافظه ترفیق ایلك وخسته‌لره ـ دیکرلرینی تعقیب ایده‌بیله‌جك بر حاله کلنجه‌یه قدر ـ باقمق شرطلریله یدنجی لوئیدن بش یوز مارق آلمشلردی ؛ فقط اهل صلیب اوردوسی حرکت ایدر ایتمز روملر حجاجك چاره‌سز برحالده قالدقلرینی تورکلره اخبار ایلدیلر وآجلق ، خسته‌لق ، دشمنك اوقلری بو بدبختلرك قرارکاهنده خسارات وتخریبات مدهشه اجرا ایلدیکی اثناده حسیاتدن عاری بر صورت سکونتله تماشا ایلدیلر . بونلردن اوچ ویا دورت بیك کشیلك بر قافله ، سائقهٔ یأس ایله قورتلمغه اوغراشدیغی صره‌ده تورکلر جانبندن اطرافی چویریلوب حاوی اولدیغی افراد پارچه پارچه کسیلمشدی . تورکلر بو ظفرلرنده دوام ایدرك قرارکاهی تضییقه باشلادیلر . اکر تورك مسلمانلرینك قلبلری او سفالت وفلاکتی کوره‌رك برسکونت رحم کسب ایلمه‌مش اولسه ایدی باقی قالان قافلهٔ صلیبیه‌نك حالی پك یامان اولوردی .

[١] دو گینغ نام فرانسز مؤلفنك Histoires Générale des Huns, des Turcs, des Mogols عنوانلی تاریخندن

[٢] انقره ، بروسه وقونیه آره‌لرنده‌کی حوالینك اسم قدیمی (فریجیا) در. مترجم

تورکلر بو بیچاره‌لرك یاره‌لرینه باقدیلر وفقیرلرینی آچیق اللی بر سخاوتله ضرورتدن قورتاردیلر ؛ حتی بعض مسلمانلر روملرك تهدید وحیله ایله مجاجدن قوپارمش اولدقلری فرانسز سکه‌لرینی اشترا ایدرك صلیبیونك محتاجینه ویردیلر. همدین اولیانلرك بو رحیمانه معامله‌لری ایله دینداشلری بولنان وکندیلرینی خدمات جبریه‌ده استخدام ایدن ، ضرب ایلین ، طولاندیران روملرك حرکاتی مجاج صلیبیه نظرنده اویله بر مقایسه‌یی موجب اولدی که بونلردن پك چوغی بالاختیار خلاصکاران مسلمه‌نك دینی قبول ایلدی . قدیم وقعه نویسلردن (اودو ــ ده ــ دیو کیلو) بومناسبتله بیانات آتیه‌ده بولنمشدر : « کندیلرینه قارشو پك غدارانه طاورانان دینداشلرندن اجتناب ایله غیر مؤمن تلقی اولنان وفقط حقلرنده رفق وشفقت آثاری کوسترنلرك آره‌سنه امنیتله کیردیلر وایشیتدیکمزه کوره تورکلر چکیلورکن اوچ بیك قدری آنلره التحاق ایتمشدر . آه مرحمت ، هردورلو اهانتدن داها ظالمسك ! مسلمانلر آنلره اکمك ویردیلر وفقط دینلرینی غصب ایلدیلر . فی‌الواقع مسلمانلر بونلرك ایفا ایلدکلری خدمتله بالا کتفا هیچ بریسنی ترك دیانت خصوصنده اجبار ایتمه‌مشلردی . »

خرستیانلرله مسلمانلر آره‌سنده آرتمغه باشلایان تماسلر و اهل صلیبجه مخاصملرك محاسنی حقنده تحصل ایدن تقدیرلر ــ كه صوکره‌کی مؤرخین صلیبیه‌یی ابتدا کیلردن نظره چارپار بر صورتده تمیزه مدار اولور ــ و ارض قدسده توطن ایدن فرنکلر طرفندن شرقك اطوارندن وطرق حیاتیه‌سندن برچوقلرینك تقلید ایدلمسی کبی حاللر افکار دینیه اوزرنده متساویاً نفوذ اجراسندن خالی قالمامشلردی. بونفوذك الڭ زیاده شایان نظر ماهیتلرندن بریسی‌ده خرستیان شوالیه‌لرندن برچوغنك اسلامیت حقنده آلدقلری موافق وضعیتدر. بووضعیت ایسه اهل کنیسا طرفندن بر شدت خشینه ایله تقبیح ایدیلیوردی . اسامه بن منقیذ [١] اسمنده سوریه‌لی برامیر برمتارکه اثناسنده قدسه کیتمشیدی . اوصره‌ده مسجد اقصی دیانتله عسکرلکی مزج ایدن (تەمپلار) شوالیه‌لرینك

---

[١] اسامه‌نك (کتاب الاعتبار) نا اثری (درنبورغ) طرفندن فرانسزجه‌یه ترجمه ایدلمش وپارسك السنهٔ شرقیه مکتبی نامنه طبع ایتدیرلمشدر .

تحت اشغالنده بولنیوردی . بونلر مسجده ملحق بر محفل عبادتی اسامه‌نك نماز قیلمسی ایچون تخصیص ایتمشلردی . بو حال ایسه آوروپادن یکی کلن صلیبیون جانبندن بو مسلمان مسافرلرك امور عبادتنه مداخله‌سی طرزنده تلقی ایدیله‌رك شدتله اعتراضی دعوت ایتمشیدی . صلیبیونی ارض قدسه جلب ایدن و بناءً علیه محاربات متمادیه‌ده بولنملرینه سبب اولان شی دیانت بولندیغی ثابت ایکن مسلمانلرله افراد صلیبیه‌نك دوستانه تماسلری ایچون فرصت ظهور ایتدیکی وقتلرده دیانت حقنده مباحثاته کیریشمه‌مش اولسه‌لر بوکا تعجب ایتمك لازم کلوردی . بوکبی فرصتلر اوزرینه خرستیان علمای الهیاتنك بیله دین اسلام حقنده تخمینات صحیحه‌ده بولنمق اوزره مسلمانلرله رابطهٔ شخصیه پیدا ایتمه‌لری و کندیلرنجه بوسبوتون یکی طرز تفکراته صاحب اولملری ذهنلری صارصیور و قافله‌لرله اهل الحاد وجوده کلمسنه سبب اولیوردی . بوندن طولایی آنلردن بر چوقلرینك دائرهٔ اسلامه طوغری منجذب اولملرینه تعجب ایتمه‌مك لازم کلور . اون ایکنجی قرن میلادی صلیبیونك قدسده‌کی محکمه‌لرینك اعلامات سجلنده « ارتداد » حادثاتی کوزه چارپاجق قدر کثرتله بولنور .

بو یکی مهتدیلری قازانمقله مشغول اولان مسلمانلرك کیملر اولدیغی اوکرنمك موجب مراقدر ؛ آنجق او مبشرلر فعالیت ذاتیه‌لری حقنده هیچ بر قید براقمامشلردر . مع مافیه بونلرك باشنده ــ ترجمهٔ حالنی یازانلر طرفندن « خرستیان مسافرلرینك مواجهه‌سنه محاسن اسلامیه‌یی وضع ایله آنلری اهتدایه سوق ایدن » دیه توصیف اولنان ــ بیوك صلاح الدین بولندیغنی بیلیورز .

صلاح الدینك حیات و اوصاف قهرمانانه‌سنك زمانی خرستیانلری افکاری اوزرنده برتأثیر جاذبه‌دار اجرا ایتمش اولدیغی ظاهردر. حتی خرستیان شوالیه‌لرندن بعضلری کندیسنه اودرجه منجذب اولمشلردی که طائفه‌لرینی و خرستیان دینینی براقه‌رق مسلمانلره التحاق ایله‌مشلردی. انکلیز (تمپلار) شوالیه‌لرندن (روبه‌رت) ك وقعه‌سی بوکا بر مثالدر : بو شوالیه ۱۱۸۵ (هجری ۵۸۱) سنه‌سنده خرستیانلغی ترك ایله قوی بر مسلمان اولمش و حتی صلاح الدینك

حفيده‌سيله ازدواج ايتمشيدى [١] آندن ايكى سنه صوكره صلاح‌الدين ايوبى قدسى استيلا ايتمشيدى . (حطين) محاربه‌سنده خرستيان اوردوسنى منهزم ايلدكدن صوكره آلديغى اسيرلر ميانده قدس قرالى (لوئى) ده داخلدى . بو محاربه‌نك عرفه‌سنده شواليه‌لردن آلتى كشى ـ معاصر وقعه نويسلردن بريسنك [٢] ديديكى كبى روح ابليسه طوتلدقلرندن ـ قرالى براقشلر وصلاح‌الدينك قرارگاهنه التجا ايلمشلردى . بونلر اوراده كندى آرزولريله اسلامه كلمشلردى . ينه اووقتلرده صلاح‌الدينك طرابلس شام قونتى اوچنجى (ره‌موند) ايله برمقاوله‌يه كيريشديكى وبونك موجبنجه مذكور قونتك كندى معيتى خلقنى قبول اسلاميت ايچون تشويق ايلمكى متعهد بولنديغى آكلاشيليور . آنجق قونتك فجئةً وفاتى بوتصورك اجراسنى آليقويمشدر .

قدسك سقوطى و صلاح‌الدينك موفقيتلرى اوچنجى اهل صليب سفرى ايچون آوروپايى غليانه كتورمشيدى كه بو سفرك الك بويوك وقعه‌سى عكانك محاصره‌سيدر . (١١٨٩ ـ ١١٩١ ، هجرى ٥٨٥ ـ ٥٨٧) خرستيان اوردوسنك قحط وخسته‌لق يوزندن دوچار اولديغى مدهش عذابلر آنك افرادندن برخيليسنى آچلغك وأولومك پنچه‌لرندن قورتلق اميديله مسلمان اوردوگاهنه التجايه سوق ايتمشيدى . بوصليبيلردن بعضيسى برمدت صوكره عودت ايلمش ايسه‌ده بعضيلرى مسلمانلره التحاق صورتيله انتخاب طالع ايتمشلردى . بوايكنجى طاقم ايچنده اسكى دشمنلرينه خدمت ايتمكله برابر خرستيان دينه صادق قالانلر اولديغى ويكى آمرلرندن خشنود بولنمدقلرى روايت ايديلورسه‌ده اكثريسنك اهتدا ايلمش بولنديغى معلومدر . بونلرك كندى قرارلرى ايله اهتدالرى مذكور سفر صليبيده برنجى ريشاره رفاقت ايدن بر وقعه نويس طرفندن شو طرزده قيد ايدلمشدر : « مقدراتى ، اليم برحس تأسفدن آزاده صورتده نقل واستماع ايديله‌مين بو فراريلردن بعضلرى آجى بر آچلغك شدتنه مقاومت ايده‌ميه‌رك جسملرينك

---

[١] انكلترەنك قديم وقعه نويسلرندن (روجه هوو ده‌ن) نام ذاتك لاتينجه محرر كتابندن مأخوذ .

[٢] زمان قديم انكليز راهبلرندن (پيته بورو) باش پاپاسنك لاتينجه براثرنده

سلامتنی برای تأمین روحلرینه لعنت دعوت ایلدیلر . چونکه مصائبك خیلیدن خیلی‌یه زوالندن صوکره تورکلرك طرفنه کچمشلردی ؛ مرتداولمقدن چکنمدیلر. مادی برحیاتی بر آدیم داها اوزاتمق ایچون منفور برکفر بدلنده موت ابدی اشترا ایتدیلر . آه هردورلو تجربماتك آز کله‌جکی بی حیا حرکت ! آه کندیسنی حیواناته بکزه‌تن عقلسز انسان ! او آنده یالکز ملحوظ اولان بر موتدن قاچوب قورتلمق ایسترکن ابدی موتدن هیچ صاقنماز » [١] او زماندن اعتباراً ارض قدسده و شرقك دیکر مملکتلرنده سیاحت ایدنلرك محرراتنده بو «مرتد»لردن بحث ایدلدیکنه نادراً تصادف ایدلمز . (سن لوئی) مسلمانلر طرفندن یاقه‌لندقدن صوکره فدیهٔ نجات ویرمك تعهدنده بولنمغه مجبور قالمشیدی . اوصره‌ده کندیسنی یاقه‌لایان مسلمانلرك مواجهه‌سنده ایتدیکی یمینك شکلی سابق پاپاسلردن برمهتدی استحضار ایلشدی . بوفدیهٔ نجاتك تأدیه‌سی معامله‌سی یاپلدیغی برصره‌ده فرانسه‌نك (پرووه‌نس) حوالیسنده تولد ایتمش و بالاخره اسلامه کچمش برکیمسه قراله هدیه‌لر تقدیمی ایچون اورایه واصل اولدی . بوفرانسز بر مدت مقدم قدس قرالی (ژان) رفاقتنده ١٢١٩ سنه‌سنده دمیاط سفرینه کیتمشدی . بالآخره مصرده یرلشمش و برمسلمان قادین ایله ازدواج ایتمش واومملکتده املاك واسعه صاحبی اولمشدی . ارض قدسه کیدن حجاج نصرانیه‌نك مسلمانلغه کچه‌بیله‌جکلرندن نه قدر قورقلدیغی فرانسز شوالیه‌لری رؤساسندن (آموری دو لاروش) نام ذاتك ١٢٦٦ سنهٔ میلادیه‌سنده یازدیغی (خاطره) عنوانلی اثردن صراحةً آکلاشیلور . فقیر و یاشلی آدملرایله سلاح طاشیمغه قدرتی بولنمیانلرك فلسطینه کیتمك اوزره دکزی کچملرینه رخصت ویرلمه‌سنی پاپادن و پاپالغك فرانسه وسجیلیاده‌کی مرخصلرندن رجا ایلمش و بومقوله کیمسه‌لرك مسلمانلر طرفندن یاقتل ویا اسیر ایدیله‌بیله‌جکارینی ویاخود «ارتداد» لری محتمل بولندیغنی سبب اوله‌رق کوسترمشدر . ١٣٣٦ و ١٣٤١ سنه‌لری ظرفنده ارض قدسده سیاحت ایتمش اولان (رودولف ـ دو ـ زوخه‌م) نام ذات اسلامه کچمش اوچ کیمسه‌یه

---

[١] لاتینجه‌دن انکلیزجه‌یه مترجم Chronicles And Memorials of the Reign Of Richard I عنوانلی کتابندن .

راست كلديكندن بحث ايلر . بو مهتديلر (مينده‌ن) دائرهٔ رهبانيتدن كله‌رك سلطان ايله ديكر امرای مسلمه طرفلرندن مظهر احترام اولان وه‌ستفاليا شواليه‌سنك معيتنده بولنمشلردی .

شبهه‌سز بو پراكنده اهتدا خبرلری خرستيانلقدن اسلاميته داها واسع برمقياسده انتقاللر وقوع بولمش اولديغی وفقط حصوله كلن افعال اهتدائيه‌نك قيوداتی زمانمزه قدر باقی قالمديغی حقنده بر معنيدارلغی حائزدرلر . ايشته بو وجهله اون بشنجی قرن ميلاديسنك ختامنه طوغری قاهره شهرنده يكرمی بش بيك مهتدی بولنمش اولديغی ذكر ايديلور [١] شرقده‌كی لاتين پرنسلكلرينك زواللرندن صوكره ارض فلسطين قصبه‌لرنده داها بر خيلی مهتدی بولنمش اولمسی‌ده پك محتملدر ؛ فقط اودورلرك مؤرخين اسلاميه‌سی امرانك ماجرای شهامتلريله وخاندانلرك تبدل طوالعی ايله او قدر مشغول اولمشلردركه كسب معروفيت ايده‌مين اشخاصك حياتلرنده كوريلن تبديل دين حادثه‌لرينه نظر دقت عطف ايده‌مه‌مشلردر . آكلاشيلديغنه كوره بو مسلمان مؤرخلری مهتديلرك حالی كبی كندی ديندا‌شلری آره‌سنده ظهور ايدن ارتداد حادثه‌لرينه دخی پك آز حصر دقت ايتمشلردر . بوندن طولايی هم ارتداد ، هم‌ده اهتدا قضيه‌لری حقنده بز يالكز خرستيان محررلرك ويردكلری معلومات ايله اكتفايه مجبورز . بو محررين نصرانيه ايسه كندی دينلرينه كتوريلن اشخاص حقنده تفصيلاتلی وتقديراتلی معلومات ويردكلری حالده كندی همذهبلرندن اسلامه كلنلرك مقصدلرينی ممكن اولديغی قدر فنا شكللرده تصوير ايدرلر . مسلمانلغه دونن بر خرستيانك ناموسكارانه وصميمانه اعتقاددن طولايی‌ده اهتدا ايده‌بيلمسی احتمالی غالبا بو خرستيان محررلرك ذهنلرنده هيچ بر وقت ير بولمامشدر . حتی بويله براحتمال آنلرك ذهنلرينه وارد اولمش بولنسه بيله آنی علناً ذكر ايله اهل كنيسانك رعد توبيخنه نفسلرينی عرض ايتمكدن صاقنورلردی .

بوكبی اهتدا وقايعنك ـ استثنا قبيلندن اولمق اوزره ـ حقيقتی وجهله قيد

---

[١] بو روايت ابن بطوطه تاريخنك ايتاليانجه‌يه مترجم نسخه‌سنك مقدمه‌سندن آلنمشدر .

ایدلمش اولدیغنك بر مثالی صورتیله ١٥٦٥ سنه‌سنده قاهره‌ده بولنمش اولان (فوره ـ فون ـ هایمه‌ندورف) نام ذاتك ویردیکی معلومات ذکر ایدیلور. بوذات لایپزیغ شهرنده تحصیل کورمش اولان بر آلمان عالمنك صمیمی صورتده اهتدا ایلمش اولدیغنی لاتینجه اوله‌رق یازدیغی اثرده تصریح ایلر.

ایشته بوذکر ایدیلن منابع تاریخیه‌دن صمیمی مهتدیلر ایله بونلری تبدیل دینه سوق ایدن تشبثات تبشیریه حقنده پك آز معلومات استحصال ایدیله‌بیلور. اهتدایه الك زیاده عطف اولنان سبب تبدیل دیانت ایله جزای اعدامدن قورتلمق ایستنمسی کیفیتیدر؛ اوروپالی سیاحلر کتابلرنده بوندن چوقجه بحث ایدرلر. بوقبیلدن اولان روایتلرك مثاللرندن بریسی‌ده ١٦٢٧ سنه‌سنده قاهره‌ده بولنمش اولان بر ژه‌زوئیت پاپاسنك ویرمش اولدیغی تفصیلاتدرکه ـ طمطراقلی برطرز لسانده یازلمش اولدیغندن ـ بالانتخاب نقل ایدیلور: «مصرك قبط طائفهٔ نصرانیه‌سندن برکیمسه قسماً فوران غضبدن، قسماً ده احتیاطسزجه کوستریلن برغیرت دینیه‌دن طولایی کندی الیله کندی قارداشنی قتل ایتمشیدی؛ چونکه قارداشی تورکلرك تعدیاتندن قورتلمق ایچون جبینانه بریولده حضرت عیسانی براقمش و اسلامیته صاپمشدی. بو زواللی آدم جنایتك تام حرارتلی بر آن اجراسنده یاقه‌لاندی. (مقتول مرتدك کندیسنه برادر اولمغه لایق بولنمدیغی و ارتدادی طولاییسیله نامنه سورمش اولدیغی لکه‌یی کندی قانیله ییقایوب چیقارمسی لازم کلدیکنی) برطور جرأتکارانه ایله اعتراف ایتدی. تبدیل دین ایلرسه قصاصدن قورتیله‌جغنی مجرمه اخطار ایتدیلر. جوابنده خرستیان اوله‌رق أولمکه قرار ویردیکنی سویلدی ایسه‌ده جلادلرك برای اعدام کندیسنه غدارانه اشکنجه‌لر ایتمکه باشلاملری اوزرینه قرار ابتدائیسی که‌وشه‌دی وصولن دقیقه‌ده تبدیل دیانت اخطارینه مجبور اطاعت اولدی. بوحال فلاکت کندیسنی آن واحدده معترف بردینداردن برمرتده، برشهیددن بردونمه‌یه، برولیدن برملعونه، برملکدن حقیقی برابلیسه تحویل ایتدی. مسلمانلرك اصولی وجهله کلمهٔ شهادت کتوردی وداها طوغریسی اعلان اهانت ایلدی. بونك اوزرینه سبیلی

تخلیه ویلندی ؛ فقط بونکله اولاد رحمانك دکل آنجق اولاد خسرانك حریتنه مالك اولدی . بر مدت صوکره عتاب وجدانیسی موجب ندامتی اولدیغندن دین اصلی‌یه رجوع ایتدی . وبناءً علیه مسلمانلر طرفندن قتل ایدلدی [١]

مناسترنشین رهباندن (بورخارد) ١٢٨٣ سنهٔ میلادیه‌سنده یعنی اهل صلیبك صوڭ تحصنگاهلردن طرد ایدلدیکی وشرقده لاتین حاکمیتنك تمامیله زوال بولدیغی صیره‌لرده یازمش اولدیغی بر اثرده ممالك اسلامیه‌دن صاییلان یرلرك کافه‌سنده خرستیانلرڭ مسلمانلره عددجه فائق اولدقلرینی و ـ مصر ایله عربستان مستثنا اولمق اوزره ـ اهل اسلامك سائر کافهٔ اهالی‌یه نسبتله یوزده اوچ ویا دورت درجه‌سنده بولندیغنی ادعا ایلر . بوبابده مبالغه ایله ادارهٔ لسان ایدلدیکی آشکاردر . بو ناموسلی مناسترنشین ، اهل صلیبك تحت اشغالنه کیچن یرلرله اوفاق ارمنی قراللغنده کورمش اولدیغی حالك شرقك دیکر اقسامنده دخی موجود اولدیغنی فرض ایتمکله احتیاطسزلقده بولنمشدر . فقط بو ذاتك سوزلرندن استدلال ایدیله‌بیله‌جکی اوزره اهل صلیب دور حاکمیتی ظرفنده اسلامیته واسع مقدارده دخوللر وقوع بولمامش و مسلمانلر ارض قدس اوزرنده حاکمیتلرینی اعادةً وضع ایلدکدن صوکره خرستیانلره اسکی مساعداتی تکرار اجرا ایتمشلر وجزیه تأدیه‌سی مقابلنده « سکون وسلامت اشتراسنه » راضی اولمشلردر .

یرلی خرستیانلر حاکمیت اسلامیه‌یی اهل صلیب اداره‌سنه البته ترجیح ایدرلردی . ١٢٤٤ (هجری ٦٤٢) سنه‌سنده قدس صوڭ دفعه‌اوله‌رق مسلمانلرڭ اللرینه کچدیکی زمان فلسطین اهالیٔ نصرانیه‌سنك یکی آمرلرینی حسن قبول ایلدکلری وسکونت وخشنودی‌ایله آنلرك اداره‌سنه تابع قالمش اولدقلری آشکاردر .

مسلمان اداره‌سی آلتنده حیات دینیه‌نك امین بولندیغی حقنده‌کی بو حسیات ینه او دورلرده آسیای صغری خرستیانلرینی هنوز ایلرولمکده بولنان سلجوق تورکلرینی خلاصکار صفتیله استقباله سوق ایتمش ایدی . بو خرستیانلر روم کنیساسنه مخصوص اولان روح تعذیبدن نفرت ایلمشلردی . حتی یدنجی میخائیل

[١] ژه‌زوئیت پدرلرندن (که‌ره‌ن) نام راهبك Le Voyage en Ethiopie عنوانلی سیاحتنامه‌سندن .

دورنده (میلادی ١٢٦١ - ١٢٨٢ ، هجری ٦٦٠ - ٦٨١) آسیای صغرانك داخلنده‌کی اوفاق قصبه‌لر اهالیسی بیزانس ایمپراطورلغی استبدادندن قورتلق امیدیله تورکلری قصبه‌لرینك اشغالی ایچون دعوت ایتمشلردی ؛ حتی بو اهالی آره‌سنده زنکین ویا فقیر بر چوق کیمسه‌لر او وقتکی تورك حدود ملیسی داخلنه هجرتی بیله اختیار ایتمشلردر .

آسیای غربینك دیکر ایکی مؤسسهٔ کنیسائیه‌سی حقنده ویریله‌جك تفصیلات دخی واردرکه بونلرده ارمنی و کورجی کنیسالرینه تعلق ایدر : بوتون شرق کنیسالری آره‌سنده مسلمانلرك تزاید عددینه خادم الك آز افراد ویرن بر کلیسا واردرکه اوده ارمنی کنیساسیدر . عصرلرجه سورن محاربات ، تعدیات ، تعذیبات ، وتغریباته رغماً خرستیان‌دیننه مربوط قالان ومصائب قاهره‌یه قارشو اوغراشوب کیدن معند ارمنی خلقنك حکایهٔ جدالنده کوستریلن علاقه‌دارلغه [١] رغماً بو کتابده ارمنیلرك تاریخ اسلام ایله اولان مناسبتلری حقنده قیصه‌جق برسوزله اکتفا ایده‌جکز : ارمنی قراللغی عرب استیلاسنك صارصینتیسنه رغماً بقا بولمشیدی . طوقوزنجی قرن میلادی‌ده مهم بردولت درجه‌سنه بیله ایریشدی و بغداد خلافتنك انقراضی زمانلرنده خیلی سعادت دخی کسب ایلمدی . لکن ارمنستان اون برنجی قرن میلادی‌ده سلجوق تورکلرینك استیلاسنه اوغرادی . بعض ارمنی ملتجیلری کوچوك ارمنستانی تشکیله موفق‌اولمشلر ایدی ایسه‌ده اون دوردنجی‌قرن ظرفنده بوده اورته‌دن‌قالقدی . ارمنیلر - ضیاع استقلاللرینه رغماً - حیات ملیه‌لرینی محافظه ایلمدیلر . تورکلر اداره‌سنده بولندقلری دورلرده یونانستانده اولدیغی کبی کنیسا ارمنیلرك هوسلی و دواملی ملتپرلکلری ایچون بر منبع الهام و احیا بولنه‌کلدی . محررندن (تاوه‌رینه) نك دیدیکی کبی

[١] فی‌الواقع انکلتره وباشلیجه انکلیز دیپلوماسیسنك التزامیله بوتون عالم نصرانیت ارمنی احوالنده خیلی علاقه‌دارلق کوستره کلمشدی . آنجق انکلیزامپرپالیزمی‌اورته‌دن بری اله کچورمك ایستدیکی ولایات عثمانیه‌یه پنجهٔ اغتنام آتدقدن و بردائرهٔ اخوتده بولنمق ایستین بعض اقوام اسلامیه‌یی بربرندن اشکال مختلفه تحتنده تبعید ایلدکدن صوکره ، بازیچهٔ سیاست اتخاذ ایده‌کلدیکی ارمنی ملتنك طالعنده‌کی علاقه‌دارانی اونودیر کبی بروضعیت آلیویردی . مترجم .

« منافع دنیویه‌نك سوقیله قبول اسلام ایتمش بعض ارمنیلر بوانه‌بیلور ؛ فقط ارمنیلر دنیانك اڭ معند آدملریدر » و واهمه‌دار بعض اصول قومیه‌یه قوتلی صورتده مربوط بولنورلر .

کورجی کنیساسی دوردنجی قرن میلادینك قسم ابتدائیسنده ـ روم کنیساسنك محصولاتندن اوله‌رق ـ تأسس ایتمش و آنکله اولان مربوطیتی خیلی زمان ادامه ایتمشیدی . لکن ایکی یوز سنه قدر صوکره کورجی قاتوغیغوسانی روم دائرهٔ مذهبیه‌سندن آییریلوب استقلالیتنی اعلان ایلدی . اختلافات داخلیه ایله انقسامه اوغرایان و بربری آرقه‌سنه روم ، عجم ، عرب ، تورك ومغول هجوملرینه معروض قالان بو جنکاور ملتك تاریخی همان بلا انقطاع اجنبی دشمنلره قارشو محاربات ایله یرلی رؤسانك وحشیجه مجادلاتندن ترکب ایدر . کورجیلرك هیچ بر اجنبی حاکمیتنه تحمل ایده‌مین روح استقلالپروزانه‌لری ـ نه‌ادارهٔ ملکیه‌لرینی ، نه‌ده مذهبلرینی کندیلرینه قبول ایتدیره‌مین ـ همجوارلری بولنان مسلمانلری چوق کره چیلغینلق درجه‌سنده حرصلاندیرمشیدی . ایشته بو حال ، یعنی تبدیل دیانتك ضیاع استقلال سیاسی معناسنی تضمن ایتمسی ، درکه کورجی کنیساسی سالنامهٔ وقایعنده پك چوق اسامئ شهدا مقید بولنمسنك سببنی ایضاح ایلر ؛ حالبوکه روم کلیساسی سجلاتی عین دورلرده بوکبی شرفلی قیودات ارائه ایده‌مز .

آرقه‌لرنده ییقیلمش کلیسالردن ، مناسترلردن حصوله کلن خرابه‌لر وبربری اوزرینه ییغیلمش انسان کله‌لرندن متشکل اهراملر براقه‌رق ایلریلین مغول اوردولری طرفندن استیلا ایدلدیکی وعالم رهبانیتك ـ ینه بوقدر کتلر طولاییسیله ـ عددی آزالارق خلقك احتیاجات روحانیه‌سی اوزون برمدت تسویه ایدیله‌مدیکی بردور مصیبتدن صوکره کورجستانده خرستیانلق زمین غائب ایتمکه باشلادی . حتی خرستیانلقده ثابت قالانلر آراسنده بیله بعض کیمسه‌لر کلیسا ومناسترلره عائد اموال و اشیایی یغما و بو معابدك وارداتنی کندی نفسلری ایچون استعمال ایدرك رهبانك آلام واکدارینی تزیید ایتمشلر و بو یله‌جه مملکتده مذهب نصرانیتك زوال حکمنی تعجیله سبب اولمشلردی .

۱٤۰۰ (هجری ۸۰۳) سنه‌سنده تیمورلنك طرفندن استیلا ایدلمك کورجستانك آلامنه یکی دهشتلر علاوه ایلمشیدی. واقعا برنجی علکساندرك دور قصیرنده بو مملکت اجنبی بویوندیریغندن قورتارلمش ومسلمانلر سوریلوب چیقارلمشیدی؛ فقط آنك وفاتندن صوکره کورجستان ینه اوفاق بکلکلره آیرلدی که متعاقباً بو حالدن بالاستفاده تورکلر و ایرانیلر کورجستان استقلالنك صوك آثارینی سوکوب آتدیلر. مع‌مافیه مسلمانلر کورجستانی ـ اك اوفاق بر فرصت اوزرینه بیله ـ آچیقدن آچیغه اختلال چیقارمغه حاضر وبلالی بر مملکت اولەرق بولدیلر. کرك تورکلر، کرك ایرانیلر اوراده اهالیٔ تابعه‌نك مطاوعتنی وسائط اهتدائیه ایله تأمینه چالیشدیلر. استانبولده‌کی بیزانس حاکمیتنك سقوطی وبناءً علیه آسیای صغراده تورك نفوذینك آرتمسی اوزرینه آخسخه ایله آنك جوارنده ساکن اولان خلق اسلامه کلدی. میلادك ۱۵۷۹ (هجری ۹۸۷) تاریخنده کورجستان پرنسلرندن ایکی قارداش ایکی یوز کشیللك معیت خلقیله و سفارت مخصوصه ایله استانبوله کلمشلردی. اوراده کوچوك قارداش ـ کویا بویوکنك یرینه کیچه‌بیلمك امیدینه بناءً ـ کندینه منسوب اولان معیت افرادیله برلکده اهتدا ایتمشدی. بو تاریخدن آز برزمان صوکره تورکلرك اجرا ایلدکلری فتوحات کورجستانك تام اورته‌سنده‌کی نواحی‌یی تورك حاکمیتی آلتنه کتورمش و بورالرك خلقی‌ده فاتحلرك دینی قبول ایلمشیدی. آندن صوکره کورجستانك غرب قسمی تورکیه‌نك برولایتی حالنه کیردی. مع‌مافیه بورالرك خلقی ینه خرستیان دیننده بلا تجاوز دوام ایدییوردی؛ لکن اورایه حاکم بولنان خاندانك ۱٦۲۵ (هجری ۱۰۳۵) سنه‌سنده اسلامه کلمسی اوزرینه بر چوق امرا و اصیلزادکان او خاندانك اثر اهتداسنه امتثال ایلدیلر.

خرستیانلق کویلر اوزرنده دها برخیلی مدت حکمنی محافظه ایتمشدی. سامچیخه قاتوغیقوسنه بعض رهبانك تابع اولمامسی اوزرینه اهالینك احتیاجات روحانیه‌سنه باقیله‌ماز اولمشیدی. داها اهتدادن اول بیله کلیسا املاکنی غصب ایده کلمش اولان اصیلزادکان مسلمان اولدقدن صوکره بالطبع صدقه و اعانه‌یی کلیاً کسدکلرندن کلیسالر و مناسترلر حال خرابی‌یه دوشدی و بونلرك یرلرینی جامعلر طوتدی.

كورجستانك نواحیٔ باقيه‌سی‌ده تابع اولمشـيدی . بالاده اسمی مذكور (تاوه‌رينه) اون يدنجی قرن ميلادی اواسطنده بوممكتی زيارت ايلديكی زمان اوراسی ايران ايمپراطورلغنك ملحقاتندن اولمق اوزره ايكی پرنسلكه آيرلمش وداها مقام رسـميلرينه كلزدن اول اهتدا ايتمش ايكی پرنس طرفندن اداره ايديلور بر شكلده بولمشيدی . بو پرنسلر ايران سرايـنده تعليم و تربيه كورمشلردی . (تاوه‌رينه) كورجيلری مواد دينيه‌ده پك جاهل بولنمق وپاپاسلرينی اوقويوب يازمق بيلمز خيرچين كيمسه‌لر اولمق اوزره توصيف ايتمشدر . كنيسا رؤساسندن بعضيلرينك خرستيان قيز و اوغلانلرينی تورلكرله ايرانيلره صاتدقلرينی تحقيق دخی ايتمشدر . او زماندن اعتباراً تبديل دين ايدنلر ـ خاصةً يوكسك طبقات منسـوبلريله ايران سرايـنك توجهنی قازانمق ايستين كيمسه‌لر آره‌سـنده ـ چوغالمشيدی . ميلادك ١٧٠١ (هجری ١١١٣) سنه‌سنده كورجستانك باشليجه حكمداری بولنان دوردنجی (واختانغ) بر خرستيان ايدی . حكومتك ايلك يدی سنه‌سنی اصفهانده كچوردی . اوراده ايكن اسلامه كلمسی ايچون كنديسنی اقناعه خيلی چاليشديلرسه‌ده موقعنی غائب ايتمكی « ارتداد » بهاسنه آنی محافظه ايتمكه مرجح صايديغنی سويلدی . روايته‌نظراً آنك كوچوك قارداشی بولنان واوجه كورجستانده پطريقلق بيله ايتمش اولان كيمسه اكر او مقام كنديسنه توجيه اولنورسه خرستيانلغی ترك ايله اسـلامه كله‌جكنی تعهد ايتمش و بونك اوزرينه صفت حاكميت ايرانيلر طرفندن آكا ويرلمش وفقط كورجيلر كنديسنی قبولدن بالامتناع مملكتدن طرد ايتمشلر .

اون سكزنجی قرن ميلادی اواخرينه طوغری كورجستان قرالی كنديسنه تابع اولان خلقله برابر روسيه چارينك حمايه‌سی آلتنه كيرمشيدی . اجنبی مسلمانلرك استيلاسی آلتنده قالدقلرندن طولايی درين برحس ملی شيمدی‌يه قدر خرستيان دينی ادامه واحياده بونلره معين معنوی اوليوردی . لكن شيمدی استقلاللرينی غصبه حاضرلانان دولت خرستيان دينده ايدی . بوحالك ملحوظ اولمسی مملكتك شمالی قفقاسيا جهتنه دوشن حواليسنده اسلاميت لهنده برتأثير حاصل ايلدی . طاغستانده‌ده درويش منصور اسمنده بر كيمسه عشائر مختلفه‌يی روسلره قارشو

حرکت ایچون اتخاذه سوقه چالیشیوردی . دین اسلام حقنده موعظه‌لر ویره‌رك طاغستان و ابوخستان امرا و اشرافنی هدایته کتورمکه موفق اولدی . بونك وعظ ونصیحیله چرکسلرك برچوغی اهتدا ایلیه‌رك منفا وغربی روس حاکمیتنده قالمغه ترجیح ایلدیلر. لکن ۱۷۹۱ (هجری ۱۲۰۶) ده منصور روسلر طرفندن اسیر ایدلدی. ایرتسی سنه‌ده کورجستان روس ایمپراطورلغی ممالکنه‌ضم اولندی.

چرکسلرك اهتداسنه چالیشان یالکز درویش منصور دکلدی . کوچوك قینارجه معاهده‌سی (م ۱۷۷٤ ه ۱۱۸۸) ایله قریم استقلالنك قبولندن یعنی قره دکزك روس کمیلرینه آچیق بولنمسی ماده‌سی قبول ایدلدکدن صوکره حکومت عثمانیه روسلرك قره دکز سواحل شرقیه‌سنه طوغری دها زیاده حرکات تحکمیه‌ده بولنه‌جقلرینی بالتخمین تلاشه دوشمش وچرکسلری مقاومته تحریکه قرار ویرمشیدی . فرح علی نامنده برتورك ضابطی ادارۀ عسکریه‌نی بر مستملکه تأسیسی ایچون آناپه‌یه کوندرلدی . چرکسلرله مناسباته کیریشن فرح علینك ایلك ایشی چرکس بکلرندن برینك قیزیله ازدواج ایتمك ایستمسی وقیزك باباسنه قیمتدار اسلحه و حیوانات و سائره اهداسی اولدی . فرح علی دوکونی مطنطن مراسم ایله اجرا ایتدیردکدن صوکره معیتنده‌کی عسکرلری کندی ازدواجنه امتثال ایچون تشویق ایلدی و حتی جمله‌سنك مصارف جهازیه‌لرینی‌تسویه‌یی تعهدایتدی. بونك نتایجندن اوله‌رق برچوق چرکس‌قدینلری اوفاق تورك مستملکه‌سی جماعتنه داخل اولدیلر و قوجه‌لرینك دینه کیردیلر ویکی مهتدیلره خاص‌اولان برشوق غیورانه ایله قارداشلرندن ، پدرلرندن‌اسلام ایچون مهتدی قازاندیلر . بوندن صوکره فعال بر حرکت تبشیریه باشلادی . تورك مستملکه‌سی اصحابی ایله تماسه کلن چرکسلر بتپرستلك عقائدینی براقه‌رق دین قرآن مبینی قبول ایلدیلر . اوراده موجود اولان ملالر تعلیم ارکان دیانت ایچون صوك درجه برشوق‌ایله چالیشدیلر. عددی تزاید ایتمکده‌اولان مهتدیلرك تسهیل معاملاتی ایچون استانبولدن معاونت ایستنلدی ؛ فقط فرح علینك حیات فعالانه‌سی قیصه اولدی ؛ چونکه ۱۷۸۵ (هجری ۱۲۰۰) سنه‌سنده وفات ایلمشیدی . اوزمانلر قبری اعزه‌دن برینك تربه‌سی ایمش کبی زیارت‌احترامیه‌لره

مظهر اولدى . مع مافيه باشلاديغى ايش دخى كنديسيله برابر زائل اولدى . آناپه ١٨١٢ (هجرى ١٢٢٧) سنه‌سنده روسلرك النه كچدى . و ١٨٦٤ (هجرى ١٢٨١) تاريخنده چركسلرك مقاومتى روسلر طرفندن تماميله قيرلدى . آندن صوكره تورك طوپراغنه هجرت ايتمش اولان چركسلرك عددى يارم ميليونه بالغ اولديغى مرويدر .

روسيه اداره‌سى آلتنده اورتودوقسلقدن باشقه بر دينه دونمك قانوناً ممنوع ايدى . بناءً عليه مسلمانلغك داها زياده انتشارينك اوكى آلندى كه بو حال ١٩٠٥ سنه‌سنده اعلان ايديلن مساعدات دينيه قرارنامه‌سنه قدر دوام ايلدى . بو بابده‌كى امرنامه‌نك نتايجندن اولمق اوزره آبازه خلقى ـ كه ظاهر حالده خرستيانلغه كتورلمش كورنيورلردى ـ آرتق او قدر كثرتله اسلامه كلمكه باشلاديلر كه اورتودوقس هيئت رهبانيه‌سى بوندن طولايى تلاشه دوشدى و نفوذ اسلاميه قارشو جدال ايچون بونلر آره‌سنده پروپاغاندا اجراسيله مكلف بر جمعيت تشكيل ايلدى . [١]

---

[١] فرانسز مستشرقى متوفى (باربيه دو مه‌نار) ك Un Document Turc Sur La Circassie عنوانلى بر رساله‌سندن .

دوردنجی فصل

آفریقاده‌کی ملل نصرانیه آره‌سنده انتشار اسلام

اسلامیت آفریقایه ایلك دفعه اوله‌رق عمرو ابن العاص قومانداسی آلتنده مصری استیلا ایدن عرب اوردسی طرفندن ادخال ایدلمشیدی . او استیلادن اوچ سنه صوکره بیزانس عساکری مصرك بونجه کثرتلی اهالیٔ خرستیانیه‌سنی مسلمان فاتحلرینك النه براقه‌رق اورادن تباعد ایتمشدی . مستولیلرك موفقیت سریعه‌لری الك زیاده خرستیان اهالی طرفندن کوردکلری خوش آمدی سببنه مبتنی‌درکه بو اهالی بیزانس حاکمیتنه قارشو یالکز ادارهٔ ظالمانه‌سندن طولایی دکل هم ده ــ وباشلیجه اوله‌رق ــ عقائد ماده‌سندن متولد کین وغرض سائقه‌سیله نفرت حس ایدییورلردی . مصر خرستیانلرینك اکثریتنی تشکیل ایدن یعقوبیلر بیزانس سراینك اورتودوقس طرفدارلری جانبندن بویوك برخشونتله معامله کوردکلرینی وتذلیل حیثیت ایده‌جك حالاته معروض قالدقلرینی هیچ بر وقت اونوتمامشلردی ؛ حتی بونلرك احفادی زمانمزه قدر بونی اونوتمامشلردر [١] . بونلرك بعضیسی اشکنجه‌لره دوچار ایدلمش ، بعضیسی دکزه آتیلمش ، برچوغی بیزانس متجاوزلرینك اللرندن قورتلق مقصدیله پطریقلری آرقه‌سنه دوشه‌رك سمت نفی وغربته قاچمش وبویوك برقسمی ذهاب عقائدیه‌لرینی کیزلی طوتمغه مجبور قالمشیدی . یعقوبی خرستیانلری دینیلن مصرك بوقبط اهالیسی عصرلردن بری مملکتلرنده موجود اولمیان حریت دینیه‌یی مسلمانلرك کتوردکلرینه شاهد اولمشلردی . خراج تأدیه‌سی اوزرینه عمرو ابن العاص بونلری کلیسالرینه مالکیتده سربست براقمش و کافهٔ مواد کنیسائیه‌نك

[١] بوفقره فرانسز مؤلفی (آمه‌لینو) نام ذاتك Etude sur le Christianisme en Egypte عنوانلی کتابندن .

ادارۂ مختارہسنی کندیلرینه تعهد ایتمش و بو وجهله حاکمیت سابقه آلتنده بونجه مزاحم ایتمهینی موجب اولان مداخلۂ متمادیهدن کندیلرینی قورتارمش ایدی . کذلك کلیسا اموال و املاککندن هیچ برینی هیچ بر وسیله ایله ضبط ایتدیرمدیکی کبی معاملۂ غصب وغارات ارتکابنهده میدان براقامشدی [١] . حاکمیت اسلامیهنك صفحات اولیهسنده قبط خرستیانلرینك حالی بو وجهله خیلی مساعد و سربست اولدیغندن مملکتك هر طرفنده بر چوق کیمسهلرك اسلامیته کلمك ایچون ترك دین ایتمك ایستملرینی تعذیبات وقوعنه ویا تضییقات عدالتشکنانه اجراسنه حمل ایچون هیچ بردلیل یوقدر . حتی اجزای مملکتك تماماً فتح اولنمدیغی ومرکز حکومت بولنان اسکندریهنك هنوز مقاومتایدوب طوردیغی برصرهده برچوق کیمسهلر دیانتاسلامیه جهتنه گچمشلر و برقاچ سنه صوکره بونلرك گوستردکلری مثاله داها کثرتلی افراد نصرانیه اتباع ایتمشلردی. حضرت عثمانك زمان خلافتنده (٦٤٣ ـ ٦٥٥ ، هجری ٢٣ ـ ٣٥) مصردن خراج صورتیله کلن وارداتك مقداری اون ایکی میلیونه بالغ اولیوردی. بوندن آز بر مدت صوکره یعنی معاویه دورنده (٦٦١ ـ ٦٧٩ ، هجری ٤١ ـ ٦٠) مصرلیلر آرهسنده فعل اهتدانك فوق العاده صورتده آرتمسندن طولایی بو واردات بش میلیونه اینمش ایدی. بالاخره واردات مذکوره داها زیاده ایندیکندن مصر والیسی بعدما اهتدا ایدهجکلرك تکلیفات شخصیه ویرکوسندن مستثنا طوتلمالرینی تکلیف ایتمشیدی ؛ فقط اوزمانکی متقی خلیفه « جناب حق حضرت محمدی حق و حقیقتی طانیغه انسانلری دعوت ایچون ارسال ایتدی ، ویرکو تحصیلدارلغی ایچون کوندرمدی » دیه اوتکلیفه موافقتده بولنمامشیدی [٢] .

فقط صوکرهدن کلن رجال حکومت بویله برمسلکك موازنۂ خزینهاسبابندن طولایی دولتایچون تخریبکار بولندیغنی درپیشایتدیلر واسکیسی کبی مهتدیلرك ویرکو اعطاسنده دواملرنده اصرار ایلدیلر . معمافیه بویله بر مسلکده دوام

---

[١] بومعلومات تاریخیه یدنجی قرن میلادیدہ یعقوبی ئهپسقپوسلرندن یوحنانك پارس کتبخانۂ ملیسنده محفوظ ال یازیسی خاطراتنك فرانسزجه ترجمهسندن آلنمشدر .

[٢] بوروایت ابن سعدك الطبقاتندن آلنمشدر .

ممکن اوله‌مدی وبالذات والیلر مستبدانه و صورت غیر منتظمه‌ده حرکت ایدر اولدیلر. حفص بن الولید مصرده والی بولنورکن (میلادی ٧٤٤ هجری ١٢٨) اسلامه کلن هرشخصك جزیه‌دن استثنا ایدیله‌جکنی وعد ایتمسی اوزرینه یکرمی دورت بیك قدر خرستیانك اهتدا ایلدیکی مرویدر. بومآلده بربیاننامه‌ده خلفای عباسیه‌نك برنجیسی اولان السفاح طرفندن مقام حاکمیته کلدیکی صره‌ده (میلادی ٧٥٠ هجری ١٣٣) نشر ایدلمشیدی. بو بیاننامه‌ده السفاحك « ممالکنك هرطرفنه کوندردیکی تحریراتده کندی دینی قبول ایدوبده کندیسی کبی جناب حقه عبادت ایدن هرشخصك جزیه‌دن آزاده قاله‌جغنی » بیلدیرمسی اوزرینه زنکین ویا فقیر بك چوق کیمسه‌لر ــ موضوع بحث بولنان ویرکونك یوکسکلکی و تکلیفات سائره‌نك آغیرلغی سببیله ــ دین عیسایی انکاره قدر کیتدیلر. وفی الحقیقه مصرلیلرك چوغی دوردنجی قرن میلادینك مبادیسنده خرستیانلغی نه‌قدر سرعت وسهولتله قبول ایتمشلر ایسه آنی ینه اویله قولایلق و استعجال ایله ترك ایلیورلردی [١] اولکی تبدیل دینك سرعتندن بحث ایدنلرك تأکیدلرینه کوره « شرقك دیکر مملکتلرنده اولدیغی کبی مصرلیلر اویله موعظهٔ تبشیر واسطه‌سیله دینه کلمیورلردی؛ بالعکس پاتیردیلی بر حمای هوس ایله و عیسای مسیحك اسمندن باشقه اتخاذ ایده‌جکلری دین حقنده برشی بیلمکسزین نصرانیتی قبول ایدییورلردی . »

یدنجی قرن میلادی ظرفنده غالبا خرستیانلق مصرك اکثر ناسی اوزرنده حکمنی پك آز اجرا ایده‌بیلیوردی . ناسك حسیات نفرت و مخالفتی بیزانس علیهنده تهییج ایچون رؤسای روحانیه طرفندن قوللانیلان جاذبه‌لی کلمات دینیه‌یی آنلرك پك آزی ادراك ایده‌بیلیوردی . اسلامیتك عرب استیلاسی بدایتنده‌کی سرعت انتشارینی مصرلیلر آره‌سنده اهتدایی ترویج ایچون وقوع بولمش قطعی تشبثلره دکل داها زیاده آنلر آره‌سنده موجود اولان شکل نصرانیتك بقایه‌عدم قابلیتنه عطف ایتملیدر . یعقوبیلرك آیریجه بر طریقت مذهبیه اصحابی اوله‌رق موجودیتلرینك اساسات عقائدیه‌سی و بونلرك اوزون مدت ظرفنده نیجه امکلر

[١] بوسوزلر دخی فرانسز محررلرندن آمه‌لینونك Etude Sur Le Christianisme en Egypte عنوانلی اثرندن آلنمشدر .

وزحمتلر بهاسنه الده ایدلمش اولدقلری ارکان دینیه ـ ماهیتی مغلق ومافوق الطبیعه اولان ـ احکامده تجسم ایتدیرلمش ایدی ؛ وشبهه‌سز نجه کیمسه‌لر او احکام و اساسات اطرافنده حکم سورن نهایتسز مباحثه‌لردن طولانی حیرته دوشمش واوصانمش بر حالده اویله بر مذهب جدیده طوغری دوتمشلردی که او مذهبك ماهیتی « وحدانیت ربانیه ورسالت محمدیه » نك ساده وقابل فهم اولان حقیقتنده خلاصه ایدیله‌بیلور. قبط کنیساسی اربابی آره‌سنده بیله یکی بر حرکتك اماره‌سی مشاهد اولیوردی که بو اماره آچیقدن آچیغه اسلامیته دلالت ایتمسه بیله هیچ دکلسه آکا تقربی ارائه ایدر وایضاحه خادم آیریجه تشکیلات کنیسائیه بولنمدیغندن تزاید اهتدایه یاردیم ایتمش اولدیغی محتمل کورینور. اون ایکنجی قرن بدایتنده نیل کنارنده کائن ادفوده اولیادن انطوانه نسبتله یاد ایدیلن مناسترده (بلاطوس) نامنده خرستیانلق ارکانه وحیات منزویه اتقاکارانه وظائفنه تماماً واقف وکلیسا قانونی احکامنده متخصص بر تارك دنیا وار ایدی . « ابلیس آنی دوزاقلرندن برینه دوشوروب یاقه‌لامشدی ؛ چونکه ازنیقده انعقاد ایتمش بولنان (اوچ یوز اون سکزلر) مجلس روحانیسنك تعلیم ایتدیکی شیلره مخالف افکار بسلمکه باشلامش واورتودوقس مذهبی حقنده وقوفی بولنمیان برچوق کیمسه‌لرك ذهنلرینی فساده اوغراتمشیدی. نطقلرنده رمزاً اولان عیسای ذیشانك علی العاده پیغمبرلردن بری اولدیغنی ملوث آغزیله تفوه ایدردی . مذهبنك الك عادی طاقمدن اولان سالکلری ایله اختلاطده بولنوردی . مناستر نشین لباسی ده کیبردی . هانکی دین ومذهبه تابع اولدیغی کندیسنه صورولدقده اللهك وحدانیتنه ایمان ایتدیکنی سویلردی » [۱]

بر ده پك قوبا طرزده نفس اماره‌دن مجردیتده تجلی دن عبارت اولان بر نظریهٔ نصرانیت ـ اسلامیتك اخلاقیات انسانیه‌سی مواجهه‌سنده ـ پك آز جاذبه کوستره‌بیلیوردی. زماندن زمانه بر کثرت متوسعه ایله اسلامه کلملرندن طولانی اهل اسلام ، قبطلری دیکر مذاهب نصرانیه سالکلرندن زیاده اهتدایه مائل تلقی ایدراولمشلردی. دفعاتله تعدی وتجزیه‌یه دوچار اولمقله برابر هر حالده بوسببلردن

[۱] بوسوزلر ابوصالح نام شرقلی بر خرستیان پاپاسنك (مصرده‌کی کلیسا ومناسترلر) عنوانلی اثرینك انکلیزجه ترجمه‌سندن آلنمشدر .

طولانی دينلرينی ترك ايدن قبط خرستيانلرينك عددی آنلردن كندی اختيارلريله تبديل دين ايدنلره نسبتله پك آز ايدی . [١] حتی اون طوقوزنجی قرن ميلادی‌ده مصرك الك زياده مساعدات دينيه بخش ايدن بر مملكت اسلاميه اولديغی اعتراف ايديلوركن بيله هرسنه قبطيلردن دين اسلامه كچن برچوق كيمسه‌لر كورلمشدر . معهذا وقتيله قبط خرستيانلرينك تنزيل عدد خصوصنده ظلم وتعدينك خيلی دخلی اولمش و — كرك ديكر بر مذهب نصرانيت سالكلرينك ، كرك صوكرادن حاكم اولان مسلمانلرك اللرندن — مصرده‌كی بو يعقوبی خرستيانلرينك چكمش اولدقلری عذابلرك حكايه‌سی پك حزين بولنمش و بونلرك برچوغی آغير ويركيلرندن و ناقابل تحمل حقارتلردن قورتلمق ايچون دين اجدادی ترك ايتمشلردی . قبط خرستيانلرينك حاليله سوريه ، فلسطين واندلسده‌كی خرستيانلرك احوالی آره‌سنده‌كی فرق عظيمك ايضاحی قبطلرك اخلاقنده‌كی شماته‌جيلقده آرانور . غالبا اوزون بر مدت سوزن — كنيسائی واداری — بيزانس استبدادی قبطلرك غيرت متعصبه اصحابی اولجه رومك وبالاخره عربك يابانجی اولان حاكمينه قولايلقله رضا كوسترمه‌ين بر فرقهٔ مليه حالنه صوقمشدر . ميلادك ٦٤٦ (هجری ٢٦) تاريخنده يكی حاكميته قارشو وقوعه كلن بر قيامده قبطلر بر مدت ايچون عربلری اسكندريه‌دن طيشاری يوسكورتمشلر و حتی شهرك قاپولرينی بيزانس عسكرلرينه آچمشلردی . حال بوكه بيزانتينلر قبطلرك مقدما مسلمانلره كوسترمش اولدقلری حسن قبولی اونوده‌مدقلرندن ايچری كيرنجه زواللی قبطلره دشمن معامله‌سی ايتمشلردی . مذكور قيام ، فاحش ويركولر سببيله تحدث ايتمش اولان برطاقم طغيان وعصيانلرك برنجيسيدركه قبطلری مدهش انتقاملره معروض براقمش و مصرك بو يعقوبی خرستيانلرينك طالعنی كرك او مملكتده و كرك سائر ديارلرده حاكميت اسلاميه آلتنه كيرن ديكر خرستيان مذاهبی اصحابنك طالعندن داها اليم برشكله صوقمغه سبب اولمشدر . فقط بوكبی وقايعك حكاياتی بوكتابدن زياده مسلمان مظالمی روايتندن بحث ايدن تاريخلره

---

[١] بو فقره‌نك مألی (لين) نام انكليز محررينك Manners And Customs of the Modern Egyptians عنوانلی كتابندن آلنمشدر .

تعلق ایدر . مع مافیه قبطلرك حالی دائما مظلوم اولمش بر مذهب اصحابنك حالی کبی تلقی ایدلمیه‌جکنی سویلمك لازمکلور ؛ بالعکس بونلردن دولتك بویوك اهمیتی حائز و تخصیصات بالغه اخذینه مساعد مقامات رسمیه‌سنه نائل اولانلرده کورلمشدر . دوائر حکومتده برچوق ممیز وکاتب مقاملرینی‌ده طولدیرمشلردی . ویرکو طرحنده‌ده چوق کره بونلر مأمور ایدیلیورلردی . بعض احوالده‌ده شخصلری ایچون بویوك ثروت ادخارینه موفق اولمشلردی . کندی قیودات کنیسائیه‌لری راهبلرندن برچوغنك امرای مسلمه طرفندن بویوك لطفکارلقلرله معامله کوردکلرینك امثالنی بزه ارائه ایدر [۱] بو امرانك زمان اداره‌لرنده خرستیانلر آسایش تامه‌یه مظهر اولورلردی . برچوق خرستیانلری شخصیت معنویهٔ مسلمینه مزج ایدن برحالده کنیسانك ایشته بویله بردور سکونت و آسایشده بولندیغی وقته عائددر .

صلاح‌الدین ایوبینك مصرده‌کی دور حکومتنده (۱۱۶۹ ـ ۱۱۹۳ ، هجری ۵۶۵ ـ ۵۹۰) خرستیانلرك حالی بو حریتپرور ذاتك سایه‌سنده پك مسعودانه ایدی . بونلر اوزرینه اولجه طرح ایدلمش بولنان ویرکولرك بعضیسی تنزیل وبعضیسی تمامیله الغا ایدلمشیدی . خرستیانلر کاتب ، مقید ، محاسبه‌جی صفتلریله دوائر عمومیه‌یی طولدیرمشلردی . صلاح‌الدینك خلفلری زماننده‌ده یوز سنه قدر عین توجه ، عین مساعداتدن مستفید بولنیور وکندی هیئت رهبانیه‌لرینك دوشمش اولدیغی ذلت ومنهمك بولندیغی سوء استعمالاتدن باشقه شکایت ایده‌جك برشیلری بولنمیوردی . بوهیئت رهبانیت ، تجارت روحانیت ایله زیاده‌جه مشغول اولیوردی؛ چونکه پاپاسلقلر جاهل وفاسق اشخاصه صاتیلیور ومقامات اعزه طالبلری توجیه صفت روحانیه ایچون کندیلرندن ایستنیلن آقچه‌یی تأدیه ایتمدکلری تقدیرده ـ اهل والیق اوله‌بیلملری احتماله رغماً ـ طعن وتزییف ایله قوغیلیورلردی . بو حالك نتایجندن اولمق اوزره خلقك روحانی ومعنوی تعلیمی تمامیله

[۱] بو صوك عباره‌لر ۱۷۱۳ سنه‌سنده پاریسده طبع اولنان و (ره‌نودو) نام کیمسه طرفندن لاتینجه یازیلان Historia Patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum عنوانلی کتابدن مأخوذدر .

مهمل براقلمش وحيات دينيه‌ده ايسه آجينه‌جق صورتده بزوال كورنمشيدى . احوال كنيسائيه او درجه‌ده بر فساده اوغرامشيدى كه يتمش دوردنجى يعقوبى پطريقى اولان يوحانك ١٢١٦ تاريخ ميلاديسنده وقوع وفاتى اوزرينه خلفنك انتخابى ايچون رقيب فرقه‌لردن هر برينك كندى نامزدينى ايلرى سورمك خصوصنده وقوعه كلن حرصلى و ناقابل تأليف مجادله‌لرى يكرمى سنه قدر سوردى . بوتون بو مدت ظرفنده متعارضلر بو خيانتجه مجادله‌لرك شناعت وخيمه ونتايج مضره‌سندن زياده عقورانه ومعندانه اولان فرقه‌جيلق هوسلرينه عطف دقت ايديورلردى . اووقتك مصر سلطانى فرق متخالفه‌نك آره‌سنى بولمق ايچون برقاچ دفعه چاليشمش ونفوذ رسمى تضييقيله آرزو ايديلن نامزدى انتخاب ايتديرمسى ايچون بش ، يدى و نهايت اون بيك دانه آلتون آقچه‌دن مركب رشوت تكليفلرينى رد ايتمش و داها ايلرى كيده‌رك بر پطريقك تأديه ايتمسى معتاد اولان اجرت رسميه‌يى ـ مجادله‌لرينى براقوبده بر موافقت افكار وجوده كتوردكلرى تقديرده ـ آلميه‌جغنى وعد ايتمش ايدى ؛ فقط بو مساعينك هيچ برى مقصده خادم اولمدى . عين زمانده برچوق ئه‌پسقپوسلقلر منحل قالمش وبو فاصله صره‌سنده وفات ايدن مرخص وپاپاسلرك يرلرينى طوته‌جق كيمسه‌لر بولنه‌مامشدى . غربيه نواحيسنده‌كى ئه‌پسقپوسلق دائرهٔ اداريه‌سنه منسوب خرستيانلر بويله‌جه تماميله مهمل براقلمش اولدقلرندن طولايى اسلامه كچمشلردى . [١] قبط كنيساسى حقنده بو واضح معلوماتى ويرن مؤرخك بياناتنه ـ مصر خرستيانلرينى كندى دينلرينه كتورمك ايچون مسلمانلر طرفندن قطعى اوله‌رق چاليشلديغى حقنده ـ علاوه ايده‌جك معلوماتمز موجود دكل . بويولده مساعى صرف ايدلديكنه دائر شبهه ايتمكه يكده محل يوقدر ؛ على الخصوص رقيب اولان ايكى دينك مزيت نسبيه‌لرى اوزرينه خرستيانلر طرفندن مباحثات علنيه اجرا ايدلمش ومدعيات محرره وجوده كتيرلمش اولمسندن طولايى اوكبى مساعىٔ اهتدائيه‌نك وقوع بولمش اولديغى شكدن آزاده قالور . بو اهتدالرك

---

[١] بوففره (وانس له‌بن) نام مؤلفك ١٦٧٧ ده پارسده مطبوع Histoire de l'Eglise d'Alexandrie عنوانلى كتابندن آلنمشدر .

تضييقات ظالمانه‌دن منبعث بولنمديغنى طوغريدن طوغرى‌يه تاريخك شهادتندن آكلارز . شويله‌كه : پطريقلغك مذكور دور زوالى مدتجه جماعتله عبادت ايچون حريت تامه وكامله موجود ايدى ؛ كليسالرينى تعميره وحتى يكى كليسالر انشاسنه جماعت مذكوره مأذون ايدى ؛ اولجه آت واستره بنمكدن منع ايدلمش اولدقلرى حالده بو صره‌ده ممنوعيت مذكوره اورته‌دن قالقمش بولنيوردى ؛ مالك اولدقلرى محاكم مخصوصه‌ده دعوالرى كوريليوردى ؛ مناستر نشين رهبان خراج ويرمكدن استثنا ايدلمش وآنلره بعض امتيازات بخش اولنمشدى .

بالاده مذكور حادثاتك قبط خرستيانلرى آره‌سنده توسع اهتدايه نه‌درجه‌يه قدر ياردم ايتمش احوالدن اولديغنى قطعيتله بيان مشكلدر . بومهمليت كنيسائيه‌يه مشابه برحالده اون يدنجى قرن ميلاديده مصرعلياده سياحت ايتمش اولان ايكى (قاپوسين) طريقت نصرانيه‌سى ميسيونه‌رلرى طرفندن ذكر ايدلمشدر. شويله‌كه: بونلر لقصرده‌كى قبطلر آره‌سنده هيچ برپاپاس بولنماديغنى كورمشلر واللى سنه‌دن برى نه اعتراف ذنوب ، نه‌ده عشاى ربانى مراسم دينيه‌سنك اجرا ايدلنديكنى‌ده اوكرنمشلردر . ايمدى بوكبى احوال مواجهه‌سنده اقباط مصريه عددينك سبب تناقصى قولايلقله آكلاشيلور [١]

اسكندريه يعقوبى پطريقلغنك رياستنى ــ زمانمزه قدر حبشليلرك طانيدقلرى مثللوــ طانيمش اولان نوبيا قطعه‌سى (يعنى ممالك بربريه) كنيسانسنك دخى او كبى براهمال ، غالبا زوالنه ياردم ايتمشدر . بربريلر آلتنجى قرن ميلادينك اواسطنده خرستيان دينه كتورلمشلردى . بربريلر استقلاللرينى مصرك عربلر طرفندن استيلاسندن صوكره دخى محافظه ايلمشلردى . عرب فاتحلرى بربريلر ايله بر معاهده عقد ايلمشلردى‌كه بونك موجبنجه بربريلر قرقى مصر واليسى ايچون اولمق اوزره هرسنه درت يوز اسير ارسالنى ، عربلر دخى بالمقابله ياغ ، حبوبات و ملبوسات اعطاسنى تعهد ايلمشلردى . المعتصم دورنده (٨٣٣ ــ ٨٤٢ هجريه ، ٢١٨ ــ ٢٢٨) طرف خلافتدن بربريلره برهيئت سفارت كونديريله‌رك معاهدهٔ مذكوره تجديد ايدلمش ونوبيه قرالى مقر خلافتى زيارت ايدرك آلايش ومراسم

[١] (ته‌وه‌نو) نام فرانسز مؤلفنك ١٦٦٩ سنه‌سنده طبع ايديلان Rélations de Divers voyages curieux عنوانلى اثرندن مقتبسدر .

ايله استقباله مظهر اولمشيدی . بوقرال بالاخره كرانبها هديه‌لر آله‌رق مملكتنه كيتدی [١]

اون ايكنجی قرن ميلادی ظرفنده بربرلر حالاخرستيان دينده بولنيورلردی و استقلاللرينی ــ مصردن كنديلرينه قارشو كوندرلمش اولان قوای سفريه‌نك تعرضاتنه رغماً ــ حالا محافظه ايديورلردی . [٢] ميلادك ١٢٧٥ سنه‌سنده بربرستان قرالنك يكنی مصر سلطاننددن برقطعهٔ معاونهٔ عسكريه آله‌رق عموجه‌سی عليهنه يورومشيدی . بوعسكرلرك ياردميله عموجه‌سنی خلع ايتدی و بوكا مقابل مملكتك الك شمالی بولنان نواحيسی مصره الحاق ايدلدی ؛ فقط اورا خلقی خرستيان قالمغی اختيار ايلدكلرندن آنلردن هراركك باشنه سنوی بردينارخراج آلندی . مع مافيه مسلمانلرك آمريتی چوق سورمدی و بربرلر استقلاللرينی تكرار الده ايتمشلردی .

لكن بلاد بربريه‌ده داها عصرلرجه مقدم بر طاقم طوائف عرب توطن ايتمش ونيل ازرق حواليسنده بولنان عربلر اوتجی قرن ميلاديده نفوسجه او قدر تكثر ايتمشلر و او قدر كسب ثروت ايلمشلردی كه عاقبت بربرستانك خرستيان قرالنك پايتختی بولنان (صوبا) ده برمسجد انشاسی صلاحيتنی استحصاله موفق اولمشلردی .

اون اوچنجی وخاصةً اون دردنجی قرن ابتداسنده (نوبيه) قطعه‌سنه مهاجرت شكلنده عربلر طرفندن عمومی بر دخول و خلول حركتی وقوعه كليوردی . بالخاصه (جهينه) قبيله‌سی اومملكتده تمكن ايلدكدن صوكره افرادندن برچوقلری يرلی قادينلريله ازدواج ايتمشلر وكيت كيده امرای مملكتك قوتلرينی قيره‌جق درجه‌ده كسب قدرت ايلمشلردی . [٣] ابن بطوطه اون دردنجی قرن ظرفنده بربريلرك حالاخرستيان بولندقلرينی وفقط باشليجه شهرلری اولان (دونغولا) ده

[١] ايشوق اسمنده بر ارمنی راهبی طرفندن يازلمش قديم بر تاريخك فرانسزجه ترجمه‌سندن مأخوذ .

[٢] مقريزينك قبط تاريخ مختصرندن .

[٣] بو روايت (به‌كر) اسمنده بر آلمان مؤلفنك Zur Geschichte Des Oestlichen Sudan عنوانلی سودان شرقی تاريخندن مأخوذ .

اوطوران قرالك مصر مملوكلرى امراسندن (ناصر بن قلاون) دورنده اسلامه كلديكنى بيلديرر . اون بشنجى قرن ميلاديده مصر طرفندن كوندرلمش اولان متعدد قواى سفريه‌دن هيچ بريسى فتوحاتى برنجى شلاله‌نك جنوبندن داها ايلرى‌يه كوتوره‌مه‌مشيدى . حال بوكه خرستيانلق نيل علیا اوزرنده بولنان (سنار) حواليسنه قدر انتشار ايتمش بولنيوردى . نوبيه‌نك خرستيان قراللغى قسماً اختلاف داخليدن ، قسماً ده حدود ممالكنه عربلرله زنجيلرك هجوملرندن طولايى زواله ايردى .

معمافيه بوتون بو زمانلر اسلاميت مسلمان تاجر و زائرلرى طرفلرندن داخل مملكتده ترويج ايدلمشدر . مقريزى ، اون بشنجى قرنك بدايتلرنده يازديغى براثرده ، عرب مؤلفلرينك آثارنده نادراً كوريلن برشيدن ــ يعنى ميسيونه‌رلك روايتندن ــ بحث ايدر . ابن سالم الاصوانى طرفندن نقل ايديلن بو روايت مسلمانلق پروپاغانداسى فعاليتلرى حقنده مجسم بر تصوير بولنمسندن طولايى شايان مطالعه كورلمشدر . واقعا حكايه‌نك موضوعى اولان مهتدى اصلاً بربرى اولمدقدن باشقه خرستيان دخى دكلمش ؛ فقط قصهٔ منقوله اون بشنجى قرن ميلاديده بر برستانده وقوعه كلمش برمسلمان تبشيرى شكلنى ارائه ايدر ؛ شويله كه : ابن سالم الاصوانى نوبيه امراسندن برينك (مكاره) ده‌كى سراينده برآدمه راست كلوركه بونك مملكتى نيلدن حركتله اوچ آيده واريله‌بيلن برمسافه‌ده كائن ايمش . دينى نه اولديغى بو آدمدن صورلدقده « بنم وسنك ، كائنات ايله كافهٔ بشريتك خالقى اولان رب در ومكانى سماواتده‌در » ديمش . مملكتنده قحط ظهور ايدر ويا خلقه مهلك بر مرض عارض اولورسه بوتون وطنداشلرى يوكسك بر طاغك تپه‌سنه چيقارلر و رب تعالى‌دن تضرعده بولنورلرمش . نيازلرى قبول ايديلورمش و داها طاغك اتكلرينه اينمزدن اول حاجتلرى تسويه ايدلمش بولورلرمش . وقوعه كلن ديكر برسؤال اوزرينه بوآدم كنديلرينه اصلا برپيغمبر ارسال اولنمديغنى اعتراف ايلمش ، ابن سالم الاصوانى ايسه موسى ، عيسى ومحمد مثللو پيغمبران حضراتنك نبوتلرينى وبونلرك جناب حقك معاونت الهاميه‌سيله كرامتلر كوسترمش اولدقلرينى آكا حكايه ايدنجه اوده « اكر

بو شيلرى ياپمش ايسه‌لر حق وحقيقت آنلرله برابرمش ؛ بن‌ده آنلره اينانورم » ديمشدر [۱] .

نوبيه خلقى آهسته وتدريجى صورتده نصرانيتدن اسلاميته طوغرى آقوب كيتمشدى . كنيسا دخى احوال روحيه‌جه بردركهٔ اسفله دوشمش اولديغندن واهل كنيسا ايچنده هيچ بر حركت اصلاحات ظهور ايتمديكندن وحدود وطنيه‌نك ايلريسنده بولنان ديكر كنيساى نصرانيتلر ايله تماسى غائب ايتمش بولنديغندن آمال روحيه‌نك تجليسنى دين اسلامده آرامق ايستملرى طبيعى ايدى . بو دينك اصحابى ايسه چوقدن برى نوبيه‌ليلر آره‌سنده آنك برحيات اولان قدرتندن نشانه كوسترمكده وداها او زماندن بعضلرينه آنى قبول ايتديرمكده ايديلر . ميلادك ۱۵۲۰ ايله ۱۵۲۷ (هجرى ۹۲۷ ايله ۹۳٤) سنه‌لرى آره‌سنده حبشستانده سياحت ايدن بر پورتكيز پاپاسى بربريلرك بولندقلرى حال انقلابك شكلنى بروجه‌آتى نقل ايتمشدى ؛ بو راهب ديمشدى‌كه : « بربريلر او زمان نه موسوى ، نه عيسوى ، نه‌ده محمدى ايديلر ؛ آنلر ديانتسز ، شرايعسز برحالده بولنيورلردى ومع‌مافيه خرستيان شكلنده ياشامق ايستيورلردى . » فى‌الواقع بربريلر كندى راهبلرينك تقصيراتى سببيله قره برجهالت ايچنده قالمشلردى ؛ صوكره‌لرى آره‌لرنده هيچ بر ئه‌پسقپوس وحتى هيچ برپاپاس بيله بولنماز اولمشيدى . بوندن ناشى حبشستانه ايلچى كوندررك اورادن پاپاسلر ايستديلر ؛ فقط حبش قرالى اسكندريه پطريقنك رخصتى اولمقسزين بو قبيل معلمين عقائديه كوندرميه‌جكى جوابنده بولندى . آندن يوز سنه قدر بر زمان كيچدكدن صوكره نوبيه قطعه‌سنده « رهبان معلمه قالمديغندن طولايى » خرستيانلق تماميله غائب اولمشيدى . مملكتك هر طرفنده كليسالر كاملاً قاپالى قالمش طوريوردى . نوبيه‌ليلر هر طرفدن كلمكده اولان نفوذ اسلاميتك جريانه قاپلديلر . بو جريانه ايسه شبهه‌سز عصرلردن برى نوبيه قطعه‌سنده سياحت ايتمكدهٔ اولان مسلمانلرك مساعئ اهتدائيه‌لرينك خيلى ياردمى طوقوندى . شمالده نيل بويجه ايلريلين واو نهرك ساحله يقين

[۱] مقريزينك كتاب الخططندن .

حوالیسنده تأسیس اداره ایده کلن عرب قبائلی بولنیوردی . جنوبده ایسه نوبیه‌لیلری حبشستانه مربوطیتدن آیران (بلوس) نام قبیله بولنیوردی .

اون آلتنجی قرن میلادی مبادیسنده بوبلوس خلقی اسلام دیننده بولندقلری حالده حبشستانك خرستیان قرالنه خرجکذار ایدیلر . بو خلقك بلیون طائفه‌سی اقسامندن عد ایدیله‌بیلملرینه ومؤرخ ادریسی‌نك بلیونی یعقوبی خرستیانلری اولمق اوزره ذکر ایتمسنه نظراً بونلرك او تاریخدن همان برقاچ سنه اول اسلامه کلمش اوللری احتمالی تظاهر ایدر . بونلر دخی اوزمان مرکز اداره‌سی سنار اولان پك قوتلی بر حکومت اسلامیه‌یه التحاق ایتمشلردی . بونك احمد غران قوماندانسنده‌کی اوردوسی ١٥٣٤ (هجری ٩٤١) تاریخنده حبشستانی استیلا ایلیه‌رك جنوبندن شماله قدر یورودیکی صره‌لرده ـ مملکتی سنار ایله حبشستان آره‌سنده بولنان ومسلمان اداره‌یه مالك اولمقله برابر حبش حکمدارینه خرجکذار اولان مذاقه سلطاننك اوردوسیله برلشمش ایدی . بو سلطانك قوای عسکریه‌سی آره‌سنده اون بش بیك قدر نوبیه‌لی افراد بولنیوردی‌که ویریلن تفصیلاته نظراً بونلر مسلمان ایدیلر [١]

نوبیه‌لرك اهتدالری حقنده‌کی معلومات بو وجهله غیر کافی وطاغینیق اولمقله برابر بو خلقك طبیعت استقلالپرورانه‌لرندن واوزون مدت دین نصرانیته ثباتله صارلمش بولندقلرندن استدلالاً تبدیل دین ایله اسلامه کلمرینك اعصار عدیده ظرفنده تدریجی صورتده وقوع بولمش اولمسنه حکم ایتمك لازم کلور .

شیمدی حبشلیلر آره‌سنده‌کی انتشار اسلام تاریخنه نقل کلام ایده‌لم : —

حبشلیلرده نوبیه‌لرکی یعقوبی کنیساسی سالکلرندن بولنمقله برابر خرستیانلغی آنلردن ایکی یوز سنه قدر مقدم قبول ایتمشلردی . عرب مهاجرتنك طالغه‌لری سواحل غربیه‌سی حبش قراللغنی احتوا ایدن بحر احمری قبل الاسلام دکل آنجق عربستانك اهتداسندن برقاچ یوزسنه صوکره آشوب کیتمکه باشلامشلردی . اوننجی قرن میلادی‌یه قدر حبشستان ساحلنده کائن قصبه‌لرده یالکز برقاچ

[١] بو تفصیلات (عرب فقیه) دیه تلقب ایدن شهاب‌الدین احمد نام بر مسلمان مؤلفنك فرانسزجه‌یه مترجم حبشستان فتحی تاریخنده ویرلمشدر .

مسلمان عائله‌سی ساكن بولنیوردی . اون ایكنجی قرن صوكارنده ایسه برعرب خاندانك تأسسی بعض نواحیٔ ساحلیه‌یی حبش قراللغندن آیرمغه سبب اولدی. و ١٣٠٠ (هجری ٧٠٠) سنه‌سنده ابو عبدالله محمد اسمنده برمسلمان میسیونه‌ری حبش ممالكی داخلنه كیرمش و خلقی اهتدایه دعوته باشلامش ایدی . ایرتسی سنه بو آدم اطرافنه ایكی یوز بیك كشی طوپلایه‌بیلمش و بعده (عمهارا) حاكمیتنه بالهجوم آنك قوتلریله مكرراً چارپیشمش ایدی [١] حبش قرالی (صیفا ارعد) ـ كه ١٣٤٢ ـ ١٣٧٠ (هجری ٧٤٣ ـ ٧٧٢) سنه‌لری آره‌سنده حكومت ایتمشیدی ـ مملكتنده‌كی مسلمانلره قارشی تدابیر عاجله اتخاذ ایلدی وبونلرك خرستیانلغی قبولدن امتناع ایدنلرینی یا قتل عام ایتدیردی ویا ملكندن سوروب چیقاردی [٢] بوعصرك صوكلرینه طوغری محاربات داخلیه‌دن طولایی مملكتك كرفتار اولدیغی قارغشه‌لق سواحلده متوطن طوائف ایچون بوتون ساحل بوینه حاكم كسیلمكی وحبشلیلری داخله طوغری قاچیرمغی دائرهٔ امكانه صوقدی . قرال (باعیدا مریم) لك زمان حكومتندن اوزون برقسمنك مملكتك شرق حدودلرنده عربلره قارشو محاربه ایتمكله كچدیكی مرویدر . اون آلتنجی قرن مبادیسنده حبشستان ایله بحراحمرك منتهای جنوبیسی آره‌سنده‌كی حوالیده مؤسس اولان عدال حكومت قویهٔ اسلامیه‌سی و دیكر بعض طوائف مسلمه او خرستیان دولتنه شدتله مخاصم بولندقلری حالده دیكر بعض طوائف عرب دخی آنك اطاعتلی خرجكذاری ایدیلر ؛ یعنی مصوع جهتلرنده بولنان عربلر حبشستان امراسنك حیوانلرینی بسلرلر ومحافظه ایدرلر واوتوزر ، قرقر كشیدن مركب قافله‌لرحالنده قاریلری وچوجقلریله برلكده كوچبه‌لك ایلرلر و بوقافله‌لردن هر برینه برخرستیان برنوع سركرده‌لكده بولنوردی . بعض مسلمانلرده خرستیان قرالك خدمتنده مهم مقاملر اشغال ایدرلردی . بونلردن بعضیلری مسلمانلغه صادق قالدقلری حالده دیكرلری مملكتده موجود اولان دیانت حاكمه‌یی (خرستیانلغی) قبول ایلمشلردی . بو مسلمانلرك حبش نجاشیسنه خرجكذار

[١] روایت مقریزیدندر .

[٢] علوم‌عربیه متوغللرندن (ره‌نه‌باسه) نام فرانسزك Etude sur l,Histoire d,Ethiopie عنوانلی كتابندن .

اونلرینك نه افاده ایتدیكنی تعیین مشكلدر . (هادیه) مسلمانلری خراج ایله برلكده هرسنه قرال به بر كنج قیز اعطاسنه مجبور ایدیلر كه بو قیزك دخی خرستیانلغه كیرمسی لازم كلوردی . بو عادت ، زمان قدیمده مذكور عربلرله عقد ایدلمش اولان بر معاهدهیه مستند ایدی كه آنك موجبنجه حبش حكمداری ـ داها قوتلی و شوكتلی بولنمق سببندن طولانی ـ آنلری بو تعهدك اجراسنه سوق ایدردی . بوندن ماعدا مذكور عربلر سلاح طاشیمقدن و حربه یارایان آلاتی اوزرلرنده بولندیرمقدن و آته بیندكلری زمان اوكر قوللانمقدن منع ایدلمشلردی . بونلر ، اوامر مذكورهیه مطاوعتلرینك تشریح اسبابی صددنده : « تا كه قرال بزی قتل و مسجدلرمزی تخریب ایتدیرمیه ؛ قرال خراجی طوپلاتدیرمق وكنج قیزی آلدیرمق ایچون آدملرینی كوندردیكی زمان بز او قیزی ییقارز ، الباس ایدهرز وبر یاتاق اوزرینه قورز ؛ صوكره آنك باشی اوجندن اموتمزك روحنه دعالر رفع ایدر وقرالك كوندردیكی آدملره تسلیم ایلرز » دیرلردی [۱] .

خراجه كیسان بو مسلمانلر حبشستانك غربدن سناره متوجهاً امتداد ایدن شمال حدودنده وبو قرالیتك جنوب و جنوب شرقی طرفلرنده كورینورلردی .

بو مسلمانلرك ـ مختلطاً یاشادقلری ـ خرستیانلر اوزرلرنده نه كبی بر نفوذ اجرا ایلدكلرینی وعصر حاضرده اولدیغی كبی اسلامه مهتدی قازاندیروب قازاندیرمدقلرینی سویلك یالكز تخمیندن عبارت قالور . مع مافیه عدال طرفلرندهكی مستقل مسلمان امیری احمد غرانك اصلاً بر خرستیان راهبنك اوغلی بولندیغی و پدرینك مملكتنی ترك ایله عدالده ساكن اولدیغی ۱۵۲۸ ایله ۱۵٤۳ (هجری ۹۳۵ ایله ۹۵۰) سنهلری آرهسنده حبشستانی استیلا ایتمش بولندیغی وبونك اوزرینه برچوق خرستیان رؤساسنك طائفهلریله برلكده مظفر مسلمان اوردوسنه باالالتحاق اهتدا ایتمش بولندقلری محققدر . فقط بو وقایعك دورینه معاصر اولان بر مسلمان مؤلفی [۲] بو اهتدالردن بعضیسنك نتیجهٔ خوف اولدیغی ویكی مهتدیلردن بعضیلرینك بیعتلرندهكی صمیمیتدن شبهه ایلدیكنی قید ایدر . معمافیه اهتدالردهكی بو مشكوكیت ، عمومیت اوزره مشهود دكلدی ؛

[۱] عرب فقیهك بالاده عنوانی مذكور حبش تاریخی ترجمهسندن

[۲] عرب فقیه .

بالعکس متعدد نواحی‌ده بویوك مقیاسلرده عدد اهتدالر کورنمسی مدهٔ اهتدانك بر حرکت عمومیه شکلنده بولنمش اولدیغی ظنی ویرر . اسلامه کلن امرا — کندی مثاللرینه اتباع ایچون — معیتلرنده‌کی عساکری اقناع خصوصنده بالذات اعمال نفوذ ایتمشلردی . اولجه حبش قرالنك خدمتنده بولنمش اولان مسلمان امیرلر ایله مملکتلرینك مظفر بر مسلمان اوردوسی طرفندن استیلاسنی فرصت صایه‌رق خرستیانلغه مربوطیتی و خرستیان قراله تابعیتی همان ترك ایدیورن ومسلمان اولدقلرینی اعلان ایدین کیمسه‌لر بو اهتدالره آلت مخصوصه کسیلمشلردی . بوکیلردن بریسنك ۱۵۳۱ (هجری ۹۳۸) سنه‌سنده احمد غرانه یازدیغی مکتوبك مآلی شو وجهله‌در : « بن اولجه مسلمان ایدم و مسلمان اوغلی‌یم . مشرکلر طرفندن اسیر آلنمش وجبراً خرستیان یاپلمشدم . مع‌مافیه قلباً دین حقه صاریله‌کلدم . شیمدی اول الله ، صوکره پیغمبر و داها صوکره سنك طرفکدن صحابت ایدلمك اوزره التجا ایلیورم . ندامتمی قبول ایدر و یاپمش اولدیغم شیدن طولایی بنی تجریم ایتمز ایسه‌ك توبه ایدرك الله تعالینك حق دیننه عودت ایده‌جکم و قرالك معتمده بولنان عسکرلرینك دخی سکا بالالتحاق مسلمان اوملرینك وسائطنی بوله‌جغم . » وفی‌الواقع امری آلتنده‌کی عساکرك قسم اعظمی آنی تعقیب ایتمشیدی . قادینلر وچوجقلرده داخل اولدیغی حالده بونلرك عددینك یکرمی بیك کشیلك بر قافله‌یه بالغ اولدیغی مرویدر .

فقط اووقتلر شرقده بویوك بر نفوذ وقوته مالك بولنمش اولان پورتکیزلرك یاردمیله حبشلیلر مسلمان فاتحلرك بویوندریغی آلتندن قورتلمغه موفق اولدیلر . و ۱۵٤٤ (هجری ۹۵۰) سنه‌سنده وقوعه کلن بر محاربه‌ده احمد غران قتل اولندی . مع‌هذا داخل مملکتده اسلامیت اویله بر صورتده کوك صالمش بولنیوردی که اون آلتنجی قرن میلادی‌ده حبشستانده تحدث ایتمش اولان شورشلر آنك دوام موجودیتنه یاردم ایتدی ؛ زیرا بر برینه رقیب اولان خرستیان کنیسالری دشمن مشترکلرینك احوالنه دقت ایده‌میه‌جك درجه‌ده بر بریله خیرپالشمقده بولنیورلردی . برده ژه‌زوئیت وسائر قتولیك میسیونه‌رلرینك کندی مذهبلرینه سالك قازانمقده‌کی موفقیتلری ایله پورتکیزلرك حبشستان امور اداریه‌سنه فعلاً

مداخله ایلمکده بولنملری حبش خرستیانلرینك عوام ناسی آره‌سنده شدتله بر حرکت مخالفت اویاندیرمشیدی؛ وفی‌الواقع بو مخالفت حسیاتی اوقدر آرتمشیدی که بعض حبش رؤساسی پورتکیزلرله متفق قالمقدن ایسه مسلمان حاکمیتنه تسلیمیتی ترجیح ایده‌جکلرینی علناً سویلیورلردی. یاری دینی، یاری وطنپرورانه اوله‌رق اورته‌یه کلن حرکت مذکوره اویله بر مقیاسده توسع ایلدی که ۱۶۳۲ (هجری ۱۰٤۲) سنه‌سنده پورتکیزلرله سائر اجنبی خرستیانلرینك مملکتدن کاملاً طردلرینه منجر اولدی. بوندن صوکره حبشستانك حالی مدهش بر سورش و تشوش کسب ایلمشیدی. غلا عرقنه منسوب اولان قبیله‌لر بوحالدن بالاستفاده مملکتك مرکزینه طوغری طریق دخول بوله‌رق زمانمزه قدر اوراده قالمشلردر.

او صره‌لرده اسلامیتك مظهر اولدیغی درجهٔ ترقی اون یدنجی قرن سیاحلرندن برینك شهادتیله تخمین ایدیله‌بیلور. بو سیاح دین اسلام سالکلرینك مملکتك هر طرفنده تکثر ایلدکلرینی و مجموع اهالینك ثلثنی تشکیل ایتدکلرینی یازمشدر [۱]. آندن یوز سنه قدر صوکره طریق محمدی سالکلری اوته‌ده بروده وقوعه کلن منفرد اهتدالر واسطه‌سیله تدریجی صورتده آرتمشدی. مملکتده قوتلی بر حکومت مرکزیه بولنمامسی مسلمانلره شدتله مائل اولان بعض اوفاق وفقط مستقل رؤسانك عصیانلرینی مروج اولمش و بوده حبش امراسنك قانون مملکتجه خرستیان دیننده بولنملری معین اولمسنه رغماً وقوع بولمشیدی. بعض مسلمانلر ایسه حبش اصیلزادکانی مرتبه‌سنه نائلیت ایچون اسلامدن قطع علاقه ایله خرستیانلغی قبول ایتمش کبی کورینیورلر و بوطریقله والی اوله‌بیله‌جکلری خرستیان اهالی‌یه مالك حوالی‌ده انتشار اسلام امنیه‌سیله اعمال نفوذ ایلیورلردی. بو دینك حبشستانده‌کی اسباب موفقیتنك باشلیجه‌لرندن بری‌ده مسلمانلرك حبش خرستیانلرینه نسبتله مالك اولدقلری تفوق اخلاقی بولندیغی آکلاشیلیور. آلمان سیاحلرندن (ادوارد روپه‌ل) نام ذات «بر مقام حکومته پك ناموسلی و شایان اعتماد بر کیمسه‌نك تعیینی ایستدیکی زمان انتخابك مسلمانه اصابت

[۱] مانوئه‌ل دوله‌یدا نام مؤلفك Histoire de la Haute Ethiopie نام اثرنده یازلمشدر.

ايلديكنى » حبشستانده‌كى سياحتى صره‌سنده مكرراً كورديكنى يازار [١] وعلاوةً ديركه : « مسلمانلر داها فعال ، داها جهدلى اولورلر . هر مسلمان اوغلنه ويا اوغللرينه اوقومق ويازمق اوكرتديرر . حال بوكه خرستيان چوجقلرى يالكز پاپاسلق مسلكنه كيرمك ايستدكلرى تقديرده تدريس ايديلورلر : »

مسلمانلرك خرستيانلر اوزرينه اولان بو تفوق اخلاقيلرى اون سكزنجى واون طقوزنجى قرنلر ظرفنده اسلاميتك تدريجى اولمقله برابر دواملى صورتده اسباب انتشارينى بالغاً مابلغ ايضاحه كافيدر . خرستيان رهبانك عطالت وذلتى ، خرستيان رؤسانك بتمز توكنمز عربده‌لرى مسلمان نفوذينى امين بر صورتده اجراى فعاليتده سربست براقشدر . ١٨٤٤ ايله ١٨٦٠ (هجرى ١٢٦٠ ايله ١٢٧٧) سنه‌لرى آره‌سنده حبشستانده انكليز قونسلوسى بولنمش اولان (پلاو ده‌ن) نام ذات اوچ قبيله‌يه منقسم اولان ومصوعك شمال غربى طرفلرنده بولنان (حباب) طائفه‌سنك آنجق كچن صوك يوز سنه ايچنده اسلامه كلديكنى ونسل حاضردن ماعدا كافهٔ افرادينك حالا خرستيان اسملرى طاشيد- قلرينى و - بونلرى اسلامه كتورن سببلرك برنجيسى اوله‌رق - معاملهٔ تجاريه اجرا ايده كلدكلرى مسلمانلر ايله تماس دائمى اوزره بولندقلرينى وبوندن باشقه بربرلريله بلا انقطاع حرب ايتمكله مشغول اولان حبش امراسنك او حواليدن تباعد ايتلرينى » يازار [٢] عنعنات ايله ثابت اولديغى اوزره حبش امراسندن (جاوچ) اسمنده بريسى اسلام لهنه خرستيانلغى ترك ايتمش وبوده اسلاميتك انسانه بختيارلق كتورديكنه وطول عمر بخش ايتديكنه ذاهب اولمسندن ايلرى كلمشدر . آندن صوكره كندى معيتنده بولنان بر راهبه « شو تابوتى (خرستيانلرك تابوت السكينه‌سى) قير » ديه امر ايتمش ، پاپاس ايسه « حضرت مريمك تابوتنى پارچه‌لامغه جرأت ايده‌مم » جوابنى ويرمش . بونك اوزرينه جاوچ بالذات بالطه‌يى اله آله‌رق آنى پارچه پارچه ايتمش . آندن صوكرا اوراده‌كى پاپاسلرك هپسى‌ده اسلامه كلمشلردركه بونلرك احفادى زمانمزه قدر

[١] Reise in Abyssinien عنوانلى حبشستان سياحتنامه‌سنده

[٢] Travel In Abyssinia عنوانلى سياحتنامه‌سنده

قبیله شیخلری بولنه کلمکده‌در [۱]

ینه او دورلرده حبش ممالکنك حوالیٔ شمالیه‌سنده بولنان دیگر اقسام اهالی اسلامه گلمشلردی ؛ چونکه پاپاسلر اورادن تباعد ایتمشلر واهماله اوغرایان کلیسالرده گیت گیده خراب اولمشلردی . بورادهکی اهتدالر صرف خرستیانلرك کندی مسامحه‌لرندن ایلری گلمشدر ؛ چونکه او حوالی مسلمانلری متعصب اولمدقدن باشقه خرستیانلره عد اوتده بولنمامقله دخی معروف ایدیلر . اون طوقوزنجی قرن مبادیسنده بوکا مشابه اهتدالر وقوعنه سیاحلردن دیگر برذات داها شهادت ایدر [۲] بوذات افراد ناسدن برچوق کیمسه‌لرك فرداً بعد فردٍ مسلمان اوله‌کلدکلرینی کورمشدر . حبشستانده بر آزالق قرال درجه‌سنده نفوذ صاحبی کسیلن ونائب السلطنه صایلانلردن رأس علی مسلمانلری التزام ایدر ، مأموریتلری برچوق اشخاص مسلمه‌یه ویرر وحتی کلیسالردن آشیرلمش اولان اشیایی آنلره هدیه ایلردی . آنك زماننده وسطی حبشستان خلقنك همان نصفی قدری دین اسلامی قبول ایتمشیدی [۳] بو دین حبشستانده اویله درین برکوك صالمشیدی‌که آنك سالکاری همان بوتون تجارتی وخاصةً اوفق اصنافلقلری اللرینه آلمشلر ، املاکه متصرف اولمشلر ، شهرلرده‌کی پازارلرك وپنایرلرك عادتا آمرلری کسلمشلر وعامهٔ ناس اوزرینه بوصورتله اجرای نفوذ ایتمکده بولنمشلردی . اوممکلتده اوتوز بش سنه یاشامش اولان بر میسیونه‌ر [٤] داها ایلری کیدرك « مسلمان بروپاغانداجیلرك غیرت وموفقیتلرینه نظراً شاید بر احمد غران داها ظهور ایدوبده لوای محمدی‌یی آچمش اولسه حبشستانی تمامیله مسلمان یاپه‌بیلور » دیمشدی . مصر حکومتنك حبشستانله اختلافه دوشمسی ـ که ۱۸۷۵ ده بر محاربه‌یی انتاج ایتمشیدی ـ مسلمانلق علیهنده تحول حسیاتی موجب اولدی . براجنبی مسلمان دولته قارشو

[۱] لیتمن نام آلمان سیاحنك Bemerkungen ueber den Islam in Abyssinien عنوانلی شمالی حبشستانده‌کی اسلامیت حقنده‌کی ملاحظاتندن .

[۲] بەق نام محررك Routes In Abysstnia عنوانلی حبش یوللری حقنده‌کی کتابندن .

[۳] ئه‌لیزه ره‌قلو نام فرانسز عالمك Nouvelle Géographie universelle عنوانلی جغرافیای عمومیسندن .

[٤] ماساجا نام ایتالیان راهبی .

محاربه آچمغه مجبور اولمق او دولتك حبشستانده بولنان دینداشلری علیهنده برعکس عمل اجرا ایلدی و ۱۸۷۸ ده حبش نجاشیسی یوحن بردیوان رهبان آچدیردی که بونده کندیسنه مذاهب ماده‌سنده (حکم عالی) صلاحیتی ویرلدی وممکتده تك بردین بولنمسی قراری صادر اولدی. ملی کنیسایه انتساب ایچون مسلمانلره اوچ سنه مهلت ویرلدی. بونلرك اقتضا ایدن یرلرده خرستیانلر ایچون کلیسالر انشا ایتدیرملری و خرستیان پاپاسلری ایچون عشر ویرکوسی ویرملری امر ایدلدکدن باشقه حکومت مأموریتلرنده بولنان مسلمانلره یاکندیلرینه وافیتز یاپدیرتملری ویا استعفا ایتملری اخطار ایدلدی. بوکبی ارتداده اجبار مسلکنك تأثیری بالطبع محدود اولدی؛ دیکر طرفدن دخی ظاهری خرستیانلق مسلمانلری حق صورتده دینلرینه تابع اولمقدن منع ایده‌مزدی. حتی کلیسالرده وافیتز ایدلدکدن صوکره چیقوب طوغریجه بر امامه مراجعت ایدن ووافیتزك تأثیرندن تطهرك چاره‌سنی آرایان کیمسه‌لر کورلمشدر. بو طوپدن تبدیل دین ایتدیرمك امری یالکز ارککلره منحصر براقلمش اولمسندن طولایی‌ده تأثیرنی لایقیله اجرا ایلیه‌مه‌مشدی. دین دکیشدیرملری اهمال ایدیلن نسوان اسلامیه‌نك ایسه دینلرینك حبشستانده انتشاری خصوصنده مهم پروپاغانداجیلق ایتدکلرینی ایتالیان میسیونه‌ری (ماساجا) ذکر ایلر. قرال (یوحن) ك ۱۸۸۰ سنه‌سنده اللی بیك مسلمانی وافیتز یاپدیرمغه اجبار ایلدیکی مرویدر.

فقط خرستیانلق نفعنه اجرا ایدیلن بوجبارانه تدابیر اون طوقوزنجی قرن ظرفنده اسلامیتك قوای انتشاریه‌سنی آلیقویمغه مدار اولمامشدر. (تقلس) یعنی شجرهٔ عیسی، (هبتس) تحفهٔ عیسی، (تماریام) هدیهٔ مریم کبی اسملر طاشیان وبر وقتلر نصرانی بولنمش اولدقلری بیلنن قبیله‌لر کاملاً مسلمان اولمشلردی. (منسا) قبیله‌سنك ایکی شعبه‌سی‌ده قسماً قرن مذکور اواسطنده و قسماً قرن حاضر بدایتنده کاملاً اسلامه کلمشلردر. بونلری اهتدایه تشویق ایدن مسلمان پروپاغانداجیلرك غیرتلرینی خرستیان راهب صنفنك جهلی خیلی تسهیل ایتمشدر.

شیمدی بخثی — عربلرك فتوحاتی شمال سواحلی بو یجه شرقدن غربه طوغری ایلریلتدکلری یدنجی قرن میلادینك — آفریقا تاریخنه نقل ایده‌لم :

مصرك فتحی — مصر خلقنك بیزانس حاکمیتنه خاتمه چکمك خصوصنده‌کی معاونتلری ایله — قولایجه وقوع بولمشیدی . فقط مصردن محیط اطلاسی ساحلنه وارنجه‌یه قادار وقوعه کلن اسفار خونریزانه و سورکلی مقاومتلر — که حوالیٔ شمالیه‌ده حاکمیت تامه تأسیسی ایچون اللی سنه قدر بر زمان مرورینه توقف ایتمشیدی — مصر فتحیله قیاس ایدیله‌مز . قارتاژك سقوطیله آفریقاده‌کی روما حاکمیتنك امحاسی ٦٩٨ (هجری ٧٩) تاریخندن اول وقوع بولمامش و بربر [١] طائفه‌سنك تسخیریله او مملکتده عرب حاکمیتنك کسب تفوق ایتمسی اللی سنه‌لك بر زمانه محتاج قالمشیدی . اوبابده وقوعه کلن اسفار حربیه‌نك تفصیلاتنی اعطا دکل آنجق اسلامیتك اوراده‌کی خرستیان اهالی آره‌سنده نه طریقله انتشار ایتمش بولندیغنی تحری ایتمك املنده‌یز . مع الاسف او مقصده خادم اوله‌جق مواد هم طاغنیق هم‌ده نقصاندر . عالم نصرانیته بونجه اعزه ایله بوقدر الهیات متخصصی ویرمش اولان او مشهور آفریقا کنیساسنه عجبا نه اولمشیدی ؟ مذهب اوغورنده بونجه تجربه‌لره تحملدن صوکره موفقیتله اثبات موجودیت ایدن و قدیم خرستیانلغك مقاصدینه جسورانه رهبر اولان (ته‌رتولییه‌ن) ، (سن سیپ‌ریه‌ن) ، (سن اوغوسته‌ن) کنیسالرینك بورالردن بر سس ایتمش کبی صیریلوب غائب اولدیغی کوریلور .

خرستیان اهالینك اورادن غائب اولوب کیتمسی — او بابده معلومات قطعیه بولنمامسندن طولایی — بر معتاد مسلمانلر طرفندن وقوعه کلدیکی ادعا ایدیلن تعذیبات متعصبانه‌یه عزو اولنور . آنجق بو مسئله‌نك بویله درشت و تم التدارك صورتده تعیننه قارشو قونیله‌بیله‌جك برچوق ملاحظات معدله واردر . اول امرده اویله بر ادعایه معین اوله‌جق براهین قاطعه موجود دکلدر . قتالل ، تخریبات و بونلره مماثل دواملی وقانلی برحربك انتاج ایتدیکی سائر شیلر قورقنج وبویوك

---

[١] آفریقای شمالیده‌کی آچیق رنکلی بربرلری نوبیه‌ده‌کی سیاهی بربریلر ایله قاریشدیرمامق لازم کلور . جزایرده بو بربرلره قبیل دخی دینور . مترجم .

بریکون تشکیل ایدرلر ؛ فقط بالفعل مظالم تعصبیه حادثاتی آنلره نسبتله اقل قلیل مرتبه‌سنده‌در . فتوحات عربیه‌نك مبادیسندن سکز یوز سنه صوکره‌یه قدر برچوق یرلی خرستیان کلیسالرینك محافظهٔ موجودیت ایتلری ـ بویله بر بقای موجودیتك امکانه سبب اولان ـ مساعدات مذهبیه‌یه شهادت ایدر .

شمالی آفریقاده خرستیانلغك انقراضنی وجوده کتیرن اسبابی امرای اسلامیه‌نك تعصبنده دکل باشقه یرلرده آرامليدر . بو اسبابی تعداددن اول یدنجی قرن میلادی صوکلرنده خرستیان اهالی عدد نفوسنك نه‌قدار اوفاق بریکون تشکیل ایتدیکنی تحقیق ایتمك مناسبدر . ایشته بوحالدرکه او خلقك حاکمیت اسلامیه آلتنده دوام موجودیتنی اهتدای جبرینك معدومیی خصوصنده داها معنیدار قیلار واویله بر فرضیه ـ عربلرك فتوحاته باشلادقلری زمان اورالرده واسعاً منتشر ومترقی بر کنیسای نصرانیت بولمش اولدقلری تقدیرندن ـ دها آز برلون حقیقت ویرر .

رومانك آفریقاده‌کی ملحقاتندن اولان و اهالیٔ خرستیانیه‌یی احتوا ایدن یرلر جنوب جهتنه طوغری هیچ برزمان توسع ایتمه‌مشدی . صحرالر اوجهتلرده بر عارضه تشکیل ایلدکلرندن حوالیٔ ساحلیه طولینك تقریباً سکسان و بلکه یوز میلدن داها زیاده امتدادی ممکن دکل کبی‌در . فی‌الواقع واندال استیلاسندن آز برمدت اول بورالرده موجود اولان ئه‌پسقپوسلقلرك عددی بش یوزه یقین ایدی ؛ فقط بوئه‌پسقپوسلقلرك اهمیتسز قصبه‌لرده وحتی کوزدن نهان کویلرده بیله تأسیس ایدلملری معتاد اولدیغندن ئه‌پسقپوسلقلرك عددی خرستیان نفوسك مقدارینه بر معیار طوتلغه خادم اوله‌ماز ؛ و هله خرستیانلغك داخل مملکتده ساکن اولان بربر طوائفی آره‌سنه قدر انتشار ایلدیکی روایتی پك شبهه‌لیدر . بشنجی قرن میلادی ده روما ایمپراطورلغی حکمنك بورالرده زواله یوزطوتدیغی صره‌لرده او بویوك بربر عرقنك مختلف قبائلی جنوب جهتندن آقین ایدرك ساحلده بولنان ثروت و سامانی حاوی شهرلری غارت و تخریبه کلمشلردی . بو مستولیلرك مجوسی بولنمش اولدقلرنده شبهه یوقدر . لیبیا قطعه‌سنه منسوب اولان بوطائفه ـ که عن اصل (سیرەن) شهری [١] اهالیسندن (سینه‌سیوس)

[١] بنغازینك اسم قدیمیدر . (سینه‌سیوس) اسم اوشهرده بولنان یونانلی برمستملکه خلقنه منسوب برشاعرك اسمی ایمش . مترجم .

طرفندن حزین بر صورتده فریادی دعوت ایتمشیدی ـ کلیسالری یغما و بعده احراق ایتمشلر و بونلرده بولدقلری اشیای تقدیسیه‌یی کندی آیین مجوسانه‌لرنده قوللانمق اوزره آلوب کوتورمشلردی . بنغازینك بو حوالیسی مذکور غارات وحساراتدن هیچ بروقت کندیسنی طوپلایه‌مامش وخرستیانلق ـ اغلب احتمال ـ مسلمان استیلاسندن مقدم اورالردن تمامیله زائل اولمشیدی . طرابلس غربده بولنان مراکشلی بررئیس قبیله ، واندالرك قرالی (توریسموند) ـ که میلادك ٤٩٦ ایله ٥٢٤ سنه‌لری آره‌ســنده حکمفرما ایدی ـ ایله محاربه ایتدیکی زمان واندالر طرفندن سوء معامله‌یه دوچار اولان اورتودوقس کلیسالریله راهبلرینه تعرضدن اجتناب ایتمشیدی . بو رئیسك خرستیانلغی قبول ایتمیوب بتیرستلکنی علناً بیان ایلدیکی صره‌ده « خرستیانلرك اللهی کیمدر بیلمیورم ؛ آنجق اوالله سویلندیکی کبی صاحب قدرت ایســه کندیسنه اهانت ایدنلردن انتقام آلور وکندیسنی تقدیس ایدنلری صیانت ایلر » دیه جواب ویرمشیدی [١]

کنیسای نصرانیتك بوراده‌کی نفوذینك دائرهٔ وسعتی نه‌قدر بویوك بولنمش اولورسه اولسون هرحالده واندال تعدیاتی صره‌سنده آلمش اولدیغی ضربهٔ امحادن هیچ بروقت کندیسنی طوپلایه‌مامشدی . حتی (آریوس) مذهب نصرانیتنه سالك اولان واندالار اورتودوقسلره یوز سنه قدر برعنف شدید ایله ظلم ایتمشلر ، بونلرك ئه‌پسقپوسلرینی سورمشلر ، علنی عبادت ایتلرینی منع ایتمشلر و بونلردن کندی طریق مذهبلرینه کیرمك ایستمینلره اشکنجه‌لرده بولنمشلردی . (بەلیساریوس) ك ٥٣٤ تاریخنده آفریقای شمالیده‌کی واندال قوتنی قیروبده او حوالیی روما ایمپراطورلغی ایچون استرداد ایلدیکی زمان قارتاژده انعقاد ایدن سینود مجلس روحانیسنده کنیسا امورینك یکیدن اداره‌سنی اله آلمق ایچون طوپلانان ئه‌پسقپوسلرك عددی آنجق ایکی یوز قدر ایدی . اویله ســورکلی وشدتلی تعدیاته معروض قالدقدن صوکره خرستیانلغه معتقد اولانلرك عددی طبیعی خیلی تناقص ایتمشیدی . بوندن ماعدا مسلمانلرك وصولندن تقریباً یوز سنه قدر مقدم مراکش جهتندن

[١] نیاندر نامنده‌کی انکلیز مؤلفنك A General History of the Christian Religion And Church عنوانلی کنیسا ودیانت تاریخی حقنده‌کی اثرنده منقول .

كلن باربار طائفه‌لر روماليلرى شهرلرده ، قصبه‌لرده قاپانوب قالمغه مجبور ايدرك طاغلرى ، اووالرى وآچيق حوالى‌يى ايدئ ضبطلرنده بولنديرمشلردى . برده قارغشه‌لق وسوء حكومت وخاصةً آلتنجى قرن ميلادينك قسم اخيرينه اليم بر نشانه قويان وبالركبى بلالر وآفتلر تخريب نفوسى موجب اولمق ايچون يكديكرينه رفاقت ايلمشلردى . ژوستينيه‌ن اداره‌سى ايله بو امپراطورك آچمش اولديغى حربلر آفريقا خلقندن بش ميليون نفوسك محوينى انتاج ايلديكى مرويدر . بر وقتلر تجارت وزراعتى حال ارتقاده بولنان وبالاخره تلافيسى ممتنع بر صورتده حراب اولان او مملكتك زنكينجه خالقلرى چوقدن دار وديارى ترك ايلمشلردى . مؤرخ كيبون بو بابده بيانات آتيه‌ده بولنمشدر :
« . . . . آفريقاده‌كى تخريباتك شكلى بويله ايدى . بر چوق حوالى‌ده برسياح كونلرجه كزمش اولسه نه بر دوست نه‌ده بر دشمن يوزى كوره‌بيلوردى . قادينلرى ، چوجقلرى داخل اولمديغى حالده بر زمانلر عددى يوز آلتمش بيك افراد محاربه‌يه بالغ اولان واندال طائفه‌سى ميداندن غائب اولوب كيتمشيدى . غدرانه صورتده امحا ايلدكلرى آفريقالى خلقك عدد نفوسى ايسه كندى عددلريله قياس قبول ايتميه‌جك درجه‌ده يوكسك ايدى . عينى تخريبات اوراده‌كى روماليلر ايله متفقلرى اوزرنده‌ده ـ متقابلاً ـ اجرا ايدلمشيدى . بونلرده اقليمك تأثيرندن ، كندى آره‌لرنده‌كى منازعاتدن وباربارلرك حشونت وجورندن ناشى محو اولوب كيتمشلردى . » [١]

٦٤٦ (هجرى ٢٦) سنه‌سنده يعنى عربلرك حوالئ مغربيه‌يى استيلا ايچون مصر جهتندن مظفرانه صورتده ايلريلمسندن برسنه مقدم احكام نصرانيتى بوقدر جهد ايله التزام ايده كلمش اولان آفريقا كنيساسى « وحدانيت ماهيت عيسى » اعتقادينه قارشو برتهييج ايله قهر جداله طالمش ايدى . لكن قرتاژ باش ئه‌پسقپوسلغنه تابع بولنان دورت ئه‌پسقپوسلق نواحيسنده ـ كه بونلرده موريتانيا ، نوميديا ، بيزانسيا وآفريقا پرو قونسولكىناملرى آلتنده بولنيورلردى ـ

[١] انكليز مؤرخى (كيبون) ك Decline And Fall of the Roman Empire عنوانلى روما امپراطورلغى انقراضى تاريخندن .

مأمور بولنان رؤسای رهبان ، وحدت ماهیت عیسی اعتقادینی اتهام ایچون سینود مجلس روحانیسی عقد ایتدکلری وپاپا ایله ایمپراطوره سینود نامه مکتوبلر کوندره‌رك قارتاژده یاپیلان اجتماع عمومی‌یی بیلدیردکلری وقت حاضر بولنان اعضادن آلتمش سکزی آفریقا پرو قونسولکی حوالیسندن ، قرق ایکیسی بیزانسیا جهتلرندن کلمشیدی . دیکر ایکی دائرهٔ روحانیه‌دن کلن مرخصلرك عددی معلوم دکلدر ؛ شو قدرکه بوراولرده‌کی خرستیان اهالینك ، حکومت مرکزیه‌یه داها یقین یرلرده ساکن بولنان اولکی ایکی دائرهٔ روحانیه خلقندن زیاده فلاکتلر کورمش اولدقلری معلومدر . حسیاتی بو درجه علیانه کتورمش اولان مناسبت مذکوره اوزرینه اجتماعه کلمین سائره اعضالر دخی بولنمش اولمسی احتمالدن پك بعیددر ؛ چونکه احکام نصرانیتك ترویجی حقنده‌کی غیرت ایله بیزانس حکومتی علیهنده‌کی عداوتك اجتماع ایلدیکی مهم بر وقعه آننده استنکاف ایتمك ممکن دکلدی . بناءً علیه آفریقاده‌کی ئه‌پسقپوسلرك بو نقصانی عددی خرستیان خلقك بویوك بر مقیاسده تناقصنی کوسترر . بوندن ماعدا بر خلقك تناقص نفوسی ایچون آرانیله‌جق سائر بر چوق اسباب دخی موجود اولدیغندن یالکز سینود مجلس روحانیسنده حاضر بولنمش اولان رؤسای رهبانیه‌نك عددی اوزرینه عطف دقت ایلمك یکده لازم کلمز ؛ چونکه دائرهٔ روحانیه‌لری هیچ مرتبه‌سنه اینه‌جك قدر اهالیدن تجرد ایتمش اولدیغی حالده ینه بر خیلی زمان بعض ئه‌پسقپوسلق مقاملرینه پاپالر تعیین ایدیله کلمشیدی .

بالاده تعداد اولنان اسبابدن طولانی مسلمانلرك استیلاسی زمانی اوراولرده‌کی اهالینك هیچ‌ده کثرتلی بولنمامش اولدیغی بالطبع استدلال ایدیله‌بیلور . عرب مظفریتنك نتایجنی تأمین ایچون کچن اللی سنه قدر برمدت ظرفنده وقوعه کلن محاصماتك تولید ایتمش اولدیغی تخریبات دخی خرستیان خلقك عددینی ایندیرمشدر . طرابلس عرب شهری آلتی آی محاصره‌یه تحملدن صوکره استیلایه قارشو طوره‌میه‌رق یغما وغاراته اوغرامش وسکنه‌سی قسماً قلیجدن کچورلمش و قسماً اسیر اوله‌رق مصره کوندرلمشیدی . صحرایه یاقین اولان دیکر بر شهر رومالی برقونتك قومانداسی آلتنده بولنان کثرتلی محافظلر طرفندن بر سنه قدر مدافعه

ايدلمش ايسه‌ده عاقبت قدرت مقاومتی قيرلمش و ايچنده كيلرك ارككلری كاملاً قليجدن كچورلمش ، قادين وچوجوقلری ده حال اسارته سوق اولنمشيدی. بووجهله اسير آلنانلرك عددی اون بيكلره بالغ اولديغی مرويدر . برچوق خرستيانلر قورتلمشلر و بومثللو ملتجيلرك كيميسی ايتاليايه ، كيميسی داها اوزاق يرلره قدر قاچه‌بيلمشلردی [١] فی‌الواقع رومايلرك بورالرده بولنان بعض بويوك شهرلری خيلی زمان تماميله اهاليسز قالمش و بالاخره خراب اولوب كيتمشدی ؛ فاتحلر ايسه بر چوق يرلرده كندی انتخاب ايلدكلری نقطه‌لرده يكی قصبه‌لر وجوده كتورمشلردی .

يدنجی قرن ميلادی نهايتلرنده حالا آفريقاده باقی قالان و بر زمانلر پك مترقی ومسعود بولنمش اولان كنيسای نصرانيتك اوته‌ده بروده طاغنيق بولنان اجزاسنه كلنجه : اون التنجی قرن ميلادی كبی اوزون بردوره‌دن صوكره كلن زمانلرده بيله يرليلردن خرستيان جماعتلری بولنمسی حقيقتنه نظراً او كنيسا مؤسساتنك اورته‌دن قالقمسنه تعذيبات دينيه‌نك سبب اولديغی فرض ايتمك مشكلدر . مراكشده كندی نامنه اضافتله ياد ايديلن برخاندانك مؤسسی بولنان ادريسك برحكومت تشكيل وتنظيميله اوغراشمغه باشلاديغی دورده ــ يعنی ٧٨٩ (هجری ١٧٣) سنه‌سنده ــ خرستيان و يهوديلری اسلامی قبوله اجبار ايتمش اولديغی سويلنور ؛ آنجق آفريقای شماليده‌كی يرلی خرستيانلرك تواريخ كنيسا-ئيه‌سنده بونك تكرر ايتديكی حقنده بر مثال داها بولنه‌مامشدر .

بو كنيسانك تدريجی صورتده انقراضه يوز طوتمسی بيله مسلمانلر طرفندن مظهر مساعدات و مسامحات بولنمش اولمسنه شهادت ايلر . فتوحات اسلاميه‌دن اوچ يوزسنه صوكره حالا قرق قدر ئه‌پسقپوسلق مقامی باقی قالمشيدی [٢] . ميلادك ١٠٥٣ سنه‌سنده ايسه پاپا طوقوزنجی لئون ــ بر زمانلر انكشافات مسعودانه‌يه

[١] بو فقره‌ده‌كی روايات اكثريتله (لەئو آفريقانوس) طرفندن يازيلان Della Descrittione Dell' Africa عنوانلی آفريقا تفصيلاتنی حاوی اثردن .

[٢] ماس لاترى نام فرانسز محررينك Relations de l' Afriqne Septentrionale Avec les Nations Chretieunes عنوانلی افريقای شمالی خلقنك خرستيان ملتلرله اولان مناسباتنه دائر اثرندن .

مالك بولنمش اولان ـ آفریقا كنیساسی ایچون یالکز بش ئەپسقپوس بولنەبیلدیکنی تلهفله سرد ایلمشیدی . بوندن اولکی روایتی نقل ایدن مؤرخ (لاتری) تونسك ١١٥٩ (هجری ٥٥٤) سنەسنده عبدالمؤمن طرفندن فتحی صرەسنده اهتدای جبری وقوعندن بحث ایدرسەده او بابدەکی بیاناتك داعیٔ شبهه اولدیغنی دخی قید ایلر . کنیساده کوریلن بوتدنیلرك برسببی‌ده چند سنه مقدم داخل مملکته آقین آقین کلن عرب طوائفنك هرطرفه طاغلملری و مملکتی آنارشی ایچنه صوقملری اولدیغی محتملدر [١] . آفریقا کنیساسی ١٠٧٦ سنەسنده کنیسا قانونی موجبنجه ئەپسقپوسلق مقاملرینه تعیین ایچون اقتضا ایدن اوچ نفر ئەپسقپوس نامزدی بولەمامشدی و پاپا یدنجی (غرەغوآر) قارتاژ باش ئەپسقپوسلغنه معاون اولمق اوزره یالکز ایکی نفر ئەپسقپوس نصبنه مجبور قالمشیدی . حالبوکه اهالیٔ خرستیانیه دها زیاده ئەپسقپوسلقلر احداثنه محتاج اولەجق قدر کثرتلی وامور روحانیەنك کثرتی اوچ بویوك راهبلکك ایفاسنه متحمل اولەمیەجنی درجەده آغیر ایدی . او تاریخدن ایکی یوز سنه صوکره کنیسـای نصرانیتك انقراضی دها ایلری کیتمش و ١٢٤٦ سنەسنده مراکش ئەپسقپوسلغی اوزالردەکی یرلی خرسـتیان کنیساسنك تك بر ریاست روحانیەسی اولەرق قالمشیدی .

ینه بو دوره قدر جزایرك قبیلری آرەسنده خرستیانلغك بقاسنه دائر علائم مشهود ایدی . (قبیل) طوائفندن بعضیلری مقدما عقائد اسلامیه حقنده بعض معلومات ایدنمشلر ایسـەده بویکی مذهب آنلر اوزرنده پك آز نفوذ اجرا ایدەبیلمش ایدی ؛ وحتی سنەلرجەجه بونلرك مهتدیلر زمرەسنده بولناندری ارکان عبادت اسلامیەدن نەاوکرەنەبیلمش ایسەلر آنیده اونوتمشلردی . (قبیل) لر جبالدەکی مسـاکن حصینەلرینه چکیلمش و استقلاللرینی قیصقانجلقله محافظه ایلمکده بولنمش اولدقلری حالده عرب عنصرینك کندی آرەلرینه حلوله قارشو موفقیتله مقاومت ایدەکلمکده ایدیلر . بناءً علیه بونلری طریق اهتدایه کتورمکده خیلی مشکلاته تصادف ایدیلیوردی . ساقیةالحمراده کائن قادریه طریقتی زاویه ـ

[٢] اوغوست موللەر نام آلمان مؤلفنك Der Islam Im Morgen - Und - Abendland عنوانلی شرق و غربده اسلامیت حقندەکی اثرندن .

نشينلري طرفندن بونلر آره‌سنده تبشيرات دينيه‌ده بولنمغه تشبث ايدلمش ايسه‌ده
او بابده‌كي مساعي موفقيتي موجب اوله‌مامشيدي . لكن بونلر آره‌سنده دين
اسلام ايچون بر باب دخول قازانمق شرفي ١٤٩٢ (هجري ٨٩٨) سنه‌سنده
قرناطه‌نك سقوطي اوزرينه اسپانيادن سوريلوب چيقارلمش اولان اندلس
مهاجرين اسلاميه‌سندن بعضيلرينه نصيب اولدي . بو اندلسليلر مذكور قادريه
زاويه‌سنه التجا ايلمشلردي . زاويه‌نك شيخي مريدلرينك مقدما وقوعه كلمش اولان
غيرتلرينه رغماً مثمر اوليان تشبثات اهتدائيه‌يه دوامه بو مهاجرلري پك اهل بولدي .
بونلري اووظيفهٔ ديندارانه‌يه سوق ايدركن شيخ زاويه بيانات آتيه‌ده بولنمشدر :
« سعادت دينيه‌دن نه توارث ايتمشلرسه آني‌ده غائب ايتمش اولان اوكيده‌جككز
محللرك خلقي آره‌سنه نورهدايتي صوقمق اوزرمزه مترتب بروظيفه‌در . بوبدبخت
قبيللر مكتبلره وياجوجوقلرينه قوانين اخلاقيه ايله فضائل اسلاميه تعليم ايده‌جك
هيچ برواسطه‌يه مالك دكللر . بويله‌جه دينسز وربسز قالمشلرده غيرمدرك حيوانات
كبي ياشايورلر . بو حال پر ملالك رفعي ايچون سزك غيرت دينيه‌كزه و وقوف
منوره‌كزه مراجعته قرار ويردم . اوجبال خلقنك ــ دينمزك حقايق عظماسندن
اليمانه برجهالت سببيله ــ ضلالت ايچنده قالوب كيتمسنه راضي اولمازسكز . كيديكز ،
آنلرك آتش ايمانلريني اوفليه‌رك سونوك قيغيلجملرينه شعلهٔ نو ويريكز . مقدمكي
خرستيانلق اعتقادلرندن متولد تقصيراتدن كنديلرنده داها نه‌لر قالمشسه ازاله
ايديكز . پيغمبرمز محمد عليه الصلاة والسلامك طريق دينيسنجه ــ خرستيانلقده
اولديغي كبي ــ ناپاكلك نظر الٓهي‌ده معفو صايلماز . وظيفه‌كزك مشكلاتله مملو
اولديغي حقيقتي سزدن كيزلمك ايسته‌مم ؛ آنجق ناقابل مقاومه اولان عزمكز ،
شوق ايمانيكز ــ اللهك عنايتيله ــ كافهٔ مشكلاته غلبه‌ده سزه معين اوله‌جقدر .
كيديكز اولادم ؛ جهالت و ايمانسزلق باطاقلقلرينه صاپلانمش اولان او بيچاره
خلقي اللهك ورسولنك ايستديكي طريقه كيري كتوريكز . كيديكز ياوريلرم ،
پيام سلامتي آنلره كوتوريكز . الله معينكز اولسون وسزي حفظ ايتسون »
بوخطابه‌ده ايما ايديلن « خرستيانلقده‌كي ناپاكلك » سوزيني شوحال ايله برلكده
محاكمه ايتمليكه : ١٥٦٦ سنه‌سنده مادريد شهرنده برديوان عالي قورولمشيدي ؛

بونك اصدار ایتدیکی قرار موجبنجه اسپانیاده قالمش اولان اندلسلیلر بقایاسنك اصلاحاتی جمله‌سندن اولمق اوزره آنلردن هیچ بریسنك نه‌خانه‌سنده نه‌ده خارجده تغسل ایتمه‌مسی و آنلرك موجود حماملرینك یقدیرلمسی امر ایدلمشیدی .

قبیلره ارسال اولنان بومیسیونه‌رلراوستلرنده اسکی‌عبا واللرنده عصا بولندیغی حالده بشر، التیشر کشیلك طاقملرله مختلف جهتلر ایچون یوله روان اولدیلر . بونلر طاغلرك تنها و زیارت بنی آدمدن همان معرا اولان نقطه‌لرینی بعدالانتخاب انزوا کاهلرینی مغاره‌لرده، قایالرك اویوقلرنده قوردیلر . بونلرك کفاف نفس خصوصنده‌کی ریاضتلری، زهد عبادتده‌کی مداومتلری آز بر مدت ظرفنده قبیلرك مراقلرینی تحریك ایلدیکندن کندیلریله دوستانه تماسه باشلادیلر . طبابتده، آلات میخانیقیه‌ده وسائر فوائد حیات مدنیه خصوصاتنده‌کی وقوفلرندن طولایی بومبشرلر یواش یواش آرزو ایتدکلری نفوذی قازانمغه باشلادیلر . مبشر انزوا کاهلرندن هر بری معلومات اسلامیه تدریساتی ایچون بر مرکز حالنه کلمشیدی . مملکته یکی داخل اولان بوذاتلرك مکتسبات علمیه‌لری، خلقهٔ تدریسلری اطرافنده طوپلانمق ایچون بر خیلی طلبه جذب ایتمشیدی که بو طلبه بالاخره اسلامیتك مبشرلری صفتیله کندی وطنداشلری آره‌سنه عودت ایتدیلر و بو وجهله دین اسلام، قبیل مملکتنك هرطرفنده وحتی جزایرك صحرا جهتلرینه وارنجه‌یه قدر بوتون کویلرده انتشار ایلدی [١] .

بالاده‌کی وقعهٔ تبشیر ـ تلقینات اسلامیه کبی اولجه‌ده تلقینات خرستیانیه آلمش اولان ـ داخل مملکت قبائلی آره‌سنده اسلامیتك صورت ادخالنی تصویر ایدن برمثالدر . فقط افراد قبائلك خرستیانلق حقنده‌کی وقوفلری آزاله عاقبت بعض اعتقادات باطله‌یه منحصر قالمشیدی ؛ چونکه بونلر عالم نصرانیتك اقسام سائره‌سندن تمامیله آییرلمش، خرستیان معلمین روحانیه‌سنك تلقیناتندن محروم قالمش برحالده بولنیورلردی . بناءً علیه مسلمان مبشرلرینك تلقینات مذهبیه‌لرینه قارشو قونه‌بیله‌جك معین خرستیانلق اعتقاداتنه پك آز مالك ایدیلر .

---

[١] ترومله نام فرانسز محررینك Les Saints de L'Islam عنوانلی مسلمان اولیاسی حقنده‌کی اثرندن .

شمالی آفریقاده‌کی خرستیان کنیساسنك زوالی حقنده بوراده علاوةً ذکر ایدیله‌جك پك آز قیودسجلات قالمشدر . اون دوردنجی قرن میلادی مبادیسنده تونسك حوالیٔ جنوبیه‌سنده کائن الجرید نام محلی زیارت ایتمش اولان برمسلمان سیاحی [١] اورالرده ـ مشرف خراب اولمقله برابر ـ حالا اسکی خرستیان کلیسالری موجود اولدیغنی و مسلمان فاتحلرینك بونلری ییقدیرمیوب آنجق هر کلیسا قارشیسنده بر مسجد یاپدیرمش اولدقلرینی قید ایلر . ابن خلدون ـ اون دوردنجی قرن اواخرنده ـ قاستیلیه‌ن حوالیسنده خرستیان خلق حاوی کویلر بولندیغنی و بونلرك عرب فتوحاتی زماننده بری اورالرده بلا تعرض قالدقلرینی بیلدیرر [٢] . اون بشنجی قرنك ختامی صره‌لرنده تونس شهرنده یرلی برجماعت نصرانیه بولنیور و بونك افرادی اجنبی تجاری اولان خرستیان سکنه‌دن تمامیله آیری و فرقلی اوله‌رق کندیلرینه مخصوص بر محله‌ده اقامت ایدیوردی . بونلر تجاوزاته اوغرامق شویله طورسون اوراده‌کی سلطانك عساکر محافظه‌سنی تشکیل ایدن افرادی ویررلردی . قرال بشنجی شارلك ١٥٣٥ سنه‌سنده تونسی ضبطایلدیکی زمان ـ نصرانیتی محافظه‌ایلرندن طولایی ـ تبریك‌ایلمش‌اولدیغی کیمسه‌لرك ایشته بوجماعت افرادی بولندیغنده شبهه یوقدر [٣] .

شمالی آفریقاده یرلی خرستیان کنیساسنك بوقدر اوزون برزمان بقا بولمسی مسلمانلر طرفندن جبری اهتدالر وقوعه کتورلدیکی حقنده‌کی فرضیاتی حکمدن خیلی اسقاط ایدر ؛ حتی اوراده‌کی مختلفً حکومات عربیه امراسی جانبندن کوستریلن روح مساعدات حقنده باشقه دلائل کافیه بولنمامش اولسه بیله . حال بوکه بو امرای مسلمه خرستیان عسکرلر استخدام ایدرلر ، خارجدن کلوبده ملکلرنده تجارت و سائره سببلریله تمکن ایدن خرستیانلره سربستیٔ

---

[١] تجانی نام ذات‌که (آلفونس روصو) نام فرانسز محرری طرفندن عربجه‌دن مترجم : Voyage du Cheikh Et-Tidjani عنوانلی اثردن آلنمشدر .

[٢] دو ایسلان نام فرانسزطرفندن ترجمه ایدیلن (تاریخ الدول الاسلامیه فی المغرب) دن مأخوذ .

[٣] جزایرده فرانسز باش راهبی بولنمش اولان قاردینال (پاوی) نك کلیات آثارندن .

آیین دینی تأمینی بابنده معاهده‌لر عقد ایلرلردی . حتی پاپالر یرلی خرستیانلرك حمایه‌سی حقنده کندیلرینه نیاز دوستانه‌ده واو خرستیانلره‌ده مسلمان حاکملرینه صداقت کوسترمك توصیه‌سنده بولنورلردی [١] .

[١] صوك فقره‌ده‌کی روایات بالاده اسمی مذکور (دو ماس لاتری) نام‌فرانسزك تاریخندن آلنمشدر . بوپاپالرك اسملری : (اوچنجی ئه‌نوسان) ، (یدنجی غره‌غوار) ، (طوقوزنجی غره‌غوار) و (دوردنجی ئه‌نوسان) در .

بشنجی فصل

اسپانیا خرستیانلری آره‌سنده اسلامیتك انتشاری

عربلر ۷۱۱ (هجری ۹۳) سنه‌سنده اسلامیتی اسپانیایه صوقمشلردی . میلادك ۱۵۰۲ (هجری ۹۰۸) سنه‌سنده ایسه فردیناند و ایزابللا طرفندن صادر اولان برفرمان ایله بوتون اسپانیا قرالیتی داخلنده دین اسلام منع ایدلدی. بو ایکی تاریخ آره‌سندن کچن اعصار عدیده ظرفنده مسلمان اسپانیاسنده قرون وسطانك اك پارلاق صحایف تاریخیه‌سندن بریسی یازلمشدر . ایشته اومسلمان اسپانیاسنك نفوذی (پرووه‌نس) طریقیله آوروپانك دیگر مملکتلرینه کچدی و یکی بر شعرك سنوحنی ، یکی بر عرفانك حدوثنی موجب اولدی و آوروپانك طالب علمی (ره‌نه‌سانس) دورینه قدرفعالیت ذهنیه‌یه انشراح ویره‌جك نه‌دورلو فلسفه و فنه مالك ایدی ایسه آنی ایشته بو اسپانیادن آلمشیدی ؛ فقط حیات مدنیه‌نك بومظفریتی – یعنی شعر ، فن ، صنعت وفلسفه اکتسابی – بوراده‌خارج مبحث صاییله‌جق و نظردقت یالکز مسلمان حاکمیتی آلتنده بولنان اسپانیانك احوال دینیه‌سی اوزرینه دعوت ایدیله‌جکدر .

مسلمانلر ، دینلرینی اسپانیایه ادخال ایتدکلری زمان اوراده قاتولیك خرستیانلغی – آریه‌ن مذهبنه غلبه چالدقدن صوکره – قوتلی صورتده تأسس ایتمش بولمشلردی . طلیطله‌ده انعقاد ایدن آلتنجی دیوان روحانی تخته چیقان بوتون قراللرك قاتولیك مذهبندن ماعدا هیچ بردین ومذهبك موجودیتنه جواز ویرمه‌ملری ایچون یمین ایتمه‌لرینی تحت قانونیته آلدی وقاتولیك‌مذهبنه مخالف بولنانلر حقنده قانونك شدتله تطبیقنی قرارلشدیردی. صوکره‌دن وضع ایدیلن دیگر برقانون ایسه مقدس‌قاتولیك ورسالت کنیساسنه ، مؤسسات انجیلیه‌یه ، آباءنصرانیتك توصیفاتنه ، سنن‌مقدسه‌یه قارشورفع اعتراض وارائهٔ شك‌ایده‌بیله‌جك برکیمسه‌نك مصادرهٔ اموال وحبس دائمی ایله تجزیه‌سنی تعیین‌ایلدی . رهبان دخی کندی صنفلری ایچون اموردولتده

بر نفوذ متفوق الده ايتديلر [١]. ئه پسقپوسلرك وسائر رؤساى كنيسائيه نك - مهام امور دولته قرار ويرن ، قرالك انتخابنى تصديق ايدن وقرارينه اتباعدن امتناع ايلديكى تقديرده آنى خلع ايتمك ادعاسنده بولنان - مجلس ملى ده يرلرى واردى. رهبان نصرانيه احراز ايتمش اولدقلرى بو قوتلردن بالاستفاده اسپانياده كثرتله ساكن اولان يهوديلرى تعذيباته دوچار ايتديلر و بونلردن واقتيز ايدلمك ايستمينلره قارشو غدارانه صورتده شديد قرارلر اتخاذ ايلديلر. ايشته بو يهوديلر صوكره لرى كنديلرينى قورتاران عرب مستوليلرينى حامى و خلاصكار صورتنده قارشيلامشلر وضبط اولنان شهرلرده عرب فاتحلرى نامنه محافظلر تشكيل ايتمشلر ، و ايچنده بولندقلرى بلاد مستحكمه نك قاپولرينى آنلره آچمشلردى [٢] .

مسلمانلر اسپانياده بولنان اسيرلر طرفندن دخى سرور ايله استقبال ايدلمشلردى. بو اسيرلرك حالى داها اول اسپانياده اسكى جرمن قومنه منسوب بر خلقك تأسيس ايتمش اولديغى (غوتيق) حاكميتى آلتنده پك سفيلانه وپك بدبختانه بولنيوردى. بونلرك خرستيانلق حقنده كى وقوفلرى - كنديلرينه حريت و فوائد سائره قازانديره جق اولان مسلمانلرك طالعنه اشتراك آننده - بادئ تأمل و محاكمه برقوت تشكيل ايده ميه جك دركه ده سطحى ايدى . اسپانياده ايلك اهتدا ايدنلر ايشته پاى تذليل آلتنده طوتلمش اولان بو اسيرلر اولدى . ميلادك ٦٩٣ سنه سنه قدر موجوديتلرى معلوم اولان مجوسى خلقدن نه مقدار اشخاص باقى قالمش ايسه آنلرده اسيرلرك مثال اهتدالرينى تعقيب ايلديلر. صوكره خرستيان اصيلزاده - كاندن بر چوقلرى - يا حقيقى ايماندن ويا مقاصد اخرادن طولايى - يكى دينى قبول ايتديلر [٣] . متوسط و داها مادون صنوف ناسدن بر خيليسى ده اسلامه كلمشيدى كه بونلر - صرف ظاهرى اعتقاد ايله دكل - بر ايمان صحيح ايله اهتدا ايتمشلر ورهبانى كنديلرينى جاهل براقمش ، اهمال ايتمش ، اغراض دنيويه ايله سالكلرينى

---

[١] بوديسين نام آلمان محررينك Eulogius Und Alvar عنوانلى كتابندن .

[٢] اسپانياده كى مسلمان خاندانلرينك تاريخى حقنده احمد ابن محمد المقرى نك يازديغى كتابدن .

[٣] علماى مستشرقيندن (دوزى) نام ذاتك فرانسزجه يازديغى Histoire des Musulmans D'Espagne عنوانلى اثرندن .

یغما وتضیقه دوچار ایده‌کلش اولان بردیندن یوزچویرمشلردی[١] . بواسپانیا مهتدیلری برکره اسلامه‌کلدکدن صوکره دین‌متخذك الك‌خواهشلی‌طرفدارلری کسیلیورلردی . بونلر – هم کندیلری هم‌ده عائله‌لری – اهتدادن صوکره عرب اصیلزادکانی صنفنجه متخذ اولان کلیشی کوزل اطوارك ، طنطنه‌نك و اذواق حیاتیه‌نك ضدینه اوله‌رق مسلمان اصحاب تقواسنك قوی و صمیمی اولان مسلکنه اتباع ایدییورلردی .

خرستیان مؤرخلری، فتوحات‌اسلامیه صره‌سنده اسپانیاده‌کی اسکی (غوتیق) فضیلتلرینك تدنی ایتمش بولندیغنی و بواوصاف فاضله‌نك یرینی مؤنثیت اطوار رجال طوتمش اولدیغنی و بنابرین طرق سیأته طالوب کیدنلره جناب حقك برجزاسی اولمق اوزره حاکمیت اسلامیه‌نك تجلی ایتدیکنی یازارلر ؛ فقط ازمنهٔ جدیده تاریخنك شهادتی مواجهه‌سنده کنیسا مؤرخلرینك پك خایده اولان بوکبی بیاناتی تلقی بالقبول ایدیله‌مز .

حقیقتاً زمان کیجدکجه احوالك سمت صلاحه طوغری کیدیکنك علائمی کوریله‌میوردی . او صره‌لرده خرستیان ئه‌پسقپوسلری مسلمان امراسنك سرایلرنده‌کی مراسم‌مخصوصه‌ده عرض وجود ایدییورلر ، ئه‌پسقپوسلق دائره‌لری صاتیش ایچون مزایده‌یه قونیلیور ، دینسزلکلرندن شبهه ایدیلن اشخاص رهبر ناس اولمق اوزره بیوك راهبلکاره نصب ایدیلیورلر وآنلرده مقامات تالیه پاپاسلقلرینه عادی ومزیتدن عاری کیمسه‌لری مأمور ایلیورلردی [٢] .

پاپاسلرینك سیأت حیاتیه‌سیله سوء شهرت قازانمش بردیندن دونن و موجودیت روحانیه‌و اخلاقیه ایچون حوزهٔ اسلامیته برهوای موافق‌تنفس ایتمك آرزو ایدن کیمسه‌لر یالکز (الویرا) حوالیسی خرستیانلرندن عبارت بولنمدیغی مظنوندر . اکر مؤرخین کنیسائیه یازمش اولدقلری کتابلرده قید ایتلك ایستسه‌لردی اسپانیاده دخی – پاپاس بودونك حرکتنه مماثل برصورتده –

---

[١] آوغوست موللەر نام آلمان محررینك بالاده عنوان اصلیسی مذکور اولان شرقده وغربده اسلامیت حقنده‌کی اثرندن .

[٢] صامصون نام اسکی براسپانیالی محررك Sagrada Espana عنوانلی مجموعهٔ آثارده‌کی تاریخندن .

برچوق کیمسه‌لرك کنیسـای نصرانیتی ترك ایلدکلرینك امثالی بولورلردی . (بودو) متی لوئینك زماننده فرانسز سرای حکمداریسـنده بویوك رتبه‌لی بر راهب رسمی ایکن میلادك ۸۳۸ (هجری ۲۲٤) سـنه‌سنده موسویته دونمشدی ؛ تاکه ـ کندی قولی وجهله ـ کناهکار بر طرز حیاتی براقفله تدریجاً قوانین الٓهیه وجهله حرکته مقتدر اوله . نفوذ اسـلامیتك تأثیراتی طوردیرمق مقصدیله سکزنجی قرنك صوکلرینه طوغری جنوبی اسپانیا خرستیانلری آره‌سنه مأموراً کوندریلن ئه‌پسقپوس (ئه‌جیلا) اسپانیا پاپاسلرینی صاحبة الزوج قادینلردن مستفرشه طوتمقله اتهام ایتمشیدی [۱] .

اسپانیاده (آریبانیزم) دینیلن مذهب نصرانیتك اسکی (غوتیق) ناسـه مخصوص اولان شـکلندن هنوز باقی قالان احکام ، عربلرك استیلاسندن آز بر مدت مقدم اسپانیا کنیساسنجه احیاءً موقع تطبیقه قونلغه باشـلامشیدی . بو مذهب دخی ـ خرستیانلق حقنده‌کی احکامی ـ کندی احکامنه مشـابه کورینن یکی مذهبی قبوله اذهان ناسی حاضرلامش اولسه کرکدر . آندن براز صوکره تبدیل دیانت ماده‌سنده بوکا مماثل بر حال مشـاهده ایدلمشدی‌که اوده عربلرك استیلاسـندن مقدم آوروپای غربی‌ده وقوعه کلن اهتدا حادثه‌لرینك برنجیسیدر . شویله‌که : میلادك ٦۳٦ (هجری ۱۵)سنه‌سنده اسپانیانك (سه‌ویل) شهری ئه‌پسقپوسلغنه (سن ایزیدور) ه خلف اوله‌رق کچن (ته‌ئودیسقلوس) اسمنده بر روم اهتدا ایتمشیدی . بوذوات حضرت عیسانك اویله اعتقاد ایدلدیکی کبی اب ایله روح‌القدسه توحیداً بر رب تشـکیل ایتمدیکنی و آنجق جناب حق طرفندن اوغل اتخاذ قلنمش بولندیغنی ادعا ایلسندن طولایی باش ئه‌پسقپوسلقدن عزل ایدیله‌رك صفت روحانیه‌سی نزع اولنمشیدی . بونك اوزرینه (ته‌ئودیسقلوس) قالقوب عربلره التحاقه کیتدی و آنلر آره‌سنده اهتدا ایتدی [۲]

فتوحات اسلامیه ابتدالرنده نه تعدیات دینیه ، نه‌ده جبری اهتدالر وقوعه

---

[۱] آلمان مؤلفلرندن (آدولف هلفریخ) نام ذاتك Die Spanische Ketzer Geschichte عنوانلی کتابندن .

[۲] بوقصه اسپانیانك اسکی قیودات کنیسائیه‌سی حقنده لاتینجه اوله‌رق یازیلان آثاردن مستخرجدر .

دائر هیچ بر حادثه ایشیدلمدی . فی‌الحقیقه مملکتك اله کچورلمسنی الك چوق تسهیل ایدن بر حالده فاتحلرك نصرانیت مواجهه‌سنده اتخاذ ایلمش اولدقلری وضعیت مساعده‌کارانه‌در. خرستیانلرك یکی حاکملردن یکانه شکایتلری کندیلرینك خرستیان اولمیان تبعه‌دن فرقلی صورتده ویرکو معامله‌سنه تابع طوتلملری یعنی تکلیفات شخصیهٔ معتاده وجهله زنکینلرندن قرق سکز ، اورته حاللیلرندن یکرمی دورت و ایشجی صنفندن اون ایکی درهم ویرکو طلب ایدلمسیدر . بو ویرکو خدمات عسکریه بدلی اوله‌رق طلب ایدلدیکندن یالکز تام‌الصحه اولان ارککلردن آلنور و صبیان ، نسوان ، فقیران ، مناستر نشینان ایله علیللر ، مریضلر، اسیرلر آنك تأدیه‌سندن استثنا ایدیلورلردی . بوویرکوایسه خرستیان مأمورلر طرفندن تحصیل ایدلدیکندن او قدر مزعج وعذابلی کورونمزدی .

قوانین اسلامیه‌نك مقتضیاتنه تجاوز مستثنا اولمق اوزره خرستیانلردن متهم ومدعی علیه اولانلر کندی مذهبداشلرندن بولنان حاکملر طرفلرندن کندی قانونلری وجهله محاکمه ایدیلورلر ودینی خصوصاتك ایفاسنده مداخله‌دن مصون قالورلردی . قاتولیکلره مخصوص اولان عبادات دینیه‌دن برنوع (قربان آیینی) بخوردانلر یاقیله‌رق ، چاکلر چالینه‌رق و سائر مراسم عبادت اجرا ایدیله‌رك وقوع بولوردی . کذلك موعظه‌لر ویریلور ، مغنیلر طاقمی طرفندن آلهیلر اوقونور وخلاصه کلیسا مراسمی بروجه معتاد اجرا ایدیلوردی . تنزیل صنف مقصدیله ـ سوریه ومصرده اولدیغی کبی ـ خرستیانلرك آریجه البسه اکتساسنه مجبور طوتلدقلری آشکاردر . هرحالده طوقوزنجی قرنده رهبانك غیری خرستیانلر عربلر کبی تلبس ایدرلردی . بر زمانلر یکیدن کلیسالر انشاسی ایچون مظهر مساعده‌ده اولمشلردی . موجود و حال انکشافده بولنانلرینه ضمیمةً تارك دنیالرایچون مناسترلرك وتاركهٔ دنیالرایچون انزاخانه‌لرك ـ مسلمان مأمورلری طرفندن دوچار مداخله اولمقسزین ـ مجدداً تأسیس ایدلمش اولدقلرینی او زمانك آثار تاریخیه‌سنده اوقورز . [١] مناستر نشینلر طریقتلرینه مخصوص اولان یوکلی انتاریلرله عمومی یرلرده کورینورلر وراهبلر مسلك روحانیلرینك

[١] لاتینجه محرر Memoriale Sanctorium عنوانلی اثر قدیم وعظیمده

علاماتنی صاقلامغه هیچ ده حاجت حس ایتمزلردی . ینه عین زمانلرده اعتقاد دینیلری خرستیانلری بویوك مأموریتلرله سرایلرده مستخدم اولمقدن آلیقویمازدی . [١]

قدرت سیاسیه‌لرینك ضیاعیله ائتلاف حاصل ایده‌بیلن خرستیانلر ایچون موجب شکایت احوال یوق کبی ایدی . شایان دقت احوالدن اولدیغی اوزره بوتون سکزنجی قرن میلادی مدتجه تك بر عصیان تشبثی کورلمشیدی که (بجا) نام محلده حادث اولان بوتشبثده عرب رؤساسندن برینك اثرینه اتباعدن ایلری کلمشیدی . خرستیان حاکمیتی آلتنده یاشامق امنیه‌سیله فرانسز حدودی داخلنه هجرت ایلمش اولان خرستیانلر کیری‌ده براقدقلری دینداشلرندن البته داها اییی بر حالده بولنمیورلردی . حتی شارلمان ٨١٢ سنه‌سنده اسپانیادن رجعت ایلدیکی اثناده اوردوسنی تعقیباً کلن خرستیان مهاجرلرینی ایمپراطورلق ضابطلرینك زورباجه ارتکابلرینه قارشو برای حمایه مداخله‌یه مجبور قالمشیدی . آندن اوچ سنه صوکره مقام حکمداری‌یه کلن برنجی – ویا لقب دیکرله متقی – لوئی بو مهاجرلر لهنده بالخاصه امرنامه اصدار ایلدیکی حالده مهاجرین مذکوره کندیلرینه ویریلن اراضینك اشراف مملکت طرفندن غصب ایدلمسندن طولایی تکرار عرض شکوایه مجبور قالمشلردی . بو فنالق آنجق برمدت ایچون توقیف ایدلمش ایسه‌ده صوکره ینه باش کوسترمشیدی . کندی لهلرنده صادر اولان اوامر ، بیچاره ملتجیلرك حالنی داها زیاده قابل تحمل ایتمکه مداراولمه‌مدی . مسلمان حاکمیتندن قاچمقله کندیلرینی خرستیان اخوانك آغوش مرحمتنه آتمق ایستین بوبدبختلری برکره داها سوء معامله‌یه معروض قالمش ومنفور صایلمش کوریرز .

اسپانیاده حکومت اسلامیه‌نك خرستیان تبعه مواجهه‌سنده اتخاذ ایلمش اولدیغی مسلك مساعده‌کارانه و ایکی دین سالکلری آره‌سنده سربسته وقوعه کلن اختلاطلر بو ایکی جماعت بیننده بعض مرتبه امتزاج حصوله کتورمشیدی . مسلمان فاتحلری علیهنده طعن و تشنیع یاغدیره کلن (بجا) شهرینه منسوب

[١] ویشو نام انکلیزك Arabic Spain عنوانلی اثرندن

(ایزیدور) عبدالعزیز بن موسانك قرال (رودریق) دن طول قالان قادینله ازدواجنی بلا مواخذه قید ایلمشدر [١] . بر چوق خرستیانلر عرب اسملری آلمشلر و ـ ولوکه ظواهره عائد اولسون ـ مسلمان قومشولرینك بعض احوالده عادتلرینی تقلید ایتمشلردی ؛ مثلا بعضیلری چوجقلرینه ختان یاپدیررلردی . برچوقلری‌ده « واقتیز ایدلمه‌مش بت‌پرستلر » دیه آد طاقمش اولدقلری مسلمانلرك اکل وشرب خصوصنده‌کی اعتیادلرینه امتثال ایدرلردی .

عرب حکومتی آلتنده‌کی اسپانیا خرستیانلرینه اطلاق ایدیلن (موزاراب) تعبیری ـ که مستعربدن غلطدر ـ اوبابده تحصل ایدن میلاره دائر بر معنیدارلغی حائزدر . مملکتك هر طرفنده لسان عربك تحصیلی لاتینجه تدریساتك یرینی سرعتله طوتمغه باشلامشدی [٢] . بویله‌جه خرستیانلق آلهیاتنك لسانی اولان لاتینجه اهماله وکیت کیده نسیانه اوغرامشدی ؛ حتی یوکسك مقاملی رهباندن بعضلری لاتینجه‌نك طوغریجه یازیلوب اوقونمسی خصوصنده کوستردکلری جهالت سببیله کندی کندیلرینی رذیل ایلمشلردی . صفت روحانیه‌یی حائز اولمیان کیمسه‌لرك بوکبی موادك اکتسابنده رهباندن زیاده سعی واهتمام کوستره‌بیلمسی ایسه البته انتظار ایدیله‌مز . بوحالدن طولایی براسپانیا مؤلفی ٨٥٤ ده یازمش اولدیغی براثرده [٣] خرستیان وطنداشلرینه قارشو آتی‌ده‌کی سرزنشلرده بولنمشدر :

« مسلمانلرك احکام مقدسه‌لرینی تدقیق‌ایلدیکمز وطرق فلسفه‌لرینی ـ داها طوغریسی تفاخرات حکمت فروشانه‌لرینی ـ تعلم ایچون آنلرله اجتماع ایتمکده بولندیغمز وبونی‌ده آنلرك خطالرینی رد مقصدیله دکل آنجق لسانلرینك لطافت ، فصاحت وجاذبه‌دار نفاستی ایچون یاپدیغمز حالده انجیلك تتبعنی اهمال ایلیورز . کتب مقدسه‌مزك تتبعنه طالمش اولان آباء لاتینیه‌نك آثارندن بریسنه نظر مطالعه

---

[١] لاتینجه اوله‌رق محرر مجموعهٔ وقایعك Isidori Pacensis Chronicon قسمندن مأخوذ .

[٢] فون شاق نام آلمان مؤلفنك Poesie Und Kunst der Araber in Spanien عنوانلی اسپانیا عربلرنك اشعار وصنایعنه دائر اولان کتابندن .

[٣] لاتینجه Alvari Cordubensis Epistolae عنوانلی اثرده .

حصر ايدن عالم برآدمى شيمدى نرەدە بولەبيلورز ؟ بول سوزلى ، نازك طورلى خرستيان كنجلرمز البسەلرى ، آرابەلرى ايلە كوستريش ياپمقدە وياپانجيلرك علوميلە شهرتشعار اولمقدەدرلر . عربك فصاحت وبلاغتى ايلە سرمست اولمشلر ، مسلمانلرك كتابلرينى هوسلە مذاكرە ايدرلر ومندرجاتنى حرص ايلە بلع ايلرلر . بونلر كنيسا ادبياتندن هيچ برشى بيلمدكلرى وطوغريجە جنتدن آقوب كلن انهار كنيسائيە اوزرينە حقارتلە باقدقلرى حالدە آثار اسلاميەيى شعشعەلى بربلاغتلە مدح ايدوب كيدرلر . خرستيانلر كندى قانونلرندن اوقدر جاهل بولنمقدە ، لاتينلر كندى لسانلرينە اوقدر آز دقت عطف اتمكدەدرلركە بوتون خرستيان خلق ايچندە بردوستك صحتنى صورەجق قدر بسيط برمكتوبى آكلاشيلەبيلور صورتدە طوغرى يازمغە قادر بيكدە برگشى آنجق بولنور . حال بوكە هرصنف ناسدن بونجە حذلە عربجەنك ادوار بلاغتشارينك صحايفنى معلوماتفروشلق ايچون قاريشـديرر طوررلر . بونلر – هر مصراعى عين حرف ايلە بيتن – عربجە شعرلر دخى يازەبيلورلر وبوندە ياپانجيلردن (عربلردن) زيادە لطافت بلاپروازانە ومهارت قافيە پرورانە تشهير ايليەبيلور . »

عربك پارلاق ادبياتى زيادەسيلە جاذبە حصـولە كتورديكى و هوسلە تتبع ايدلديكى حالدە خرسـتيان آثارى اوزرە تعليم كورمك ايستينلر پك آز مواد تدريسـيەيە مالكديلر ؛ حتى عادى درجەدە معلومات ايدنمك ايچون بيلە لازم كلن معلملرى مشكلاتلە بوليورلردى . زمان كيچدكجە بو احتياجات تدرسيەدە آرتيوردى . مستعرب دينلن بوخلق آراغون قرالى (آلفونسو) يە كوندردكلرى براستدعادە بيانات آتيەدە بولنمشلردى : « بزلردە اجدادمز كبى شو آنە قدر ياپانجيلر ايچندە يتشدك . واقتيز ايدلمش بولنديغمزدن خرستيانلغك اوامر دينيەسنى ايفا ايديورز ؛ فقط مقدس دينمز اوزرە لايقيلە تعليم كورەبيلمك ايچون قدرتمز هر وقت تعلق ايتميور ؛ چونكە بونجە زماندر بزە ظلم ايدن كافرلرە [١] تابع بولنديغمزدن ناشى پاپالقدن ويا فرانسەدن معلملر ايستمكە اصلا جسارت ايدەمدك . اورالردەكى معلملردە اطاعتە مجبور قالديغمز كافرلرك قورقوسـندن طولايى كنديلكلرندن كلەمەمشلردى . »

---

[١] مسلمانلر مراد ايدلمشدر .

مسلمانلره بوقدر یقین تماسدن و آنلرك ادبیاتی بوقدر تتبعدن آکلاشیلدیغی اوزره حتی (الوار) کبی پك متعصب براسلامیت معارضی قرآن کریمك محاسن و اعجازدن مرکب بولنمسی حسبیله خرستیانلرك آنی اوقویوب تحسین ایتمکدن کندیلرینی آله‌مدقلرینی اعتراف ایتمشدر . بوندن طولایی نفوذ دینی تأثیراتی بولنوب بولنمدیغنی تحری ایتمکلکمز طبیعی کورینور وحقیقتاً آثار نفوذ موجودر.
میلادك ٨١٠ تاریخنده طلیطله ئه‌پسقپوسی بولنمش اولان (ئه‌لیپاندوس) نام راهب ـ که بنی آدمدن بولنان عیسانك طبیعت واسطه‌سیله دکل اتخاذ طریقیله ابن‌الله اولدیغنه‌اینانان برعالم و (متخذین) دینیلن‌مذهب‌الحادك برشارحی‌ایدی ـ بو فکر الحاده مسلمانلره اولان صیقی و دواملی احتلاطی طولاییسیله ذاهب اولمش بولنمقله معروف ایدی . بویکی مذهب اسپانیانك برچوق قسمنده انتشار ایتمش و قتالونیا ئه‌پسقپوسلرندن (فلیکس) دلالتیله فرانسه حمایه‌سنده بولنان (سه‌پتیمانیا) حوالیسنه قدر بیله توسع ایتمشیدی . ئه‌پسقپوس فلیکس ، شارلمانك بالذات ریاست ایتدیکی بر دیوان رهبان مواجهه‌سنه کتوریله‌رك خطاسندن طولایی ندامت و رجوعه سوق ایدلمشیدی ؛ فقط اسپانیایه عودتندن صوکره ینه اسکی الحادینه دوشمش ایدی که بوده مطلقا ـ اوزمان پاپا بولنان اوچنجی (له‌ئون) ك ادعاسنه کوره ـ اعتقاد مماثله ملك اولان کافرلرله تماسندن ایلری کلمشیدی . مسلمانلره اولان تماسك نفوذی اهل کنیسانك باشلیجه‌لری اوزرنده بودرجه جاری اولنجه اونفوذك سائر اسپانیا خرستیانلری اوزرنده‌کی تأثیرینك پك بویوك بولنمش اولدیننه حکم ایدیله‌بیلور . فی‌الواقع میلادك ٩٣٦ سنه‌سنده طلیطله‌ده انعقاد ایدن دیوان رهبان ، عقائد نصرانیتك صافیتی افساد ایده‌جك هر دورلو احتلاطلرك اوکنی آله‌بیله‌جك وسائطی تذکر ایلدی .

مسلمان ایمان وعملنك بونفوذلری ـ معین اولان اهتدا تشبثلرینه انضمام ایدنجه ـ صرف تماس واحتلاطك غیری برشیئ مستلزم اوله بیله‌جکی وعرب قاندن بولنمایان مسلمانلر دیمك اولان (مووالّلاد) لرك تزیید عددینی وجوده کتوره‌بیله‌جکی آکلاشیلیور . بو مولدلرك احفادی آره‌سی چوق کیجمکسزین مملکتك بویوك ومهم بر فرقه‌سنی تشکیل ایتمشلردی . حتی بالآخره

اهالينك اكثريتنى تشكيل ايدن مولدلرك داها طوقوزنجى قرن ميلادى بدايتنده عرب حاكميتنى صارصمغه بيله تشبث ايتدكلرى و كيت كيده اسپانيا مسلمانلرى ايچنده بر فرقهٔ مليه اولەرق فعلاً اثبات موجوديت ايلدكلرى آكلاشيليور .

بو يكى مسلمانلرك تاريخ اهتدالرى حقنده تفصيلات يوق كبيدر . بو اهتدالرك امثالى حاكميت اسلاميەنك صوك كونلرينه قدر كوريله كلمشيدى . حتى ١٤٨٧ (هجرى ٨٩٣) سنەسنده فردينانت وايزابللا اوردوسى مالاغايى ضبط ايتديكى وقت اوراده بولنان و خرستيانلقدن دونمش اولان كيمسەلرى سيورى اوجلى قاميش چوبوقلرى ايله اشكنجه صورتيله قتل عام ايتديرمشدى . بوندن ايكى سنه صوكره (پورجەنا) نك تسليمنى مؤدى اولان مقاوله ايله (ارتداد) ايتمش اولانلرك خرستيانلغه رجوعه اجبار ايدلمەمسى ايچون بالخاصه وعد آلنمشيدى [١] .

مهتديلردن بعضلرى محاكم طرفندن تعيين ايديلن مجازات نقديەدن قورتلق امليله اسلامه كلمشلردى ؛ فقط اكثريسنى اسلاميتك نفوذ غالبهٔ معنويەسى قازانمشيدى . اونفوذ اسلاميت كه اهتداسى ملحوظ اولانلر مواجهەسنه پارلاق مدنيتنك آثار سحارانەسى ، شعرى ، فلسفەسى و ادراكى جاذب ، تخيلى جالب صورتده معين اولان صنايعى ايله تمثيل ايدلمكده ايدى . عرب فاتحلرينك كوسترمش اولدقلرى علويت قهرمانانه دخى اوصاف مردانه و فضائل نجيبانەنك انكشافى ايچون آچيق بر ساحه حصوله كتورمشيدى . بويله بر مسلك ايسه اسپانيالى غير مسلم تبعه ايچون قاپالى قاليوردى . كذلك مسلمانلرك علوم و ادبياتنه قياس ايدلديكى زمان خرستيان علوم و ادبياتى پك فقير و ضعيف كورنمش اوللميدر . مسلمان علوم و ادبياتنك تحصيلى دخى دين اسلامك اتخاذينه آيريجه بر محرك مشوق خدمتنى ايفا ايديوردى . بوندن ماعدا اسپانيادەكى اسلاميت ـ باشنده متقى علماى عقائد بولنديغى حالده ـ ديندار ذهنيتلره صاحب عزم واتقا برفرقهٔ ناجيەنك مصفا جاذبەلرينى عرض

---

[١] لى نام انكليز محررينك Moriscos of Spain ; their Gonversion And Expulsion عنوانيله اسپانيا مسلمانلرينك اهتداويا تغريبلرى حقندەكى كتابندن .

ایدییوردی . بو دیندار وخالص مسلمان حزبی امور دولت اوزرنده بر نفوذ متفوق اجرا ایدییور ، دینی واخلاقی اصلاحات اجراسی اوغورنده صمیمیتله مجاهده ایلیوردی .

اسپانیاده‌کی مسلمان اهالینك آتشین بر حس دینی‌یه مالکیتلرینی وخرستیان خلقك اسپانیا حدودی ایلریسنده بولنان دینداشلریله متفقاً اجرای دسائس ایله حکومت اسلامیه‌یی تهییج واغضاب ایده‌کلدیکنی نظر ملاحظه‌یه آلور ایسه‌ك بونلره رغماً حاکمیت مذکوره آلتنده اسپانیانك تعدیات دینیه‌دن مستثنا صورتده آزاده قالمش اولدیغنی درك ایده‌رز. نفسی قصداً تجربه دوچار ایتمك صورتیله گویا دین اوغورنده (شهید) کیدن اوچ ویا دورت حادثه استثنا ایدیلورسه مسلمان حاکمیتنك بوتون زمان موجودیتنده تعدئ مذهبی اطلاقنه تقرب ایده‌بیله‌جك حالات بولنماز ؛ بوده طوقوزنجی قرنده قرطبه شهرنده ظهور ایدن « بالاختیار شهید اولمق » مجنونلغنی منع ایچون حکومت اسلامیه‌نك اتخاذ ایلمش اولدیغی تدابیر شدیده‌دن عبارت قالور . او زمان اسپانیانك بو حوالیسنده خرستیانلر آره‌سنده یك متعصب بر گروه پیدا اولمشیدی . بو حزب افرادی میدانده هیچ بر سبب یوق ایکن علناً مسلمانلرك دینلرینی تحقیر و پیغمبرلرینه سب ایدرلر و تعصب نصرانیلرینه سرسریجه بر جریان ویرمك ایچون قصداً کندی اوزرلرینه جزای اعدام دعوتنه چالیشورلردی .

اختیار ذاتی ایله قربان کیتمکه اولان بو ابتلای عجیب ٨٥٠ ایله ٨٦٠ (هجری ٢٣٦ ایله ٢٤٦) سنه‌لری بیننده بالخاصه پاپاسلر ، مناسترنشینلر وتارکهٔ دنیالر آره‌سنده گوریلوردی . غالبا مناسترلرینك کمرلری آلتنده و سکونت ایچنده خرستیانلق نفوذینك زوالنی وغیرت دینیه‌نك غیوبتنی دوشونه‌ـ کافرلر حاکمیتك حریت مذهبیه حقنده‌کی مساعداتی سببیله ـ اللرندن چیقمش اولان تاج شهادتی اسلامیته و پیغمبر مسلمینه شدتلی صورتده هجوم ایدرك تکرار قازانمق ایستمشلردی ! بو گیلردن (ایساق) نامنده بر مناسترنشین بر گون حضور قاضی‌یه وارر و دین اسلام حقنده کندیسنه معلومات ویرلمسی آرزو ایدییورمش کبی گورینور . قاضی آکا احکام اسلامیه حقنده ایضاحات

ویرنجه اوده بردنبره طاشقینلقله شو یولده تفوهاتده بولنور : « .... سزه یالان شیلر تلقین ایتمش ؛ اللهده آکا لعنت ایتسون. سیأته مملو اولدیغی حالده بونجه انسانلری خسرانه سوق ایتمش وجهنمك اسفل سافلیننه چکوب کتورمش. ایچنه شیطان کیرمش و ابلیسپسندانه حقه‌بازلقلر ایده‌رك سزلرده مرض حاصل ایتمك ایچون بر قدح مهلك شراب ویرمش . جرمنی ابدی لعنت ایله چکه‌جکدر . مادامکه ذوی‌العقولدنسك ، نیچون کندیکی بونجه محاطره‌لردن تخلیصه چالیشمیورسك ؟ نیچون بو معلول احکام اعتقادیه چیپانتی دیشوب آتمیورسك و دین عیسوینك انجیلنده سلامت ابدیه آرامیورسك ؟ »

باشقه برزمانده‌ده بوقبیل متعصب خرستیانلردن ایکیسی برمسلمان مسجدینك ایچنه طالار ودین اسلامه قارشو سب ولعنت یاغدیرر وبونك آکا سالك اولانلر اوزرینه جهنمك آتش تخریباتنی جلب ایده‌جکنی سویلرلر. واقعا بومقوله اهل تعصبك عددی کثرتلی دکلدی . مع‌مافیه حکومت اسلامیه بوندن تلاشه دوشدی وکندی اداره‌سی علیهنده بوکبی تحقیرات اجراسنك وسب‌وشتم حقنده‌کی قانونتی بوقدر مهمسه‌مه‌مکك مسلمانلر آره‌سنده عدم خشنودیی وعمومی برقیامی تولید ایده‌بیله‌جکی احتمالنی ملاحظه ایتدی. بناءً علیه ٨٥٣ (هجری ٢٣٩) سنه‌سنده برنجی محمد طلیطله خرستیانلرینه قارشو برتأدیت اوردوسی کوندردی . روایته نظراً بوحکمدار اوراده‌کی خرستیانلرك قتل عامنی امر ایتمش ایدیسه‌ده خرستیانلر آره‌سنده عقلی باشنده بولنانلرك بوکبی شیلرده مدخللری بولنمدیغی کندیسنه آکلادیلنجه یالکز سب و شتم حقنده‌کی قانونك صوك شدتیله تطبیقنی امر ایتدی . اهل کنیسا آره‌سنده‌کی حزب معتدل ، حکومتك قرارینه مظاهرتده بولندیلر ، ئه‌پسقپوسلرده فنالغه سبب اولان متعصبلری آفروز ایتدیلر . او حرکات تنکیلیه حقنده‌کی قراری تذکر ایچون ٩٨٣ (هجری ٣٧٣) سنه‌سنده بر دیوان مخصوص رهبان انعقاد ایتمشدی . آندن صوکره دخی اوته‌ده بروده بر قاچ شهادت اختیاریه حادثه‌لری کورلمش ایدیسه‌ده اسپانیاده عرب حاکمیتنك دوامی مدتنجه بوحادثات تکرر ایله‌مشیدی .

فقط (المراوده) نام بربر خاندانی آلتنده و اون ایکنجی قرن میلادی

مبادیسنده مسلمانلرك علوم الٓهیات اربابنك جوشغون قسمی آره‌سنده بر تعصب جریانی حصوله كلدی . بو حركت متهیجه‌دن ناشی خرستیانلرله برلكده یهودیلر وحتی مسلمانلرك شاعر ، فیلسوف ومنشی كبی حریت افكار صاحبلری دوچار تعذیبات اولمشلردی . شوقدر كه بوقبیل حادثه‌لر اسپانیاده‌كی امرای اسلامیه‌نك خرستیان تبعه مواجهه‌سنده اتخاذ ایده‌كلمش اولدقلری قاعدهٔ مساعده‌كارانه‌یه امثالی آز كورلمش استثنالر تشكیل ایدرلر .

(موریسقوس) دینیلن اندلس مسلمانلری بقایاسندن بر ذات ١٦١٠ (هجری ١٠١٩) سنه‌سنده مذكور مسلمانلرك آرتق تمامیله مملكتلرندن سوزیلوب چیقارلدقلری بر صره‌ده (انكزیسیون) مظالمنی پروتستو ایدركن كندی دینداشلرینك وقتیله خرستیانلره بخش ایتمش اولدقلری مساعدات حریتپرورانه‌یی اخطار مقامنده افادات آتیه‌ده بولنمشیدی :

« بزم مظفر اجدادمز اللرنده قوت بولندیغی دورلرده اندلسدن خرستیانلغی تمامیله قالدیرمق ایستدیلرمی ؟ سزك اجدادكز آنلرك زنجیر حاكمیتنه مربوط ایكن آنلر خرستیانلرك آیین دینیلرینی كمال سربستی ایله اجرا ایتملرینه تحمل ایتمدیلرمی ؟ هر هانكی برملت سیف اسلام ایله دائرهٔ فتحه كتورلمش اولسه اوملت افرادینك معتدل برخراج سنوی تأدیه‌سی مقابلنده اعتقادات قدیمه‌سنك ـ ولوكه بو اعتقادات باطل بولنمش اولسون ـ محافظه ایدلمسنی بزم پیغمبرمز قطعیتله امر ایتمه‌مشمیدر ؟ اكر اوزمانلر اهتدا ایچون جبر وقوع بولمش ایدیسه اوده ذكره دكمه‌یه‌جك قدر اندر ایدی ؛ حتی بو اندر اوله‌رق وقوعه كلن اجباریله قلبلرنده مخافةالله ومخافةالرسول‌الله بولنمیان كیمسه‌لر طرفندن ارتكاب ایدلمشدی . بوكبی كیمسه‌لر حركتلرینك اركان واحكام اسلامیه‌یه تمامیله ضد اولدیغنی بیله‌رك او ارتكابده بولنمشلردر . نقاط اعتقادیه اختلافندن طولایی سزك منفور (انكزیسیون) كزه مشابه بر خونریز محكمهٔ رسمیه‌نك بزده مثالی بولندیغنی ادعا ایده‌مزسكز . شبهه‌سز دینمزی قبول ایتمك ایستینلره بزم آغوش اخوتمز دائما آچیق بولنور ؛ فقط قرآن كریم وجدان اوزرینه اجرای تغلب ایچون بزه قطعیاً مساعد بولنماز . بزم دینه كتوردیكمز كیمسه‌لر هردورلو

مظاهراته نائل اولورلر ووحدانیت خدایه وپیغمبرمزك رسالتنه شهادت کتورر کتورمز بلاقید وشرط بزلردن صاییلورلر ، قیزلرمزله تأهل ایدرلر وشرفلی ، فائده‌لی وداعیٔ اعتماد مقاملرده استخدام اولنه‌بیلورلر . بز یالکز آنلرك بزم کبی تلبس ایتملری و ـ وجدانلرینی تدقیق ایتمکسزین ـ ظواهره کوره حقیقی مسلمان کورنملری لزومیله اکتفا ایده‌رز . شو شرطله که آنلر دینمزی آچیقدن آچیغه دوچار تزییف وطعن ایتمسونلر . آنجق بویله بر حاله تصدی ایتدکلری تقدیرده اوکیلری حقیقةً تجریم ایلرز ؛ چونکه کندی رضالریله کلمشلر وجبراً کتورلمه‌مشلردر . » [١]

اسپانیاده‌کی یرلی مسلمانلرك « ارتداد واهانت » لردن باحث اولمق وممکلتدن طردلرینی توصیه ایتمك مقصدیله بلنسیه (والانسیا) باش ئه‌پسقپوسی طرفندن تنظیم ایدیلوب ١٦٠٢ (هجری ١٠١١) سنه‌سنده قرال اوچنجی فلیپه تقدیم اولنان مخطره‌ده اسلامیتك بو روح مساعده‌کارانه‌سی باشلیجه بر ماده تشکیل ایلر . بو مخطره‌ده تورکلرك وسائر مسلمان دولتلرك غیرمسلم تبعه‌لرینه حریت وجدان بخش ایلدکلری بالمناسبه اعتراف ایدلمشیدی .

اسپانیا خلقنك قلبلرنده اسلامیتك نه قدر درین صورتده کوك صالمش اولدیغنه شو حال ایله‌ده حکم ایدیله‌بیلورکه ١٦١٠ (هجری ١٠١٩) سنه‌سنده (موریسقوس) دینیلن یرلی مسلمانلرك صوك قافله‌سی طرد ایدلدیکی زمان بوبیچاره‌لر یوز سنه‌دن بری ظاهراً خرستیان کورونمکه مجبور قالمقله برابر ینه دین اجداده مربوطیتلرینی اظهار ایتمشلردی . قرناطه‌نك سقوطندن بری وقوعه کلن مهاجرتلره رغماً موریسقوسلردن اك صوك طرد ایدیلن قافله‌لرك عددی بشیوز بیکه بالغ ایدی . شهرلر ، کویلر بوشانمش وأولر ییقیلوب خراب اولمش ویکیلرینی یاپه‌جق کیمسه‌لر بولنه‌مامشدی . بو موریسقوسلرك طمارلرنده پك آز عرب قانی قاریشیق ایدی ؛ بوبیاناتی مؤید اولان دلائل بورایه نقل ایدیله‌میه‌جك قدر اوزوندر . بو بابده یالکز بر نقطه ذکر ایده‌لم که اوده ١٣١١

---

[١] قدیم انکلیز محررلرندن (مورغه‌ن) نام ذاتك Mahometism Expiained عنوانلی کتابندن مأخوذ .

(هجری ٧١١) سنه‌سنده یازلمش برمکتوبدن مستخرجدر . آکا نظراً قرناطه شهرنده ساکن بولونان ایکی یوز بیك مسلمانك یالکز بش یوز قدری عرب عرقندن ایدی . باقیسی تماميله اسپانیا مهتدیلری احفادندن بولنیوردی . خاتمهٔ کلام اوله‌رق شوراسنی‌ده قید ایده‌مٔ که اسلامیت اسپانیاده‌کی موجودیتنك صوك کونلرینه قدر مهتدی قازانمشدر . بوندن طولاییدرکه ١٤٩٩ (هجری ٩٠٥) سنه‌سنده یعنی قرناطه‌نك سقوطندن یدی سنه صوکره حادث اولان احوالی یازارکن بر مؤرخ شو حقیقته نظر دقتی جلب ایتمشدر ؛ اوده اویله بر زمانده بیله مراکشلیلر آره‌سنده یاشایان بعض خرستیانلرك حضرت محمدك طریق دینیسنه سلوك ایتملریدر . [١]

[١] انکلیز مؤلفلرندن (ایستورلین ماکسوه‌ل) نام ذاتك Don John Of Austria عنوانلی کتابندن .

آلتنجی فصل

آوروپاده تورکلر اداره‌سنده‌کی خرستیان ملتلری آره‌سنده انتشار اسلامیت

عثمانلی تورکلرینك نامی آوروپای غربی‌ده ایلك دفعه اوله‌رق اون اوچنجی قرن میلادی بدایتنده ایشیدلمشیدی . بونلر اوصره‌لرده اللی بیك کشی‌یه بالغ اولدقلری حالده مغوللردن قاچیورلردی . بالآخره قونیه سلطاننك امدادینه یتشدیلر و آنك کرك مغوللر و کرك روملر علیهنده‌کی سفرلرنده خدمتلر ایتدیلر . بوندن طولایی آسیای صغرانك شمال غربیسنده کائن بعض حوالی کندیلرینه ویرلدی . ایشته بوراسی استقبالك عثمانلی ایمپراطورلغی شکلنی آلان مملکتك محوری مثابه‌سنده ایدی ؛ او ایمپراطورلق که انقسامه اوغرامش سلچوق تورکلرینك مالك اولدقلری اوفاق حکومتلری برر برر بلع ایتدکدن صوکره آوروپا طرفنه آتیلمش و ١٦٨٣ (هجری ١٠٩٠) سنه‌سنده ویانه قاپولرینك اوکنده داها زیاده توسعنه قارشو سد چکلنجه‌یه قدر قراللق آرقه‌سنه قراللقلری ضمیمهٔ ممالك ایتمشیدی .

عثمانلیلر آسیای صغراده‌کی توسعلرینك داها ایلك کونلرندن اعتباراً خرستیان تبعه‌یه مالك اولمشلر و آنلر اوزرنده اجرای احکام اداریه ایتمشلردی ؛ فقط ١٤٥٣ سنهٔ میلادیه‌سنده شرق ایمپراطورلغنك اسکی پایتختی اللرینه دوشونجه‌یه قدر حکومت اسلامیه ایله اوراده‌کی کنیسای نصرانیت آره‌سنده براساس معین اوزره قطعی مناسبات وجود بولمامشدی . استانبولك ضبطی واو شهرده آسایشك اعاده‌سی اوزرینه سلطان محمد ثانینك ایلك اجراآتی کندیسنی روم کلیساسنك حامیسی اعلان ایدرك خرستیانلرك بیعتنی تأمین اولمشیدی . خرستیانلره تعدیات اجراسی پك صیقی صورتده تحت ممنوعیته آلنمشیدی . یکیدن انتخاب ایدیلن پطریق ایچون صادر اولان فرمان کرك آکا و کرك خلفلریله تحت

ادارهٔ روحانیه‌سنده‌کی ئه‌پسقپوسلره امتیازات قدیمه‌لرینك ، واردات‌لرینك ودولت ساقطه زماننده مستفید اولمش بولندقلری استثنائیتلرك دوامنی تحت تعهده آلمشیدی . تورك فتحندن صوکره پطریق پاپیلان (غنادیوس) مقامنك علامت فارقه‌سی اولان عصای نگهبانیٔ روحانیتی سلطان محمدك کندی الندن تسلم ایتمش وعطیه اوله‌رق دوقه آلتونیله مملو بر کیسه ایله مزین طاقلی برآت ـ که پطریق معیت شاهانه ایله برلکده پادشاهك آرقه‌سی صره کیتدیکی زمان بینمك امتیازینی حائزدی ـ آلمشیدی . بو رئیس کنیسا خرستیان ایمپراطورلر طرفلرندن بر معتاد کوره کلدیکی احتراماتك کافه‌سیله معامله کورمشدی . بوندن ماعدا کندیسنه بر خیلی قوای اداریهٔ ملکیه دخی ویرلمشیدی . صرف روملر آره‌سنده‌کی دعاوی‌یی فصل ایچون پطریقلق محکمه‌سی انعقاد ایدردی . بو محکمه جزای نقدی تعییندن ماعدا تحت استعمالنده بولنان بر حبسخانه‌ده مجرملری حبس ایتدیرر وحتی جزای اعدام قراری بیله اصدار ایلر ایدیسه‌ده آنك اجراسی دولتك مأمورین عائده‌سی طرفندن موقع اجرایه وضع ایتدیریلوردی . قوای روحانیه وکنیساویه‌نك مراقبه‌سی ـ که تورك حکومتی طرفندن بیزانتین حکومتنك اصولی خلافنه اوله‌رق هیچده دوچار مداخله اولمازدی ـ پطریقك ایستدیکی زمانده انعقاده دعوت ایلدیکی سینود مجلسنك ید اجراسنه براقلمشدی. بویله‌جه پطریق، دولت طرفندن هیچ برمداخله وقوع بولمقسزین دینه وعقائده تعلق ایدن مواد حقنده قرار ویرردی . دولتك طانمش برمأموری صفتیله ـ عدالتسزجه حرکت ایدن ـ والی و سائر مأمورین اداریه‌نك افعالنی نظر دقت شاهانه‌یه عرض صورتیله ظلمدیده اولانلرك تخفیف عذابلرینه خیلی خدمتده بولنه‌بیلوردی . طشره حوالیسنده‌کی روم ئه‌پسقپوسلقلری دخی خیلی اعتباره مظهر بولنورلر وروملره عائد برچوق مواد ملکیه ید اعتمادلرینه براقیلور ایدی ؛ بونلر دائرهٔ رهبانیتلرنده اوطوران اورتودوقس اهالی اوزرینه ازمنهٔ جدیده‌یه کلنجه‌یه قدر عثمانلی والیلری ایمشلر کبی اجرای آمریت ایتمشلردی وبویله‌جه فاتحلر طرفندن امحا ایدلمش اولان خرستیان اصیلزادکانك مقامنه قائم اولمشلردی. مراتب مرتفعه رهبانك عمومیت اوزره روم پاپاسلری اولمقدن زیاده تورك

آژانلرى كبى فعاليتده بولنمش اولدقلرى وپادشاهڭ حامىٔ كنيسا اولمق ايچون برجواز قدسى‌يه مالك بولنديغنى اورتودوقس خلقه تلقين ايده‌كلدكلرى كورينيور. بالآخره اصدار ايديلن بر فرمان ، جامعه قلب ايدلمك اوزره مصادره ايدلمش اولان كليسالرك استعمالنى تكرار اورتودوقسلره تأمين ايتمش وعادات مليه‌لرى وجهله آيين دينى اجراسنه مساعده‌ده بولنمشدر .

ايمپراطورلغڭ آوروپا جهتنده‌كى روملر عددجه توركلره فائق بولنمقله برابر ويريلن مساعدات مذهبيه وتأمين‌ايديلن مال وجان حمايه‌سى ، روملرى آمرلرينڭ تبدلى ماده‌سنه پك آز بر زمان ظرفنده آليشديرمش وپادشاهڭ حاكميتنى بوتون خرستيان دولتلرينڭ اداره‌لرينه مرجح كوسترمشدر؛ وفى‌الحقيقه روملر، بيزانسه قارشو حركتله يونانستانه ملاصق اراضى‌يى تملك ايتمك ايستين فرانقلرڭ و ديكرطرفدن‌ده ونديكليلرڭ معاملات ظالمانه‌لرندن بيزار قالمش اولدقلرندن عثمانلى فاتحلرى منجى وحامى صفتلريله برچوق يرلرده استقبال ايدلمشلردى . بو خرستيان دولتلر آوروپانڭ اسكى دره بكلك اصولنى يونانستانه ادخال ايله اهالى‌يى برحال اسارته صوقمشلر و لسان ، عرق ، مذهب جهتلريله كنديلرينه يابانجى صايدقلرى او اهالينڭ نفرتنى قازانمشلردى . بو خلق ايچون آمرلرڭ تبدلى ، وضعيتى دها فنا برشكله صوقمادقدن ماعدا برده اصلاح احواله طوغرى كيتمكه بر فرصت صايليوردى . واقعا خلاصكاران منتظره دخى كنديلرينه يابانجى ايديلر ؛ آنجق بوسبوتون باشقه بر ديندن بولنان توركلرى ملحد عد ايتدكلرى قاتوليكلره مرجح طوتيورلردى . آمرلرڭ تبدلى طوغريدن طوغرى‌يه بيزانس سراينڭ اداره‌سى آلتنده بولنان روملر ايچون دخى آرزو اولنمه‌جق برشى دكلدى . (پاله‌ئولوغ) لر وجوده كتيرديكى سفالت وظلم ، تصورڭ فوقنده مدهش ايدى . « فساده دوشمش اصيلزادكان ، كثرتلى و مستبد برصنف رهبان ، سؤ تأويله معروض قالمش بونجه قانون و فرمان ، خلقى متصل صويار بر حكومت وداها فناسى او حكومتڭ انحصارلرى ، اصول وارداتى وبراوردو تشكيل ايده‌جك قدر چوق كمرك و ويركو تحصيلدارلرى سفالت ايچنده قالان خلقده نه‌حقوق ، نه‌ده فرصت صلاح ويا اميد نجات براقمش ايدى » [١] بويولده

[١] قلارق نام مؤلفڭ آمريقاده مطبوع Races Of European Turkey عنوانلى كتابندن مستخرج .

بر محاكمه‌نك طرفگيرلكله يورودلمش صايله‌بيلمسى احتماله بناءً حالات مذكوره‌يه معاصر اولان ديكر بر منبع معلوماته مراجعت ايده‌لم؛ اسكى بر روس وقعه نويسى استانبولك سقوطندن بحث ايلديكى صره‌ده اوزانك حكومت ساقطه‌سنى عين صورتله اتهام ايدرده ديركه: «قانون قورقوسى بولنميان بر ايمپراطورلق، آغزنده كم بولنميان بر آرسلان كيبيدر. قسطنطين ايله سلفلرى كنديلرينه منسوب اولان امرايى اهالى‌يى ازمك ايچون سربست براقمشلردى. آرتق محكمه‌لرنده عدالت، قلبلرنده جسارت قالمامشدى. معصوملرك كوز ياشندن، قانندن حاكملر خزينه‌لر ادخار ايديورلردى. روم عسكرلرى يالكز اونيفورمه‌لرينك احتشاميله مفتخر اوله‌بيلورلردى. وطنداشلر ايسه خائن وطن اولمقدن آرتق عار ايتميورلر، عسكرلرده محاربه‌ده قاچمقدن اوتانميورلردى. عاقبت جناب حقك رعد غضبى بونالايق اهل حكومت اوزرنده طنين انداز اولدى. رب العالمين — عساكرى معاركه‌دن مسرور اولان، قضاتى وديعهٔ عداله‌ته اهانت ايتمين — سلطان محمد ثانى‌يى ميدانه چيقاردى» [١] بو وصوك فقره‌ده‌كى مدح، دائما توركلرك مظالمنه قارشو پروتستو ايتمكه كنديلرنده صلاحيت بولان برنسل سياسى منسوبلرينك قولاقلرينه پك عجيب بر صدا عكس ايتديرسه كركدر؛ فقط مؤرخين معاصره‌نك صريح ومتعدد شهادتلريله ثابت اولمشدر. استانبولك صورت ضبطنى بزه حكايه ايتمش اولان مؤرخلردن اوكرنديكمزه كوره حتى خشونتلى معامله‌لريله معروف سلطان بايزيد بيله خرستيان تبعه‌يه علوجناب وحريتپرورلك كوسترمش وبونلرى حضورينه قبول ايتمكله قلبلرينى قازانمش ايدى. مراد ثانى امور عدالتك اداره‌سنده‌كى دقتى وروم ايمپراطورلرى آلتنده وجود بولان سوء استعمالات آثارينك رفعى واصلاحات وضعى خصوصنده‌كى مساعيسى ايله تميز ايتمش وتبعه‌سنه اجراى تعديات ايدن مأمورلرينى بلا رحم جزايه چارپمشدى. استانبولك فتحندن صوكره لااقل يوز سنه‌قدر دوام ايدن بر مدت ظرفنده متين ومنتظم بر اداره، مقتدر بر سلسلهٔ مأمورين خصوللى تأمين ايلديكندن ممالكك هر طرفنده سكونت و نظام حكم سورمش و شايان ثنا ادارهٔ ملكيه و عدليه موجود اوله‌كلمشدى. بونلر هم مسلمانلر

---

[١] قارام سين نام مؤلفك فرانسزجه‌يه منقول Histoire De l'Empire de Russie عنوانلى روسيه تاريخندن.

همده خرستیانلر ایچون تماميله بیطرف بر اصول عدالت تأمین ایتمش اولمامقله برابر هر حالده روملره ماسبقله اصلا قیاس قبول ایتمیه‌جك درجه‌ده بر حال صلاح بخش ایتمشلردی . خدمات شاقه ایفاسی امرنده روملر اسکیسندن پك آز تضییقات کوریورلردی . فوق‌العاده ویرکولر اسکیسنه نسبتله اندر صورتده آلینور و علی‌العاده ویرکولر ایسه فرانقلرك طرح ایتمش اولدقلری نهایتسز دره‌بکلك تکلیفاتنه و بیزانتین آمرلرینك حدسز حسابسز صورتده خلقدن پاره چکملرینه قیاساً پك خفیف قالیوردی . او زمانلر تورکیه ممالکی آوروپای نصرانینك اکثر ممالکندن داها ایی صورتده اداره ایدیلیور وداها زیاده رفاه وسعادته مالك بولنیوردی . اراضینك زرع واصلاحیله الك چوق مشغول‌اولان خرستیان اهالی ایسه پادشاهلك حکومتی اداره‌سنده آوروپانك معاصر بولنان حکمداران نصرانیه‌سنك تبعه‌لرینه نسبتله داها زیاده حریت شخصیه‌یه مالك وداها زیاده مساعیسنك ثمره‌سنی تصرفه قادر بولنیوردی [١] .

کذلك مملکتك فعالیت تجاریه‌سنه رواج کلمشیدی ؛ اسکی زمان پادشاهلری تبعه‌نك تجارت وسائر معاملات کسبیه‌سنه انکشاف تأمیننه دائما مهیا بولنورلردی . برچوق بویوك شهرلر بیزانتینلرك مضیق ومخرب اصول مالیه‌لرندن تورك فتوحاتی طولاییسیله قورتلدقدن صوکره بر فعالیت مرفهه دورینه کیرمشلردی . اسکی روماليلر کبی عثمانلی تورکلری دخی یوللر ، کوپریلر خصوصنده بویوك انشاآت اهلی اولدقلرینی کوستریورلردی ؛ بو ایسه ایمپراطورلغك تجارتنی تسهیل ایدیوردی . بیزانس ایمپراطورلغی زماننده روم تاجرلری اجنبی لیمانلرندن طرد ایدلمشلر ایکن تابعیت عثمانیه‌یه کیردکدن صوکره تورك بایراغی آلتنده بونلرك تکرار اولیمانلرده اجرای تجارت ایده‌بیلملری ایچون لیمانلرك عائد اولدقلری دول اجنبیه حکوماتی اوزرینه تضییق وقوع بولوردی . بونلرده مذکورسنجاق آلتنده اسفار بحریه‌یه چیقدقلری وقتلرده تورکلرك لباس واعتیادلرینی اتخاذ ایدرلر وبوصورتله قاتولیکلرك مقدما روم کنیساسی منسوبلرندن دریغ ایلدکلری

---

[١] مؤلف بو احواله برچوق آثاری اشهاد ایدیور . یونانستان تاریخی صاحبی (فینله) وروم سیاسیاتیله مشغول (ئه‌ده‌نی) واون آلتنجی قرن آلمان محررلرندن (که‌رلاخ) وسائره‌نك آثارینه بنای قول ایتمشدر . مترجم

مراعاتی تورك صفتیله ملل غربیه افرادندن کوره‌بیلورلردی .

معمافیه خرستیانلر حقنده‌کی بو مساعداته و بو حسن معامله‌یه یالکز بر حال ، استثنا تشکیل ایدیوردی که اوده خرستیان چوجقلرینك دوشیرمه طریقیله عائله‌لرندن آلنمسی ایدی . بو چوجوقلر داها پك کنج ایکن ابوینك الندن زورله آلینورلر ومشهور یکیچری قوای عسکریه‌سنه ادخال ایچون تعلیم ایدیلورلردی . یکیچریلر ابتدا ۱۳۳۰ (ه ۷۳۱) سنه‌سنده سلطان اورخان طرفندن تنظیم ایدلمشلر وبالآخره برقاچ قرن ظرفنده تورك پادشاهلرینك قوای استبدادیه‌لرینك مستند علیهی اوله‌رق قالمشلردی . یکیچری اوجاغی هر دورت سنه‌ده بر کره منتظماً وجبراً طوپلانیلان بو چوجق (ویرکوسی) ایله ادامهٔ موجودیت ایدردی . وقت معینی کلنجه ضباط سلطانیه دوشیرمه ویرکوسنه تابع بولنان حوالیٔ مملکتی طولاشورلر و یدی یاشنده‌کی چوجقلر آره‌سندن مناسب کوردکلرینی بعدالانتخاب ابویندن آییررلردی . بعض مسلمان اهل تشریعی بو مخالف انسانیت ویرکویی قرآن کریمك [۱] امیرلر ایچون قبضنی تعیین ایتدیکی غنائمك بشنجیسی اولمق اوزره تأویله یلتنمشلردر . بونلر جبراً اهتدایه سوقك ممنوعیتی امرنده‌کی احکام مقدسه‌نك بوقبیل چوجقلر حقنده دخی معتبر بولندیغنی تعیین ایتمشلر ایسه‌ده حساس برسنده بولنان اطفالك مسلمان معلملر معرفتیله تعلیمی، اوامر مذکوره‌نك تطبیقنی مادةً کأن لم یکن حکمنده براقور . آوروپای نصرانی‌ده بو باربارجه آلنان ویرکو علیهنده اوته‌دن بری حسیات خشیت ونفرت اظهار ایدیله کلش وشرقده سیاحت ایدن نصارای غربیه طرفندن خراب اولمش آشیانه‌لر صاحبلرینك آغوشلرندن چکیلوب آلنمش اولان چوجقلردن طولایی کوز یاشلری دوکن ابوینك حالی حزین بر صورتده تصویر اولنمشدر . معمافیه یکیچری اوجاغی ایلك تأسیس ایدلدیکی زمان یکیچریلرك عددی خرستیانلر طرفندن اختیار ذاتی ایله ویریلن چوجقلرله داها زیاده آرتمشیدی . بو ویرکونك ابتدای تأسسنده‌کی وضعیت روملرك او خصوصده کوسترمش اولدقلری لاقیدی ایله کسب وضوح ایلر . ذاتا

[۱] بو خصوص ایچون دلیل اوله‌رق کوستریلن آیت شودر : « واعلموا انما غنمتم من شئٔ فان لله خمسه . . . الخ سورة الانفال

مملکت اوجه وقوعه کلن محاربه‌لر سببیله خراب اولمش ونیجه عائله‌لر آجلقدن اولمکه معروض قالمشیدی . یکیچری نامزدی اولمق اوزره آلنان چوجقلرك برچوغی‌ده یتیم ایدی‌که بولندقلری کبی براقلمش اولسه‌لردی احتمالکه پریشان وحتی هلاك اولورکیدرلردی . بوندن ماعدا اواسکی دورلرده خرستیانلرك اسیر صورتیله یاقه‌لنوب صاتلماری احتمالی دخی موجود اولدیغندن دوشیرمه اصولی حال اسارته نسبتله اهون شرین قالیردی . برده بو دوشیرمه اصولنك بیزانس ایمپراطورلغی حاکمیتی آلتنده جاری اولان احوال مماثله‌نك دوامندن عبارت بولندیغی ده اونودلمامشدر [١] یکیچریلك ایچون چوجقلری طوپلامغه مأمور اولان ضابطلرك جبر استعماله حاجت کورملری اندر صورتده واقع اولوردی ؛ بالعکس ابوین اکثر احوالده ممنونیتله چوجقلرینی بوخدمته ویررلر وبرچوق احوالده آنلرك پارلاق مسالکه مالکیتارینی اعتمادله امیدایدرلردی . هرحالده پادشاهك اولاد معنویه‌سی کبی تلقی ایدیله‌جك اولان چوجقلرینك راحت ایچنده باقیله‌جقلرینی ، تعلیم و تربیه کوره‌جکلرینی ملاحظه ایدرلردی . اکر آرزو ایدن ابوینك بر مقدار پاره تأدیه‌سی مقابلنده چوجقلرینی اوجاقدن چیقاره‌بیلدکلری روایتی طوغری ایسه بوحال ، مؤسسهٔ مذکوره‌یی نظرلره فرض ایدلدیکندن داها آزبارباز اوله‌رق عرض ایتمك لازم کلور . ابتدا استانبولده و بعده اسکندریه‌ده پطریقلق ایتمش اولان (متروفانه‌س کیریوتوپولوس) ١٦٢٥ تاریخنـده یازدیغی بر اثرده خرستیانلرك بودوشیرمه اصولندن قورتلمق ایستینلری طرفندن مراجعت ایدیلن مختلف خدعه‌لری ذکر ایلر . مثلا : اسیر دیه صاتیلان مسلمان چوجوقلرینی صاتون آلورلر و کندی چوجقلری ایمش کبی دوشیرمه مأمورلرینه تسـلیم ایدرلرمش . بو مقوله مأمورلردن اخلاقی دوشکون و بالذات نجابت دوشکونی اولانلره رشـوت ییدیره‌رك چوجقلرینی قورتاررلرمش . محررین قدیمه‌دن (طوماس ایسمیث) ١٦٨٠ سنه‌سـنده نشر اولنان کتابنده بو کبی رشوت مقابلنده قورتاریلان چوجقلر مناسبتیله دیرکه : « بعض ابوین برشفقت ایجابیله ویا حقیقی برحس دینی سائقه‌سیله چوجقلرینك غصب ایدلمه‌ملری و بناءً علیه

[١] داوید خیتره‌ئوس نام مؤلف قدیمك لاتینجه - Oratio de Statu Ecclesiarum Hoc Tempore In Graecia عنوانلی کتابندن .

خرستیان دیندن محروم قالمق مجبوریتنده بولنماملری ایچون اللی ایله یوز دولار آره‌سنده بر مقدار پاره ویره‌رك پاره جانلی تورکلرك طمعلرندن استفاده ایدرلردی . » [۱] استانبول کبی بعض شهرلرله بعض آطه‌لرك خرستیانلری تورکلره تسلیم اولدقلری وقت وضع ایلدکلری بعض شرائط موجبنجه و اشترا ایتمش اولدقلری امتیاز حکمنجه بو ظالمانه تاقی ایدیلن چوجق ویرکوسندن استثنا ایدلمشلردی .

دیکر بر مسئله‌ده تورك امپراطورلغی خرستیان تبعه‌سنك یاکندیلرینه بخش ایدیلن حمایه مقابلنده ویاخدمت عسکریه بدلی اوله‌رق تکلیفات شخصیه تأدیه ایتلریدی . قوانین عثمانیه‌نك بونك ایچون وضع ایلدیکی مقدار هر شخصك قازانجنه ویا وارداتنه کوره ایکی بوچوق ، بش و اون غروش ایدی ؛ بوده آنجق سن رشده بالغ اولمش ارککلردن آلنور و فقط قادینلرله رهبان بوندن استثنا ایدیلورلردی . اون طوقوزنجی قرن میلادی‌ده بو مقدار اون بش ، اوتوز وآلتمش غروشلره چیقمش ایدی . اون آلتنجی و اون یدنجی قرنلرك خرستیان محررلری — (مارته‌ن ، قروزییوس ، سانسووینو ، جورجیویچ ، شه‌فه‌ر وسائره کبی) — بوتکلیفات شخصیه‌نك ارکك باشنه بر دوقه اولدیغندن بحث ایدرلر . تأدیه ایدنلره بو ویرکونك نه‌قدر آغیر کلدیکنی طوغریجه تقدیر ایچون او زمانلر آقچه‌سنك قیمت اشترائیه‌سی حقنده تحقیقات عمیقه یاپمق لازم کلور . هرحالده بو آقچه قیمتی ، تبدیل مذهب ماده‌سنده یکده معتبر بر اعتذار صاییله‌ماز . (تورن‌فورت) نام ذات ۱۷۰۰ (ه ۱۱۱۲) تاریخنده یازدیغی بر اثرده [۲] قندیه‌لیلرك اهتداسندن بحث ایلدیکی صره‌ده دیرکه : « بومسکینلرك وجدانلرینی بش اون پاره‌یه صاتمش اولدقلرینی اعتراف ایتملیدر . دینلرینك مبادله‌سی ایچون آلدقلری شی بر جبه ایله تکلیفات شخصیه‌دن استثنائیت‌در ؛ او ویرکو ایسه سنه‌ده بش (قروون) دن عبارتدر . » تورك

---

[۱] طوماس ایسمیثك An Account of the Greek church عنوانلی روم کنیساسی حقنده‌کی انکلیزجه کتابندن .

[۲] ۱۷٤۱ ده لوندره‌ده مطبوع A Voyage Into the Levant عنوانلی شرق سیاحتنامه‌سنده .

ادارەسندەکی خرستیانلرك حالنی ممکن اولدیغی قدر زیادە مظلم کوسترمك ایستین (شەفەر) نام محرر دخی اعتراف ایدرکە ارکك باشـنە بر دوقە البتە اوفاق برپارە ایدی . بوندن طولایی یالکز خرستیانلرك ویرمش اولدقلری دیکر فوق‌العادە ویرکولرلە تکلیفات حربیە اوزرینە محاکمەسنی اهمیتلە یوروتمشدر [۱] املاك ویرکوسی مسلمانلر وخرستیانلر ایچون مساوی ایدی . مسلمان اصحاب اراضی طرفندن ویریلن عشر ایلە غیر مسلملرك ویردکلری خراج آرەسندەکی قدیم فرقلر عثمانلیلر طرفندن معتبر طوتلمامشدی . خرسـتیانلر هرنە اذا وجفا چکمشلر ایسە اودە بولندقلری مقامات رسمیەدن بالاستفادە جرنقود ایدن اشخاص مأمورەنك تحکمندن ایلری کلمشدر ؛ یوقسە بوکبی افعال ظلمیە شریعت اسلامیەیە مخالف اولدقدن باشقە حکومت مرکزیەنك ضعفە دوشوبدە طشرەنك مأمورین محلیەسنی وقوعە کلن حقسزلقلردن وسوء استعماللردن طولایی تجریم ایدەمدیکی زمانە کلنجەیە قدر اندر کوریلوردی . تورك حاکمیتنك ایلك ایکی قرنی ایلە آنك زوال کاملە یوز طوتدیغی زمانلر آرەسـندە خرستیانلرك احوالنە دائر شایان دقت بر فرق کوریلورکە اودە بو احوالك اك فنا بر شکل آلدیغی وقتلردە اهتدالرك پك آز وقوعە کلمسیدر . اون سکزنجی قرن میلادیدە خرستیانلرك حالی هرزمانکندن داها فنا بر رنك آلدیغی صرەلردە اهتدا وقوعنە دائر همان هیچ بر قید یوق کبیدر ؛ بالعکس او صرەلردە تورکلر مذهبلرینك ترقیسی امرندە قیدسز بولنمقلە وشك وضلالات ایچندە پویان اولمقلە تصویر ایدلمشلردی . خرستیانلرك چکدکلری آلامك تعذیبات مذهبیەدن زیادە سوء ادارەدن ایلری کلدیکنك دیکر بر مثالیدە مسـلمان وخرستیان افرادك عین وجهلە ظلمدیدە اولملریدر . معمافیە خرستیانلر قانونی صورتدە احقاق حق ایتدیرمك امرندە مواجهەلرینە موضوع بولنان مشکلات سببیلە غصب وغاراتە وسـوء معاملاتە داها زیادە معروض قالیورلردی . بوندن طولایی پك فقیر وعاجز بولنان بعض خرستیانلرك تبدیل مذهبدە برچارۀ خلاص بولمش اولملری محتملدر .

چوجق اعطاسی مسئلەسی ــ کە روملر پك آز برمخالفتدن صوکرە قبول

---

[۱] ۱٦٦٤ دە مطبوع آلمانجە Türcken - Schrift عنوانلی اثردە .

ایتمشلردی وبونك الغاسی آنك دواميله وقوعه گلمش برعصيان ويا قيامه دكل آنجق تورك قومنك تزايد نفوسنه واوردوی همايونه کيرمکده اولان مهتديلرك تکثرينه مبنی ايدی - مستثنا طوتلديغی حالده عثمانلی پادشاهلرينك خرستيان تبعه حقنده‌كی معامله‌لری - هرحالده يونانستانك فتحندن ايکی يوز سنه صوكرديه قدر - اويله بر مساعده‌كارلق ارائه ايدركه آنك برمثلی آوروپای نصرانی‌ده كورلمه‌مشيدی . مجارستانده‌كی قالوين مذهبی‌سالكلری وترانسيلوانياده‌كی وحدت خدا طرفداری خرستيانلر متعصب هابسبورغ خاندانك پنجه‌سنه دوشمکدن ايسه توركلره تابع اولمغی بر خيلی زماندن بری مرجح كوريورلردی . [۱] كذلك (سيليزيا) ده‌كی پروتستانلر چوقدن بری تركيه‌يه طوغری باقيورلر وحريت مذهبيه‌لرينی مسلمان حاكميتی بهاسنه‌ده اولسه استعمال ايتمك ايستيورلردی . اون بشنجی قرن ميلادينك صوكلرنده مظالمه دوچار اولمش بولنان اسپانيا يهوديلری كثرتلی قافله‌لرله يالكز تركيه‌يه التجا ايتمشلردی . روسيه‌نك رسمی كنيساسی طرفندن دوچار تعديات اولان و (اسكی معتقدلر) دينيلن برطريقه منسوب قازاقلر كندی ديندا شلرينك دريغ ايتمش اولدقلری حريت مذهبيه‌يی ممالك پادشاهی‌ده بولمشلردی . اون برنجی قرن ميلادی‌ده انطاكيه پطريقی بولنمش اولان (مارقاريوس) لهليلرك شرق اورتودوقس كنيساسنه منسوب اولان روسلره ايتدكلری قورقنج مظالمی كورديكی زمان شو سوزلری ايراد ايتمکده حقی وارمش :

« اوايمانسز سفيللر طرفندن شهيد ايديلن بيكلرجه كشينك ضياعندن طولايی هپ آغلادق . مقتوللرك عددی يتمش و احتمالكه سكسان بيكه بالغ اولمشدر . آه ، دينسزلر ! آه ، ملوث وحوش ! آه ، سزی كيدی طاش يوركليلر ! تاركهٔ دنيالر ، قادينلر نه قباحت ايشلديلركه ؟ قيزلر ، اوغلانلر سزه نه فنالق ياپمشلردی ؟ بن بونلره نيچون ملعون لهليلر ديورم ؟ چونكه آنلر كنديلرينی - اورتودوقس نامنی دنيادن قالديرمق خيالی اوزرينه خرستيانلره ايتدكلری مظالم ايله - اصنامه طاپان اهل ضلالتدن دها آشاغی دوشورديلر . الله توركلرك

[۱] (لاژونكيه‌ر) ك اولجه اسمی مقيد عثمانلی تاريخندن .

ایمپراطورلقلرینی ابد مدت ایلسون ! چونکه تورکلر ویرکویی آلدقدن صوکره مسلمان اولسون ویا خرستیان یاخود یهودی بولنسون مذهب نامنه کیمسه‌یه قنالق ایتمزلر . حال بوکه بو ملعون لهلیلر خرستیان قارداشلرندن ویرکونرینی ، عشرلرینی آلمقله اکتفا ایتمدیلر ؛ برده آنلری عیسانك دشمنی بولنان مستبد یهودیلرك اداره‌سنه معروض براقیورلر . یهودیلر ایسه آنلره نه کلیسا انشاسنه مساعده ایدییورلر ، نه‌ده سرائر حکمت دینیه‌یی بیلن رهبان بولمرینه رخصت ویرییورلر » [١] بو خرستیانلر ، بردولت نصرانیه اداره‌سنده بولمقدن امیدلرینی کسدکلری مساعدات دینیه‌یی تابعیتنه کیرمکله بولمق ایستدکلری ترکیه‌یه طوغری انظار حسرت عطف ایدییورلردی [٢] واقعا بعض جرأتکار تورك مأمورلرینك ایدیٔ عدالتشکنانه‌لری عثمانلی ایمپراطورلغنك دور زواله کیردیکی زمانلرده بعض خرستیانلری تبدیل دیانتله اصلاح وضعیته سوق ایلمش اوله‌بیلور ؛ فقط تورك پادشاهلرینك مملکتلرنده اسلامیتك قلیج قوتیله انتشار ایلمدیکی آشکاردر . اهتدالردن اکثریسی آنجق تورك حاکمیتنك ایلك ایکی عصری ظرفنده وقوعه کلمشیدی . شایان حیرتدرکه اوزمانلر عثمانلیلرده کوریلن نشر دین غیرتی آنلری کندی قانونلریله معین اولان حدود امتیازیه‌یی و مساعداتی تجاوزه اصلا سوق ایتمه‌مشدی . تورکلرك النده یکرمی ایکی سنه اسارتله قالمش برذات آنلرك کیمسه‌یی ترك دیانته مضطر براقمدقلرینه شهادت ایدییور [٣] بوبابده داها باشقه شهادتده بولنانلروارددر. مثلا : اون یدنجی قرن میلادی مبادیسنده ترکیه‌یی زیارت ایتمش اولان بر انکلیز « بوراده برآدمك وجدانی اوزرینه اجرای جبر اندر اوله‌رق کوریلور » دیمشیدی [٤] او تاریخدن اوتوز سنه قدر صوکره یعنی ١٦٦٣ سنه‌سنده « تورکن ـ شریفت » عنوانلی اثری یازان (شه‌فه‌ر) نام آلمان مؤلفی‌ده شو سوزلری قید ایلمشدر : « زوربالقدن زیاده قورنازلقله مهتدی

---

[١] انطاکیه پطریقی مارقاریوسك عربجه‌دن انکلیزجه‌یه مترجم سیاحتنامه‌سندن .
[٢] مؤلف بوروایتی ایتالیانجه خزینهٔ اوراق عتیقه مجموعه‌لرندن استخراج ایتمشدر.
[٣] بو اشهاد Turchicae Spurcitiae Suggilatio عنوانلی بر اثر قدیمدن .
[٤] بو روایت (بلاونت) نام برمحرر قدیمك A Voyage Into the Levant عنوانلی سیاحتنامه‌سندن .

قازانورلر وبناءً علیه انسانلرك یورکلرندن عیسایی ــ ال چابوقلغی ایله ــ چکوب چیقاررلر . فی الحقیقه شیمدیکی حالده هیچ برمملکتی شدت ایله (ارتداده) اجبار ایتمیورلر ؛ فقط سائر اویله وسائط قوللانورلرکه خرستیانلغی کوکندن ــ حس اولنماز برصورتده ــ سوکوب آتارلر . او مملکتده‌کی بونجه خرستیانلره نه اولدی ؟ بونلر مملکتدن طرد ایدلمدیلر . تورك دینی قبول ایچون‌ده اجبار ایدلمدیلر . بناءً علیه او خرستیانلر کندی کندیلرینی تورکلکه قلب ایتمش اولاجقلر . »

تورکلرجه بر آدم حقنده ایدیله‌بیله‌جك مرحمتك اك بویوکی آنی دین اسلامك دائره سلامتنه کتورمکدر [١] بو مقصدله تجربه ایتمدك هیچ بر طرز اقناع براقمازلر . اون آلتنجی قرن سیاحلرندن هولاندالی برذات ، آیاصوفیه جامع کبیرینی نظر تحسین ایله تماشا ایدرکن حسیات دینیه‌سی اوزرینه بعض تورکلرك اعمال نفوذ ایتمك ایستدکلرینی وحتی صنایع نفیسه حقنده‌کی میلی اوقشامق ایچون « اکر دین اسلامه کلور ایسه‌ك بوتون مدت حیاتکده بورایه هرکون کله‌بیلورسك » دیدکلرینی حکایه ایلمشدر . آندن یوز سنه قدر صوکره بر انکلیز سیاحنه بوکا مشابه برحال واقع اولمشدر . (طوماس ایشمیث) نامنده‌کی بو زائر سیاحتنامه‌سنده [٢] دیرکه : « تورکلر بعض کره ــ افراط غیرتدن طولایی ــ بر خرستیانه نازکانه صورتده (نیچون اسلامه کلوبده بزلردن بری اولمیورسك ؟) دیه صوررلر . بویله بر سؤال آیاصوفیه‌نك قاپوسی اوکنده بندن صورلمشدی . بر کیمسه‌نك دینلرینه داخل اولمسنی تبریك ایدرکن تورکلرك اظهار ایلدکلری مسرتلردن استدلال اولنه‌بیله‌جکی اوزره جان قازانمق خصوصنده‌کی آتش اشتیاقلری بو آدملرك غیرتلی مبشرلر میاننده بولندقلرینه شاهددر . یکی بر مسلمان آت اوزرینه بیندیریلور وسوقاقلرده مظفرانه صورتده کزدیریلور . اکر یکی بر مسلمانك تبدیل دینده‌کی صمیمیتنه ودائرهٔ اسلامیته اختیار ذاتی ایله کیردیکنه قناعت حاصل اولور ایسه اهتداسی بویوك بر حرمتله

[١] بو قول ١٥٩٩ سنه‌سنده طبع ایدیلن (دوسا) نام محررك De Itinere Suo Constantinopolitano Epistola عنوانلی اثر قدیمندن مستخرج .

[٢] عنوان سیاحتنامه اولجه اصلی اوزره قید ایدلدی .

قارشیلانور ؛ محتاج بر مهتدی ایسه اسباب معیشتی‌ده تأمین ایدیلور . »
اون یدنجی قرن انکلیز محررلرندن (آلکساندر روص) ده شو بیاناتده بولنمشیدی : « تورکلر جلب اهتدا خصوصنده پك خواهشلیدرلر ؛ داها طوغریسی خرستیانلری دین حقدن ــ دین دیمکه دیلم وارمیان ــ دینلرینه چویرمك ایسترلر ؛ خرستیانلرك (القرآنی) قبول ایتملری ایچون معبدلرنده دعالر ایدرلر و بو مقصده وصول ایچون تهدید کبی ، مماشات کبی ، اعطای مکافات کبی تجربه ایدلمدك واسطه‌لر براقمازلر . »

مهتدی قازانمق ایچون وقوعه کلن فعالیت غیورانه ــ خرستیان هیئت اجتماعیه‌سنه مخصوص اولان بعض احوالدن طولایی ــ داها مؤثر برشکل آلوردی . بو احوالك باشلیجه‌سی روم کنیساسنك دوشمش اولدیغی ذلت ایدی . بیزانتین ایمپراطورلغنك اداری استبدادینك یانی باشنده برده کنیساوی استبداد پیدا اولمش و بو استبداد مواد اخلاقیه و دینیه‌ده هر درلو مناظره‌یی منع ایدن بر عقائدجیلکك ثقلتی آلتنده حیات عرفانیه‌نك کافهٔ مساعیسنی ازمش ایدی . بو بابده‌کی طورغونلغی تحریك ایدن برشی وارسه اوده عرق نفرتنك ، الٓهیات مجادله‌لرینك هر دورلو شدتیله لاتین کنیساسی علیهنده اجرا ایدیلن محاربهٔ لفظیه ایدی . خلقك دیندارلغی اشکال ظاهریه‌نك کستاخانه بر صورتده محافظه‌سندن عبارت قاله‌جق بر درجه‌یه ایتمش و بیپایان اولان عبادتلری‌ده آنجق مریمه ، اعزه‌یه ، تصاویره طاپمقده مجرالر بولمشدی . حیات روحانیسی بویله‌جه قعر مذلته دوشمش اولان بر کنیسادن یوز چویرمك ایستین برچوق کیمسه‌لر بولنیوردی . بو کبی کیمسه‌لر روح القدس کبی ، ابدن ولده انتقال کبی اینجه نقطه‌لر اوزرینه جریان ایدن نهایتسز مباحثه‌لردن ویا تحمیدات ربانیه‌ده قوللانیلان اکمك قابوقلی‌می اولملی قابوقسزمی کبی اوفاق تفك شیلردن اوصانه‌رق اسلامیتك واضح ومدرك اولان وحدانیت تبلیغنی ممنونیتله قبول ایلمشلردی . بوکا متعلق اولمق اوزره بر مؤلف بزه شونلری نقل ایدر : « یالکز طبقات عادیه‌دن دکل هر صنف ناسك اصحاب وقوفندن برچوقلرینك اهتدا ایلدکلری ، دین اسلامی قبول ایدن راهبلر ومناستر نشینلر ایچون تورکلر طرفندن اسباب معیشت تأمین و بناءً علیه

بوكبيلرك اثرينه امثاله باشقه‌لرينك تشويق ايدلديكى كوريلوردى . » [١]

ادرنه هنوز توركلرك پايتختى بولنوركن يعنى فتح قسطنطنيه‌نك تاريخ ميلاديسى اولان ١٤٥٣ سنه‌سندن مقدم اوراده‌كى سراى سلطانى مهتديلرله طولو ايدى ؛ حتى بومهتديلرك ، اشراف واعيانك اكثريتنى تشكيل ايتمش اولدقلرى روايت ايديلور . بيزانتين پرنسلرندن وسائر معتبراندن بعضلرى طرف مسلمينه گچمشلر ومسلمانلر آره‌سنده مهيا برحسن قبول كورمشلردى . بوكبى حادثاتك الك اسكى مثاللرندن بريسى ١١٤٠ (هجرى ٥٣٥) سنه‌سنده وقوعه كلمشدى . شويله‌كه : ايمپراطور (ژان قومونه‌س) لك بر حفيدى اسـلامه كلش و قونيه‌ده حكمران بولنان سلطان مسعودك قيزيله ازدواج ايلمشدى . [٢]

استانبولك فتحندن صوكره خرستيان هيئت اجتماعيه‌سنك يوقارى طبقه‌سنه منسوب بولنانلر احاد ناسدن زياده قبول اسلاميته مائل اولمشلردى . مهتديلر آره‌سنده بولنان برچوق كيمسه‌لر ساقط ايمپراطور (پاله‌ئولوغ) خاندانك نامنى طاشيورلردى . اصحاب علمدن طربزونلى (يوركى آميروتزه‌س) دخى حياتنك صوك كونلرنده اسلاميته دخالت ايچون خرستيانلغى ترك ايلمشدى . بونلره مماثل داها برچوق ذواتك اهتداسى مسجلدر . بونلرك قبولنه عرض ايديلن يكى دين كنديلرندن يالكز شو ساده‌جه كلمه‌لر ايله طلب موافقتده بولنمشدر . او كلمه‌لرده : « لااله الاالله ، محمدرسول‌الله » . بالاده اسمى ذكر ايديلن قديم برخرستيان محررى بومناسبتله تنقيدات آتيه‌ده بولنمشدر : « بوتون مشكلات ايشته بوشهادت ايمانيه‌ده مندمجدر . بناءً عليه بركيمسه برتك اللهه عابد اولديغى حقنده كنديسنى اقناع ايدرسه آرتق ضلالتك زهرى دين شكلنده احتفا ايليه‌رك آنك نفسنه سرايت ايدر . ايشته مواجهه‌ده برنسيان قاپاسى‌كه آكا چارپان برچوق كيمسه‌لر خسران روحى ايله دوزاغه دوشمشلردر ؛ ايشته پك چوق كيمسه‌لرك بويونلرينه طاقيلان وآنلرى قعر نوميدى‌يه طوغرى طالديروب كوتورن دكرمن طاشى . ايمدى

[١] بو روايت تركيه‌ده اسير حرب اوله‌رق بولنمش اسمى مستعار بركيمسه‌نك اولوب Turchicae Spurcitiae Suggillatio عنوانلى اثر قديمدن آلنمشدر .

[٢] بوروايت (قراوز) نام آلمان مؤلفنك Die Byzantiner des Mittelalters عنوانلى كتابندن .

او دەلیلر تورکلرك اصنامه لعنت ایتدکلرینی و هر رسم و شکل حقنده ـ کویا جهنم آتشی ایمش کبی ـ اظهار بغض وخشیت ایلدکلرینی وبناءً علیه متصل تك بر الله بولندیغی حقنده شهادت کتوردکلرینی ووعظ ایتدکلرینی ایشیدنجه آرتق ذهنلرنده شبهه ایچون هیچ بر یر قالماز . »

شرق کنیساسنه مربوط اولوب داها خالص ، داها ساده حقایق اتخاذینه آرزوی قوی کوسترمسندن طولانی برقاچ یوز سنه مقدم تدابیر شدیده اتخاذیله باصدیرلمش وحواریوندن عزیز پاولو نامنه نسبتله (پولیسیەن) تسمیه ایدلمش اولان مسلك الحاده یکی برحیات ویرمك ایستینلر ایچون آرتق اسلامیت برملجأ اولیوردی . بو حرکت ایسه اورتودوقس کنیساسنك اعتقادات باطلەسنه ، تصاویر واشیای تقدیسەیه تعبده قارشو بر پروتستو ومذهبك سادەلشمسی ایله حیات متقیانەنك تأسسی اوغورنده بر تشبث ماهیتنده ایدی . اون یدنجی قرن میلادیدە بو الحاد طرفدارلرندن بر چوقلری بولغارستانده بولندقلرندن مسلمان فاتحلری اوراده روم کنیساسنك عقیده وعملندن طولانی مغبر اولمش بر خیلی کیمسەلر کورمشلردی . ممالك غربیەده پروتستان کنیساسنك تشکلنه مساعد اولان احوال بوراده موجود اولمدیغندن بو افکار مخالفه اصحابی دین اسلام ساحەسنده داها اویغون بر هوانك وجودینی حس ایلیورلردی . اون یدنجی قرنده روم کنیساسنی پروتستانلاشدیرمق خصوصنده وقوعه کلن تشبثاتك موفقیتسزلکنك بوندن ایلری کلدیکنی ظن ایتمك ایچون اسباب کافیه واردر . بو حرکتك رهبر روحی (سیریل لوقاریس) اسمنده بری ایدی که بو ذات ١٦٢١ ایله ١٦٣٨ سنەلری آرەسنده بش دفعه استانبول پطریقی انتخاب ایدلمشیدی . کنجلکنده پروتستان مقامات تدریسیەسنده آلهیات تحصیلی ایچون ویتەنبرغ و جنوره دارالفنونلرنده بولنمشیدی . استانبوله عودتندن صوکره جنوره ، هولاندا و انکلترەده بولنان مذهب معدلك (پروتستانلغك) ارباب اختصاصی ایله مخابرەایده کلمشیدی ، فقط نەانکلیز کنیساسنك نەده (لوتەر) مذهبنك احکامی لوقاریسك محبتنی (قالوین) لك تعلیمی درجەسنده قازانەمامشدی. بوندن ناشی قالوینك تدریساتنی روم کنیساسنه ادخاله چالیشدی ؛ او بابدەکی مساعیسی

جنوره‌ده‌کی قالوین سالکلری طرفندن حار بر صورتده التزال ایدلدی وحتی بونلر قالوین اصحاب الٓهیاتنك آثارینی رومجه‌یه ترجمه صورتیله اومساعی‌یه یاردمده بولنمق ایچون (له‌ژه‌ر) اسمنده کنج بر الٓهیات معلمنی استانبوله قدر کوندرمشلردی [١] . کیریاقوس (ونام دیکر سیریل) لوقاریس استانبولده‌کی پروتستان دولتلری سفارتخانه‌لرنده کندیسنه دوستلر بولمش و بالخاصه فلمنك و انکلیز سفیرلری اعانه‌لر ویررك کندیسنه سمیخانه صورتده یاردم ایتمشلر ایدی . دیکر طرفدن دخی اوراده‌کی ژه‌زوئیتلر قاتولیك دولتلری سفیرلرینك التزامیله قالوین مذهبنك روم کنیساسنجه اتخاذی خصوصنده‌کی تشبثی عقیم براقمق ایچون الده ایتدکلری هر درلو وسائطی قوللانمشلر وحتی روم کنیساسنده‌کی مخالف فرقهٔ رهبانك لوقاریس علیهنده‌کی دسائسنی فعلاً ترویج بیله ایتمشلردی . بو مخالفلر عاقبت پطریقك حیاتنه قصد ایتمکه قدر کیتمکده ایدیلر . لوقاریس ١٦٢٩ سنه‌سنده بر شهادت اعتقادیه نشر ایتمشیدی‌که بونك هدف اصلیسی اورتودوقس کنیساسی احکامنك قاتولیك مذهبنه مباینتنی تمثیل ایتمك و بناءً علیه پروتستانلق تبلیغاتی ایله بر ائتلافك ضرورتنی کوسترمك اولدیغی آکلاشیلمشدی . پطریق لوقاریس قضا وقدرك ، نجات وغفرانك یالکز دین واسطه‌سیله وجود بوله‌جغی احکامنی قالوین مذهبندن استعاره ایتمش ، کنیسانك لایخطیلکنی انکار ایلمش واهل کنیسانك کتاب مقدسی تفسیرده‌کی صلاحیتنی رد ایله تصاویره تعبدی اتهامده بولنمشیدی . « اراده » ودیکر برچوق مسائل حقنده‌کی ایضاحاتنده اورتودوقس کنیساسی تعلیماتندن زیاده قالوین مسلکنه مائل کورونمشیدی . ریاست روحانیه‌سنده بولندیغی کنیسانك اوامرینی تمثیل ایدر صورتده نشر ایدیلن مذکور شهادت ایمانیه روم راهبلرینك هیئت مجموعه‌سنی حدت و شدتله مخالفته سوق ایتمش و وفاتندن بر قاچ هفته صوکره عقد ایدیلن سینود مجلسنده سرد ایلمش بولندیغی فکرلر دوچار اتهام اولمش و کندیسی آفروزلی اعلان قلنمشیدی . استانبولده ١٦٤٢ تاریخنده ینه بو مقصدله بر سینود دیوانی داها عقد ایدلمش

[١] پخلر اسمنده بر آلمان مؤلفنك شرق کنیساسنده پروتستانلق حقنده‌کی Geschichte der Protestanismus in der Orientalischen Kirchen عنوانلی کتابندن .

وبونده کیریاقوس لوقاریسك شهادت ایمانیه بیانامه‌سنك هر ماده‌سی تفصیلاتلی صورتده رد ایدلدکدن صوکره کندیسی اوزرینه شو طرز آتشین ایله لعنت یاغدیرلمشیدی :

« آرزوی متحد ایله وقابل تقیید اولمیان الفاظ شدت ایله بوتون بوشهادت ایمانیه‌یی مشحون الحاد اولمق و اورتودوقسلغمزه ضد بولنمق صفتلرندن طولایی تقبیح واتهام ایده‌رز . شوراسنی ده بیان ایلرزکه او احکام شهادتی التقاط ایدن شخصك مذهبمزله هیچ برعلاقه‌سی قالمیوب اوآنجق مفتریانه صورتده (قالوین) لکی بزم اوزریمزه یوکلتمك ساخته‌کارلغنده بولنمشدر . آنك نشریاتی حقیقی ومعصوم آثاردن عد ایدرك اوقویان ویا محافظه ایدنلرك ویاخود قولاً وقلماً آنی مدافعه ایلینلرك کافه‌سنی او شخصك شریکلری والحادینك سالکلری وکنیسای نصرانیتك مغفللری اولمق اوزره دینداشلق دائرهٔ اجتماعندن طیشاری آتارز ، موقع ویا رتبه‌لری نه اولورسه اولسون کندیلرینی بتپرست تلقی ایده‌رز . بوکبیلر دائمی آفروز آلتنده قالسونلر ! کرك دنیاده کرك اخرتده اب ، ابن وروح القدسدن علاقه‌لری منقطع بولنسون ! مردود وملعون صایلسونلر ! بعث بعدالموتدن محروم وخائب قالسونلر ومجازات ابدیه‌دن قورتلمسونلر ! »

بوشهادت ایمانیه‌نك موادالحادیه‌سنی ابطال ایتمك وروم کنیساسنك اورتودوقسلغنی ــ کنیسای مذکوری قالوین عقائدیله تلویث ایدلمش صایانلره قارشو ــ تأیید ایتلك ایچون ١٦٧٢ تاریخنده قدسده براوچنجی سینود داها انعقاد ایلمشیدی . روم کنیساسنی پروتستانلاشدیرمق ایچون وقوعه کلن کافهٔ تشبثاتك بوصورتله بیهوده یاپلمش اولدیغی تظاهر ایتدی . فی‌الحقیقه قالوین احکام عقائدیه‌سی بوکنیسانك تبلیغات دینیه‌سنه طابان طابانه ضد بولنیور وتلقین ایلدیکی مواد اعتقادیه اورتودوقس کنیساسنك دکل بلکه اسلامیتك احکامیله داها آهنکدار کورینیوردی که مذکور کنیسا اربابی مسلمانلرله اولان مباحثاتده او قبیل احکامه تعرض ایلیورلردی . ایشته ذهاب مسلمین ایله اولان بو مشابهت قریبه‌سندن طولایی‌درکه قالوین مذهبنه طوغری کوسترلمش اولان حرکت متمایله ، اسلامك انتشاری تاریخنده مناسب برموقع بولور . تصاویره

تعبدی مقبوح ومکروه صایان ، رهبانیتك حکم وقدرتنه وحتی تأسسنه معارض بولنان ، قضا وقدر مطلق احکامنی التزام ایدن ، ارادهٔ بشرده حریت تامه بولندیغنی انکار ایلین ، عهد عتیق وعهد جدید ایله مشابهتدار قالوین‌لك روحنه طرفدار اولان بر آدم البته اون یدنجی قرنده‌کی روم کنیساسنده دکل بلکه دائرهٔ اسلامده بر هوای مناسب بوله‌بیلوردی .

اوقرن میلادی ظرفنده اهتدا ایتمش اولانلر آره‌سنده قالوین مذهبنه میللرندن طولایی مذهب اجدادن صوغومش کیمسه‌لرك چوقجه بولنمش اولدیغنده شبهه یوق کیدر . کیریاقوس لوقاریس طرفدارلرینك مقداری وروم کنیساسی اوزرینه قالوین مذهبنك اجرا ایده‌بیلدیکی نفوذك درجهٔ وسعتی حقنده قطعی معلومات یوقدر . اورتودوقسلغی والحاددن مصونیتی ـ منسوبینی طرفندن ـ تفاخرله مدافعه ایدیله کلن بر کنیسانك محافظهٔ شهرتی خصوصنده پك قیصقانج کورینن و بناءً علیه قالوین‌لك اشتباهندن معری بولنان رهبان طاقمی اوملحد پطریقی ذهابنده یالکز باشنه قالدی دیه ذکر ایدرلر ؛ لکن لوقاریس البته طرافدارلره مالکدی . حتی ملحدلکلری استانبول و قدس شهرلرنده‌کی بویوك سینود مجلسلری طرفندن آفاروزه اوغرادیلان کیمسه‌لردن مرکب تشکل ایتمش اولان رقیب بر سینود جمعیتنده لوقاریسك « شهادت ایمانیه » سی عیناً مظهر تجویز دخی اولمشیدی . لوقاریس طرفدارلرینك آفاروز ایدلدکلری بیان اولندیغی حالده‌صو کره‌ده آنك هیچ برطرفداری بولنمیوردی دیمك البته معناسزلقدر. بوطرفدارلردن بعضیسنك اسامیسی صحایف تاریخیه واسطه‌سیله‌اسلافه معلوم دخی اولمشدر . بونلر میانده آتنه متره‌پولیدی صوفرانیوس ، مناسترنشین راهبلردن اولوب لونده‌دن استانبوله برمطبعه طاقمی کتوره‌رك الحاد رساله‌لری نشر ایدن وبالاخره لوقاریس طرفندن خدمتنه مقابلةً بر متره‌پولیدلکه نصب اولنان نیقو ده‌موس مه‌تاراس ، فیلسوف قوریداله‌ئوس ـ که استانبولده برالهیات مدرسه‌سی آچمشدی ـ وطنداشلری آره‌سنه قالوین مذهبنی صوقمق مقصدیله مخصوص بر علمحال رساله‌سی تألیف ایتمش اولان جرغانوس ، لوقاریسك رودوس آطه‌سنده منفی بولندیغی زمان پطریقلق ایدن وآنك منفادن عودتی اوزرینه پطریقلغی

کندیسنه براقمق ایچون استعفاسنی ویرن ایکنجی نه‌ئوفیتاس وسائره موجوددر .

لوقاریسك ١٦٣٦ سنه‌سنده جنوره دارالفنونه کوندرمش اولدیغی برمکتوبده مذکور دارالفنونك استانبولده مرخصی اولان و مترجملك ایدن (له‌ژه‌ر) ك یازیلری و وعظلری سایه‌سنده برچوق کیمسه‌لری قالوین مذهبنه ادخال ایلدیکی بیلدیرلمشیدی . لوقاریســه خلف اولان پطریق تونسه نفی ایدلمش و اوراده‌کی لوقاریس طرفدارانی آنی بوغدیرمشلردی . قالوین مذهبی سالکلری لوقاریسه خلف اولان برنجی پارته‌نیوس دیه معروف پطریقدن پك بویوك خدمتلر بکلیورلردی ؛ فقط آنك یا تسمیم ویانفی ایدلمك صورتیله وقوعه‌کلن ناکهانی وفاتی بونلرك امیدلرینی بوشه چیقاردی . استانبولده ١٦٤٤ دن ١٦٤٦ سنه‌سنه قدر پطریقلق ایدن ایکنجی پارته‌نیوس دخی قلباً قالوین مذهبنه مربوط ایدیســه‌ده آنك احکامنی آچیقجه تعلیم و تبلیغه جسارت ایده‌میوردی . مع‌هذا کندیسنك اوباده‌کی میلاننك حس ایدلمسی خلعنه وصوکره‌ده نفی واختاقنه سبب اولمشیدی .

ایشته بویله‌جه قالوین مذهبنك نفوذی لوقاریسك دشمنلری طرفندن وقوع بولان اعترافدن چوق زیاده توسع ایلمشــیدی . رئیسلرینی محکوم ایدن سینود مجلسلرینك آفاروزینه بویون اکمکدن امتناع ایلین لوقاریس طرفدارلرینك ــ کندیلرندن تجاهل ایده‌کلن اورتودوقس رهباندن زیاده ــ مسلمان قومشولریله حسیات مشترکه‌یه مالك بولنمش اولدقلری بدیهیدر . واقعا ترکیه‌ده‌کی قالوین نفوذینك مسلمانلغه دخولی تسهیل ایلمش اولدیغی حقنده برهان قطعی یوقدر ؛ شوقدرکه باشقه اسباب تصریحیه‌نك معدومیتندن طولایی مسلمانلرله اولان او مقارنت حسیاتك روملر آره‌سنده ــ اون‌یدنجی قرن اواسطنده ــ کثرتله وقوع بولان اهتدالرك عامللرندن بولنمش اولدیغی محقق صورتده تخمین ایدیله‌بیلور . لاجرم او مدت ظرفنده متوسط طبقه‌دن وعوام ناسدن بولنان روملر آره‌سنده کورلمش اولان اهتدالر دیکر وقتلرده‌کی اهتدالردن چوق زیاده ایدی . روملر رهبان آره‌سنده ــ وحتی سابق رودوس متره‌پولیدی کبی یوکســك رتبه‌لی پاپاسلر آره‌ســنده بیله ــ متصل « ارتداد » وقوعندن بحث ایدیورلردی . یونانستانك قورینت جهتنده ١٦٧٦ سنه‌سی ظرفنده هرکون برقاچ خرستیانك

« تورك ضلالتنه » طالدقلرندن وحتى اوچ راهبكده تبديل ايمان ايتدكلرندن شكايت ايديليوردی . [۱] سلطان محمد رابعك اوغلى مصطفانك سنت دوكونى اجرا ايدلديكى زمان (۱۶۷۵ هجرى ۱۰۸۶) اون اوچ كون سورەن عمومى شنلكلرده لااقل ايكى يوز مهتدى موجودايدى . كذلك او دورلرده يازيلان آثارده داها برچوق اهتدا مثاللرى كوريلور . معاصريندن اولان بر محرر ۱۶۶۴ سنەسندە مهتديلرك حالت ذهنيەلرينى شو وجهله تعريف ايلمشيدى : « احوال حياتيەجه معتاد اولان تماسلر صرەسندە توركلرله اختلاط ايدنجه بونلرك براى عبادت تلاوت ايلدكلرى شيلر ميانندە داود (ع . م) ك الٓهيسى دخى بولنديغنى كوروسكز . توركلر صدقه ويررلر وسائر امور خيريەدە بولنورلر . حضرت عيسى حقندە فكر احتراميلرى يوكسكدر . انجيلەدە حرمتلرى واردر . بوندن ماعدا اشك كبى برحريف ، بولنديغى يرك پاشاسنه هديەلر تقديميله بر ناحيەيه كنديسنى پاپاس بيله تعيين ايتديرەبيلور . اويله بر آدم ايسه خرستيانلق لوازمنى جماعتنه اخطارده پكده اصرار ايتمز . بناءً عليه تورك اولور ايسەكز سلامته وصول بولەجغكزه ايناغه باشلارسكز . ايشته بويلەجه مقدس اقانيم ثلثه ، چارميخه چكيلن ابن الله و ــ تنور ايتمەمش عقوله باطل كبى كورينن ــ داها نيجه سرائر دينيه ذهنكزدن چيقار كيدر وخرستيانلغكز حس اولنميەجق بر صورتده تماميله زائل اولور . بعده سزك ايچون خرستيان قالمق وتورك اولمق آرەسندە هيچ بر فرق بولنمديغنه قناعت كتورمكه باشلارسكز . » [۲] او دوردن صوكره وقوع اهتدا قيوداتنه نادراً تصادف ايديلور ؛ لكن بر فرانسز مؤلفى ۱۷۰۳ سنەسندە استانبولده تبديل دين ايدن برخيلى خرستيانلر حقندە تفصيلات ويرر [۳] وبونلر آرەسندە بعض قاتوليكلر ايله بر فرانسز پاپاسى بولنديغنى و ازميرده دخى بر قاچ راهبك اسلامه كلديكنى يازار .

---

[۱] بو روايت هامەر تاريخندن .

[۲] اولجه عنوان اصليسى ويريلن (شەفەر) نام آلمان محرر قديمك كتابندن .

[۳] دولاموتره نام نام فرانسز محررينك ۱۷۲۷ ده منتشر Voyages En Europe, Asie Et Afrique عنوانلى كتابندن .

روم کنیساسی سالکلرینك تناقص عددینی موجب اولان عامللردن بریسیده واعظلرینك ـ وخاصةً یوکسك مرتبه‌لی راهبلرینك ـ فسادوذلت حیاتیه‌لری ایدی. باش ئه‌پسقپوسلقلر وئه‌پسقپوسلقلر مزایده‌یه وضع اولنور والك زیاده پاره تکلیف ایدنلره ویریلورلردی. آنلری آلانلر ایسه ویردکلری پاره‌لری چیقاره‌بیلمك ایچون هر وسیله ایله جماعتلرندن پاره چکرلردی. بونلر بدبخت خرستیان اهالی اوزرینه علی العاده و فوق العاده صورتلرله ویرکولر یوکلدیرلر وآنلری وافتیز، اعتراف ذنوب، تلاقیٔ قدسی، کفارت ذنوب ودفن نصرانی حتی کی تقدیس سنن مراسمنی فاحش مقدارلرله اشترایه مضطر براقورلردی. بعض پاپاسلر یکیچریلرله بر نوع غیر مقدس اتفاق عقد ایتمشلردی؛ حتی برچوق ئه‌پسقپوسلرله معیتلری افرادینك اسامیسی یکیچری اورته‌لرینك لیسته‌لرنده مقید بولنور و امرای عثمانیه‌نك فساد اخلاقی سببیله دولت ایچنده بویوك برزوربا قوتی وجوده کتورن بو جماعت عسکریه‌نك حمایه‌سی آلتنده حرکات متجاوزه‌لرندن و جرملرینك دوچار مجازات اولمسندن مصونیتلرینی تأمین ایدرلردی. [١] روم پاپاسلرینك حرکات غدارانه‌لرندن او زمانلر خرستیانلرك چکمش اولدقلری اضطرابلر معاصرلرندن بعض شهود شخصیه طرفندن تصویر ایدلمشدر. بونلردن (تورن فورت) نام محرر ١٧٠٠ سنه‌سنده وقوعه کلن پطریق انتخابندن بحث ایلدیکی صره‌ده دیرکه:

«هیچ شبهه ایتمیه‌لم که پطریق وقتنی پك خوش کچوره‌جکدر. استبدادی، بیع و شرای وظائف جرمی تعقیب ایدر. پطریقك ایلك یاپدیغی ایش باش ئه‌پسقپوسلرله ئه‌پسقپوسلره ورهبان سائره‌یه ارادهٔ پادشاهی‌یی تبلیغدر. اك بویوك وظیفه‌سی‌ده بویوك پاپاسلق مقاملرندن هر برینك مقدار وارداتنی بیلمکدر. بونلردن هر بری اوزرینه رسوم وضع ایدر وآیریجه بر مکتوب ایله پاره کوندرمسنی صیقی صورتده تنبیه ایلر. بویوك راهبلرده بوتجارته آلیشمش اولدقلرندن بو اضطرابك آلتنده قالمازلر؛ آنلرده کوچوك موقعلرده‌کی پاپاسلری تضییق ایلرلر. پاپاسلرده دائرهٔ روحانیلرنده‌کی خلقه مراجعت ایلرلر و پشین تأدیات

[١] پیت زی پیوس نام مؤلفك Eglise orientale عنوانلی کنیسای شرق تاریخندن.

وقوع بولمادقجه بر طامله بیله ماء مقدس سرپمزلر . اکر پطریق فضـله پاره‌یه احتیاج کوررسه او پاره‌نك تحصیلنی تورکلره حواله ایدر . راهبلر علی‌العاده یکرمی بیك (قرون) تأدیه ایدرلرکن تورکلر یکرمی ایکی بیك قرون آلورلر وبویله‌جه خدمتلرینك آجیسنی چیقاریرلر وپطریقله عقد ایتدکلری مقاوله مو-جبنجه تأدیه‌دن امتناع ایدن ئه‌پسقپوسلری مأموریت روحانیه‌لرینك اجراسندن منع ایدرلر» [١] خرستیان پاپاسلرندن بعضلرینك بوقبیل کنیسا آلیش ویریشلری ایچون پاره بولمق قصدیله جماعتلری افرادینك چوجقلرینی قاچیره‌رق اسیر دیه صاتدقلری بیله مرویدر . [٢]

اون یدنجی قرنده وقوع بولمقده اولان بوجرنقود کیفیتی اون طوقوزنجی قرنده ـ آوستریا طرفندن اشـغالندن مقدم ـ بوسنه و هرکسده عینیله تکرر ایلمشیدی . بوسنه سرای متره‌پولیدی زواللی جماعتندن سـنه‌ده اون بیك لیرا پاره صیزدیرردی‌که بومقدار اوراده‌کی تورك والیٔ عمومیسنك سنوی معاشنك ایکی مثلنی طوتاردی . بو عظیم یکون چیقارلمق ایچون جماعت افرادی خیلی تضییق ایدیلور وتورك مأمورلری بوخصوصده پاپاسلره یاردیم ایچون حکومتدن امر آلورلردی . بویوك مقاملرده‌کی راهبلر طرفندن ایستنیلن آقچه‌یی ویرمکدن امتناع ایدن ویا ویرمکه قادراولمیان بالجمله کویلر، صوییلان شهرلرك طالعسزلکلرینه مشارکتله معذب بولنورلردی . هرفرصتده خرستیان اهالی‌یی حمایتله مکلف اولان رهبانك بو ناقابل تحمل مظالمی اهالی‌یی عصیانه بیله سوق ایدییوردی . بناءً علیه بوکبی استبداد معاملاتندن قورتلق مقصدیله برچوق خرستیانلرك طرف مسلمینه کچمش اولملرینه تعجب ایله‌ملیدر .

مظالم کنیسـائیه‌نك باشقه بر دورلوسی‌ده سلانیك ملحقاتندن (نوآنتا) نام محلده وقوع بولمشدی . اوراده وقوعه کلن تضییقات اولاح طائفه‌سـندن دورت بیك قدر افرادی حاوی بر جماعت اجدادینك اهتداسنه سبب اولدیغی

---

[١] ١٧٤١ سنه‌سنده لوندره‌ده منتشر A Voyage Into the Levant عنوانلی شرق سیاحتنامه‌سندن .

[٢] غولتیه دو له‌زلی نام فرانسزك ١٦٦٦ سـنه‌سنده منتشر L'Ambassade à la Porte Ottomane عنوانلی تورکیه سفارتنامه‌سندن .

مرویدر . بو خلق آره‌سنده زبانزد اولان عنعنه‌یه کوره اون سکزنجی قرنده استانبول پطریقلرندن بری تورك ایمپراطورلغی تبعهٔ خرستیانیه‌سی ایچنده یالکز رومجه تکلم ایدنلرك دولته صادق اولدیغی حقنده زمانك پادشاهنی اقناع ایلمش، پادشاه‌ده خرستیان تبعه‌نك یالکز رومجه قونوشملرینی وعکس تقدیرده دیللرینك کسیله‌جکنی بر اراده ایله بیلدیرمش . بو خبر (نوآنتا) خلقنه واصل اولنجه بر قسمی قورقودن اورمانلره التجا ایله اوراده یکیدن کویلر احداثنه مجبور قالمشلر ؛ قاچه‌میانلرده اسلامه کچمشلر وبو وجهله لسان مادری محافظه ایده‌بیلمشلر . [١]

واقعا نواحی ، قری و محلاتده‌کی رهبان ، هیئت مجموعه اعتباریله امرلرینه عطف اولنان سیأتدن مصون ایدیلر ؛ فقط بونلرده قاره جاهل دینه‌جك قدر کتابت وقرائتدن محروم ایدیلر . اون یدنجی قرن میلادی صوکلرنده ترکیه‌ده بولنان بوتون روم رهبانی ایچنده یالکز اون ایکی کشینك یونان قدیم لسانه لایقیله آشنا بولندقلری سویلنور . پاپاسلر ایچون قرائته مقتدر اولمق بویوك بر اقتداره مالکیت کبی صاییلوردی . حالبوکه بونلر دعا کتابلرنده‌کی الفاظ وتعبیراتدن برچوغنك معناسنی آکلایه‌مازلردی .

اوزمانلرده‌کی خرستیان هیئت اجتماعیه‌سنده انسانی متنفر ایده‌جك پك چوق شی بولندیغی حالده تورکلرك حیاتنده انسانی منجذب ایده‌جك برخیلی اوصاف واردی . بناءً علیه خرستیان کنیساسنك رهبرلریله معلملرینه قیاس ایدیلنجه اسکی عثمانلیلرده تظاهر ایدن وجه تفوق ــ روم اهل کنیساسنك سوء استعمالاتندن، مذهب نامنه چرجیلکندن ، خودکامانه امللرندن طولایی طغیانه کلن ــ افکار متقیه اصحابی اوزرنده بالطبع بویوك تأثیرات اجرا ایلردی . اسکی زمان خرستیان محررلری تورکلرك حیات دینیه‌لرنده‌کی صمیمت واحاطه‌یی ، دینك تلقین ایتدیکی وظائفك اجراسنده‌کی شوقی ، طرز حیاتده وتلبسده کوستردکلری حسن حالی ، محویت مشهوده‌یی همان هر مناسبتله مدح ایتمشلردر . ایمپراطور برنجی (له‌ئه‌پولد)

[١] بالقان محاربه‌سندن چندسنه مقدم بکرشده (لازار اسمنده بری طرفندن آلمانجه اولەرق یازیلان Die Südrumänen der Turckei عنوانلی کتابندن مستخرجدرکه مؤلف فاضل بونك سیاسی پروپاغاندا مقصدیله یازلدیغنی اشارت ایتمه‌مشدر . مترجم .

طرفندن ۱٦٦٥ سنه‌سنده باب عالی نزدینه کوندرلمش اولان هیئت سفارتك وقعه نویسی (غولتیه دو له‌سلی) نام ذات تورکلرك بالخاصه امر عبادتده‌کی مداومت زاهدانه‌لرینی ثنا ایدرکن دیرکه : « خرستیانلرجه تعجبی موجب اوله‌جق صورتده شوراسنی اعترافه مجبورزکه تورکلر دینلریله عملده خرستیانلردن چوق زیاده شوق کوسترولر . خرستیان ارباب اتقاسنده مشاهده‌سی امید ایدیلن هرشی آنلرده کوریلور : عبادت آننده هیچ بر فردك کوزی هیچ بر وجهله برجهته چویرلمز ؛ هیچ بر کیمسه مقصد عبادتدن باشقه برشیئه ربط قلب ایتمز ؛ خالقنه قارشی کندیسندن بکانیلن حضوع کاملی کوسترمین هیچ بر مخلوق کورنمز » [۱] عسکرلرك اطوار وحرکاتی بیله بوقبیل مدحلردن برحصهٔ مناسبه اخذ ایتمشدر . ایکنجی شارلك نزدپادشاهیده‌کی سفارتنده کاتب بولنان برذاتك بیاناتنه نظراً مملکت داخلندن کچن براوردونك ینماکرلکی ویا قادینلره قارشو سوء حرکاتی کبی اهالینك شکایتنی موجب بر شی وقوع بولمازدی . اوردونك کیچه‌جکی یوللر اوزرنده‌کی میخانه‌لر و اچکی صاتیلان دیکر محللر عسکرك وصولندن اوچ کون اول قاپاتدیریلور وتمهیر ایتدیریلورلردی . عسکره مسکرات صاتیلمسی جزای اعدام تحتنده منع اولنوردی .

تورکلر حقنده هیچ بر اثر محبت طاشیمیان خرستیان محررلری بیله آنلرك مزیتلرینی خیلی تقدیر ایتمشلردی . بومقوله محررلردن بریسی تورکلرك مذهبی حقنده فنا فکرلربسلدیکی حالده ینه شو بیاناتده بولنیور : « بنجه مقبول صایلما- مقله برابر قرآنده بعض جوهر نصرانیت آثاری بولندیغنی بیلورم . حقیقتاً ، اکر خرستیانلر مسلمانلرك تواریخ وقوانینی اهتماماله اوقومش اولسه‌لر مصادف اولدقلری حالات مواجهه‌سنده کندیلرینی کوچوك دوشمش بولورلردی . او حالات ایسه : اعمال طاعاتده صمیمیت و اهتمام ، اجرای تقوی و ایفای خیر ، طهارت ، عبادتکاهلرده وضعیت احترامکارانه ، حقیقی علمای دینه مطاوعت . حتی بویوك تورك (یعنی پادشاه) مفتی‌الانام ایله مشاوره ایتمکسزین بر شی

[۱] غولتیه دوله‌سلی نام‌ذاتك‌فرانسزجه L'Ambassade à la Porte Ottoane عنوانلی کتابندن .

یاپه‌ماز . هرنره‌ده بولنورلرسه بولنسونلر ، ونه‌ایشله مشغول اولورلرسه اولسونلر کونده بش دفعه عبادت ایتمکه نه قدرده بویوك بر اهتمام کوستریرلر . بوتون بر آی ظرفنده صباحك حلولندن اول باشلایه‌رق آقشامه دکین نه‌قدر مداومتله اوروج طوتارلر. حسب‌الاسلامیه یکدیکره قارشی خیرخواه وخیرپرور بولنورلر . خسته خانه‌لرنده غریبلر - فقرادن اولسونلر ویا سیاحت حالنده بولنسونلر - اعتنا ایله باقیلورلر . آنلرك عدالتلرینه ، حال مستیدن امساك نفس ایلدکلرینه وسائر مزیات اخلاقیه‌لرینه نظر ترصد عطف ایدرسه‌ك کندیمزك کرك طاعات وکرك خیرات خصوصنده‌کی حال باردمزی آکلایه‌رق محجوبیت حس ایده‌رز . اسلامك تعالیسنه آنلرك تقوی وافعال خیریه‌سنك سبب اولدیغنده شبهه یوقدر» [١] ازمنهٔ متأخره محررلرندن بر مؤرخ ده اوبابده عین نتیجه‌یه واصل اولمشدر . بو ذات دیرکه : « بزم آکلایه بیلدیکمزه کوره یوکسك استعداد و اوصاف اخلاقیه‌صاحبی برچوق روملر، مسلمانلرك وجوه تفوقیه‌لریله اودرجه متحسس اولمشلردی‌که حتی - ویرکو مقامنده - خدمت پادشاهی‌یه ویرلمکدن قاچمش بولندقلری حالده بالاخره کندی اختیارلریله اسلامیته صارلمشلردی . اون بشنجی قرن میلادی‌ده پك چوق وقوعه کلن اهتدالرده افراد مهتدیه‌نك طول املی قدر عثمانلی هیئت اجتماعیه‌سی اخلاق متفوقه‌سنك دخی دخلی بولنمش اولسه کرکدر . » [٢]

تورك حاکمیتنك آوروپاده‌کی انحطاطنه وتورك حدود ممالکنك متمادیاً قیصالدیغنه شاهد اولان و « خسته آدم » دیه تورك شخصیت معنویه‌سنك سریع بر زواله محکوم اولدیغنی ایشتمکه آلیشان برنسل، عثمانلی ایمپراطورلغنك دور اعتلاسنده آوروپاده اجرا ایلمش اولدیغی تأثیراتی آکلامقده البتده مشکلات چکر .

تورك سلاحنك سرعتلی واحاطه‌لی صورتده وقوعه کلن موفقیاتی انسانلرك ذهنلرینی حیرت وخشیت ایله طولدیرمشیدی . خرستیان قراللقلری بربرینی

[١] آلکساندر روص نامنده دیندار برانکلیز محرر قدیمنك ١٦٨٨ ده لوندره‌ده منتشر وقرأن کریم ترجمه‌سنی اوقومقده‌کی لزوم احتیاط ایله تورکلرك تفاخرلرینه قارشو اخطاری معلن عنوانسز برکتابندن .

[٢] اولجه عنوانی مذکور انکلیز مؤرخی (فینله) نك یونان تاریخندن مستخرج .

متعاقب تورکلرك ایدیٔ تسخیرینه دوشیوردی ؛ بولغارستان ، صربستان ، بوسنه ، مجارستان استقلاللرینی آنلره تسلیم ایتمشلردی . متعظم ونديك جمهوریتی مالك اولدیغی قطعات اراضیدن برخیلیسنك الندن چکیلوب آلندیغنی کوردی . حتی اوترانطونك ضبطندن صوکره بلدهٔ ابدیه (روما) بیله تهدیده معروض قالمشیدی . اون بشنجی قرن میلادینك قسم اخیریله اون آلتنجی قرن ایچنده میدانه قونیلان خرستیان آثار محررهسی - تورکك روش مظفرانهسی طوردیرلمدکجه - آوروپای نصرانینك مقدراتنی تهدید ایدهجك اشکال مصائبك تخمینلریله طولدیرلمشدر . تورك ، جناب حقك - کناهکارلقدن واخلاق دوشکونلکندن طولایی - قوللرینی تأدیب ایچون ید ربانیسنده برقیرباج اولهرق تمثیل اولنمش ویاخود دریاکارانه صورتده قوللانیلان دین پردهسی آلتنده خرستیانلغی تحریبه چالیشمق ایچون ابلیسك سربست براقلمش برقوتی اولمق اوزره تلقی ایدلمش ایدی . فقط بوراده داها اهمیتله دقته شایان اولان نقطه بعض کیمسهلرك کندی کندیلرینه شو سؤاللری صورملریدر : « عجبا اسباب محققه بولنمقسزین جناب حق مسلمانلرك عددینی بویله حسابسز درجهده آرتیرمغه راضی اولورمی ؟ بیکلرجه افراد بشرك تك برشخص ایمش کبی ملعون وکناهکار اولهبیلمسنی عقل قبول ایدرمی ؟ بوقدر کثرتلی برجماعت بشریه نصل اولورده دین حقه (یعنی خرستیانلرجه حق اولان دینه) معارض بولنهبیلور ؟ مادامکه حقیقت خطادن قوتلیدر وبوتون انسانلر طرفندن سویلور ، او حالده بوقدر کثیرالعدد اولاد بنی آدم ایچون او حقیقه قارشو مجادله ایدلدیکی احتمالی موجود دکلی ؟ مادامکه جناب حق دائما حقیقته معیندر وآنی التزام ایدر ، اوحالده تورکلر نصل اولیورده حقیقته غلبه ایدهبیلورلر ؟ اکر دینلری اویله سویلندیکی کبی ضلالتك چوروك تملری اوستنه قورولدی ایسه اوحالده نیچون بویله خارقالعاده صورتده توسع ایتدی ؟ » [۱]

آکلاشیله بیلدیکنه کوره بوکبی ملاحظات تورك حاکمیتی آلتنده یاشایان خرستیان اهالینك اذهاننده یر بولمش وخاصةً تورکلره اسیر دوشوبده

---

[۱] بوجمل استفهامیه ۱۵۱۶ سنهسنده پارسده انتشار ایدن لاتینجه Turcyicae Spurcitiae Suggilltio عنوانلی اثردن مستخرجدر .

دوچار اولدقلری حال سفالتدن قورتلمق و هوای حریت تنفس ایتمك امیدی بولنمقسزین کلال و ملال ایچنده سنه‌لرك کچوب کیتدیکنی کورن بدبخت خرستیانلرك ذهنلرینه داها قوتلی صورتده وارد اولمشدر . بناءً علیه بو اسیرلردن برینك کندی کندینه خطاب آتی‌ده بولنمسنه شاشمامليدر : « ای نفسم ؛ اکر الله سنك صاریلدیغك مذهبدن ممنون قالمش اولسه ایدی سنی بوحالده براقمازدی ؛ بالعکس حریتی استحصالده ومذهبکه عودتده سکا معین اولوردی ؛ فقط مادامکه سکا قارشو آزادینك هر یولنی قاپامشدر ، اوله‌جق بویا ، سنك اومذهبی براقمقلغك مقدردر و التحاق ایده‌جکك طریق دینی‌ده واصل سلامت اوله‌جقسك ؛ الله بویله دیله‌مش اولملی . » پك آهسته کچن اوزون سنه‌لر کندیسنه واسطهٔ خلاص کتورمه‌مسندن طولایی ذهننده حاصل اولان شکی بووجهله تعریف ایدن خرستیان اسیر شبه‌سز دیکر بر چوق اسرای نصرانیه‌نك اذهانه ــ برصورت غالبهٔ مصرانه‌ده ــ وارد اولان ملاحظاته دخی ترجمان اولمش و عاقبت اسکی مذهبه اولان رابطه‌لری قیروب آندن آیریلمش و اسلامه کلمشدر . قرآن ایله قلیجدن برینك انتخابی تکلیف مخیلنه معروض قالسه‌لر دین نصرانیت اوغورنده شهادتی درحال انتخاب ایتمك ایستیه‌جك اولان کیمسه‌لر اوزون سنه‌لر اسارتدن صوکره افکار و اعمال اسلامیه‌نك نفوذلرینی متزاید برصورتده حس ایتمکه باشلامشلر ایدی وشدت اجبارك موفق اوله‌مدیغی یرده شیمهٔ انسانیت مهتدیلر قازانمشدی . واقعا خرستیان اسرادن بر چوغنك طالعی پك آجینه‌جق صورتده تجلی ایتمشدی ؛ فقط برقسمی‌ده اشخاص منفرده‌نك خانه‌لرنده برر موقع طوتمشلردی . بویله‌لرینك حالی آوروپانك سائر مملکتلرنده‌کی خدمتکارلرك حالندن البته داها فنا دکلدی . شریعت اسلامیه‌جه معین اولدیغی اوزره حال اسارت، ترکیه‌ده اك عذابلی اشکالندن تجرید ایدلمشدی . هرحالده‌اورا‌ده ــ آفریقای شمالیده‌کی قورصان حکومتلرك اداره‌سنده اولدیغی کبی ــ باربارلق و غدارلق ایله برلکده جاری اولمیوردی . او مملکتده‌کی اسیرلر سائر افراد محلیه کبی حقوقه مالك اولورلردی وحتی ــ روایته کوره ــ براسیر سوء معاملاتندن طولایی ولیسنی قاضی حضورینه جلب ایتدیره‌بیلور وعبد ایله مولانك عادات

و اخلاقی احدهما آخره ضد اولوبده کچینمك احتمالی بولنمدیغی کسب ثبوت ایدنجه قاضی مولایه اسیری باشقه برکیمسه‌یه صاتمسی ایچون امر ویره‌بیلوردی[١].
خرستیانلردن قاپیلان اسیرلرك وضعیتلری بالطبع بولندقلری مملکتك احوالنه واسیرلرك کندیلرینی زور بر حیاته اویدیرمق خصوصنده‌کی قابلیتلرینه کوره تخالف ایدردی. پاشلیلر، راهبلر، مناستر نشینلر، اصیلزاده‌لر داها چوق معذب اولورلردی؛ حالبوکه اطبا واهل صنعت کندیلری اوزرینه صرف ایدیلن پاره‌نك مقابلنی لایقیله ادا ایدن خادمدن بولنملرندن طولایی داها ایی معامله‌لره مظهر صایلورلردی [٢]. غالیونلرده قوللانیلان اسرا اك زیاده دوچار زحمت و عذاب اولورلردی. بونلردن بحث ایدن بر مؤلف دیرکه: «تورك حرب کمیسنده باغلی طوتیلان بو زواللی اسیرلرك حیاتی علامت صلیب آلتنده اسیرتجارتی ایله مشغول آوروپا غالیونلرنده‌کی اسرا حیاتندن نه داها اهون نه‌ده داها اشد ایدی. ایکی تقدیرده دخی اسرا ایچون مقدر اولان شی چتین ایشلر، بدبختلق، آجی ضربه‌لر ایدی. ساحلده مثلا برتورك ویا جزایرلی حبسخانه‌سی بلکه بارسلون ویا ناپولی‌ده‌کی زندانلردن پیسلك وقراکلق جهتلریله صحت ایچون داها مهلك ایدی؛ فقط دکزده ـ اکر سفالتی درجاته آییرمق لازمسه ـ تورك کمیسی زنجیرینه باغلانمش اولان اسیرلرك حالی اهون شرین قالوردی» [٣].
اسرایی کندی مذهبلری وجهله اجرای عبادتده سربست براقمق معتاد ایدی. استانبولده‌کی حکومت حبسخانه‌سنده اسیرلرك کندی پاپاسلری و کندیلرینه مخصوص عبادتخانه‌لری بولنوردی. غالیونلرده‌کی اسرایه تسلیت اعطاسی وتلقین دیانت اجراسی ایچون پاپاسلره مساعده ایدیلوردی. خرستیان اسیرلر آره‌سنده اسلامی قبول ایدنلرك عددی پك یوکسك ایدی. بونلری بعض احوالده دین

[١] مه‌ناوینو نام قدیم بر ایتالیان محررینك ١٥٧٣ ده وندیکده مطبوع Vita et Legge Turchesca عنوانلی اثرندن.

[٢] استانبولده نمچه ایمپراطورلغی سفارتنده بولنمش اولان (فون‌ده‌ن دیریش) نام ذاتك ١٧٢٣ ده مطبوع Historiche Nachricht Von der Gross - Botschaft عنوانلی اثرندن.

[٣] سیر ویلیه‌م ایستریلیغ نام انکلیز مؤلفنك Don John of Austria عنوانلی کتابندن.

اصلیلرندن رجوعه سوق ایچون اجبار وقوع بولدیغی تاریخاً مقیددر ؛ فقط ولیلر اصول جاریه‌دن بولندیغی اوزره اسیرلری ترك دینه سوق ایتمزلردی . اسارتك ایلك سنه‌لرنده او بابده بعض تضییقات وقوعه کلور ایدیسه‌ده کیت کیده مذهبلرینی تعقیده اسرا تماميله کندی حاللرینه براقیلورلردی . بناءً علیه اهتدا ایدن اسرانك چوغی کندی حریت انتخابلری اوزره تبدیل دین ایتمشلردی . استانبوله کیدن خرستیان دولتلری سفراسی ، معیتلرنده کوتوردکلری وضداش خدمتجیلرینك کونلردن برکون اهتدا ایتمیه‌جکلرندن بکده امین بولنمازلردی . بوندن سهولتله استفهام ایدیله‌جکی اوزره مملکتلرینه عودت امیدینی تماميله غائب ایدن و بولندقلری محیطده کنجلك آننده آلتمش اولان تعلیم دینی‌نی تقویه و اسکی ارکان دینیه‌یه دوام ایچون پك آز فرصت بولان اسیرلرك معروض قالدقلری نفوذه تابع اولملری و یکی بر دینه ، یکی بر هیئت اجتماعیه‌یه دخوللرینه پك آز مانعه بولملری بدیهی ایدی . اون یدنجی قرن انکلیز سیاحلرندن (طومه‌س ایسمیث) بالاده اسمی کچن اثرنده بوقبیل کیمسه‌لردن بحث ایدرکن دیرکه : « بو کبی کیمسه‌لردن پك آزی وطن اصلی‌یه عودت ایدرلر . بونلرك آله‌بیلدکلری تدریسات پك عادی ، مالك اولدقلری معلوماتك اساسی ایسه پك ضعیفدر . بناءً علیه بونلرك بعضیسی صبرسزلقدن طولانی تلاش ایله ویاخدمت اسارتك آغیرلغندن منفعل اوله‌رق تورکلك صفتنه کیررلر ؛ بعضیسی‌ده شریعت محمدیه‌نك مساعد اولدیغی الطافك جاذبه‌لرینه قاپیلورلر ویا بولندقلری حالی تبدیل دین طولاییسیله اصلاح ایتمك وسعهٔ حال بولمق امنیه‌سنه دوشرلر . قورتولیش امیدی قالمینجه شفاعتجیلرندن (یعنی عیسادن) ده ، خرستیانلقدن‌ده وازکچرلر وچابوقجه وطن اصلیلرینی اونودیرلر. بونلر آرتق یبانجی دکل یرلی صاییلورلر.»

بوخصوصك تعیینی علی الاکثر اسیرلرك ماهیت شخصیه‌لرینه توقف ایدر . بوندن اول کتابندن التقاط فقرات ایدیلن واوزون مدت اسارتده قالمغله اوبابده بیان افکاره صلاحیتدار بولنان مستعار برمؤلف بو مقوله اسرایی اوچه تقسیم ایدر : « برنجی صنف پك بسیط برحیات کچوره‌رك ولیلرینك دینلرینه دائرهیچ برشی اوکرنمك زحمتنه قاتلانمیانلردر ؛ بونلره ـ کندی حسابلرینه کوره ـ

توركلرك (كافر) اولدقلريني بيلمك كافي ايدي ؛ بوندن طولايي حال اسارتك مساعد اولهبيلهجكي قدر توركلره و آنلرك عبادتلريله علاقه‌دار اولمقدن اجتناب ايدرلر وبو وجهله تبديل دين (خطاسنه) سوق اولنمقدن حذر ايلرلر و علم واقتدارلري درجه‌سنده خرستيانلق اركاني ايفايه چاليشورلردي. ايكنجي صنفدن بولنانلر توركلرك اعمال وافعالني تتبع و تدقيق مراقبه دوشنلردي . اگر بونلر اللهك عنايتيله توركلرك محرم اولان حاللرينه مطلع اولهبيلورلر و آنلري تدقيق ايچون كافي درجه‌ده ادراكه وتدقيق ايلدكلري شيلري ايجه تفسير ايچون نور عقله مالك بولنورلرسه دوچار اولدقلري حالدن يالكز ضررسز چيقمقله قالمازلر وبرده ايمان اصيلري تقويت بولوردي . اوچنجي صنف ايسه لازم كلن احتياطي حائز اولمقسزين دين اسلامي تحقيقه كيريشنلري احتوا ايدرديكه بوكيلريالكز آنك قعرينه وصول خصوصنده عدم موفقيته دوچار اولمقله قالمازلر وبلكه مغفل اولورلردي . بونلر توركلرك ايمانلرنده‌كي خطايي حقيقت صانورلر ، كندي مذهبلريني ضايع ايدرلر واسلامك (ياكاش) مذهبنه سالك اولورلردي وبويله‌جه يالكز كندي خرابيلريني وجوده كتيرمكله قالمازلر هم‌ده باشقه‌لرينه سوء مثال عرض ايدرلردي . بوكيلرك عددي لاتحصى ايدي » [۱] .

اسلامه كلمك ـ بعض محررلرك ادعالري كبي ـ مهتديلري اويله حال‌اسارتدن قورتاروب‌ده حر آدم وضعيتنه صوقمامشدر ؛ چونكه امر آزادي صرف ولينك يد اختيارينه براقلمشدر . . وليلر ايسه ـ اكثريت اوزره ـ اسيرلره اسلاميتي قبول ايتدكلري تقديرده هيچ بربدل مقابلي اولمقسزين آزاد نامه ويره‌جكلريني وعد ايلرلردي .

خرستيان اسيرلري كبي محيط ومقربين اوليه‌لرندن آيرلمش داها بر خيلي كيمسه‌لر واردي‌كه بونلرك رابطهٔ اصليه‌لري تماماً منفك اولمش و كنديلري بوسبوتون بر طرز نوده ديني و اجتماعي آمال ايله متحرك بر هيئت اجتماعيه‌نك اورته‌سنه آتلمشلردي . اون بشنجي قرن ميلاديده كليتلي مقدارده خرستيان

---

[۱] بو اقوال (دوصون) نام مؤلفك Tableau Général de L'Empire Ottoman عنوانلي كتابندن مقتبس بولنان فقراتدن مستخرجدر .

عمله‌سی تورکلر طرفندن فتح ایدیلن یرلردن قالقوب طولاشه ادرنه‌ایله دیکر بویوك تورك شهرلرینه کلیورلر واستخدام ایدیله‌جك ایشلر آرایورلردی. بونلر توطن و قبول اسلامیت ایچون قولایلقله اقناع ایدیلیورلردی . کذلك سلطان محمد ثانینك آوروپاده فتح ایتدیکی بلاددن آناطولی‌یه سوق ایتدیردیکی خرستیان عائله‌لرینك مسلمان اهالی هیئت مجموعه‌سی ایچنده هیچ‌ده حس اولنماز صورتده مخلوط وممزوج اولوب کیتدکلری ملحوظدر . نته‌کیم برنجی‌شاه عباس (میلادی ۱۵۸۷ – ۱۶۲۹ ، هجری ۹۹۶ – ۱۰۳۹) ارمنیلری ایران داخلنه سوق ایتمش و بوطائفه ایکنجی بطنده مسلمانلغه منقلب اولوب کیتمشیدی .

اون سکزنجی و اون طوقوزنجی قرنلر ظرفنده تورکلر آره‌سنده روح تبشیرك زوال بولدیغی کورلمشدر . فقط سلطان حمیدثانینك صوك سنین سلطنتی مسلمانلق پروپاغانداسنك بعض مرتبه احیاسنه شاهد اولمش و تورکجه غزته‌لر اهتدا وقعه‌لرینی اهتمامله قیده باشلامشلردی. اودورده‌کی تبدیل دیانتلردن الڭ زیاده نظر اعتنا ایله تلقی‌یه شایان صاییلانی یوز سنه‌دن بری خرستیان بولنمقده اولان جبل لبنانلی شهاب عائله‌سندن اون سکز امیرك اهتداسیدر . شهاب عائله‌سنك اهل قریش احفادندن بولندقلری مروی ایدوکندن تورکلر بونلری امت اسلامیه دائرهٔ اخوتنه ارجاع ایچون خیلی چالیشمشلردی . بو عائله افرادندن اولانلر تورکیه‌نك خدمات ملکیه‌سنده طولغون معاشلی مقاملره تعیین ایدلمشلردی[۱] .

آتی‌ده‌کی صحیفه‌لرده آرناوودلق ، صربستان ، بوسنه وکریدده‌کی خرستیان اهالی آره‌سنده انتشار اسلامك صورت وقوعنه دائر معلومات مخصوصه ومفصله ویرمك ایسترز ؛ چونکه بوممکلتلردن هربری عثمانلیلر طرفندن فتح اولندقدن صوکره اسلامیتك توسعی تاریخنده برر ماهیت مخصوصه ارائه ایدر :

آرناوودلر ــ یونانستانده تمکن ایدن برقسمی مستثنا اولمق اوزره ــ آدریاتیك دکزینك شرق ساحلی بوینجه امتداد ایدن وقره طاغ ایله (نارده) ویا (پره‌ویزه) کورفزی آره‌لرنده بولنان حوالیٔ جبالیه‌ده ساکندرلر . بونلر آوروپانك الڭ

[۱] بو روایت (جه‌سوپ) اسمنده بر ذاتك آمریقاده منتشر Fifty - three Years In Syria یعنی سوریه‌ده اللی اوچ سنه عنوانلی کتابندن .

اسكى عرقلرندن برينه منسوبدرلر و نسللرى (آرييەن) دينيلن قسم بشرك (پەلاس‌ژيق) شعبەسنه استناد اولنور .

آرناوودلق توركلر طرفندن برنجى دفعه اولەرق ١٣٨٧ (هجرى ٧٨٩) سنەسنده استيلا ايدلمشيدى ؛ فقط آندن آز بر مدت صوكره تورك قواى استيلائيەسى اورادن چكلدى . پادشاهك حاكميتى آرناوودلر طرفندن ايلك دفعه اولەرق ١٤٢٣ (هجرى ٨٢٧) سنەسنده طانمشيدى . آرناوودلق اسكندر بك نام اسلاميسى آلتنده معروف اولان (جورجى قاستريوت) ادارەسنده بر مدت ايچون استقلالنى استرداد ايده‌بيلمشيدى . اسكندر بكك داها چوجق ايكن توركلر طرفندن رهن صورتيله نصل آلنديغى و آنلر آرەسنده نصل تعليم وتربيه كورديكى وتوجه شاهانەيى نصل احراز ايتديكى حقندەكى حكاياتى صوك زمانلرده ايديلن تحقيقات تاريخيه زيوفه چيقارمشدر . بوبابده تحقق ايدن وقايع شووجهلەدر : اسكندربك كنجلكنى طاغلق‌اولان مملكتنده كچورمش وتوركلره قارشو اولان محارباتى ١٤٤٤ (هجرى ٨٤٨) سنەسندەكى مظفريتى ايله ابتدا ايتمشيدى . آنلرك قواى مستوليەسنه قارشو يكرمى سنەدن زياده شدتله وموفقيتله مقاومت ايلدكدن صوكره ١٤٦٧ (هجرى ٨٧٢) سنەسنده وقوع وفاتى اوزرينه توركلر آرناوودلغى تكرار تملك ايتمكه باشلامشلردى . قاستريوت عائلەسنك مركز حكومتى بولنان قرويا (؟) ده اون برسنه صوكره اللرينه كچدى . آندن صوكره آرناوودلغك مطاوعتى ينه تماماً وقوعه كلدى و عصيانلر تكرر ايتدى طوردى ايسەده مملكتك هرطرفنه شامل اولمق اوزره تشكيلات عموميەيى حائز برمقاومت كورلمدى . معمافيه ساحلدەكى شهرلردن بعضيلرى خيلى زمان تسليمدن امتناع ايلديلر . دراج شهرى آنجق ١٥٠١ هجرى ٩٠٧) ده ضبط اولندى . حال بوكه آرناوودلق ساحلنك الك شمالى برنقطەسنده بولنان آنتيوارى (باراسكلەسى) ١٥٧١ (هجرى ٩٧٩) سنەسنده آنجق تسليم ايدلمشيدى . شرائط تسليم شونلردر : شهر محاكم و قوانين قديمەسنى محافظه ايتمك ، خرستيان آيين دينيسى سربست وعلناً اجرا ايدلمك ، كليسالر واوقاف عبادتخانەلر تعرضدن مصون قالمق وخرابه يوز طوتدقلرى تقديرده يكيدن انشا ايدلمك ، اهالى اموال منقوله وغيرمنقولەلرينه

متصرف بولنمق و آنلر اوزرينه رسوم منضمه تحميل ايدلمه‌مك .

تورك حاكميتی آلتنده آرناوودلغك دائما نيم مختاريت برادارەيه مالك اولديغی و بعض عشائر و طوائفك فتحدن اول اولديغی كبی اساسلی صورتده حفظ استقلال ايلدكلری آكلاشيليور . پادشاهك وصايتی آلتنده قالمقله برابر بو طرز بيعتك امور داخليه‌لرينه تورك مأمورلرينك قاريشمسی درجه‌سنه وارمسنه اصلا راضی اولمامشلردی . تورك حكومتك آرناوودلق اهالیٔ اصليه‌سندن اوليان هيچ بر مأموری و حتی آرناوود بولنديغی حالده شهرتی سلاح ، مسلك ويا عائله روابطی واسطه‌سيله قازانمامش اولان كيمسه‌لری او مملكتده والی ويا متصرف تعيين ايتمه‌مش اولديغی ظن ايچون اسباب محققه واردر [١] . آرناوودلرك عرق تفاخری پك بويوكدر . اكر بر آرناووده نه اولديغی صورلسه مسلمان ويا خرستيان دينده بولنديغی بيلديرمزدن اول (ايسكيپه‌دار) ايدوكنی سويلركه بو تعبير ترجمه جهتيله قايالق سكنه‌سندن بری اولمق اوزره ايضاح ايديله‌بيلور . شكل هويتك بو وجهله بيانی حسيات مليه‌نك فوق‌العاده بر نمونه‌سيدر ؛ زيرا عثمانلی ايمپراطورلغنك اقسام باقيه‌سنده بو ايكی مذهب اصحابی آره‌سنده حكمفرما اولان قيزغين بر افتراقی برطرف ايلر . مسلمان و خرستيان آرناوودلر عين لسانی قوللاندقلری كبی عين عنعنات بسلرلر و عين عادات واطواره مالكدر . مليت مشتركه‌ده‌كی افتخار ، افرادامتی ايكی‌يه آيران تخالف مذهبی تأثيراتنه ميدان ويرميه‌جك درجه‌ده قوتليدر [٢] تورك فتوحاتندن صوكره تأسس ايدن حكومتك محافظهٔ آسايش و تأمين اداره خصوصلرنده باشليجه استناد ايلديكی عساكر غيرمنتظمه‌صفلرنده خرستيان ومسلمان آرناوودلر يان يانه خدمت‌ايده‌كلمشلردی . بو ايكی مذهبدن اولان آرناوودلر تورك ايمپراطورلغی داخلنده‌كی عامهٔ ناسك الك جسورلرندن صايلدقلرندن آرناوودلقده‌كی پاشالرك معيتلرنده دائما خدمت بولورلردی . قريم محاربه‌سنده خرستيان آرناوودلر عثمانلی اوردوسنده خدمت

---

[١] ليك نام انكليز محررينك Researches In Greece عنوانلی يونانستانده تدقيقات علميه‌يه دائر كتابندن .

[٢] برلين معاهده‌سنك عقدی صره‌لرنده واصا افندی نامنده برذاتك آلمانجه اوله‌رق نشر ايتديكی Albanien Und Die Albanesen عنوانلی اثردن .

عسکریه ایفا ایتمشلردر . واقعا خرستیانلر مسلمانلردن داها ساکن و زراعته داها مائل ایسه‌لرده آره‌لرنده‌کی فرق بنه آزدر. خرستیان آرناوودلر سلاحلرینی وعادات جنکاورانه‌لرینی دائما محافظه ایتمشلر ودائما عین وجهله غیرقابل مراقبه ، مفتخر ، خیرچین برروح ملی‌یی ارائه ایتمشلر واسلامه کلن وطنداشلری درجه‌سنده برحس ملیتله متهیج اولمشلردر [۱]

آرناوودلقده اسلامیتك صورت انتشارینی تعقیب ایچون بالاده‌کی موادك ملاحظه‌سی مهم برکیفیتدر ؛ چونکه بوانتشار مملکتك اهالئ اصلیه‌سی طرفندن تدریجی صورتده وقوعه کتورلمشدی که بوده خارجك هیچ برتضییقنه معروض قالمامشدی. بوبابده‌کی حرکت تبشریه حقنده المزده بولنان تفصیلات محدوددر؛ زیرا آرناوودلق تاریخنك صحایفی اون بشنجی قرن میلادیدن تپه دلنلی علی پاشانك ظهورینه قدر کچن اوچ یوز سنه ظرفنده همان بوش قالمش کبیدر . بناءً علیه مدت مذکوره ظرفنده بطی فقط دواملی صورتده وقوعه کلمش اولان اهتدالر حقنده الده ایده‌بیلدیکمز معلومات مختلف دوائر رهبانیه‌ده‌کی کلیسالر وقایعنامه‌لرندن وزماندن زمانه پاپالغه کوندرلمش اولان لایحه‌لردن مستنبطدر . مع مافیه ــ بیانه حاجت اولمدیغی اوزره ــ بومنابعك ماهیتی آنلردن استخراج اولنه‌جق معلوماته ــ وبالخاصه اهتدایه عزواولنان مقصدخصوصنده ــ کفایتسزلك صفتی ویرر. اوزمانك اهل کنیساسندن برکیمسه ایچون قبول اسلامیتده برمقصد صمیمیتك موجودیتنی تصور ایتمك بیله غیر قابل ایدی ؛ وهله آنك مافوقنده کنه یازدیغی شیلرده اویله برمقصد صمیمیتك موجودیتی حقنده بیان فکرایده‌بیلمسی عقلك هیچده قبول ایده‌میه‌جکی برشی ایدی .

فی الواقع اون آلتنجی قرن ظرفنده اومملکتده اهتدا جریانی طغیانه باشلامش ایدیسه‌ده اسلامیت پك آز ترقی ایتمش کبی کورینور . میلادك ۱۶۰۰ (هجری ۱۰۱۹) سنه‌سنده آرناوودلقده‌کی خرستیانلرك مقداری مسلمانلرککندن بره اون درجه‌سنده فضله ایدی . کویلرك اکثریسی خرستیانلرله مسکون اولوب بونلر آره‌سنه تك توك مسلمانلرده قاریشمش اولمسنه نظراً اهتدالرك داها زیاده

---

[۱] قلارق نام محررك نیویورقده مطبوع The Races Of European Turkey عنوانلی کتابندن .

شهرلرده تكرر ايتمش اولديغى آكلاشيلور. مثلا آنتيوارى شهرى خرستيانلرى، جوارده‌كى ممالك نصرانيه‌يه هجرتى اختيار ايلدكلرندن كيريده قالانلرك - كرك يوكسك كرك آشاغى طبقه‌ناسدن اولسون - اكثريسى جهت اسلاميه‌يه كچمشلردى وبو وجهله اوراده‌كى خرستيان اهالى كوندن كونه آزالمش ومسلمانلرك عددى آرتمش اولديغندن بعض كليسالر مسجده تحويل ايدلمشيدى [١] . فى الواقع بو حال، شرائط موضوعه احكامنه مخالف ايديسه‌ده اورانك يرلى اهاليسنك دين دكيشديرملريله عبادتخانه دكيشمسى محق صايلمشدر . مؤلف فارلاتى‌نك روايتنه كوره باش ئه‌پسقپوسك قوناغنه‌ده وضع يد ايدلمسى شكايتى موجب اولمشيدى. حال بوكه بو قوناق سكز سنه‌دن برى بوش طورمقده ايدى ؛ زيرا باش ئه‌پسقپوس (امبروسيوس) احتياطدن زياده افراطه تابع اوله‌رق اسلاميته قارشو تجاوزاتده بولنمش ، سب نبى ايتمش وآنك طريق مذهبيسنه « احكام شيطانيه » تسميه‌سنه‌ بيله جرأت ايلمش اولمسندن طولايى فرارى برتدبير مصيب بولمشيدى . ١٦١٠ سنه‌سنده يالكز مكتب وظيفه‌سنى ايفا ايدن ايكى كليسا قالمشدى . بونلرده لاتين خرستيانلرينك يد استعماللرينه كچمشدى ، فقط اوراده قالان خرستيان جماعتك احتياجنه كافى كليوردى . بو احوالك نه دورلو بر معنيدارلغى حاوى اولديغى (مارقو بى‌زى) نام مؤلفك شو سوزلرندن آز چوق استدلال ايديله‌بيلور : « اوراده آلتى يوزخانه واردركه بلاتفريق مسلمانلرله لاتين وروم اورتودوقسلرى جانبندن اشغال ايدلمكده‌در . عددجه مسلمانلر خرستيانلره ، لاتينلرده اورتودوقسلره فائقدرلر . »

مسلمانلر ايله خرستيانلر آره‌سنده‌كى رابطۀ اجتماعيه‌يه دائر مالك اولديغمز تفصيلاته و بو ايكى جماعتى تفريق ايديجى هيچ بر خط فاصل بولنمامسنه نظراً كنيسانك غيرت وحيات روحانيتنك تدنيسى نسبتنده مسلمان نفوذينك نه‌صورتله مهتدى قازانديغنه واقف اوله‌بيلورز .

خرستيان ابوينك قيزلرينى مسلمان اركك‌لره تزويج ايتلرى و خرستيان

[١] فارلاتى نام ايتاليان مؤلفنك Illyricum Sacrum عنوانلى مجموعۀ آثارده‌كى سوزلرندن مأخوذ .

قادینلرکده بویله برتأهله ممانعت کوسترمه‌ملری پك چوق دفعه وقوع بولوردی. بو مختلط ازدواجلردن طوغان ارکك چوجقلر مسلمان اوله‌رق یتیشورلردی؛ قیزلرك ایسه خرستیان دیننده بویودملرینه مساعده ایدیلوردی؛ فقط بویله برمساعده خرستیان اهل کنیساسنك او کبی قادینلری کلیسالردن خارج طوتملری و آیین مقدسلره اشتراکدن منع ایتملری سببیله حکمدن ساقط بولنوردی. واقعا اوفاق یرلرده‌کی کلیسالرك پاپاسلری بوبابده بویوکلرندن آلدقلری امرلری اجرا ایلزلردی؛ لکن خرستیان قادینلر حقنده‌کی معامله آنلردن بر چوغنی زوجلرینك دینی قبوله سوق ایدردی. بونکله برابر ینه بر چوق قادینلر واقتیز خصوصنده بعض اعتقادات اصلیه بسلرلر و چوجقلرینی واقتیز ایتدیرمك ایسترلر و بو واسطه‌یی جذام خسته‌لغنه، سحربازلغه، قوردلرك هجومنه قارشو مؤثر برچاره فرض ایلرلردی. خرستیان پاپاسلری ایسه چوجغنی واقتیزایتدیرمك ایستین بر مسلمان زوجه‌یه تصادف ایدنجه آنك او بابده‌کی ظن باطلنی تقویه ایچون مهیا بولنورلردی.

بو ایکی مذهبك سالکلری آره‌سنده‌کی حسیات حسنه خرستیان اعزه‌سی ایچون اجرا ایدیلن مراسم دینیه‌ده مسلمانلرك حاضر بولنملریله‌ده تظاهر ایلردی. بو مناسبتله مؤلف (مارقوبی‌زی) «آرناوودلرك بالخاصه احترامده بولندقلری حضر الیاس کونی کلیساده خرستیاندن زیاده مسلمان کورینور» دیمشدر. حتی روایته نظراً زمانمزده بیله مسلمان آرناوودلر حضرت مریمی تقدیس ایدرلر، اعزهٔ نصارایه حرمت کوسترلر وبونلرك تربه‌لرینی زیارت ایلرلرمش. دیکر طرفدن دخی خرستیانلر مسلمانلرجه اولیادن عد اولنانلرك تربه‌لرینه ــ نذرلرینك انجازی وخسته‌لقلرینك دفعی مقصدیله ــ مراجعت ایدرلرمش. [١] آلتمش خرستیان واون مسلمان عائله‌سنك ساکن اولدیغی (قاله‌واکی) قصبه‌سنده اکثریتله خرستیان زوجه صاحبی اولان مسلمانلر اورانك پاپاسنه یاردم مقصدیله اعانه‌یه اشتراك ایدرلرمش. مارقوبی‌زی بوتقصیراتی اوچ وجهله ایضاح ایتمك

[١] انکلیز محرره‌لرندن (میس غارنت) ك Women Of Turkey And Their Folk - Lore عنوانلی کتابندن.

ایستمشدر : اولا ـ فوائد دنیویه جاذبه‌سی ، ثانیاً ـ خراج تأدیه‌سندن قورتلق آرزوسی ، ثالثاً ـ اهالینك احتیاجات روحانیه‌سنی ارضا ایده‌جك کافی مقدارده قابلیتلی رهبانك فقدانی . اهتدالرك وقوعی علی‌الاکثر خرستیانلر اوزرینه موضوع اولان ویرکولرك ثقلتنه عدم تحمله اسناد ایدیلور وبوویرکویی ویرمه‌مك ایچون بعض کویلرك تماميله « ارتداد » ایلدکلری سرد اولنور . بو خصوصی توضیحاً تفصیلات ویرلمدیکندن وقوعه کلن شکایت ایچون حقیقتاً اسباب کافیه بولندیغنه ویا سابق دینداشلرینه برنوع معذرت عرض ایچون دین دکیشدیرنلرك بوحرکتلرینی تأویل ایتمك ایستدکلرینه ویاخود اسباب معقوله اوزرینه اسلامیتی قبولك قطعیاً عدم امکانی ادعا ایدن اهل کنیسا طرفندن واقع اولان برمبالغه‌دن عبارت بولندیغنه حکم ایتمك ممکن دکلدر . محضا بر ویرکودن ـ تعبیر دیکرله برجزای نقدیدن ـ آزاده قالمق ایچون‌دین اصلیلرینی ترك ایدن انسانلر حقیقتده اودینه غایت آز مربوط بولنمش اولسه‌لر کرکدر . برده آرناوودلقده حالا کثرتلی خرستیان اهالی بولنمسی ویرکولرك آنلری تبدیل دینه سوق ایده‌جك درجه‌ده آغیر بولنمامش اولدیغنی کوسترر .

اکر « تورك استبدادی » حقنده عمومیتله مبهم اوله‌رق ایدیلن شکایاتدن داها بویوك برشی الده ایده‌بیلسه ایدك بونك کندیسنه عطف اولنان نفوذ متفوقه‌یی نه‌درجه‌یه قدر اجرا ایده‌بیلدیکنی تعیینه مقتدر اولوردق ؛ فقط روایهٔ کتوریلن براهین اویله برنتیجه‌یی قولایلقله تأمین ایدر کورونمه‌مکده‌در . اطراف مملکتده‌کی مأمورینلری الك زیاده پاره ویره‌بیلنلره صاتمق کبی سلطنت عثمانیه طرفندن تعقیب ایدلمش اولان عادت فاسده وبوکبی مأمورینلرك مدت دوامی حقنده‌کی غیر معینلك اکثریا آنلری اشغال ایدنلرك هردورلو جرنقود وسائطیله ممکن اولدیغی قدر بویوك برثروت یاپمغه چالیشملرینی انتاج ایدردی . آنجق بوکبی یوکلرك ثقلتی خرستیانلر کبی مسلمانلرك‌ده عهدهٔ تحمللرینه بیندیرلمش اولدیغی معلومدر . معمافیه طمعکار و حقسز برمأمور البته مسلماندن زیاده خرستیانه غدر ایتمکی دها قولای بولوردی ؛ علی‌الخصوص خرستیانلرك وندیکلیلرله وسائر خرستیان دولتلریله مخابرات خائنانه‌ده بولنمقله متهم اولدقلری

ویا نیت عصیانلری حقنده شبهه تحصل ایتدیکی زمانلرده .

ولوکه کیفیت اویله بولنمش اولسون هر حالده اسلامده‌کی فعالیت غیورانه وحیات مجاهدانه‌نك جاهل و عاطل بر خرستیان هیئت رهبانیه‌سی مواجهه‌سنده اجرا ایتمش اولدیغی نفوذ حقنده شبهه‌یه یکده محل بولنه‌ماز . اکر اسلامیت آرناوودلقده ــ مارقوبی‌زی‌نك مسائل دینیه اوزرینه مباحثاتده بولندیغی وصمیمت، نزاکت ، دوستلقلرینی مدح ایلدیکی ــ ملالره چوقجه مالك بولنمش ایسه اومملکتده‌کی ترقیسنی بحق اجرا ایتمش اولمسی لازم کلور . خرستیان رهبانك قسم کلیسی جاهل کیمسه‌لردن عبارت ایدی . واقعا بعضلری براز اوقویه بیلورلر و فقط یازیدن آکلامازلرمش . بونلر وظیفهٔ روحانیه‌لرندن او قدر بیوقوف ایمشلرکه کفارت ذنوب دعاسنی ازبردن بیله اوقویه‌مازلرمش . جماعتله عبادتده لاتینجه معین ومعتاد اولان دعالری تلفظ ایده‌بیلورلرسه‌ده ایچلرنده اولسانی آکلایه‌بیله‌جك پك آز کیمسه‌لر بولنه‌بیلورمش . مذهبلرینك حقایقنه دائر عنعناته مستند و پك مبهم بعض معلوماتدن باشقه برشیئه مالك دکللرمش . مذکور مؤلف بوفنالقلردن مملکتك ئه‌پسقپوسلق مقاملرنده‌کی کفایتسزلکك مسئول بولندیغی فکرنده‌در . کذلك عدد رهبانك نقصانیتنه و موجودلرك وظائف روحانیه‌ده‌کی جهللرینه وبرچوق خرستیانلرك تصدیق ایمان دعای رسمیسنی تلقی ایتمکسزین بویویوب اؤلدیکنه وهریرده «ارتدادلر» وقوعنه‌دخی اومقاملری مسئول طوتار وبونلره چاره‌لر بولنمدقجه مملکتده خرستیانلغك منقرض اوله‌جغنی تخمین ایلر وبرچوق پاپاسلرك سرخوشلقله واوطه‌لق طوتمقله متهم اولدقلرینی سویلر .

بومناسبتله ذکره شایاندرکه آرناوودلق راهبلری ــ تورك ایمپراطورلغنك باشقه جهتلرنده‌کی اورتودوقس رهبانك بولندیغی کبی ــ آمال وهوسات ملتپرورانه‌نك محافظ وامینلری دکلدیلر . دیکر اورتودوقس پاپاسلری آره‌سنده پك چوق جاهل کیمسه‌لر بولنمقله برابر آنلر مثلا روم حیات ملیه‌سنك محورینی تشکیل ایدن خرستیان دینه صارلمق وظیفه‌سنی دائما جانلی برشکلده محافظه ایتدیلر . آرناوودلر ایسه بالعکس حسیات ملیه‌یی ایمان دینیدن تماميله آیری طوتدیلر . تورکلر مواجهه‌سنده ایسه ــ اسکی دره‌بکلك روحنه صداقتدن

ناشی - مادامکه آنلر مملکتك حاکملری بولنیورلردی او حالده ویره‌جکلری اوامره اطاعتك لزومنه قانع ایدیلر .

اهالی ایله رهبان آره‌سنده مناسبات دوستانه بولنمامسندن طولانی وقوعه کلن براهتدا حادثهٔ عجیبه‌سندن بحث ایدرلر ؛ شویله که : زمان قدیمده آرناوودلغك هنوز تمامیله خرستیان بولندیغی بردورده اشقودره شهرنده مریم آنانك غایت کوزل برتصویری واردی . بونك موضوع بولندیغی تربه‌یه اطراف بلاددن بیکلرجه عباد کلور ، تقدیم هدایای خیریه اولنور ، نیاز و تضرع اجرا ایدیلور ، دردلره درمان آرانوردی . شو ویا بو سببدن ناشی خلق ایله رهبان احدهما آخره معارض بی آمان اولمشلردی . کونلردن برکون افراد ناس جماعت حالنده کلیسایه کیرمشلر و- اکر رهبان کندیلرینك تسلیم عنان آرزولرینه مطاوعتی اظهار وبیان ایتمزسه - جملهٔ عیسایی فراموش ومحمدی درآغوش ایده‌جکارینی بیلدیردیلر . هیئت رهبان - خطا وصواب - قرار اولده مصر قالدیغندن جماعت‌ده کردن وکوکسده معلق نه قدر تسبیح وصلیب وارسه پای غضب آلتنده پاره‌لدیلر وطوغریجه الك یقین اولان مسجده واردیلر . امام مسجد ایسه آنلری همان مؤمنین حقیقیه صفتنده استقبال ایلدی [١] .

خرستیان رهبانك اهماللرندن وقیدسزلقلرندن طولایی هیئت اجتماعیه ایچنده خیلی سوء استعماللر ونظامشکنلکلر جریانه باشلامشدی . کنیسا نظاماتنه مخالف اولان بو حاللردن بریسی - کلیسا مأمورلرینك جواز ودعای رسمیسی بولنمقسزین ازدواج عقد ایتمك - تأهلی روحانی دکل مدنی عد ایدن شریعت اسلامیه ایله متقارب کورینور . بوحاله برچاره بولمق املیله زوج وزوجه کنیسا قانونی وآیین مؤسسی وجهله حرکت ایدنجه‌یه قدر جماعتدن خارج طوتیلوردی .

اون یدنجی قرن ظرفنده موجود اولان احوال اجتماعیه وبالاده اشارت ایدیلن عوامل سائره ثمراتنی بولجه کوستردی : خرستیان اهالینك عددی سرعتله اکسیلمکه باشلادی . اوتوز سنه کبی برطائفه ایچون قیصه صاییله‌جق بر زمان ظرفنده یعنی ١٦٢٠ دن ١٦٥٠ (هجری ١٠٣٠ دن ١٠٦٠) سنه‌سنه قدر اسلامه

[١] زوایت انکلیز مؤلفه‌سی میس غارنتك بالاده عنوانی مذکور کتابندن .

كلمش اولان آرناوودلرك عددى اوچ يوز بيكه بالغ اولديغى مرويدر [١] . بوتون آنتيوارى دائرهٔ رهبانيتنده ١٦٢٤ سنه‌سى يالكز ايكى بيك قاتوليك بولنيوردى ؛ شهر داخلنده ايسه يالكز بر كليسا قالمش واوعصر ختامه ايرمزدن اول بوكليساده خرستيان عبادتى ايچون قوللانيلماز بر حاله كلمشيدى ؛ چونكه شهرده يالكز ايكى عائله‌دن باشقه خرستيان بولنماز اولمشيدى . بر آز صوكره يعنى ١٦٥١ (هجرى ١٠٦٢) ده عموميت اوزره مملكتك اكثريتنى نسوان تشكيل ايديورزدى. كيت كيده حال خرستيانلق ايچون داها فنا بر شكل آلدى . قاتوليكلر عددجه مسلمانلردن داها آز كورنمكه باشلاديلر : نسبت بره همان ايكى درجه‌سنه ايندى . خرستيانلرك رجال طاقمى كثرتلى صورتده رد نصرانيت وقبول اسلاميت ايتمشلردى [٢] . حال بوكه آندن يوز سنه اول خرستيانلر مسلمانلره نسبتله بره اون درجه‌سنده كثرتلى ايديلر . دراچ باش ئه‌پسقپوسلق دائرهٔ روحانيتنده‌كى خرستيان اهالى يارى يارى‌يه اينمشيدى . (قيرويا) دائرهٔ رهبانيتنده بولنان ديكر بر شهرده اوتوز سنه ظرفنده خرستيان اهالينك كافه‌سى‌ده مسلمان اولويرمشدى [٣] . اوفاق پاپاسلر رهبان آمرەنك تعليماتى خلافنه اوله‌رق بر طرفدن اركك خرستيانلره تقديسات يسوعيه دعاسنى اجرا ايدوب طورركن ديكر طرفدن‌ده آنلرك مسلمانلقلرينى اعلان ايتلرينه اغماض‌عين‌ده بولنورلردى. بونك بر نتيجه‌سى اوله‌رق اوكى كيمسه‌لرك چوجقلرى كنيساى نصرانيت ايچون ابدى صورتده ضايع اولوب كيديورلردى . كذلك خرستيان بولنان ابوين قيزلرينى مسلمان اركلكرينه تزويج ايتدكلرى حالده ينه محلات وقرى پاپاسلرى وقوع بولان بو ازدواجلره‌ده كوز يومويورلردى واو وجهله ازدواج ايدن قادينلره تقديس يسوعى مراسمنى اجراده دوام ايليورلردى‌كه بو حال

[١] دى‌بوميده‌س كيرياقوس نام محررك شرق كنيساسى تاريخى حقنده آلمانجه Geschichte der Orientalischen Kirchen عنوانلى كتابندن .

[٢] (مارقو قرى‌زى‌يو) نام برآرناوود پاپاسنك ١٦٥١ ده يازديغى وروماده‌كى Bibliotheca Chigiana عنوانلى كتبخانهٔ آثارده مندرج اثرندن .

[٣] آنتيوارى باش ئه‌پسقپوسلغى ايتمش اولان (زيه‌ويچ) نام محررك ١٧٠٤ ده منتشر وروماده‌كى Bibliotheca Barberina عنوانلى كتبخانهٔ آثارده مندرج اثرندن .

بیوك رهبانك تلقیناتنه رغماً پاپاسلرك آرزوسنه تابع اولوب كیدییوردی . آشاغی رتبه‌ده بولنان پاپاسلرك اكثریسی رذیلانه بر حیات سورمكله‌ده اتهام ایدیلیورلردی . بونلر اعتراف ذنوب آیننه‌ده نادراً كیدرلردی و حتی ایام مخصوصه‌ده پاپاسلغه تخصیص ایدیلن اقامتگاهلرده عشرت عالملری ترتیب ایدیلوردی. كلیسا املاكنی صاتارلر ، چوق دفعه خدمت روحانیلرینی براقوب بر طرفه صاویشیرلردی . بوكبی حاللردن طولایی مسئول طوتیله‌بیله‌جكلرینی آكلارلرسه توركلرك حمایه‌سنه التجا ایدرلردی . خلقك احتیاجات روحانیه‌سنی ایفایه مأمور ایدیله‌رك كوندریلن تعلیم كورمش (فرانسیسكن) پاپاسلری‌ده كندی آره‌لرنده غوغا ایتمكدن و بعضاً محكمه‌یه دوشه‌جك قدر مجادله‌یی آزدیرمقدن كری طورمازلردی ؛ بوده خلقك حجاب و نفرتی مواجهه‌سنده و وظیفه‌نك اهمالی بهاسنه اوله‌رق وقوعه كلوردی . پوللاتی دائرهٔ رهبانیتی اوتوز سنه ظرفنده تك بر ئه‌پسقپوس یوزی كوره‌بیلمشیدی . حال‌بوكه اوراده آلتی بیك قدر خرستیان ساكن ایدی . حتی داخلده‌كی دوائر رهبانیه‌دن بعضیسی قرق سنه قدر تك بر پاپاسه بیله مالك اولمامشیدی . عاقبت بو حاللره قارشو تدابیر اتخاذی ایچون دورت فرانسیسكن پاپاسی كوندرلمشیدی . بونلر مركز روحانیته تقدیم ایتدكلری راپورده مملكتی طولاشدقلری و وظیفه‌لرینی ایفا ایلدكلری زمان توركلر طرفندن هیچ بر ممانعه‌یه دوچار ایدلمدكلرینی بیلدیرمشلردی [١] اشقودره ئه‌پسقپوسنه هم خلق هم‌ده كندی اداره‌سی آلتنده بولنان پاپاسلر بر مستبد نظریله باقدقلری حالده مومی‌الیه موقعنی توركلرك یاردیمیله محافظه ایتمك ایستیوردی. اهل كنیسانك فرمان همایون موجبنجه ادارهٔ روحانیه‌لرنده‌كی خلقدن عائدات آله‌كلدكلری آكلاشیلیور . آنیتواری‌ده ۱۵۹۹ ایله ۱۶۰۷ سنه‌لری آره‌سنده باش ئه‌پسقپوس بولنان كیمسه هر خرستیان عائله‌سندن ایكی وهر ایلك ازدواجدن اون ایكی و ایكنجی ازدواج وقوعی تقدیرنده یكرمی دورت و اوچنجی دفعه اوله‌رق ازدواجی ممكن اولان شخصدن قرق سكز (اسپر) خرج قوپارییور

[١] فرانسیسكن میسیونه‌رلكی حقنده Fra Bonaventura عنوانیله منتشر راپورلردن مأخوذ .

ایدی . هر دائرهٔ رهبانیتده بو خرجلرك تحصیلی ایچون اقتضـا ایدنجه تورك مأمورلرینك معاونتی استحصال ایدیلورمش .

بوتون آرناوودلق داخلنده تك بر خرستیان مکتبی بیله موجود دکلدی . بالذات پاپاسلر جاهل ایدیلر . واقعا بونلردن بعضیسی برای تحصـیل ایتالیایه کوندرلمشدی ؛ حالبوکه آنلرك اورایه ارسـالی مضرت انتاج ایلدی ؛ چونکه تحصیل علم ایچون کیدن پاپاسلردن بعضلری ایتالیاده داها ای بر حیات کچورمکه آلیشدقلرندن مملکتلرینه عودتدن امتناع ایدیورلردی . رهبانیت بودرجه جهل ایچنده بولندقجه ، وظیفه‌سنی یاپمقده بوقدر متکاسل اولنجه عوام ناسك اساسات دینیه‌سندن بیوقوف قالمسنه تعجب ایتمه‌مك لازم کلور . بناءً علیه آنلر آره‌سنده وقوعه کلن بونجه سوء حالات وفسادات ایله ـ اووقتك بویوك برراهبنك قولنه کوره ـ آرناوودلقده‌کی « باغ ربّانی‌ده اك بویوك تخریبات » وجوده کلدی . برچوق خرستیانلر سـنه‌لرجه اوطه‌لق قوللانورلر وبعض کره تعدد زوجات اصولنی تطبیق ایدرلردی . بوحالله رغماً پاپاسـلر ینه اومقوله حرکاتی کوزیلن کیمسه‌لری تقدیسات ربانیه آیینلرینه قبول ایلرلردی . تعدد زوجات ماده‌سنده مسلمان وخرسـتیان جماعتلرینك امتزاجی کوریلورکه بواختلاطك موجودیتی مسلمانلرك بعضاً وافتیزمراسم مذهبیه‌سنده شاهدصفتیله قبوللری واسکی براعتقاد باطله مبتنی اولمق اوزره مسـلمان چوجوقلرك وافتیز ایدلمسی اعتباریله ده آیریجه تظاهر ایلر .

اون یدنجی قرن میلادینك صوڭ قسـمنده آرناوودلقده‌کی خرستیان کنیساسنك حالی ایشته بویله ایدی . خلقك علی‌العموم تبدیل دین ایده‌بیلمسنه اڭ اوفاق بر محرك بیله کافی ایدی . ینه او قرن ایچنده اختلال ایدن قاتولیکلرك تأدیی کندیلرینی اسلامه طوغری جلب ایدن میلانی تزیید وکنیسای بصرانیتدن واسع مقدارده مباعدتی تکمیل ایچون بالغاً مابلغ وافی اولان عواملدن بولنیوردی . بوزاده اشارت ایدیلن اختلال آنتیواری باش ئه‌پسقپوسی جورجی ـ که ١٦٣٥ ایله ١٦٤٤ سنه‌لری آره‌سـنده مقام روحانی‌ده بولنیوردی ـ طرفندن تحریك ایدلمشیدی . جورجی دراج ، اشقودره ، آلاصونیه ئه‌پسقپوسلری واسطه‌لریله

خرستيان رؤساسنى تورك حاكميتى عليهنده برحركت فساديه اجراسى ومملكتك جوار حكومات نصرانيه‌سندن بولنان ونديك دوجه‌لغنه الحاقى ايچون اقناعه چاليشمشيدى . اوزمان ونديك جمهوريتى توركلرله حال صلحده بولنمقده اولديغندن بو فسادك اجراسى ايچون داها مناسب اولان فرصت آنجق ١٦٤٥ (هجرى ١٠٥٥) ده توركيه ايله ونديكليلر آره‌سنده ظهور ايدن محاربه صره‌سنده حاصل اولمشيدى . ونديكليلر تورك فتحندن اول اوچ يوز سنه قدر كندى اللرنده بولنمش اولان آنتيوارى‌يى استردادە چاليشمشلر ايديسه‌ده اوتشبثلرنده موفق اوله‌مامشلرايدى. خرستيان آرناوودلرايسه‌دشمن طرفنى التزام ايتمش وگيزليجه آكا ياردمده بولنمش اولدقلرندن شدتله تجزيه مستحق كورولمشلر و حائز اولدقلرى امتيازات قديمه‌دن تجريد ايدلمشلردى . حال بوكه روملر ـ ونديك حاكميتنك اوراده تكرارتأسسندن قورقدقلرندن وبناءً عليه تورك حكومتنه صادق قالدقلرندن ـ مظهرتقدير اولمشلر ومملكتلرينك خلاصكارلرى ميانده بولنملرندن طولايى مدح ايدلمشلردى . بوصره‌ده برچوق قاتوليكلر اسلامه كلمشلر ويا روم كنيساسنه التحاق ايلمشلردى. روملره التحاق كيفيتى معنيداردر ؛ برقوم افرادينه محضا خرستيان بولنملرندن طولايى تعذيبات اجرا ايدلمديكنى و اسلامه كلملرينه اجبار ايچون برتشبث وقوع بولمديغنى كوسترر . مسلمانلغى قبول ايدن قاتوليكلر تشبثات فساديه‌لرينك عدم موفقيتندن طولايى دوشدكلرى فنا وضعيتدن قورتلمق مقصديله تبديل دين ايلمشلردى. بونلر تورك حكومتنجه رسماً طانينان واووقت آنتيوارى‌ده داها زياده كسب مقبوليت ايتمش اولان روم كنيساسنه التحاقله عين مقصدى استحصال ايده‌بيلورلردى. ايمدى اووجهله حركت ايلمش اوللرندن طولايى ديانت نصرانيه‌يه پك كوشك صورتده مربوط بولنمش اولدقلرى استدلال ايديلور. عين ملاحظه سنين متعاقبه‌ده اسلامه كلن برخيلى كيمسه‌لرحقنده دخى وارددر . بالاده اسمى مذكور مؤلف (ذيمه‌ويچ) بوكيلردن برچوقلرينك خراج ويرمكدن قورتلمق نيتيله دين دكيشديردكلرينى يازار ؛ فقط اولجه‌ده ايضاح ايدلديكى اوزره بونك بر مقصد مجبر اولمسى پك غير محتمل كورينور . ميلادك ١٦٤٦ سنه‌سنده برعصيان داها سرزدهٔ ظهور اولمشيدى . بوحركتك

مشـوقی ینه بر باش ئەپسقپوس یعنی (ژوزەف بونالدو) نام راهب ایدی . آنتیواری ، اشقودره وسائر بعض شهرلر خلقنك ایلری کلنلری بلدەلرینك قاپولرینی وندیکلیلره آچمق ایچون خفیاً قرار ویرمشلردی ؛ فقط مقصد عصیان ینه وجود بولمدی. تورك عساکری عصیانی باصدیرمش وبونده اهالیٔ خرستیانیه آرەسنده ارباب اختلاله مخالف بولنانلرك یاردیمنی کورمشدی . بقای نفوذلرندن مضرت ملحوظ اولان برچوق آرناوودلر ترکیەنك داخل ممالکنه تغریب ایدیلدیلر ، اوچ بیك قدری‌ده حدودی آشەرق وندیك طوپراغنه کچدیلر ، کیریده قالانلری ایسه خوف وخشیته دوشدیلر ، خشنودسزلغه اوك آیاق اولانلرده آغیر جریمەلر تأدیەسنه مجبور قالدیلر .

سزای تأسفدرکه تورکلرك غیرمشروع خراجلر وتضییقلر ایله آرناوودلری تعذیب ایلدکلرندن وبویلەجه آنلری تبدیل دینه سوق ایتدکلرندن بحثده بولنان خرستیان محررلری آنجق پك چوق تکرر ایدن تعبیراتی یکیدن استعمال ایدوب کیتمکدەدرلر. بومحررلر ، شکایتلرینك وقایع ایله ثبوت بولوب بولمدیغی حقنده بزه تفصیلات ویرمیورلر . (زیمەویچ) ایکی بیك کشینك تبدیل دیانت ایلمسی حقندەکی بیاناتنه ویرکولرك و خرستیانلره تحمیل ایدیلن تکلیفات سـائرەنك تعدادیله باشلار ؛ فقط شونی‌ده اعتراف ایدرکه بوتکلیفاتك شخص ویرکوسندن ماعداسنی مسلمانلر دخی تأدیه ایله مکلف ایدیلر . بوشخصی ویرکونك ده بر ارکك ایچون سنەده آلتی ریال اولدیغنی یازار وبیاناتنی شوصورتله نتیجەلندیرر: « ملت بوویرکولرله اك نازك طرفندن جرح ایدلدی ؛ یعنی منفعت دنیویەجهتندن . بومنفعتی ملاحظەیه ایسه یاضرورتدن ناشی ویا برسائقهٔ طبیعیه ایله مستثنا برصورتده مائل ایدی وخراج تأدیەسنه معروض قالمامق اوزره دین حقدن دونن ایکی بیك جان ایچون الم چکمکده حقی واردی. » بومحررك بیاناتنده اهتدالرك برچوغی خراجلردن قورتلغه حمل ایدلدیکی حالده قاتولیکلرك تأدیەسیله مکلف اولدقلری پارەلرك ترك دین ایتدیرەجك قدر ناقابل تحمل اولدیغنه دائر هیچ بردلیل کورەمز .

خرستیانلردن مهتدی قازانمق ایچون مسلمانلرك نەکبی تشـبثات فعلیەده بولنمش اولدقلرینی بیلدیرمك اهل کنیسادن اولان بر ذاتك راپورلرندن انتظار

ایدیله‌من . یالکز نواحیدن برنده تورکلرله [١] تماس ایتملرندن طولایی « کافرلرك سیأتنه کرفتار اولدقلری » حقنده اشارتلر کوریلور . بونلرك « خرستیانلقدن سقوطلرینه تورك قادینلریله عقد ازدواج ایلملری » دخی آیریجه بر سبب اوله‌رق کوستریلور . بورالرده اسلامیت نفوذینك قوتله جاری اولمش بولندیغنده شبهه یوقدر . کذلك (بیسقاشیا) و (بازیا) دینیلن محللرده بیك قدر نفوسدن عبارت اولان مختلط اهالینك « رهبر دینی اوله‌جق پاپاسلر بولنمامسندن طولایی تبدیل دین ایتمك تهلکهٔ محققه‌سنه » معروض قالدقلری حقنده‌ده اشارتلر واردر .

(زیمه‌ویچ) آنتیواری جوارنده متمکن اسکی اصیلزاده عائله‌لرندن برینك اوزمانلر باشنده ایکی قرداش بولندیغنی وبونلرك بویوکنه محل مذکورده‌کی مسلمانلر ایچنده بولنان اقرباسنك تبدیل دین ایچون « نیاز » ایلدکلرینی ذکر ایدر وکوچوك قرداشك پاپاسلق تحصیل ایتمك ایستدیکنی واو مسلکه استعدادی بولندیغنی ادعا صددنده دیرکه : « عائله‌سی تورکلر طرفندن ممدوح کورولدیکندن وکندیسی صاحب ثروت بولنمامقله برابر احراز خدمت ایتمش بولندیغندن پاپاس صفتیله خرستیانلره خیلی یاردیمی طوقونه‌بیلیر . » البته بوسوز دخی مسلمانلرك خرستیانلره ـ محضا خرستیان اوملرندن طولایی ـ فنا معامله ایتمدکلرینه دلالت ایلر ؛ مکرکه اوخرستیانلر کندیلرینی سیاسةً مضر کوسترمش اوله‌لر . زیمه‌ویچ اصلاً آرناوود ایدی . دیکر بعض ئه‌پسقپوسلر کبی وندیك طوپراغنده توطن ایتیوب مملکت اصلیه‌سنه دونمش واوراده یرلشمشیدی . اوراده بولندیغی مدتجه یالکز تورك مأمورلری طرفندن دکل ، حتی آرناوودلقده‌کی الك بویوك پاشا جانبندن بیله فوق‌العاده رعایت ونزاکتله قبول ایدیلورمش . پاشا آکا دیوانده بر موقع شرف ویردکدن باشقه زیارته کلوب کیتدکجه قاپویه قدر کندیسنی تشییع ایدرمش . « تورکه دکل ، بلکه علوجناب صاحبی برخرستیانه بکزه‌ین بو باربار » مسلمان پاشاسی باش ئه‌پسقپوسك رجاسی اوزرینه دورت

[١] اسکی فرنك محررلرینك تورك ومسلمان کلمه‌لرینی یکدیکرینك یرنده استعمال ایله ملیت تفریق ایتمدکلری وبالاخره عثمانلی ایمپراطورلغنك اهالئ اسلامیه‌سنه چوق کره علی‌الاطلاق تورك تسمیه ایتدکلری معلومدر . مترجم

مختلف قصبه اهالیسنه سنهٔ آتیه ایچون آلنان ویرکولرینك اعادەسنی امر ایتمکله خرستیانلر حقندەکی حسیات رحیمانەسنك داها مادی براثرینی ابراز ایتمشدر . اکر رهباندن بری تورکلر طرفندن خشونتله معاملەیه دوچار اولور ایسه اوده اکثر احوالده تورك دشمنلریله مخابرهٔ خائنانەده بولندیغی شبهەسندن ایلری کلوردی . رهبان طرفندن ایتالیایه اجرا ایدیلن سیاحتلر چوق کره حقلی اولەرق بوشبهەلره میدان ویرردی ؛ یوقسه رهبانك مسلمانلر طرفندن سوء معامله کورمش اولدقلری حقندەکی شکایتلره اینانديرەجق اسباب یوق کیدر . زیمەویج حتی اوفاق برکلیسا پاپاسنك بیله تورکلرك ایلری کلنلری طرفلرندن زیادەسیله مظهر محبت اولدقلرندن بحث ایلرکه بونك برمثلیده بوسنه ولایتنده (ترەنیچه) دائرهٔ رهبانیتنده کورلمشیدی . اون سکزنجی قرنده اوراده بولنان برپاپاس مسلمانلرله اولان تکلیفسز اختلاطندن طولایی قبول اسلامیت نیتنده بولندیغی شبهەسنی دعوت ایتمش وبناءً علیه تابع بولندیغی ئەپسقپوس طرفندن تحت الحفظ رومایه کوندرلمشدی . آروناودلق تاریخنده اون یدنجی قرن میلادیده کوریلن کثرت اهتدایی صوکرەکی دورلردن هیچ بریسی کورمەمشدر . معمافیه منفرد ومتفرق اهتدالر زمانمزه قدر واقع اولەکلمشدر . طوسقه مملکتی اولان جنوبی آرناوودلقده مسلمان عددینك تفوقی خرستیان اهالینك تحدید منافعنی موجب اولەکلمشدی . (پوغونی یانی) جوارنده اوتوز قدر کوی خلقندن مرکب برجماعت تشکیل ایدن (قاره مرتدلر) اون سکزنجی قرن نهایتنه قدر خرستیان دیننده بولنیورلردی ؛ فقط قومشولری بولنان لسقوویك اهالئ اسلامیەسنك مهاجمات دائمەسنی طرد ایچون کندیلرنده کافی قدرت بولەمادقلرندن برکون کلیسایه طوپلانمشلر وخلاصلری ایچون اعزهٔ نصاری ارواحندن استمداد دعاسنده بولنمشلر ؛ پاسقالیه کلوبده معاونت معنویه تجلی ایدنجەیه قدر پرهیز طوتمغه عهد ایلمشلر ؛ پاسقالیه حلول ایدر وفقط بکلنیلن کرامت ظهور یافته اولماز ؛ بوندن مغبر قالان خلق ایسه خرستیانلغی براقوب اسلامه کلورلر و اهتدایی متعاقب اللرینه اسلحه دخی کیچدیکندن لسقوویکدەکی اسکی دشمنلرینی بالهجوم قتل ایدرلر و اراضی لرینی تملك ایدرلر . آرناوودلقده بین العشائر قان کوتمك دعواسنده اشتراك دیانتك

تأثیری یوق کبیدر . حتی اون طوقوزنجی قرن میلادی‌یه قدر آرناوودعشیرتلری وکویلیلری پك اهمیتسز اسباب انفعالدن طولایی مذهب دکیشدیرمشلردی . خرستیان عشائردن برینك بر قسمی اسلامه کلیویرمشیدی ؛ چونکه کندیلریله برابر بر قاچ کویه خدمت روحانی‌ده بولنان وابتدا کندیلرینه اوغرایان پاپاس صباحك مناسبتسزجه‌سنه ایرکن برساعتنده جماعتك برای عبادت طوپلانماسنده اصرار ایتمشیدی .

ازمنهٔ اخیره‌ده آرناوودلقده‌کی اهل اسلامك عددی بر میلیون وخرستیان اهالینك مقداری یاریم میلیونه یقین تخمین ایدیلیور ؛ فقط بونلرك عدد صحیح اولدقلری پکده مثبت دکلدر . (مره‌دیت) طائفه‌سی تمامیله خرستیان بولنمقده‌در. بونلر کندی حدود مسکونه‌لری داخلنده هیچ بر مسلمانك تمکن ایتمه‌سی شرطیله پادشاهه بیعت ایتمشلردی ؛ فقط بوایکی مذهب سالکلری دیکرعشیرتلرك همان هپسنده‌ده بولنه‌بیلور . وسطی آرناوودلغك تمامیله دینه‌جك قدر مسلمان بولندیغی ذکر ایدیلور . شمالی آرناوودلق خلقنك‌ده یوزده آلتمشی مسلمانلر تشکیل ایدر . خرستیان خلق ایسه جنوبی آرناوودلقده وبالخاصه اورانك یونانستانه همجوار بولنان حوالیسنده الك بویوك نسبت عددیه‌یی احراز ایدرلر .

شیمدی صربستانده‌کی تبشیره کله‌لم :

صربستان قراللغی عثمانلیلره ایلك دفعه اوله‌رق ١٣٧٥ (هجری ٧٧٧) سنه‌سنده خرجکذار اولمش و ١٣٨٩ (هجری ٧٩٢) ده دخی قوصوه هزیمت وخیمه‌سندن صوکره استقلالنی غائب ایتمشیدی . قوصوه معرکه‌سنده تورکلرك پادشاهی ایله صربلیلرك قرالی ترك حیات ایتمشلردی . بو مخاصم حکمدارلرك خلفلری ایسه دوستانه مقاوله عقد ایتمشلردی . کنج صرب پرنسی استفان تورکیه‌نك صربستان اوزرنده‌کی وصایتنی طانیدی ، قیز قارداشنی‌ده سلطان بایزیده تزوج ایلدی وبناءً علیه بوایکی حکمدار آره‌سنده بر اتفاق اخوت حصوله کلدی . تورکلره استانبول حوالیسندن ماعدا بالقان شبه جزیره‌سنك تملکنی تأمین ایدن نیکبولی معرکه‌سنده (میلادی ١٣٩٤ ، هجری ٧٩٧) صرب قوای معاونه‌سی متردد اولان طالع حربك تورکلر طرفنه دونمسنه خادم اولمش

ایدی . آنقره اوواسی معرکه‌سنده تورك قوتلرینك تیمورلنك طرفندن امحا ایدلدیکی وبایزیدك اسیر دوشدیکی صره‌ده (میلادی ۱۴۰۲ ، هجری ۸۰۵) استفان صرب قواسنك شجیعانه حربنده حاضر و انشته‌سنك فلاکتنه ناظر ایدی . تورکلرك مغلوبیتندن انتهاز فرصتله استقلالنی تأمین ایده‌جك یرده استفان تعهدنده صادق قالدی و پدرلرینك غائب ایلدیکی تختی استرداد ایدنجه‌یه قدر بایزیدك اوغللری ایله دوستلقدن آییرلمدی . استفانه خلف اولان جورجی برانقوویچك اداره‌سی آلتنده صربستان برنوع نیم استقلاله مالك بولنیوردی ؛ فقط بو آدم ۱۴۳۸ ده لوای عصیانی قالدیردیغی زمان تورکلر صربستانی بر کره داها پای استیلا آلتنه آلدیلر. آندن برمدت صوکره صربستان مجارستانك وصایتی ظاهنه مجبور قالمشیدی ؛ فقط ۱۴۴۴ سنه‌سنده ژان هونیادینك وارنه‌ده وقوعه کلن مغلوبیتی اوزرینه صربستان بر کره داها ترکیه‌یه خرجکذار اولدی و عاقبت ۱۴۵۹ (هجری ۸٦٤) سنه‌سنده تورك ایمپراطورلغی حوالیٔ ملحقه‌سندن بری حالنه کیردی .

قوصوه محاربه‌سندن صوکره صربلیلر آره‌سنده اهتدا ایدن کیمسه‌لر غالب آندن یوز سنه مقدم مجارستانده بولنمش و تماميله قلع وازاله ایدلمش اولان اوفاق برمسلمان جماعتنك مقدراتنه واقف ایدیلر ؛ زیرا تورك حاکمیتنی مجار اداره‌سنه ترجیح ایتملرنده بووقوفك دخلی بولنمامق ممکن دکل کیبدر. بو جماعت مسلمه‌نك ماجراسی شووجهله‌در : یاقوت حموی ۱۲۲۸ (هجری ٦۲٦) سنه‌سنده حلب شهرنده ایکن قرون وسطی آوروپاسنك بو اوفاق جماعتنه منسوب بعض کیمسه‌لره تصادف ایلر. اوبابده ویریلن تفصیلاته کوره بومسلمانلرك صاچلری کبی یوزلری ده قیرمزی‌یه مائل بررنکده ایمش . کندیلرینه باشقیر افرادی تسمیه اولنورمش . حلبده امام ابو حنیفه (علیه الرحمه) مذهبی وجهله فقه تحصیل ایدییورلرمش . یاقوت آنلرله اولان مکالمه‌سنی نقل ایتدیکی صره‌ده دیرکه : بونلردن پك ذکی کورینن برکیمسه‌یه مملکتلری حقنده بعض شیلر صوردم ؛ اوده تفصیلات آتیه‌ده بولندی : « مملکتمز استانبولدن داها اوته‌ده مجاردینیلن فرنك اقوامندن برینك قراللغنه تابعدر . بز مسلمانز و آنلرك قراللری تبعه‌سندنز . سا کن

اولدیغمز حوالی قراللغك حدودی قربنده‌در. هر برینه براوفاق قصبه دینه‌جك قدر بویوك اوتوز کوی اشغال ایلیورز. آنجق مجار قرالی عصیانمز وقوعی احتمالنه ذاهب اولدیغندن قصبه‌جقلرمزك اطرافنده دیوارانشاسنه مساعده ایتمیور. خرستیان مملکتلرینك اورته‌سنده تمامیله صیقیشمش بر حالده بولنیورز. شمالده اسلاولر وار وجنوبمزده پاپالق؛ اوپاپالق که الیوم بوتون فرنکلرك رئیسی‌وآنلر نظرنده مسیحك نائبیدر. غربمزده اندلس دیارینه ملصق حوالی و شرقمزده روم اراضیسی ایله استانبول ملحقاتی کائندر. لسانمز بر فرنك لسانیدر و آنلر طرزنده تلبس ایده‌رز، آنلرله برابر اوردوده خدمت و آنلرك دشمنلرینه برلکده هجوم ایلرز؛ زیرامحاربه ایتدکاری طائفه‌لر اهل‌اسلامك‌ده دشمنیدرلر.»

بوندن صوکره کندیسندن بویله غیرمؤمنلر آره‌سنه صیقیشمش بر دیارده نصل اولوبده اسلامه کلدکلرینی صوردم و شو جوابی آلدم: «پدر و جدلرمزك برچوقلرندن ایشتدیکمزه کوره زمان قدیمده بولغار دیاری جانبندن‌یدی‌مسلمان کلمش وایچمزده توطن ایتمش. بونلر خطالریمزی غایت رفق و نزاکت اوزره اخطار ایدرلر و دین اسلامك طوغری یولنی بزلره کوسترلرمش. صوکره حق‌جل‌جلاله رهبرمز اولمش، قلبلریمزشرف‌ورود ایمانه آچیلمش، جمله‌مزده اهتدا ایلمشز. بز بو شهره فقه تحصیلنه کلدك. مملکتمزه دونجه خلقمزدن اعتبار کوره‌جکز. آنلر بزی امور دینیه‌نك اداره‌سنه توکیل ایده‌جکلر.» [١]

اسلامیت مجارستانده بولنمش اولان بوباشقیرلرآره‌سنده ١٣٤٠ (هجری ٧٤١) سنه‌سنه قدر محافظهٔ زمین ایده‌بیلمشیدی. اوتاریخده مجار قرالی بولنان (شارل روبه‌ر) هنوز نصرانیته کتورلمه‌مش اولان بو تبعه‌سنی یا خرستیان اولمغه ویا مملکتی ترك ایلمکه اجبار ایتدی.

صربستانده‌کی مسلمانلرده خرستیان وطنداشلری کبی مجار حاکمیتی آلتنه کیرمکدن قورتلمشلردی. شویله‌که مجارلرك قاتولیك اداره‌سی ایله تورکلرك مسلمان حاکمیتندن برینی انتخابده مخیر قالدقلری زمان ــ صربلی خرستیانلرك

---

[١] یاقوت حموینك (ووستەنفه‌لد) طرفندن آلمانجه‌یه Jacut's Geographisches Wörterbuch عنوانیله اولان معجم البلدانینك ترجمه‌سندن منقول.

روم اورتودوقس کنیساسنه مربوطیت قویه‌لری بولنمغله ـ مسلمانلرك مساعده‌كار ادارەسنی لاتینلرك غیر مؤتلف اولان و تلقین جبری دین روحیله مملو بولنان طرز حاکمیتلرینه ترجیح ایتمشلردی . اسکی بر قصه آنلرك او زمانکی حسیاتی شویولده تصویر ایدر : تورکلرله مجارلرك حال حربده بولندقلری بر زمانده صرب حکمداری (جورجی برانقوویچ) مجار قرالی هونیادیدن : « اگر مظفر اولورایسه‌کز بزه نه‌معامله‌ده بولنه‌جقسکز؟ » دیه صورمش و « قاتولیك مذهبنی تأسیس ایده‌جکز » جوابنی آلمش . آندن صوکره پادشاهه مراجعت ایله « حربی قازانورسه‌کز دینمز حقنده نه تدبیر اتخاذ ایده‌جکسکز ؟ » سؤالنی وضع ایتمش وآندن ده شوجوابی آلمش : « هرمسجد قربنده برده کلیسا بولنه‌بیله‌جکدر ؛ هرکس ایستدیکی کبی عبادتده حر اوله‌جقدر . » آندن برمدت صوکره بعض صرب پاپاسلرینك گیزلی دسیسه‌لری سببیله بلغراد محافظلری قلعه‌یی تورکلره تسلیمه مجبور قالمشلردی . آندن بر خیلی مدت صوکره‌ده طونه اوزرنده‌کی سمندره قصبه‌سی صرب اهالیسی‌ده تورك عسکرلرینی استقبال ایتمشلر ، تورکلرده آنلری قومشو بولنان قاتولیکلرك تحکمندن قورتارمشلردی .

اسلامیتك صربلیلر آره‌سنده انتشاری قوصوه محاربه‌سنی متعاقب باشلامشدی . اسکی دره‌بکلك خاندانلرینك او حربدن صاغ وسالم چیقه‌بیلن ویا جوارده‌کی ممالك خرستیانیه‌یه التجا ایتمینلردن مهم بر قسمی ـ امتیازات مخصوصه‌لرینك خللدن صیانتی مقصدیله ـ بالاختیار مذهب محمدی‌یه سالك اولمشلردی [۱] . مع مافیه پادشاهلر او وجهله اهتدا ایلدکاری سویلنن اصیلزادکان آره‌سنده اسلامیتك نشری ایچون اك غیرتلی پروپاغانداجیلر بولمشلردی ؛ فقط صربستانده افراد ناسك قسم اعظمی هر دورلو مشکلات واضطراباته رغماً اسکی دینلرنده ثابتقدم قالمشلردر . اسکی صربستان ـ که تورکلر زماننده‌کی آرناوودلغك شرقی قسمنی تشکیل ایدردی ـ اهالیسی آره‌سنده خیلی اهتدالر وقوعه کلدی . اسلامیت بورادەدخی اون یدنجی قرنه قدر پك یاواش برروش ایله ترقی ایدییوردی .

[۱] بو سوز (قانیچ) نامنده بر محرك ویانه‌ده منتشر بررساله شهریه‌یه یازدیغی Die Fortschreitende Muhamedanisirung Alt - Serbiens عنوانلی بر مقاله‌دن التقاط ایدلمشدر .

او زمانلرده آوستريالیلر صربليلری عصيانه تشـويق ايتمشلردی ؛ فقط تورکلر بوقيامی باصديرنجه پطريق اوچنجی (آرسه‌نيوس چه‌رنوويچ) قرق بيك قدر صرب عائله‌لريله مجارسـتانه كچدی . اون بش بيك عائله‌يی حاوی ديكر برقافلهٔ مهاجرين دخی ١٧٢٩ سنه‌سنده چيقوب كيتديكندن مملكتك بو جهتی اسـكی اهاليدن همان پك آزينه مسكن اوله‌رق قالمشيدی .

جنوبدن كلن آرناوود مستملكه‌جيلری بوشالمش اولان اوحوالی‌يی اشغاله باشلامشلردی . بو آرناوودلرك حين وصوللرنده همان كافه‌سی‌ده قاتوليك مذهبنده بولنيورلردی ؛ فقط اسكی صربستانده توطن ايلدكدن صوكره تدريجاً اسلاميتی كنديلرينه دين اتخاذ ايتمكه باشلامشلردر . صوك زمانلرده قاتوليك آرناوودلرك بقاياسی عددجه اقليت صغيره تشكيل ايليور ايديسـه‌ده زماندن زمانه جبـال جهتندن كلن افراد مهاجره ايله نفوسلری آرتمشدی . مع‌مافيه بونلرده كنديلرندن اول كلن خرستيان آرناوودلرك كوستردكلری مثاله برمعتاد تابع اولمشلر وكيتـ كيده اهتدا ايلمشلردی .

بو آرناوود مهاجرتندن صوكره او مملكتك صرب اهاليسندن باقی قالمش اولانلری آره‌سنده اسلاميت سرعتله شيوع بولمشيدی . اوراده‌كی صرب پاپاسلری غايت جاهل كيمسه‌لردی ؛ عبادت كتابلرينی مشكلاتله اوقورلردی ؛ ايچلرنده يازی بيلن همان يوق كبی ايدی . بونلر خلقه وعظ ايده‌مزلر ، علم حال ده اوقوده‌مازلردی . بوندن طولايی بوتون كويلرده مناجات ربانيه‌يی ويا اوامر قدسيه‌نك عددينی بيلن تك برآدم بولمق بيله مشـكلدی [١] ميلادك ١٦٨٩ (ھ ١١٠١) سنه‌سنده وقوعه كلن برعصيان اوزرينه باب عالی اپنك قصبه‌سنه يكی برصرب پطريقی نصب‌ايتديرمشيدی ؛ فقط ١٧٣٧ (ھ ١١٤٠) ده حادث اولان ديكر برقيام اوزرينه ايپك پطريقلغی قطعياً الغا ايدلمش وصرب كنيساسی

[١] اوامر انجيليه عددينك اون اولديغی و« شونی ياپميه‌جقسك ، بونی ياپه‌جقسك » طرزنده ايراد ايدلديكی معلومدر . انكليزلر آره‌سنده بعض نكره‌كو كيمسه‌لر بوكا برامر داها علاوه ايدرلر . اون برنجی امر دينيلن بومصنع سوزك مآلی شو وجهله‌در : « نه ايسترسه‌ك آنی اجرا ايت ؛ فقط ياپديغك شيلری زنهار كيمسه‌يه سـويلميه‌جكسك » . رياكارلق احتياطنك توصيه‌سنه عائد برلطيفه ! مترجم

استانبولده‌کی فنار روم پطریقلغنه ربط اولنمشدی . بوندن صوکرا آرتق صرب کلیسالری روم پاپاسلریله طولمغه باشلامش ، بوپاپاسلرده تورك بكلری و پاشالری ایله مشترکاً زواللی خرستیان اهالینك قانی امکه قویولمشلردی . صربلی خرستیانلر عبادتده لسان ملیلرینی استعمالدن منع ایدلمشلردی . اسلاوجه یازیلی اسکی عقائد ودعا کتابلری‌ده طوپلاتدیریلوب استانبوله کوندرلمشیدی . بوحاللر تحتنده وبو مقوله پاپاسلر اداره‌سنده اوراده‌کی خرستیانلغك تدنی‌یه اوغرامسنه تعجب ایتمه‌مك لازم کلور. پرزرینه تابع غور نام محل دخی مهاجرت سابقه‌دن صوکره مسلمانلاشمش ایدیسه‌ده ینه متفرقاً قالان بعض خرستیان عائله‌لری کندیلرینه پاپاس کوندرلمسی ایچون پرزرینده‌کی روم ئه‌پسقپوسنه دفعاتله استرحامده بولندقلری حالده طلبلری اسعاف ایدلمه‌مشیدی . بناءً علیه اوراده‌کی صبیان واقتیزسز قالمش ، ازدواج اجراسی وجنازه قالدیرلمسی کلیسا تقدیساتندن محروم براقلمش ومقامات مبارکهٔ ناس خراب اولمغه یوزطوتمشیدی . (اوپولجه) حوالیسنده الیوم موجود اولان طوقوز بیك قدر اهالیٔ اسلامیه غالبا اکثریتله اورالرك اسکی اسلاوخلقی احفادندندرلر . اون یدنجی قرن بدایتنده (مارقو بی‌زی) یاقووه شهرنده یوز یکرمی قاتولیك عائله‌سیله ایکی یوز نفر روم واو قدرده مسلمان بولندیغنی یازار. یوز اون سنه قدر بر مدت صوکره او شهرده بولنان هر خانه خلقی مسلمان صاییلیوردی ؛ چونکه عائله رئیسی اسلامه ایمان ایدییوردی ویالکز قادینلرله بعض چوجقلر خرستیان نامی آلتنده قالیورلردی . اون سکزنجی قرن اواسطنده (لچوره‌س) قریه‌سی خلقی قاتولیك مذهبنده ایدی . حال بوکه ۱۸۶۳ (هجری ۱۲۸۰) سنه‌سنده بونك طوقسان عائله‌سی مسلمان ویالکز یکرمی‌بش عائله‌سی‌ده خرستیان بولنیوردی . بالاخره کرك بوقریه وکرك قرای متجاوره اهالیسی خرستیانلغی تمامیله ترك ایلمشدر . یقین زمانه قدر کویلرده اسکی خرستیان عاداتندن بعضلری ــ مثلا میلاد عیسی یورطیسنده اورماندن بالخاصه کتوریلمش کوتوکی تبرکاً یاقمق کبی شیلر ــ کورلمکده ایسه‌ده آنلرده یواش یواش زائل اولمقده‌درلر .

قوصوه محاربه‌سندن وصرب قرالیتنك سقوطندن صوکره تورکلره تسلیم

اولمق ایستمین و استقلالیتی محافظه قیدنده بولنان صربلی افراده قاره طاغك حوالیٔ مرتفعهٔ وحشیه‌سی التجاگاه اولمشیدی . عصرلرجه سورن جنك وجداله‌ روحانی وملکی صفتلری نفسنده جمع ایدن بر رئیسك اداره‌سنده‌ دوام ایتمك و همجنسلرندن بولنان بونجه کیمسه‌لرك حاکمیت اسلامیه آلتنه کیرملرینه رغماً جبالده بر خرستیان حکومتی یاشاده بیلمك مثللو احوال غالبه و قوای قاهره‌یه قارشو اوغراشمش اولان بو جسور طائفه‌نك تاریخنی بوراده محاکمه‌یه کیریشمك مقصود دکلدر . بونلرك برملت صفتیله موجودیت فارقه ومستقله‌لرینك اس الاساسی خرستیان دینه اولان مربوطیت متینه‌لری بولندقجه اسلامیتك آنلر آره‌سنده سهولت دخولی بالطبع انتظار ایدیله‌مزدی . بونکله برابر اون یدنجی قرن ظرفنده قاره طاغلیلردن حدودده ساکن برخیلی کیمسه‌لر مسلمان اولمشلر وحدوده جوار یرلرده بولنان تورك پاشالرینك خدمتلرینه کیرمشلردی . لکن ۱۷۰۳ (هجری ۱۱۱۵) سنه‌سنده قره‌طاغ رئیس حکومتی بولنان ئه‌پسقپوس پترووج بوتون عشائر ارکانی براجتماعه چاغیره‌رق ــ مملکتلرینك ومذهبلرینك بقاسی ایچون ــ آره‌لرنده بولنان مسلمانلری امحادن باشقه چاره قالمدیغنی بونلره سویلمشیدی . بناءً علیه اسلامیتدن واز کچوبده خرستیانلغه عودت ایتمین قاره طاغلیلر برمیلاد عیسی عرفه‌سنده صوغوق قانلیلق ایله بربرر قتل ایدلمشلردی[۱].

بوسنه‌ده‌کی تبشیر اسلامیته کلنجه :

تورك فتوحاتندن اول او مملکتده‌کی احوال دینیه واجتماعیه دقت مخصوصه عطفنه لایقدر . اوراده‌کی خلقك اکثریسی (بوغومیل) دینیلن بر خرستیان طریقت الحادیه‌سنه منسوبدیلر . بومذهب الحاد اهلی اون اوچنجی قرن میلادیدن بری پاپالرك تعدیاتنه دوچار اولمقده ایدیلر . حتی پاپالر بونلره قارشو دفعاتله جهاد اجراسنی توصیه ایلمشلردی . پاپا یکرمی ایکنجی (ژان) بوسنه قرالنه یازدیغی برمکتوبده شویولده بیاناتده بولنمشیدی : « سوکیلی اوغلمز بوسنه پرنسی نجیب استفان . سنك کنیسانك برصادق اوغلی اولدیغکی بیلورز ؛ بوندن طولایی

---

[۱] قلارق نام محررك ۱۸۷۸ ده نیویورقده مطبوع - The Races Of Euro pean Turkey عنوانلی کتابندن منقول .

ملکـکده‌کی ملحدلرك ازالهٔ وجودلرینه توسلکی وانکیزسیون مأمورمز فابیوسه معاونتده بولنمقلغنی بکلرز؛ چونکه مختلف ومتعدد جهاتدن کلن رافضیلر بوسنه‌یی سالم بریر عد ایدرك اورایه طوپلانمشـلرده ضلالت شنیعه‌لرینك تخمنی صاچمق ایستیورلر. بو آدملر ابلیس قدیمك دسائسیله مألوف وکندی ساخته‌کارلقلرینك زهریله مسلح بولندقلری حالده جعلی بر وضع سادکی ارائه‌سی و ظاهراً اسم نصرانیت اتخاذی ایله قاتولیکلرك اذهانی افساده چالیشمقده‌درلر . بونلرك خطابلری ینکیج کبی سوریلور ، کندیلری‌ده مسکنتله سرفروده بولنورلر ؛ فقط کیزلیجه قتلدن کیری طورمازلر . آنلر قوزی شکلنه کیرمش قوردلردر . وحشت حیوانیه‌لرینی عیسـانك ساده‌دل سوریلرینی آلداتمق و آولامق ایچون ستر ایلیورلر . »

اون بشـنجی قرنده (بوغومیل لرك چکدکاری اضطرابات او قدر غیرقابل‌تحمل بردرجه‌یه وارمشدی‌که آرتق خلاص‌ایچون تورکلردن‌استرحامده بولنمشلردی ؛ چونکه بوسنه قرالی ایله رهبانی تعدیلرینی اولجه مثلی هیچ کو-رولمه‌مش بردرجهٔ مفرطه‌یه واردیریورلردی. بونلردن قرق‌بیك قدری‌بوسنه‌دن قاچوب جوار مملکتلره التجا ایلمشلردی ؛ قاچه‌میانلر ایسـه زنجیر بند اوله‌رق رومایه کوندرلمشلردی . مع‌مافیه بومدهش تدابیر بوسنه‌ده‌کی بوغومیل‌نفوسنك تناقصنه پك آز خدمت ایده‌بیلدی ؛ چونکه ۱٤٦۲ (هجری ۸٦۷) سنه‌سنده بوالحادك حالا قوتلی برصورتده موجود بولندیغنی روایت ایدرلر . ایرتسی سنه سلطان محمد ثانی بوسنه‌یی استیلا ایلدیکی صره‌ده اورانك قاتولیکلری قراللرینی ترك ایدیویرمشـلردی . مقام قرالینك بولندیغی (بوبوواج) شهری قلعه‌سنك آناختارلری بوغومیل سالکلرندن اولان والی طرفندن تورکلره تسلیم‌ایدلدی. دیکر شهرلرله قلعه‌لر بونك اثرینه اقتفا ایلدکلرندن بر هفته ظرفنده یتمش قدر قصبه پادشاهك ید حاکمیتنه کچدی . محمد ثانی دخی بوسنه‌یی فتوحات سائره‌سنه ضم ایلدی [۱]

---

[۱] اسبوث نام انکلیز محررینك ۱۸۹۰ تاریخنده منتشر An Official Tour Through Bosnia And Herzegovina عنوانیله بوسنه و هرسکده‌کی بر جولان رسمی حقنده‌کی کتابندن .

بوزماندن اعتباراً بوغومیللر حقنده برشی ایشیدلمز اولدی . تورك فتحندن صوکره بونلرك کثرتلی صورتده اسلامه کلدکلری ملحوظدر. قاتولیکلرا کثریتله جوار مملکتلردن آوستریا و مجارستانه هجرت ایتمشلردی ؛ کیریده قالانلردن بر چوقلرینك ده اولکی مهتدیلرك مثاللرینه اقتفا ایلدکلری مظنوندر . بعض اوروپالیلر تورك فتوحاتی مبادیسنده بوغومیللرك کثرتله اسلامه کلملری استقبالاً بر فرصت دوشونجه مذهب مخصوصلرینه رجوع ایتمك نیتندن ایلری کلدیکنی فرض ایتمشلردر ؛ بوادعایه دلیل اولمق اوزره مقدما دوچار اولدقلری تضییقات سببیله مذهب اصلی یی قصداً انکار ایدیویرمکلك یولنی ایی او کرنمش اولدقلرینی کوسترلر ؛ و داها ایلری کیدرك مأمول ایدیلن فرصت رجوعك ظهور ایتمه‌مسندن طولایی عاقبت نیت اولیه‌نك اسلاف طرفندن اونودیلوب کیتدیکنی ذکر ایدرلر . بوکبی بر فرض ، علی العاده تخمیندن باشقه برشی دکلدر و بردلیل قطعی و معینه‌ده استناد ایده‌مز. کندی اعتقادلرنده‌کی برچوق نقطه‌لر ایله احکام اسلامیه‌نك مشابهتندن طولایی بوغومیللرك افراد ناس مسلمین ایله مزج و خلطه کندیلرینی مائل بولمش اولدقلرینی دها قوی بر سبب اولمق اوزره تلقی ایده‌رز. بوغومیللر مریمه تعبدی ، واقتیز مؤسسه‌سنی و هر دورلو اشکال رهبانیتی رد ایدرلردی . برعلامت دینیه اولمق اوزره صلیبه بغض ایلرلر و اشکال و تصاویر مذهبیه ایله امانات تقدیسیه و اعزه مواجهه‌لرنده اتکای تعبدیه‌یی بتپرستلك صایارلردی. قاتولیکلرك نالایق صورتده مزین و مرسم اولان کلیسالرینك ضدینه اوله‌رق بونلرك عبادتکاهلری ساده و تزییناتدن آزاده بولنوردی. مسلمانلرك کلیسا چاکلری حقنده‌کی فکر تقبیحلرینه اشتراك ایدرلر واوچاکلره «ابلیسك بوزیلری» تسمیه ایلرلردی. عیسانك بالذات چارمیخه چکلمیوب آنك یرنده برشکل مخیل وضع ایدلمش اولدیغی ذهابنده بولنورلردی وبوجهتله کندیلرینی قرآن کریمك اوبابده‌کی تبلیغنه قسماً موافق بولورلردی [۱] . شرابی تقبیح ایلملری ، طرز حیاتده ریاضته اعتنا کوسترملری اطوار خارجیه‌ده شدتله ساده‌لکه مائل بولنملری

[۱] بوراده اشارت ایدیلن آیت قرآنیه شودر :

وقولهم انا قتلنا المسیح عیسی ابن مریم رسول الله وما قتلوه وماصلبوه ولکن شبه لهم الخ (سورة النسا) .

بوغومیللرك اسلامیتله عقد رابطه‌ده بولنمق ایستملرینه خادم اولان حالاتدن ایدی . بونلر كوندوزین بش ، كیجه‌لری دخی بش وقت عبادتده بولنورلر و دفعاتله دیز چوكه‌رك تحمیدات ربانیه عرض ایدرلردی . بناءً علیه بونلرك جامعه‌ده‌كی عبادته اشتراكی پك اوفاق برتبدل بولمش اوملری محتملدر .

بوغومیللرك مذهب الحادنده بولنان و تبلیغات اسلامیه‌یه مشابهتی اولان بعض نقطه‌لری بوراده جمع ایلدم . مع مافیه بوغومیل عقائدنده احكام نصرانیت شكللرینی حائز نقاط دخی واردی كه متقی مسلمانلرجه هیچ‌ده شایان قبول صایله‌مازدی . فقط نقاط مشتركه بو قدر متعدد بولنجه بوغومیللرك اهل اسلامه مبغوض كورینن دیگر اعتقاداتی تدریجاً تركك لزومنه قناعت كتورمش اوملری استنتاج ایدیله‌بیلور . (مانیخیه‌ن) مذهبنك خالقین اعتقادینه مشابه ذهابده بولنملری دخی مسلمان عقائدیله قابل توفیق دگل ایدیسه‌ده اسلامیت دائما بوكبی محاكمات عقائدیه‌یه مساعد اوله‌گلشدر ؛ شو شرطله كه بو محاكمات اعتزال اصدار ایتمیه .

تورك‌لر دینلرینی بوسنه‌لیلره مقبول كوسترمك ایچون ـ معلوم اولان اعتیادلری وجهله ـ هر دورلو مساعدات ومنافع مادیه ومعنویه عرضیله اقناعاتده بولنمشلردی . اسلامه كلنلرك جمله‌سنه مالملكلرینی محافظه حقی تأمین ایدلمش و اصحاب زعامت ویركولردن معاف طوتلمشیدی [۱] احتمالكه مسلمان اولانلرك چوغی املاك وزعامت اصحابی قدیم اشرافدن بولندقلری حالده قاتولیك مذهبنه قارشو برمذهب الحادی التزام ایتملرندن طولایی مقدما حقوق تصرفیه‌لرندن محروم طوتلمشلردی . آرتق غالب اولان دینه متابعتله اسكی مالملكی استردادده فرصت بولمشلردی . بوسنه مسلمانلری قومیتلرینی محافظه ایتمشلر و شمدی‌یه قدر صرب اسملری طاشیمشلر ولسان ملی تكلم ایده‌گلمشلردر . عین زمانده دینلرینه‌ده دائما برشوق غیرت ایله باغلی قالمشلردر . زمان قدیمده بوسنه مسلمانلرینك اصیلزادكانی طور جنكاورانه‌لری ، اسلامیته مربوطیت متقیه‌لری ، نفوذ وقدرتلری ایله استانبولده

---

[۱] اولیوی‌به نام فرانسز محررینك بوسنه وهرسك حقنده‌كی La Bosnie Et L'Herzégovinie عنوانلی اثرندن .

دائما براعتبار ممتازه مالك ايديلر . بونلرك بعضيسنه مواقع مهمهٔ رسميه‌يله توديع ايدلمشيدى . حتى ١٥٤٤ ايله ١٦١١ (هجرى ٩٥١ ايله ١٠٢٠) سنه‌لرى ظرفنده اصلاً بوسنه‌لى اولان طوقوز قدر رجال دولت وزير اعظملق مقامنى اشغال ايتمشلردى .

عثمانلى فتوحاتنك اك صوك قازانديغى ملك كريد آطه‌سيدر . بو آطه ١٦٦٩ (هجرى ١٠٨٠) تاريخنده قنديه‌نك اوچ سنه قدر نوميدانه محاصره ومضاربه‌دن صوكره ونديكليلردن ضبطى اوزرينه ونديك جمهوريتى و تركيه كبى ايكى رقيب دولت آره‌سنده يكرمى بش سنه سورن بر مصارعه نتيجه‌سنده تماميله توركلرك النه كچمشيدى .

كريد آطه‌سنه نقل كلام ايده‌لم :

كريد آطه‌سى بونكله يالكز برنجى دفعه اولمق اوزره مسلمانلرك اللرينه دوشميوردى . طوقوزنجى قرنك ابتداسنده اندلسدن كلن برفئهٔ سركذشتجويان بو آطه‌يى ضبط ايتمشيدى . آندن صوكره يوز سنه قدر مسلمانلرك اللرنده قالمش وآطه اهاليسنك همان كليسى اسلامه كلمشيدى . كليسالرده خراب اولمش ويا مسجده قلب ايدلمشلردى . لكن كريدده بيزانس ايمپراطورلغنك حاكميتى اعاده ايدلدكدن صوكره آطه‌ليلر ــ برارمنى مناستر نشيننك مدبرانه وعظلرى سببيله ــ اولكى دينلرينه عودت ايلمشلردى . آندن صوكره آطه‌ده خرستيانلقدن باشقه ايمان ايديلن باشقه بر دين قالمامشيدى [١] بيزانس ايمپراطورلغنك تقسيمندن صوكره كريد آطه‌سى (مونت سه‌ررات) دوقه‌سى بولنان (بونيفاس) ك حصه‌سنه دوشمش ايدى . اون اوچنجى قرنك ابتدالرنده ونديكليلر بو آطه‌يى اشترا ايلديلر وبردست آهنين ايله اوراده اجراى حكم ايتديلر . غالبا اورايه تملكى يالكز حكومت مركزيه‌نك و مأمورين محليه‌نك منافعنه خادم بر مبايعه ماده‌سى ديه ذهابده بولنمشلردى . اداره‌لرى غايت مستبدانه و ظالمانه اولديغندن متعدد اختلالر توليد ايلدى وبو اختلالر بر شدت بى رحمانه ايله باصديرلدى . بو

---

[١] قورنارو نامنده برايتاليان محررينك ١٧٥٥ ده ونديكده مطبوع Creta Sacra عنوانلى كتابندن .

تجربماتدن بريسنده لاسيتى واسفا كه حواليسى عادتا اهاليسز قالمشيدى. بوطرفلرده بوغداى اكمك اعدام جزاسى آلتنده منع ايدلمشدى . بناءً عليه حوالئ مذكوره اراضيسى يوز سنه قدر غير مزروع و خالى براقيلدى [١] اون آلتنجى قرن بدايتنده وقوعه كلن بواختلاللردن بريسنى باصديرمق ايچون ونديك سناتوسنك ويرديكى مدهش قرار ظالمانه بدبخت كريديلرك ذاتاً موجود اولان حال سفالتلرينه يكى بر دهشت علاوه ايلدى . بونلرك مقدراتنك نه قدر قورقنج بر شكل آلمش اولديغى ونديك سناتوسى طرفندن براى اجراى تحقيقات آطه‌يه كوندريلن بر قوميسيونك راپورلرندن آكلاشيله‌بيلور . بوراپورلرده ذكر ايدلديكى اوزره ونديك اصيلزادكانى پك بويوك تضييقات و استبداد غدارانه آلتنده كويليلرى ازييورلر وبو دره بكى طورنده‌كى افنديلر آنلرى اسارتدن داها فنا بر حالده طوتيورلردى . بوكويليلرده اسرا كبى دوچار اولدقلرى حقسزلقلره قارشو شكايت ايده‌ميه‌جك بر وضعيتده قالمشلردى . هر كويلى ويا زنجبر دره بكى قلقلو افنديسى ايچون سنه‌ده اون ايكى كون بلا اجرت ايشلمكه مجبور اولدقدن باشقه افنديسى آكا ــ زمانمز رايجنه كوره ــ آلتمش ، يتمش پاره كبى اوفاق كوندلك ويرمك اوزره ايستديكى قدر اوزون مدت ايشلر تحميل ايده‌بيلوردى . هرباغ صاحبى كويلينك باغى محصولاتندن اوچده برى جريمه ايمش كبى الندن آلنور وبونكله برابر ــ حيله ايله زوربالغك اتحادندن طولايى ــ محصولات مذكوره‌نك اوچده ايكيسى آنك يدتصرفندن چيقاردى . اوكوزى ايله قاطرى‌ده آمرى بولنان دره بكى طرفندن قوللانيلوردى . والحاصل اودره‌بكى بيك‌دورلو وسيله‌ايجاديله بيچاره كويلى‌يى تضييق ايدر كيدردى . كريدليلرك بوبدبختانه حاللرينك اصلاحى واصيلزادكان طرفندن وقوعه‌كلن ظلم وتعديلره نهايت ويرلمسى حقنده تحقيق قوميسيوننك ونديك سناتوسنه كوندرديكى پروتستولرتأثيرسز قاليورلردى. سناتوايسه‌جمهوريتك كريدده‌كى مأمور مخصوصنك بو مستملكه تبعه‌سى حقنده ١٦١٥ سنه‌سنده كوندرديكى توصيه‌نك قبولنى مرجح كورمشيدى كه او توصيه‌ده شو مآلده ايدى : « اكر

[١] پەررو نام فرانسز محررينك ١٨٦٧ ده پارسده مطبوع كريد آطه‌سى حقنده L'Ile de Crète عنوانيله منتشر كتابندن .

بومستملكه‌نك افنديلرى مالكانه‌لرنده‌كى كويلراوزرنده اجراى تحكم ايديورلرسه بونك ايچون اتخاذ ايديله‌جك اك ايى تدبيرآمرلر ايله تابعلرى آره‌سنده مرحمت مسئله‌سى بولنمديغنه اغماض عين ايلمكدن عبارتدر » [١] عين منبعدن كلن ديكر تحريراتدن « كريدلى روملرك امراى حاضره‌لرينك تبدلنى شدتله‌آرزوايتمكده ، توركلره تابعيتده هيچ بر باس كورمه‌مكده و چونكه عرقداشلرندن بونجه جماعاتك باشقه يرلرده تورك تابعيتى آلتنده‌كى رفاه حاللرينى كوزلرى اوكنده بونه اوله‌رق طوتمقده » بولندقلرينى اوكرنمك تعجبى موجب اوله‌ماز . فى‌الواقع كريدليلردن برچوغى وقت‌بوقت فرصت دوشدكجه‌تركيه داخلنه‌فرار ايدرلردى. بونلردن كليتلى بر قسمى‌ده مصره التجا ايتمش و اوراده مسلمان اولمشيدى . كريدليلره بالخاصه فنا طوقونان شى حقوقاً روم كليساسنه عائد اولان اوقافى لاتين رهبانك تصرف ايتملرى و آطه‌نك اونده طوقوزينى تشكيل ايدن روم خلقنك آيين دينيلرينه متعلق هر شيئى مذكور رهبانك تحقيره لايق كورملرى ايدى . حال‌بوكه ديكرطرفده توركلر روم هيئت رهبانيه‌سنك قدرت اداريه‌سنى اعاده ايتمكله روملره استمالت آثارى كوستريورلردى ؛ بو ايسه ـ ونديكلى بر محرر معاصرك بيانه كوره ـ طرز آتى وجهله وقوع بوليوردى : « حانيه پاپاسلرندن برى تورك قوماندانى قاسمه مراجعتله اكر كريدليلرك دوستلغنى قازانمق ونديكليلرك نامنه نفرت جلب ايتمك ايسترسه برجمعيت مدنيه‌يى سقوطدن محافظه ايدن اك قوتلى رابطه‌نك دين بولنديغنى بيلمسى لازم كله‌جكنى وكنديسى ايچون مقتضى اولان تدبيرك ونديكليلردن تماميله باشقه بر صورتده حركت ايلمك اوله‌جغنى » سويلر . حال‌بوكه ونديكليلر روم مذهبنى كوكندن سوكوب آتمق وآنك يرينه روما كنيساسى احكامنى وضع‌ايتمك ايستيورلردى. بومقصدله آطه‌ده هيچ برروم ئه‌پسقپوسى بولنديرلمامسنه قرار ويرمشلردى . خلقك اهل ومقبول برچوبانى دفع ايتمكله متفرق حالده قالان سورى‌يى كنديلرى طوپلامق ايستيورلردى . او قرار عزل كريدليلرك اذهاننده او قدر بر يأس حصوله كتوردى‌كه هيئت رهبانيه‌لرنده‌كى اصول سابقى اعاده ايده‌جك هانكى بريكى

---

[١] په‌شلى نام برانكليز محررينك ١٨٣٧ ده منتشر Travels In Crete عنوانلى كريد سياحتنامه‌سندن .

قوهٔ حاکمیتی ممنونیت واطاعتله استقبال ایتمك ایسترلردی ؛ چونکه او اصولك اعادهسی عبادت مقدسهنك لایقیله اجراسی ایچون آنلرجه ضروری ایدی . حانیه‌لی پاپاس ، خلقك کوکلنی آلمق ایچون آنلرك امتیازات قدیمهٔ دینیه‌لرینك تأمیندن ماعدا یکیدن امتیازات ویرلمسی مناسب اوله‌جغنی‌ده علاوهٔ توصیه ایلمشیدی . پاپاسك سرد ایتدیکی دلائل ، قاسم طرفندن شایان تصویب کورلدیکندن کیفیت درحال استانبوله یازلمشیدی . اورا حکومتی‌ده بونی بالتصویب روم پطریقخانه‌سنه ایتدیکی برتبلیغده کریده برباش ئه‌پسقپوس ارسالنی وبوکا دائرهٔ فعالیت اوله‌رق قندیه حوالیسنك تعیینی امر ایتدی ؛ بومتره‌پولیدلکك اداره‌سی آلتنده یدی ئه‌پسقپوس نصب اولندی [۱] .

تورك فتحنی متعاقب کریده‌ده کثرتلی و سرعتلی صورتده اهتدالر وقوعه کلمش اولدیغی تظاهر ایدییور . کریدلیلری نزدلرندن اوزاق طوته‌کلن و آنلرله اختلاطی ناقابل عفو بر رذالت صایان وکندیلرینه دائما تبعهٔ محکومه صفتیله مادونیت حسی القا ایتدیرمکه چالیشان وندیکلی امرای اجنبیه آلتنده دینلرینه مربوطیت خصوصنده آطه‌لیلرك کوسترمش اولدقلری حمیت ، یکی آمرلرك دیننه میلدن کندیلرینی آلیقویمامش اولسه‌کرکدر . یکی آمرلر کریدلیلره تابع دکل ، مساوی معامله‌سی ایتمشلر و آنلره کندی مملکتلرینك حیات سیاسیه‌سنده وتدویر مصالحنده برحصهٔ فعالیت چیقارمشلردی . کریدلیلر آره‌سنده واسع صورتده وقوعه کلن اهتدالرك اسبابی هرنه اولورسه اولسون ــ مخاصم بر اجنبی مذهبی نامنه ایدیلن بونجه تعدیاته رغماً ــ عصرلرجه دینلرینه مربوط قالان برخلقه جبر وشدتك تبدیل دین ایتدیره بیله‌جکنه ایناتیله‌ماز . کریده‌دکی مسلمان صفلرینك بویومسنه سبب نه اولورسه اولسون فتحدن تقریباً اوتوز سنه صوکره آطه مسلمانلرینك اکثریتی مهتدیلر ایله مهتدیلردن طوغان چوجقلرك تشکیل ایلمش اولدیغی ذکر ایدیلور . یوز سنه‌یی متجاوز بر زمان کیچدکدن صوکره ایسه کرید اهالیسنك نصفی مسلمان بولنیوردی . مسلمانلر آطه‌نك یالکز شهر و قصبه‌لرنده دکل ، باشدن باشه داخلك کویلرنده وحتی جباله‌دکی کویلرده بیله

[۱] چارلس ادوه‌ردس نامنده بر انکلیز محررینك ۱۸۸۷ ده مطبوع Letters From Crete عنوانلی کرید مخابراتندن .

متمکن بولنیورلر و اشکال وعاداتجه روملردن هیچده فرقلی کورنمیورلردی . آطه‌ده بولنان ترکی الاصل بعض کیمسه‌لر بیله لسان عمومی اولان رومجه‌یی اوکره‌نورلردی وحتی فرمانلر و حکومتك قرارلری رومجه‌یه ترجمه ایدلدکدن صوکره ناسه تبلیغ ایدلمك اصولدن ایدی .

مسلمانلرله خرستیانلر آره‌سنده پیدا اولان حسیات شدیدهٔ عدوانه ، اون طوقوزنجی قرنك کرید تاریخنه حزین برشکل ویرمشدر . حال بوکه یونان اختلال واستقلالندن اول بو ایکی مذهب سالکلرینك مناسباتی هیچده بویله کوردیکمز کبی زهرناك دکلدی . ارتباط اجتماعی بو ایکی جماعت افرادینك یکنسق طرزده تلبسلریله‌ده تظاهر ایلردی ؛ اودرجه‌ده‌کی جوار آطه‌لردن کریده کلن روملر چوق کره مسلمان ایله خرستیانی بربرندن تفریقده یاکیلورلردی . [۱]

صوك دورلرده‌کی حادثات سیاسیه کریدده‌کی اهالئ اسلامیه‌نك عددینی خیلی آزالتمغه سبب اولمشدر . بونلرك عددی ۱۸۸۱ سنه‌سنده یتمش دورت بیکه یقین بولندیغی حالده ۱۹۰۹ ده مهاجرت متمادیه سببیله مسلمان عدد نفوسی اوتوز اوچ بیك درکه‌سنه اینمشیدی . [۲]

---

[۱] ایسپراط نام انکلیز سیاح ومدقق علمیسنك ۱۸٦٥ مطبوع Travels And Researches In Crete عنوانلی کتابندن .

[۲] بو مهاجرتك باشلیجه سائق کسیلمش اولان ظلم وقتل آرتدقجه عدد مسلمین اکسیلمشدی . تعصب متزاید یونان خیالات توسعیه‌یی منضم اولنجه آطه روملری داها جبروتی برکین وحشیانه‌یه طوتلمشلردی . قسماً مختل الشعور اولمقله معروف کریدلی برعائله افرادندن بولنان وفقط ساخته انجه‌لکلر وریاکارانه قول وطورلر ایله فرنکلره کندیسنی برداهئ سیاسی کبی صاتمغه یولنی اوکره‌نن برشارلاتان یعنی وه‌نیزه‌لوس بی رحم وبی اذعان دینداشلرینی داها زیاده قودورتمش ایدی . کرید آطه‌سی دولتدن قطعی صورتده انفکاك ایتدیرلدکدن صوکره آوروپانك امپریالیست دولتلرندن بعضلری کرید مسئله‌سنی آرتق حکومت سابقهٔ عثمانیه‌یی تضییقه بروسیله اولارق قوللانمغه احتیاجدن بری قالدقرندن آطه‌ده‌یك صحابتسز وپك بیچاره قالان مسلمان بقایاسنك فریاد تظلملرینی دیکلمز اولمشلردی . بر وقتلر روم مظالمنك انکلیز مطبوعاتنه عکس ایتدیرلمسی ایچون بر چوق کرید معتبران اسلامیه‌سنك آرزوسیله ناچیزانه خدمت ایتمش بولندیغمدن طولایی بالاده‌کی صحیفه‌نك ترجمه‌سی صره‌سنده بوخاطره ایله بالخاصه متأثر اولدم . مترجم .

یدنجی فصل

ایرانده و آسیای وسطاده اسلامك انتشاری

انتشار اسلامك آسیانك اورته‌سنه طوغری آلدیغی مجرانی تعقیب ایچون نظرمزی بر کره فتوحات عربیه دورینه ارجاع ایتملی‌یز . یدنجی قرن میلادی اورته‌سنده ساسانیان خاندان معظمی ساقط اولمش و دورت یوز سنه‌دنبری رومانك و بیزانسك سطوتلرینه قارشو طوره‌کلمش اولان واسع ایران ایمپراطورلغی آرتق مسلمانلره میراث قالمشیدی . اووقت دولتك اوردوسی انهزامه اوغرامش ، عامهٔ ناس‌ده پك آز اثر مقاومت کوستره‌بیلمشیدی . ساسانیان خاندانی ممثلین اخیره‌سنك دور سلطنتلرینك قورقنج بر آنارشی ایچنده کچمش اولمسی و برده دین رسمیٔ دولت اولان ذردشت مذهبی رهبانك تجریم مسلکنك حکمدارلر طرفندن التزام ایدلمسی خلقك آنلر حقنده‌کی توجهاتنك زوالنی موجب اولمشیدی . ذردشت راهبلری امور دولت اوزرنده پك بیوك بر نفوذ اجرا ایدییورلر ، حکمدارك مجلس خاصنده الك قوتلی اعضادن بولنیورلر وحتی ادارهٔ ملکیه‌ده برحصهٔ متفوقهٔ فعالیت استحصاله قالقیشیورلردی . استحصال ایتدکلری موقعدن بالاستفاده ــ او زمانلر ایرانده بولنان و کندیلرندن اعتزال ایدن ــ متعدد جماعات سائرهٔ مذهبیه‌یه تعدیاتدن هیچ کیری قالمیورلردی . ایران مذهبنك اشکال قدیمه‌سنه معتقد برچوق طریقتلردن ماعدا اوراده یهودیلرله خرستیانلرك و (صابئی) دینیلن نجومپرستلرك وکذلك غنوستیق) مدرکیه ، (مانخیه‌ن) انبعاث نور وظلمت مذهبلری اصحابنك وبودا مذهبی سالکلرینك محاکات عقائدیه‌لرینی تمثیل ایدن طرق عدیده موجود ایدی . تعدیات واقعه بونلرك جمله‌سنده‌ده مذهب مؤسس رسمی‌یه و آکا معین اولان خاندانه قارشو آجی برحس عداوت اویاندیرمش وبو حال ایسه عرب استیلاسنه برنك نجات

ويرمشيدی [١] بو مختلف اشكال مذهبيه‌نك سالكلری ـ خفيف بر خراج تأديه‌سيله ـ كنديلرينه حريت ويرن وخدمات عسكريه‌دن مستثنا طوتان بر حاكميت آلتنده آرتق سربستجه تنفس ايده‌بيله‌جكلردی ؛ چونكه شريعت اسلاميه خراج تأديه‌سنی وبناءً عليه مساعدات مذهبيه‌يه مالكيتی يالكز يهود و نصارايه دكل ، هم‌ده ذردشتلره ، نجومپرستاره عابدين صنم ونار واحجار اولانلره تأمين ايدييوردی [٢] حتی ذردشت مذهبی اصحابنك‌ده اهل كتابدن اولان موسويلر وعيسويلر وجهله معامله كورملری وبناءً عليه كنديلرندن جزيه آلنمسی و بوكا مقابل حمايه‌يه مظهريتلری حقنده طرف پيغمبريدن تعليمات صريحه ويرلش اولديغی ذكر ايديلور [٣] بو بابده‌كی حديث شريف هجرتك ايكنجی سنه‌سی وارد اولان احاديثدن بری بولنمق كركدر . عربلرك فتح ايتمكده اولدقلری ممالكده متمكن بالجمله اديان و مذاهب مختلفه اصحابنه مساعدات اعتقاديه بخشی حقنده وقوعه كلن مراجعت اوزرينه او بابده‌كی جواز نبوی صادر اولمشدر ؛ ولوكه او غير مسلم بولنان مذاهب افرادی اهل كتابدن اولمسونلر .

مذكور تبدل حاكميت ، ساسانيان حكمدارلرينك ظلمندن قورتلق ايچون ايرانده خطر وحيرته دوچار اولان كنيسای نصرانيت اربابنه اميد بخش اولمشدی ؛ چونكه طرق مختلفۀ مذهبيه اصحابنك بربريله چارپيشوب طورمسندن متولد قارغشه‌لغه يعقوبيلر ايله نسطوريلر آره‌سنده تحدث ايدن ومذكور حكمدارلر طرفندن تحريك اولنان مجادلات شديده دخی انضمام ايديبوردی . آندن مقدمكی تعديات حقنده اوجه اشارتده بولنمشدق . ساسانيان خاندانك بر انقراض متقرب ايله جان چكشديركی صره‌ده مقام حكمداريده بولنان ايكنجی خسرو ، هراقليوس كبی بر خرستيان امپراطور طرفندن مغلوب ايدلمش اولمسندن غضبلنوب ملكنده‌كی خرستيانلرك تجزيه وتنكيللرينی امر ايتمش وبوندن طولايی خرستيان

[١] غوبينو نام فرانسز مؤلفنك آسيای وسطاده‌كی مذهبلره و فلسفه‌لره دائر Les Réligions et les Philosophies dans l'Asie Centrale عنوانلی كتابندن .

[٢] امام يوسفك كتاب‌الخراجندن .

[٣] امام احمد ابن يحيی ابن‌البلاذرينك هولاندالی مستشرق ده‌هويه طرفندن لاتينجه‌يه منقول اثرندن .

مذاهب مختلفه‌سی اصحابنك كافه‌سی‌ده ظلمدیده اولمشدی . ایشته بو احوال مدهشه انسانلرك اذهاننی تبدل مذهبی تسهیل ایدن بر تحول شدید ایچون حاضرلمشدی . دولته‌كی سیاسی قاریشیقلقلرله برابر خرستیانلرك اذهاننی طولدیران برده معنوی هرج ومرج موجود ایدی . فلا كتلرك بوقدر اجتماعندن وكندی آره‌لرنده‌كی بونجه احكام متعارضه‌نك شدت تصادمیله وقوعه كلن عذاب معنویدن متحیر وملول قالدقلری حالده ـ شاشقینلغی موجب اولان هرج ومرجی سوپوروب آتمق ، عقیده‌یی وهیئت اجتماعیه‌یی بر اساس جدید اوزرینه تكرار بنا ایتمك ایستمك كبی ـ یكی بر دینك قولایلقله احداث ایلیه‌بیله‌جكی عجیب بر طرز ذهنیته میل ایتدیلر . تعبیر آخرله ایران خلقی وبونلر آره‌سنده‌كی اقوام سامیه افرادی اویله بر حالت ذهنیه ایچنده بولنیورلردی كه بوحالت كندیلرینی انقلابات اسلامیه‌یی حسن استقباله ، جدید وبسیط اولان یكی دینی قبوله سوق ایدیوردی؛ اویله بر دین كه مكمل ومردانه ساده‌لكی ایله مظلم سیسلری برصدمه‌ده سیلوب سوپوردی وروحی یكی ، جاذبه‌لی ، قابل ادراك امیدلره آچدی ؛ سفیلانه بر حال اسارتدن‌ده خلاص عاجل وعد ایتدی [۱]

دین اسلام شهرلر خلقی ایله اصحاب صنایع و اعمال طرفلرندن داها زیاده خواهشله استقبال ایدلمشیدی. نوع اشتغاللرندن طولایی بوصنف ناس ذردشت مذهبنجه ناپاك صاییلوردی ؛ چونكه صنعت ومشغولیتلرینك مقتضیاتندن اولمق اوزره آتشی ، طوپراغی ، صویی تلویث ایدیورلردی . بویله‌جه قانون نظرنده مردود اولدقلرندن وبناءً علیه برصورت خسیسه‌ده معامله‌یه دوچار ایدلدكلرندن كندیلرینه درحال حریت كتورن و اخوت مذهبیه دائره‌سنده موقع مساوات بخش ایدن بردینی خواهشله قبول ایلمشلردی . ذردشت مذهبی جانبندن كلن اهل اهتدا یكده‌آز كوزه چارپه‌جق مقدارده دكلدی. معبد ملینك‌بناسی ـ شیمدی‌یه قدر آنی طوتان ـ خاندانك خراب كلیسی صره‌سنده چوكمشدی . صیغینه‌جق باشقه‌برمركز قالمدیغندن ذردشتیلر اسكی مذهب ایله یكی كلن دین آره‌سنده متعدد نقاط متشابهه كورمك صورتیله اسلامیته انتقالی قولای وساده برشی بولمشلردی؛

[۱] بوملاحظات ایتالیالی مؤلف قائه‌تانینك Annali Dell Islam عنوانلی كتابندن

چونکه ایرانیلر اسکی مذهبلری احکام اساسیه‌سندن برچوغنی ـ کاملاً باشقه دورلو اولمقله برابر ـ قرآن کریمده دخی بولدقلرینه قانع اولیورلردی. (الله) وابلیسناملری آلتنده اسکی (آهارامازدا) و آهرمانه ، جهانك آلتی دوره‌ده خلق اولندیغنه ، ملائك و شیاطینه ، بشرك معصومیت ازلیه‌سی قصه‌سنه ، جسمك بعثنه ، جنت و جهنم اعتقادلرینه تکرار تصادف ایدیورلردی [۱] اسلامه کلن ایرانلیره کونده بش وقت نماز امر اولنمسیله بوحال اسکی کتاب مقدسلرنده یعنی (آوه‌ستا) ده دخی کونده بش کره عبادت ایلمرینك اصلاح کورمش برشکلی کبی کلیوردی . ساقط کنیسانك کندیلری ایچون تشکیلات رهبانیه اجرا ایتمك ایستمسنه قارشو شمالی‌ایران عشیرتلرینك شدت مقاومتلری اسباب آتیه‌یه مبنی اولمق‌اوزره کوستریلور ؛ شویله‌که : هر کس کندی خانه‌سنده برراهب اولدیغندن باشقه برینه احتیاج یوقدر ؛ برموجودیت علویه‌یه وروحك لایموتلغنه ایمان ایتملری ؛ برکیمسه‌نك قومشوسنه ابراز محبت ایتمسی و اغراض نفسانیه‌سنه غلبه چالمسی وجوبنی بیلدکلری ؛ داها مرغوب برطرز حیات التزامنه چالیشملری . ایشته بو اعتقاداته مالك اولان عشائر مذکوره افرادینی طریق محمدی‌یه سوق ایچون امراقناعه اولان حاجت پکده بویوك دکلدی . اسلامیت ـ خرستیانلق نفوذی آلتنده‌کی ـ بعض ایران طرق ملحده‌سی اصحابیله داها زیاده تماس نقطه‌لرینه مالك بولنیوردی .

اسلامیتك ایرانده سرعت انتشاری ایچون بالاده تعداد اولنان اسبابه علاوةً شوراسنی دخی تخطر لازم‌کلورکه حسین ابن علی (رضی‌الله عنه) حضرتلرینك ساسانیان خاندانك صوك حکمداری اولان یزدجردك قیزی شهبانو ایله ازدواجی یکی مذهب اصحابنه مملکت مفتوحه اهالیسنك توجهات سیاسیه وملیه‌لرینی قازاندیرمشیدی . ایرانلیلر شهبانو ایله حسینك احفادینه دائما اسکی قراللرینك خلفلری وعنعنات ملیه‌لرینك وارثلری کبی نظر ایده کلمشلردی . بوبابده‌کی حسیات ملیه ایرانلیلرك حضرت علی سلاله‌سنه اولان مربوطیت عظیمهٔ معنویه‌لرینك اسبابنی ایضاح ایدن موادن اولمق اوزره کوسترلمشدر .

[۱] هانه‌برغ نام آلمان مؤلفنك اسلامده‌کی احکام جهاده دائر Das Muslimische kriegsrecht عنوانلی اثرندن .

بورادهکی اهتدالرك جبروشدتدن ایلری کلدیکنه، اسکی مذهبلرینه مربوط قالانلر حقنده تشمیل ایدلمش اولان مساعدات اعتقادیه، شهادت ایدر. حتی زمانمزده بیله ایرانك بعض نواحیسنده آتشپرستلرك موجودیتنه مساعده ایدیلور. واقعا صوك دورلرده آتشپرستلر بعض مرتبه تعدیاته دوچار اولمشلردی؛ فقط بونلرك اجدادی هجرتك قرون متقدمهسنده شایان حیرت بر درجهده حریت مذهبیهیه مالك بولنیوردی؛ آتشکدهلری ده مظهر حمایه اولیوردی. حتی خلیفه المعتصم دورنده (م ٨٣٣ – ٨٤٢، ﻫ ٢١٨ – ٢٢٨) ایرانده بولنان بر مسلمان قوماندانی آتشکدهلردن برینی ییقدیروبده یرینه مسجد یاپدیرمش اولان بر امام ایله بر مؤذنی فلقهیه اوردیرمشیدی [١] اوتنجی قرن میلادیده یعنی ایرانك فتحندن اوچیوزسنه صوکره عراق ایرانیده، فارسده، کرمانشاهده، سیستانده، آذربایجانده ویعنی ایرانك همان اکثر اقسامنده آتشکدهلرك موجود بولنمش اولدقلری محققدر [٢] خاصةً فارس نواحیسنك آتشکده ایله کاهن ساحر بولنمیان بر قصبهسی یوق کبی ایدی [٣] حتی شهرستانییه نظراً اون ایکنجی قرن میلادیده بغداد جوارنده بر آتشکده بولنیوردی.

بوکبی حقایق مواجههمزده بولنوب طوررکن ذردشتیلرك فاتحان مسلمه طرفندن شدت استعمالی اوزرینه اهتدایه سوق اولندقلرینی ادعایه امکان بولنهماز. عرب حاکمیتنك مبادیسنده اسلامه کلن ایرانلیلرك مقداری پك یوکسك بولندیغی بالادهکی ایضاحاتدن آکلاشیلور. فقط بونلرك اسکی دینلرنجه صوکرهدن وجوده کتوریلن آثار حیات وموجودیت واعصار متتابعه طرفنده تصادفی صورتده وقوعه کلن منفرد اهتدالرك قیوداتی، قبول اسلامیتك هم مصلحانه همده بالاختیار حصوله کلمش بولنمسی احتمالنی ارائه ایدر. سکزنجی قرنك ختامنه طوغری بلخ شهری اصیلزادکانندن سامان نام ذات خراسان والیسی

---

[١] بوروایت مسعودیدن.

[٢] خیوولسون نام مؤلفك آلمانجه اولهرق (صابئی) قوم ومذهبی حقندهکی Die Ssabier Und Ssabismus عنوانلی کتابندن.

[٣] اصطخرینك (کتاب المسالك والممالك) عنوانلی اثرینك هولاندالی دهویه طرفندن لاتینجهیه اولان ترجمهسندن.

اسعد ابن عبدالله طرفندن کوردیکی حمایه‌یه بناءً قبول اسلام ایلمش واوغلنك اسمنی حامیسنه نسبتله اسعد قویمشدی . ایشته بو مهتدیدن ٨٧٤ ایله ٩٩٩ (ه ٢٦١ ایله ٣٩٠) سنه‌لری آره‌سنده حکمْ سوره‌ن آل سامان خاندانی وجوده کلشیدی . طوقوزنجی قرن ابتداسنده کابوسیه خاندانك برنجی حکمداری اولان کریم بن شهریار اهتدا ایلدی . ٨٧٣ (ه ٢٦٠) سنه‌سنده (دیلم) ده ناصرالحق ابو محمدك نفوذیله برچوق آتشپرستلر اسلامه کلشلردی . بحر حزرك جنوب سواحلنده ساکن علیه خاندانندن اولوب علم وعرفانی ومذاهب مختلفه اصحابنك افکار دینیه‌لری حقنده‌کی وقوفی ایله معروف حسن بن علی ٩١٢ (ه ٣٠٠) تاریخنده بتپرست بولنان ویا دیکر اعتقادات ضاله‌دن اولان طبرستان ودیلم خلقنی اسلامه دعوت ایلمشیدی . بونلرك برخیلی افرادی اهتدا ایلدی ایسه‌ده برقسمی اسکی ایمانسزلقلرنده دوام ایتدی . میلادك ١٠٠٣ وهجرتك ٣٩٤ سنه‌سنده دیلم خلقندن ابو الحسن مهیار نام شاعر معروف آتشپرست ایکن کندیسنه استاد شعر وانشاد اولان وشعرای مشهوره‌دن بولنان شریف الرضا طرفندن اسلامه سوق ایدلمشیدی [١] .

ینه بو دورلرده جغرافیا حقنده‌کی علمیله مشهور ابن خردادبه‌نك بیوك پدری دخی برمکیلردن بریسنك اجرا ایلدیکی نفوذ اوزرینه قبول اسلام ایلمشیدی . حالبوکه بونك اجدادی بلخ شهرنده‌کی نوبهار آتشکده‌سنك کاهنی وباش راهبی ایدی .

بواهتدا معلوماتی نقصان ومحدود اولمقله برابر هرحالده بالاختیار تبدیل دین ایلدیکی و ذردشتیلرك عباسیه سلطنتی ختامنه قدر آیین مذهبیلرینی اجراده مظهر مساعدات اولدقلری آشکاردر . بونلرك تاریخلرنده مغوللرك استیلاسی اوزرینه ظلمتلی بردور آچیلمش وایران مسلمانلرینك چکمش اولدقلری سفالتلر کیت کیده حریتشکنانه برروح تعصب حصوله کتورمش و بوایسه وقت بوقت ذردشتیلرك ظالمانه تعذیبلره معروض قالملرینی انتاج ایتمشدی .

سکزنجی قرنده ـ اسلامده‌کی میسیونه‌رلك نقطهٔ نظرندن ـ ایرانده شایان

---

[١] بو روایت ابن خلکاندن

تدقیق برحرکت ظهور ایتمشدی ؛ بوحرکت ده اسماعیلیه مذهبنه متعلقدر . بوکتاب ، اسماعیلیه مذهبنك تاریخنه ویا آنك سالکارینك آلمش اولدقلری وضعیت عقائدیه‌یه ویاخود بو مذهبه مدار تقویت اولان عوامل اجتماعیه وسیاسیه‌یه جای تدقیق دکلدر ؛ آنجق بو مذهب ـ انتشاری خصوصنده اتخاذ اولنان شایان دقت پروپاغاندادن طولایی ـ بوراده نظر دقته آلنمق ایستنلمشدر .

طبیعت بشر حقنده کوستردیکی مد نظر ، احکامی متخالف سوء ظنلره و قابلیت تفهمیه‌لره توفیقده کوستردیکی مهارت مجربه ایله ژه‌زوئیت طریقتنه بررقیب اولان اسماعیلیه مذهبی تشکیلاتنك مؤسسی عبداه بن میمون طوقوزنجی قرن میلادی بدایتنده اسماعیلیه‌لیلره یکی برحیات تلقیح ایتمشیدی . بوآدم چوق کره درویش ، صوفی ویا تجار و اصناف کبی اشکال آلتنده ستر هویت ایدن میسیونه‌رلرینی هرطرفه صالدیرمشیدی . بونلره ویریلن تعلیماتده هرشخص ایچون هرایستنیلن ایشه یارامق ، بو طریقت مذهبیه‌نك شیخ اکبرینه متابعت ایچون صنوف مختلفهٔ ناسك قلبنی قازانمق ، بوکا وصول ایچون هرفردك ماهیت خلقیه‌سنه موافق صورتده وتکلم ایتدیکی لسانده سوز سویلمك ، تلقیناتی سامعلرك استعداد و ذهاب متخالفه‌لرینه اویدیرمق موادی ذکر ایدلمشیدی . بو میسیونه‌رلرده کرامت قبیلندن اولمق اوزره قبول ایدیلن برطاقم خارقه‌لر ابرازی ومراقی تهییج ایدیجی اسرار آمیز کلمات تلفظی ایله جهلهٔ ناسی تسخیر ایلمشلردی . متقی اولان کیمسه‌لره فضیلت اخلاقیه‌نك وشوق دینینك بر نمونه‌سی کبی کورونورلردی . متصوفه‌دن بولنان کیمسه‌لره ناسه مخصوص اولان تبلیغاتده‌کی معانئ مضمره‌یی ایضاح ایدرك آنلری ـ استعدادلرینك اشکالنه کوره ـ محرمیت مسلکنك مراتب مختلفه‌سنه ادخال ایدرلردی . اوزمانك ادیان مختلفه‌سی اصحابی طرفندن عمومیتله بر صاحب ظهور بکلنلمسندن بالاستفاده مسلمانلره امام مهدینك ، یهودیلره مسیحك ، خرستیانلره ناجئ قدسینك قریب‌الوصول اولدیغنی‌سویلرلر وفقط بونلردن هربرینك آمالی آنجق (علی) نك منجئ اکبر اوله‌رق قبولیله حصول بوله‌بیله‌جکنی کندیلرینه تلقین ایلرلردی . اسماعیلیه پروپاغانداجیسی شیعیلر مواجهه‌سنده کندیسنی شیعه عقائدینك اك خواهشلی طرفداری کوستر

وسنيلرك حضرت على ايله اوغللرينه ايتدكلرى حقسزلقدن ، ظلمدن دم اورر وسنى خليفه‌لر عليهنده بولجه تلعيناتده بولنيوردى . زمينى بو وجهله حاضرلدقدن صوكره اسماعيليه طريقتنك داها باطنى اولان احكامنى شيعه مذهبنك تمهٔ ضرو - ريه‌سى اوله‌رق تلقى ايتديرمك ايستردى . يهودى‌يى كورنجه هم خرستيانلر همده مسلمانلر حقنده تحقير آميز سوزلر سويلر ومسيحك منتظر اولان ورودينه دائر اقناع وجذب ايتلك ايستديكى يهودى ايله كاملاً موافقت افكارده بولنور ومع مافيه انتظار ايلديكى مسيحك اسماعيليه اصول عقائدنجه الك بويوك مسيح اولان على‌دن باشقه بريسى اوله‌ميه‌جغنه ايمانه آنى تدريجى صورتده سوق ايتمكه اوغراشوردى . مذهبى ايچون قازانمق ايستديكى مريد شايد خرستيان ايسه اووقت يهوديلرك عنادى و مسلمانلرك جهلى حقنده سوزه كيريشور و خرستيانلغك باشليجه احكام ايمانيه‌سى حقنده‌كى حرمتنى تأمينه قويولوردى . مع مافيه طاتلى سوزليلك ايله بو احكامك رموزدن مركب اولديغنى و بنابرين داها درين مفاهيمه دلالت ايلدكلرينى ايما ايله بونلرك انكشافلرينك مفتاحى اسماعيليه اصول عقائديه‌سنده بولنه‌بيله‌جكنى اقناعه چابالاردى . ينه اهتمام ايله و داها احتياطلى صورتده خرستيانلرك (پاراقلت يعنى شفيع مرسل - تعبير آخرله - روح القدس حقنده‌كى احكامى خطالى صورتده تفسير ايلدكلرينى و حقيقى شفيع مرسللك صفتنك يالكز على‌ده بولنه‌بيله‌جكنى ادعا ايلردى . كذلك اسماعيليه ميسيونه‌رلرى هندستانه‌ده طريق دخول بولمشلر وعقيدهٔ مذهبيه‌لرينى هندو مذهبى اصحابى آره‌سنه صوقمغه چاليشمشلردى . آنلره‌ده غربدن كله‌جكى مواعيد قدسيه‌دن اولان (ويسنو) نك اونجى (آواتارى) على بولنديغنى سويلرلردى ؛ حتى هندولرك (واماقارين) لرينه ياخود صول ال (ساقتا) لرينه تشبيهاً آلهيلر تنظيم بيله ايتمشلردى كه بونلرده مندمج اولان تصوف هندولرك فكرينى اسماعيليه احكام باطنيه‌سنك قبولنه داها مباديدن استحضار مقصدينه خادم ايدى .

امل حقيقيسى آنجق بر قاچ كشى‌يه معلوم اولان بوتشبثى ايلرى سورمك ايچون مختلف مذاهبه منسوب كليتلى افراد بشر توحيد ايدلمشيدى . عبدالله بن

میمونك اقصای املی صرف سیاسی بر وجهه‌یه معطوف کورنیوردی ؛ فقط کندیسی دینی واسطه‌لر اتخاذ ایلدیکندن وسالکلرینی بر برینه باغلامق ایچون قوللانیلان رابطهٔ مشترکه دخی امام مهدینك ورودی حقنده بر ایمان دینی ایله انتظاردن عبارت بولندیغندن بو کتابده اسماعیلیه طریقتی تاریخنه متعلق اولان میسیونه‌رلك ذکره مستحق کورولمشدر [١] .

شمالی ایران ایله آسیای وسطایه کلنجه :

بو مملکتلرده‌کی انتشار اسلام تاریخی میسیونه‌رلك فعالیتنك پك نقصان صورتده وقوعه کلمش اولدیغنی کوسترر . قتیبه بن مسلم سمرقنده کیر دیکی زمان اوراده پك چوق اصنام کورمشیدی . بتپرستلر بو اصنامه بر وجهله تجاوزه جرأت ایلیه‌بیله‌جك کیمسه‌نك محو اوله‌جغنی ادعا ایدرلردی . بوکبی بر اعتقاد باطل ایله مقید بولنمیان مسلمان فاتحی درحال بتلره آتش ویردیروب یاقدیرمشیدی . آندن صوکره برطاقم کیمسه‌لر اسلامه کلدیلر . مع مافیه اسلامیتك اورته آسیا داخلنه طوغری ایلك حلولی تاریخنده بو قبیل اهتدالر حقنده‌کی معلومات پك محدوددر . برده او مملکت خلقندن پك چوقلرینك بر مدت ایچون مسلمان اولمش کبی کورندکلری حالده عساکر فاتحه‌نك عودتی متعاقب یوزلرندن پردهٔ اهتدایی قالدیردقلری و خلیفه‌یه بیعتی رد ایلدکلری کورلمشدی . قتیبه بن مسلم بخارایی دوردنجی دفعه جبراً اشغال ایتدکدن صوکره اورانك خلقی فاتحلرك دینی اتخاذده مضطر قالمشلردی .

بخارا وسمرقنده یکی مذهبه قارشو کوستریلن مخالفت اوقدر شدتلی واوقدر معندانه صورتده وقوع بولمشدی‌که آرتق یالکز مسلمانلغی قبول ایدنلرك سلاح طاشیملرینه مساعده ایدلمش ویکی مهتدیلری ترصد ایچون خفیه‌لر نصب اولنمش وبرچوق سنه‌لر اهل اسلام جامعلره وسائر مواقع عبادته سلاحسز اوله‌رق کیتمکه جسارت ایده‌مه‌مشدی . فاتحلر مهتدی قازانمق ایچون وسائط متنوعه‌یه مراجعت ایتمشلر وحتی جمعه نمازنده حاضر بولنمغه تشویق ایچون مکافات نقدیه بیله وعد

---

[١] فرانسز مؤلفلرندن (سیلوه‌ستر دو ساسی) درزیلره دائر اولان Exposé de la Réligion des Druses عنوانلی کتابنده اسماعیلیه مذهبی حقنده تفصیلات ویرر .

ایتمشلر و مألی جمله‌یه معلوم اولمق ایچون قرآن کریمك عربجه تلاوتندن ماعدا ترجمةً فارسی‌ده دخی قرائتنه رخصت ویرمشلردی . [۱]

اسلامیتك ماوراءالنهر جهتلرنده پك آهسته برحالده توسع ایلدیکی محققدر . اورالرك بعض خلقی ۷۱۷ ایله ۷۲۰ (هـ ۹۹ ایله ۱۰۲) سنه‌لری آره‌سنده حکمدار اولان ایکنجی عمرك وقوعه کلن دعوتی اوزرینه اسلامه کیرمشلردی . خلیفه هاشم دورنده (م ۷۲٤ ـ ۷٤۳ هـ ۱۰٦ ـ ۱۲٦) سمرقندده خدمت تبشیره باشلایان (ابوصیدا) نام ذات طرفندن پك چوق کیشیلر هدایته سوق ایدلمشلردی . شوقدر که المعتصم دورینه (م ۸۳۳ ـ ۸٤۲ ، هـ ۲۱۸ ـ ۲۲۹) کلنجه‌یه قدر عمومی صورتده برحال انتشار کوریله‌مه‌مشدی [۲] تعمم انتشارك بو دورده باشلامسنك باشلیجه اسبابندن بریسی‌ده خلیفه‌نك اوردوسنه التحاق ایچون آقینلرله کلن تورکلر واسطه‌سیله اوزمان عالم اسلامك اك مهم پایتختی بولنان بغداد ایله صیقی بر رابطه تأسس ایتمسی اولسه کرکدر . اسلامیت تورك عشیرتلری آره‌سنده بو سببله کوك صالدقدن صوکره اوتجی قرن میلادی اواسطنه قدر ینه برسرعت انتشار کوستره‌مه‌مش وفقط اوزمان آسیای وسطی امراسندن بعضلرینك‌ده اسلامه کیرمسی (آوروپا قطعه‌سنك شمالنده‌کی باربار قراللردن بعضلرینك خرستیانلغه دخولی کبی) دیکر عرقداشلری‌ده هیئت مجموعه صورتیله امتثاله سوق ایتمشیدی . بویولده‌کی تبدیل دیانت ماده‌سنده قیودات موثوقهٔ تاریخیه‌نك یرینی زاهدانه قصه‌لر طوتیور . مثلا : خیوه شهری معکوس بر وضعیت آلیور ؛ زیرا اوراده اولیای اسلامیه‌دن بری صفتیله ساکن اولان بر پهلوان خوارزمك مجوسی حکمدارینك خدمتنده بولندیغی صره‌ده هندستان حکمداری آنك شهرتنی ایشیدیور و کندی سرایی پهلوانی اورایه کوندررك خیوه‌ده‌کی زاهد مسلمان پهلوانی مصارعه‌یه دعوت ایتدیریور . کورش ایچون بر کون تعیین ایدیلیور و بوتون خیوه اشراف و خاندانی مصارعه‌یی کورمکه حاضرلانیور . اولیادن بولنان پهلوان جامعه کیدوبده عبادتنی اجرا ایلدیکی صره‌ده بر قادین

[۱] محمد نارشاخی اسمنده برمؤلفك فرانسز مستشرقی متوفی شه‌فه‌ر طرفندن مترجم Describtion de Boukhara عنوانلی بخارانك توصیفی حقنده‌کی اثرندن .

[۲] بوصوك ایکی روایت البلاذری ایله طبریدن مأخوذ .

سی ایشیدییور . قادین : « یاربی اوغلمی بورانك جهان پهلوانه مغلوب ایتدیرمه ؛ دنیاده تك برچوجغمدر » دیه نیاز ایدییورمش ؛ چونکه کورشده مغلوب کیم ایسه قفاسی کسلمك لازم کلیورمش . زاهد پهلوان قادینك بونیازینی ایشیدنجه متأثر اولمش و آکا مرحمةً اوغلنه قصداً یکلمش . بوندن زیاده‌سیله غضبه کلن خوارزم حکمداری کندی پهلوانك قفاسنك اوچورولمسنی امر ایدییور . فقط تام او آنده بیندیکی آت اورکه‌رك کندیسنی تهلکه‌لی براوچورومه طوغری کوتوررکن پهلوان ولی صیچرایوب آتی یاقه‌لیور وقوتیله ضبط ایدرك حکمداری محقق براولومدن قورتارییور . حکمدار دخی منتدارلغنی کوسترمك ایچون پهلوانك دینی اولان اسلامیتی قبول ایدییور . وبوموفقیت اهتدا طولایسیله مسرورالقلب اولان پهلوان صحراده انزوایه چکیلیور . [١]

کاشغرده ایلکخان خاندانك مؤسسی اولان صاتوق بوغرا خانك اوتجی قرن میلادی اراسطنده وقوعه کلن اهتداسی مناسبتیله‌ده غریب بر حکایه نقل ایدرلر . آل سامان عائله‌سندن خواجه ابوالنصر سامانی نام امیر، ادارهٔ مملکت خصوصنده‌کی استعدادینك موقع تطبیقه قونمسی ایچون میدان فعالیت بوله‌مدیغندن غیر مؤمنلر مملکتلرنده دین حقك انتشارینه خادم اولمق مقصدیله تجارته کیریشمکه قرار ویرر . فعالیت تجاریه‌سی ثمراتیله ادخار نقود ایده‌جك یرده قازاندیغنی تماميله اهتدا مساعیسی اوغورنده صرف ایدر . بر کیجه رؤیاسنده حضرت پیغمبری کورور و آندن شو امری تبلغ ایلر : « قالق‌ده هندستانه کیت ، صاتوق بوغرا خان هدایته کلمك ایچون سنك دلالتکی بکلیور . » تصادفات مماثله‌دن اولمق اوزره بو کنج حکمدار دخی تعلیم دیانت مقصدیله نزدینه بر کیمسه‌نك ورود ایده‌جکی حقنده رؤیاسنده براخطار تلقی ایدر وبرقاچ کون صوکره ابوالنصر سامانی‌یه ملاقی اولنجه تبلغ دیانته مهیا برصورتده آنك بیاناتی دیکلر و صوکره اسلامه کلور . بو قصه اسلامیتك آل سامان ممالکی طریقیله همجوار اولان ترکستانه نفوذ ایلدیکی حقنده‌کی حقایق

[١] له‌ئون قائون نام فرانسز مؤلفنك آسیاده‌کی تورك و مغوللر تاریخی حقنده‌کی Introduction à l'Histoire de L'Asie عنوانلی کتابندن .

تاریخیه اوزرینه بنا ایدلمش کبی کورینیور. مذکور حکمدارك مثال اهتداسنه طائفه‌سی خلقی دخی سالك اولمش و ۹٦۰ (هجری ۳٤۹) تاریخنده ایکی یوز بیك قدر چادر خلقی ـ که بوغرا خانك ممالکی اهالیسنك قسم اعظمی بولندیغی محتملدرـ اسلامیته ایمان ایلمشیدی. قصص مرویه بوغرا خانه عطف ایدیلن بعض خارقه‌لری دخی احتوا ایلر؛ شویله‌که بو خان اهتداسندن صوکره مجوسیلرله وقوعه کلن محاربه‌ده آغزندن قارشوسنده‌کی دشمنی احراق وامحا ایدن برعلو پوسکوررمش ودشمنه طوغری صاللادیغی برقلیج اوتوز قدم ایلری‌یه قدراوزانورمش؛ طوقسان یاشنی بولدیغی زمان بو آدمك دهشت سیفی جنوبده ام دریا کنارلرنده و شمالده قره قوروم حوالیسنده بولنان غیر مؤمنلری ایمانه کتوردیکی و بالذات اسلامیتی طورفان جوارینه قدر نشر ایتدیکی دخی دوران ایدن حکایه‌لردندی [۱] حال بوکه بودا مذهبنده بولنان خوتان مملکتی ایله وقوعه کلن تاج وتخت غوغاسی مناسبتیله بو قهرمانه اسناد ایدیلن مذکور جاذبه‌لی حکایاتده‌کی موفقیات اون دردنجی قرندن اول حصول بولمامشدی. صاتوق بوغرا خانك موفقیاتنك نه قدر محدود اولدیغنه شونکله‌ده حکم ایدیله‌بیلورکه: ایلیك خانیلردن بولنان خلفلری ۱۰۲٦ (هجری ٤۱۷) تاریخنده محمود غزنوینك عائله‌سنه منسوب امیره‌لر ایله ازدواج طلبنده بولندقلری زمان محمود غزنوی آنلره کندیسنك مسلمان اولدیغی وکندیلرینك بتپرست بولندقلرینی وبناءً علیه مسلمانلرجه همشیره‌لرینی وقیزلرینی غیر مؤمنلره تزویج ایتمك عادت اولمدیغنی وشاید اسلامه کلورلرسه مسئله‌نك تذکر ایدیله‌جکنی جواباً بیلدیرمشیدی [۲].

تبت مملکتنده یاشایان و هنوز مجوسی بولنان بعض تورکلر ارسلان خان بن. قادرخانك اداره‌سی آلتنده رفق وعدالت حکمفرما اولدیغنی ایشتدکلرندن آنك.

---

[۱] ترکستان وتبتده کشفیات علمیه‌ده بولنمش اولان (غره‌نار) نام فرانسزك La Lègende de Satok Bogra Khan et l' Histoire عنوانیله تاریخ قارشوسنده صاتوق خانك قصه‌لری اوزرینه اولان اثرندن.

[۲] بوروایت منهاج الدین ابوعمر عثمان الجرجانی نام مؤلف قدیمك (طبقات ناصری) عنوانیله آسیاده‌کی مسلمان خاندانلرینك تاریخی حقنده‌کی اثرینك (راوه‌رتی) طرفندن انکلیزجه ترجمه‌سندن.

ملکنده توطن ایچون ۱۰۴۲ (هجری ٤٣٤) سنه‌سنده رخصت استحصال ایتمشلردی . بالاس کون جوارینه واصل اولدقلری زمان ارسلان ، اسلامیتی قبول ایتلرینی تکلیفده بولندی ؛ فقط قبولدن امتناع کوستردیلر . معمافیه ساکن ومطیع تبعه‌دن بولنه‌جقلری آکلاشیلنجه سربست براقلدیلر . مرور زمان ایله بونلرك اهتدالری وقوع کلمش بولنسه کرکدر ؛ لکن صورت اهتدالری حقنده قیودات موجود دکلدر . هر حالده ایرتسی سنه اون بیك غیر مؤمن چادیر خلقی بر تورك طائفه‌سنك اهتداسی حقنده‌کی قید تاریخنك آنلره دخی شمولنی فرض ایتمك ایچون یکده معتمد دلائل کوستریله‌مز ؛ چونکه بو اون بیك چادیر خلقنك اهتدادن بك آز بر مدت مقدم مسلمانلر اوزرینه آقین ایدرك غصب وغاراتده بولنمش اولدقلری ذکر ایدیلور [۱] قاره خیطایلرك ترکستانی استیلا ایتلری اسلامك اوراده‌کی قوتنه وخیم بر ضربه ایندیرمشدی . اوراده سیاحت ایتمش اولان آوروپالیلرك ویردکلری معلوماته کوره اون اوچنجی قرن میلادی ایچنده حالا بودا ، مانیخیه‌ن و نصرانیت مذاهبی اصحابندن مهم مقدارده طائفه‌لر ساکن بولنمقده ایدیلر .

سلچوق تورکلرینك اهتداسی اسلامیت ایچون فوق‌العاده براهمیتی حائزدر. آنجق سلچوقك ۹۵٦ (هجری ۳٤٥) سنه‌سنده ترکستاندن قالقوب توابعیله بخارا حوالیسنده یرلشمش اولدیغی واوراده کندیسیله طائفه‌سنك مسرتله قبول اسلامیت ایتدکلری حقنده‌کی تفصیلاتدن باشقه صورت اهتدالری حقنده الده معلومات قالمامشدر . ایشته نجه محاربات وفتوحات ایله سلاح اسلامك سونمکده بولنان شانی یکیدن پارلاتمش و آسیای غربی‌ده‌کی مسلمان امارتلرینی بر ایمپراطورلق شکلنده توحید ایتمش بولنان مشهور سلچوق تورکلرینك اجدادی بونلر ایدی .

اون ایکنجی قرنك صوکلرنده سلچوق ایمپراطورلغی ضیاع قدرته اوغرامش وحکمی آنجق آسیای صغرایه انحصار ایتمش ایدی . محمد غوری ایمپراطورلغی خراساندن هندستانك شمالنه طوغری تمدیده باشلادیغی صره‌ده افغانلیلر آره‌سنده دین اسلام بویوك برقوهٔ حیات بولمش وافغانستان عربلردن وهندلی مهتدیلردن

[۱] وصف بخارا مؤلفی محمد نار شاخینك فرانسزجه‌یه مترجم کتابندن .

مرکب واعظلر ومبشرلرله عادتا استیلا ایدلمش و بومبشرلر شایان حیرت برجرأتله تلقین دین وظیفه‌سنه قویولمشلردی . [۱] اسلامیتك مملکتلرینه صلح وسکونت ایچنده ادخال ایدلدیکنه دائر افغانلیلر آره‌سنده بعض عنعنات زبانزددر . کذلك افغانلیلر هجرت نبویه‌نك ایلك سنه‌سنده هرات شهرینك شرقنده بولنان (غور) دیارینی ضبط ایتدکلری و خالد ابن ولیدك اورایه کلوب کندیلرینی اسلامیتدن خبردار ایلدیکنی و آنك آلتی کشیلك برافغان هیئت مرخصه‌سی ایله نزد پیغمبری‌یه کوندرلدیکنی و هیئتك عودتندن صوکره عشیرتلری افرادینك اسلامه کلمکه باشلادیغنی دخی روایت ایدرلرسه‌ده بوروایات اساسات تاریخیه‌دن تمامیله مجرددر . اسلامیتك افغانستانه دخولنك ایلك مثال موثوقیٔ خلیفه المأمونك دورنده کابل حاکمنك اهتداسی تشکیل ایدر ؛ فقط بو حاکمك‌ده بالاخره بودا مذهبنه رجوع ایتدیکی مظنوندر ؛ چونکه آل صفویه‌نك مؤسسی اولان یعقوب بن لیذ ۸۷۱ (۲۵۸ هـ) سنه‌سنده فتوحاتی کابله قدر ایلرولتدیکی صره‌ده اورانك حاکمی بتپرست بولمش وکابل شهری برنجی دفعه اوله‌رق حقیقی صورتده اسلامیته کلمکه باشلامشیدی . افغانلیلرك صاحب جلادت بولنان یعقوب بن لیذك اوردوسنده خدمته خواهشله کیرمش اولدقلری محتملدر . معمافیه اسلامیتك افغانستانده باشدن باشه تأسسی آنجق سبکتکین ومحمود غزنوینك فتوحاتندن صوکره وقوعه کلمشیدی . ایران وآسیای وسطاده‌کی انتشار اسلامیت تاریخنه دائر اولان دیکر تفصیلات فصول آتیه‌ده مندرجدر .

---

[۱] (بەلیو) نامنده برانکلیز محررینك افغانستانده‌کی طوائفه دائر Races Of Afghanistan عنوانلی کتابندن .

سکزنجی فصل

مغوللر وتاتارلر آره‌سنده انتشار اسلام

تاریخ اسلامده - تدهیش وتخریب ماده‌لری نقطهٔ نظرلرندن - مغول استیلاسیله مقایسه ایدیله‌جك حادثات بولنه‌ماز . چنکیز خانك سوریلری شواهق جبالدن قوپوبده آشاغی طوغری خیز ایله یووارلانان تپه پارچه‌لری کبی اسلامك معمورهٔ حراثت ومدنیتنی چیکنیوب کیچمشلر وآرقه‌لرنده - اولجه اطرافی باغچه‌لر ومحصوللی ترلالر وبستانلرله محاط بولنان - سرای معلالری ، شاهانه کاشانه‌لری حاوی یرلری چول ویا بچیمسز خرابه ییغینلری حاللرینه کتورمشلری . مغول اوردوسی هرات شهرندن چیقوب کیتدیکی زمان اورا خلقنك بقیةالسیوفی اولان قرق قدر اشخاص صاقلانه‌بیلمش اولدقلری قوغوقلردن سورینه سورینه چیقمشلر ، پریشان ومدهوش برحالده کوزل شهرلرینك خرابه‌سنه نظر حزن والم دیکمشلردی . او بلدهٔ معموره‌نك یوز بیك قدر نفوسندن یالکز بوقرق کشی قالمشدی . برخیلی اصحاب علم واتقانك مقری بولنمقله معروف اولان بخارا شهرنده مغوللر مسجدلرك مقامات مبارکه‌سنی آخور حالنه قویمشلر وپارچه‌لانان نسخ نفیسهٔ قرآنیه‌نك یاپراقلرندن حیوانلرینك آلتلرینه یاتاقلقلر یاپمشلردی ؛ اهالیسنك قیلجدن کچورلمه‌مش اولان قسمی‌ده اسیر صورتیله سوریلوب کوتورلمش وشهر کول ییغینتیسی حالنده براقلمشیدی . سمرقند وبلخ کبی آسیای وسطانك برچوق شهرلری عین وجهله مقداراته دوچار اولمشلردی ؛ اویله شهرلرکه مدنیت اسلامیه‌یه شان وشرف بخش ایدییورلر ، نیجه فاضل ذاهدلرك مقری ونیجه تدریسات جدیده‌نك مقامی بولنیورلردی . عصرلردن بری عباسیه خاندانك پایتختی بولنمش اولان بغداد شهری‌ده عین طالعك سیأتنه دوچار اولمشیدی .

بومحوف حاللرك حکایه‌سنده هرمسلمان مؤرخنك توکلری اورپرسه‌ر کدر.

ممالك اسلامیه داخلنه مغوللرك اجرا ایتمش اولدقلری آقینلری تعریف صره‌سنده ابن‌الاثیر دیرکه : « بو حادثاتك شناعت عظیمه‌سندن و نم آنلر حقنده حس ایلدیکم نفرتدن طولایی برخیلی زمان اوبابده تفصیلاته کیریشمکدن چکنمشدم . شو آنده دخی اوایشه ایستکله کیریشمیورم ؛ چونکه مسلمانلرك و حتی اسلامیتك جنازه آلهیسنی ترنم ایتمکی قولای برشی صایمغه ـ تعبیر دیکرله ـ بوقصه‌نك حکایه‌سنی ایتمکه کیم مقتدر اوله‌بیلور ؟ کاشکی والده‌م بنی هیچ دنیایه کتورمسه ایدی : برکلام مبین وجهله « کاشکی بوندن اول فوت اولوبده نسی کلی ایله اونودیلوب کیده‌یدم ! » [۱] دوستلرم بو ایشه مباشرت ایچون بکا الحاحده بولنمشلردی ؛ آرتق بوندن صرف نظر ایتمکده برفائده کورمدیکمدن آکا تشبث ایلیورم . شیمدی اویله قورقنج حادثاتك ، اویله محیرالعقول مصائبك تعریفنه مجبور اوله‌جغم که بونلرك امثالنی اولجه نه ایام و نه لیال زمان حصوله کتورمه‌مشیدی . بونلر بالجمله طوائفه شامل ایدی ؛ فقط اهل اسلام بالتخصیص مصاب اولدی . داها ایلری کیدیلوبده جناب حقك بنی بشری خلق ایتدیکی کوندن بری دنیانك بوکبی حادثاته شاهد اولمدیغی سویلنیلورسه حقیقتدن باشقه برشی بیان ایدلمش اولماز ؛ زیرا تاریخ عالم بونلره ـ ولوکه تقریباً اولسون ـ بکزر قیوداتی حاوی دکلدر . تاریخك بیلدیردیکی الك بویوك فلاکتلردن بریسی بخت‌النصرك اولاد بنی اسرائیل آره‌سنده ارتکاب ایلمش اولدیغی قصابلق ایله بیت مقدسك تخریبی‌در ؛ فقط بو لعینلرك خاك ایله یکسان ایلمش اولدقلری مملکتلره نسبتله قدس شریفك نه اهمیتی اوله‌بیلور ؟ اویله مملکتلر که هرقصبه‌سی قدسدن داها بویوك ایدی . بو قصبه‌لردن هر برینك حاوی بولنمش اولدقلری اهالی اولاد بنی اسرائیلدن داها کثرتلی ایدی ؛ ایمدی مغوللرك کسمش اولدقلری انسانلره نسبتله اولاد بنی اسرائیل قاچ کشیدن عبارت قالور ؟ آرتق انسانیتك بونك برمثلنی داها کورمه‌مسی ایچون دعا ایده‌لم . » [۲]

معمافیه اسلامیت بو خرابه‌لرك طوپراقلری آره‌سندن ینه ترفعه باشلامش

[۱] سورة مریم‌ده‌کی « یالیتنی مت قبل هذا وکنت نسیاً منسیاً » آیت کریمه‌سنه اشارت — مترجم

[۲] ابن‌الاثیرك (تون بەرغ) نام مستشرق طرفندن ایدیلان لاتینجه ترجمه‌سندن .

واو وحشیلری کندیسنی قبوله جلب ایتمش ایدی . اسلامیتك غیرت تبشیریه‌سنه ترتب ایدن بو وظیفه ـ کندیسی ایچون میدانده ایکی رقیب مذهب بولنمسندن طولایی ـ پك مشکل ایدی . بودا مذهبی ، نصرانیت و اسلامیتدن هر برینك ـ بواوچ میسیونه‌رلی مذاهب سالکلرینك بوغازلرینه قلیجلرینی باصمش اولان ـ او خشین مستولیلری کندی طرفه چکمك ایچون دیکرلرینه غبطه ایدرجه‌سنه چالیشمسی تاریخ عالمده مثلی کورلمه‌مش برمنظره تشکیل ایدییوردی . بومساعیٔ رقیبانه‌نك ایضاحنه کیریشمزدن اول آنی تعقیب ایدن وقایعی لایقیله آکلامق املیله جنکیز خانك وفاتی اوزرینه مغول ایمپراطورلغنك سقوطنه و آنك دورت اوغلی آره‌سنده انقسامنه شویله قیصه‌جه بر نظر عطف ایتمك مناسبدر .

جنکیزی ـ خاقان صفتیله ـ اوچنجی اوغلی اوغوتای استخلاف ایتمش وایمپراطورلغك شرق قسمی آنك حصه‌سنه دوشمش ایدی که بالاخره قوبیلای خان بوتون چین مملکتنی آکا الحاق ایتمشیدی . ایکنجی اوغلی جغتای ممالك متوسطه‌یی اخذ ایتمشیدی . جنکیزك جوجیسنك اوغلی باتو دخی آلتون اوردونك خانی اولمق اوزره غرب جهتلری بلادینه حاکم اولمشیدی . دوردنجی اوغلی طالوی دخی ایرانی آلمشیدی که ایلخانیلر خاندانی تأسیس ایتمش اولان هلاکو آکا آسیای صغرانك برچوق یرلرینی الحاق ایلدی .

موغوللرك مذهب ابتدائیلری (شامانیزم) ایدی . بومذهبده بویوك برالٰه طانندیغی حالده آکا عبادت ایدلمز و فقط داها کوچوك بعض قدسیاته و علی‌الخصوص قوای شرتندن قورتلق اوزره کندیسنه قربانلر ویریلن (روح خبیث) ایله اخلافك حیاتلری اوزرینه اجرای نفوذ ایلدیکی فرض اولنان ارواح اسلافه تعبد ایدیلوردی . سما وعالم ادنانك بو قدرتلرندن امین قالمق ایچون شامانلره یعنی سحربازلره ، اوفوریجیلره مراجعت ایدیلور و بونلر عناصر اربعه ایله تجسملرك ارواحی اوزرنده اجرای تأثیره قادر فرض اولنوردی . مغوللر اقوام متمدنه ایله برکره تماسه کلوبده آنلرك نفوذ اصلاحیه‌لرینه معروض قالنجه وبناءً علیه کوچبه حالنده لکن باربارلغی براقغه باشلانجه تابع اولدقلری مذهبك ـ احتیاجات عقلیه‌یی ارضایه قادر و عقائد معینه ایله تشکیلاتی حائز واعظلره

مالك اولان ـ برتبشیر دینینك مساعیسی قارشوسنده اوزون مدت بقا بوله بیله‌جکی ملحوظ دکلدی . تصادف قیلندن اولمق اوزره مغوللرك ایلك تماسه کلدکلری اقوام آره‌سنده پك چوق بودا مذهبی سالکلری ، خرستیانلر و مسلمانلر واردی . بو میسیونه‌رلی اوچ بویوك مختلف مذهبك سالکلری مملکتلرینك مستولیلرینی کندی طریق دینلرینه جذب ایچون رقابته کیریشمشلردی . مغوللر ـ اسفار جنکجویانه‌لرنده کوریلن ـ تخریب وتذلیل جنت عقورانه‌سنه کندیلرینی قاپدیرمادقلری زمانلرده باشقه مذهبلر مواجهه‌سنده شایان حیرت بر صورتده مساعده‌کار بولنورلر ، او مذهبلرك راهبلرینی ویرکودن معاف طوتارلر وعبادتلرینك حریت کامله ایله اجراسنه مأذون براقورلردی . چنکیز خانك حضورنده بودا راهبلری شامانی کاهنلر ایله مباحثات عقائدیه‌یه کیریشورلردی . مانغو خانك سراینده و قبیله‌سی افرادی آره‌سنده بودا و نصرانیت راهبلری ایله مسلمان اماملری مظهر صحابت حکمداری اولورلردی . [۱] مانغو خانك زماننده چینده بولنان مغوللرك ـ محیطلرنده‌کی قوتلی بودا نفوذی قارشوسنده ـ سرفرو ایتمش اولدقلری و اون دوردنجی قرن بدایتنده بودا مذهبنك آنلر اوزرنده تماميله اجرای حکم ایلمش بولندیغی آکلاشیلیور . بودا مذهبنك قبول ایتدیرلمسی امرنده تیبت مملکتنك (لاما) دینلن باش راهبلری خیلی مساعی صرف ایلمشلردی . زمانمزه قدر مغولستان اهالیسی وکذلك اون یدنجی قرنده روسیه داخلنه هجرت ایتمش اولان قالموق طائفه‌سی بومذهبه مربوط قالمشلردر .

فی الواقع مغول ایمپراطورلغنك شرق طرفلرنده بودا مذهبی کیت کیده کسب تفوق ایلمش ایدی ؛ فقط کنیسای نصرانیتك نفوذی دخی آز دکلدی ؛ حتی مغوللرك بوکنیسایه انتسابلری حقنده بویوك امیدلر بسلنیوردی . یدنجی قرن ظرفنده نسطوری میسیونه‌رلری ، دین نصرانیت حقنده‌کی وقوفی آسیانك غربندن چینك شمالنه قدر امتداد ایدن یرلره ایصال ایلمش اولدقلرندن اون اوچنجی قرن میلادی ظرفنده اوته‌ده بروده طاغینیق خرستیان جماعتلری بولنه

[۱] بوروایت (روبیراق) نامنده بر سیاحك ۱۲۵۳ و ۱۲۵۵ سنهٔ میلادیه‌لری ایچنده دنیانك شرق طرفلرنده‌کی سیاحتنی محتوی لاتینجه یازیلان اثرینك انکلیزجه‌سندن .

کلمشیدی . اسمنك اطرافنده قرون وسطایه متعلق برچوق قصه‌لر دوران ایدن مشهور (پره‌سته‌جون) لك بایقال کولنك جنوب جهتلرنده ساکن اولان وخرستیان دیننده بولنان (قره‌ایتلر) نام تاتار عشیرتنك رئیسلکنی ایتدیکی فرض اولنور . جنکیز خان بو عشیرینی ربقهٔ اطاعته آلدقدن صوکره عشیرتك ایلری کلن عائله‌لرندن برینك قیزیله ازدواج ایلمشیدی . اوغوتایك اوغلی (قایوق) خرستیان دیننه کیرمه‌مکله برابر بو دین حقنده متوجه بولنوردی . کندیسنك باشلیجه وکیل اداره‌سی ایله کاتبی خرستیانلغه انتساب ایتشلردی وسراینده‌ده نسطوری پاپاسلرینه احترام کوستریلوردی . کندیسنه پاپا دوردنجی (ئه‌ننوسان) طرفندن کوندرلمش اولان ایلچی حسن قبوله نائل اولمشیدی . [۱]

شرق و غربك خرستیان دولتلری مسلمانلرله اولان محاربه‌لرنده مغوللرك یاردیمنی نیاز ایدرلردی . هلاکونك قومانداسی آلتنده بغدادی یغما و تخریب ایچون برقوهٔ سفریه ارسالنه مانغو خانی اقناعه اك زیاده ارمنستان قرالی (هایتون) چالیشمشیدی.[۲] هلاکونك خرستیان زوجه‌سی خرستیانلر وخصوصیله نسطوریلر حقنده جلب توجه ایچون بویوك برنفوذ اجرا ایلردی . ارمنستان و کورجستانی استیلا ایتمش اولان مغوللردن برچوقلری اوممکتلرده وافتیز ایدلمشلر وخرستیانلغه سوق اولنمشلردی . [۳] شوکت وحشمتی قرون وسطا آوروپاسنك خیالاتنی تحریك ایدن عجیب (پره‌سته‌جون) ماصاللری مغوللرك خرستیان دیننده بولندقلری حقنده برذهاب تولید ایتمش وبو ذهاب مختلف مغول امراسنك خرستیانلغه دخوللری وآنك ترویجی خصوصنده‌کی غیرتلری صددنده آوروپایه کلن ساخته خبرلرله تقویت بولمشیدی . بوذهاب سخیفك تأثیراتندن طولانی ایدی‌که فرانسه قرالی (سن‌لوئی) بالاده اسمی مذکور فلمنکلی (دو روبراق) ی خرستیانلق

[۱] فرانسز مؤرخلرندن (دوکین) نام ذاتك Histoire Générale des Huns, des Turcs et des Mongoles عنوانلی هونلر ، تورکلر ومغوللر تاریخندن.

[۲] شرقك فلاکتنی موجب غمازلغك یکی برشی اولمدیغنه ایشته برمثال داها . مترجم

[۳] قلاپروت نام محررك Apercu des Entrprises des Mogoles en Géorgie et en Armenie عنوانیله مغوللرك کورجستان و ارمنستانده‌کی اجراآتی حقنده‌کی اثردن .

حقنده‌کی همت مفروضه‌سنده برای تشویق سفارتله خاقان نزدینه کوندرمشیدی . مع‌هذا آره‌سی چوق کچیکمکسزین بومقوله روایتلرك اساسسزلقلری تظاهر ایتمش وحتی بوایلچی خرستیان دینینك مانغوخانك مرکز سلطنتنده یالکز مظهر مساعده اولدیغنی بیلدیرمش وبویوك موفقیت تنصریه حقنده خرستیان پاپاسلرینه بویوك امیدلر ویرن تبدیل دین وقعه‌لرینك‌ده آنجق محدود عدده بعض مغوللره منحصر بولندیغی آکلاشلمشیدی . لاتینلر ، روملر ، نسطوریلر وارمنیلر نصرانی عقائدی خصوصنده‌کی اختلافلرینی تامغول قرارکاهنك اورته‌سنه قدر کوتوردکجه خرستیانلغك توسعی حقنده‌کی امیدلر البته پك محدود قالوردی . فی‌الحقیقه خرستیان مبشرلری آره‌سنده موجودیتی لازم کلن اتحادك مفقودیتی مغوللر ایچنده‌کی تبدیل دیانت تشبثلرینك کافی درجه‌ده منتج موفقیت اوله‌مامسنه برسبب ایدی . ایمدی مذکور پاپاسلر کندی آره‌لرنده اختلاف عقائد غوغالریله مشغول اولورلرکن هم بودا مذهبی هم‌ده دین اسلام مغوللرك اورته‌سنده کوك صالمغه باشلامشدی . رومادەکی بویوك ممثل روحانینك عظمتفروشلغی دنیانك یاریسنی ضبط ایتمش اولان مغول فاتحلرینی ـ اولجه پاپالق مرخصلرینه کوسترمك ایستدکلری ـ توجهاتی بیله آرتق دریغ ایتمکه سوق ایلمش ودیکر بعض احوال دخی پاپالق طرفندن کیدن هیئتلرك افلاس همتلرینی موجب اولمشیدی .

اورالرك میدان تبشیرنده ایلك ظهور ایدن نسطوریلره کلنجه : بونلر پك دوشکون بر حاله کیرمشلر و اللرینه کیچن فرصتلردن کافی درجه‌ده استفاده ماده‌سنده عاطل طاورانمشلردی . (سن‌لوئی) طرفندن کوندرلمش اولان ایلچی‌یه کوره بونسطوریلر پك جاهل کیمسه‌لرمش وکندیلرینك سریانیجه اولان دعا کتابلرینی بیله آکلایه‌مازلرمش . مذکور ایلچی بونلری سرخوشلق ، تعدد زوجات اجراسی ، حرص و طمع کبی شیلرله دخی اتهام ایلدکدن صوکره بودا مذهبی راهبلری ایله آره‌لرنده برمقایسه یاپیور و نسطوریلری پك آشاغی بولیور . باش ئه‌پسقپوسلر بوپاپاسلری اندر اوله‌رق تفتیش ایدرلرمش ؛ بویله‌جه آمرلر طرفندن یاپلمسی لازم کلن تفتیش بعضاً اللی‌سنه‌ده برکره وقوع بولورمش ؛ باش ئه‌پسقپوسلر دخی ایستدکلری کیمسه‌لره وحتی بعض دفعه چوجقلره بیله

پاپاسلق رؤسی توجیه ایدرلرمش و اوفاق پاپاسلر موقعلرینی صاتون آلورلرمش؛ آیین دینیلر اوزرینه برنوع تجارت وقوع بولورمش ؛ حاصلی نشر دیانتدن زیاده جر نقوده اهتمام ایدیلورمش .

مسلمانلره قارشو اولان محارباتده وقدسك استردادی ماده‌سنده خرستیانلرك یاردم بكلدكلری بو یکی مغول قوتنك غرب جبهه‌لرینه نقل كلام ایده‌لم : واقعا خرستیانلر ایرانده حكم سورن ایلخانیلرله اتفاق عقد ایلمشلردی ؛ فقط بواتفاق چوق دوام ایتمدی . مصرك كولمن سلطانی ایله بركه خان آره‌سنده تعاطی ایدلمش اولان اتفاقنامه ایسه ایلخانیلری یالكز كندی دردلریله مشغول اولمغه مجبور ایلدی . ایرانده‌كی بومغول خاندانك صحابتنه مظهر اولدقلری زمان شام و دیكر شهرلرده‌كی خرستیانلرك شمارقلقلری آسیای غربی‌ده خرستیانلرك موقعلرینه خلل كتورمشیدی [۱] .

نصرانیت واسلامیت سالكلرینك میدان تبشیرده‌كی رقابتلرینك انتاج ایلدیكی محاصمه صره‌سنده ایكی طرف منسوبلری‌ده خیلی غدارلقلر ارتكاب ایلمكله متهم بولنمشلردر . بونك اون اوچنجی قرن اواسطنده وقوعه كلن بر مثالی مؤرخ الجزجانی طرفندن نقل ایدلمشدر . جزجانی بو حكایه‌یی دهلی شهرنده سید اشرف‌الدین اسمنده بریسنك لساندن ایشتدیكنی یازار وحكایه‌سنه شویله‌جه دوام ایدر :

« بو محترم سیدك نقلنه كوره سمرقند خرستیانلرندن بریسی اسلام ایله مشرف اولنجه دیندارلقلری پك قوی اولان بلدهٔ مذكوره اهالیٔ اسلامیه‌سی اومهتدی‌یی اعزاز واكرام ایدرلر . اوصره‌ده چینك متعظم مغوللرندن بریسی آكسزین سمرقنده واصل اولور . صاحب نفوذ وقدرت بولنان بومغول خرستیانلغه مائل ایمش. سمرقند خرستیانلری درحال بومغول متنفذینك حضورینه كلورلر و (مسلمانلر چوجقلریمزی خرستیانلقدن چیقاریورلر و عیسایه خدمتدن بویله‌جه منع ایتدكدن صوكره محمد مصطفانك مذهبنی تعقیبه سوق ایلیورلر . بوكیدیشله بوتون قاپولر بزه قاپالی قاله‌جق واحفادمز خرستیانلقدن اوزاقلا-

[۱] مقریزینك (كاتر مەر) طرفندن فرانسزجه‌یه مترجم تاریخندن .

شدیریله‌جق . سن بزم بوحقمزی مدافعه ایچون قدرت وصلاحیته مالکسك » دیرلر . بونك اوزرینه مغول متنفذی اهتدا ایدن خرستیان کنجنی حضورینه کتورملرینی امر ایلر. خرستیانلر نیازوشفقت ایله ، پاره ونعمتلر وعدیله او کنجی ارتداده سوق ایتمکه چالیشورلر ؛ فقط مهتدی تکلیف ارتدادی رد ایدر ؛ قلب وروحی کسوهٔ پاك ایمانی آتمق ایستمز . مغول حاکمی بونك اوزرینه غضبلنور وشدت تجریمدن بحثه باشلار وقدرتی یتدیکی قدر کنج مهتدی‌یی تعذیب ایدر. لکن مهتدی فرط غیرت اسلامیه‌سی سببیله ارتدادی قطعیاً قبول ایتمز وملاعین کفارك ضربه‌لریله دیانتنك لقمهٔ لذیذنی الندن براقق ایسته‌مز ومشرکینك مواعیدی کبی تهدیداتنه دخی اهمیت ویرمیه‌رك امتناعده مصر قالدیغندن ومغول لعینی آنك اك شدید صورتله تعذیبنی امر ایتمش واجرا ایتدیرمش بولندیغندن عاقبت تبرك ایمان ایله ترك جهان ایلر . بونك نتیجه‌سندن اوله‌رق سمرقندك جمعیت اسلامیه‌سی یأس وخشیته دوچار اولور. بناءً علیه بوتون مسلمان جماعتی اعضاسنك امضالرینی حاوی برعرضحال حاضرلتدیرلدقدن صوکره برکه خانك قرارکاهنه عازم اولمش ایدك . وصولمزده سمرقند خرستیانلرینك مسلك ووضعیتلری حقنده کندیسنه تفصیلات ویردك . دین مبینه انتسابی بولنان بوحکمدارك فکرنده غیرت اسلامیه بلوردی وحقك مدافعه‌سی آنك وضعیتی اوزرینه اجرای حکم ایلدی . برقاچ کون صوکره برکه خان بوسیده برچوق آثار حرمت کوستردی وبربلوك تورك محافظلریله مسلمان معتبرانندن سائر بعض کیمسه‌لر انتخاب ایلدی و بونجه شنیع تجاوزلرده بولنان مذکور خرستیان جماعتنی قتل ایله جانلرینی جهنمه کوندرمکی امر ایلدی . بو امر آلندقدن صوکره اجراسی او مصیبت جماعتك کلیسـاده طوپلاندقلری بر زمانه براقلدی . وقت معین کلنجه جمله‌سی‌ده طوتولدی ، جهنمه کوندرلدی وکلیساده طوغله بیغینتیسی حالنه کتورلدی . » [۱]

مغول دورینك بدایتلرنده بودا مذهبی و نصرانیت کبی ایکی قوتلی رقیب ایله مسابقه‌یه چیقیشمق اسلامیت ایچون نومیدانه برتشبث حکمنده ایدی ؛ چونکه

---

[۱] منهاج سراج الجزجانی وطبقات نصیری عنوانلی کتابك ناصولیز نام انکلیز محرری طرفندن ایدیلن ترجمه‌سنك کلکته‌ده مطبوع نسخه‌سندن .

مغول استیلاسی فورطنه‌سندن اك زیاده اهل اسلام صارصیلمشیدی. اوزمانلره قدراسلامیتك آسیاده‌کی علومنك مرکزی وتشکیلات روحانیه‌سنك نقاط‌تقویه‌سی بولنان شهرلرك چوغی رماد حالنه کتورلمشیدی . علمای فاضله و فقهای متقیه یا اتلاف ایدلمش و یا اسیر اوله‌رق کوتورلمشیدی . بوتون دینلر حقنده غایتله مساعده‌کار طاورانان مغول امراسی آره‌سنده اسلامیته درجات متزایده‌ده عداوت کوسترن بر چوق کسان وار ایدی . جنکیز خان مسلمان قواعدی وجهله حیوان ذبح ایدنلرك اعدامنی بیله امر ایلمش ایدی . بو امر بالاخره آنك طائفه‌سی طرفندن دخی موقع تطبیقه قونلمشیدی . بو بابده اخباراتده بولنه‌جق کیمسه‌لره مکافات وعد ایدلدیکندن مسلمانلره ناحق اذیتلر اجرا ایدیلوردی . بوحال تعذیب یدی سنه دوام ایلدی. برچوق ذوکورد کیمسه‌لر وعد مذکوردن بالاستفاده حاضر برواسطهٔ معیشت تأمین ایتمك ایستدیلر. اشخاص اسلامیه الندە بولنان اسیرلر مغوللره اخباراتده بولنمق تهدیدیله ویلرندن آزادلرینی استحصال ایلرلردی . اموزحکومتنی تمامیله ایکی خرستیان ناظرك اللرنده براقان قایوق‌خان دورنده (میلادی ۴۸ ـ ۱۲۴۶ ، هجری ۴۶ ـ ٦٤٤) مسلمانلر بیوك عذاب واضطرابه دوچار اولدیلر .

بووقایعك زمان حدوثیله معاصر اولان مؤرخ جزجانی برمسلمان فقیهك قایوق خانك نزد حکومتنده معروض قاله‌بیله‌جکی صورت معامله حقنده تفصیلات آتیه‌ده بولنور : « شایان اعتماد ذواتك بیاناتنه کوره بودا مذهبی راهبلری مسلمان اهالی حقنده تعدیات اجرا ایتدیرمك ایچون قایوق خانی متمادیاً تحریك ایدرلردی . اوممکت مسلمانلرینك اوقومشلری آره‌سنده نورالدین خوارزمی اسمنده برامام واردی . بر طاقم خرستیان پاپاسلری و رهبانك غیری نصرانیلر ایله بتپرست راهبلر قایوقدن بوامامك جلبنی وحضورنده آنکله مباحثات‌دینیه کیریشملرینه امرایلمسنی وامامك ـ اسلامك تفوقیله حضرت‌محمدك رسالتنی اثبات ایده‌مدیکی تقدیرده ـ اعدام‌اولنمسنی استدعا ایلرلر . قایوق بورجایی قبول ایلمش وامامی جلب ایتدیرمشیدی. حضرت محمدك دعوای رسالتی ایله دیکر پیغمبرلره قیاساً طرز حیاتی حقنده بر مباحثه آچیلدی . کافرلرك دلائلی ضعیف و قوهٔ

حقیقتدن مجرد اولدیغی ایچون اعتراضاته دوامدن فراغت ایلدیلر و مسئله‌یه برطرز ملعنت ویرمك غرضیله امامه سجده ایتدیرمسنی قاپوق خاندن ایستدیلر. قاپوق بونی امر ایدنجه امام اوراده بولنان دیگر برمسلمان ایله برلکده طرز معتاد وجهله نمازه باشلادی. بونلرك سجده‌یه واردقلری آنلرده حاضروندن بعض کافرلر باشلرینی یاقه‌لیوب قوتله زمینه چارپمق مثللو ازعاجاته قویولدیلر و دیگر منفور تجاوزات ارتکاب ایلدیلر. بو ایکی مسلمان تجاوزاته تحمل ایله عبادتلرینی هیچ‌ده کسمکسزین اکمال ایتدیلر و جانبینه السلام علیکم اشارتنی یاپدقدن صوکره قالقدیلر وبالاستیذان چیقوب کیتدیلر.»

ایلخانلیلرك دوردنجیسی اولان آرغون (میلادی ٩١ ـ ١٢٨٤ ، هجری ٩١ ـ ٦٨٣) مسلمانلره برچوق مظالمده بولنمش و عدلیه ایله مالیه دائره‌لرنده آنلره هیچ برخدمت ویردیرمه‌مش و کندیلرینی دیوانده بولنمقدن منع ایلمشیدی.

مع مافیه بوتون بومشکلاته رغماً مغوللر وآنلرك اثرینی تعقیب ایدن عشائر وحشیه [١] آیاقلری آلتنده چیکنه‌مش اولدقلری اهل اسلامك دیننه عاقبت متابعت ایلمشلردی. بوبابده وقوعه کلن فعالیت تبشیریه حقنده تاریخك بزه ویردیکی معلومات مع الاسف تنویر فکاره کافی دکلدر؛ یالکز بعض معروف مهتدیلرك صورت اهتدالری حقنده بعض تصریحات مقیددر. مغول ایمپراطورلغی ایچنده آشاغی یوقاری طاغینیق بر حالده خیلی مهتدی بولنیوردی. برچوق کیمسه‌لرك مجهول و فقط موفقیتلی صورتده یکی مهتدیلر قازانمغه چالیشمش اولملری‌ده ملحوظدر. اوغوتای دورنده (میلادی ٤١ ـ ١٢٢٩ ، هجری ٣٩ـ٦٢٧) ایرانده مغول والیسی بولنمش اولان (قورغوز)ك عمرینك صوك سنه‌لرنده بودا مذهبنی ترك ایله هدایته کلدیکی تاریخده مذکوردر. تیمورلنك دورنده (میلادی ٢٨ـ١٣٢٣ ، هجری ٢٨ـ٧٢٣) قوبلای احفادندن اولوب چینده (قان‌سو) دیاری نائب سلطنتی بولنمش اولان آنندا برمسلم غیور ایدی. بو ذات طانغوت حوالیسنده برچوق کشیلری هدایته سوق ایتدی و امری

[١] بالاده مذکور (آسیا تاریخنك مدخلی) نام اثرك مؤلفی (له‌ئون قائون) بوعشائرك ثلثانك تورك اولدیغی ادعا ایلر.

آلتنده بولنان عساکرك برقسم کبیرینی اسلام ایچون قازاندی . بوذات فعالیت اسلامیه‌سندن طولایی برای استیضاح ایمپراطورك سراینه چاغرلمش وبودا مذهبنه رجوعی امر ایدلمش ایسه‌ده امتناع کوستردیکندن حبسه طیقیلمشیدی ؛ فقط کندیسنه بغایت مجلوب اولان طانغوت اهالیسنك اعتراض وعصیانندن صاقینلدیغندن برمدت صوکره سبیلی تخلیه ایدلمش ایدی [١] .

(منتخب‌التواریخ) صاحبنك ادعاسنه نظراً آنندا ، خانبالغ ـ (پکین شهری) ـ ده دورت جامع انشا ایتدیرمشیدی . بوجامعلر جمعه نمازنده برمیلیون خلقی استیعاب ایده‌جك قدر واسع ایدی ؛ فقط مؤلفك نه بوروایته ، نه‌ده اسلامیتك چینده‌کی صورت انتشاری حقنده‌کی بیاناتنه عطف اعتماد ایدیله‌مز .

ایلك اسلامه کلن مغول امیری ١٢٥٦ دن١٢٦٧ (ھ ٦٦-٦٥٤) سنه‌سنه قدر آلتون اوردونك باشی بولنمش اولان برکه خاندر [٢] ابوالغازینك روایتنه کوره بوحکمدار اسلامیتی تخته چیقدقدن صوکره قبول ایتمشــدر . برکون بخارادن کلن برکاروانه راست کلور . بونلر آره‌سنده بولنان ایکی تاجر ایله برای مصاحبت برکوشه‌یه چکیلور واحکام اسلامیه حقنده آنلردن ایشیتدیکی شیلره دائر سؤاللر صورار . تاجرلر دینلری حقنده اوقدر مقنع صورتده توضیحاتده بولنورلرکه برکه خان کمال صمیمیتله او احکامی تلقی بالقبول ایلر . اهتداسنی ابتدا کوچوك قرداشنه سویلر وکندیسنه امثالده بولنمسی ایچون اقناعاته کیریشور وبالاخره یکی دین حقنده‌کی ایمانی علناً اظهار ایلر . [٣] معمافیه آسیا خانلری تاریخنی یازان جزجانی‌یه کوره برکه خان ایام صباوتنده مسلمان اوله‌رق یتشدیرلمش وقرائته قادر برپاشه کلنجه خوقند شهری علماسندن برذات واسطه‌سیله کندیسنه

---

[١] فضل‌الله رشیدالدین نام ایرانلی برمؤرخك لوندره‌ده مطبوع (جامع‌التواریخ وتاریخ مبارکی غازان) عنوانلی کتابندن .

[٢] بالمناسبه ذکره شایاندرکه نجم‌الدین مختارالزاهدی نام فاضل برکه خان ایچون تصنیف ایتدیکی اثرده رسالت قدسیهٔ نبویه‌نك ثبوتنی تشریح ایتمش وخرستیانلرله مسلمانلر آره‌سنده‌کی مباحثات حقنده ایضاحاتده بولنمشدر .

[٣] ابوالغازی باغا تورك ١٨٧٤ده پترسبورغده مطبوع شجره‌سنك Histoire des Mogoles et des Tartares عنوانلی فرانسزجه ترجمه‌سندن .

تعلیم قرأن ایدلمشیدی . تاریخی هنوز برکه خان برحیات ایکن یازان بو مؤلف، آنك اوردوسنك کاملاً مسلمانلردن مرکب اولدیغنی سرد ایدر واوبابده‌کی بیاناتنه دوامله دیرکه : « شایان اعتماد کیمسه‌لرك شهادتلرینه نظراً برکه خان اوردوسنده‌کی سواریلردن هربرینك یاننده اوفاق برسجاده بولنوردی ؛ تاکه مشی وحرکت حالنده اوقات خمسه‌دن بری تصادف ایدنجه سواریلر براز آتدن اینه‌رك ادای صلاة ایلیه‌بیلورلردی . اوردوسنده‌کی نفراتدن هیچ بری هیچ بروقت آغزینه مسکراتدن برقطره بیله قویمازدی . مجالسنده مفسرین ، محدثین ، فقهای متقیه‌دن مرکب بویوك علما عنصری بولنوردی . سراینك مراسم دائره‌سنده علوم شرعیه اوزرینه دائما مباحثات جریان ایدردی . برمسلمان صفتیله اعتقادنده پك صیقی وزاهدانه بولنوردی . »

برکه خان مصرك مملوك سلطانلرندن رکن‌الدین ایله صیقی براتفاق دوستانه‌یه کیریشمشیدی . بواتفاقك مروجی اولان رکن‌الدین آلتون اوردو افرادندن ایکی یوز کشیلك برطاقم عساکری مسافر صورتیله مصره جلب ایلمشیدی . بوعسکرلر کندی خانلری ایله بغدادی ضبط ایدن هلاکو آره‌سنده آرتمقده اولان عداوتی کورنجه او مستولینك اوردوسندن سوریه‌یه قاچمشلر واورادن‌ده مکرمانه صورتده مصره ارسال ایدلمشلردی . بونلر قاهره‌ده اسلامه سوق اولنمشلردی . رکن‌الدین دخی او صره‌ده هلاکو ایله حال حربده بولنمش وحتی آز برزمان اول آنك قوای مستولیه‌سنی سوریه‌دن طرد ایتدیرمشیدی . بومغول طاقمندن ایکی کشی‌یه ترفیقاً برکه خان نزدینه برهیئت سفارت کوندردی . بوهیئت ارکانی برکه خانك پایتختنده هرامیر وامیره معیتنده بر امام ایله برمؤذن استخدام ایدلدیکنی روایت ایتمشلردر . رکن‌الدین ایله برکه آره‌سنده تحصل ایدن بومناسبات دوستانه برچوق مغوللرك مصره هجرتلرینی انتاج ایلدی . بومغول متوطنلری مصرده اسلامه کلدیلر .

هلاکونك ایلخان خاندانی تأسیس ایلدیکی ایرانده بولنان مغوللر آره‌سنده اسلامیت پك بطی صورتده توسع ایلیوردی . مصر سلطانی ایله برکه خانك متحداً هجوم ملحوظلرینه قارشو موقعنی تحکیم ایچون هلاکو خان ارمنی قرالی

کی شرق خرستیان امراسی واهل صلیب ایله اتفاقی قبول ایلمشیدی . هلا کونك
اك سوکیلی زوجه‌سی خرستیان ایدی ؛ بوقادین قوجه‌سنك فکر توجهنی
دینداشلری طرفنه جلب ایلردی . اوغلی آباقا خان استانبولده‌کی ایمپراطورك
قیزیله ازدواج ایتدی . واقعا آباقا خان خرستیان دینه کیرمه‌مشیدی ؛ فقط
سرایی خرستیان مأمور ومستخدملر ایله طولدیرمش وبعض آوروپا حکمدارانه
سفارت مخصوصه هیئتلری کوندرمشیدی . مسلمانلر علیهنده حرکت ایچون
اتفاقنی طلب ایتدیکی حکمدارلر فرانسه قرالی سن لوئی ، سیجلیا قرالی شارل ،
اراغون قرالی ژان ایدیلر . ینه بو مقصدله ۱۲۷٤ (هجری ٦٧٣) سنه‌سنده
لیون شهرنده انعقاد ایدن دیوان رهبان نزدینه اون آلتی کشیلك برمغول هیئت
مرخصه‌سی کوندرمشیدی. اوراده ایکن هیئتك ناطقه‌پروازی ایله بعض اعضاسی
خرستیانلغه سوق اولنمشلر و وافتیز ایدلمشلردی . بالذات آباقا خانك‌ده تنصری
ایچون بسلنیلن امیدلر بیهوده چیقدی . کندیسنی استخلاف ایدن برادری
طاقودار ، ایلخان خاندانی ایچنده اسلامی قبول ایدن ایلك ذاتدر . طاقوداره
معاصر اولان خرستیان محررینك افاده‌سنه کوره کندیسی « ایام صباوتنده
برخرستیان صفتیله یتیشدیرلمش وحتی وافتیز بیله ایدلمش واسمی نیقولا قونمشدی ؛
فقط بویودکدن صوکره پك سودیکی بعض مسلمان دوستلرله تماس نتیجه‌سندن
اوله‌رق خرستیانلغی ترك واسلامی قبول ایلمش وبالاخره محمدخان نامنی آلمشیدی.
بو ذات تاتارلرك طریق محمدی‌یه سلوکلری ایچون مالك اولدیغی بوتون نفوذ
وقدرتی استعمال ایلمشیدی ؛ آنجق اونلر تعند کوستردکلرندن کندیلرینی اجبار
ایتمك ایستمین طاقودار خان رتبه‌لر ، هدیه‌لر ، احسانلرویره‌رك اهتدایه جذبه
چالیشمش و بناءً علیه زمان حکومتنده بو طریقله بر چوق تاتارلری دائرۀ
اسلامیته صوقمش ایدی . بوامیرمهتدی ، مصر سلطانه یازمش اولدیغی برنامه‌ده
بروجه آتی حکایۀ اهتدا ایلمشیدی :

« جناب حقك عنایتنه حمد وثنالر اولسون. نورهدایتیله بزی صیانت ایتدی .
الوهیت ووحدانیتك طریق وقوفنده ـ داها ایام شبابمزده ایکن ـ رهبراولدی .
آنك رسول اکرمنك نبوتنه شهادت ایدرم و اولیای زاهدینی تقدیس ایدرم .

جناب حقك دلیل اولمق عنایتنده بولندیغی هرقلب بشر اسلامیته آچیلور. [١] شوکتلی پدرو برادرمزك ملکنی استخلافدن بری دینك ترویجی واسلامك تعالیسی ایله مسلمانلرك صلاح حالی ایچون قلبمزك میلانی قطع ایتمدك. الله تعالی کمال مرحمتندن اوزرمزه شان وشوکت یاغدیرمق خصوصنده دریغ عنایت بویورمدی آنك الطافی برکاتیله امیدلرمز تحصل ایتدی وینه آنك عنایتیله عنان حکومتك صورت استعمالی بزه منکشف اولدی. قورلتای یعنی دیوان عام عقدایدیله رك بونده اخوانمز، اولادمز، اکابر اشرافمز وامرای عسکریه مز طوپلاندی. بونلرك کافه سی ده بویوك برادرمزك وصیتنی اجرا قرارینه موافقت ایتدیلر: یعنی بو راده عظیم براوردو تحشیدایتمك خصوصنه؛ اویله برقوت که ارض بیله ـ وسعتنه رغماً ـ آنك افرادینی استیعابه طارکله و آنك دهشت آور و جوشقون هجوملری انسانلرك قلبلرینه خشیت ایراث ایلیه وشجاعتی مواجهه سنده شواهق جبال اتکاده بولنه وعزمی الك قاتی قایالری بیله یوموشاته بیله. آرزوی عامه یی افاده ایدن بوقرار اوزرینه دوشوندك و فکرمزده طوتدیغمز مقصده توافقنی استنتاج ایلدك؛ اویله بر مقصد که احکام اسلامیه نك تقویه سنه معطوفدر. بز سفك دمانك منعنه، انسانلردن فنالغك سلبنه مدار اولمیان و هوای صلح و رفاهك کافهٔ ممالکده اسمسنه یاره میان برامر اصدار ایلمدك. اللهك بوتون قوللری ایله حسن مناسباتده بولنمق ایستدك و مناسب بر طریق تسویه کوندردکجه همان سلاحه صاریلویرمك ایستمه مشدك ......: باش قاضی قطب الدین و آتابك بهاءالدین کبی سلطنت مسعوده نك ایکی معتمدینی حسن نیتمزی واتخاذ ایده جکمز خط حرکتی تشریح ایتمك اوزره نزدیکزه مأموراً کوندردك.» کندی ملکنده اجراآت حسنه وخیریه، امر عدالت، علم ومعرفت خصوصاتنده کی اصلاحات مفیده یی ذکردن صوکره مصر سلطاننك اتفاقی طلب ضمننده شو سوزلری ده یازمشیدی: «تاکه بو مملکتلر بوشهرلر ینه ساکن اوله جق خلق بوله لر، مدهش فلاکتلرك آرتق اوکنی کچیله، قلیج قیننه تکرار صوقیله، بوتون انسانلر صلح وسکونت ایچنده یاشاسین ومسلمانلرك اوموزلری ثقلت ذل وسفالتدن آزاده قاله» [١].

---

[١] سورة الانعامده کی (فمن یرد الله ان یهدیه یشرح صدره للاسلام) آیهٔ کریمه سنه اشارت.

[١] تاریخ وصافك فون هامه ر طرفندن آلمانجه یه ایدیلن ترجمه سندن.

مغوللرك تاریخنی تتبع ایدن برکیمسه ایچون تعریف بولنه‌میه‌جق درجه‌ده مدهش، منفور، سورکلی اولان خونریزلکلرك وتخریباتك حکایه‌لرندن صوکره برمغول پرنسی طرفندن انسانیتکارانه یازیلان وحسیات خیرخواهانه‌یی محتوی بولنان بویله بر ورقه‌یه تصادف ایتمك جداً غریب کورینور.

رئیسلرینك اهتداسی و خرستیانلر حقنده‌کی تعدیاتی ـ خرستیان بولنمامقله برابر آنلرله صیقی تماسه آلیشمش اولان ـ مغوللری زیاده‌سیله مغبر ایتمش ایدی. مغوللر رئیسلرینی اثر اجدادی براقش اولمقله اتهام ایدرك قوبیلای خانه شکایتده بولنمشلردی؛ علیهنده برده عصیان وقوعه کلدی و حتی کندی یکنی آرغون، حیاتنه قارشو سوء قصد ترتیب ایدرك عاقبت تاج وتختی النه کچوردی.

آرغونك زمان حکومتنده (میلادی ۹۱ـ ۱۲۸٤ هجری ۹۰ ـ ۶۸۳) خرستیانلر ینه کسب مقبولیت ایلدیلر؛ مسلمانلر ایسه بالعکس تعدیاته دوچار اولدیلر وحکومتك مقامات اداریه‌سنك کافه‌سندن اخراج ایدلدیلر. طاقودارك خلفلری تماميله مجوسی ایدیلر؛ فقط ایلخانیلرك یدنجیسی والك مهمی اولان غازان ۱۲۹۵ (هجری ۶۹۵) ده تخته کیچدکدن صوکره اهتدا ایتمش و اسلامیتی ایرانك مذهب حاکمی حالنه قویمشیدی. آندن اول کلن اوچ حکمدارك دور سلطنتلرنده ایرانده حاکم اولان عائله‌نك تنصر ایده‌جکی حقنده خرستیانلر طرفندن امیدلر بسلنیوردی، چونکه بو حکمدارلر خرستیانلردن برچوقلرینی ممتاز مقاملره تعیین ایتمشلردی. غازان خانك صوك سلفی بولنان وپك آز برمدت ایچون تختی اشغال ایتمش اولان بایدو خان مغوللر آره‌سنده اسلامیتك انتشارینی منع ایتمکله خرستیانلرك کندی دینلرینك قبول ایدیله‌جکی حقنده‌کی امیدلرینی جانلاندیرمشیدی.

اهتداسندن مقدم غازان خان صیقی بر بودا مذهبی سالکی اوله‌رق یتشمش و خراسانده متعدد بودا معبدلری انشا ایتدیرمش ایدی و ایرانده مغول حاکمیتك تأسسندن صوکره اوممکلته کلیتلی مقدارده هجرت ایدن بودا راهبلری ایله اختلاطدن بیوك برذوق آلوردی. طبعاً دیندار برخلقت صاحبی ایدی؛ بواجلدن مختلف مذاهبك احکامنی تتبع ایدر وهر مذهب وهر دینك علماسیله عقائد اوزرینه مباحثاتده بولنوردی. وزرای فاضله‌سندن بولنان وکندی دورینك

تاریخنی یازان رشیدالدین آنك اهتداسنده‌کی صمیمیتی و مدت باقیهٔ سلطنتنده طاعات متقیانه‌یه دوام ایلدیکنی تأیید ایدر ؛ فقط معاصرینندن ومتأخریندن بعض محررلر، آنك بعض شیخلرك وامیرلرك نیازمندانه نصیحتلری اوزرینه دیندار کورنمش اولدیغی ادعاسنده بولنمشلردر . [١] کندیسنك مدافعی اولان مؤرخ رشیدالدین ایسه « غازان کبی عظیم القدره بر حکمداری تبدیل دینه اجبار ایده‌بیله‌جك باشقه نه مقصد تصور ایدیله‌بیلور ؟ هم‌ده اویله بر حکمدار که اجدادی دنیانك نصفنی استیلا ایتمشدی » یوللو سؤال اعتراضی‌ده بولنمشدر . هر نه‌حال ایسه غازانك اهتداسی شبهه‌سز ایران خلقنی کندیسنه ایصیندیرمشدی . بایدو خان آنکله تاج وتخت غوغاسنه کیریشدیکی زمان اوردوسنده‌کی مسلمان نفرات قاچوب دینداشلری بولنان غازانك خدمتنه کیرمشلردی . امرای اسلامیه‌دن نوروز اسمنده بر ذات بوملاحظاته بناءً آکا بعض اقناعاتده بولنمش واسلامك مدافعه‌سی وشوکت اولیه‌سنه ارجاعی حقنده او زمانلر ایدیله کلن تفألرك مراد ایلدکلری « حکمدار خلاصکار » ك غازاندن باشقه برکیمسه اوله‌میه‌جغنی ادعا ایلمشیدی . بو تفألره نظراً اسلامیتی قبول ایدن بر پرنس ایرانه حکمدار اوله‌جق ، مسلمانلری مجوسی مغوللرك عذابلی بویوندیریغندن قورتاره‌جق ، آنلرده کندیسنك مقصدینه خدمت ایده‌جکلر وحق دیننك امحا تهلکه‌سندن وقایه‌سنه چالیشمسندن طولایی جناب حق آنك سلاحنی مظهر ظفر ایده‌جك ایدی . غازان خان ، وقوعه کلن اقناعات اوزرینه براز اثر تردد کوستردکدن صوکره علنی صورتده شهادت کتورمش وضباط ایله عساکر افرادی آنك اثر اهتداسنه اقتفا ایلمشلر ایدی . بعده ارباب زهد واصحاب علمه جائزه‌لر طاغیتدی . جامعلری واولیا تربه‌لرینی زیارت ایتدی و هر صورتله کندیسنی خلقه شایان امتثال بر حکمدار مسلم صفتنده کوستردی . میلادك ١٣٠٤ (هـ ٧٠٤) سنه‌سنده محمد خدابنده اسمی آلتنده کندیسنی استخلاف ایتمش اولان برادری آلجایتو خرستیان بولنان والده‌سنك دیننده یتشدیرلمش وحتی نیقولا اسمی آلتنده وافتیز دخی ایدلمشیدی ؛ فقط والده‌سنك وفاتندن صوکره داها کنج بریاشده ایکن زوجه‌سنك اقناعاتی

[١] بو صوك روایتلر (دوسون) نام مؤلفك Histoire des Mongoles عنوانلی مغول تاریخندن .

اوزرینه اسلامه کلدی . [١] ابن بطوطه‌یه کوره محمد خدابنده‌نك کوستردیکی مثال مغوللر آره‌سنده زیاده‌سیله اجرای تأثیر ایتمش واو زماندن اعتباراً ایلخانیلر ممالکنده اسلامیت آرتق بردین غالب اوله‌رق تقرر ایلمشدی .

چغتای ایله خلفلرینك حصه‌سنه دوشن ممالك متوسطه‌ده اسلامیتك توسعنه کلنجه :

بوباده معلومات صریحه ومعینه الده ایدیله‌مدی . بو نسل حکمدارلرینك خدمتلرنده بر مسلمان وزیر بولندیغی وفقط کندیلرینك اسلامیت حقنده هیچ‌ده حسیات محبه پرورده ایتمدکلری مرویدر . چغتای بالذات مسلمانلری تضییق ایتمش وآنلرك اکل ایچون قربان کسملرینی ویا لوازم دینیه‌دن اولمق اوزره تغسل ایتمك کبی مراسم اعتقادیه‌لرینك اجراسنی منع ایلمش ایدی . الجزجانی‌یه کوره مغول حکمدارلری ایچنده بوآدم اهل اسلامك اك شدتلی بردشمنی ایدی و (مسلمان) کلمه‌سنك مقصد تلعیندن باشقه هیچ بر وسیله ایله حضورنده تلفظ ایدلمسنی ایستمزدی . حفیدی وخلفی اولان قاره هلاکونی والده‌سی اورغانا خاتون برمسلمان صفتنده بویوتمش ایدی . بوذات ــ استخلافی موجب منازعه اولان چغتای خانلغنك طالبلرندن بری صفتیله ــ ١٢٦٤ (٦٦٣ ﻫ) سنه‌سنده مبارك شاه نامی آلتنده میدانه آتلمشیدی ؛ لکن عموجه زاده‌سی بوراق خان طرفندن تختدن آتلمش ایدی . هرحالده قاره هلاکو ، انتساب ایلمش اولدیغی دین اوغورنده هیچ برشی یاپمدقدن ماعدا ــ اسملرینك دلالتندن دخی آکلاشیله‌جغی اوزره ــ اوغللرندن هیچ بریسی بابالرینك منسوب بولندیغی دینه سالك اولمامشیدی . بوراق خانك ١٢٧٠ (٦٦٩ ﻫ) سنه‌سنده وقوعه کلن وفاتندن برقاچ کون اول « نور ایمان ایله نائل غفران » اولدیغی وغیاث‌الدین نامنی آلدیغی روایت ایدیلور . بونك دور حاکمیتنده اسلامه کلمش اولان مغوللردن بر چوغی وفاتی متعاقب بتپرستلکه رجوع

[١] مغوللر نزدینه سفارتله کیتمش اولان بالاده مذکور (دوروب ره‌ق) نام سیاح ، قادینلرك مغوللر آره‌سنده اسلامیتك نشرینه فوق‌العاده همتلر ایتدکلرینی وکندیسنك خرستیانلق لهنده‌کی پروپاغانداسنه اکثریتله غیرت دینیه صاحبه‌لری قادینلرك مانع اولدقلرینی ذکر ایلر .

ایتمشلردی . آندن برعصر صوکره‌یه کلنجه‌یه قدر، یعنی ۱۳۲٦ تاریخنده طارمه شیرین خانك اهتداسی آنه قدر اسلامیت چغتای مغوللری آره‌سنده ینه عمومیت اوزره قبول اولنمامشیدی . بو مغوللر آندن صوکره رئیسلرینك مذهبنه سالك اولدیلر و دائما مؤمن اوله‌رق قالدیلر . مع مافیه اسلامیتك تفوق نفوذی ینه تماميله امین دکلدی ؛ چونکه بربطن صوکره ــ که تاریخ معینی مقید دکلدر ــ خانلق مقامنه کیچن بوزان خان طارمه شیرینی تختدن سوروب آتدی ومسلمانلری تعذیبه قویولدی . آنجق بوندن برخیلی سنه‌لر صوکرا کاشغرده بر مسلمانك موقع حاکمیته کلدیکی ایلك دفعه اوله‌رق کورلمشدی‌که بوده چغتای خاندانك زوالی اوزرینه آیریجه بردولت حالنده تشکل ایتمشیدی . طوقلوق تیمور خان اسمنده اولان بوامیر ٦۳ ــ ۱۳٤۷ (ﻫ ۷٦٥ــ۷٤۸) سنه‌لری آره‌سنده حکم سورمشیدی . بونك اهتداسنك ، اهل تقوادن بخارالی شیخ جمال‌الدین نامنده برذاتك دلالتیله وقوعه کلمش اولدیغی روایت ایدیلور . بوشیخ بعض یولجیلرله برلکده سیاحت اوزره ایکن بیلمیه‌رك طوقلق تیموره عائد اولان صید وشکار اراضیسنك ایچنه کیرر . طوقلق ایسه بوکا جرأت ایدن کیمسه‌نك اللری ، آیاقلری باغلنه‌رق حضورینه کتورلمسنی امر ایدر . محل صیدینه دخوله نصل جرأت ایده‌بیلدیکنی حدتله صوردیغی آنده شیخ جمال الدین معصومیتنی ادعا ایدر و ممنوع بر زمینه آیاق باصمش اولدیغنك فرقنده بولنمدیغنی جواباً سویلر . خان بونلرك ایرانلی اولدقلرینی آکلایجه « برکوپك برایرانلیدن داها قیمتلیدر . » دیمش . شیخ ایسه « اوت ، اکر مسلمان اولمسه ایدك کوپکدن آشاغی بولنوردق . » جوابنی ویرمش . بو جواب خانك موجب تعجبی اولدیغندن آودن کلدکدن صوکره شیخك حضورینه جلبنی امر ایدر . شیخ کلدیکی زمان خان آنی بر کوشه‌یه چکه‌رك او سوزلریله نه مراد ایتدیکنی صورار و « حق دینی » دیدیکی شیئك نه اولدیغنی تصریح ایلمسنی ایستر . بونك اوزرینه شیخ جمال‌الدین احکام اسلامیه‌یی اویله بر شوق وجدانی ایله ، اویله بر جهد ایله تشریح ایلرکه خانك اولجه طاش کبی اولان یوره‌کی آرتق بالموم کبی اریمکه باشلار ورفق وملایمتله حرکت ایلر . شیخ ایسه ایمانسزلغك سیآتنی اویله برطرز مخوفده تصویرایدرکه

خان او آنه قدر نصل کوری کورینه خطاده بولنمش اولدیغنی بعدالملاحظه «شیمدی دین اسلامه شهادت کتورمش اولسه‌م خلقی طریق حقه سوقه امکان بوله‌مام ؛ بنم ایچون براز صبر ایت ؛ اجدادمك براقدیغی حکومته تمامیله مالك اولدیغم زمان ینه بورایه کل .» دیر . واقعا او صره‌لرده چغتای ایمپراطورلغی طاغلمش و اوفاق امارتلره آیرلمشیدی . طوقلاق تیمورك بو اوفاق حکومتلری کندی اداره‌سی آلتنه آلوبده اسکیسی کبی معظم بردولت حالنده جمع ایده‌بیلمسی ایچون خیلی سنه‌لر کچمش ایدی . بو میانده مملکتنه عودت ایتمش اولان شیخ جمال‌الدین تهلکه‌لی صورتده خسته دوشمش ایدی . حالت نزعده ایکن اوغلی راشدالدینه «بر کون کله‌جك که طوقلاق تیمور خان بویوك بر حکمدار اوله‌جق ؛ قورقمه‌ده آنك نزدینه کیت و بنم نامه کندیسنی سلاملا وایتمش اولدیغی وعدی خاطرلات .» دیدی . برقاچ سنه صوکره طوقلاق ، اجدادینك ایمپراطورلغنی کاملاً استردادایلدکدن صوکره راشدالدین، پدرینك صوك دقیقهٔ حیاتنده‌کی وصیتنی برای ایفا آنك مقر حاکمیتنه کیتدی وتشبث ایتدیکی هر دورلو وسائطه رغماً خانك حضورینه قبول ایدلمکه موفق اوله‌مدی . اك صوکره شو چاره‌یه توسل ایتدی : خان قرارکاهده برچادر آلتنده اقامت اوزره ایدی . راشدالدین بر صباح ایرکنجه اوسمته کیتدی و صباح نمازی اذانی اوقومغه باشلادی . صباح اویقوسنك بو وجهله اخلالندن پك فنا صورتده حدتلنن خان بو ترتیبه جرأت ایدن کیمسه‌نك طوتیلوب حضورینه کتورلمسنی امر ایتدی . فرصتی بوصورتله الده ایدنجه راشدالدین پدرینك وصیتنی تشریح ایلدی . طوقلاق تیمور وعدینی خاطردن چیقارمامش ایدی و «تخته چیقدیغم کوندن بری بویله بر وعدده بولندیغمی دائما خاطرده بولندیریورم ؛ فقط بکله‌مش اولدیغم ذات ظهور ایتمه‌مش ایدی . آرتق سکا بیان خوش آمدی ایلرم» دیدی . کلمهٔ شهادت کتوره‌رك اعلان اهتدا ایلدی . «اوصبحك شمس عنایتی مشرق الطاف قدسیدن طلوع ایدنجه شب مظلم بی ایمانی‌یی چاك ایلدی .... آندن صوکره اسلامیتك نشری خصوصنده امراسی ایله برر برر مشاوره‌ده بولندی . قبول دیانت ایدنلر حقنده حسن معامله‌یه و مجوسی قالانلر حقنده تجزیه قرار ویردی .» ایلك

محاكمه‌يه چكيلن كيمسه طوليق‌اسمنده اشرافدن برى ايدى . بو آدمه « اسلاميتی قبول ايده‌جكميسك ؟ » ديه صوردى . اوده كوزلرندن ياشلر دوكولديكی حالده « بوندن اوچ سنه مقدم كاشغرده بولنان اوليادن برذات بنى هدايته سوق ايتدى ؛ فقط سندن قورقديغم ايچون اسلامه‌اولان‌ايمانمى‌اظهارايده‌مه‌مشدم » ديدى . بونك اوزرينه طوقلاق خان يرندن قالقوب اوذاتى درآغوش ايلدى وبعده اوچى بر آرايه كلديلرو امرابى برر برر امتحانه‌چكديلر . سؤال‌وجواب ختام بولنجه ـ بر كشيدن ماعداسنك ـ اسلاميتك دين‌حق‌اولديغنى قبول‌ايتدكلرى آكلاشلدى . استنكافده بولنان جراس‌اسمنده بر كيمسه ايدى . بو آدم اسلامه ايماندن اول كفاردن بولنان خدمتكارى ايله شيخ راشدالدين آره‌سنده بر مصارعهٔ بدنيه اجراسنی تكليف ايلدى . بو خدمتكار برانسان ايچون طبيعى اولان جثه‌نك مافوقنده برقوته مالكدى وايكی ياشنده برده‌وه‌يی اللريله قولايجه قالديره‌بيلوردى . مع هذا شيخ بوقوت ده‌نمسی تكليفنی قبول ايتدى و « خدمتكاركزى آته‌مازسه‌م البته اهتدا كزى طلب ايتمم ؛ فقط اكر مغوللرك اسلاميته مشرفيتلرى مراد ربانى ايسه البته جناب قادر مطلق شو آدمى ده‌ويرمك ايچون بكا قوهٔ كافيه ويرر . » ديدى . بويوك برتماشاچى جماعتی طوپلاندى ؛ كافر خدمتچى ميدان تجربه‌يه چاغيرلدى ؛ شيخ‌ده ديكر طرفدن كلدى ؛ بر برينه تقرب ايلديلر . قوتنه كووه‌نن كافر بر اداى تعظم ايله ايلرى كلدى ؛ شيخ ايسه آنك مواجهه‌سنده پك اوفاق و ضعيف قاليوردى ؛ مضاربه باشلار باشلاماز شيخ برحمله‌ده كافرك كوكسنه برضربه ايندیردى و آنى حساسيتدن مجرد صورتده يره دوشوردى . قالقديلر و بركره داها طوتشديلر ؛ شيخ آنى بركره داها يره دوشوردى و جماعت ، شيخى بلند آواز ايله آلقيشلادى . اوكون اهاليدن يوز آلتمش بيك قدر نفوس اهتدا ايلشيدى . اوكوندن اعتباراً اسلاميت چغتاى احفادينك ملكنده تأسس ايلدى [١] مع مافيه ينه بر چوق مغوللر اون بشنجى قرنك قسم اولنه قدر دائرهٔ اسلاميتدن خارج قالمشلردى . بوده ميلادك ١٤١٦ (هجرى ٨١٩) سنه‌سنده مغولستان [٢] حاكمى بولنان محمد خانك اتخاذ ايلديكی طرز شدتدن

[١] بوروايت ابوالغازينك اولجه عنوانى ويريلن تاريخندن .

[٢] زمانمزده مغولستان قديمه تركستان چينى دينيلور .

ایلری کلمشیدی . محمد خان پك زنکین بر امیر وپك صیقی بر مسلمان ایدی . طریق حق وعدلك تعقیبنده ثابتقدم قالمش وبویولده‌کی اعمال وحرکاتدن قطعیاً انحراف ایتمدیکندن آنك مسعود دورنده مغول عشیرتلرندن چوغی ایمانه کلمشیدی. واقعا آنلری دینه سوق ایچون بعضاً وسائط شدیده‌یه توسل ایتمش اولدیغی محققدر . مثلا صاریق صارمق ایستمین بر آدمك باشنه آت نعلی چاقدیردیغی واقع اولمشیدی . خدا تقصیراتی عفو ایتسون . [١]

بومقوله تدابیر قاهره اورالرده دخی حکمنی عمومیت اوزره اجرا ایده‌مه‌مشدی ؛ چونکه آندن بر قرن صوکره‌یه قدر ، یعنی هجرتك ٩٨٢ سنه‌سندن ١٠٠٣ تاریخنه قدر کاشغر خانی بولنمش اولان عبدالکریمك دورنده کاشغر ، سمرقند ، خوتان کبی یرلرده اسحق ولی اسمنده بردرویش حالا بعض ناسی اهتدایه سوق ایچون مواعظ تبشیریه ایله اون ایکی سنه قدر مشغول اولمشیدی . بودرویش قیرغیز وقازاقلر آره‌سنده تبشیر دین ایله مشغول اولدیغی زمان یوز سکسان قازاغی اسلامه کتورمشدی واون سکز معبد اصنام ییقدیرمشدی. [٢]

بوندن اولکی صحایفده نیجه مراکز عرفانیهٔ اسلامیه‌یی تخریب ایتمش اولان وحشی سورولرینی مسلمانلرك عاقبت نه کبی تدابیر ایله اسلامه جلب ایتمش اولدقلرینی ایضاحه چالیشمش ایدك . اسلامیت اسکی مواقع تعالیسنك خرابه‌لرندن آهسته کورینن درجات ایله ارتقایه و بر قرن قدر یأس و ذلت دوره‌سندن صوکرا اسکی حالنه عودته باشلادی . مغوللری کندی طرفلرینه جلب ایچون رقابت ایدن دینلرك سالکلری آره‌سنده وقوع بولان اوغراشمه‌لرده شبهه‌سز ایجابات سیاسیه ملاحظاتی طرف مسلمین لهنه اجرای عمل ایلدی . غرب خرستیان عالمنك دسائسی اورالرده‌کی خرستیانلر حقنده دول اجنبیه‌نك آلتلری بولنمق کبی شبهه‌لر اویاندیردی . حال بوکه نسطوری مذهبنه کیرمش اولان مغوللر داها او تبشیرات متعارضه‌نك بدایتلرنده بر فرقهٔ ملیه اوله‌رق اورته‌یه

---

[١] میرزا محمد حیدر نامنده آسیای وسطالی برمؤلفك (ده‌نیسون‌روص) طرفندن انکلیزجه‌یه مترجم (تاریخ راشدی) عنوانلی اثرندن .

[٢] مارته‌ن هارتمان نام آلمان مستشرقنك Der Islamische Orient عنوانلی کتابندن .

آتلق ايچون مسلمانلردن زياده قابليته مالكديلر ومسلمانلره براجنبى دينك طرفدارلرى اولمق اوزره هجوم ايده بيلورلردى . احمد طاقودار ، آرغون طرفندن ـ قوانين اجداده قارشو اهانتده بولنمق واسلافندن هيچ برينه معلوم اولميان عربلرك يولنه صاپمق ايله ـ اتهام ايدلمشيدى [١] ابن بطوطه‌نك روايتنه نظراً طارمه شيرينك طرد وتبعيدينى موجب اولان عصيان ، بو حكمدارك «يساق» تسميه ايديلن ومغول مؤسساتندن بولنان اسكى برقانونى برطرف ايتمسندن ايلرى كلمشدر . مع مافيه مجادلات رقيبانه وخصمانه‌نك نتيجه‌سى اوزون برمدت مشكوك قالدقدن صوكره اسلاميت ـ كنديسنى قوتدن تجريد ايتمش اولان برخلقك ممالكنده ـ تدريجاً زمين تفوقى قزانمغه موفق اولدى . بو بابده‌كى موفقيتى استحصال ايچون قوللانيلان وسائط پك‌ده معلوم دكلدر . غير مطرد صورتده ويريلن وبالاده مندرج بولنان تفصيلاتدن حكايه‌نك داها نقل ايدلمه‌مش جهتلرى قالديغى آكلاشيليور . مع مافيه اشخاص منفرده‌نك اهتدالرينى وجوده كتورن وسائط تبشيريه‌نك ماهيتنى ارائه ايده‌جك قيودات موجوددر . (آننده) سود آناسندن اسلاميت سودى امشيدى . مؤمنلرك بقيه‌سى وخصوصاً مسلمان توركلرك اسكى عائله‌لرى كندى آره‌لرينه كلوبده تمكن ايدن مغوللر اوزرنده ـ ظاهراً حس اولنه‌ماز صورتده ـ بر نفوذ اهتدائى اجرا ايده‌كلمشلردى ؛ فقط حال فعاليته‌كى وسائط تبشيريه‌نك خاصةً مهم اولان عضولرى « پير » ايله آنك روحانى شاكردلرى ايديلر . مسلمانلر ، اوزرلرينه آقوب كلمش اولان مغول طغيان استيلاسندن طولايى درين بريأس وخوفه دوشمش بولندقلرى بر زمانده مسلك صوفيونى بر التجاكاه روحانى تلقى ايتمشلردى . « پير » دينيلن رهبر روحانى واون دوردنجى قرنده يكى بر دورهٔ انكشاف اوزره فعاليتده بولنان ـ نقشبنديه كبى ـ بر طريقت مذهبيه ، جماعت مسلمين ايچنده يكى برحيات نفخنه سبب اولمشلر واوجماعتى تازه برشوق ايله ملهم ايتمشلردى . آسيا مسلمانى ، پير ايله مريدانك اللرنده ـ ابتدالرى غير متعدى وغير حساس برطورده ـ اوبله بر فرقه طرفدارلرينك واسطه‌سى

---

[١] واتيقان كتبخانه‌سنك Bibbliotheca Orientalis Clementino عنوانلى مجموعهٔ شرقيه‌سنده داخل آسمانى نام محررك اثرندن .

کسیلمشدی که بو مذهب ملی فرقه‌سی هم یاباڭجی و باربار ، هم ده مادیاتپرست اولان مغوللرك مخالفی وضعیتده قالیوردی . [١]

شیمدی آلتون اوردو خلقنك صور اهدائیه‌سنه نقل کلام ایده‌لم :

مغوللرك بو شعبه‌سنك تمکن ایتدیکی زمین وولغا نهرینك صولادیغی چمنزار اووالرده کائندی . بلدهٔ مرکزیه‌سی ایسه سرای نام قصبه ایدی . روس پرنسلری خراجلرینی اوراده مقیم اولان خانه کوندررلردی . برکه خانك بالاده ذکر ایدیلن اهتداسی وبالآخره مصر سلطانلغیله حصوله کلن تقرب دوستانه‌سی اسلامیتك توسعنه خیلی خادم اولمش وآنك مثال اهتداسی آلتون اوردونك ــ مغول نسلندن بولنان ــ اصیلزادکانی ایله اشرافی طرفندن تعقیب ایدلمشیدی . مع‌مافیه آلتون اوردونك برچوق طوائفی اسلامیتك کندی آره‌لرینه ادخالنه معارض بولنمش وبرکه خانك اهتداسی علناً اعلان ایدلدیکی زمان آنی آرتق خانلغه لایق کورمین بومعارضلر کندیسنك رقیبی بولنان قاره هلاکویه تخت وبیعت تقدیمنی تکلیف ایچون ساعیلر کوندرمشلردی . فی‌الحقیقه بو مخالفت او درجه‌ده کسب شدت ایلمشدی که نوغایلرك آلتون اوردو جماعتندن آیریله‌رق مستقل بردولت تشکیل ایلملرینی موجب اولدی . بوافتراقچیلر برکه‌خان قوای عسکریه‌سی آره‌سنده‌کی مغول افرادینك قوماندانی بولنان (نوغای) نام کیمسه‌یه نسبتله تقلب ایدیلر . لکن نوغایك شامانی مذهبنده بولنان برکیمسه‌یه تزویج ایدلمش اولان کریمه‌سی ازدواجندن برمدت صوکره اسلامه کلمش وبنابرین قوجه‌سنك تزییف وسؤ معامله‌سنه معروض قالمشدی [٢] .

بونلر ٤٠ ــ ١٣١٣ (ه ٤١ ــ ٧١٣) سنه‌لری آره‌سنده آلتون اوردو رئیسی بولنمش وترویج اسلامیتده بویوك برغیرت کوسترمش اولان اوزبك خانه خطاباً « سکا اطاعتمز کافیدر ؛ مذهبمزه نیچون قاریشیبورسك ؟ عربلرك دینی ایچون جنکیزخانك مذهبنی نیچون براقه‌لم ؟ » دیمشلردی . مع‌مافیه اوزبك خان بو شدتلی مخالفتلره باقمیه‌رق عشق وشوق ایله تابع اولدیغی واداره‌سی

[١] له‌ئون قائونك بالاده عنوان اصلیسی ویریلن آسیا تاریخی مدخلندن .

[٢] هووه‌رث نام انکلیز مؤلفنك History of the Mongoles عنوانلی مغول تاریخندن .

آلتنده‌کی ملکده کندی همتیله قویاً تأسسنی کوردیکی دین ایچون پك چوق مهتدیلر قازانه‌کلدی . نامنه نسبتله اوزبکلر دینیلن و آسیای وسطاده ساکن بولنان عشائر آره‌سنده دخی نفوذینك علائمی کورلمش وبونلر ایچنده نیجه کیمسه‌لر اسلامه کلمشلردی . بعض آوروپالی مؤرخلر اوزبك خانك دین اسلامی روسیه‌نك هرطرفنده نشرایتمك آرزوسنده بولنمش اولدیغنی روایت ایدرلر ؛ فقط حقیقتده مغوللر روسیه‌ده ایکی یوز سنه قدر حاکم مطلق صورتنده بولنمش اولدقلری حالده اومملکتك اهالئ اصلیه‌سی اوزرنده ـ وهرحالده دیانت ماده‌سنده ـ پك آز نفوذ اجرا ایتمشلردی . بوندن ماعدا شایان دقت موادن بولندیغی اوزره اوزبك خان منسوب اولدیغی دینك انتشاری امرنده‌کی غیرتنه رغماً خرستیان تبعه‌سی مواجهه‌سنده صوك درجه‌ده حریتپرور ومساعده‌کار بولنور وآنلرك آیین دینیلرینك اجراسنه هیچ مداخله ایتمز وحتی حدود حاکمیتی داخلنده خرستیان میسیونه‌رلرینك فعالیت ارشادیه‌ده بولنملرینه بیله مانع اولمازدی . مسلمانلرك حریت مذهبیه‌یه اولان رعایتلرینی کوسترن شایان دقت وثائقدن بریسی‌ده اوزبك خانك ١٣١٣ (٧١٣) سنه‌سنده متروپولید (پترو)یه ویرمش اولدیغی فرماندرکه برروس تاریخندن [١] بروجه زیر نقل ایدیلور :

« بن که الله تعالینك اراده‌سی ، قدرتی وعظمتی سایه‌سنده اوزبك خانم . بویوك ، کوچوك امرامزه شویله‌جه خطاب ایلرم که پترونك رئیسی بولندیغی کنیسایه وآنك خدام وسالکلرینه هیچ برکیمسه حقارتده بولنمیه ؛ هیچ برکیمسه اوکنیسانك اموال واملاکنه ویا افرادینه ید تجاوز اوزاتمیه ؛ چونکه بونلر مقدس صاییلورلر . او یولده مداخله‌ده بولنان وفرمانمزده معین حکمه تجاوز ایدن برکیمسه حضورالهی‌ده مجرم اولور وغضب ربانی حس ایلر وطرفمزدن اعدام جزاسنه محکوم قالور. متره‌پولیدسلامت وسعادت اوزره بولنسون ، کندیسی و مرخصلری عادل و مستقیم برقلب ایله کافهٔ امور کنیسائیه‌یی تنظیم ایلسون و قرارلر ویرسون . شوراسنی‌ده قطعیت رسمیه‌ایله بیان ایدرم که نه‌بن، نه‌ده اولاد واحفادمز ونه‌ده دولتمزك امراسی ، ممالکمزك ولاتی متره‌پولیدلکك وکنیسانك

[١] قارامزین نام مؤرخك فرانسزجه اوله‌رق نشر ایتدیکی Histoire de l'Empire de Russie عنوانلی کتابندن

ایشلرینه ویا آکا عائد اولان نواحی‌یه ، کویلره ، قاره وصوصیدکاهلرینه ، آری قووا‌نلقلرینه ، اراضی‌یه ، چایرلره ، اورمانلره و کندی بکجی و محافظلری آلتنده بولنان یرلره ، باغلره ، دکرمنلره ، مانده‌ره و آغیللره ، خلاصه کنیسانك مالمکنه مداخله ایتمیه‌جکز . متره‌پولید هر آن مستریح القلب بولنسون و استقامت وجدانیه ایله بزم ایچون و اولادمز و ملتمز ایچون جناب حقه دعالر ایتسون . خراجلر ، کمرك عائداتی ، ترلا سورومی و یوللر خرجی ، منزل حیواناتی اعطاسی کبی تکلیفات وضع ایدلدیکی وتبعه‌مز آره‌سنده عسکر طوپلانمق اقتضا ایلدیکی وقتلرده بویوك کلیسالردن و متره‌پولید پترو ایله آنك رهبانی طرفلرندن هیچ برشی آلنمیه . رهباندن غصب ایدیلن هرشی اوچ مثلیله اعاده ایتدیریله‌جکدر . قانونلری ، کلیسالری و مناسترلری تعرضدن مصون قالسون . هرکیم آنلرك دینی ذم وتقبیح ایلرسه هیچ بروجهله کندیسنی معذور کوسترمز ؛ اویله برکیمسه اعدام ایله تجزیه ایدیلور . رهبان ایله برلکده ساکن اولان و برسفره‌ده طعام ایدن اولادلری وقارداشلری دخی اشبو امتیازاته نائل اوله‌جقلردر . »

بونلرك بیهوده سوزلر اولمدیغی و وعد ایدیلن مساعدات حریتپرورانه‌نك کسب حقیقت ایلدیکی ، اوز بك خانه پاپا یکرمی ایکنجی (ژان) طرفندن ١٣١٨ تاریخ میلادیسنده کوندرلمش اولان بر مکتوب مألیله اثبات ایدیله‌بیلور . پاپا ، او مسلمان امیرینه اولان مکتوبنده تبعهٔ خرستیانیه‌سی حقنده کوستردیکی الطافدن و آنلر حقنده‌کی معاملات حسنه‌سندن طولایی بیان شکرانیت ایلمشدی .

آکلاشیلدیغنه کوره اوز بك خانك احفادی نه کندیسی قدر اسلامك انتشاری خصوصنده هوسکار ایدیلر ، نه ده آنك مقتدر اولمدیغی احوال تبشیریه‌ده کسب موفقیت ایده‌بیله‌جك درجه‌ده بر قابلیته مالکدیلر . روسلر ویرکولرینی تأدیه ایتدکلری مدتجه کندی آرزولری وجهله آیین دینی اجراسنده تماميله حر براقلمشلردی . همده روسلری جدلرینك مذهبندن چویرمکه غیرت ایدلمش اولدیغی فرض ایدلسه بیله خرستیانلق آرتق آنلرك حیاتنه غیر قابل انفکاك برصورتده حلول ایلمشیدی و چونکه خرستیانلق ــ داها مغوللر روس حدود ممالکی داخلنده یرلشمزدن اوچ یوزسنه قدر مقدم ــ روس خلقی ایچون برمذهب ملی شکلنی آلمشیدی .

آندن داها برخیلی سنه‌لر مقدم روسلری اسلامیت ایچون قازانمغه چالیشمش دیگر برقوم دها واردرکه بونلر دخی عین وجهله موفقیت استحصالندن محروم قالمشلردی . بو قوم اونجی قرن میلادی‌ده وولغا سواحلنده ساکن اولمش بولنان وبولغار جنسندن اولان اهل اسلامدی . بو بولغار مسلمانلری داها اولجه کورك وسائر شمال حوالیسی اشیاسی اخذ واعطاسیله مشغول اولان مسلمان تاجرلری واسطه‌سیله اهتدا ایلمشلردی ؛ اهتدالری ۹۲۱ (ه ۳۰۹) سنه‌سندن اول وقوع بولمش اولسه کرکدر. اوتاریخده خلیفه (المقتدر) بونلرك اهتدالرینی تصدیق ایتمك ، احکام واوامر اسلامیه حقنده ارشاداتده بولنمق مقصدیله نزدلرینه برهیئت مرخصه کوندرمشدی . بومهتدی بولغارلر او زمان روسیه حکمداری بولنان ولادمیری اهتدایه سوقه چالیشمشلردی . برروس وقعه نویسنك افاده‌سنه نظراً ولادمیر سالك اولدیغی مذهبدن داها عالی بردین انتخابنه لزوم حس ایتمش ایدی . مسلمان بولغارلر تشبثات اهتدائیه‌ده موفق اوله‌مدیلر ؛ زیرا ولادمیر ، ختان اصولنك تطبیقنه موافقت ایتمدکدن باشقه روس خلقی ایچون حیاتك باشلیجه برذوقی عد اولنان شرب خمرك منع ایدیله‌بیله‌جکنه امکان کوره‌مه‌مشیدی . کذلك کرك ولادمیری ، کرك روس خلقنی موسویته ادخال ایچون بحرخزر جوارنده‌کی خزرلر مملکتندن کلن بریهودی هیئتی دخی مقصدینی استحصال ایده‌مه‌مشدی . [۱] ولادمیر بونلرك تبدیل دین ماده‌سنده‌کی دلائل قناعتجویانه‌لرینی دیکلدکدن صوکره وطنلرینك نره‌سی اولدیغنی صوردی ؛ آنلرده « قدسدر ؛ فقط غضب الهی بزی بوتون دنیا اوزرینه طاغیتدی . » دیدیلر . ولادمیر « اویله ایسه سز اللهك لعنتنه دوچار اولمشسکز دیمکدر ؛ حال بویله ایکن باشقه‌لرینه طریق حقی نصل کوستره‌بیلورسکز ؟ دفع اولك بورادن ؛ بزده سزك کبی وطنسز اولمق ایسته‌میز » دیه یهودی هیئت تبشیریه‌سنی نزدندن چیقاردی . ولادمیرك اوزرنده الك ایی تأثیر اجرا ایدن برروم پاپاسی ایدی . بوپاپاس آنك حضورنده دیکر مذهبلری ایجه تنقید ایتدکدن صوکره خلقت عالمدن ، نزول بنی آدمدن باشلیه‌رق روم

[۱] ابو عبیدالبکری نام مؤلفك قفقاسیا وشمالی روسیه خلق حقنده‌کی ملاحظاتنك (دوفره‌مه‌ری) نام ذات طرفندن ایدیلن فرانسزجه ترجمه‌سندن

كنيسـاسنك يدى (اوكومانيك) مجالس عاليهٔ نصرانيتى احكامنك قبولنه قدر خرستيانلغه عائد موادى آكا شرح ايلدى و صوكره اهل ثوابك جنته دخولنى واصحاب ضلالتك جهنمه القاسنى كوسترن بريوم محشر تصويرى عرض ايتدى. وافتيز ايدلمكه موافقتده بولنديغى تقديرده كنديسـنه مقام جنت توارثنى وعد ايلدى . مع مافيه ولادمير سالك اولديغى مذهب مجوسانه يرنده برديكرينى انتخابده استعجال كوسترمك ايستمديكندن اشراف دولتدن مركب بر مجلس عقد ايتديردى . بومجلسده نزدينه كلن هيئت مذهبيه مرخصلرى ايله اولان مكالمه‌سنى نقل ايتدكدن صوكره اعضانك رأيلرينى صوردى . بونلرده جواباً « افندمز ، هركس كندى مذهبنى مدح ايدر . اكر او مذاهبدن بريسنى انتخاب ايتمك آرزوسنده ايسه‌كز عاقل كيمسه‌لردن مركب برهيئت تشكيلى ايله مختلف مملكتلره كوندررسـكز . بويله بر هيئت ملتلر آره‌سنده هانكيسنك اللهه لايق وجهله احترام كوسترديكنى اوكرنسون » ديديلر . روس حكمدارى عقل وادرا كيله ممتاز اون كشى‌يى بالانتخاب يوله چيقاردى. بوهيئت اعضاسى بولغارمسلمانلرينك بولندقلرى يرلرده سفلى كورونيشلى عبادتخانه‌لر ، قسوتلى عبادتلر و دونوق يوزلر كوردى . آلمان قاتوليكلرى آره‌سنده‌كى آيين مذهبى مراسمنى عظمت ودبدبه‌دن عارى بولديلر. عاقبت قسطنطينيه شهرينه كيتديلر. اوراده‌كى ايمپراطور وصوللرندن خبرداراولنجه « كلسونلر، بزم اللهمزك شاننى كورسونلر. » ديدى. روس هيئت سفارتنى آياصوفيه‌يه كوتورلدى . اوراده پطريق كويا ــ ممثل عيسى ايمش كبى ــ بويوك رهبانيت قفتاننى لابس اولديغى حالده آيين مذهبى اجرا ايتديردى . بنانك حشمت و لطافتى ، رهبانك قيمتدار كسـوه‌لرى ، منبرلرك تزييناتى ، بخوردانلردن چيقان روايح طيبه ، جماعتك سكوت وسكونت احترامكا- ريسى واسرار انكيز آيين مراسمى يابانى روسلرى حيران ايتدى و فكرلرينى حيرتله طولديردى . بو معبد آنلره جناب حقك مكانى ايمش‌ده اوراده عظمت الـٰهيه‌سنى فانى انسانلره كوسترمك ايستيورمش كبى كلدى. مرخصلر مملكتلرينه دونديلر و كييه‌ف شهرينه وصوللرى عقبنده حكمدارلرينه وظيفه‌لرينك تفصيلاتنى ويرديلر و بوميانده اسلاميت حقنده محقرانه بياناتده بولنديلر وقاتوليك مذهبندن

بحث بیله ایتمك ایستمدیلر ؛ آنجق اورتودوقس کنیساسنك مدایحنده پك خواهشلی کوزندیلر و علاوهٔ کلام اوله‌رق : « دوداقلرینه طاتلی طوقونان برکیمسه آجی برشیئك تجربه‌سنی ایتمك ایستمز . مادامکه اورتودوقس کنیساسنك مذهبنه واقف اولدق . باشقه بر مذهب ایسته‌میز » دیدیلر . بونك اوزرینه ولادمیر اشراف و اعیان مملکتی ایله بر کره داها مشاوره‌ده بولندی ؛ آنلرده « اکر اورتودوقسلق بوتون مذهبلرك اك ایسی بولنماش اولسه ایدی بزم کبی فانیلرك اك عقلیسی اولان والده‌کز اولغا اومذهبی قبول ایتمش اولمازدی» دیدیلر . بونك اوزرینه ولادمیر داها زیاده تردد ایتمکسزین ۹٦٦ تاریخ میلادیسنده کندی خرستیانلغنی اعلان ایتدی و رسم تعمیدینك اجراسی کونی اجدادینك تعبد ایده‌کلدیکی اصنامی یره آتدیردی و اصدار ایلدیکی بر اراده ایله ولی و یا اسیر ، غنی ویا فقیر بوتون روسلرك خرستیان دینی وجهله واقتیز یاپدیرملرینی امر ایلدی [١] .

بویله‌جه خرستیانلق روس خلقنك مذهب ملیسی اولمشیدی . مغول استیلاسندن زمانمزه قدر روسلرله تاتارلری آیران بر چوق ملی اوصاف میانده بولنه‌کلمشدر . بوافتراق ، تاتار بویوندیریغنی روسلرنظرنده پك منفور طوتمش ، روسلری مذهب متخذلرینه شدتله ربط ایتمش ، تاتارلرده ایسه ترویج دین غیرتی مفقود بولندیغندن تابع اولان روس قومی فاتح اولان تاتارلرك دینی قبولدن استنکاف ایده‌کلمشدی . بالخاصه مسکراتك شرعاً ممنوعیت استعمالی اسلامیتك روس ملتی طرفندن قبولنه بر عارضهٔ مهمه تشکیل ایلمش اولدیغی فرض ایدیلور .

آکلاشیلدیغنه کوره روسیه‌ده (۱۹۰۵) سنه‌سنده حریت مذهبیه بیاننامه‌سی نشر اولنوبده مسلمان پروپاغانداسی بر فرصت فعالیت بولنجه‌یه قدر روسلر آره‌سنده اسلامه کلمك ایستینلر کورلمه‌مشدر . آندن صوکره وقوعه کلدیکی ظن ایدیلن اهتدالر ایسه تاتارلرك مهتدیلره کوستردکاری معاونت مادیه‌نك

---

[١] قارامزینك اوجه عنوانی ویریلن روس تاریخندن .

جاذبه‌سنه و مسلمانلرده‌كى قوهٔ اخلاقيه‌نك نفوذينه عطف ايدلمشدر [۱] .

مع مافيه روسيه‌ده‌كى تاتارلرك اعصار سالفه‌ده انتشار اسلاميتى ترويجده تماميله غير فعال طاوراندقلرى طوغرى برادعا دكلدر . كنديلرينه تاتار ديدلن قريم مسلمانلرى آره‌سنده (ئه‌لينوز) اشكال وجهيه‌سنى آكدير يوزلر كورنمسى قريم شبه جزيره‌سنده اسكى زمانلرده توطن ايتمش اولان ايتاليان و روم اهاليسنك هيئت اجتماعيهٔ مسلمينه قلب و مزج اولوب كيتدكلرى فكرينى ميدانه كتورمشدر . قريم خلقى آره‌سنده، اسلامه كلمش اولان اهالئ اصليه ايله جنويز مستملكه‌جيلرى احفادينك علائمى كوريلور [۲] . اون يدنجى قرن سياحلرندن برى قريم تاتارلرينك اللرينه دوشن اسيرلرى اهتدا شرطيله آزاد ايتمكى تعهدده بولنه كلدكلرندن طولايى برچوق اسيرلرك اسلامه سالك اولدقلرينى يازمشدر [۳] . حريت دينيه‌يه دائر ۱۹۰۵ سنه‌سنده نشر اولنان مذكور روس ايمپراطورلغى بياننامه‌سى اوزرينه قريمك غير مسلم تاتارلرى آره‌سنده اهتدالر وقوعه كلمشدر .

ليتوآنيا مملكتنده‌كى تاتارلردن‌ده برنبذه بحث ايدلمك مناسبدر ؛ شويله‌كه : تاتارلردن برطائفهٔ صغيره افرادى اون بشنجى قرن ميلاديننك مباديسنده او مملكته كيتمشلر و توطن ايتمشلردى . بو مسلمان مهاجرلرى كاملاً خرستيان برخلق اورته‌سنده ساكن اولدقلرى حالده اسكى مذهبلرينى محافظه ايتمشلردر ؛ لكن - احتمالكه اسباب سياسيه‌دن طولايى - قومشولرى آره‌سنده ترويج اهتدا تشبثاتنده بولنمامشلردى . بونلرك ليتوآنيالى و لهستانلى قادينلرله ازدواج ايدنلرى كورلديكى و مختلط ازدواجلردن طوغان چوجقلرك مسلمان اوله‌رق يتشديرلديكى حالده هيچ برمسلمان قادينك خرستيان اركك ايله تزوجى وقوع بولمامشدر . اون بشنجى قرنده ليتوآنيا غراندوقلرى عسكرلرى آره‌سنده بولنان تاتارلرك خرستيان قادينلريله تزوجلرينى ترويج ايدرلر، آنلره اراضى دخى اعطا ايدرلر و امتيازات سائره‌ده بولنورلردى .

---

[۱] لوندره‌ده چيقان The Moslem World عنوانلى انكليز ميسيونه‌رلكى رساله‌سنه (بوب رونيفوف) نام روس محررينك يازديغى برمقاله‌دن .

[۲] فرانسز عالمى (ئه‌ليزه‌ره‌قلو) طرفندن مترتب Nouvelle Géographie Universelle عنوانلى اثردن

[۳] ژان دولوقا نام محررك Relations des Tartares عنوانلى كتابندن

اسلامده‌كی میسیونه‌رلك تاریخنك حیرته شایان وقایعندن بریسی‌ده آسیای وسطاده‌كی قیرغیزلرك تاتار ملالری طرفندن هدایته سوق اولنمزیدر . اون سكزنجی قرن میلادی‌ده بوملالر روسیه حكومتنك آدملری صفتیله قیرغیزلر آره‌سنده اسلامیته دائر وعظلر ویرمشلردی . قیرغیز مملكتی ١٧٣١ (١١٤٤ﻫ) سنه‌سنده روسیه حاكمیتی آلتنه دوشمش ایدی . آندن یوز اللی سنه صوكره‌یه قدر قیرغیزلرله وقوعه كلن مخابرات تاتار دیلنده اجرا ایدلمش وقیرغیزلرك وولغا حوالیسی تاتارلریله همعرق بولندقلری ذهابی جاری اولمشیدی . روس حكومتنده بومناسبتله كوریلن خطای تفهمدن بریسی‌ده قیرغیزلرك مسلمان فرض اولنمسی ایدی . حال‌بوكه بونلرك اكثریسی اون سكزنجی قرنه وحتی اون طوقوزنجی قرن اواسطنه قدر شامانی مذهب مجوسیتنده ایدیلر . مملكتلری روس ایمپراطورلغنه الحاق ایدلدیكی زمان قیرغیز خانلرندن یالكز برقاچی مسلمانلق حقنده برنبذه ـ اوده مبهم صورتده ـ وقوفه مالكدی . واسع قیرغیز اووالرینك هیچ برجهتنده تك برمسجد ومذهب محمدی اوزره تعلیمه قادر تك برخواجه بیله بولنمیوردی . قیرغیزلرك اهتداسنه روسیه حكومتنك آنلری مسلمان صانمسی وبناءً علیه حقلرنده مسلمان معامله‌سی اجرا ایتمسی سبب اولمشدی . بومقصدله قیرغیزلر آره‌سنده روس حكومتنك امریله مسجدلر یاپدیرلمش وقیرغیز چوجقلرینی تعلیم ایچون مكتبلر آچمق اوزره ملالر ارسال اولنمشیدی . قیرغیزلر آره‌سنده اسلامیت پروپاغانداسنك روس حكومتی طرفندن یاپدیرلمش اولدیغنك غیر قابل اعتراض دلیللرندن بریسی‌ده آوروپای روسی‌یه بیتیشیك اولان قیرغیز ممالكنده‌كی خلقك داها اولجه مسلمانلغه كلمش بولنملری وحال‌بوكه خیوه ، بخارا وخوقند كبی عصرلردن بری مسلمانلغه مركز اولان یرلرده طولاشان قیرغیز افرادندن برچوقلرینك داها نیجه سنه‌لر صوكره‌یه قدر شامانی مجوسلغنده قالملریدر [١] .

برخرستیان حكومتنك ترویج اسلامیت خصوصنده‌كی اشتراكی امثالسز

[١] پروفسور غریغوریبوف نام روس محررینك روسیه‌نك آسیای وسطی مسلكی حقنده انكلیزجه اوله‌رق نشر ایتدیكی Russian policy regarding Central Asia عنوانلی اثردن

برحالدر . علی‌الخصوص بو سیاستك التزام ایدلدیکی دورلرده روسیه حکومتی آوروپا قطعه‌سنده متوطن بولنان مسلمان تبعه‌سنه خرستیانلغی قبول ایتدیرمکه چالیشمش ایدی‌که اصل ماده‌نك شایان حیرت اولان نقطه‌سی بوراسیدر .

اون طوقوزنجی قرن ابتدالرنده (توبولسق) حوالیسی ایله ترکستان آره‌سنده امتداد ایدن بویوك اووالرده ساکن برچوق قیرغیز افرادی بتپرست بولنیوردی . بونلرك تنصری ایچون میسیونه‌رلك مرکزی تأسیسی حقنده روس حکومتنه واقع اولان مراجعت حسن تلقی ایدلمه‌مشیدی [١] . بو امتناعك سببی اوله‌رق اوجهتلر خلقنك انجیلك دائرهٔ عالیه‌سنه هنوز قبول ایدیله‌میه‌جك درجه‌ده ابتدائی و وحشی بولندیغنی سویلمشیدی . مع مافیه « باشقه بر دینك مبشرلری برآز صوکره اورالره کیتمکه مساعده آلدیلر و داها زیاده غیرت و طبیعت ناسی تفهیمه قدرت کوستردکلرندن بوتون قیرغیز عشیرتی اسلامه کلمشدر » [٢] .

قازانك اون آلتنجی قرن میلادیده روسلر طرفندن ضبطندن صوکره خرستیان میسیونه‌رلکی او مملکتده فعالیته باشلامش ایدی . بو خانلق داخلنده ساکن بعض بتپرستلره وافتیز یاپدیرلدی وپاپاسلرك او بابده‌کی مساعیسی حکومت پولیسی و ملکیه مأمورلری جانبندن فعلاً التزام ایدلدی . شو قدرکه روس پاپاسلری ، مذهبلرینه کتورمکه چالیشدقلری خلقك لسانی بیلمدکلری و برمدت صوکره وظیفه‌لرینی اهمال ایتدکلری ایچون ایش بردرجه‌یه واردی‌که — او بابده وقوعه کلن بیانات رسمیه‌یه نظراً — « تبدیل مذهب ایتدیرلن کیمسه‌لر منفور تاتارعادتلرینی ینه محافظه‌دن حیا ایتمه‌مشلر وخرستیان دینی طوتمق دکل ، بیلمك بیله ایستمه‌مشلردی . وصایای روحانیه حکمنی اجرا ایتمنجه طرف حکومتدن محلی مأمورلرینه بو آدملری تسکین و حبس ایتمك و زنجیربند ایتمك

---

[١] روس چارلغی اوته‌دن بری کندی حدود ممالکی داخلنده نفاق دینی و فساد سیاسی‌یه آلت اوله‌جق غرب میسیونه‌رلرینه یوز ویرمزدی . مترجم

[٢] قوسین آره‌سنده‌کی عباره ١٩١١ سنه‌سنده لاقناو شهرنده عقد ایدیلن انکلیز میسیونه‌رلری قونغره‌سنك برلایحه‌سندن آلنمشدر .

واورتودوقس متره‌پولیدینك اخطاراتنه اطاعت ایتمیلری قورقیدوب کندیلرینه تاتار مذهبنی اونوتدیرمق » ایچون امرلر ویرلمشیدی .

اون سکزنجی قرنده روس حکومتی مجوسی عشایری و تاتارلرك دینلرندن صاپمش اولانلرینی خرستیانلغه سوق ایچون مساعیٔ جدیده صرف ایتمش وبونلرك وافتیزلرینی وجوده کتورمك اوزره بر چوق مواعید اقناعیه‌ده بولنمشیدی . ایکنجی قاترین ۱۷۷۸ سنه‌سنده اصدار ایلدیکی براخطارنامه‌ایله یکیدن دینه کلنلرك برتعهد نامه امضا ایلملرینی و بونده « ضلالتکارانه اولان اعتقادات اصلیه‌لرینی تمامیله براقدقلرینی ، و خرستیان اولمیانلرله اختلاطدن اجتناب ایلدکلرینی ، مذهب نصرانیت ایله آنك قواعد عقائدیه‌سنه غیر متزلزل صورتده مربوط قاله‌جقلرینی صراحةً بیلدیرملرینی » امر ایتمشیدی . بوتون بو تدابیره رغماً کویا « وافتیز ایدلمش تاتارلر » دینیلن کیمسه‌لر یالکز اسماً خرستیان اولمشلر و آره‌سی چوق کچمکسزین اورتودوقس پروپاغانداجیلغی فعالیتندن قورتلق ایچون چالیشمشلر ومسلمانلق اوغورنده خرستیانلغی ترك ایتمك ایستمشلردی .

شبهه‌سز بو قبیل اشخاص سجلات رسمیه‌ده خرستیان اولمق اوزره قید ایدلمشلردی ؛ آنجق بونلرده کندیلرینی خرستیان ایتمك ایچون وقوع بولان هردورلو تشبثاته قارشو بویوك برعزم ایله طیانه کلمشلردی . نیم رسمی صورتده یازدیریلوب ۱۸۷۲ سنه‌سنده نشر ایتدیرلمش اولان بر مقالهٔ مخصوصه‌ده شو سوزلر مندرجدی :

« شایان دقت بر حقیقتدرکه خرستیانلغه کتوریلنلرك تصدیق ایمانلری حقنده‌کی تشبثلر بر طاقم ارتداد علنیلرله برلکده واقع اولمقده‌در . بناءً علیه تمامیله عکسی امید ایدلدیکی بر صره‌ده بو یولده‌کی ارتداد حادثاتی وجوده کتورن بعض اسباب مماثله بولنسه کرکدر . »

حقیقت حال شووجهله‌درکه بونجه زماندن بری قلباً مسلمان قالمش اولان بوتاتارلر ظاهری اوله‌رق اتخاذینه مجبور قالدقلری خرستیانلغك تصدیق رسمی ایله بر حقیقت شکلنه وضعی ایچون وقوعه کلن تدابیره مقاومت کوسترمك ایستمشلردر [۱] . مع مافیه اون طوقوزنجی قرنك قسم اخیرنده مذکور مجوسی

---

[۱] ماکه‌نزی وولاس نام انکلیز محررینك Russia عنوانلی کتابندن .

ومسلمان طائفه‌لر آره‌سنده مکتبلر تأسیس ایدلمك طریقیله استحصال تنصرلرینه تشبث اولنمش و بنابرین نسل جدیدك اورتودوقسلق ایچون قازانلمسی امید ایدلمشدی ؛ چونکه باشقه وجهله نصرانیت ایچون تاتارلغك قلبکاهنه برمدخل الده ایتمك ممکن اوله‌مامشیدی . بو مناسبتله بر روس عالمی شو سوزلری ایراد ایتمشدر : « قازان خلقنی قازانمق پك زوردر ؛ فقط اووالرده‌کی کویلر ایچنده بر قافلهٔ نوزاد بولور و آنلره محافظةاللهی تعلیم ایده‌بیلورز . آنلر برکره بزمله قاریشدقدن صوکره هیچ بروقت رجوع ایلیه‌مزلر . » [۱] البته رجوع ایده‌مز- لردی ؛ چونکه روس قانون جزاسی اورتودوقس کنیساسندن افتراق ایدنلر حقنده شدتلی احکام تجریمه‌یی حاوی ایدی . بوقانون موجنجه خرستیانلقدن اسلامیته کیره‌بیلمك برشخصك حقوق مدنیه‌دن اسقاطنی وسکزدن اون سنه‌یه قدر خدمات شاقه ایله حبسنی امر ایدییوردی . بو مناسبتله بر فرانسز مؤلفی دیرکه : « آپوزوف کوینك تاتارلری اورتودوقسلغی براقدقلرندن طولایی قازان محکمه‌سی حضورنده محاکمه ایدلمشلردی. کویلیلر دائما مسلمان قالدقلرینی اعتراف ایدرلر . بونلردن یدیسی مرتد صفتیله خدمات شاقه‌ده استخدام کبی آغیر برجزا ایله وبر چوغی سبریایه نفی ایدلمك اوزره محکوم اولورلر . » [۲] روس حکومتنك اوبابده‌کی مقرراتنه رغماً اسلام پروپاغانداسی برچوق کویلرك خلقنی- وخاصةً روسیه‌نك شمال شرقی حوالیسنده‌کی کویلر اهالیسنی - قازانمغه موفق اولدی .

قازان شهری بو تبشیر فعالیتنك باشلیجه بر مرکزیدر . هرسنه اوراده اسلامیته متعلق برچوق نشریات وقوع بولور ومدرسه‌دن چیقان ملالر مهتدی قازانمق ایچون بتپرست کویلرینه کیدرلر وکندیلرینه واقتیله ایتدیرمش اولان تاتارلری اسلامیته عودت ایتدیرمکه چالیشورلر . صف اسلامیانه چوب کیدن بوخرستیا- نلاشدیرلمش تاتارلرك چوقجه کوزنمسی اوتودوقس رهبانی تلاشه دوشورمشدی ؛ فقط ملالرك موفقیت اهتدائیه‌لرینه قارشو وقوع بولان تشبثات رهبانیه مثمر

---

[۱] هه‌پ وه‌رث نام انکلیز محررینك Free Russia عنوانلی کتابندن .

[۲] فرانسزعالمی (له‌روا بولیو) نك L’ Empire des Tsars et des Russes عنوانلی چارلق وروسلر حقنده‌کی اثرندن .

اوله‌مدی. بالخاصه ۱۹۰۵ سنه‌سنده وضع ایدیلن مساعدات دینیه قرارنامه‌سندن صوکره کومه‌لرله مهتدیلر ظهوره کلمکه باشلادی ؛ مثلا ۱۹۰۹ سنه‌سنده (آتوموا) قصبه‌سنده طوقسان عائله افرادینك اسلامه کچدیکی ذکر ایدیلور. ۱۹۰۶ ایله ۱۹۱۰ سنه‌لری آره‌سنده اوتوز بش بیك کشینك اهتدا ایتمش اولدیغی مرویدر. روسیه‌ده کوریلن بو پروپاغاندا فعالیتنك موفقیتی ، اکثریت اوزره مسلمانلرك سویهٔ اخلاقیه‌لرنده‌کی تفوقه عطف ایدیلور. بوندن ماعدا «خرستیان تاتارلر» اسمی ویریلن کیمسه‌لری داها زیاده اورتودوقسلاشدیرمق ایچون روس رهبانك چارلق حکومتی مظاهرتیله چالیشملری تاتارلر آره‌سنده دین نصرانیتی داها زیاده اعتباردن دوشورمشدی. دیکر طرفدن دخی مسلمان پروپاغانداسی بیوك بر همتله مقصدینه دوام ایدییوردی. «ساده‌دل و جاهل بر مسلمان بیله کندی دینك بر میسیونه‌ری‌در. بو کبی مبشرلرك قوتنه قارشو طورمغه فقر وظلمت جهل ایچنده بولنان مجوسی ونیم مجوسی طائفه‌لرده قدرت بولنه‌ماز. بر چوق کویلرك واقتیز ایدلمش اهالئ اصلیه‌سندن بعضلری قیش کلنجه ترزیلك ایچون قرای مسلمه‌یه کیدرلر. بونلر اورالرده اسلامیته جلب ایدیلورلر و یوردلرینه عودتلرنده عائله‌لری اوزرنده اجرای تأثیر ایده‌بیله‌جك افکار اسلامیه‌یی متعصبانه صورتده ترویج ایلرلر ..» [۱]

بو مسلمان تبشیری فعالیتنك نفوذی آلتنه دوشن طائفه‌لر (ووتیاق) لردرکه بونلرك قسم اعظمی واقتیز ایدلمش خرستیانلردر. مع مافیه بعضلری اون سکزنجی قرنده واون طوقوزنجینك بدایتلرنده اسلامه جلب ایدیله‌بیلمشلردی. نفوذ اسلام کرك بونلرك واقتیز ایدیلنلری کرك حالا مجوسی قالان بقیهٔ صغیره‌سی آره‌سنده اجرای تأثیرده بردوامدر.

شرمیس طائفه‌سی‌ده ووتیاقلر کبی فنلاندالی خلقك منسوب بولندیغی عشائردندر. بونلر آره‌سنده بر چوق کیمسه‌لر اسلامه کلدکلری کبی داها بر خیلیسنك بودینی اتخاذ ایتدکلری محتملدر. شرمیسلر ظاهراً خرستیان بولندقلری

[۱] رووونیقوف اسمنده بر روس پاپاسنك انکلیز میسیونه‌رلکی رساله‌سنه یازدیغی مقاله‌دن مستخرجدر.

حالده آره‌لرنده اسلامیته طوغری کوریلن حرکت اون طوقوزنجی قرن ظرفنده باشلامشدی . اورتودوقس مذهبندن ماعداسنه دخولك ممنوعیتی حقنده‌کی قانونه رغماً شرمیس کویلری ایچنده سکنه‌سی تماميله اهتدا ایتمش اولانلری کورلمشدر . بونلر ـ عائله عاداتجه و اصول اجتماعیه‌ده کندیلرینه بکزه‌ین ـ تاتارلر وباشقیرلرله یقیندن تماس ایدرك مسلمان اولمشلردی . بو حرکت اهتدائیه بعضاً مسلمانلرله عقد ایدیلن ازدواج مختلطدن نشئت ایلر . کویك برنده شرمیس عائله‌لرندن برینك افرادی باشقیرلرله ازدواجده بولنمشلر وآنلرك دیننه کیرمشلردی . بو مهتدیلر خرستیانلر طرفندن « سنت ایدلمش کوپکلر » تعبیری آلتنده یادایدیله‌رك تعذیاته دوچاراولدقلرندن بولندقلری کویدن چیقوب خیلی اوزاق بر مسافه‌ده بولنان برمحلده بعض زنکین باشقیرلر طرفندن ویریلن اعانه ایله کندیلرینه بریکی قرارکاه یاپمشلردی ؛ فقط رسماً بتپرست اولمق‌اوزره مقید بولندقلرندن تمکن ایتدکلری یکی یرده بر مسجد انشاسنه رخصت چیقاره‌میورلردی . بونك اوزرینه جوارده ساکن بعض باشقیر عائله‌لری اویکی کویه کیدرك اقامت ایتمشلر وبووجهله بر مسجد انشاسی رخصتنامه‌سی ایچون لازم کلن عدد نظامی‌یی طولدیرمشلردر . بوحال باشقه کویلرده‌ده واقع اولمشدر . [١] اوراره دخی مسلمان افراد کیدر وشرمیسلرله تأهل ایدردی . دیکر احوالده دخی عادتا مرتب ومعین صورتده میسیونه‌رلك حرکاتی اجرا ایدلمشدر . شویله که : اون طوقوزنجی قرن بدایتنده قاره‌قول دینیلن کویده تماميله خرستیان شرمیسلر ساکن اولیورلردی ؛ فقط اللی‌سنه قدر صوکره ـ اصلاً شرمیس اولان ودین اسلامه سلوك ایتمش بولنان برکیمسه طرفندن ـ بونلرك بر قسمی اسلامه سوق ایدلدی . بر مدت صوکره اوراده‌کی مهتدیلر تاتار و باشقیر کویلرینه برر برر چکیلوب یرلشمشلر و بوش براقدقلری محللر تاتارلر طرفندن اشغال اولنه‌رق تماميله تاتارلاشدیرلمش و بعض کنجلردن ماعدا شرمیس لساننه واقف کیمسه قالمامشدر . ازدواجلرده آنجق تاتارلرله وقوع بولور . تاتار دیننك شیوع استعمالی بونلر آره‌سنده اسلامیتك دینی واخلاقی ذهابلرینك انتشارینی موجب

[١] ار آرسلانوف اسمنده بر محررك موسقواده نشر ایتدیردیکی روسجه بر کتابدن مأخوذ .

اولمشدر . تاتارلر کبی تلبس ایتمك ، داها یوکسك بر تربیهٔ اجتماعیه کورلدیکنه علامت صاییلدیغندن بویله‌جه تلبس ایتمین بر شرمیس سوقاقده بر تاتاره راست کلنجه ضحك مستهزیانه‌یه معروض قالور . شرمیسلر اهتدادن صوکره پك غیور مسلمان پروپاغانداجیسی حالنی آلمشلر و فعالیت تبشیریه‌ده تاتار زنکینلرندن یاردم دخی کورمشلردر . حال بوکه روسلر شرمیسلری اقوام عادیه‌دن تلقی ایله ذلیل طوتارلر وحتی بونلرك خرستیان قالانلری حقنده بیله الفاظ مستهجنه قوللانورلر . شرمیسلرك ربعی حالا مجوسی ایسه‌ده بونك‌ده اکثریت اوزره مرور زمانله اسلامه کله‌جکی ملحوظدر .

عدد نفوسی بر میلیونه بالغ اولان جوواشلر کاملاً وافتیز ایدلمشلردی . بونلر آره‌سنده مجوسی قالان یکرمی بیك کشیلك برطائفه افرادندن بعضلرینك اسلامه کلدکلری کورلدیکی کبی خرستیان جوواشلر آره‌سنده دخی نفوذ اسلامیت تدریجاً حکمنی اجرایه باشلامشدر . جوواشلردن اولان مهتدیلرك درجهٔ غیرت دینیه‌لرینه شونکله‌ده حکم ایدیله‌بیلورکه برجوواش کوینك پاپاسی کلیساسنك تعمیرینه مقتضی اولان پاره ایچون برچوق سنه‌لر اوغراشه‌رق آنجق اوچ یوز روبیه طوپلایه‌بیلدیکی حالده اسلامه کلن سکز جوواش عائله‌سی ایچون برقاچ آی ظرفنده ایکی بیك روبیه اعانه جمع ایدیلیورمشیدی . بوکبی فعالیت خیریه‌یه مهیا بولنمق اورالرك عشائر اصلیه‌سی آره‌سنده اجرا ایدیلن مسلمان پروپاغانداسنك اوصافندندر . اهتدا ایدن هرعائله یا نقداً ویا عیناً معاونت کورر ؛ مثلا برعائله ایچون أو یاپدیریلور ، دیکری ایچون ترلا ومواشی ویریلور ، اکر برکویده متعدد عائله‌لرك اهتدالری وقوعه کلورسه آنلر ایچون برجامع وچوجقلری ایچون برمکتب یاپدیرلدیغی کوریلور .

سبریاده‌کی تاتارلر آره‌سنده اسلامیتك صورت انتشارینه کلنجه : —
بوبابده پك آز تفصیلات بوله‌بیلدك . اسلامیت آنجق اون آلتنجی قرن صوکلرنده او مملکته برپای دخول آته‌بیلمشیدی . معهذا آندن مقدم دخی مسلمان مبشرلری مجوسیلر آره‌سنده مهتدی قازانه‌بیلمك امیدیله زماندن زمانه سبریایه کیرمشلردی . قوجام خان دورنده سبریا قطعه‌سی حاکمیت اسلامیه

کیچنجه بخارالی اختیار بر شیخ ، دین اوغورنده شهید کیدن مبشرین قدیمه‌دن یدی کشینك قبرلرینی تحری ایتدیرمش وخاطره‌لرینی فعلاً احیا ایلك ایستمشدی. بویدی کشینك اختیار شیخ طرفندن ویرلمش اولان اسملری زمانمزه قدر سبریا مسلمانلری جانبندن تکریم ایله یاد ایدیله کلمشدر . جنکیزك بویوك اوغلی جوجی خانك احفادندن بولنان بو (قوجام) خان تقریباً ١٥٧٠ (٩٨٧ ﻫ) سنه‌سنده یاحق فتحدن ویا رئیسلرینك وارثسز اوله‌رق وفاتندن طولایی یرلی خلقك طلبنه بناءً سبریایه حاکم اولدیغی وقت یکی تبعه‌سنی اهتدایه سوقه چالیشمش وبو دیندارانه حرکتده معاونتلرینی کورمك ایستدیکی مبشرلری بخارادن ایستمشیدی . [١] اورادن کلن میسیونه‌رلردن بریسی بر آرقداشیله ایرتیش نهری ساحللرنده بولنان قوجام خانك مرکز حکومتنه اولان سیاحتی حقنده بر آز معلومات براقشدر . شویله‌که : آرقداشی اورایه وصولدن ایکی سنه صوکره وفات ایتمش وکندیسی معلوم اولمیان اسبابدن طولایی مملکتنه دونمش ایسه‌ده اووقت قوجام خان بخارادن برکره دها معاونت روحانیه ایستدیکندن آز بر مدت صوکره موقع فعالیته باشقه برمعاون ایله برلکده تکرار کلمش ایدی . [٢] سبریایه قازاندن‌ده مبشر کلمشدی . لکن قوجام خانك امر اهتداده بویوك موفقیتلره نائلیتندن اول روس استیلاسنك سیللری سبریایی باصمش وآنك فعالیتنه‌ده خاتمه چکامشیدی .

معمافیه اومملکتده اسلامیتك توسعی ینه انقطاع کلی‌یه اوغرادیله‌مدی . بخارادن کیدن ملالر ، قازاندن کیدن تاجرلر سبریاده اسلامیتك مبشرلکی خدمتنی ایفایه فرصت بوله کلشلردی . ایرتیش ایله اوب صولری آره‌سنده کائن حوالی‌ده‌کی باربارا تاتارلری ایچنه طوغری ١٧٤٥ (١١٥٨ ﻫ) سنه‌سنده برمدخل اسلامیت بولنه‌بیلمش ایدی . فی‌الواقع بونلرك برچوغی اون طوقوزنجی قرن ابتدالرنده حالا مجوسی ایدیلر ؛ فقط الیوم کاملاً مسلماندرلر . سبریاده‌کی

[١] موله‌ر نام آلمان مؤلفنك Sammlung Russischer Geschichte عنوانلی روس تاریخندن

[٢] رادلوف نام آلمان محررینك Aus Siberien عنوانلی سبریایه سیاحتی حقنده‌کی اثرندن .

قیرغیزلرك صورت اهتدالرندن اوجه بحث ایدلمشدی . دیکر سبریا اقوامی آره‌سنده‌کی اهتدالرك تاریخلری پك مظلم ومبهمدر ؛ آنجق او اهتدالرك تاریخ اعتباریله یکی وقایعدن بولنملری دخی محتملدر . شایان دقت مواددن اولمق اوزره اسلامیت پروپاغانداسنده قیرغیزلرك ملی شرقیلرینك دخی بر واسطه اتخاذ ایدلدیکی ذکر اولنور . اسلامیتك حقایق اساسیه‌سنه عائد اولان شیلر قصص وروایات ایله قاریشدیرلمش برصورتده عوام ناسك قلبلرنده یر بولمشدر .

طوقوزنجی فصل

هندستانده انتشار اسلامیت

هندستانك مسلمانلر طرفندن استیلاسی واو مملکتده قوای حاکمهٔ اسلامیه‌نك تأسس وتعالیسی حقنده کرك اسکی زمانلرده کرك ادوار اخیره‌ده تاریخ یازان برچوق کیمسه‌لر بولنمشدر؛ فقط بو آنه دکین ـ اسلامیت سالکلرینك موفقیات عسکریه واجراأت اداریه‌لرندن آیری اوله‌رق ـ بو دینك صورت انتشارینی یازمغه تشبث ایدن هیچ بر کیمسه کورولمه‌مشدر. فی‌الحقیقه بویله بروظیفه‌نك درعهده ایدلمسی پك چوق کیمسه‌لر ایچون امکان خارجنده‌در؛ چونکه هندستان، اسلامیتك تأسسنه ودوام موجودیتنه ـ اجنبی‌دن بولنان واوراده یرلشن ـ فاتح ملتلرك خدمت ایتمش اولدقلری باشلیجه بر یر صورتیله کوستریلور وبو امم فاتحه‌نك دینلرینی کندی محافل مخصوصه‌لرینك خارجنده ویالکز تعدیات اجباریه وساطتیله نشره موفق اوله‌بیلدکلری ذکر ایدیلور. بویله‌جه اسلامده‌کی روح تبشیرك شکل حقیقیسی یالکز محمود غزنوینك براهمنلری غدارانه صورتده قتل ایتدیرمسنده ویا اورنك زیبك مظالمنده یاخود حیدر علی ایله تیپو سلطانك غیر مسلم هندلیلری اجرای ختانه اجبار ایلمسنده تبین ایتمش فرض اولنور.

هندستانده‌کی آلتمش آلتی میلیون [۱] اهل اسلام آره‌سنده بولنان مهتدیلرك ومهتدی احفادینك عددی پك واسعدر. بونلرك اسلامه کلمرنده جبرك هیچ بردخلی بولنمامش وحال فعالیتده اولان نفوذ اهتدا آنجق حلیم وساکن مبشرلرك تعلیمات واجرای اقناعاتندن انبعاث ایلمشدر. بوقبیل مهتدیلر برحزب مخصوص تشکیل ایدرلر وهندستان خلقنی تشکیل ایلین عناصر مختلفه ومنفکه آره‌سنده جبراً اسلامه کتورلمش اولانلرله سائر مهتدیلردن قولایلقله تمیز ایدیله‌بیلورلر.

---

[۱] مؤلف زیر صحیفه‌ده بوعددی ۱۸۹۱ سنه‌سی تحریر نفوس قیوداتندن آلدیغی سویلیور. الیوم عدد مسلمین هم تزاید تولد، همده دائمی اهتدالردن طولایی یتمش ایکی میلیونه بالغ بولنیور. مترجم

بوتون مسلمان جماعتی ـ کندیلریله برلکده دینلرینیده هندستانه کتورن ـ اجنبی عرقی ایله اوممکتده اسکیدن بری موجود اولان وتاریخک مختلف ادوارنده مختلف اشکال اقناعیه آلتنده اهتدا ایدن کیمسه‌لردن مرکب اولمق اوزره ایکی‌یه تقسیم ایدیله‌بیلور .

اجنبیدن اولان متوطنلر باشلیجه اوچ صنفدن عبارتدر . برنجیسی ـ وعدد اعتباریله اك مهمی ـ شمال غربی حدودی طریقیله کلمش اولان مهاجرلردرکه بونلرده اك زیاده سیند وپنجاب حوالیسنده بولنورلر . صوکره متعدد مسلمان خاندانلرینك سرای واوردولری ارکاننك احفادی کلورکه بونلرده بالخاصه هند بالاده‌و ـ بعض مرتبه کثرتله ـ دقکان دیارنده ساکندرلر. آیریجه برحزب مسلمین داها واردرکه اوده غرب سواحلی بوینده بولنور واصلاً عرب عرقندن منشعب اولمسی محتملدر . بونلرك اجدادی هندستانه بحراً کچمشلردی . یابانجی عرقدن اولان مسلمان عائله‌لری پنجاب ایله جواری حوالیسندن باشقه یرلرده کثرتله کورولمز. هندستان مسلمانلرینك همان یاریدن زیاده‌سی شیخ ، خان ، بغ (بك) وحی سیدکبی صراحةً اجنبی عرقلره مخصوص اولان القاب ایله توسیم ایدلمش ایسه‌لرده بونلرك اکثریت عظیمه‌سی یرلی مهتدیلردن ویا یرلی مهتدی احفادندن اولوب کندیلرینی اسلامه سوق‌ایدنلری وانتساب ایلدکلری مسلمان اصیلزاده‌لکنك یوکسك عنوانلرینی ـ حتی یکده مسلم اولمیان اسبابدن طولایی ـ کندیلرینه مال ایدنمشلردر . مملکتك یرلی مهتدیلرندن بولنان بو صوك صنفك بر قسمی لاجرم اجبار وتضییق رسمیدن ناشی تبدیل دین ایتمش بولندیغی حالده قسم اعظمی اختیار ذاتی وآرزوی وجدانی ایله دائرهٔ اسلامیه‌یه کیرمشدی . حرکات تبشیریه‌نك تاریخی وبونلرك اهتدالرینی وجوده کتورن نفوذ اجتماعی شیمدی‌یه قدر پك آز بردرجه‌ده نظر دقتی جلب ایتمش وعمومك ایدیٔ قرائتنه موضوع اولان تواریخك ـ کرك آوروپالیلر کرك یرلیلر طرفلرندن یازلمش اولسون ـ اکثریسی صرف محاربه‌لرك ، سفرلرك وموفقیات امرانك قیدینه انحصار ایلدیکندن بونلر دروننده زمانك حیات دینیه‌سی ـ اکرتعصب وعدم مساعدات شکلنده دکلسه ـ پك آز جای ذکر بولمشدر . مع‌هذا اولیانك تراجم احوالندن

وموضعی عنعاتدن ـ مملکتك حیات سیاسیه‌سندن تمامیله آیری اوله‌رق ـ وقوعه کلمش اولان فعالیت تبشیریه حقنده بعض شیلر اوکره‌نیله‌بیلور . شـو قدرکه بو جهتك ذکرینه کیریشمزدن اول رسماً وقوعه کلن اسـلامیت پروپاغانداسی ایله امرای اسلامیه‌نك دینلرینی نشر خصوصنده‌کی فعالیتلری حقنده بر مطالعه سردی مناسب صاییلور .

هندستانك سیند حطه‌سنه بر عرب هیئت سفریه‌سی ارسـالی تاریخندن ـ یعنی ارتحال نبوی‌دن اون بش سـنه صوکره‌کی تاریخدن ـ اون سـکزنجی قرن میلادی‌یه قدر ـ بعضیسی بویوك ایمپراطورلقلر بانیسی اولان ذواتی وبعضیسی صرف سرکذشتجو اشخاصی محتوی ـ برطاقم مسلمان هیأت استیلائیه‌سی شمال غربی حدودی اوزرندن هندسـتانه داخل اوله‌کلمشدی . بو مسـتولیلردن بعضلری یالکز یغما کرلك ایتمك و بوله‌بیلدکاری غنیمتلری یوکلنه‌رك دونمك ایچون هندستانه کیرمش اولدقلری حالده دیکرلری ـ زمانمزه قدر نفوذلری باقی قالان حاکمیتلری تأسیس ایچون ـ اومملکتده یرلشمشلردی . بونلردن هیچ برینه مبشرین دینك‌ده رفاقت ایتمش اولدیغنه دائر معلومات الده ایدیله‌مه‌مشدر . بوایسه فاتحلرك کندی دینلری خصوصنده قیدسز بولندقلرینه دلالت ایده‌مز . بونلردن برچوقلری ایچون هندستانك استیلاسی برجهاد مقدس شـکلنده تظاهر ایتمشدی . غالبا محمود غزنوی ایله تیمورلنکك افکارینی اشغال ایدن مقصد بو ایدی . تیمورلنك کندی ترجمهٔ حالنی یازارکن دهلینك ضبطندن صوکره‌کی حسیاتی بروجه آتی ذکر ایدر : « اون بش کوندن بری دهلی‌ده بولنیورم . بو مدتی ذوق ومسرت ایچنده ویا شاهانه مراسم اجراسیله ویاخود بویوك ضیافتلر اعطاسیله کچوردم . بعده هندستانه ، کافرلره قارشوحرب ایتمك ایچون کلدیکمی دوشوندم . تشبثاتم اودرجه موجب موفقیت اولدی‌که نه‌طرفه توجه ایتسه‌م مظفراً عودت ایلدم . اغیارمه غالب کلدم ، بیکلرله کافر وبتپرست تلف ایتدم والمده‌کی سیف اهتدایی دشمنك قانیله ملمع ایلدم . آرتق بو عظیم تشبث موفقیتله تتوج ایتمشدر . شیمدی ایسه ایشی آسـان صورتده تلقی ایتمك شویله طورسون بالعکس هندستانك غیر مسلملریله اوغراشمق مجبوریتنی حس

ایلیورم . » [١] فی‌الواقع تیمورلنك « سیف اهتدا » سندن چوقجه بحث ایتمش ایدی ؛ فقط اوقلیج ، غیر مؤمنلری جهنمه کوندرمکدن باشقه برمقصده خادم اولمامشدی . مسلمان مستولیلرندن اکثریسنك عین وجهله حرکت ایتمش اولدقلری آکلاشیلیور . نام خدایه اوله‌رق بتلر قیریلوب آتیلدی ، راهبلر قلیجدن کچورلدی ، معبدلر ییقدیرلدی ویرلرینه مسجدلر یاپدیرلدی . واقعا محمودن اول غیرمؤمن هندلیره قبول اسلامیت تکلیفی وقوع بولوردی وفورقو بعضاً او قبیل تکلیفلرك آن وقوعنده قبوللرینی مستلزم اولور وبناءً علیه اهتدایی تولید ایلردی ؛ فقط بوکبی اهتدالرك مدت دواملری ـ اکثریت اوزره ـ قیصه اولور و مستولینك عودت ویا رجعتندن صوکره حکملری قالمازدی . بونقطه‌یی مصور برحادثه (بلند) شهری رؤساسندن (هارداتتا) نام کیمسه‌نك محمودغزنوی‌یه اولان بیعتنده کورلمشدی که بوده اونامدار فاتحك ـ کندی کاتبی طرفندن یازیلان ـ تاریخنده حکایه ایدیلیور ؛ شویله که : « حکمدارمشارالیه عاقبت ١٠١٩ (هجری ٤١٠) سنه‌سنده هارداتتانك مملکتی اولان باربا قلعه‌سنه (بلند شهرینك اسم قدیمی) واصل اولدی . هارداتتا هندستانلیلرك لساننده قراللردن بری اولمق اوزره یاد ایدیلیوردی . صحابت ربانیه‌یه مظهر وهرطرفدن ملائکه ایله محاط بولنان ودکز دالغه‌لری کبی ایلریلین جنکاورلرك ورودلرینی ایشیدنجه هاردات زیاده‌سیله متهیج اولدی ، دیزلری تیتره‌دی وقانون‌الٓهی موجبنجه دوام حقی زائل اولان حیاتی خصوصنده قورقویه دوشدی . بناءً علیه سلامتنك دین اسلامه متابعتله احسن صورتده تأمین اولنه‌بیله‌جکنی تأمل ایتدی ؛ چونکه سیف ربانی قلیفندن چیقمش وتأدیب قیرباجی هوایه قالدیرلمش برحالده بولنیوردی . بوندن طولایی اون بیك کشیلك توابعیله برلکده قالقوب کلدی که بونلرك جمله‌سی‌ده اصنامك ردینه حاضر واهتدایه خواهشلی کورینیوردی . »

بویکی مهتدیلر فاتحلرك رجوعندن درحال استفاده ایله ارتداد ایتمشلر ـ دی که بوحال ارتدادك تکررندن طولایی هندستانك مؤرخین قدیمهٔ اسلامیه‌سنك چوقجه شکایت ایتدکلری کوریلور . قطب‌الدین ١١٩٣ (هجری ٥٨٩) تاریخنده

[١] ئه‌لیوت نام انکلیزمؤلفنك History of India ; Muhammedan Period عنوانلی هندستان تاریخنك دور اسلام قسمندن .

بلند شهره هجوم ایتدیکی زمان (جاندراسن) طرفندن پك شدتلی صورتده ایدیلن برمقاومته معروض قالمشدی . جاندراسن اوزمان راجه بولنیوردی . هارداتانك طوغریدن طوغری یه احفادندن ایدی و اسمنك دلالتندن ده آکلاشلدیغی اوزره هندو مذهبنه سالکدی وادارهٔ حکومتی آلتنده مسلمانلردن کیمسه قالدیغنه دائر برشیده ایشیدلمه‌مشدی .

بالاده مذکور مسلمان فاتحلری ، حقیقی برمبشر دینه شوق ویرن واوجله اسلامك فعالیت تبشیریه‌سنه بونجه ظفرلر بخش ایدن « جان قازانمق محبتنه » پك آز مالك ایدیلر . حکملری ۱۲۹۰ دن ۱٤۱۰ (هجری ٦۸۹ ـ ۸۱۳) سنه‌سنه قدر سورن خیلجیسلر ، ۱۳۲۰ دن ۱٤۱۲ (۷۲۰ ـ ۸۱۵) سنه‌سنه قدر سورن توغلاقلر ، ۱٤٥۱ دن ۱٥۲٦ (هجری ۹٥٥ ـ ۹۳۳) سنه‌سنه قدر دوام ایدن لودیسلر علی‌الاکثر دیانتك منافع ومقتضیاتنه اهتمام کوستره‌میه‌جك درجه‌ده محاربه‌لرله مشغول اولمشلر ویا اهتدا فعالیتندن زیاده خراج جرینه قویولمشلردی . بونلرك غیرت دینیه‌دن تمامیله مجرد بولندقلری ادعا ایدیله‌مز . مثلا (غقار) دینیلن وپنجابك شمال طرفلرنده‌کی حوالیٔ جبالیه‌ده ساکن اولان باربار طائفه‌نك اهتداسی اون ایکنجی قرنك صوکلرنده محمود غزنوینك نفوذیله وجوده کلمش اولدیغی مرویدر . طائفه‌نك رئیسی او مسلمان حکمداری طرفندن اسیر آلنمش واسلامه کلمك ایچون اقناع ایدلمش وعشیرتی اوزرنده‌کی حق ریاستی تصدیق ایدلدکدن صوکره طائفه‌سی خلقنی هدایته سوق ایچون مملکتنه عودتنه رخصت ویرلمش ایدی . طائفه‌سی منسوبلری اساساً کندی مذهبلری حقنده پك آز بروقوفه مالك اولدقلرندن آنلره اسلامیتی قبول ایتدیرمك ایچون پکده زحمت چکلمه‌مشدی [۱] . ابن بطوطه‌یه نظراً خیلجیسلر ، مهتدیلری برای تشویق سلطانلرینه تقدیم ایتمك عادتنی وضع ایلمشلردی ؛ سلطان ایسه او مهتدیلره مقاملرینك درجاتی نسبتنده ممتازیت قفتانلری کیدیرر وآلتوندن معمول بیله‌زیك ویا قیمتدار کردانلق احسان ایلردی . معمافیه داها اسکی مسلمان خاندانلرینك

[۱] محمد فرشته نام مؤرخك هندستانده حاکمیت اسلامیه‌نك ظهوری حقنده‌کی فارسی‌العباره کتابنك انکلیزجه‌یه ترجمه‌سندن .

حکمدارانی برمعتاد پك آز غیرت تبشیریه کوسترمشلردی . فیروز شاه توغلاقك ترجمهٔ حالنده یازدیغی فقرهٔ آتیه‌یه مماثل فقراتی او حکمدارلرك تاریخلرنده بولمق محال کبیدر . فیروز شاه بونده دیرکه : « غیر مسلم تبعه‌می مذهب پیغمبری‌یی قبول ایچون تشـویق ایده کلدم و بونلردن هانکی بر فرد کلمهٔ شهادتی تکرار ایله اظهار ایمان ایلدیکی تقدیرده جزیه‌دن معاف طوته‌جغمی اعلان ایلدم . بوندن خبردار اولان هندولردن پك چوق کیمسه‌لر کلورلر و شرف اسـلامه نائل اولورلردی . »

اسلامك قوای حاکمه‌سی ـ بالخاصه مغول خاندانی آلتنده ـ تأیید ایدلدکجه نفوذ روحانیسی‌ده بالطبع داها معین وثابت بر شـکل آلیوردی . بو نفوذ اون بشنجی و اون آلتنجی قرنلرده هندولر آره‌سـنده ظهور ایدن اثبات واجب حرکاتنده شبهه‌سز مشاهده‌در . انکلیز ئه‌پسقپوسلرندن (لی‌فروی) ، پان‌ته‌ئیستیق طرزنده‌کی منفیلکدن و ابهامدن ممنون قالمایان اصحاب تفکری ، تبلیغات اسلامیه شکل ثابتنك کندیسنه (یعنی مسلمانلغه) طوغری جذب ایلمش اولدیغنی فرض ایدر وعلاوةً دیرکه : « اسلامیت وجود قدسی حقیقتنی و ـ بوندن منبعث اولمق اوزره ـ حقك قطعیتله معین ومثبت شکلنی قویاً مدرك بولندیغی حالده مبهم ومظلم اولان (پان‌ته‌ئیستیق) ذهابی ایله وآکا ایمانده‌کی سرفرولق ایله تصادم ایدنجه ـ نتیجهٔ ضروریه‌دن اوله‌رق ـ یالکز مصـادمه‌دن مظفر چیقمقله قالمادی ؛ بر ده بوقاری هندستان خلقنك حیات واعتقادی ایچون بر مقوی کبی تجلی ایتدی . و بر چوق کیمسه‌لرك افکارینی تازه و داها جوال بر حیاته طوغری سـوق ایلدی . » [١]

مختلف اصنام پرستلکلردن بریسنه منسـوب بولنمق حکمداران اسلامیه سرایلرنده ترقیٔ رتبه‌یه وترفع مقامه مانع اولوردی . بوسببدن طولایی اهتدا ایچون بر محرك موجود ایدی . واقعا ممتاز برحکمدار اولان اکبرك زمان سلطنتنده درجهٔ غایه‌یه واران روح حریتپرورانه ومساعده کارانه چوق کره هندومذهبی

[١] ئه‌پسقپوس (لی‌فروی) ك Mankind and the Church عنوانیله انسانیت وکنیسا حقنده‌کی کتابندن .

حقنده دخی کوسترىلوردی ؛ بو مذهبه عائد اولان اوقاف رسمیه مداخله‌دن مصون قالوردی . فی‌الواقع مبغوض ومنفور اولمق قورقوسی و استماله آرزوسی عدم مداخله سیاستنك موجبی بولنمش و استیلادن صوکره مظفریتلرك ایلك دورلرنده کورلمش اولان معاملات تجاوزیه وتهیجات تعصبیه کبی حاللری مقبوح کوسترمشدی . مع مافیه منفعت شخصیه قیدی دخی هندو مذهبندن دین اسلام ایچون بر چوق مهتدی قازاندیردی . راجپوت طائفه‌سی افرادندن برچوقلری بوطریق منفعتجویانه ایله اسلامه کچشلردی که الیوم اصحاب املاکدن اولان اشراف آره‌سنده بونلرك احفادی چوق بولنور . بویوك باجغوتی قبیله‌سنك رئیسی (عوده) ایالتنك اك بویوك مسلمان اصلزاده‌سیدر . قصص مرویه‌دن بریسنه کوره بونلرك (تیلوق جاند) اسمنده‌کی جدلری بابر شاه طرفندن اسیر ایدلمشدی ؛ حریتنی استحصال ایچون اسلامیتی قبول ایلدی . دیکر برقصه دخی بوذاتك اهتداسنی ایمپراطور همایون دورنده وقوع بولمش اولمق اوزره نقل ایدر. بوحکمدار تیلوق جاندك خارق‌العاده دینه‌جك قدر کوزل اولان زوجه‌سنك شهرت حسننی ایشیدنجه‌قادینی برپناری زیارتی اثناسنده قاپدیردوب قاچیرتمش وفقط‌قادین، حضورینه کتوریلور کتورلمز وجدانی یاپدیغی شیئه‌قارشو عصیان ایتمش وهمان زوجنی جلب ایچون آدملر کوندرمش . تیلوق جاند قاریسنی برکره داها کوره‌بیلمك امیدینی همان ، همان کسمشدی . اوبابده‌کی مرحمته مقابل شکرانیت ابرازی ایچون قاری وقوجه « صافیت علوجنابی تعلیم ایدن دینه » یعنی اسلامیته کچشلردی .[۱] راجپوت مهتدیلری دینلریله‌عمل ایتمکده پك صیقی طاوراندقلری حالده کندیلرنده هندولق اصلیتنك علائمی دخی شایان دقت بردرجه‌ده کوریلور . مثلا بلند شهر حوالیسنده (لالخانی پاتان) لری نامیله معروف بر مسلمان عائله‌سی واردرکه بونك افرادی اسکی هندو عنوانی وهندو مراسم ازدواجیه‌سنی حالا محافظه ایتمکده‌درلر . عین طائفه‌نك هندولقده قالمش اولان شعبه‌سی افرادی مسلمان اولان قسمك یانی باشنده ساکن اولورلر . میرزاپور حوالیسنده ساکن اولان (غاهار وار) راجپوتلری الیوم دین اسلامه سالك ایسه‌لرده امور

[۱] بوروایت (عوده) ایالتی سجلات قدیمه‌سندن آلنمشدر .

بتیه‌لرنده حالا هندو عادات وارکانی محافظه ایدرلر ومسلمان اسملرینك اوکلرینه هندولق القاب شرفنی وضع ایلرلر .

هندولر اوزرنده تضییقات رسمیه اجراسی هیچ بروقت اورنك زیب دورنده اولدیغی قدر مصرانه وقوع بولمادی . پنجابك شرق حوالیسنده‌کی کویلی جماعتلردن مسلمان قسمنك اجدادی ـ مفرط صورتده دیندار بولنان ـ بوحکمدار دورنده تبدیل دیانت ایتمشلردی . دهلی جوارنده (غورغائون) نام محلده برهندو عائله‌سی واردرکه وقتیله هندولردن اهتدا ایدنلرك برمعتاد اتخاذ ایتمش اولدقلری « شیخ » عنوانی حالا طاشیمقده‌در ؛ چونکه بوعائله اعضاسندن ذریتی قالمیان برکیمسه املاکنك مصادره‌دن صیانتی ایچون اهتدا ایتمشدی . قونپور جوارنده برچوق راجپوت اصحاب املاکی عین سببدن طولانی اسلامیتی قبولده مضطر قالمشلردی . بوهندولرك اجدادی بعض احوالده رهن اوله‌رق یاقه‌لانمش ویا اسیر دیه قاپلمش ودهلی‌یه کتورلدکدن صوکره جبراً سنت ایدیله‌رك اسلامه صوقولمشدی . [۱] شو نقطه‌یی نظر دقته آلمق اقتضا ایدرکه بوجبری اهتدالر حقنده‌کی معلوماتك مأخذی عائله عنعناتی ایله محلی روایاتدر . نم اوکرونه بیلدیکمه کوره اورنك زیبك دور سلطنتنه عائد بیانات تاریخیه‌ده بوکبی روایات مندرج دکلدر . محمد قاسم فرشته نام مؤرخ ـ هندستانده مسلمان حاکمیتنك ظهوری حقنده‌کی تاریخنده ـ آورنك زیبی مدافعةً دیرکه : « مذهب محمدی خصوصنده‌کی شوق غیرتنه رغماً عقائد سائره اصحابنی هیچده تجریم ایتمك ایستمه‌مشدی ؛ یالکز اهتدا ایتمك ایستینلره برید سخاوت ایله مکافاتلر ویردی . » مع مافیه شبهه‌دن عاری اولدیغی اوزره مسلمان امراسی طرفندن اهتدای جبری وسائطنه مراجعت واقع اولمشدر . اورنك زیبك اسلامیت خصوصنده‌کی مساعئ معلومه‌سندن طولانی شمالی هندستان عائله‌لرندن برچوقلرینك تبدیل دیانت ایتمسنی اجباره حمل ایتمك قولایجه بولنان اسبابدندر . کذلك دقکان خطه‌سنده‌کی اهالینك برقسمی ایله برچوق طاغنیق عائله‌لرك جبراً اسلامه کتورلملری مسئله‌سنده اورنك زیب ـ اك معروف مسلمان حکمدارلرندن بولنان ـ حیدر علی ایله تیپو سلطانك

[۱] بو صوك روایتلر (ایبتسون) نام انکلیز محررینك کایسا مجموعه‌لرندن برینه یازمش اولدیغی مقاله‌دن مقتبس .

هم مسلکی وشریك فعالیتی کبی کوستریلیور ؛ حال بوکه بوعائله‌لرك اهتدالری داها خیلی اسکی بردورده وقوعه کلمشیدی .

هندولری برقاعدهٔ مطرده آلتنده قبول اسلامیته مضطر قیلمق مسلکنی متمادیاً تعقیب ایدن مسلمان حکمداری یالکز تیپو سلطاندر . بوحکمدار $\frac{١٢٠٣ه}{١٧٨٨م}$ سنه‌سنده مالابار حوالیسی خلقنه خطاباً شو بیاننامه‌یی اصدار ایتمشیدی : « دور فتحدن بوکونه قدر کیچن یکرمی درت سنه ظرفنده عربده‌جو ونظامشکن برخلق کبی حرکت ایلدیکز . محاربه دوام ایتدیکی زمان فرصت دوشدکجه مجاهدلرمزدن بر چوغنك بادهٔ شهادتی نوش ایتملرینه سبب اولدیکز . هر نه‌ایسه ؛ مضی مامضی . بونك ضدی برطرزده حرکت ایتملی ، ساکن اوطورملی ومقبول تبعه صفتیله ویرکولریکزی ویرملیسکز . مادامکه برقادینك اون ارکك ایله مقارنتی احوال جاریه‌کزدندر ؛ مادامکه والده‌لریکزی ، همشیره‌لریکزی چیرکین معاملاتدن منع ایتمزسکز وبناءً علیه هپکزده زنادن تولد ایتمشسکز ومعاملاتکزده یابانك حیواناتندن داها بحیا بولنیورسکز . ایمدی بو حرکات آثمه‌یی براقوب دیکر افراد بشر کبی حرکت ایتمکزی ایسترم . اکر بواوامره مطیع اولماز ایسه‌کز جمله‌کزی اسلامیت ایله مشرف ایتمکه وبالای باشلی نه‌قدر آدملریکز وارسه مرکز حکومته سوقه تکرار علی التکرار عهد ایدرم . »

بوبیاننامه مالابار حوالیسنده عمومی برعصیان حدوثنه سبب اولمشیدی . تیپو سلطان $\frac{١٢٠٤ه}{١٧٨٩م}$ سنه‌سی مبادیسنده یکرمی بیك کشیلك براوردو ایله بیاننامه‌سنك احکامنی انفاذه حاضرلنمشیدی . بناءً علیه آتی‌ده‌کی بیاننامهٔ عمومی‌یی‌ده اصدار ایلدی : « بوحوالی‌ده ساکن هرفرد بشر بلا تفریق اسلامیت ایله مشرف اولملی ، بوشرفدن استنکاف ایچون فرار ایدنلرك خانه‌لری یاقلملی ، ازلری محل اختفالرینه قدر تعقیب اولنملی وجملةً اهتدالری ایچون حقلی ویا خدعه‌لی ، جبری ویا جعلی هردورلو وسائطه مراجعت ایدلملیدر . » بووجهله بیکلرجه هندولر ختان اجراسنه وهندو مذهبنده مقدس صایلان حیوان (صیغیر) اتی اکلنه مجبور طوتلمشلردی . حال بومرکزده ایکن ١٧٩٠ سنه‌سی صوکلرنده برانکلیز اوردوسی تیپو سلطانك مالاباره‌کی صوك قوتلرینی امحا ایش و بو

حکمدار ۱۷۹۹ سنه‌سنده (سرین غاباتام) ك ضبطی صره‌سنده تلف اولمش ایدی . جبراً اهتدا ایتدیریلن براهمنلر ونایارلردن برچوغی بونك اوزرینه یکی دینی براقشلردی [۱]

نشر اسلامیت ایچون بعض مسلمان حکمدارلری طرفندن اجرا ایتدیرلمش اولان جبر وتضییقك نه‌قدر آز برتأثیری موجب اولدیغنه شونکله‌ده حکم ایدیله‌بیلورکه دهلی ، آغرا کبی قدرت اسلامیه مرکزلرنده بیله مسلمانلرك عددی محدود بولنمقده‌در . زمانمزده دهلی حوالیسنده‌کی اهالینك اونده بری وآغرا خلقنك دورتده بری مسلماندر . جبری اهتدانك هیچ برقیمتی حائز بولنمدیغنه (غوراقپور) حوالیسنده‌کی مجهولی نواحیسی راجه‌سی (بوده‌مال) ك مسلمانلغی شایان دقت برمثال عرض ایدر . مذکور راجه ویرکوسنی تأدیه‌ده تعلل کوستردیکندن طولایی ایمپراطور اکبرك امریله توقیف ایدیلوب دهلی‌یه کتورلمش واوراده مسلمان ایدیله‌رك اسمی محمد سلیم قونمشیدی ؛ فقط مملکتنه عودتندن صوکره زوجه‌سی آنی اجدادندن قالمه قلعه داخلنه قبول ایتدیرمه‌مش وغالبا اهالینك مظاهرتنه نائل اولدیغی حالده اوغلنك سن رشدینه قدر نائبهٔ حکومت صفتیله مملکتی کندیسی اداره ایتمش ایدی . بویله‌جه اوراده‌کی مقام حکمداری‌یی ینه هندومذهبنده بولنان برکیمسه‌نك استخلاف ایتمسنه مانع قالمامش ایدی . بومثللو جعلی اهتدالرك دوامی یقین وقتلره قدر کوریله کلمشدر . (بیشنویس) دینیلن هندو طریقتی اهلنك باشلیجه احکام مذهبیه‌سی ایچنده (ویسنو) دن ماعدا بوتون هندو آلهه‌لرینك ردی دخی واردر . بوطائفه یقین وقتلره قدر دیکر هندولر کبی موتالرینی یاقه‌جق یرده دفن ایدرلر و (غلام) مثللو برطاقم مسلمان اسملری طاقنورلر ومسلمانلر کبی سلام ویررلردی . بوعادات اسلامیه‌یی نه‌وجهله اتخاذ ایتمش اولدقلرینی ایضاح ایچون دینیلورکه : طول قالمش برقادینك دیری دیری احراق ایدلمسنی منع ایتدیرن قاضی‌یی قتل ایتمك کبی جرملرندن طولایی بوطائفه افرادی اسلامه کلمشلر وفقط بوعاداته مراعات کوسترمه‌مکله کیت کیده هندولغه رجوع ایتمشلردر .

---

[۱] مادراس حوالیسی جریدهٔ رسمیه‌سندن .

واقعا امرای اسلامیه‌دن بعضیلری دینلرینی هندو تبعه‌دن بعضلرینه جبراً قبول ایتدیرمکه ـ شو ذکر ایدیلن احوالدن داها زیاده ـ موفق اولمش بولنه‌بیلورلر. « هندستانده‌کی وضعیت اسلامیه‌نك جهت سیاسیه‌سنی اول امرده نظر مطالعه‌یه آلمدقجه دینی اولان جهتنی آکلایه‌بیلمك محالدر » قولنده‌ده نه‌قدر اثر حقیقت بولنورسه بولنسون ینه‌ ‌بز اسلامیتك اك بویوك مظفریت تبشیریه‌سنی قوای سیاسیه‌سنك اك ضعیف بولندیغی زمان و مکانلرده قازانمش اولدیغنه قانعز ؛ نته‌کیم بو حال جنوبی هندستانده و بنغالك شرق حوالیسنده کورلمشدر . ایشته بز بوراده جبر و شدتك غیری اولان حرکات تبشیریه‌دن بحث ایتمك ایستر و جنوبی هندستان ایله دقکان قطعه‌سندن بحثه کیریشـور و سیند ، قووچ ، کجرات دیارلرینك اوبابده‌کی تاریخلرینی کوزدن کچوردکدن صوکره بنغال خطه‌سنه نقل کلام ایلرز . اك صـوکره‌ده بو جغرافی حدودك خارجنده قالان یرلرده‌کی مبشرلرك افعالنه عطف نظر ایده‌رز. سعیلرینه اشارت ایده‌جکمز متعدد میسیونه‌رلر حقنده ـ اسملریله مناطق فعالیتلرندن ماعدا ـ پك آز تفصیلات مقیددر . بناءً علیه سجلات تبشیریه‌ده عمومیتله کوریلن نقصانئ معلومات سببیله قابل تلقی اولان دیکر تفصیلاتی دخی نظر مطالعه‌یه آلورز .

اسلامیتك جنوبی هندستانه ایلك حلولی سکزنجی قرن میلادی کبی اسکی بر زماندن باشلار . ماپیلا قومنك اصلنی نسبت ایلدیکی برملتجی طاقمی اورایه عراقدن کلمشیدی . مادراس حوالیسنك سالنامهٔ وقایعنی یازان (اینه‌س) نام محرره کوره (پانتالاینی ـ کوللام) نام محلده‌کی مسلمان قبرستاننده بولنان بر تربه ۱٦٦ تاریخ هجریسی ایله برکتابه‌یی حاویدر . هندستان ایله آوروپا آره‌سـنده بهارات ، فیل دیشی وجواهر تجارتلری بوندن داها یوزلرجه سنه‌لر مقدم عربلر وایرانیلر طرفلرندن اجرا ایدلمش واسـلامیتك سیلاب نفوذ دینیسنك جنوبی هندستان سواحل غربیه‌سنه طوغری جریانی موجب اولمشیدی . بو انصباب اجانبك نتایجندن اوله‌رق سواحل مذکوره‌ده‌کی تجارت مرکزلرنده هندو ایله عرب وایرانیدن مرکب مختلط برخلق وجوده کلمشیدی . بومسلمان تاجرلرله امرای هندیه آره‌سنده‌ده پك دوستانه مناسبات تأسس ایلمشیدی . مذکورامرا

فعالیت کسبیه‌نك وبناءً علیه مملکتلرنده‌کی رفاه حالك ـ بو تاجرلرك موجودیتلری سببیله ـ آرتمسندن طولایی آنلر حقنده ابراز معاونت واجرای حمایتدن گری طورمدیلر و اسلامیتك تبشیری خصوصنده‌کی تشبثلرینه قارشو هیچ بر مانعه حدوثنه میدان ویرمدیلر ؛ حتی قبول اسلامدن اول کندی آره‌لرنده اك عادی طبقهٔ ناس منسوبلرندن بولنان کسانه اهتدالرندن صوکره اجنبی تجار مسلمه‌سی ایمش کبی معاملهٔ حسنه‌ده بولندیلر [١] .

اون آلتنجی قرنده یاشایان بر مسلمان مؤرخی ، اسلامیتك مالابار حوالیسنه صورت دخولی حقنده ویردیکی عنعنوی معلوماتده ایلك مبشرلری ، حضرت آدمك آیاق ایزینی کورمك ایچون سرندیب آطه‌سنه کیدن بر قافلهٔ زوار اولمق اوزره تعریف ایدر . یوللری اوزرنده بولنان (قرانغانور) نام محله واصل اولدقلری زمان ، محل مذکور راجه‌سی قافله اعضاسنی نزدینه جلب ایتدیرر . قافله‌نك رئیسی شیخ شرف بن مالك اسمنده بر ذات ایدی و رفاقتنده برادری مالك بن دینارایله حفیدی مالك بن حبیب بولنیوردی . بوذات ، فرصت ملاقاتدن بالاستفاده راجه‌یه دین اسلام و رسالت محمدیه حقنده ایضاحات ویرمشیدی . مذکور مؤرخك قولنجه « جناب حق بو حکمدارك قلبنه تبلیغات نبویه‌ده‌کی حقایقك دخولنی مراد بویوردی . ایمانه کلسی اوزرینه قلبی حضرت پیغمبر حقنده بر شوق محبتله طولدی وشیخ شرف بن مالکدن ، سرندیب زیارتندن عودتده تکرار نزدینه کلمرینی ایستدی . قافله عودت ایتدیکی زمان راجه ، مملکتك اداره‌سنی بعض نائب سلطنتلر اللرنده براقه‌رق حفیاً بر کمی‌یه بینمش وشیخ شرف و رفقاسیله برلکده عربستان ساحلنه کیچمش ایدی . بر مدت اوراده قالدقدن صوکره مملکتنه عودتله اوراده مسجدلر یاپدیرمق واسلامك نشرینه چالیشمق تصورنده بولندیغی صره‌ده خسته دوشدی . أولوم دوشکنده ایکن مالابار مملکتنه مصمم اولان سیاحت تبشیریه‌یی ترك ایتمه‌مرینی رفقاسنه اهتمامله وصیت ایلمش وبوبابده‌کی مساعی ده کندیلرینه یاردمی طوقونور دیه مملکتنده‌کی وکیللرینه توصیه نامه‌لر یازدیرمش وعین زمانده وفاتنك وقوعنده کیفیتك مملکتی خلقندن گیزلی طوتلمسنی

[١] زین‌الدین نام مسلمان مؤلفنك پورتکیزجه‌یه مترجم تحفة‌المجاهدین عنوانلی اثرندن .

تنبیه ایتمشیدی . بو مکتوبلرله مجهز بولندقلری حالده شرف بن مالك ایله رفیقلری (قرانغانور) جانبنه متوجهاً بادبانکشای سفر اولدیلر . وصوللرنده ، مملکت حکمدارینك توصیه نامه‌سی کندیلری حقنده بر استقبال تلطیفکارانه تأمین ایلدی . کندیلرینه ویریلن اراضی اوزرینه بر مسجد یاپدیردیلر . مالك بن دینار اوراده قالمغه قرار ویردی . مالك بن حبیب ایسه بر تبشیر جولانی اجراسی و مالابارك بعض طرفلرنده مسجدلر انشاسی مقصدیله اورادن قالقوب قاریسی و چوجقلری ایله برابر (کوئیلون) جهتنه کیتدی و اوراده بر مسجد بنا ایتدی . عائله‌سنی اوراده براقدقدن صوکره (میلی ماراوی) یه کیتدی واوراده‌ده بر جامع وجوده کتوردی . » راوئ اخبار آنفه ، حکایه‌سی تفصیلاتنه دوام صره‌سنده بو مسلمان مبشرینك یدی محلده داها مسجدلر یاپدیردقدن صوکره قرانغانوره دوندیکنی یازار . بالآخره بر کره داها اومحللری زیارت ویاپدیرمش اولدیغی جامعلرك هپسنده‌ده بر کره داها عبادتدن صوکره عودتنده « کافرلرله طولو اولان بر مملکتده دین اسلامی اظهار ایلدیکندن طولایی جناب قادرمطلقه حمدوثناده بولنمشدر . »

حادثاته مطابقت خصوصنده‌کی اوصافنه رغماً بو قصه‌نك تاریخی قیمتی بولندیغنه دائرهیچ بر برهان یوقدر . ذهاب عوام ، بوبابده مقید بولنان حادثاتی حضرت پیغمبرك بر حیات بولندیغی بر زمانه قدر نسبت ایدر . مؤرخ زین‌الدین ـ برشك معتدل ایله ـ بو حالك اوچنجی قرن هجریدن اول وقوع بولمامش اوله‌جقلری فکرنده بولنور ؛ فقط بوایکی تاریخدن برنجیسی‌کبی ایکنجیسنك صحتنه ـ ویاخود عربستان ساحلنده ظفر نام محلده برهندلی حکمداری تربه‌سی بولندیغی وبونك کتابه‌سنده « عبدالرحمن السامری ؛ هجرتك ۲۱۹ سنه‌سنده وفات ایتمشدر » کلمه‌لری مقید اولدیغی حقنده اورا خلقی آره‌سنده زبانزد اولان قصهٔ عوام ایله (میلی ماراوی) ده مالك بن دینار طرفندن تأسیس ایدیلن و ۱۱۲٤ تاریخلی بر کتابه‌یی حاوی بولنان مسجدحقنده‌کی روایتك موثوقیتنه ـ دائر براهین مقتضیه موجود دکلدر .

مع مافیه قصص عنعنویه‌نك ، عصرلردن بری مالابار سواحلنده اجرا ایدلمش

اولان نفوذ اهتدائیه‌ده‌کی صفت مسالمتکارانه‌یه شاهد اولدیغنده شبهه یوقدر . بو بابده‌کی فعالیته واسطه‌اولانلر اکثریتله عرب تاجرلری‌ایدیسه‌لرده ابن بطوطه ، عربستان ایله دیکر بعض مملکتلردن کیدن و فقهادن صایلان کیمسه‌لرکده اوخصوصده خدمتلری سبق ایتمش اولدیغنی ومالابار قصبه‌لرینه ایتدیکی سیاحتلر صره‌سنده بو علمادن بعضیلرینه تصادف ایلدیکنی یازار . عرب تجارتنك الك نفوذلی حامیلرندن بولنان قالیکات حاکمنك ـ تزیید قوت ایچون استناد ایلدیکی سفائنه ـ عرب کمیجیلری تدارك ایده‌بیلمك مقصدیله اهتدالری تشویق ایلدیکی ودائرهٔ حاکمیتنده بولنان بالقجی عائله‌لرندن هر برینك ارکك اعضاسی آره‌سنده بر نفرك مسلمان اوله‌رق یتشدیرلمسنه امر ایتدیکی مرویدر . طرف اسلامیانه کچن ماپیلالرك عددی اون آلتنجی قرن بدایتنده مالابار مملکتی خلقنك بشده بری اولمق اوزره تخمین ایدلمشیدی . بونلر ، اورا هندولرینك لساننده تکلم ایدرلردی ؛ آنجق اوزون صقاللری و عجیب‌الشکل سرپوشلری ایله آنلردن فرقلی کورینورلردی . اکر پورتکیزلر تام وقتنده واصل اولمامش بولنسه‌لردی بوسواحل خلقی تمامیله‌اسلامه کلمش اوله‌جقلردی ؛ زیرا ، اهتدا وقعه‌لری چوق تکرر ایدییور وکجرات ، دقکان کبی هندستانك دیکر اقسامیله عربستان وایران کبی مملکتلردن کلن مسلمان تاجرلرینك اجرا ایلدکلری نفوذ اهتدائیه پك قوتلی بولنیوردی . [۱] کذلك پورتکیزلر کلمه‌مش اولسه‌لردی سرندیب آطه‌سنك دخی برمسلمان دولتی حالنه کیرمش اوله‌جنی تخمین ایدیلور ؛ چونکه پورتکیز قوای مسلحه‌سنك‌هندستان دکزلرنده ظهورندن مقدم‌عرب تاجرلری‌بوآطه‌نك ـ وضعیتلری طانمش ـ امراسی کبی بر طور آلمشلردی . حتی عربلر ، ولادت نبویه‌دن نیجه عصرلر مقدم بیله بو آطه‌ده مؤسسات تجاریه وجوده کتورمشلردی . آطه‌نك هر قصبه‌سنده وهر لیماننده بولنورلر ، اوته‌ده برو‌ده یرلی قادینلرله ازدواج ایدرلر وسواحل بو‌یجه اسلامیتی توسیعه چالیشورلردی . [۲]

---

[۱] پورتکیز مؤلفی (باربوزا) نام کیمسه‌نك شرقده‌کی پورتکیز مستملکاتی حقنده ۱۵۱۶ سنه‌سنده یازدیغی اثردن .

[۲] تمه‌رسون ته‌نت نام انکلیز محررینك Ceylon عنوانلی سرندیبه دائر اثرندن .

قالیکات حاکمی مقرینه وقوعه کلن سیاحت تبشیریه‌سنده‌کی عدم موفقیتی ینه کندیسی قید ایدن مؤرخ عبدالرزاق مستثنا اولمق اوزره، پروپاغاندا مساعیسنه خادم اولانلر حقنده قیودات یوقدر. بومؤرخی اورایه ـ بالذات قالیکات حاکمی طرفندن مرسل بر ایلچینك طلبی اوزرینه ـ تیمورلنك احفادندن شاه روح بهادر کوندرمشدی. قالیکاتدن کلن ایلچی مسلمان دیننده ایدی و حکمداری نزدینه بر هیئت ارسالنك نه قدر خیرلی بر ایش اوله‌جغنی و «ادع الی سبیل ربك بالحکمة والموعظةالحسنة» امر قرآنیسی وجهله قالیکات حاکمنی اسلامه دعوتك مصیب بوله‌جغنی شاه روح بهادره آکلاتمش ایدی. بو وظیفه ایچون انتخاب ایدیلن عبدالرزاق سرکذشتلی بر سفردن صوکره قالیکاته اریشه بیلمشدی؛ فقط ـ اغلب احتمال ـ باردانه برصورتده قبول ایدلدی. اوراده آلتی آی قدر قالدقدن صوکره مقاصد اولیه‌سنی ترك ایله خراسانه طوغری عودته تشبث ایتدی واوچ سنه غیبوبتدن صوکره اورایه واصل اولدی. [۱]

جنوبی هندستانك دیکر برجماعت اسلامیه‌سی اولان (راواطان) لر کندی اهتدالرینی ـ زمانمزه قدر تربه‌لرینی حرمتله زیارت ایلیه کلدکلری ـ مبشرلرك موعظه‌لرینه عطف ایدرلر. بومبشرلرك الك مشهوری ۹۶۹ ایله ۱۰۳۹ (هجری ۳۵۹ ایله ٤۳۱) سنه‌لری آره‌سنده یاشامش اولان سید نذر شاهدر. بوذات عربستانده، ایرانده و شمالی هندستانده بر خیلی جولان اجراسندن صوکره (تریچینو پولی) ده تمکن ایتمش و عمرینك صوك سنه‌لرینی اجرای خیرات و عبادات ایله کچورمشدی. هندولردن پك چوق کیمسه‌لری اهتدایه سوق ایلدی. تریچینو پولی‌ده‌کی تربه‌سی بر محل طواف اولمش و مسلمانلر طرفندن مذکور شهره (نذر نکار) اسمی ویرلمشدر. دیکر بر مبشر نامدار اولان سید ابراهیم شاهدایسه تخمیناً اون ایکنجی قرن میلادی‌ده عالم حیاته آیاق آتمش ایدی. بونك تربه‌سی‌ده (اروادی) ده کائندر. بوذات، مجاهده‌جی برقهرمان اولدیغندن (پاندیان) دولتی حدودی داخلنه طوغری آچدیغی برسفرحربی‌یه قوماندا ایتمش و او مملکتی اون ایکی سنه اشغالدن صوکره قتل ایدلمشدی.

[۱] عبدالرزاقك (مطلع‌السعدین) عنوانلی کتابندن مأخوذ.

کندیسنك حسن اداره‌سی حقنده‌کی خاطره‌یه حرمةً اوغلنك حیاتنه طوقونلمامش وبالعکس آکا اراضی بخش ایدلمشدی که احفادی بو اراضی‌یه زمانمزه قدر متصرف قالمشدر . بوقبیل اعزّه‌نك صوکنجیسی ۱۵۳۲ ایله ۱۶۰۰ (هجری ۹۳۹ ایله ۱۰۰۹) سنه‌لری آره‌سنده یاشامش اولان شاه الحمید نام ذات ایدی . بونك محل ولادتی شمالی هندستانده کائن (مانیکپوز) قصبه‌سیدر . حیاتی ، جنوبی هندستانده بولنان مسلمان مقامات مبارکه‌سنی زیارتله وتبشیر جولانلری اجراسیله کچورمشدی . آخر ایامنه طوغری ناغور شهرنده ساکن اولمشدی . ولد معنوی اتخاذ ایلدیکی کیمسه‌نك احفادی حالا تربه‌سنك متولی و محافظی بولنمقده‌درلر [۱] .

جنوبی هندستانه منسوب دیکر برحزب مسلمین‌ده (دوده قولاس) لردر که اسملرینك دلالتندن آکلاشیله‌جغی اوزره بونلریکی پاموقلری آییقلامق وپاموقدن ابتدائی حالده بزلر طوقومق ایله اشتغال ایدرلر . بونلر ، اهتدالرینه خدمتی (پنوقوندا) ده‌کی تربه‌سنه حالا زیارت تکریمده بولنه‌کلدکلری بابا فخرالدینه عطف ایدرلر . دوران ایدن بر قصه‌یه کوره بو ذات اصلاً ایرانك سیستان طرفلرنده برحکمدار ایمش ؛ حق استخلافندن برادری لهنده استعفا ایلدکدن صوکره درویشلکه اورمش ؛ مکه ومدینه‌یی زیارتدن صوکره برکیجه رؤیاسنده حضرت پیغمبردن هندستانه کیتمك ایچون امر آلمش ؛ اورایه وارنجه ترچینو پولی‌ده اولیادن نذر شاهه مرید اولمش و آنك طرفندن ایکی یوز قدر فقیر مریدان ایله برلکده تبشیر دین سفرلری اجراسنه مأمور ایدلمش ؛ عاقبت پنوقونداده کائن برهندو معبدی قربنده تمکن ایلمش . محل مذکور راجه‌سی آنك موجودیتنی خوش کورمدیکندن کندی سرایی زاهبی ایله بو مسلمان ولیسندن هانکیسنك معبد مذکور رئیسلکنه مستحق درجه‌ده قوهٔ قدسه‌یه مالکیتنی وسائط شدیده ایله دنه‌مك ایستمش . اك صوك مراجعت ایدیلن واسطه شو وجهله ایمش : بو ایکی روحانی ذات ایچلری کیرجله مملو ایکی بویوك چووال ایچنه کیرمشلر ؛

---

[۱] قادرحسین نام هندلی محررك انکلیزجه اوله‌رق South Indian Mussulmans عنوانیله جنوبی هندستان مسلمانلری حقنده‌کی اثرندن .

چووالدك آغزلری صیقیجه باغلاندقدن صوكره ایكیسیده بر آنده بویوك بر حوض ایچنه آتیلمش. بعده، راجه سراینك راهبی دنیاده بركره داها موجودیتنی كوسترهمهمش. حال بوكه بابا فخرالدین شهرك خارجنده كائن برتپهده صاغ وسالم بولنمش. بویلهجه تبشیر ایتمك ایستدیكی مذهبده تفوق كرامت بولنهجغنی اثبات ایتمش. بونك اوزرینه راجه اسلامه كلور، جوارده‌كی اهالیدن برچوقلری‌ده بوكا امتثال ایدرلر ومعبد مذكور مسجده تحویل ایدیلور.

تاریخ اسلامیتك هندستان جنوبی‌یه عائد اولان صحایفی دائمی صورتده مسالمتكارانه اهتدالر وقوعنی قید ایتمز. معمافیه حیدر علی و تیپو سلطان دور حكومتلرنده هندولرك وسائرلرینك جبراً اسلامه كتورلمسی خصوصنده ارتكاب ایدیلن احواله معادل مثاللری‌ده احتوا ایتمز. شبهه‌دن بری بولندیغی اوزره طبقات عادیه‌یه منسوب هندولردن برچوقلرینك وسائط مصلحانه ایله اسلامه كتورلدیكی دائما كوریله كلمشدر. آتی‌ده ذكر ایدیلن ومادون طبقات آره‌سنده وقوعه‌كلن اهتدالر بوكا مثال تشكیل‌ایدرلر: (طیان) دینیلن وهندستانك ترقی‌یه خیلی استعدادلی برطائفه‌سی صاییلان جماعت، (موقووان) تسمیه ایدیلن بالقجی صنفی، (جرومان) اطلاق اولنان زراعت ایرغادلری وسائر حال‌اسارتده قالان صنوف ناس ـ هندو اصول اجتماعیه‌سنك خارج محافل ایتدیكی وضعیت مادونه‌نك محرومیتلرندن ـ اسلامه كلمكله قورتیلورلر. كذلك (نیار) كبی مادون صاییلمیان برطائفه ایله خرستیانلاشدیرلمش یرلیلر آره‌سنده دخی اهتدالر وقوعه كلور. مالابارده مسلمان اكثریتك رئیس روحانیسنك مقری بولنان (پونانی) قصبه‌سنده مهتدیلره یكی دینك اركان و احكامنی تعلیم ایتمك و تعلیم كورنلره معاونت مادیه‌ده بولنمق ایله مشغول بر جمعیت اسلامیه واردر. اون طقوزنجی قرنك ایلك اوچ سنه‌سی ظرفنده بو مؤسسهٔ خیریه‌یه قبول ایدیلن مهتدیلرك عددی ـ برحساب متوسطه كوره ـ یدی یوز اللی‌یه بالغ اولمشدی [١]. هندو مذهبندن كلن مهتدیلرك عددی اوقدر چوغالمشدی كه جنوبی هندستان

[١] اینه‌س نام انكلیز مأمورینك ١٩١١ سنه‌سی هندستان تحریر نفوسی حقنده‌كی راپورندن.

سواحل شرقیه و غربیه‌سی مسلمانلری فعالیتلرینی تمامیله مملکتك یرلی خلقنه حصره مائل اولمشلردر. بعض اصیل عائله‌لر افرادی مستثنا اولمق اوزره شیمدی آرتق مهتدیلری هیچده طمرلرنده یابانجی قانی بولنمیان اهالیٔ اصلیه‌یه منسوب کیمسه‌لر تمثیل ایتمکده‌درلر [۱] غرب ساحلی نواحیسنده هندولرك تخالف صنوف ماده‌سنده کوستردکلری مستبدانه عدم مساعدات بالخاصه مضیقدر . بو حاله بر مثال اوله‌رق ذکر ایده‌لم که (تراوانقور) ده مادون صنفه منسوب بر کیمسه براهمنلردن برینه یتمش درت آدیم مسافه‌دن داها یقین بر یره یاناشه‌ماز وبویولده بر تقربه میدان قالمامق ایچون اخطار مقامنده کچدیکی یرلردن بر صدا چیقارمغه مجبوردر . بوکا مشابه امثال متضاعفاً ذکر ایدیله بیلور . او حالده مادون طبقه‌لر آره‌سندن کلن و اهتدا سببیله بو مقوله مضیق و مزعج تذلیللردن قورتیلن کیمسه‌لر ایله مسلمان اهالینك تکثر ایلمسنه نچون متعجب اوللی ؟ فی‌الحقیقه غرب ساحلنده ساکن ماپیلالر هندولرك مادون طبقاتندن کلش اشخاص ایله « او درجه‌ده کسب تکثر ایلیورلرکه اورالرك صنوف منکوبه‌سنك برقاچ سنه‌یه قدر تمامیله اسلامه کلمری ممکندر . » [۲]

شیمدی هند دکزلرنده بولنان (لاقّادیو) و (مالدیو) آطه‌لرنده‌کی انتشار اسلامه نقل کلام ایده‌لم :

اسلامیتك بو آطه‌لره مالابار سواحلندن کیچوب کیتمش اولمسی محتملدر . بو آطه‌لرك سکنه‌سی الیوم تمامیله مسلمان بولنمقده‌در. اسلامیت، اورالره عرب وایرانی تاجرلر طرفلرندن ادخال ایدلمشدر . بو تاجرلرك برچوغی اورالرده یرلشمشلر ویرلی قادینلرله تأهل ایتمشلر وبویله‌جه فعلاً تبشیرات اجراسی ایچون کیدیله‌جك طریقی تسویه ایلمشلردر .

مالدیو آطه‌لری حکمدارلرندن ایلك اهتدا ایدن ذاتك اسمی سلطان احمد

---

[۱] قورتیس نام انکلیز مأمورینك ۱۸۷۱ سنه‌سی مادراس ایالتی تحریر نفوس راپورندن .

---

[۲] قوسین آره‌سنده‌کی تلاشلی ورقیبانه سوزلری مؤلف ۱۸۸۳ سنه‌سنده کلکته شهرنده انعقاد ایدن پروتستان میسیونه‌رلرکی قونغره‌سنك برراپورندن آلمشدر . مترجم

(شان اوراذه) در واهتداسنك تخميناً ۱۲۰۰ (۵۹۷ هـ) سنه‌سنده وقوعه كلديكي ذكر ايديلور ؛ فقط او تاريخدن اوچ يوز سنه قدر اول مسلمان تاجرلرينك دينلريني بورالره ادخال ايلمش اولدقلري دها محتملدر. بو بابده تفصيلات بولنمامقله برابر اهتدا ماده‌سنك تدريجي صورتده تحدث ايده‌كلديكي مظنوندر. [۱] ابن بطوطه ۱۳۴٤ (۷٤۵ هـ) سنه‌سي ايچنده مالديوده بولنديغني و احمد شان اوراذه‌نك حفيدي سلطان داودك وزراسندن برينك قيزيله تأهل ايلديكني اثرينك دوردنجي جلدنده يازار. مركز حكومت اولان (ماله) ده عن اصل ايرانك تبريز شهرينه منسوب شيخ يوسف شمس الدينك تربه‌سي كشف ايدلمشدر. بو ذاتك، مذكور آطه‌لرده الك موفقيتلي مبشرلردن بريسي اوله‌رق چاليشمش اولديغني روايت ايدرلر. تربه‌سي حالا نائل احترام عامه اولمقده وحسن حالده بولندير- لمقده‌در. ينه ماله‌ده شيخ شمس الدينك وطنداشلرندن اولوب كنديسني تحري ايچون كلمش و اوراده يرلشمش بولنان كيمسه‌لرك قبرلري دخي موجوددر. اسلاميتك مالديو قربنده بولنان لاقاديو آطه‌لرينه ادخالي عرب تاجرلرندن اولوب يرليلر آره‌سنده (منبه ماليقه) اسميله ياد ايديلن كيمسه‌نك (آندروث) نام محله‌ده‌كي قبري زواره كوستريلور و محل مذكورك قاضئ حاضري آنك يكرمي آلتي بطنلق احفادندن بولنمسني ادعا ايلمسنه نظراً اسلاميتك لاقاديو جزايرينه اون ايكنجي قرن ميلادي‌ده دخول ايتمش اولمسي محتملدر.

هندستانك دقكان خطه‌سي دخي مسلمان مبشرلري ايچون منتج موفقيت تبشير فعاليتلرينه صحنه اولمشدي. اولجه‌ده بيان ايدلديكي اوزره عرب تاجرلري ازمنهٔ قديمه‌دن بري غرب سواحلنده‌كي شهرلري زيارت ايدرلردي و آكلاشيلديغنه كوره عربلر اوتنجي قرن ميلادي‌ده كثرتله كلوب قونكان حواليسنده توطن ايلمشلر و وطن متخذلرينك يرلي قادينلريله ازدواجده بولنمشلر و كندي دين وقانونلرينه تبعاً برصورت مستقله‌ده ياشامشلردي. تاجرلر وقسمت قووالايجي محاربلرله برلكده مبشرلرده كلمشلر و بونلر اسلاميت اوغورنده يالكز فتوحات

---

[۱] (بهل) نام انكليز محررينك The Maldive Island عنوانيله مالديو آطه‌لري حقنده‌كي اثرندن.

روحانیه الده ایتمکه اوغراشمشلردی . بونلر کفاردن بولنان اهالیٔ مملکتی آنجق کوستردکلری حسن مثاللر وویردکلری موعظه‌لر ایله قازانمغه چالیشمشلردی؛ چونکه دقکانك اسکی خاندانلری اداره‌سی آلتنده اهتدای جبری وقوعنه دائر هیچ بر قیدده تصادف ایدلمز . بونلرك صورت حاکمیتلری اویله نظر دقته چارپه‌جق درجه‌ده مساعدات حریت پرورانه‌ایله‌ده اتصاف ایتمه‌مشدی .

مسلمان واعظ مبشرلرندن پیر حمدآیات اسمنده بر ذات میلادك ۱۳۰٤ (هجری ۷۰٤) سنه‌سی کبی قدیم برزمانده دقکان طرفلرینه کلمش و (بجاپور) لك جه‌ین دینلن مذهبی سالکلرینك و زراع صنفندن بولنان کیمسه‌لرك اجدادی بو ذات طرفندن اسلامه جلب اولنمشدی . ینه او قرنك ختامنه طوغری کل برکه قصبه‌سنك مشهور ولیسی سید محمد کیزودراز (پونا) حوالیسی هندولرندن بعضلرینی هدایته سوق ایتمش وآندن یکرمی سنه قدر بر مدت صوکره همت تبشیریه‌سی (بلغوم) ده دخی عین موفقیتله تتوج ایلشدی . اسلامك الك بیوك اولیاسندن بولنان بغدادلی عبدالقادر کیلانینك اقرباسندن بریسنك احفادی حالا (داهانو) ده ساکندرلر. اوذات ، اون بشنجی قرن اچنده هندستانه کیتمش وقونکان حوالیسنده بر چوق کیمسه‌لری اهتدا ایتدردکدن صوکره وفات ایتمش و داهانوده دفع اولنمشدی . (داهاروار) حوالیسنده‌کی طوقوجیلردن برچوغنك اجدادی بجاپور حاکمی ایکنجی عادل شاهه تدریسات دینیه‌ده بولنمش اولان هاشم پیر کجراتی طرفندن اسلامه سوق ایدلمشلردی . بو مسلمانلر، اولیادن عد اولنان او ذاتی حالا تکریمات مخصوصه ایله یاد ایتمکده‌درلر وآنك احفادینه رعایت کوستریورلر. شاه صادق سرمستی حسینی نامنده دیکر برولینك احفادی‌ده (ناسق) حوالیسنده بولنور . بو ذات مسلمان مبشرلرینك الك موفقیتلیلرندن صاییلور . مدینه‌دن قالقوب ۱۵٦۸ (هجری ۹۷٦) سنه‌سنده هندستانه کیتمش وغرب طرفلرینی خیلیجه طولاشدقدن صوکره ناسق شهرنده قرار قیلمش ایدی . آندن اللی سنه قدر مقدم ینه ناسق حوالیسنده بیوك موفقیاته مظهر اولمش مبشرلردن خواجه خونمیر حسینی نام ذات دخی برچوق جان قازانمشدی . بلغوم حوالیسنده چالیشمش اولان عرب مبشرلرندن سید محمد بن سید علی وسید عمرك غیرتلری دخی شایان ذکر کوریلور .

دیکر بر قوۀ تبشیریه دخی (مالتان) شهری اطرافنده تحشد ایتمشدی . بومحل ، عرب فتوحاتنك ایام اولیه‌سنده محمد بن قاسمك سیند حوالیسی اوزرینه حاکمیت اسلامیه وضع ایلدیکی صره‌ده $\frac{\text{۹۶ ﻫ}}{\text{۷۱۴ م}}$ حدود اسلامیه‌نك ایلری قره‌غوللرندن بری بولنیوردی . اوچ یوز سنه قدر دوام ایدن مذکور حاکمیت دورنده بالطبع فاتحلرك دیننه ترفع ایدن برچوق کیمسه‌لر بولنیوردی . سیند خطه‌سی امراسندن بر خیلی کیمسه‌لر خلیفه عمر ابن عبدالعزیزك دعوتی اوزرینه اسلامیتی قبول ایلدیلر . محمد بن قاسمه تسلیم اولان (ساوانداری) اهالیسی ـ مسلمانلره مسافرپرورلك کوسترمك و آنلره رهبرلر تدارك ایتمك شرطلریله ـ نائل صلح اولدیلر. او وقعه‌دن یوزسنه قدر صوکره‌کلن مؤرخ (البلاذری) اوخلقك اسلامیته معتقد بولندیغنی ذکر ایتمشدر . قاسمك تحریراتی دخی اهتدالر وقوعندن مکرراً بحث ایلر .

مذکور اهتدالرك اختیاری بولنمش اولدقلرینه شونکله‌ده حکم ایدیله‌بیلورکه عربلر ـ هجوملرینك ایلك شدتی کچدکدن صوکره ـ بتپرست تبعه‌لرینه قارشو پك مساعده‌کارانه برمسلك اتخاذ ایتمشلردی ؛ مثلا قصبه‌لری هجومله ضبط ایدیلن (براهمن آباد) اهالیسی ـ براهمنلره واسطۀ تعیش تأمین ایدن ـ معبدلرینك تعمیرنده سربست براقلمشلردی . اهالیدن هیچ بر فرد کندی مذهبنی تعقیبدن هیچ بر سببله آلیقونمامشدی . بلا مقاومت تسلیم اولان یرلره آمان ویریله‌رك خلق کندی مذهب وقانونلری وجهله حرکته مأذون ایدیلر .

طوقوزنجی قرنك قسم اخیرنده خلافتك دوچار اولدیغی مشکلات صره‌لرنده سیند خطه‌سی مرکز حاکمیت طرفندن اهماله اوغرامش ومتعدد اوفاق امارتلره انقسام ایتمشدی‌که بونلرك قوتلیجه‌لری مالتان ایله منصوره امیرلکلری ایدی . داها اوجه صارصلمغه باشلامش اولان مسلمان قوتنی بو افتراقلر بالطبع پك ضعیف دوشورمشدی . المعتصم دورنده (م ۸۳۳ ـ ۸٤۲ ﻫ ۲۱۸ ـ ۲۲۸) سندان نواحیسنده‌کی هندولر اعلان استقلال ایتمشلر وفقط مسجدلره تعرضده بولنمامشلر ومسلمانلری اجرای عبادتده ازعاج ایتمك ایسته‌مه‌مشلردی . مالتان مسلمانلری ایسه استقلال سیاسیلرینی محافظه ایلیه‌بیلمشلر ودوچار تعرض

اولدقلری تقدیرده ـ اوراده بولنان وهندولرجه بغایت تقدیس ایدیلن وزیارتنه هرطرفدن مجوسیلر کلن ـ برصنمی قیره‌جقلری تهدیدیله هندو پرنسلرینه تسلیم اولمقدن قورتلمشلردی . [۱] اسلامیت بوراده‌کی قوای مادیه‌سنك دور انقراضنده دخی موفقیات تبشیریه‌یه مظهر اولمشدر . مملکتی کاشمیر ، مالتان وکابل آره‌لرنده‌کی حوالی‌ده بولنان (عصیقان) قرالنك اهتداسنی مؤرخ البلاذری بروجه‌آتی نقل ایدر : « بومملکت خلقی طاپندقلری بربت ایچون معبد انشا ایتدیرمشلردی . مذکورقرال، معبدك پاپاسلرندن خسته دوشن اوغلنك قورتلمسی ایچون اوصنمك مواجهه‌سنده دعا اجراسنی طلب ایلدی . راهبلر آز برمدت مشاوره‌ایچون چکلدکدن صوکره عودت‌ایلدیلر ودیدیلرکه (دعا ایتدك ودعامز قبول ایدلدی .) لکن آره‌دن پك آز مدت مروردن صوکره کنج شهزاده وفات ایلدی . بونك اوزرینه قرال حدتله معبده هجوم ایتدی ، صنمی قیردی ، معبدی ییقدیردی وپاپاسلری قتل ایتدیردی . برمدت صوکره مقدما کندیسنه وحدانیت خدادن بحث ایتمش اولان مسلمان هیئت تجاریه‌سنی حضورینه جلب ایلدی واللهك برلکنه شهادت کتوره‌رك مسلمان اولدی . »

بوکا مماثل نفوذ تبشیر ـ تجارتلریله برلکده دینلرینی‌ده هندستانك مشرك بولنان بلده‌لرینه نقل ایدن ـ متعدد مسلمان تجارهیئتلری طرفندن اجرا ایدیلیوردی . اونجی واون ایکنجی قرنلرده یتیشن عرب جغرافیونی ساحلده وداخلده بولنان بومثللو شهرلردن برخیلیسنك اسامیسنی قید ایتمشلردر . اورالرده مسلمانلر مسجدلر انشا ایتدیرمشلر ، یرلی پرنسلرك حمایه‌سی سایه‌سنده امین یاشامشلر وحتی او پرنسلردن کندی شریعتلرینه تابع بولنمق امتیازینی بیله آلمشلردی . [۲] مسلمان تاجرلری سیند ایله هندستانك آکا مجاور اولان حوالیسی وممالك خارجیه آره‌سنده‌کی معاملاتك واسطه‌لری ایدیلر . بونلر چینك وسرندیب آطه‌سنك محصولاتنی سیند سواحلنه جلب ایدرلر واورادن مالتان طریقیله ترکستانه وخراسانه نقل ایلرلردی .

---

[۱] اصطخرینك کتاب المسالك والممالك نام اثرینك هولاندالی مستشرق ده‌هویه طرفندن ایدیلان لاتینجه ترجمه‌سندن .

[۲] ادریسینك (ژوبه‌ر) نام ذات طرفندن فرانسزجه‌یه مترجم جغرافیاسندن

مشرك مملكتلرينك شهرلرينه داغلمش اولان بوتاجرلر باشقه يرلره كيدن تجار مسلمه طرفندن كوستريلن غيرت تبشيريه يه مماثل برهمت ابراز ايتمه مش اولسه لردى موجب تعجب بولنوردى . سيند خطه سنده ۱۳۵۱ دن ۱۵۲۱ سنه سنه قدر (سمما) لرك اهتداسنك بوكبى جماعات تجاريه طرفندن اجرا ايديلن نفوذدن ايلرى كلش اولديغى محتملدر . ديكر طرفدن دخى بوخانداندن نااندا ن بانيه دورى « صلح وامنيت زمانى بولنمسندن وبو حكمدارك محاربه يه كيتمك ايچون هيچ بروقت آته بينمكه مجبور قالمامسندن وهيچ بردشمنك كنديسنه قارشو ميدان جداله آتلامسندن » طولايى بالخاصه ياد ايديلور . ۱] اودور عين زمانده «عدالتى واسلامده كوريلن تزايد عدد » جهتلريله وصف ايديلور . بوتزايد عدد آنجق ساكنانه وقوعه كلن اصول تبشير ايله وجوده كتورلمشدى . بومبشرلرك الك معروفى عبدالقادر كيلانى احفادندن سيد يوسف ايدى كه بركيجه رؤياسنده بغدادن چيقمق وهندستانه كيدرك خلقى دين اسلامه سوق ايتمكله ملهم اولمشدى. بوذات ۱٤۲۲ (ه ۸۲٦) تاريخنده سينده واصل واون سنه قدر اوغراشه رق (لوهانا) طبقه سندن يدى يوز عائله يى اسلامه كتورمكه موفق اولدى . بوعائله لر ، ايچلرندن سانداراج وهانسراج اسمنده ايكى كشينك اثر اهتداسنى تعقيب ايتمشلردى. بوايكى كيمسه مسلمان اعتزه سندن برذاتك ابراز ايلديكى كرامتى كوره رك اسلامه كلش وبريسى آدمجى ديكرى تاج محمد اسمنى آلمشدى . مذكور طائفهٔ مهتديه آدمجينك حفيدينك رياستى آلتنده ، كووچ حواليسنه هجرت ايتمشلر وكووچ لوهانالرى آره سنده اهتدا ايدن كيمسه لرله عددلرينى آرتيرمشلردى .

سيند خطه سى اسماعيليه مذهبنك ميسيونه رى بولنان پير صدرالدينك فعاليتنه ده صحنه اولمشدى . صدرالدين ۱٤۳۰ سنه سنده ـ هندستانده خوجه دينيلن ـ اسماعيليه طائفه سنك رئيسى بولنيوردى . بو طريقت اصحابنك كوستره كلديكى « اويصاللق » مسلكى موجبنجه صدرالدين برهندو اسمى طاقيندى وهندولردن كندى طريقتنه صوقمق ايستديكى كيمسه لرك اعتقادات مذهبيهٔ اصليه لرى خصوصنده بعض مساعداتده بولندى وآنلر آره سنده (داساوادار) عنوانلى بركتاب نشر

[۱] اليوت نام مؤلفك اولجه عنوانى ويريلن هندستان تاريخندن .

ایتدی‌که بو کتابده حضرت علی اوچنجی (آواتار) اولمق ویا (ویسنو) لك تناسخی بولنمق اوزره کوسترلدی . بواثر ، داها بدایتده هندستانده‌کی اسماعیلیه‌لر طرفندن کتاب مقدس اوله‌رق قبول ایدلمکله حالت نزعده بولنان برکیمسه‌نك یاتاغی یاننده وبرچوق آیین مراسمنده اوقوتدیریلوردی . بونده ویسنو تناسخندن طوقوزینك ممکن مرتبه حقیقی بولندیغی وفقط حقیقت کامله بولنمقدن بعید اولدیغی دعواسی ایلری سوریلور . بوکتاب غیر کامل (وه‌یسناو) اصولنی اسماعیلیه احکام مذهبیه‌سنك رکن اساسیسی ایله یعنی علینك تناسخی ووصولنك تبلیغی ایله اکمال ایتمك ایستر . صدرالدین (براهما) یی محمد و (ویسنو) یی علی یاپمق ایستمشدر . پیر صدرالدین کووچ طرفلرنده‌ده موعظه‌لر ویرمش ایدی . طریقتنك احکامی بورالردن کجرات حوالیسنه واورادن بومبای شهرینه حلول ایتدی . الحالة هذه بو (خوجه) ویا اسماعیلیه جماعتی افرادی غربی هندستانك تجارت مرکزی اولان شهرلرنده وبحر محیط هندی سواحلنده بولنورلر .

مع‌مافیه پیر صدرالدین هندستانه کیدن اسماعیلیه میسیونه‌رلرینك برنجیسی دکلدی . یمندن ۱۰۶۷ سنهٔ میلادیه‌سنده کوندرلمش اولان عبدالله نام اسماعیلیه میسیونه‌ری هندستانده داها اول ایشه باشلامش ایدی . بو عبدالله پك عالم بر آدم اولمق اوزره ذکر ایدیلور . برچوق کرامتلر کوسترمش و بویله‌جه کندی مذهبنك حق بولندیغنه دائر هندولردن بعض اشخاصه قناعت ویرمش ایدی . دیکر براسماعیلیه میسیونه‌ری‌ده بومذهبك موقع رصینی وشیخ‌الشیوخنك مرکزی اولان العموتدن کوندرلمشدی . اسمی نورالدین ایکن هندولرجه کسب تعارف مقصدیله (نورستاغر) نامنی آلمشدی . بونك کجراته وصولی هندو مذهبنده بولنان قرال (سیدها راج) دورینه (۱۰۹٤ – ۱۱٤۳)ه تصادف ایلدی . برهندو اسمی اتخاذیله برابر مسلمانلره‌ده اسم حقیقیسنك سید سعادت اولدیغنی سویلردی . بونك (قانبیس) ، (خارواس) و (قوریس) کبی طبقات مادونه‌دن بولنان کجراتیلر آره‌سنده خیلی سالك قازاندیغنی روایت ایدرلر.

نورالدین ویا نور ستاغر اسماعیلیه مبشری صفتیله سالکلری طرفندن مظهر

تکریم اولدیغی کبی عبدالله دخی بعض کیمسه‌لر طرفندن بورا (بهرا) مذهبنك مؤسسی اولمق اوزره قبول ایدلمشدی . بورالر اصلاً هندو اولوب بر نوع شیعی طریقتنه سالك اولمشلر واکثریتله بومبای ایالتنك مراکز تجاریه‌سنده ساکن بولنمشلردر . لکن اقوال آخره کوره بونلر کندیلرینك برنجی مبشری اولمق شرفنی ملا علی‌یه عطف ایدرلر . ملا علینك تعقیب ایتمش اولدیغی میسیونه‌رلك حقنده شیعه مذهبندن برمؤرخ بیانات آتیه‌ده بولنمشدر : «اوزمانلرده کجرات خلقی مجوسی بولندیغندن وبرچوقلری اختیار بر آدمی رئیس دینی طانیه‌رق آنك تبلیغاتی وجهله کوزی کورینه حرکت ایلدکارندن ملا علی بو اختیار نزدینه کیدوب کندیسنه مرید یازلمغی بر تدبیر مصیب بولمشدی . بو وسیله‌دن بالاستفاده دلائل مقنعه‌سنی آنك مواجهه‌سنده شرح ایدرك دینه کتورلمسی تصورنده بولنیوروآنك واسطه‌سیله سالکلرینی ده جلب ایتمك ایستیوردی . بناءً علیه اختیار هندونك معیتنده برقاچ سنه قالدی ، مملکت اهالیسنك لسانی اوکرندی وآنلر آره‌سنده موجود علومه کسب وقوف ایلدی . قدمه اسلامیتك دین حق بولندیغی دلائلنی اختیار ذاتك منور فکرینه طوغری سوردی وآنی ایمانه کلمکه اقناع ایتدی . فی الحقیقه اختیارك سالکلرندن بعضلری بو مذهبده دخی آنك کوستردیکی مثالی تعقیب ایتدیلر . مملکت حکمدارینك باش وکیلی تبدیل دیانت ایلدیکی شایع اولان اختیارك نزدینه کیتدی وآکا تبعیت ایتدی . کرك باش وکیل کرك اختیار ایله سالکلری تبدیل دیانت ماده‌سنی خیلی زمان کیزلی طوتدیلر وزیرا عدم احتیاط ایله کیفیتك قراله معلوم اوله بیله‌جکندن قورقدیلر . معمافیه قرال باش وکیلنك تبدیل مذهب ایلدیکنی برمدت صوکره خبر آلدی واو بابده تحقیقاته کیریشدی . قرال ، برکون هیچ کیمسه‌یه خبر ویرمکسزین باش وکیلنك اوینه کیتدی وآنی برای عبادت اتکا حالنده کوره‌رك حیرته دوشدی . وکیل ایسه حکمدارینك مقصد زیارتنی وکوستردیکی علائم ناخشنودینك رکوع وسجود کبی اشکال عباداتی طولاییسیله حصوله کلن اشتباه ایله متهیج اولدیغنی آکلادی . جناب حقك لطف قدسیسی اومقامه پك مناسب دوشدیکندن وکیل درحال « اوطه‌نك اوبر کوشه‌سندن باش کوسترن بریلانی

ترصد ایچون او حرکات عضویه‌ده بولندیغنی » سویلدی . قرال اوطه‌نك ارائه ایدیلن کوشه‌سنه طوغری یورویجه ینه لطف ربانی ایله اوراده حقیقی بر یلان کوردی و وکیلنك معذرتنی قبولدن بر مدت صوکره کندیسی‌ده آنك دینه کیردی ؛ شو قدر که اسباب دولتدن طولایی تبدیل مذهب ایلدیکنی خفی طوتدی. لکن اجلی تقرب ایتدیکی زمان جسدینك هندو عادتی وجهله احراق ایدلمیوب دفن اولنمسنی وصیت ایلدی . آنك وفاتی متعاقب دهلی‌ده حکمفرما اولان فیروز شاهك الك زیاده اعتماد کوستردیکی اشرافدن سلطان ظفر کجرات مملکتنی ضبط ایتمشدی . معیتنده کیدن سنی‌المذهب بعض اصیلزادکان اورا خلقنك اهل سنته التحاقلری ایچون امر اصدارینی توصیه ایلدیلر . بو جهتله (بورا) لرك بعضیسی سنی اولدی وباقیسی مذهب متخذلرنده ثبات ایلدی . [۱]

کووچ وکجرات جهتلرنده ساکن برطاقم مسلمان حزبلری‌دخی اهتدالرینی ــ اون بشنجی قرنك نصف اخیرنده تبشیر دینی‌ایله مشغول بولنمش‌اولان (پیرانا)لی امام شاهك ــ همتنه عطف ایدرلر . بر بری آرقه‌سنه ایکی زراعت موسمی دوام ایدن قوراقلق اوزرینه امام شــاهك یاغمور دعاسنه چیقمسی و دعاسی برکاتیله رحمت دوشمسی برچوق هندولری اهتدایه ســوق ایتدی دیه روایت ایلرلر . باشــقه بر زمانده دخی (بنارس) شهری زیارتکاهنه کیدن هندو حجاجنك (پیرانا) یه اوغرادقلری صره‌ده امام شاه کندولرینه رهبرلك ایتمك تکلیفنده بولنور ، هندولرده‌تکلیفنی قبول‌ایدرلر و کندیلرینی درعقب بنارس بلدهٔ‌محترمه‌سنده بوله‌رق غانج نهرنده تغسل مذهبی‌یی اجرا ونذرلرینی ادا ایلرلر ؛ حاصلی هندو حجی معتاد وجهله ایفا ایدیلور . بردن‌بره کندیلرینه کلوبده حالا پیرانا شهرنده بولندقلرینی آکلاینجه کرامتنه حیران قالدقلری امام شــاهك تابع اولدیغی دینه ایمان ایدرلر . [۱] اولیادن اولان بو ذات ۱۵۱۲ (ھ ۹۱۸) سنه‌سنده وفات ایتمشدر . پیراناده‌کی تربه‌سنی مسلمانلر کبی هندولر دخی تبرکاً زیارت ایدرلر .

---

[۱] لوندره‌نك هندســتان نظارتی کتبخانه‌سنده ال یازیسی ایله محفوظ و نورالله ششتری طرفندن محرر (مجالس‌المؤمنین) نام کتابدن .

[۱] احمد آباد قربنده بولنان پیرانا ایله بنارس آره‌سنده‌کی مسافه‌نك بعد عظیمی بوراده تعیینه حاجت یوقدر .

كووچ مسلمانلرندن اولوب نسلاً هندو بولنان برچوق كيمسه‌لر داول شاه پيری رهبر روحانيلری ، صفتيله تقديس ايدرلر . بو ذاتك حقيقی اسمی ملك عبداللطيفدر . گجراتك مسلمان خاندانك الك معروف حكمداری بولنان محمود بيغاره‌نك (م ۱٤٥۹ ـ ۱٥۱۱ ه ۸٦٤ ـ ۹۱۸) اعيان حكومتندن برينك اوغلی ايدی . لسان عامه‌ده زبانزد اولان حكاياته گوره هندولرك اهتدالری محمود بيغاره دورنده باشلامشدر .

اكر اهتدالرك عددينه گوره محاكمه يوروتمك لازم كلورسه هندستانده‌كی مسلمان مبشرلرينك الك زياده موفقيته نائل اولمش بولندقلری جهتك بنغال خطه‌سی اولديغی محقق صورتده ذكر ايديله‌بيلور . بنغالده اون ايكنجی قرن ميلادينك صوكلرنده ايلك دفعه اولمق اوزره بر مسلمان حاكميتی تأسيس ايدن محمد بختيارخيلجی نام ذات بنغال و چارحواليسنی فتح ايتدكدن صوكره بنغالك (غور) شهرينی مركز حكومت يابمشيدی . حاكميت اسلاميه‌نك اوزون مدت دوامنك انتشار اسلامه ياردم ايتمسی طبيعی ايدی . واقعا هندو حاكميتی تكرار تاسس ايتمش و كنديسنی مسلمان تبعه‌يه بيله سوديرمش اولان راجه (قانس) ك ادارهٔ حريتكارانه‌سی آلتنده اون سنه قدر دوام ايلمش ايدی ؛ فقط اوغلی (جاتمال) هندولكی ترك ايله اهتدا ايلدی . پدرينك ۱٤۱٤ ده وقوعه كلن وفاتی اوزرينه دولتك امرا وضباطنی براجتماعه دعوتله آنلرك حضورنده مسلمانلغنی اعلان ايتدی و شايد امرا ، رؤسا ومعتبران مملكت كنديسنك تختده بولنمسنی ايستميورلرسه مقامنی برادرينه براقمغه مهيا اولديغنی سويلدی . حاضر بالمجلس بولنانلرده هانكی دينه انتساب ايدرسه ايتسون حكمدارلغنی قبول ايليه‌جكلرينی كنديسنه بيلديرديلر . بونك اوزرينه راجه‌نك هندولغی رد ايله اسلاميته كيرمسی مراسمنه شاهد اولمق اوزره برچوق مسلمان علماسی دعوت ايدلدی . راجه آرتق جلال‌الدين محمد شاه اسمنی اتخاذ ايلدی . بونك دورنده پك چوق اهتدالر وقوعه كلديكی روايت ايديليور . معمافيه بو اهتدالردن بعضيسی جبر وقوعنه اسناد ايديلور ؛ زيرا آنك دوری ، بنغالده بش يوزاللی‌سنه قدر دوام ايتمش اولوب حاكميت اسلاميه تاريخنده هندولر حقنده روا كوريلن تعديات

ایله تفرد ایتمش بولنمقله مقیددر . [۱]

مع مافیه باشقه دورلرده دخی ادارهٔ اسلامیه‌نك تضییقی ایله اهتدالر وقوعه کتورلمش اولدیغی‌ده ادعا ایدرلر . اصلاً هندو ایکن اسلامه کلن (خاراغپور) راجه‌لری ایمپراطور اکبرك قوماندانلرندن بری طرفندن مغلوب ایدلملرندن طولایی عائله‌لری املاکنه تصرفدن آلیقونمشلر وآنجق اسلامه کلملری شرطیله مذکور املاك کندیلرینه اعاده ایدلمش‌ایدی . جیتاغونغ شهرنده‌کی اشرف علی خان عائله‌سنك هندو بولنان جدینه تضییق واجبار ایله صغیر اتی قوقلاتدیرلمش وبوحال ایسه آنك منسوب اولدیغی هندو طبقه‌سندن طردینی ایجاب ایتمشیدی. اوده دوشمش اولدیغی وضعیت ذلیلهٔ مطروده‌دن قورتلق ایچون اسلامه کلمکده مضطر قالمشیدی . بوکا مماثل داها بر چوق وقعه‌لر التقاط و درمیان ایدیله‌بیلور . [۲]

براهمن مهتدیلرندن برینك اوغلی اولوب اون سکزنجی قرن ابتدالرنده ایمپراطور اورنك زیب طرفندن بنغال والیلکنه تعیین ایدلمش‌اولان مرشدقولی خان ، دولت مأموریتنده بولنان ویا صاحب املاك اشرافدن اولان برکیمسه‌نڭ شاید وقتی حلول ایدنجه ویرکوسنی ویرمز و بونك بر وجهله تضمیننده بولنمازسه کندیسنی وقاریسی‌ایله چوجقلرینی اهتدایه مجبورایتلك حقنده وضع‌اولنان قانونی تطبیق ایتدیرمشدی . بوندن ماعدا منسوب اولدیغی مذهب احکامنه وجهاً من الوجوه مغایر برحرکتی ظهورایدرك طبقه‌سندن طرد واخراج ایدیلن‌هندولرك تکرار طبقه‌لرینه دخول ایده‌بیلملری حکومت اسلامیه‌نك امریله ممکن اوله‌بیله‌جکی حقنده‌ده بر قانون وضع ایدلمشدی . بویله‌جه حکومت ـ مداخله‌دن استنکاف ایلدیکی تقدیرده ـ مطرودك هندو اصول اجتماعیه‌سنده‌کی وضعیت سابقه‌سنی تکرار قازانمسی ایچون باشقه هیچ بر واسطه قالمیوردی . اویله بر وضعیته دوشن هندو ایسه مسلمان اولمقدن باشقه برامکان خلاص بوله‌مازدی.

---

[۱] وایز نام‌انکلیزمحررینك Muhammedans of Eastern Bengal عنوانیله شرقی بنغال مسلمانلرینه دائر کتابندن .

[۲] هندستانك ۱۹۰۱ سنه‌سنده‌کی تحریر نفوس راپورندن .

بنغال حواليسنده بعض سر كذشتجو افغان مهاجرينى يرلشمشدى. بونلرك ترويج اهتدا خصوصنده برخيلى يارارلقلر كوسترمش اولدقلرى آكلاشيليور. بو افغانليلر تزوج ايلدكلرى هندو قادينلردن متولد چوجقلره علاوةً قحط زمانلرنده محتاج دوشن هندو عائله‌لرندن آج وچپلاق بولدقلرى صبيانى صاتون آلورلر ومسلمان اركانى اوزره تربيه ايدرلردى. [۱] مع هذا بنغال مسلمانلرينك اك كثرتلى كوروندكلرى يرلر اسكى حكومات اسلاميه مركز بولنمش اولان حوالى داخلنده كائن دكلدرلر؛ بالعكس بو مسلمانلر كثرتله حوالىٔ قراده، غربدن كلسى ملحوظ اولان مهاجرلردن هيچ ده نشانه بولنميان نواحيده وهندولرك طبقات مادونه‌سى ايله منسوب بولندقلرى يوكسك طبقاتدن مستخرج و مطرود بولنانلرك ياشادقلرى محللرده ساكندرلر. بو مادون طبقات هندولريله افراد اسلاميه آره‌سنده كوريلن مشابهت اجسام واطوار شبهه‌سز اصليتلرنده‌كى وحدته دلالت ايدر. وقتيله هندستانك شمال غربيسنده بودا مذهبى قوتى ايله مظفرانه اوغراشدقدن صوكره برده ـ تازه حيات و متزايد برشوق ايله مملو ـ براهمن قوتلريله تصادم ايتمش اولان قواىٔ اسلاميه بنغال جهتنده اوكبى مانعه‌لره تصادف ايلمه‌مش ايدى. دين اسلام دخى بوجهتده‌كى راه ترقيسنده حائل تشكيل ايده‌بيله‌جك بر اصول مذهبى بولمامش ايدى. شمال غربى‌ده ـ تعديات واقعه‌يه رغماً ـ هندولرك كوسترمش اولدقلرى حركات مقاومتكارانه‌ده هندو مذهبنك نفوذى برقوۀ الهاميه تشكيل ايتمش وسالكلرى اوزرنده‌كى حكمنى آنلرك ساعات ادبار ومذلتلرنده بيله محافظه ايليه‌بيلمش ايدى. لكن بنغال جهتنده ارضك يرليسى ايله هندولغك اك كيريده بولنان طبقات ناسى مسلمان مبشرلرينى ـ قوللرينى آچه‌رق ـ استقبال ايلشلردى. «اسلاميت بوفقير انسانلره ـ يعنى بالقجى، كميجى، صياد و آشاغى درجه‌ده زراع كبى كيمسه‌لره ـ جهت علويدن منزل بروحى كبى كوروندى. بونلر ايچون اسلاميت، برعرق حاكمك دينى ايدى؛ آنك ميسيونه‌رلرى ايسه ـ وحدانيت الٓهيه ومساوات انسانيه‌يى مواجهه‌ده بولنديران ـ

---

[۱] چارلس ايستيوه‌رت نام انكليز محررينك History of Bengal عنوانلى بنغال تاريخندن.

بر کتاب مقدسی ـ تذلیل ایدلمش ومهمل براقلمش برخلقه ـ ایصال ایدن شوقلی وغیرتلی کیمسه‌لردی . اسلامیتك مبدأ عقیده‌سی بیله کندیسندن رجوعی محال قیلار و مهتدی ایله احفادینی ابدی مؤمنلر حالنه قویار . بو وجهله اسلامیت هندستانك فیضلی طوپراقلرندن اك زنکین اولانلرك اوستنده یرلشدی ؛ اویله حوالی طوپراغی که اك سریع و اك صیق صورتده نفوسی آرتان بر خلقی رفاه ایله اعاشه‌یه قابلیتلیدر. بعض جبری اهتدالرك وقوعی‌ده مقیددر ؛ فقط اسلامیت ، آشاغی بنغاله‌کی موفقیت دائمه‌سی ایچون قوهٔ اجباریه‌یه محتاج قالمامشیدی . طوغریدن طوغری‌یه ناسك مواجهه‌سنه کلدی و مهتدیلرینك جماعت کبراسی فقرای ناسدن طوپلادی . الوهیت حقنده داها عالی بر ذهاب و اخوت بشریه خصوصنده داها نجیب بر فکر کتوردی . بنغال خطه‌سنك قارنجه کبی کثرتلی اولان وعصرلردن بری هیئت اجتماعیه‌سنك اك کیریده‌کی صفنده محقر بروضعیتده قالان طائفهٔ مادونه‌سنه یکی برمؤسسهٔ اجتماعیه‌یه دخول حریتی بخش ایلدی » [۱]

میسیونه‌رلك تشبثاتنك بنغالده معین برصورتده موجودیتی اشخاص منفرده‌نك دینلری اوغورنده‌کی غیرتلرینه دائر اولان بعض قصه وحکایه‌لر ایله‌ده اشهاد ایدلمشدر . شیخ جلال‌الدین تبریزی بواشخاص منفرده‌نك اك قدیملرندن بریدر . کندیسی ، اولیای کرامدن شهاب‌الدین سهروردینك تلامیذندن ایدی . اجرای تبشیر ضمننده اجرا ایدیلن سیاحتلری صره‌سنده بنغال حوالیسنی زیارت ایلمش ایدی . شیخ جلال‌الدین تبریزی ۱۲۴٤ (۶٤۲هـ) سنه‌سنده وفات ایتدی. قبرینك موقعی صحتی وجهله بیلنه‌مدیکندن آنك تکریم نامی ایچون بنغالده قیمتلی اوقافی شامل برتربه انشا ایتدیرلدی . بوذاته برچوق کرامتلر عطف ایدیلور . برکون کندیسنه تصادف ایدن برهندو سودجیسنی برباقیشده اهتدایه سوق ایتمشدر .

بنغالده اون طوقوزنجی قرن ظرفنده اسلامیتك شایان دقت بر تیقظی کورلمشدر . وهابیلك نفوذیله میدانه کلمش اولان بعض طریقتلر بنغالك کافهٔ

[۱] قوسین ایچنده‌کی محاکمات سیرویلیام هانته نام انکلیز مؤلفنك The Religions Of India عنوانلی هندستانده‌کی مذاهب حقنده‌کی اثرندن مأخوذ .

ملحقاتنه مبشرلر كوندرمشلر ، هندولقدن توارث ايديلن اعتقادات باطله‌نك بقيه‌سنى بين‌المسلمين تطهيرده‌ده چاليشمشلر ، غيرت دينيه‌يى تزييده وغير مسلملر آره‌سنده دينلرينك توسع نفوذينه همت ايلمشلردر .

هندستانك - بالاده مذكور اقسام ممالكدن خارج قالان جهتلرنده - چاليشمش اولان مسلمان مرشدلرى حقنده سرد ايديله‌جك بعض بيانات داها واردر :

بو مبشرلرك الك قديملرندن برى‌ده بخارا سيدلرينك مشهورلرندن بولنان شيخ اسماعيلدر . بوذات علوم دينيه وماديه‌ده ممتازالامثال ايدى . اسلاميتى برنجى دفعه اوله‌رق لاهور شهرنده تبليغه چاليشان كيمسه‌نك بو شيخ اسماعيل اولديغى مرويدر . او شهره ، ۱۰۰۵ (۳۹٦هـ) تاريخنده واصل اولمشدى . موعظه‌لرى كليتلى جماعتلر طرفندن ديكلنيور واهتدا ايتديريكى كيمسه‌لرك عددى كوندن كونه آرتيور ايدى . روايت ايدلديكنه كوره كنديسيله شخصاً تماسده بولنان غيرمؤمنلردن هيچ بريسى دين اسلامه ايمان ايتمكسزين يانندن آيرلمامشدر . [۱]

پنجاب الكاسنك غرب جهتى‌او‌والرى سكنه‌سنك اهتداسى ، مالتان شهرينه منسوب بهاء‌الحق و (پاكپاتان) دن كلن بابا فريدالدين نام ذاتلرك موعظه‌لريله حصول بولمشدى . بهاء‌الحق اون اوچنجى قرن نهايتلرنده ياشامشدر . اون دوردنجى قرن مباديسنده كلن فريدالدينك ترجمهٔ حالنى يازان ذات ، آنك موعظه‌لرى تأثيراتيله اهتدا ايتمش اولان اون آلتى مختلف عشيرتك ليسته‌سنى درج ايلر وفقط افعال تبشيريه‌سى حقنده تفصيلات ويرمز . [۲]

هندستانك الك مشهور اعزه‌سندن بولنان و (راجپوتانا) مملكتنده اسلاميته كشافلق ايتمش اولان خواجه معين‌الدين جيشتى ۱۲۳٤ (٦۳۲هـ) سنه‌سنده عجميرده وفات ايتمشدر . بوذات ايرانك شرقنده بولنان ساجستان قصبه‌سى اهاليسندن ايدى . براى حج مدينه‌يه متوجهاً كيتديكى صره‌ده هندستانك غيرمسلملرينه تبليغ اسلاميت ايچون مظهر دعوت اولمشدى . رؤياسنده كنديسنى حضور پيغمبرى‌ده بولمش وشو خطابى استماع ايلمشدى : « هند مملكتى جناب حق

[۱] غلام سرور نام هندلى محررك لاهورده مطبوع حزينة‌الاصفياء نام كتابندن .
[۲] هندلى اصغر على نام مؤلفك لاهورده مطبوع جواهر فريدى عنوانلى كتابندن .

طرفندن سکاده برودیعه‌در ؛ سن اورایه کیت وعجمیرده تمکن ایت ؛ اللهك عنایتیله وسنك وسکا پیرو اولانلرك دیندارانه غیرتلریله دین اسلام اوطوپراقده انتشار ایده‌جکدر . » معین‌الدین جیشتی بودعوته درحال مطاوعتده بولندی . اوزمان هندو حاکمیتی آلتنده بولنان عجمیرك اطرافنده‌کی حوالی کاملاً بتپرستلرله مسکون بولنیوردی . اوراده ایلك هدایته سوق ایتدیکی کیمسه‌لر آره‌سنده بالذات راجه‌یه معلم دینی بولانان بر (یوغی) بیله موجوددی . مواعظ تبشیریه‌سی ایله صف کفردن صدر هدایته کلمش کیمسه‌لردن مرکب برحزب مریدان ایله کندیسنی تدریجاً احاطه ایتدی . برمعلم روحانی صفتیله صیتی ، هر طرفه یاییلدی وبوسببله عجمیره منجذب اولان برچوق هندولره اسلامی قبول ایتدیردی . عجمیره کیدرکن دهلی شهرینه اوغرادیغی صره‌ده اورا مجوسلرندن یدی یوز کشی‌یی اهتدایه سوق ایتدیکی مرویدر .

هند مسلمان عالمی تاریخنجه بغایت اهمیتی حائز اولان برشی‌ده ١١٩٩ (٥٩٦ ﻫ) سنه‌سنده بخاراده تولد ایتدیکی روایت ایدیلن سید جلال‌الدینك هندستانه وصولیدر . بو ذات ١٢٤٤ (٦٤٠ ﻫ) سنه‌سنده الیوم (بهاوه‌لپور) حدودی داخلنده بولنان (عج) قصبه‌سنده تمکن ایتمشدی . جوار خلقندن متعدد اشخاصی اسلامه سوقه باشلادی . وصولندن قرق یدی سنه صوکره وقوعه کلن وفاتی زماننده شیمدی‌یه قدر تربه‌سنه محافظ اولانلر ـ کندیسی کبی احترام ناسه مظهر اولان ـ احفادیدر . بونلرك بولندقلری محل پك واسع برنفوذ دینینك منبعی حالنه کلمشدر . اوغلنك اوغلی اولوب مخدوم جهانیان دیه کسب تعارف ایلین احمد کبیره ، پنجاب عشیرتلرندن برخیلیسنی اهتدایه سوق ایتمك شرفی ویریلور . (عج) دن ایکی کیلومترو قدر بر مسافه‌ده بولنان برمحلده حسن کبیرالدینك تربه‌سی موجوددر . بو ذات جلال‌الدینه معاصر اولان سید صدرالدینك مخدومی ایدی . بابا واوغل پك چوق مهتدی قازانمشلردی . حسن کبیرالدین، هرهانکی برهندونك اوزرینه توجیه نظر ایلمش اولسه او آدمك درحال قبول اسلام آرزوسنه دوشدیکی بین‌الناس نقل ایدیلن شیلردندر .

وینه اوقرنده ـ وفقط داها برمدت صوکره ـ عراق عجم اهالیسندن

ابو علی قلندر نام کیمسه هندستانه کیتمش و (پانیپاط) ده اقامت ایتمش ایدی. یوز یاشنه بالغ اولدیغی حالده ۱۳۲٤ (۷۲۵ هـ) سنه‌سنده او قصبه‌ده وفات ایتدی. بو شهرك راجپوت طائفه‌سندن بولنان - و عدد رجالی اوچ یوزه بالغ اولان - مسلمانلری، ابوعلی قلندرطرفندن هدایته سوق ایدیلن امیر (سینغ)ك احفادندندرلر. بو مرشدك تربه‌سنه زیارت تکریم اجراسی ایچون شمدیلرده بیله اطرافدن برچوق کیمسه‌لر کلور.

ینه بو قبیل مرشدلردن شیخ جلال‌الدین اون دوردنجی قرنك نصف ثانیسنده وطن اصلیسی‌اولان ایراندن قالقوب هندستانه‌کیتمش و آشاغی (آصام) حوالیسنك (سیلهات) قصبه‌سنده تمکن ایتمشدی. نیتی، بوجهتلر خلقنی هدایته سوقه چالیشمقدی. اولیادن بر ذات صفتیله آز وقت ایچنده بیوك بر شهرت قازاندی وابن بطوطه‌نك شهادتنه کوره تشبثات ارشادیه‌سنده موفقیت کامله‌یه مظهر اولدی.

سنین متأخره‌ده هندستانده اسلامیتك انتشارینه - هم‌ده بیوك موفقیتله انتشارینه - شاهد برچوق موادکورلمشدر. اون طوقوزنجی قرنك قسم‌اخیری، تبشیر اسلام فعالیتنك تازه حیات اکتساب ایلدیکنه خاصةً شاهد اولمشدر. او مدت ظرفنده سنوی وقوعه کلن اهتدالر اون، اللی، یوز، آلتی یوز وبیك کبی مختلف عددلرله تخمین ایدیلور. آنجق اسلام میسیونه‌رلکنك شخصی ومنفرد اولان وصف خاصندن طولایی مقدار صحیح حقنده معلومات آلمق پك مشکلدر. تشکیلات مرکزیه ویا میسیونه‌رلك راپورلرینه مشابه منابع وقوف بولنامسی سببیله مسلمان مبشرلری خدماتنك موجب اولدیغی موفقیت بعضاً افراطله مبالغه ایدیلور؛ مثلا پنجابده حاجی محمد نام برواعظك ایکی یوز بیك قدر هندوبی اسلامه سوق ایتدیکی سویلنور. [۱] کذلك بانغالورده ساکن برملانك بش سنه ظرفنده کرك شهر مذکورده کرك جوارنده بیك قدر هندوبی اسلامیته جلب ایتدیکندن تفاخرله بحث اولنور. معمافیه فعلاً

[۱] غارسه‌ن دو تاسی نام فرانسز محررینك La Langue et la Littérature Hindoustanies عنوانلی کتابندن.

وموفقیتلی صورتده پروپاغاندا ایله اوغراشان خیلی مسلمان مبشرلری بولندیغی شبهه‌دن وارسته‌در . آتی‌ده‌کی بیانات مذکور مدت ظرفنده‌کی فعالیته مجسم مثاللر عرض ایدر :

مولوی (ملا) بقا حسین خان نام ذات سیار بر مرشد صفتیله ویردیکی موعظه‌لرك تأثیراتیله برقاچ سنه ایچنده بومبای ، قونپور ، عجمیر شهرلری هندولردن ایکی یوز یکرمی سکز کشی‌یی اهتدایه سوق‌ایتمشدر . مولوی حسین علی دخی اون ایکیسی پوناده وباقیسی حیدر آباد ایله دیگر هندستان شهرلرنده اولمق اوزره یکرمی بش کشی‌یی اسلامه جلب ایتمشدر . بومبای ایالتنك خاندش نواحیسنده کائن نصیر آباد شهری قاضیسی سید صفدرعلی ـ چاقیجیلق ودمیرجیلکه متعلق اشیا وآلات تجارتنده مستخدم عمله آره‌سنده اسلام ایچون بویوك بر مهتدی صنفی تأمین ایلمشدر . عین صنف ارباب شغلدن ایکی یوز کشینك ۱۸۷۰ (۱۲۸۷ هـ) سنه‌سنده ناسیق شهرنده عجیب برصورتده اهتداسی وقوع بولمشدر ؛ شویله‌که : ناستق شهرینه مأمور ایدیلن (پره‌سبیتاریه‌ن) پروتستانلغنك میسیونه‌رلری بوایکی یوز کشی‌یی برخیلی زماندن بری کندی مذهبلری ایچون هندولقدن چیقارمغه چالیشیورلردی . بوهندولرك خرستیانلغی قبول ایدوب ایتمه‌مك خصوصنده متردد قالدقلری برصره‌ده کندیلرینك عادات وطرز تفکراتنه واقف بر مسلمان درویشی بومبایدن ناسیقه کیدر وآنلره احکام اسلامیه‌یی واضحاً بیلدیرر . آنلرده اسلامه کلمکی ترجیح ایلرلر . [۱]

براهمنلکدن کله بر مهتدی بولنان وعلمای بنامدن اولان مولوی عبیدالله (پایتیالا)ده ایکن نه‌قدر غیوربرمسلمان مرشدی اولدیغنی اثبات ایلمشدر . مبادیده اقرباسی طرفندن طریق فعالیتنده احداث ایدیلن موانعه رغماً اودرجه‌ده مظهر موفقیت اولمشدی‌که شهرك بر محله‌سی آنك اهتدا ایتدیردیکی کیمسه‌لرله همان کاملاً دینه‌جك قدر طولمشدی . هندو و خرستیان مذهبلرینه قارشو یازمش اولدیغی مناظرت کتابلری دفعاتله طبع ایتدیرلمشدر . ملا عبیدالله بواثرلرندن برینده کندی اهتداسندن شو یولده بحث ایدر : « بن که عبیداللهم ؛ پایتیالا

[۱] بومبای ایالتنك تقویم وقایعندن مستخرج .

مملكتنده كائن (پەپيال) شهرى اهاليسندن منشى (كوتامال) ك اوغلى‌يم . شوراسنى عرض ايتمك ايسترم كه بو فقير چوجقلغمده وپدرمك زمان حياتنده بتپرستلكك بند اسارتى آلتنده طوتيليوردم ؛ لكن الله تعالينك رحميله بنى برقوت المدن طوتدى واسلامه طوغرى چكدى . هندولغك تقصيراتنى واسلاميتك معاليسنى ادراك درجه‌سنه واردم ومسلمانلغى جان و كوكلدن قبول ايدرك كنديمى رسول اللهك (صلعم) خدام ديانتندن برى صايدم . عطيهٔ سبحانيه اولان ادراك بكا شوراسنى تفهيم ايتدى كه بركيمسه‌نك على العميا اجدادينك عاداتنى تعقيب ايدوب كيتمسى ، آنلرك خطالى دلالتلرينه تابع قالمسى ، سلامت ويا سفالت ابديه‌مزك موقوف عليهى اولان ديانت وايمان ماده‌لرى حقنده تدقيقاتده بولنماسى عطالت و عادتا جنتدر . بو يولده‌كى تفكرات ايله مذاهب جاريه‌نك تحصيلنه وبونلردن هر برينك بيطرفانه تحقيقنه باشلادم . هندو مذهبنى عمقنه قدر كشفه چاليشدم ، عالم پانديتلر ايله مكالمه و مباحثه‌لرده بولندم ، خرستيان دينى حقنده معلومات ايدندم ، مسلمان كتابلرى اوقودم و علماى مسلمين ايله مباحثاته كيريشدم . بونلرك ـ علويتى نظرمده منكشف اولان ـ اسلاميتدن ماعداسنده خطالر وسفسطه‌لر بولدم . بو ديانت اصحابنك پيشواسى اولان محمد النبى (صلعم) او درجه‌ده خواص معنويه‌يه مالكدركه هيچ بر لسان آنلرى وصفه كافى كلمز . بو حقايقه آنجق اسلاميتك عقادينى ، اركان عبادتنى ، تبليغات روحانيه‌سنى واحكامنك اجراسنى بيلن كيمسه‌لر واصل اوله‌بيلورلر . بودين اوقدر علويدركه آنده هرشى روح انسانى جناب حقه توجيه ايدر . الحمدلله ؛ خلاصه بنم ايچون حق و باطل آره‌سنده‌كى فرق كيجه ايله كوندوز ، نور ايله ظلمت آره‌سنده‌كى فرق قدر ـ بلطفه تعالى ـ واضح اولمشدر . لكن اسلاميتك شعشعه‌سيله قلبم داها اولجه تنور ايتمش واسلام ايچون شهادت كتورمكله دماغم طاتلانمش اولديغى حالده هوسات باطله‌م واغواى ابليس بنى بودنياى فانينك بند راحت وآلايشنه ينه باغلامقده ايدى و ظاهراً بتپرست كبى حركت ايتديكمدن طولايى باطل بر وضعيتده قاليوردم . عاقبت ، جناب حق روحمى شووجهله منبه ايتمك لطفنده بولندى : (داها نه‌زمانه قدر بو بيها اينجويى صدفنده ، بومفرح مسكى شيشه‌سنده

قاپالی طوته‌جقسـك ؟ بو ایجوبی کردنکده طاشیملی و بو رایحهٔ طیبه‌دن متنفع اوملیسك !) بوندن ماعدا اسلامه اولان ایمانی کیزلمك و عین زمانده کفارك البسه‌سنی حامل اوله‌رق عاداتی وجهله حرکت ایتلك انسانی جهنمه سوروکلیه‌جکنی عالم کیمسه‌لر بکا اخطار ایتمشلردی . ایشته حمد اولسون ٦٦٣ سـنهٔ هجریه‌سی عیدالفطری اولان بو کون شمس هدایتم پردهٔ سحابدن چیقوب کلدی واخوان اسلامیه‌مك جماعتنده اجرای عبادت ایلدم [۱] . »

صوك زمانلرده هندسـتانده بر چوق مسلمان مبشرلری سوقاق باشـلرنده وعظلر ویرمك مارین وعابرینه اوراق و رسـائل دینیه طاغتمق کبی خرستیان میسیونه‌رلرینك قوللاندقلری وسائطی اتخاذ ایتمشلردر . برچوق هند شهرلرینك باشلیجه جاده‌لرنده هر کون مسلمان واعظلرینك احکام وقواعد اسلامیه‌یی عمومه خطاباً ایضـاح ایلدکاری کوریلور . بو اصول بالخاصه بانغالورده پك جاریدر . بوواعظلردن بریسی ۱۸۹۰ سنه‌سنده مذکور شهرك جامعنه امامليق ایدییوردی ؛ ناسه کندیسنی او قدر سودیرمش ایدی که بعضاً آنی هندولر ـ مسـلمانلرك توسطی بولنمقسزین ـ صرف کندولکلرندن وعظ ویرمکه دعوت ایدرلردی . جناب‌امام، اکثریت اوزره چارشـوده و بازار یرلرنده وعظ ایدردی . قیصـه بر مدت ظرفنده قرق ایکی مهتدی قازانمشدر . بومیانده سـاکن بر مسلمان مبشری همان هر کون اوشهرك بازار محلنده آچیقده وعظ ویرر . کلکته شهرینك مختلف یرلرنده مخصوصـاً یاپدیریلان موعظه محللرنده‌کی کرسـیلر هیچ بوش براقلمازلر . یرلی حالنه کیرمش اولان آوروپالیلرك احفادینه‌دخی بعضاً بوموعظه محللرنده تصادف ایدیلور ؛ فقط مهتدیلرك اکثریت کلیه‌سنی خالص یرلیلر تشکیل ایدر . [۱]

هندستانك حیات اسلامیه‌سـنه باشلیجه مرکز اولان یرلرنده برقاچ بطندن بری تشکل ایتمکده بولنان انجمنلردن بعضیلری مقاصد فعالیتلری آره‌سنه بازار یرلرنده ومیادین عامه‌ده موعظه‌لر ویردیرمك ایشنی‌ده ادخال ایتمشـلردر .

---

[۱] تحفة‌الهند عنوانیله ۱۳۰۹ تاریخ هجریسنده دهلی‌ده منتشر برکتابدن .

[۱] صـوك فقره قسماً Indian Evangelical Review عنوانلی هندستانده‌کی انکلیز میسیونه‌رلرینك رسالهٔ موقوته‌سندن .

لاهورده‌كی انجمن حمايت اسلام ، عجميرده‌كی انجمن حامئ اسلام وبوشكل مخصوصده بولنان سائر انجمنلر وظيفهٔ تبليغی ايفا ايچون اجرتله مقتدر آدملر طوته‌رق اجرای خطابته كوندررلر ايسه‌ده بو وظيفه اكثريا ساعات اشتغالده ايش وكوجلريله مشغول اولان اصحاب تجارت وصناعتك اقشامه طوغری بوش قالدقجه اجرا ايده كلدكلری خدمت خيرپرورانه صورتنده تظاهر ايلر . [١]

هند مسلمانلرينك بوقبيل تبشير فعاليتلری اكثريتله هندستانه كونديلن خرستيان ميسيونه‌رلرينه ويريلن تعليمات موجبنجه اسلاميت عليهنده ياپيلان پروپاغاندالری رد مقصديله وقوع بولور . بناءً عليه اوبابده‌كی مساعی برامل تعرضی دكل برماهيت مدافعه‌كارانه‌يی حائزدر . ديكر بعض واعظلرده نظر دقتلرينی يكی اهتدالرك تمللرينی تقويه ايتمكه مجبور وبعض جاهل ديناشلرينی حالا محافظه ايلدكلری اسكی هندو ذهاب باطللرندن قورتارارق ذهنلرينه دينك شكل حقيقيسنی نقش ايتمكه عطف ايدرلر . فی‌الواقع افعال اهتدائيه‌نك برچوغی كامل صورتده وقوعه كلمه‌مشدر . اصولاً مسلمان اولمش كيمسه‌لردن برخيليسنه ياری هندو وياری مسلمان اطلاق ايدلسه مناسبدر . بونلر آره‌سنده هندولرك طبقاته انقسام عاداتنه حالا رعايت ايدنلر وهندولرك بايراملرنده‌كی اصنامپرستانه آيينلرينه اشتراك ايدنلرده كورلمشدر . بوكا مماثل حالاته مسلمانلرك كومه‌لی

[١] چارشو وبازار محللری وكوی ميدانلری كبی يرلرده ويريلن موعظهٔ دينيه‌لره ايجابی تقديرنده امور خيريه‌نك تشويق مسئله‌سی‌ده قاريشديريلور . نته‌كيم ازمنهٔ اخيره‌ده توركلرك هلال احمری ، ايتام ومهاجرينی وسائر محتاجينی ايچون هندستانده طوپلانمش اولان اعانتك مهم برقسمی واعظلرك تشويقاتی اوزرينه ويرلمشدر . هندك پك اسكی مؤسسهٔ اسلاميه‌سنی حاوی اولان (ده‌ئوباند) شهری مدارسی بالقان محاربه‌سی اثناسنده ايكی آی تدريساتنی تعطيل ايتمش ومعلمينی ايله ايلری صنف طلابنی هندك هرطرفنه كوندره‌رك كوی كوی ، بازار بازار وعظلر ويرديرمش وخلق اعانات جمعنه تشويق ايلمشدی . (ده‌ئوباند) معلملرندن برذات اخيراً استانبولك بركوشه‌سنده فقيرانه صورتده ياشايوردی . اليوم صاحب نفوذ ونقود بولنان توركلردن هيچ بريسی اوذاتی اوينه دعوتله بريمك بيله ويرمه‌مش ظن ايدرم . ای غربجيلرك سوزلرينی ديكلمك ايستين عزيز وطنداش ! شوراسنی ايی بيل كه مادياتپرستلك ، خودكاملغك بودرجه‌سی غربده دخی پك منفوردر . تعاون متقابل هم شرقده هم غربده برلازمهٔ انسانيه ومدنيه صايیله كلمشدر . مترجم

بولندقلری یرلردن اوزاق اولان کویلر ایله صحرا وترلالردهکی مهتدیلر واولاد واحفاد مهتدیه آرهسنده تصادف ایدیلور . علمانك ، ملالرك ودیندار اهل قلمك بومقوله افراد ناس آرهسنده ظهوری نسیان واهمال سائقهلریله هندولق زماندن قالمه ذهاب باطللرك دفع مضراتنه وصاف ، معقول حیات دینیه اشکالنك تأییدینه خدمت ایدر . معهذا سنین اخیرهده مسلمانلر آرهسنده علی العموم برحرکت تیقظیه کورلمشدر . فیالحقیقه عمومیت اوزره تحصیل علومك آرتمسی احکام اسلامیهنك داها معقول صورتده تفهمنی ومختلف حوالیده حل اهمالده قالان افراد وقوافل مسلمه آرهسنده تدریسات دینیه معلملرینك دخی تزایدی انتاج ایتمشدر . اصلاحات خصوصندهکی بوحرکت ارشادیه هندستانك متعدد جهتلرنده کوریلور . ۱۸۵۷ اختلالندن صوکره امور دینیهده یکی براثر حیات ظهوره کلمشدی . واعظلر مملکتك عرضنه ، طولنه طوغری اجرای سیاحت ایدییورلر ، مؤمنلره اصنامپرستلکه مخصوص اولان عاداتك ترکنی نصیحت ایلیورلر و دیانتك احکام صحیحهسنی ایضاحده بولنیورلردی . بونك نتایجندن اولمق اوزره الیوم اهل اسلامك برجزؤ مهم تشکیل ایلدیکی کویلرك چوغنده برر مسجد بولنمقدهدر . دیکر طرفدن دخی زیادهسیله شایع اولان مجوسی ذهابلرندن آرتق اثر کورلمهمکه باشلامشدر . کذلك راجپوتانا مملکتنك حوالئ زراعیهسنده زماندن زمانه اسلامه کلمش اولان هندو عشیرتلری شمدیلرده داها طوغری برطریق اسلامیت طوتیورلر ، وظائف دینیهیی داها معین صورتده اجرا ایدییورلر ، یقین وقتلره کلنجهیه قدر مجوسی قومشولری ایله برلکده محافظه ایده کلمش اولدقلری عادات صنمپرستانهیه متابعت ایتمیورلر . مثلا مهراتلر ازدواجده هندو مراسمنی براقوب صیقی مسلمانلق قواعدینی تطبیق ایتمکدهدرلر . یابانی طوموز اتی اکلدن دخی قطعیاً اجتناب ایلیورلر . بو قبیل اصلاحات دینیه واجتماعیهنك احیاسی خصوصی بنغال حوالیسندهده تحت تذکره آلنمشدر .

معمافیه کرك تشکیلاته مستند اولان بو تدابیر اصلاحیه کرك منفرداً چالیشان مبشرلرك مساعیسی هند مسلمانلری عددینك سرعتله تزاید ایتمسنی ایضاحه کافی کلمز . بناءًعلیه اهالینك علیالعاده تکثر نفوسی خارجنده وقوعه

کلن بوغیر معتاد تزایدك اسبابی آراشدیرمق طبیعتیله خاطره کلور . بوکبی برسؤالك جوابی هندولرك حیاتنده‌کی حالات اجتماعیه‌ده بولنور . یوکسك طبقاتدن اولان هندولرك مادون طبقاته منسوب مذهبداشلری اوستنه ییغدقلری تحقیرلر وتذلیللر وبو مادونلرك اصلاح موقع اجتماعی آرزولرینه قارشی وضع ایدیلن ناقابل مرور عارضه ایله ذلتده طوتلمش هیچ برطبقه‌یه مالك اولمیان وهر برامل مشروعك استحصالی ایچون پك سربست برساحهٔ حرکت بخش ایدن بردینك منافعی آره‌سنده شایان حیرت برفرق اولدیغی کوزه چارپار . ایمدی مثلا بنغالك پاموق اشیا طوقویجیلغی ایشلرنده خدمت ایدن ومذهبداشلری طرفدن مستکره صاییلان هندولر دائما محکوم قاله‌جقلری سفلی وضعیتدن قورتلمق ایچون کثرتلی مقدارده اسلامه کلیورلر [۱] . بوقبیل مثاللرك اك غریبلرندن بری ده ینه بوالکانك شمال شرقی طرفلرنده وقوعه کلمشدی ؛ شویله‌که : اهالئ اصلیه‌دن (قوقچ) عشیرتی ۱۵۵۰ (۹۵۷ هـ) سنه‌سنده او حوالی‌ده رئیس اعظملری (هاجو) نك حکمی آلتنده برخاندان تأسیس ایتمشلردی . بوذاتك حفیدینك دور اداره‌سنده یوکسك طبقات منسوبلرینك دولتجه هندولق جماعتنه قبول ایدلدکلری وقت عوام‌ناس سفلی صنف صفتیله هیئت اجتماعیه خارجنده براقلدقلرینی کوره‌رك مغبر اولمشلر ومجتمعاً اسلامه کلیورمشلردی .

یوکسك طبقاته منسوب مذهبداشلرینك مظالم محقرانه‌سندن قاچان هندولره اسلامیتك بخش ایتدیکی ساحهٔ التجا اون‌طوقوزنجی قرنك صوکلرنده (تینه‌وه‌للی) ده دخی مشهود اولمشدی ؛ شویله‌که : پك آشاغی برطبقهٔ ناس صاییلان شانارلر صوك سنه‌لرده زنکین اولمشلر و ایچلرندن بر چوقلری مزین خانه‌لر ، کاشانه‌لر یاپدیرمشلردی . بعده او آنه قدر دخولدن منع ایدلدکلری معبدده اجرای آیین ایتمك حقنه مالکیتی ادعاده بولنورلر ، بو طلب عربده‌یی تولید ایدر . شانارلر یوکسك طبقات هندولرندن فنا معاملاته معروض قالمغه آرتق تحمل ایده‌مدکلرندن دائرهٔ اخوت اسلامیه‌ده مأمن بولورلر . ایمدی برکون ایچنده

[۱] دالتون نام انکلیز محررینك descriptive Ethnology عنوانیله بنغالده‌کی اجناس بشرك توصیفنه دائر اثرندن

یالکز بر کویده اهتدا ایدن شانارلرك عددی آلتی یوزه بالغ اولمشدر ؛ دیکر محللرده دخی بوکا مماثل مجتمعاً اهتدالر وقوعه کلمشدر.

بونلره مشابه حادثات هندستانك دیکر طرفلری احوالنده دخی کوریله‌بیلور. طبقه‌سنده‌کی موقعنی ـ طرد اولنمق سببیله ـ غائب ایدن و بنابرین برلکده یاشامغه آلیشدیغی عائله‌سی جانبندن رد اولنان هندلی بر آدم ـ هر مذهبداشی داخل دائره‌سی ایلین ومطرود هندویه رد ایدلمش اولدیغی هیئت اجتماعیه‌ده‌کی وضعیتنه مساوی موقع ویرن ـ بر دینه البته منجذب اولور. بو یولده دین دکیشدیرمك دخی بر اعتقاد صمیمی‌یه مبتنی اوله‌بیلور ؛ فقط طائمغه مجبور اولدقلری بر سوری آلهلرك عددیله اسامیسنه هیچ‌ده اهمیت ویرمین کیمسه‌لرك دخی منسوب بولندقلری طبقه‌لردن مطرودیتلری سببیله اوغرایه‌بیله‌جکلری اجتماعی آفاروزدن متأثراً ـ حسیات دینیه‌یه مالك بولنمقسزین ـ مسلمانلغه کیرملری‌ده ملحوظدر. کذلك آثار وادبیات اسلامیه تتبعی ومسلمان جماعتیله تماس معتاد دخی چوق کره تأثیرات اهتدائیه‌سنی اجرا ایلمش اولسه کرکدر. اون طوقوزنجی قرنك راجپوتانا وبندلخاند پرنسلری آره‌سنده اسلامه طوغری بو مثللو میللر مشهود اولمشدر ؛ اویله میللرکه اکر مغول ایمپراطورلغی بقا بوله‌بیلمش اولسه ایدی آنلری کاملاً اهتدایه قدر کوتورردی. بو پرنسلر یالکز اولیای اسلامیه‌یه قارشی حسیات حرمت بسله‌مکله قالمازلر ؛ برده اوغللرینك تعلیمی ایچون مسلمان استادلر استخدام ایدرلر، ییدکلری أتلری عادات اسلامیه وجهله کسیلن حیوانلردن انتخاب ایتدیررلر، درویشلر کبی تلبس ایلیه‌رك بایراملری مسلمانلرك دعوتلرینه کیدرلر ومسلمانلر کبی دعا ایتدکلری‌ده اولور. روش حاله نظراً مذاهب ماده‌لرنده تماميله بیطرف بولنان هندستان حکومتی اداره‌سی آلتنده امر اهتدانك مسلمان حاکمیتی دورلرنده کندن زیاده مظهر ترویج اوله‌جغی ظن ایدلمکده‌در. بعض یرلرده مسلمان اولیاسنك روحلری ایچون ایام مخصوصه‌ده اجرا ایدیلن آیین مراسمنده هندولر دخی اولیا تربه‌سنه طولارلر و دنیاده هیچ اولادی اولمیان زوجین ـ مراجعت اولنمدق بر اله براقیان مشرکینه خاص بر حس ایله ـ چوجق طلبنده‌کی تضرعلرینی مسلمانلرك

اللهنه خطاباً اجرا ایدرلر . بویله بر دعادن صوکره دنیایه چوجق کتوریلورسه بوتون او عائله افرادی اهتدا ایدر . بو حالك مثاللری آز کورلمه‌مشدر .

بر مسلمان قادینه عشق باغلامق بعضاً بر هندونك اهتداسنه بادی اولور ؛ چونکه شریعت اسلامیه مرئهٔ مؤمنه‌نك رجل مشرك ایله ازدواجنی قطعیاً منع ایدر . اولادی اولمیان مسلمان ابوین هندولردن معنوی اولاد اتخاذ ایلدکلری تقدیرده او چوجقلر بالطبع مسلمان صورتنده تعلیم وتربیه کوررلر . بر هندو قادین بر مسلمان ارکك ایله ازدواج ایتدیکی تقدیرده قوجه‌سنك دینه کیرر . شو ویا بوسببدن طولایی طبقهٔ منسوبه‌لرندن چیقاریلوب آتیلان هندولر ، مسلمان حیراتندن مستفید اولان غیر مسلم فقیرلر و ــ قحط زمانلرنده خیلی واقع اولدیغی اوزره ــ پدرلری ومعینلری آجلقدن فرار ایتدکدن ویا قیرلدقدن صوکره بیکس دوشه‌رك مسلمان مرحمتنه صیغینان چوجقلر ــ آز مقدارده اولسه بیله ــ هرحالده دائمی صورتده هندولقدن کلمه مهتدیلرینك تزیید عددینه سبب اولمقده‌درلر . [١] جماعت مسلمینك آرتمسی ایچون بعض موضعی احوال دخی یاردم ایدییور ؛ مثلا : مسلمان وهندو اهالیسی مساوی صورتده توازن ایدن (ته‌ره‌ی) کویلرنده مسلمان نفوسنك وجهاً من الوجوه آرتمسی و بناءً علیه مسلمانلرك تفوق قوت اکتساب ایلرلری اوزرینه صغیر کسمك ویا هندولره تجاوزکارانه کورینه‌جك بر حال وقوع بولمق وسیله‌سیله مطلقا منازعه چیقار . بومقوله منازعه‌یه صحنه اولان کوبی هندولر تدریجی صورتده ترك ایدرلر و یالکز مسلمان زراعتك ترلالرینی سورن فقیر شانارلر کیریده قالورلر . بونلرده بالاخره افندیلرینك دینه کیررلرکه بو نوع اهتدالر سوق ایماندن زیاده متفرق قالمقلغك انتاج ایلدیکی مشکلاتدن طولایی وقوع بولور .

(عوده) حوالیسنك نواحئ زراعیه‌سنده‌کی مادون طبقات هندولری آره‌سنده عجیب صورتده اهتدالر وقوعه کلور . واقعا بورالرك مسلمانلری مجموع اهالینك اونده برینی تشکیل ایدرلر ؛ فقط اصحاب زراعتدن اولان اوفاق مسلمان حزبلری « کندی مذهبلرینك چاره‌سز صورتده معروض محقریت

[١] بو تفصیلات مختلف هند ایالتنك تحریر نفوس راپورلرندن مستخرجدر .

براقدیغی مذکور طبقات مادونه هندولری حقنده‌کی مظالمه قارشو کلمك ایچون مرحمةً مراکز مخالفت » تشکیل ایدرلر [١] هندو هیئت اجتماعیه‌سی طبقات ممتازه‌سنك أشیکینه بیله باصه‌میان قوریس وشامار کبی الك آشاغی طبقه هندولرینه اسلامیتك منفعتلر عرض ایتدیکی ، اهتدانك ایسه آنلره چارهٔ خلاص کتوردیکی آتی‌ده مندرج فقره‌دن پك ای آکلاشیله‌بیلور : « قوریسلر وشامارلرایله دستکاه دوقویجیلری ، سختیان ایشجیلری وسائره ذلت وسفالتك درکهٔ اسفلنه وارمشلردر . بونلرك پك چوغی شمال طرفلرنده عادتا اسیردرلر ؛ چونکه کندیلرنده محکمه‌لرمزك – (انکلیزلرك تشکیل ایتدیکی محکمه‌لرك) – عرض ایده‌بیله‌جکی معاملات عادلانه‌دن استفاده‌یی حس ایلیه‌بیله‌جك روح قالمامش کیبدر . بونلر زمان قدیمده وقوع بولمش براشترانك محصولی صورتنده چوجقلریله برابر بطندن بطنه افندیلرینه انتقال ایدر کیدرلر وبراهمن افندیلرك صاپانلرندن اللرینی آییره‌مازلر ؛ او افندیلر که فخر غرورندن ناشی او صاپانلری کندی اللریله طوته‌مازلر . او زواللیلر کویلرك خارجنده آیری یرلرده کندیلرندن داها ملوث کورنمین طوموزلرله برلکده یاشارلر . دائما آجلقدن أوله‌جك کبی برحالده بولندقلرندن ایجه ، سیاه وچارپیق وجودلریله شاشقین یوزلری وملوث عادتلری بنی نوعلری بولنان دیکر انسانلر نظرینه – حیواندن داها آشاغی بولنان – طالع ناساز حیاتلرینی عرض ایدر . حال بویله ایکن صلاح حال ایده‌بیلمك قدرتی بوآدملرده بوسبوتون مفقود دکلدر . بو قابلیت آنلر آره‌سندن یتیشه‌ن سایس خدمتجیلرینك فعلاً ونافع صورتده ایشلملری وایی اجرت آلملری وآوروپالی افندیلرك اداره‌سی آلتنده پك اعلا یاشایه‌بیلملری ایله ثابتدر . تبدیل دیانت بونلر ایچون آچیق بولنان تك برطریق خلاصدر . » [٢]

تفاوت صنوف ویا طبقات سؤ ظنلرینك اسلامیتده‌کی مفقودیتی بودینك هندستانده‌کی قوهٔ حقیقیه‌سنی وجوده کتیرمش و بناءً علیه هندولردن بونجه مهتدی قازانلمسنی موجب اولمشدر .

---

[١] قوسین آره‌سنده‌کی عباره انکلیز مأمورلرینك رسمی راپورلرندن مستخرج .

[٢] عوده نواحیسی رسمی تقویم وقایعندن مستخرج .

اسلامیتك هندستانه تعلق ایدن وضعیتك ملاحظه‌سنی اکمال ایچون بودینك کاشمیر ایله حدود هندیه‌نك ایلریسنده بولنان تیبت مملکتنده‌کی انتشاری حقنده ویریله‌جك بعض تفصیلات واردر. کاشمیر ـ سیند حوالیسی مستثنا اولمق اوزره ـ هندستان حکومات وایالاتی آره‌سنده اك چوق مسلمان اهالی‌یی حاوی اولان بر مملکتدر ؛ یعنی کاشمیرلیلرك یوزده یتمش بشنی اهل اسلام تشکیل ایدر. کاشمیر حکومتی اداره‌سنده بوقدر کثرتلی مسلمان بولنمسنك سببنی ایضاح ایده‌بیله‌جك اولان تاریخی مواد مع‌الاسف همان کلیت اوزره هندو وتیبت منابعندن مأخوذدر وبوموادایسه پك آزدر. مع‌مافیه کافهٔ دلائل، اسلامیتك اوراده‌کی انتشارینك باشلیجه درویشلر و « فقیر » لرك اوزون مدت سورن فعالیتلرندن ایلری کلدیکنی کوسترر. بومیسیونه‌رلر آره‌سنده سوریه‌دن کیتمه اسماعیلیه واعظلری دخی بولنمشدر.

اسلامیتك کاشمیرده‌کی نفوذ اهتدائیه‌سنك نه‌زمان باشلامش اولدیغنی تعیین مشکلدر. او مملکتك برنجی مسلمان حکمداری اولان صدرالدینك اهتداسی اون دوردونجی قرن ظرفنده (درویش بلبل شاه) نامنده برینك دلالتیله وقوع بولمش ظن ایدیلیور. صدرالدین، تابع بولنمش اولدیغی هندو مذهبندن ممنون قالمیه‌رق داها زیاده شایان قبول برشکل عقائد آرامش ودین حق خصوصنده‌کی شوق درونیسنی ارضا ایده‌بیله‌جك یکانه واعظ دینی اولمق اوزره درویش بلبل شاهی بولمشدی. ینه اوقرنك صوكلرنده یعنی ١٣٨٨ (ﻫ ٧٩٠) سنه‌سی اثناسنده سید علی همدانی نام ذاتك ظهوریله کاشمیرده اسلامیتك نشری داها ایلری کیتمشدر. سیدعلی، منسوب اولدیغی همدان شهرنده تیمورلنکك غضبنه دوچار اولدیغندن کاشمیره التجا ایلمشدی. کندیسنه یدی یوز قدر سیّد وسائره رفاقت ایلمشدی. بوسیدلر کاشمیر دیارینك هرطرفنده انزوا خانه‌لر تأسیس ایتمشلر و نفوذلری تأثیراتیله یکی دینك وجه قبولنی تأمین ایلمشلردی. مع‌هذا بونلرك کاشمیرده ظهوری یرلی اهالی آره‌سنده خیلی شدتلی درجه‌ده غلیان تعصبی موجب اولمش بولندیغی آکلاشیلیور ؛ چونکه ١٣٩٣ و ١٤١٧ (ﻫ ٧٩٦ ـ ٨٢٠) سنه‌لری آره‌سنده حکم سورن ومعبدلرده‌کی اصنامی تخریبندن طولایی « بتشکن »

دیه تلقیب ایدیلن سلطان سکندر و آنك هندولقدن دونمه باش وکیلی ، اسکی مذهبلرینك سالکلرینه قارشو شدتلی تعدیاتده بولنمشلردی ؛ لکن بو حکمدارك وفاتندن صوکره مساعدات مذهبیه او مملکتده جاری بر نظام حالنه کیردی . اون بشنجی قرنك ختامنه طوغری عراقدن میر شمس الدین نامنده شیعی المذهب بر مرشد کلدی و مریدلرینك یاردیمیله کاشمیرده پك چوق مهتدی قازاندی . اکبرك زمان سلطنتنده کاشمیر دیاری هندستانده‌کی مغول امپراطورلغنك بر ایالتی حالنه کیردیکی اثناده نفوذ اسلامیت بالطبع آرتمش واو مملکته ارباب علم کیرمشدی . اورنك زیبك دور حاکمیتنده (کیشتوار) ك راجپوت عرقندن بولنان مجوسی راجه‌سی سید شاه فریدالدین نام ذاتك کراماتی برکتیله اهتدا ایتمشدی . آنك اهتداسی تبعه‌سندن بر چوقلرینك دخی اسلامه کلمرینی موجب اولدی . مغول امپراطورلرینك کاشمیره کیتدکلری بویوك یول اوزرنده حالا او مهتدی راجپوتلرك احفادندن بولنان راجه‌لر ساکندرلر .

کاشمیرك شمال وشمال شرقیسنده بولنان بالتستان ولاداخ حوالیسی اصلاً تیبتلی مختلط طوائف ایله مسکوندر . اسلامیت بونلر آره‌سنده عصرلردن بری قوی صورتده تأسس ایتمش بولنمغله تاریخ وصورت دخولی مجهولدر . بالتستان مسلمانلری مبشرین صفتیله خراساندن کلمه دورت برادردن و بونلرك فعالیت دینیه‌یی احیا ایتلرندن بحثده بولنورلر ایسه‌ده مملکتلرینه داها اسکیدن کیتمش اولان مبشرلر حقنده هیچ بر عنعنه‌لری بولنمدیغی ظاهردر . مع مافیه اون طوقوزنجی قرن اواسطنه طوغری اسلامیتك حال توسعده بولنمش اولدیغی آشکاردر ؛ فقط بو میل توسع ، ماها راجه (رامبیرسینغ) ك بودا مذهبی سالکلرینه کوستره کلدیکی تسهیلات و تشویقات ایله عارضهٔ رقابته مصادف اولمشدر . لاداخ حوالیسنده بولنان و (آرغون) دینیلن مخلوط طائفه اوحوالی‌یه تجارت مقصدیله کیدن مسلمان پدرلرله تیبتلی مادرلردن تحصل ایتمشدر . هر مسلمان زوجه‌سنی اهتدایه تشویق ایدردی . آرغونلر کاملاً مسلماندرلر واسلاف کبی تیبتلی قادینلرله ازدواجلری چوق وقوع بولور . بونلرك صاف قانلی تیبتلیلردن زیاده نفوساً آرتدقلری مرویدر .

اسلامیت ، اصل تیبته یعنی نفس مملکتك داخلنه کاشمیرلی تاجرلر طرفندن ادخال ایدلمشدی . [۱] تیبتك باشلیجه قصبه‌لرنده بو کبی تاجرلردن مرکب برر اوفاق جماعت بولنور . بونلرده چوق کره تیبتلی قادینلرله ازدواج ایدرلر وزوجه‌لر دائما اسلامه کلورلر . زمانمزده تیبتك مرکز اداره‌سی اولان (لهاسا)ده ایکی بیك قدر مسلمان عائله‌سی بولندیغی روایت ایدیلور . [۲] اسلامیت تیبت مملکتنه چینك (یون نان) نواحیسی ایله (سوجینغ) طرفندن دخی نفوذ ایلشدی . ترکستان طریقیله دخی نفوذ اسلامیتك حلولندن بحث ایدرلر . الحالةهذه تیبت خلقی آره‌سنده اهتدا نادر اوله‌رق کوروله‌مکده‌در .

---

[۱] اهالیسنك بوزده یتمش بشی مسلمان بولنان کاشمیر مملکتنده الیوم نیچون غیر مسلم برراجه بولندیرلدیغی هندستانده‌کی انکلیز حکومتی مأمورلرنجه داها ابی آکلاشیلان معمالی تدابیردندر . غایت کوزل و مهارتلی معمولات صناعیه استحصال ایدن کاشمیر مسلمانلری هندستانك اکثر جهاتی اهالیسنه نسبتله شکلاً کوزل انسانلردر . آسیا جبال شاهقه‌سنك اتکلرنده بولنان بو مملکت لطافت طبیعیه اعتباریله ایسویچره‌یه بکزه‌دیلیر : جیدهوا ، مفرح منظره‌لر ، اکلنجه‌لی آولر ، استحمامه صالح کوللریله یازین هندستاندن برچوق انکلیزلری جذب ایدر . برقسم مسلمانلرینك اخلاقاً پك دوشکون اولدقلری و بونلرك قادینلرینك انکلیز مأمورین و ضباطندن بعضیلری طرفندن مستفرشه اوله‌رق قوللانیلدقلری موجب اسف روایاتدندر . مترجم .

[۲] احمد شاه نام هندلینك انکلیزجه اوله‌رق بنارس شهرنده طبع ایتدیردیکی Four years in Tibet عنوانلی تیبت سیاحتنامه‌سندن .

اونجی فصل

چینده انتشار اسلامیت

« علم آرامق ایچون چینه‌ده اولسه کیدیکز ! » کلامی مسلمانلر آره‌سنده بر حدیث نبوی اولمق اوزره زبانزددر . [١] واقعا بویله بر کلامك بالذات قم نبویدن صادر اولمش بولندیغنه دائر شهادت تاریخیه یوقدر ؛ شو قدرکه چین مملکتی نام وشاننك حضرت پیغمبره مجهول قالمسی‌ده ممکن دکلدر . داها ولادت نبویه‌دن نیجه زمان مقدم عربستان ایله چین آره‌سنده مناسبات تجاریه جریان ایدییوردی . سوریه ایله شرقی بحر سفید لیمانلری ، مشرق اقصانك محصولاتنی عربستان طریقیله آلورلردی . آلتنجی قرن میلادی ظرفنده چین ایله عربستان بیننده سرندیب آطه‌سی طریقیله خیلی تجارت ایشلری یاپیلوردی . یدنجی قرن بدایتنده چین ، ایران وعربستان آره‌سنده‌کی تجارت او درجه داها ایلری کیتدی‌که بصره کورفزی اوزرنده بولنان سیراف شهری بو تجارته آلیش ویریش مرکزی اولمشدی . ایشته او زمانلرده یعنی (ت آنغ) خاندانی ادوارینك (م ٦١٨ ـ ٩٥٧) بدایتنده ایدی‌که چینك سجلات وقایعنده عربلردن بحث ایدلمشدی . [٢] بو سجلاتده مدینه‌ده قوهٔ اسلامیه ظهوری مقیدا ولوب بویکی مذهبك آیین عبادتی‌ده خلاصةً تعریف ایدلمشدر .

(قوانغ تونغ) سجلاتی مسلمانلرك چینه وصوللرینی شو وجهله قید ایلمشدر : « تونغ خاندانك ابتداکی دورنده قانتون شهرینه آنام ، قامبوج ، مدینه وسائر دیارلردن بعض اجنبیلر کلمشلردی . بونلر سماواته عابد ایدیلر . معبدلرنده نه هیکل ، نه صنم ، نه‌ده تصویر بولنوردی . مدینه دیاری هندستانه یقیندر وایشته

[١] مؤلفك مقصدی (اطلبوا العلم ولوكان بالصين) کلام مشهوری بولندیغی آشکاردر . مترجم .

[٢] شنایدرنام مؤلفك Mediaeval resaerches from East Asiatic sources عنوانلی آسیای شرقی تدقیقات تاریخیه‌سندن .

بو مدینه حاکمیتنده‌درکه بوجنیلرك ـ بودا مذهبنه بکزه‌مین ـ دینلری تأسس ایلمشدر. بونلر لحم خنزیر یمزلر، شراب ایچمزلر وکندیلرندن باشقه‌سی طرفندن اولدیرلمش حیوانك آتی مکروه صایارلر. شیمدی بواجنیلره (هوئی، هوئی) تسمیه اولنمقده‌در. قانتون شهرنده اقامت ایچون ایمپراطوردن مساعده آلدقدن صوکره بزم طرز معماریمزدن بوسبوتون باشقه اشکالده ـ وفقط پك کوزل ـ أولر یاپدیریورلر. بونلر پك زنکین آدملردر وایچلرندن انتخاب ایلدکلری رئیسه پك مطیع بولنمشلردر.» [۱]

معین صورتده شهادت تاریخیه‌نك مفقودیتیله برابر اسلامیتك چینه اصحاب تجارت طرفندن ادخال ایدلمش اولمسی پك محتمل کورینور. بوتاجرلر، ابتدالری طریق بحر اوزرنده‌کی قصبه‌لرده یرلشمشلردی. معمافیه شایان اعتماد عد ایده‌بیله‌جکمز داها اسکی قیودات، قاره طریقیله وایران اوستندن مناسبات سیاسیه‌ده بولنیله‌کلدیکنه دائر اشارتلری حاویدر. ساسانیانك صوك حکمداری اولان یزدجرد فوت اولدیغی زمان اوغلی فیروز، عرب استیلاسنه قارشوطورمق امیدیله چیندن معاونت نیاز ایلمشدی. [۲] ایمپراطور بوکا ویردیکی جوابده ایرانك کندی مملکتندن پك اوزاق دوشمه‌سندن طولایی ایستیلن عسکری کوندرمك ممکن اولمدیغنی بیلدیرمشدی؛ شوقدرکه عرب حکومتی نزدینه مخصوص برایلچی کوندررك فراری ایران پرنسنك مطالبه توسط دوستانه‌ده بولنمق ایستمشدی. ایمپراطورك ایلچیسنه ویردیکی تعلیماتده غرب طرفندن ظهور ایدن اویکی حاکمیتك وسعت وقدرتنی تحقیق ایلمك ماده‌سی‌ده داخل بولنمق محتملدر. خلیفه حضرت عثمانك ۶۵۱ (۳۱ ﻫ) سنه‌سنده امرای عسکریه‌سندن بریسنی بو ایلچی رفاقتنده چینه کوندرمش اولدیغی وایلك مسلمان مرخصنك چین فغفوری طرفندن احترامله قبول اولندیغی روایت ایدیلور. ولیدك دورنده (۷۰۵ ـ ۷۱۵، ۸۶ ـ ۹۷ ﻫ) مشهور عرب رئیس الجیشی قتیبه بن مسلم خراسان والیسی ایکن

---

[۱] شاوان نام محررك پترسبورغده مطبوع و (طو ـ کی ـ او) نام تورك طائفه‌سنه عائد Documents sur les Tou-Kieu عنوانلی اثرندن.

[۲] دوتییه‌رسان نام فرانسز مؤلفنك Mahometisme en Chine عنوانیله چین مسلمانلری حقنده‌کی کتابندن.

ام دریانی کچه‌رك بعض موفقیتلی اسفار حربیه‌ده بولنمش ، بر بری آرقه‌سنه بخارا و سمرقند کبی بعض بلده‌لری ضبط ایتمش وحتی چین ایمپراطورلغنك شرق حدودینه طوغری ایلریلمشدی . قتیبه ۷۱۳ (ھ ۹۵) سنه‌سنده چین ایمپراطوری نزدینه بر هیئت سفارت بیله کوندرمش و عرب منابعی روایتنه کوره بو هیئت ایمپراطور طرفندن کرانبها هدیه‌لر آلدقدن صوکره عودت ایلمشدی . چین سجلات وقایعی آندن برقاچ سنه صوکره خلیفه الهاشمك ایمپراطور (هسوان‌ـ تسانغ) نزدینه سلیمان اسمنده بر ایلچی کوندرمش اولدیغنی قید ایدر . بو ایمپراطورك اواخر حکومتنه طوغری چین وعرب دولتلری آره‌سنده‌کی مناسبات سیاسیه یکی براهمیت آلمشدی . بو ایمپراطور بر غاصب سلطنت طرفندن تختندن آتیلدیغندن اوغلی (سوـتـسانغ) نفعنه فراغ حکومت ایلمشدی . بو کنج ایمپراطور مذکور غاصبه قارشو حرکت ایچون خلفای عباسیه‌دن المنصوره مراجعت ایتمش ، اوده جواباً بر طاقم مسلمان عسکری کوندرمش وبو قوتك معاونتیله ایمپراطور چیفته پایتخت اولان (سی ـ نغان ـ فو) و (حوـ نان ـ فو) شهرلرینی زوربالردن استرداد ایلمش ایدی . حربك ختامندن صوکره بو عساکر معاونه مملکتلرینه دونمك ایستمه‌مشلر و چینده یرلشمشلر ایدی . عسکرك بوطرز حرکتنه مختلف سببلر اسناد ایدیلور : بر روایته کوره بونلر عودت ایتمشلر ایسه‌ده طوموز اتی اکل ایدیلن بردیارده اوزون مدت قالدقلرندن طولایی مملکتلرنده اقامتلرینه مساعده صادر اولمامشدی . دیکر برروایته نظراً بونلر عربستان جانبنه کیتمك اوزره کمی‌یه بینه‌جکلری صره‌ده قانتون شهرنده ـ محاربه زماننده طوموز اتی ییدکلرندن طولایی ـ دوچار طعن وتوبیخ اولدقلرندن و بناءً علیه مملکتلرینه عودتده وطنداشلری طرفندن دخی دوچار عتاب و تادیب اوله‌بیله‌جکلرینی ملاحظه ایلدکلرندن کندیلرینی تهلکه‌یه آتمامق ایچون حرکتدن امتناع ایتمشلردی . بونك اوزرینه قانتون والیسی کندیلرینی زورله کمی‌یه بیندیرمك ایستینجه بونلر اوراده ساکن بعض عرب و ایرانلی تاجرلرله برلکده شهرك باشلیجه تجارتخانه‌لرینی یغمایه قویولمشلر ؛ والی بالذات شهرك قلعه‌سنه قاپانه‌رق بونلرك اللرندن قورتیله‌بیلمش ؛ اورادن فرار ایتدکدن

صوکره آنجق ایمپراطوردن بو مسلمان عسکرلرینك چینده قالملرینه مساعده استحصال ایتمك شرطیله مقامنه دونه‌بیلمشدی . بالاخره بونلره شهرك مختلف یرلرنده مسکنلر تخصیص اولنمش و بعضیلرینه اراضی دخی اعطا ایدلمش ایدی . جمله‌سی‌ده چینده متوطن قالدیلر و یرلی قادینلرله تأهل ایلدیلر .

چین مسلمانلری آره‌سنده جاری بر حکایه‌یه نظراً اسلامیت چینده ابتدا حضرت پیغمبرك دایبسی طرفندن تبشیر ایدلمشدر . بو مبشرك قانتون شهرنده مشهور اولان تربهٔ مفروضه‌سنی زیارت ایدنلر پك چوقدر ؛ فقط بو حکایه ولوکه پك ضعیف اولسون هیچ بر اساس تاریخی‌یه مستند دکلدر و صوکره‌دن میدانه کتیرلدیکی آشکاردر . بو روایت شبهه‌سز چین مسلمانلرینك دینلرینك کندی مملکتلرنده‌کی تاریخی ممکن اولدیغی قدر زمان پیغمبری‌یه یاقلاشدیرمق آرزو-سندن ایلری کلمشدر ؛ بویله بر آرزو ایسه تاریخ اسلامك مراکزندن اوزاق اولان یرلرده‌کی قصه‌لر ایچون فیضلی بر منبعدر . شو قدرکه (ت - آنغ) خاندانی زماننده چینده مسلمانلرك وخاصةً چینك لیمانلی شهرلرنده‌کی مسلمان تاجرلرك موجودیتی حقنده شهادت صریحه موجوددر . او دورك (میلادی ۷۱۳ - ۷۴۲ ، هجری ۹۵ - ۱۲۵) چینلی وقعه نویسلری دیرلرکه : « غربك باربارلری لااقل ایکی بیك فرسخلق مسافاتدن بورالره طوفان کبی کومه کومه آقوب کلدیلر . برابر کتیردکلری کتب مقدسه‌لری کویا خراج تأدیه اولنیورمش کبی اخذ ایدلدی و ایمپراطور سراینده کتب معبدیه و مذهبیه‌نك ترجمه‌لرینه مخصوص اولان دائره‌یه قونولدی . او زماندن اعتباراً مختلف مملکتلرك احکام مذهبیه‌لری بوصورتله شیوع بولمغه باشلادی وایمپراطورلق داخلنده علناً احکامیله عمل ایدیلور اولدی . »

مسلمانلر طرفندن حقیقتاً اوزمانلر چینده برفعالیت اهتدائیه اجرا ایدلدیکنه دائر براهین ثابته یوقدر ؛ حتی اوڭ اوچنجی قرنده وقوعه کلن مغول فتوحاتنه قدر چینده بولنمش اولان مسلمانلر حقنده پك آز معلومات واردر . بو فتو-حاتك نتایجندن اولمق اوزره عرب ، تورك وایرانلی کبی مختلف اقوامه منسوب مسلمانلردن پك چوق کیمسه‌لر چین ایمپراطورلغی داخلنه هجرت ایلمشلردی .

بونلردن بعضیسی تاجر ، اهل صنعت ، عسکر ، مستعمره‌جی صفتلریله کلمش اولدقلری کبی بر خیلیسی‌ده اسرای حربیه‌دن ایدی . بونلردن بر قسم واسع او مملکتده دائمی صورتده یرلشمشلر ومترقی ومتزاید برجماعت حالنه کلمشلردی که بو جماعت افرادی عرق اصلیلرینه مختص اولان اوصافی چینلیلرله ازدواج مختلطه بولندقلرندن طولایی ، غائب ایتمشلردر . مغول حاکمیتی زماننده برخیلی افراد مسلمه یوکسک مقامات رسمیه اشغال ایتمشلردی . مثلا ۱۲٤٤ (ھ ٦٤٢) سنه‌سنده مالیه ناظرلغی ایدن ومغوللرك چین اوزرینه وضع ایلدکلری ویرکولری التزامده سربست قالمش اولان عبدالرحمن بونلردن بریسیدر . [۱] قوبلای خان ۱۲۵۹ (ھ ٦۵۸) سنه‌سنده موقع حکمداری‌یه کلدیکی زمان بوآدمه ایمپراطورلغك امور مالیه‌سنك اداره‌سنی تودیع ایتمشدی ؛ برمدت صوکره (یون نان) حوالیسنك چین ایمپراطورلغنه الحاقی اوزرینه اورایه والی تعیین اولندی . سید مجول (مجال ؟) دخی حین وفاتنده مستقل ومنور بر رجل اداره اولمق اوزره شهرت براقدی . بو ذات مسلمانلر ایچون مسجدلر یاپدیردیغی کبی قونفیوسلره مخصوص اولمق اوزره معبدلرده تأسیس ایتدیردی . بو ذاتك احفادی اسلامیتك چینده‌کی تأسسنده بویوك بر فعالیت کوسترمشلردر . « اسلامیتك حق وخالص بر دین » صفتیله طانمسی حقنده ایمپراطوره امرنامه اصدار ایتدیرن ذات ایسه کندیسنك اوز حفیدی ایدی . اسلامیته ویریلن بو وصف زمانمزه قدر استعمال ایدیله کلمشدر . آنك احفادندن بری دخی ۱٤۲۰ (ھ ۸۲۳) سنه‌سنده (سی ـ ت ـ آنغ ـ فو) و (نان کینغ) مرکز حکومتلرنده جامعلر انشاسنه مأذونیت آلمشدی . [۲]

قوبلای خان دوری مؤرخلری مذکور حکمدارك چینلیلرینده تورك وایرانلی مأمورلر استخدام ایتمسی تنقیده لایق احوالدن صایمشلردر . سید مجالك بویوك برمقام اشغال ایتمسی ومغول فتوحاتیله غرب وچین آره‌سنده مخابرات ومناقلاتك کسب سهولت ایتمسی بوکبی اشخاصی شمالی چینه طوغری جذب ایتمش

[۱] هووارث نام انکلیز مؤلفنك History of Mongols عنوانلی مغول تاریخندن.

[۲] دولون نام فرانسزك ریاستنده چینده تدقیقات فنیه‌ده بولنان هیئتك Recherches sur les Musulmans Chinois عنوانلی راپورندن .

واحتمالکه بومهاجرتلرك نتایجندن اولمق اوزره اوتەده بریده طاغنیق برصورتده بولنان مسلمان جماعتلری تشکل ایلمکه باشلامشدی . بو جماعتلر چینك بعض حوالیسنده پك واسع برر قسیم ناسی احتوا ایدرلر . میلادك ١٢٧٥ دن ١٢٩٢ سنەسنه قدرچینده یاشامش وقوبلای خاندن حسن قبول کورمش اولان وندیکلی سیاح مارقوپولو (یون نان) حوالیسنك بعض جهتلرنده مسلمانلرك موجودیتلرینه واقف اولدیغنی سیاحتنامەسنده قید ایتمشدر . اون دردنجی قرن ابتدالرنده یون نان ایالتنك مرکزی بولونان (تالیفو) شهری اهالیسنك کاملاً مسلمان بولنمش اولدقلرینی معاصریندن بر مؤرخ یازار [١] وقرن مذکور اواسطنده چینك بلاد ساحلیەسنی کزمش اولان ابن بطوطه دینداشلری طرفندن کوردیکی صمیمی حسن قبولی ذکر ایلدیکی صرەده هرقصبەده صرف مسلمانلرله مسکون وجامعلری حاوی برجهت بولندیغنی وچینلیلرك بومسجدلرە حرمت کوستردکلرینی قید ایدر .

او زمانلره قدر چینده مسلمانلره اجنبی نظریله باقیلیوردی . لکن اون دردنجی قرنك نصف تالیسنده مغول خاندانك طردندن صوکره ـ چین حکومتنك اووقتدن اعتباراً اتخاذ ایلدیکی مسلك انفرادك نتایجندن اولمق اوزره ـ بومسلمانلر خارجدن عددلرینه منضم اولەجق افرادی آرتق آلەماز اولمشلردی . باشقه مملکتلردەکی هممذهبلریله تماسدن بووجهله منقطع قالنجه چین ایمپراطورـ لغنك اکثر جهتلرنده یرلی قادینلرله تأهلدن وچینلی عادات واطوارینی اتخاذدن طولایی تدریجاً یرلی خلق آرەسنده مزج اولمغه باشلادیلر . یکی (مینغ) خاندانك مؤسسی اولان ایمپراطور (هانغ ـ وو) بونلره امتیازات مخصوصه بخش ایتدی . بوخاندانك دوام ایتدیکی مدتجه (م ١٣٦٨ ـ ١٦٤٤ ﻫ ٧٧٠ ـ ١٠٥٤) بونلرك بولنمش اولدقلری حال صلاح ورفاه انشا ایتدیرمش بولندقلری جامعلرك کثرت عددیله تبین ایدر .

بوخاندانك ایمپراطورلری مملکتلری حدودی قربنده بولنان مسلمان امراسیله مناسبات دوستانه تأییدینه چالیشیرلردی . بونلر ایله تیمورلنك خاندانی پرنسلری

---

[١] راشدالدین (جامع التواریخ) نام اثرنده .

آره‌سنده هیأت سفارات تعاطیسی چوق وقوع بولوردی . بوسفارت هیئتلرندن بریسی اسلامده‌کی میسیونه‌رلك تاریخنده ذکره لایقدر : شاهرخ بهادر ١٤١٢ (ه ٨١٥) سنه‌سنده سمرقندده‌کی سراینه چیندن بر هیئت سفارت کلدیکی زمان آنلریدندن آلدیغی نامه‌یه ویره‌جکی جوابده اهتدایه دعوت ایچون برفرصت کورمشدی . چین هیئتنه عودتی صره‌سنده ترفیق ایلدیکی مرخص یدیله ایمپراطوره ایکی نامه کوندردی . بونلردن بری عربی لسانی دیکری فارسی زبانی ایله یازلمشدی . فارسی نسخه عربجه‌ده‌کی تزیینات بلاغتدن عاری ایدی و مطلوب اولان شی داها معین صورتده افاده ایدلمشدی . مآل مکتوب شو وجهله‌در : « جناب حق عمق حکمتنده قدرت بالغه‌سیله آدم علیه‌السلامی یاراتدی . آنك اولادندن بعضیلرینی پیغمبر ، رسول یاپدی و انسانلر آره‌سنه کوندردی ؛ تا که اونلری حق یولنه دعوت ایده‌لر . بو پیغمبرلردن بعضیسنه برر کتاب ویردی و بر قانون اوکرتدی و زمانلرینك انسانلرندن هر برینه کوندردیکی قانونه ، دیانته تابع اولملرینی اراده ایلدی . بو پیغمبرلر متحداً انسانلری دینه کلمکه ، الله تعالی‌یه عبادت ایلمکه دعوت و کونشه ، آیه ،ییلدیزه ، صنملره ، قراللره تعبددن منع ایتدیلر . واقعا بو رسوللردن هر بری آیری برر شریعته مالکدی ؛ فقط جمله‌سی‌ده حق‌تعالینك وحدانیتنده متفق ایدیلر . عاقبت مقام رسالت ونبوت محمد مصطفی صلی‌الله علیه وسلمه توجیه اولندی ؛ دیکر اصول شرایع منفسخ قالدی . کندیسی آخر زمان پیغمبری ایدی . بوتون دنیایه ــ امیراولسون ، رئیس‌اولسون ، وزیراولسون ، غنی ویا فقیربولنسون ــ آکا ملهم اولان دینه تابع اولمق وشرایع ومذاهب سائره‌یی براقمق اقتضا ایدر . بو بر دین حق وکاملدر و اسلام تسمیه ایدیلور . سنه‌لرجه مقدم جنکیز خان سلاحه صارلمشدی و اوغللرینی مختلف دولتلر و مملکتلره قارشو کوندردی . شویله‌که جوجی خانی سرای ، قریم ، دشت قپچاق ایچلرینه کوندردی . حال بوکه بورالرده اوزبك خان ، شانی خان و عروس خان کبی حکمدارلر اسلامه کلمشلر وشریعت محمدیه‌یه تابع اولمشلردر . هلاکو خان خراسان ، عراق وجواری مملکتلر اوزرینه یوکلنمشدی . کندیسنی استخلاف ایدن اوغللری

دین اسلامك نورینی قلبلرینه آلدیلر و ینه او وجهله اهتدا ایتدیلر و اسلامله مشرف اولدقدن صوکره عالم عقبایه کوچدیلر ؛ نته‌کیم حقکو و حقشناس غازانه ، الجیتو سلطانه و بختیار حکمدار سعید بهادره ده بویله واقع اولمشدی . پدر محترمم امیر تیمور، شریعت محمدیه احکامنه رعایت ایتدی و بوتون مدت حاکمیتنده اسلامه سالك بولنانلر سعادت کامله‌یه مظهر اولدیلر . شیمدی جناب حقك لطف وعنایتی‌ایله خراسان ، ماوراءالنهر ، عراق وسائره‌یی حاوی‌اولان بودولت بنم الـه کچدی . دولتك باشدن باشه اداره‌سی شریعت پیغمبری وجهله اجرا اولنور ، طوغریلق امر و باطل نهی ایدیلور . جنکیز خانك احداث ایلدیکی شیلر الغا ایدلمشدر . مادامکه یوم قیامتده نجات و سلامت و بو دنیاده سعادت، دین‌حقه ایمانه توقف‌ایدر، اوحالده تبعه‌مزه نصفت وعدالت ایله معامله ایتمك اوزرمزه فرض‌اولور. امید ایدرمکه الله تعالینك عنایت وکرمیله سزدخی شریعت محمد رسول‌الله علیه‌الصلاة والسلامی اجرا ایدرسکز ودین اسلامه قوت ویررسکز وبویله‌جه دنیانك فانی‌سلطنتنی عالم عقبانك سلطنتیله مبادله‌ایلرسکز.»[١]

چین ایمپراطورلرندن برینك اسلامه کلدیکی حقنده صوکره‌دن میدانه کلن بر قصه‌یه بو مکتوبك سبب حدوث‌اولمسی احتمالی بعید کورونمز . اون بشنجی قرنك صوکلرنده و اون آلتنجینك ابتدالرنده بر خیلی سنه‌لر پکین شهرنده اوطورمش اولان سید علی اکبر نامنده بر مسلمان تاجری دخی بو قصه‌دن بحث ایتمشدر . بو ذات چینده کثیرالعدد بر طائفهٔ اسلامیه‌نك تمکن ایتدیکنی بیلدیرر . (کەن ـ جان ـ فو) شهرنده اوتوز بیك قدر مسلمان عائله‌سی وار ایدی . بونلر ویرکی ویرمزلر وایمپراطورك توجهنه نائل اولورلردی . چینلیلر نظرنده مستحسن اولان وظائف دینیه‌لرینك اجراسنده مساعدات کامله‌یه مالکدیلر . اهتدالر دخی سربست براقیلوردی . نفس پایتختده درت و چینك سائر حوالیسنده طوقسان مسجد واردی و جمله‌سی ایمپراطورك حسابنه انشا ایتدیرلمشدی . [٢]

---

[١] عبدالرزاق اسحق سمرقندی نام مؤرخك (مطلع‌السعدین) اسملی کتابندن .

[٢] ره‌نکه‌ت نام مستشرقك Mélanges Orientaup عنوانلی شرقه عائد مباحث تاریخیه‌سندن .

میلادك ١٦٤٤ (ﻫ ١٠٥٤) سنه‌سنده مانچو خاندانننك تأسسنه قدر
چین مسلمانلری طرفندن هیچ بر علامت اختلال کوسترلمه‌مشدی . اسلامك
سالکلری‌ده کندیلرینه ویرلمش اولان حریت مذهبیه‌دن طولایی خشنود
بولنیورلردی . یکی قوهٔ حاکمه‌نك موقع اقتداره وصولنی متعاقب مشکلات ظهور
ایتمکه باشلادی و ١٦٤٨ ده (قان ـ سو) جوالیسنده حادث اولان اختلال
مسلمانلر آره‌سنده چین حکومتنه قارشو سلاح بدست قیام اولانلر بولنمسنك
ایلك وسیله‌سی ایدی . مع هذا اون طوقوزنجی قرنه گلنجه‌یه قدر چین مسلمانلری
ایله آنلره حاکم اولانلر آره‌سنده بدایتدن بری جاری اوله گلن دوستانه روابطی
اخلال ایده‌جك ویا فلاکتلی عواقبی موجب اوله‌جق بر حال کوروولمه‌مشدی .
روابط مذکوره حقنده‌کی رأی رسمی ١٧٣١ (ﻫ ١١٤٤) سنه‌سنده ایمپراطور
(یونغ ـ جه‌ن) طرفندن نشر ایدیلن آتی‌ده‌کی امرنامه ایله تأکید ایدلمشدی ؛
شویله که :

« ایمپراطورلغك هر جهتنده عصرلردنبری یرلشمش کثرتلی اهل اسلام
واردرکه بونلری تماميله دیکر تبعه‌مز کبی اولاد عد ایدرم . بونلر ایله منسوب
اولدقلری دینه تابع بولنمیانلر آره‌سنده هیچ بر فرق کورمم . دینلری
دیکر چینلیلرك مذهبندن باشقه اولدیغی ، دیکر چینلیلردن آیری صورتده
بر لسان تکلم ایتدکلری ودیکر اهالیدن فرقلی صورتده تلبس ایلدکلری حقنده
بعض مأمورلر طرفندن گیزلیجه مسلمانلر علیهنده شکایتنامه‌لر کوندرلمشدر .
بونلرده مسلمانلر ، فضولق ایله اتهام وعاصی حسیاتلی ، غیرمطیع تصویر ایدلمشلردر .
آنلره قارشو تدابیر شدیده اتخاذ ایتمکلکم ایستنیلیور . بو شکایات واتهاماتی
تدقیق ایلدیکم وقت هیچ بر اساسه مبتنی اولمدقلرینی آکلادم . فی الحقیقه مسلمانلرك
سالك اولدقلری مذهب آنلره اجداددن قالمشدر وواقعا لسانلری دیکر چینلیلرك
قوللاندقلری لسانك عینی دکلدر ؛ لکن چینده داها بر چوق لسانلر تکلم
ایدیلور . آنلرك عبادتگاهلرینه ، لباسلرینه وشکل تحریرلرینه گلنجه بونلر
هیچده اهمیتله تلقی ایدیله‌جك شیلر دکلدر وصرف اعتیاد ماده‌لریدر . مسلمانلر
دخی دیکر تبعه‌م قدر اوصاف حسنه‌یه مالکدرلر . آنلرك عصیان نیتنده

بولندقلرینی کوسترمیدانده هیچ برشی یوقدر . بناءً علیه ذلك مقصدی انسانلره حیات اخلاقیه اوکرتمك ، وظائف اجتماعیه وملکیه اجرا ایتدیرمك اولان دینلری وجهله تعلمده سربست قالملرینی آرزو ایده‌رم . دین اسلام ، ماهیت اساسیهٔ حکومته حرمت تفهیم ایدر ؛ بوندن فضله داها نه‌بکلنیله‌بیلور ؟ ایمدی مسلمانلر صادق وسوکیلی تبعه‌م کبی حرکت ایلدکلری تقدیرده دیکر اولادم حقنده‌کی توجهات آنلره تشمیل ایدیله‌جکدر . مسلمانلر آره‌سنده بویوك مقاماته ارتقا ایتمش برخیلی مأمور وضباط ظهور ایتمشدر ؛ بوایسه آنلرك عادات واطوارمزی اتخاذ ایتمش اولدقلرینك وقوانین مقدسه‌مز موجبنجه تطبیق نفس ایلدکلرینك برهان احسنیدر . آنلرده دیکرلری کبی ادبیات عمومیه‌دن امتحان ویررلر وقانونك طلب ایلدیکی فداکارلقده بولنورلر . خلاصهٔ کلام آنلر دخی بویوك چین عائله‌سنك اعضاسندندرلر . دینلری کبی ملکی وسیاسی وظیفه‌لرینك دخی اجراسنه چالیشیورلر . حاکملر مواجهه‌لرینه کتوریلن ملکی واداری بردعواده طرفینك منسوب بولندقلری دینلرله مشغول اولمامیدرلر . بوتون تبعه‌م ایچون تك برقانون واردر . ایلك یاپانلر مکافات کوره‌جکلر وفنالقده بولنانلر مجازات چکه‌جکلردر . » [۱]

آندن اوتوز سنه صوکره مذکور ایمپراطورك خلفی (کی‌ئی ـ یه‌ن ـ لانغ) شمال غربی وکاشغر طرفلرنده ظهور ایتمش اولان بر عصیانك باصدیرلمسنده مادةً کوستردکلری یاردمدن طولایی ایکی تورك بغنی (بکنی) چین اصیلزاده‌لکنه ترفیع ایلمکله مسلمانلر حقنده‌کی توجهات ممتازه‌سنك آثارینی کوسترمشدی . بو بکلر ایچون پکین شهرنده قوناقلر دخی انشا ایتدیرمشدی . کذلك بو ایمپراطور مذکور بکلر ایله کاشغردن کتورلمش اولان مسلمان اسرای حربیه‌نك عبادتلری ایچون برده جامع یاپدیرمشدی . اسرا میاننده برده غایت کوزل بر قیز کتورلمشدی که بو قیز کیت کیده ایمپراطورك پك سودیکی جیجیسی اولمشدی . ناقلان اخبارك روایتنه کوره ایمپراطور بو قیزه اولان محبتندن طولایی مذکور جامعی سرایی قارشوسنده یاپدیرمش وسرای داخلنده‌ده اوفاق

[۱] فرانسز مؤلفی دو تیه‌رسانك اولجه عنوانی ویریلن اثرندن .

بر کوشك انشا ایتدیرمش ایدی‌که سوکیلیسی بعضاً اورایه کیدر واسیر وطنداشلرینك برای عبادت جامعه‌کیروب چیقمالرینی تماشا ایدردی . بومسجد ۱۷٦٤ (ه ۱۱۷۸) سنه‌سنده انشا ایدلمشدی ؛ دروننده دورت لسان اوزره محرر کتابه‌لرك چینجه‌سی بالذات ایمپراطور طرفندن یازلمشدی .

ینه بو ایمپراطور زونغاریه اختلالنی باصدیردقدن صوکره ۱۷۷۰ سنه‌سنده اوحوالی‌یه اون بیك عسکری عائله‌لری نقل ایتدیرمش وبونلرك اسکانیله بوش قالان یرلری طولدیرتمشدی . بو مستملکه‌جی سکنه‌نك اطرافنده‌کی مملکتلرك اهالیسی تماميله مسلمان بولندقلرندن آنلرده کیت کیده اسلامه کلمشلردی . بو مثللو کومه‌لی اهتدالرك ایمپراطورلغك باشقه جهتلرنده دخی وقوعه کلوب کلدیکنی بیان ایچون المزده دلائل یوقدر . واقعا مسلمان مهاجرلرك توطن ایتدکلری حوالیده عدد مسلمین یوکسلمشدر ؛ آنجق چینك هرجهتنده چینلی مسلمان اهالی بولنمسی ، صرف اجنبی مهاجرتی وقوعه کلسنه ویا خلقك طبیعی صورتده تزاید نفوسنه حمل ایدلمکله ایضاح کیفیت اولنه‌ماز . بومسلمانلرك قرون عدیده ظرفنده چینده اوطورمش اولدقلری ، حریت مذهبیه‌یه مالك بولندقلری وبرچوق ایمپراطورلر طرفندن توجه کوردکلری حالده ــ زمانمز اجنبی‌مترصدلرینك بونلرك احفادنده مشاهده ایلدکلری ــ غیرت اهتداپرورانه‌دن محروم بولنمش اولملری ممکن دکل کبیدر . وقتیله چین یهودیلرینك اسلامه کلملری طوغریدن طوغری‌یه وقوعه کلش اولان فعالیت تبشیریه ایله ایدی . چینده تقررلری پك اسکی اولان یهودیلر دوائر حکومتده مهم مقاملری حائز وبرچوغی واسع اراضی‌یه مالك ایدیلر . مع مافیه بونلرك بویوك بر قسمی اون یدنجی قرنك ختامنه طوغری اسلامه‌کلمشدر . [۱] اهتدا بابنده‌کی مسلمان پروپاغانداسی بغایت ساکنانه و نیم مجتنبانه وقوع بولیوردی ؛ نته‌کیم (خ ــ وانغ ــ سی) حوالیسی والیلرندن برینك ۱۷۸۳ سنه‌سنده ایمپراطور (کی‌ئی ــ یه‌نغ ــ لانغ) ه تقدیم ایتمش اولدیغی برراپور بوسببله شایان دقت‌کوریلور ؛ راپورمآلی‌شویله‌در :

[۱] قلارق آبه‌ل نام انکلیز محررینك Narrative of a Journey into the Interior of China عنوانیله چین داخلنده برجولان حقنده‌کی اثرندن .

« بو حوالی‌ده (هان فو ـ یون) نامیله بر سرگذشتجینك سرسریلك تهمتیله توقیف ایدلدیکنی حضور همایونکزه عرضله کسب فخر ایلرم . بو آدمه نه ایله اشتغال ایلدیکی صورولدقده کندی دینی حقنده معلومات طوپلامق اوزره اون سنه‌دنبری ایمپراطورلغك مختلف حوالیسنده جولانلرده بولندیغنی اعتراف ایلمشدر. صندقلرینك بریسنده بعضیسی کندی طرفندن یازلمش وبعضیسی کندیسندن باشقه بوراده کیمسه‌نك آکلایه‌میه‌جغی برلسانده محرر اوتوز کتاب بولنمشدر . بوکتابلر (محمد) دینیلن غربلی برحکمدارك عجیب صورتده واطرا ایله مدایحنی حاویدرلر . بوآدم اشکنجه‌یه معروض قالنجه بوجولانلردن مقصد حقیقیسنك بوکتابلرده بیان ایدیلن باطل عقائدی نشردن عبارت بولندیغنی و (شه‌ن ـ سی) حوالیسنده دیکر یرلردن زیاده اوطوردیغنی اعتراف ایتدی . کتابلری بالذات معاینه ایتدم . بعضیلری حقیقتاً براجنبی دیلنده یازلمش اولمیدرلرکه مألرندن برشی آکلایه‌مدم . چین لسانده یازیلان دیکر کتابلر پك فنا شیلردر ؛ حتی دیه‌بیلورمکه حقیقتاً لایق اولمیان کیمسه‌لرك مدحنده‌کی مبالغه‌لرندن طولایی هزیاندن عبارت بولنیورلر ؛ بواشخاصه دائر شیمدی‌یه قدر هیچ برشی ایشتمدم . بو آدمك (قان ـ سو) طرفندن کله بر عاصی اولمسی محتملدر . حرکاتی جداً داعیٔ شبهه‌در ؛ زیرا بونجه حوالیده اون سنه‌دن بری یچون طولاشوب طورمشدر . مسئله حقنده داها اهتماملی صورتده تحقیقات اجرا ایتدیرمك نیتنده‌یم . عین زمانده بو آدمك عائله‌سی نزدنده بولنان حروفات قالبلرینك یاقدیرلمسنی وحکاك ومؤلفلرینك توقیف ایتدیرلمسنی ذات حشمتمآبیلرندن تضرع ایدر و اوبابده‌کی ارادهٔ سنیه‌لرینی اخذ ایلك امنیه‌سیله کتابلری تقدیم پیشکاه همایونلری ایلرم . » [۱]

بوراپور اون سکزنجی قرنده وقوعه کلمش اولان مسلمان فعالیت تبشیریه‌سندن هیچ دکلسه بریسنك موجودیتنه شهادت ایدر . اوقرن اچنده ژه‌زوئیت میسیونه‌رلرینك اسلامده مشاهده ایتمش اولدقلری تزاید عدد ـ آنلردن بعضیلرینك

[۱] دو هالد نام مؤلفك Description Géographique, Historique etc. de l'Empire de La Chine عنوانلی کتابندن .

فرض ایلدکلری کبی ـ قطعی صورتده وقوع بولان فعالیت تبشیریه‌لر ایله علاقه‌دار اولمسه کرکدر . دوهالد نام محرر ۱۷۳۵ سنه‌سی پارسده طبع ایدلمش اولان براز یوقاریده اسمی مذکور کتابنده مسلمانلره تخصیص ایلدیکی فقره‌لرده او تزایدك سببنی قحط زمانلرنده مسلمان عائله‌لرینك آلوبده کندی دینلرنده تربیه ایتدکاری چوجقلره عطف ایدرده دیرکه : « چینده توطن ایدن مسلمانلر آلتی یوز سنه‌دن بری مختلف حوالی‌ده ساکن اولمقده‌درلر . بونلر احکام دینیه‌لرینی نشر ایتمك ومهتدی قازانمق ایچون اوغراشمازلر . کچمش زمانلرده‌ده آنجق ازدواج مختلط طولاییسیله نفوسلری تزاید ایتمشدی . مع‌مافیه قازاندقلری ثروتلر واسطه‌سیله برخیلی زماندن بری اجرای ترقیاتده دوام ایلمکده‌درلر . بونلر هر یرده بوله‌بیلدکلری مجوسی چوجقلرینی صاتون آلورلر ؛ ابوین ایسه چوجقلرینی اعاشه‌یه مقتدر اوله‌مدقلرندن آنلری صاتمقدن چکینمزلر . (شان ـ تونغ) حوالیسنده برمهلك قیتلق وقوعه کلدیکی زمان بونلر اون بیکدن زیاده چوجق اشترا ایلمشلردی . بو چوجقلری بالاخره اولندیررلر وآنلر ایچون شهرلرده یا یکیدن اولر انشا ویا کویلر تأسیس ایدرلر . »

ینه بو قبیل حاللردن اولمق اوزره ۱۷۹۰ سنه‌سنده (ق ـ وان ـ تونغ) حوالیسی قحط یوزندن خراب اولدیغی وقت مسلمانلر ـ اولادہ باقه‌میه‌جق قدر عاجز وفقیر دوشن وآنلردن مفارقته بیله راضی اولان ـ مجوسی عائله‌لرندن اون بیك قدر صبیان اشترا ایلمشلردی . [۱] بو اطفال هپ اسلام دیننده تعلیم ایدیلیورلردی . یونان حوالیسنه منسوب سید سلیمان اسمنده چینلی برمسلمان ۱۸۹۴ سنه‌سنده قاهره‌یی زیارت ایتدیکی صره‌ده ـ بیروتده انتشار ایدن ـ ثمراةالفنون جریده‌سنك مصر مخابریله وقوعه کلن ملاقاتنده هرسنه بو واسطه ایله اسلامیته داخل اولانلرك عددی صایله‌میه‌جق قدر کثرتلی بولندیغنی سویلمشدر . کذلك فرانسز تدقیقات فنیه‌سی هیئتی رئیسی بولنان وبالاده راپورندن التقاط ایدیلن موسیو (دولون) قحط سنه‌لرنده بو مثللو چوجق اشتراسی

[۱] اسکی فرانسز مؤلفلرندن غروسیه نام ذاتك de la chine, ou Description Générale de cet Empire عنوانلی چین تعریفاتندن .

معامله‌سنك بوتون چین مملکتنده مسلمانلر طرفندن اجرا ایدلدیکنی ذکر ایدر. (بوکسه‌ر) لر دینیلن و ۱۹۰۰ سنه‌سنده چینلیلر طرفندن خرستیانلرك قتلنی موجب اولان قیام صره‌سنده دخی مسلمانلر یتیم قالان یرلی خرستیان چوجقلرندن بر خیلیسی بعدالاشترا مسلمان اوله‌رق یتشدیرمشلردر.

چینده‌کی مسلمانلر آیری قصبه وکویلرده ویا بر قصبه‌نك آیری بر جهتنده کندی کندیلرینه یاشامغه مائلدرلر. جامعه کیتمین برکیمسه‌نك کندی آره‌لرنده یاشامسنه موافقت ایتمزلر. [۱] مسلمانلر، ممکن اولدیغی قدر بو آیریلغی ترجیح ایتمکله برابر عبادتلرینك اشکال مخصوصه‌سی ایله غیرمسلم چینلیلری مغبر ایتمه‌مك مقصدیله آیین روحانیلرینی تشهیردن اجتنابده بولنورلر. غیرمسلم وطنداشلرینك عادات واطوارینه تماميله موافق صورتده حرکت ایدرلر وآنجق جامعه کیردکلری زمان قاعدةً صاریق صارارلر. ینه مجوسی چینلیلرك سوء ظنلرینی تحریك ایتمه‌مك مقصدیله جامع یاپدیردقلری ویاپیلان جامعه مناره علاوه‌سنه لزوم کوردکلری تقدیرده مناره‌یی ممکن مرتبه قیصه انشا ایتدیررلر. [۲] جامعلری اکثر احوالده چین اصول معماریسنه تطبیقاً وحتی بعضاً چین معبدلرندن فرقلی کورونمیه‌جك شکلده یاپدیررلر. هر مسجد ویا جامع قانوناً ایمپراطور ایچون برلوحه تعلیقنه مجبورایدی که بولوحه‌ده شوسوزلر بولنوردی: « دائما یاشاسون، لایموت ایمپراطور. » مسلمانلر بو لوحه‌یه تقربدن اول چین ارکان معتاده‌سی وجهله اتکا ایلرلردی؛ شوقدرکه بونی اجراده وجدانلرینی ارضا ایچون لازم اولان احتیاطی خاطرلارلر و بتپرستلك حالنه مشابه اوله‌بیله‌جك شکل اتکادن صاقینورلردی. دیکر طرفدن دخی کندی دینلرینك مذهب رسمیٔ دولته مخالف کورونمه‌مسی ایچون مقتضی اولان احتیاطی الدن براقازلر. بویله‌جه موسویت وعیسویت کبی ادیان اجانبه قارشو چین مجوسیلری طرفندن کوستریلن آثار نفرتدن آزاده قالورلر. حتی مجوسی وطنداشلرینه کندی احکام مذهبیه‌لرینك قونفسیوس مذهبی قواعدیله توافقنی ارائه‌یه چالیشورلر؛ شو فرقله‌که

[۱] برومهال نام انکلیز محررینك Islam in China عنوانیله چین مسلمانلری حقنده‌کی اثرندن.

[۲] واسیلیه‌ف اسمنده بر محررك روسجه چین حقنده‌کی کتابندن.

کندیلری ازدواج و جنازه مراسمنده وشرب خمر ، اکل خنزیر ، قماراوینامق کبی مناهیدن اجتنابده و طعامدن اول و صوکره اللری ییقامق کبی اوامر مذهبیه‌ده کندی جدلرینك عنعنوی مثاللرینی دقتله تعقیب ایدرلر . کذلك مسلمان محرراتنده قونفوسیوس آثارندن وسائر قدیم چین کتابلرندن حرمتله بحث اولنور ومباحثات مقتضیه‌ده بونلرك تعلیمات مذهبیه‌لری ایله احکام اسلامیه آره‌سنده آهنکدارلق کوستریلور .

چین حکومتی دخی کندیسنه عائد اولان خصوصاتده تبعهٔ مسلمه‌یه ـ حال اختلال مستثنا اولمق اوزره ـ دائما دیکر قسم ناسك امتیازات ومنافعنك عینی تأمین‌ایلیه کلمشدر . هیچ بر مقام آنلره قارشو قاپالی طوتماز . طشره والیسی، جنرال ، حاکم ، ناظر صفتلریله کرك خلقك ، کرك امرانك اعتماد وحرمتنی قازانان مسلمانلر کوریله‌کلمشدر . مسلمان اسامیسی یالکز چین تاریخلرنده مشهور رجال ملکیه وعسکریه‌دن بولنمق اوزره یازلمقله قالمیوب برده ما کنه صنعتلرنده ، ریاضیاتده ، علم هیأنده وسائره‌ده تمیز و کسب شهرت ایدن مسلمان کورلمشدر .

چین مسلمانلری بجریکلی ایش آدملری واهتماملی واعتمادلی تجارت صاحبلری بولنمقله معروفدرلر . صغیرأتی قصابلغی عادتا مسلمان اصنافك تحت انحصارنده کیدر و دیکر اصنافلقلرده‌ده موفقیتله چالیشورلر . بویله‌جه حیات ملیه‌نك هر قسمیله مناسبتدار بولندقلرندن پروپاغاندا اجراسی ایچون برچوق فرصتلره مالکدرلر . شوقدرکه ـ بوکبی دینی پروپاغاندا ایشلرنده علاقه‌دارلق کوسترن خرستیان میسیونه‌رلرینك رأیلرنجه ـ بومسلمانلر پروپاغاندا حسیاتیله پکده متحرك دکلدرلر . مع‌مافیه هروقت یکی اهتدا ایتمش کیمسه‌لره تصادف ایدیلور وچینلی مسلمانلردن برچوقلری اسلامیتی ایلك قبول ایتمش اولان اجداد ذاتیه‌لرینك اسملرینی خیر ایله یاد ایتمك اعتیادنده بولندقلرندن بوحال دواملی صورتده اهتدا حرکتنك موجودیتنه دلالت‌ایدر . آکلاشلدیغنه کوره مسلمان مبشرلری، پروتستان میسیونه‌رلرینك سوقاقلرده دینی وعظلر ویرمك خصوصنده‌کی صلاحیتلرینه مالك دکلدرلر ؛ فقط اللرینه کیچن فرصتلردن بالاستفاده نفوسلرینه یکی عددلر علاوه‌سنده پکده قصور ایتمزلر . بونلرك ١٦٦٨ (ھ ١٠٧٩) سنه‌سنده قانتون

شهرنده باصلمش دینی کتابلرندن « دین حقك ارکاننه رهبر » عنوانلی براثره خدمت ارشاد اوزرینه مطالعاتی ومجوسیلر آره‌سندن کلن صوك مهتدیلر حقنده اشاراتی حاویدر . اسلامك احکام اساسیه‌سی یکی مهتدیلره منظوم دروس ابتدائیه رساله‌لری ایله اوقوتدیریلور . [١] بالاده بالمناسبه ذکر اولنان ملاقات صاحبی سید سلیمان صوك زمانلرده وقوعه کلن اهتدالردن برچوغنی دینی کتب ورسائلك نفوذینه حمل ایلمشدر . (قان ـ سو) ملحقاتندن (هو ـ جاو) شهرنده‌کی مدرسه‌ده هرسنه برچوق علم عقائد طالبلری تدریس ایدلدیکی وبونلرك اکمال تحصیلدن صوکره مختلف حوالی‌یه کیدرك دینلرینی ایلری سوردکلری واون قدر ولایتده ـ مسلمانلق پروپاغانداجیسی اولمق اوزره ـ ملالرك تعلیمنه مخصوص مرکزلر بولندیغی دخی مرویدر . چین اوردوسی مسلمان ضابطلری دخی قوماندالری آلتنده‌کی مجوسی عسکرلردن برچوغنی اهتدایه سوق ایدرلر طوغریدن طوغری‌یه پروپاغانداجیلق نتایجیله تحدث ایدن افعال اهتدائیه دخی آره صره کوریلور ؛ مثلا ١٨٩٥ سنه‌سنده پکین شهرینی زیارت ایتمش اولان برتورك سیاحی اوراده اوتوز مسجد کوردیکنی وبونلردن بریسنك معبددن منقلب اولدیغنی بیان ایلمشدی . بوده زنکین برچینلی‌یه عائد عائله معبدی ایمش ؛ براختلال صره‌سنده حیاتی تهلکه‌یه دوشدیکی آنده عبدالرحمن اسمنده برمفتی آنی اولومدن قورتارمش ؛ اوده شکرانیتی اسلامه کلمکله ادا ایلمشدر .

شوصوك سنه‌لرده تورك وسائر مسلمان میسیونه‌رلری چینده طولاشه‌رق اورا مسلمانلری آره‌سنده دینلرینك داها لایقلی برصورتده تفهمی ایچون منفرداً اوغراشمقده وآنلرك شوق دینلرینی تحریك ایلمکده ایدیسه‌لرده بوفعالیتدن شیمدی‌یه قدر پك آز ثمره حاصل اولمشدر . [٢]

چینده‌کی اسلامیت حقنده ١٨٦٧ تاریخنده فوق‌العاده برکتاب نشر ایتمش اولان (واسیلف) نام روس محرری اسلامیتك چینده دین ملی اولمق طالعنه

[١] ایسمیث اسمنده برانکلیز میسیونه‌رینك « مسلمان مسئله‌سنك یکی صفحاتی » عنوانلی رساله‌سندن .

[٢] انکلیز میسیونه‌رلرینك مروج افکاری اولان بر رساله موقوته بوصوك ایکی روایتك ناشریدر .

مظهر بولندیغی وبوتقدیرده عالم شرقك احوال سیاسیه‌سنده تمامیله بر تحول وقوعه کله‌جکی فکرینی سردایلمشدر. [٢] بواخطارك وقوعندن شیمدی‌یه قدر اللی‌یی متجاوز سنه مرور ایتدی وفقط مذکور تخمینی حقیقته منقلب ایده‌جك هیچ برحال ظهور ایلمدی ؛ بالعکس اسلامیت کچن عصر ظرفنده او مملکتده زمین قازانیوب بلکه غائب ایلدی . میلادك ١٨٥٥ دن ١٨٧٣ سنه‌سنه قدر (یون‌نان) حوالیسنده‌کی قیاملره قارشو اجرا ایدیلن قتل عاملرك و١٨٦٤ دن ١٨٧٧ سنه‌سنه و١٨٩٥ دن ١٨٩٦ سنه‌سنه قدر (شه‌ن - سی) و (قان - سو) حوالیسنده‌کی (تونغان) عصیانلرینك نتیجه‌سی اولمق اوزره مسلمانلرك عدد نفوسی میلیونلرجه تناقص ایلمشدر. چینده جمهوریت تأسسی ، او مملکت مسلمانلرینه اسکی حکومتلر دورلرنده امثالی هیچ کورلمه‌مش برحریت فعالیت ویردی ؛ احوال حیاتیه‌جه وقوعه کلن بوتحولك وجوده کتوردیکی فرصتلردن مسلمانلرك نه‌درجه‌یه قدر استفاده‌یه مقتدر اوله‌جقلرینی کشف ایتمك ایچون هنوز کافی زمان کچمدی . حالا دوام ایدن سوق اهتدا روحی - برمنطقهٔ محدوده ایچنده قالمقله برابر - انتشار اسلامیت خصوصنده امیدلر بسلندیکنه دلالت ایدر . واقعا چینده سیاحت ایتمش اولان بر مسلمانك - رئیس حکومتی تعقیباً بوتون مملکت خلقنك اهتداسی امکانندن - بحث ایلدیکی زماندن شیمدی‌یه قدر دورت قرن مرور ایلدی ؛ بونکله برابر عصر حاضرك چین مسلمانلرندن بریسی ایچون دینداشلرینك بوتون چین مملکتی داخلنده اسلامیتك مظفر اوله‌جغنه انتظار ایلدکلرینی سویلمسی حالا ممکندر .

[٢] عالم افرنجی وکنیسای نصرانیتی مشرق اسلامه مضر صورتده غلیانه کتورمك غرضیله روس چارلغی بروقتلر بوکبی روایاتی چوق ایلری سوررردی . شرقده امل استیلا تعقیب ایدن دیکر بعض دولتلرده بعضاً بواصول تهییجیه‌یه مراجعت ایتمشلردر. بوراسی معلوم اولمقله برابر روس محررینك صادقیتی کرامتی حسن نیتنه حمل ایدر ویقین وقتده فعلاً تحصلی جناب قادر مطلقدن تضرع ایلرز . مترجم

اون برنجی فصل

آفریقاده انتشار اسلامیت

اسلامیتك آفریقا تاریخی تام اون اوچ قرنلق برزمان احتوا ایدر ومتنوع، متعدد قبائل ایله اقوامك ساكن اولدیغی برقطعهٔ واسعه‌نك اوچده ایكیسنی احاطه ایلر وبوجهتله برقاعده تحتنده اوله‌رق تتبعی ایچون مشكلات مخصوصه حدوثی موجب اولور، چونكه آفریقا قطعه‌سنك مختلف جهتلرنده بودینك انتشارینك تاریخ صره‌سیله مرتباً تفصیلات مماثله‌سنی ویرمك محالدر. انتشار اسلام تاریخنك مصر، آفریقای شمالی، نوبیه وحبشستانده‌كی نصرانیت كنیسالریله اولان مناسباتی فصول سابقه‌نك برنده ملاحظه ایدلمشدی. بوفصلده ایسه مذكور تاریخ انتشارك اول امرده آفریقای شمالینك صرف مجوسی بولنان اهالیسی آره‌سنده وبعده بوتون سودان مملكتنده و غرب ساحلی بوینده ونهایت شرق سواحلیله امبد بورنی مستملكه‌سنده ایزینی تعقیب ایتمك متصوردر.

شمالی آفریقانك مجوسی خلقی آره‌سنده مسلمانلغك انتشارینه دائر مالك اولدیغمز معلومات كنیسای نصرانیتك اورادن نصل غائب اولوب كیتدیكی حقنده اولجه ویرمش اولدیغمز برقاچ وقعه‌دن آشاغی قالمیه‌جق درجه‌ده ناقصدر. عرب قوای مسلحه‌سنك ایلریلمسنه بربر طائفه‌سی طرفندن پك جانلی مقاومتلر كوسترلمش و بوطائفه‌نك اهتداسنده اقناعدن زیاده قوهٔ جبریه‌نك نفوذی بولنمشدی. بونلر هرفرصت دوشن محلده فاتحلرك حاكمیتی كبی دینلرینه قارشو دخی عصیان ایتمشلر و بالذات عرب مؤرخلرینك بیاناتندن آكلاشلدیغی اوزره اون ایكی دفعه ارتداده صاپمشلردی. اوزون مدت سورن بومجادلاتی حاوی سجلاتده اهتدالره دائر بعض ناتمام اشارات بولنور. اهتدالرك بعض احوالده سلاح عربه قارشو فضله مقاومتك بیهوده‌لكی آكلاشلدقدن صوكره التزام ایدلمش بولندقلری كوریلور. بربرلرك ٧٠٣ (ﻫ ٨٤) سنه‌سنده مستولیلره قارشو صوك مقاومتی

کوستردکلری صرهده یلماز واوصانماز برشخصیت اولان و «الکاهنه» دیه تلقیب ایدلمش بولنان رئیسه‌لری ــ طالع حربك کندی طرفی علیهنه قطعیتله دوندیکنی کورنجه ــ اوغللرینی مسلمان قوماندانك قرارکاهنه کوندرمش واسلامی بالقبول دشمن ایله توحید آماده بولنملرینی امر ایتمش ایدی . قادین کندیسی ــ بربر قوتلرینی تارومار ایدن وشمالی آفریقانك ایدیء عربه دوشمنی موجب اولان صوك معارکه‌ده ــ یانده‌کی وطنداشلری ایله برابر أولمکی اختیار ایلدی . صوکره مصالحه عقدی قبول ایدلدی ؛ شوشرطله‌که بربرلر عرب عساکری صفوفنده خدمت ایچون اون ایکی بیك کشیلك برقوهٔ محاربه ویره‌لر . بوافراددن ایکی قول اوردو تشکیل ایدلدی وهربری الکاهنه‌نك اوغللرندن برینك اداره‌سنه ویرلدی . [۱] عرب امرای عسکریه‌سی بوبربرلری اوردولرنده استخدام ایله آنلره غنائم حربیه قازانمق امیدینی ویره‌رك جذب ایلمك ایستمشلردی . میلادك ۷۱۱ (۹۳ ﻫ) سنه‌سنده یدی بیك کشیلك براوردو ــ کندیسی‌ده بربر طائفه‌سندن بولنان ــ طارقك قومانداسی آلتنده اسپانیانك فتحی ایچون آفریقادن کمیلره بیندیرلدی . یکی مهتدیلردن مرکب اولان بوعسکرلرك اسلامه ایمانده‌کی صفت وصمیمیتلری بالخاصه تذکار ایدیلور . بونلره قرأن کریمك کلمات قدسیه‌سنی آکلاتمق ویکی دینلرینك تعیین ایتدیکی وظائفده‌کی احکامی اوکرتمك ایچون عرب علما وفقهاسندن معلملر نصب ایدلدی . آفریقا فاتحی موسی ، اسلامیتك ترقیسی خصوصنده بویوك برشوق کوسترمش وخلیفه عبدالملك « اسلامه اولاد اولمغه‌الیق بولندقلرینی کوسترن اسرانك بالاشترا آزادیسی ایچون » کندیسنه ویردیکی کلیتلی برمبلغی ظفردن صوکره اسیرلر صاتیلیغه چیقارلدقجه آره‌لرنده اهتدایه آرزو کوسترنلرك ، اصالتی بولنانلرك ، کنج وچیویك اولانلرك اشترالرینه صرف ایلمشدی . بوکیلره اول امرده اسلامی قبول ایلملری تکلیفنده بولنور وبعده ذهابلرینی بالتصفیه حقایق علویه‌نك تلقیسنه کندیلرینی استحضار ایدردی . بونلر موافق بروضعیت و استعداد کوستردکلری تقدیرده

---

[۱] فورنه‌ل نام فرانسزك Etude Sur la Conquête de l'Afrique par les Arabs عنوانلی شمالی آفریقانك عربلر طرفندن فتحی حقنده‌کی کتابندن

درحال آزادنامه‌لرینی ویرر وکندیلرینی اوردوسنه آلور ودرجهٔ مزیتلرینه کوره ترفیع ایلردی . [١]

بربر طائفه‌سی افرادندن بعضیلرینك اهتدالرنده‌کی سطحیته شونکله حکم ایدیله‌بیلورکه خلیفهٔ زاهد عمر ابن عبدالعزیز هجرتك یوزنجی سنه‌سی اسماعیل بن عبداللهی آفریقای شمالی والیسی تعیین ایتدیکی زمان آنکله برلکده بربر مهتدیلرینه یکی مذهبك ارکان عقائدیه‌سنی تعلیم ایچون اون قدر عالم وفقیه کیمسه‌لرده کوندرمشدی ؛ چونکه بومقوله مهتدیلر، اوزمانه کلنجه‌یه قدرشرب خمرك دینلرنجه ممنوع اولدیغنك فرقنده دکللردی . بربرلری اسلامه دعوت ایچون بویکی والینك بویوك همتلر صرف ایتمش اولدیغی خاصةً ذکر ایدیلور ؛ شوقدرکه آنك همتلری سایه‌سنده اسلامه کلمدك هیچ بر (بربر) قبیله‌سی قالمامش اولدیغنی ادعا ایتمك البته طوغری اوله‌ماز . بربرلرك عمومیت اوزره اهتدالری اعصار عدیده‌نك آثار فعالیتی نتیجه‌سیدر ؛ حتی بونلرك ازمنهٔ اخیره‌یه قدر محافظه ایلدکلری بعض ابتدائی احوال مؤسسه، شبهه‌سز شریعت اسلامیه‌یه مخالفدر. اسلامیت، ملی بردین شکلنی آلوبده یرلی خاندانلرك تأسسیله علاقه‌دار اولنجه‌یه قدر بربرلر آره‌سنده قوتلی برحالده کوکلشمه‌مشدی . اولجه اسلامك قبولنه ضیاع استقلال کبی برمعنی ویرن بربرلر اویرلی خاندانلرك اداره‌سی آلتنده داها زیاده برمیل ایله داخل دائرهٔ اسلامیت اولدیلر. بوراده وضعیت سیاسیه‌نك او بابده‌کی تحولاتندن بحث نابمحل اولور ؛ شوقدرکه مسلمان پروپاغانداسنه داخل اولان برتاریخده مسلمان جماعتنه بونجه بربرلری جذب ایتمش اولان (المراوده) لرك صورت ظهورلری بالخاصه ذکره شایاندر . صحرای کبیرجهتی بربر قبیله‌لرندن (سنهاجا) طائفه‌سی رؤساسندن یحیی بن ابراهیم، اون برنجی قرن بدایتلرنده بعدالحج مکه‌دن دوندیکی صره‌ده آفریقای شمالی‌ده‌کی علوم دینیه مراکز تدریسیه‌سنده عالم وزاهد بر معلم آرامش وآنی ـ جهل وظلمت ایچنده قالمش اولان ـ قبیله‌سی خلقی آره‌سنه مرشد صفتیله کوتورمك ایستمشدی .

[١] احمد ابن محمدالمکاری نام اندلس مؤرخنك (غه‌یانغوس) نام محرر طرفندن انکلیزجه‌یه مترجم اندلس خاندانلری تاریخندن

ابتدا انزواکاه عرفانیسندن چیقوبده صحرانك خطرناك احوالیه پنجه‌لشه‌بیله‌جك بر کیمسه بوله‌مامشدی ؛ فقط بر مدت صوکره عبدالله بن یس اسمنده ـ او کبی بر وظیفهٔ ارشادی درعهده ایده‌بیله‌جك درجه‌ده جرأتلی ، متقی ، حال ریاضت وساده‌کی‌یه رعایتکار ، عقائده ، فقهه وعلوم شتایه واقف ـ بر ذاته تصادف ایلدی . داها طوقوزنجی قرن میلادی‌ده مسلمان مرشدلری صحرانك بر بر قبیله‌لری آره‌لرینه کیرمشلر و آنلر اوزرینه طریق محمدی‌یه سلوك امرینی وضع ایلمشلردی ؛ فقط بو مذهبك اورالرده بولدیغی قلوب قبول هنوز محدود ایدی . عبدالله بن یس مسلمانلقلریله معروف برچوق اشخاصی ارکان دینیه‌نك اجراسنده پك کوشك طاورانور وحتی نجه اعمال سیئه‌یه انهماك ایدر بر وضعیتده بولمشدی [١] . عبدالله بن یس بونلری طریق هدایته اعاده‌یه قویولدی . آنجق او طائفه‌نك سیآت تقبیحده وحرکات وسکناتی اصلاح بابنده کوستردیکی شدت آنلری کندیسندن تبرید وتبعید ایلدی . موفقیاتی اوکنه کلن بو عوارض ایسه عبدالله بن یسی ، بو متمرد آداملری براقوب سودان خلقنك اهتداسنه وقف وجود ایلمك قرارینه سوق ایتمشدی . مواعظ ارشادیه‌سیله اطرافنه جذب ایلمش اولدیغی مریدلریله برابر سنه‌غال نهری اوزرنده کائن بر آطه‌یه چکلدی . بونلر اوراده تأسیس ایلدکلری بر زاویه‌ده عبادات و طاعاته حصر وقت ایلدیلر . بر برلر آره‌سنده حسیات زاهدانه صاحبی بولنانلر ایسه بو مرشد محترمك آره‌لرندن تباعدینك موجب اولدیغی ضلالتی بالملاحظه ندامته کلدکلرندن حضوع ایله مذکور زاویه‌یه قدر بر هیئت کوندروب شیخدن عفو دیلدیلر وحقایق دینیه‌نك محافظه‌سی خصوصنده کندیسندن تعلیمات آلدیلر . شیخك اطرافنده‌کی جماعت مریدان کوندن کونه آرتییور وبو مریدلر بالخاصه سنهاجالرك بر شعبه‌سی اولان (لمتونه) طائفه‌سی آره‌سندن کلیوردی . مریدلرك عددی بیکه بالغ اولمشدی . آرتق عبدالله بن یس واسع بر منطقهٔ فعالیته کیرمك ایچون مساعد بر زمانك حلولنی حس ایتدی وتوابعنه

[١] صحرانك بدویسی دکل شهرلرك مدنیسی وعصریسی‌ده اولسه اصلاح روحانیسی مهمل قالان هرطائفهٔ مسلمه آز زمان ظرفنده ضلالته دوشر ، علو جنابی غائب ایدرك سفلیت مادیاته دالار ، اخلاقسز اولور ، مروتلکی وحماستی برینه اهانت کلور . آنك تعالئ مادی ومعنویسنه رهبراولمق ایچون (لائیق) لر دکل حقیقتاً لایق انسانلر بولملیدر . مترجم

جناب حقك احسان ایتدیکی الهاماتدن طولایی لازمهٔ شکرانیتی برای ادا
کیدوب او الهاماتك موجباتنی باشقه‌لرینه تبلیغ ایلملری توصیه‌سنده بولنه‌رق
دیدی‌که : « افراد قبائلکز آره‌سنه کیدیکز ، قانون الٓهی‌یی آنلره افهام
ایدیکز وعکس تقدیرده عمل‌ایدیلورسه دوچار مجازات ربانیه اوله‌جقلری امکانیله
آنلری اخافه ایلیکز . نادم اولورلر ، اصلاح حال ایلرلر وحق قبولده بولنورلر
ایسه کندیلرینی راحت براقیکز . شاید امتناع ایدر و سیأت اصلیه وخطایای
سابقه‌ده دوام ایلرلرسه آنلره قارشو حرکت ایچون معاونت ربانیه تضرعنده
بولنورسکز . بعده کندیلرینه قارشو جهاده باشلارز ؛ آرتق حکم ، جناب
حقکدر . » بونك اوزرینه مریدلردن هر بری کندی قبیله‌سی نزدینه کیتدی
وندامت وایمان ایچون اعطای نصایحه ابتدار ایتدی . بر رؤساسنی آرتق
ویره‌جکی مواعظك استماعنه داها موافق بوله‌جغنی امید ایدن عبدالله بن یس
بالذات اجرا ایلدیکی فعالیتده موفق اولمقسزین کیری دوندی . برمدت صوکره ـ
۱۰۴۲ (ﻫ ٤٣٤) سنه‌سی ظرفنده ـ المرابطین اسمنی ویردیکی سالکلرینك
باشلرینه کچه‌رك جوارده بولنان عشائر متمرده اوزرینه هجوم ایتدی وآنلره
اسلامیتی قبول‌ایتدیردی . (مرابط) کلمه‌سی سنه‌غال نهری اوزرنده کائن وبالاده
مذکور آطه‌نك اسمی اولان (رباط) کبی عین‌اصلدن مشتقدر . تحریف ایدیله‌رك
اجنبیلر آره‌سنده (المراوید) دیه شایع اولمشدر . بوسفرحربینك موفقیتی ـ صحرا
قبائلنه ـ عبدالله‌بن یسنك موعظه‌لرندن داها مقنع بر برهان کبی کوروندی . بونلر
آره‌سی چوق کچمکسزین کلدیلر وسالکلرینه بویله پارلاق موفقیات تأمین ایده‌
بیلن بردینده کرامت بولندیغی فکریله آکا اظهارایمان‌ایتدیلر . آز برمدت صوکره
عبدالله بن یس وفات ایتمشدی ؛ فقط وجوده کتورمش اولدیغی حرکت ، بقا
بولدی . بربرلردن بر چوق طوائف افرادی کلیور وعرقداشلری بولنان
مسلمانلرك تزیید صفوفنه خدمت ایدیوردی . بونلر هم عرقداشلرینك دیننه
کیرمشلر همده آنلرك تعقیب‌ایلدکلری غایه‌یی مروج بولنمشلردی . ایشته صحرادن
طاشوب لشکر عرمرم کبی شمالی آفریقا اوزرینه کلن بو طوائف بالآخره
اسپانیایه‌ده حاکم اولدیلر . [۱]

[۱] ابن ابی ذر اسمنده بر مؤرخ قدیمك (روض‌القرطاس) عنوانیله مغرب
حکمدارلری تاریخنك فرانسزجه ترجمه‌سندن .

اون ایکنجی قرن بدایتلرنده (الحاد) لرك ظهوری كبی بربر قبائلی آره‌سنده حدوثه كلن حركات مليه‌نك دخی - اوزمانه قدر بیطرف قالمش اولان - قبیله‌لری جماعت اسلامیه‌یه جلب ایتمش اولمسی محتمل دكلدر . الحاد مذهبنك مؤسسی ابن طومرت بو طریقتك پك صیقی اولان وحدانیت احكامنی بربر لساننده یازیلان آثار ایله عمومك تفهمنه عرض ایتمش واسلامك احكام اسیاسیه‌سنی كندی نقطهٔ نظرندن تشریح ایلمش وداها ایلری كیدوب بربرلرك حسیات ملیه‌لرینه مقابل برامتیاز اولمق اوزره نماز وقتلری اذانك بربرلساننده اوقوتدیرلمسنه قرار ویرمشدی .

معمافیه بعض بربر طائفه‌لری اون بشنجی قرن نهایتنه قدر ینه مجوسی قالمشلردی ؛ آنجق مجتنب قالان بواحزاب صغیره‌نك میلان عمومی وجهله جماعت كبرای مسلمین طرفندن جذب وبلع ایدیله‌جكی طبیعی ایدی .

اون آلتنجی قرن - مغرب اقصاده - فعال بر تبشیر تشبثنك حدوثنه شاهد اولنمشیدی . بوحركتك موجبی، اسپانیاده وشمالی آفریقانك بعض یرلرنده خرستیان دولتلری طرفندن احراز ایدیلن موفقیتله متهیج بر عكس العملدر . بوحركت (مارابوت) - (مرابطدن محرف) - مؤسسه‌سنی طغیانه كتوردی . مرابطلردن پك چوق كیمسه‌لر مراكشك جنوب حوالیسنده‌كی زاویه‌لرندن قالقه‌رق مغربده باشدن باشه بر تبشیر مجاهده‌سی اجراسیچون اطرافه طاغیلدیلر و اسلامك قیدسزلغه و لاابالیلكه صاپان سالكلرینك تقویهٔ ایمانلرینه چالیشدیلر و جوار مملكتلرده قالان مجوسیلری‌ده اهتدایه سوق ایتدیلر . [۱] اسپانیادن قاچوب قورتیلان مسلمان ملتجیلرینك بو حركت تبشیریه‌ده بویوك بر حصهٔ فعالیتلری بولنمشدر . بونلر وهارون الرشیدك غضبندن قاچوبده مراكشده یرلشمش اولان ادریس بن عبدالله‌ك «شرفا» دینیلن احفادینه خیلی یاردمده بولندیلر .

سودان زنجیلری آره‌سنده اسلامیت حقنده شایع اولان ایلك معلومات صحرا جهتندن كلمشدی . اوراده‌كی انتشارك تاریخ قدیمی ظلمت اچنده قالمشدر ؛

[۱] دووته نام فرانسز محررینك مغربی مسلمانلری حقنده Revue de l'Histoire des Réligions عنوانلی رساله‌یه یازدیغی مقاله‌دن .

فقط بو دینك سنه‌غال و نیجر نهرلری ایله صولانان خطهٔ اراضی‌یه ابتدا بربرلر طرفندن ادخال ایدلمش اولدیغنده شبهه یوقدر . بو یرلرده‌کی بربر مسلمانلری ـ ازمنهٔ قدیمه‌دن بری بقا بولان ـ بعض بتپرست قراللقلرله حال تماسده بولنه‌گلمشلردی. سنهاجا طائفه‌سندن (لمتونه) و (جداله) قبیله‌لری بورالرده وقوعه گلن فعالیت اهتدائیه مجاهده‌سیله بالخاصه تمیز ایتمشلردر . المرابط حرکاتی سودانك مجوسی قبائلی آره‌سنده بونلر واسطه‌سیله ایشیدلدی . مراکشك مؤسسی والمرابط خاندانك ایکنجی امیری اولان یوسف بن تشفین دوری (م ۱۰٦۲ ه ٤٥٤) پك چوق ثمرات اهتدائیه‌یه شاهد اولمشدی . آنك تحت حاکمیتنده بولنان زنجیلر هرطرفدن گلیورلر واحکام اسلامیه‌یی اوگرنمك ایستیورلردی . برخیلی زماندن بری (غانا) نام زنجی قرالیتده نشر اسلامیت ایتمکده بولنان بربرلر ۱۰۷٦ (٤٦۹) سنه‌سنده اوراده حاکم اولان خاندانی طرد ایتدیلر وبو قدیم قرالیت تمامیله بر مسلمان دولتی حالنه گتورلدی . لکن بو دولت دخی اون اوچنجی قرن بدایتنده استقلالنی غائب ایتدی و (ماندینغو) لرك ایدیٔ ضبطنه کچدی .

اسلامك (سونغه‌ی) نامنده‌کی قدیم قراللغه صورت ادخالنه گلنجه : بوبابده مالك اولدیغمز قید، یالکز دخول اسلامیتدن صوکره اوراده بولنان حاکمك اسمی (ذا ـ قاسی) اولدیغی وبونك‌ده (ذا) عائله‌سنك اون بشنجی حکمداری ایدوگنی بیلدیرر . هجرتك دورت یوزنجی سنه‌سنده اهتدا ایتمش اولان ذا ـ قاسی‌یه یرلیلرك لسانده یعنی (سونغه‌ی) دیلنده (مسلم ـ دام) دینورمش که « اسلامه گلن » معناسنی افاده ایدرمش . کندیسنی نه‌کبی نفوذك اهتدایه سوق ایتمش اولدیغی حقنده اشارات موجود دگلدر . [۱]

ینه هجرتدن دورت یوز سنه قدر صوکره نیجر نهرینك یوقاری حوالیسنده ایکی قصبه تأسیس ایدلمشدی ؛ بوشهرلر قرون متعاقبه‌ده اسلامیتك غربی سودانده‌کی انکشافنده پك بویوك نفوذه مرکز اولمشلردی . بونلردن بری اولان (جنه) قصبه‌سی بویوك برتجارت مرکزی اولمق قابلیتنی احرازایتمشدی ؛

[۱] عبدالرحمن بن عمران بن امیرالسعدی نام آفریقا مؤرخ قدیمنك (تاریخ السودان) ندن.

دیکری ایسه (تیموقتو) شهریدرکه - ٤٩١ تاریخ هجریسنده بنا اولنمشدی - شمال ممالکی ایله اولان کروان تجارتنك مبادلهٔ امتعه و آلیش ویریش مرکزیدر. جنه قرالی (کینورو) هجرتك آلتنجی قرنی صوکنده اسلامه کلمشدی . شهرك اهالیسی قرالك بو اثر اهتداسنه اقتفا ایلدیلر. بو امیر، اهتدایی ذهننده قرارلاشدیردقدن صوکره مملکتك علماسنی نزدینه دعوت ایلمشدی . اجتماع ایدن علمانك عددنده خیلی مبالغه ایدیله‌رك دورت بیك کشی اولمق اوزره ذکر اولنور. مبالغه برطرف ؛ هر حالده علمای مملکتدن بحث ایدلمسی اوامیرك حدود ممالکی داخلنده اسلامیتك دها برخیلی زمان مقدم انتشاره باشلامش اولدیغنه دلالت ایدر. امیر، بوجمعیت علما مواجهه‌سنده علناً شهادت کتوردی وشهرك مظهر سعادت ورفاه اولمسی ایچون دعاده بولنمقلرینی علمادن ایستدی . بعده سراینی ییقدیردی ویرینه برجامع یاپدیردی . حالبوکه تیموقتو شهری دها بدایتدن بر بلدهٔ اسلامیه حالنی آلمشدی و « تعبد اصنام ایله هیچ بر وقت تلویث ایدلمه‌مشدی . آنك زمینی اوستنده هیچ برکیمسه جناب غفور و رحیمدن باشقه برشیئه سجده ایتمه‌مشدی . » [١] بر مدت صوکرا علوم اسلامیه‌نك مهم بر مقر تدریسی حالنه کلدی و اوراده خیلی طلبه ایله ارباب علم وتقوی یریکدی ؛ چونکه اوراده علم وزهد اصحابی صحابت کوریبور و مظهر تشویق اولیوردی . اون دردنجی قرن اواسطنده او مملکتده سیاحت ایتمش اولان ابن بطوطه یرلی زنجیلرك امر عبادت و تقواده و قرآن کریم تلاوتنده‌کی شوقلرینی مدح ایدر و « اکر برآدم جمعه کونی جامعه وقت صلاتدن خیلی زمان اول کلمزسه کثرت جماعتدن هیچ بر بوله‌ماز. » دیه یازار. بو مؤرخ، اوصیره‌ده غربی سودانك اك قوتلی دولتی (میللی ویا مالله) بولندیغنی و بونك‌ده یوز سنه مقدم ظهوره کلمش اولدیغنی نقل ایدر . بومملکتك کسب اهمیت ایلمسی آفریقا سکنه‌سنك اك مقبول جنسلرندن بری اولان (ماندینغو)لر طرفندن فتحندن صوکره کورلمشدر . باشقه برفصلده ایتالیانجه سیاحتنامه‌سندن التقاط ایدیلن (لی‌یونی آفریقانو) بونلری پك مدنی وصاحب اذعان اولملرندن طولایی زنجیلرك کافه‌سنجه محترم طوتیلور دیه تعریف ایلمشدر . ازمنهٔ جدیده

[١] بوسوزلر امیرالسعدینك تاریخ السودانندن .

سیاحلری ایچنده دخی ماندینغولری چالیشقانلقلرندن ، ذکاوتلرندن و شایان اعتماد بولندقلرندن طولایی مدح ایلینلر واردر . بر انکلیز سیاحی بونلردن بحث ایلدیکی صره‌ده دیور که : « اوزون بویلی ، یاقیشقلی ، تنلری دها آچیق رنکده بر قومدر . افرادی کافةً مسلماندر . ایی جنس آتلره و بویوك سوریلرله مواشی‌یه مالکدرلر ؛ پاموق ، ترلا جوزی و انواع حبوبات یتشدیررلر . بونلرك رحیمانه و مسافرپروانه عادتلری و قادینلرینك جدی و مراسم‌پرستانه حاللری و کویلرینك سکونت وطهارتی زیاده‌سیله جالب نظردقت اولمشدر. » [۱] بر آلمان محرری ده بونلری : « اسلامك اك فعال میسیونه‌رلرندن اولان ماندینغولر دینلرینی جوارلرنده‌کی خلق آره‌سنده نشره خدمت ایتمشلردر . » دیه وصف ایتمشدر [۲]

غربی آفریقا مستملکاتندن (قانو) شهرنده منتشر (قرونیقل) غزته‌سنك بیانه کوره (هاوسا) خلق آره‌سنه اسلامیتی ادخال ایدنلر کبی اسلامیتك تاریخ دخولی‌ده معین دکلدر ؛ چونکه اون طوقوزنجی قرنده هاوسا مملکتی استیلایه اوغرادیغندن قیودات تاریخیه محو اولمشدر . اسلامیتك هاوسا ملتی طرفندن قبولنده‌کی اهمیت مبالغه‌سز صورتده بویوکدر . بونلرك امور تجاریه خصوصنده‌کی استعداد و هوسلری، تماسه کلدکلری هر خلق آره‌سنده کندیلری ایچون بویوك بر نفوذ تأمین ایله‌مشدر . هاوسا دیلی غربی سودانك لسان تجارتی حکمنی احراز ایتمشدر . غربده (کینی) ساحلندن قاهره‌یه قدر اولان اقطار وبلادده هاوسا تاجرلرینه تصادف ایدیلور وبوتاجرلر هر کیتدکلری یرده دین اسلامك پروپاغانداجیلغنی‌ده اجرا ایدرلر ؛ نته‌کیم صحایف آتیه‌ده بونلرك فعالیت تبشیریه‌لرندن بحث ایدیله‌جکدر . مع مافیه هاوسالرك بالذات نصل اسلامه کلمش اولدقلری و تشکیل ایلدکلری یدی مستقل حکومتك نصل وجوده کلمش بولندیغی حقنده موثوق شهادات تاریخیه یوق کیبدر. (کانو) و (کانسا) یه کیدن

[۱] وین وود رید نام انکلیز سیاحنك African Scatch - Book عنوانلی مصور سیاحتنامه‌سندن .

[۲] وایچ نام آلمان محررینك Anthropologie der Naturvölke عنوانیله حال ابتدائی‌ده بولنان اقوام بشر حقنده‌کی اثرندن .

مسلمان مبشرلرندن برینك ـ جزایرك تلمسان شهرینه منسوب ـ محمد بن عبدالکریم بن محمد الماجیلی نامنده عالم و زاهد بر ذات بولنمش اولدیغی تاریخاً ثابتدر. بونك الك بویوك موفقیت اهتدائیه‌سی ١٥٠٠ (٩٠٦ ﻫ) سنه‌سنده کورلمشدی. بورالرده متوطن طائفه‌لر اون ایکنجی قرن میلادی‌ده مصر جهتندن جنوبه طوغری سیلان ایدن نفوذ اسلامیه طالغه‌لرینك تأثیرینه تابع قالمشلردی. کوردفان وعمومیتله شرقی سودان حوالیسنده بولنان تاجرلر مصرده‌کی فاطمیه خلافتك ١١٧١ (٥٦٧ ﻫ) سنه‌سنده وقوعه کلن سقوطی اوزرینه مصر طرفندن مهاجرت ایدن عربلرك نسلندن بولندقلرینی مفتخراً یاد ایدرلر. لکن نفوذ اسلامیتك آفریقای وسطایه شمال شرقی جهتندن داها اول کیرمش اولمسی محتملدر. اسلامیت، جاد کولنك شمال و شمال شرقی جهتلرنده بولنان (قانم) حاکمیتی داخلنه مصر طرفندن انتشار ایتمش و بو مملکت او دینی اتخاذدن آز بر مدت صوکره زیاده‌سیله کسب اهمیت ایلمش وشرقی سودانك نوبیه و مصر حدودینه وارنجه‌یه قدر اولان یرلرنده‌کی قبائل اوزرینه حاکمیتنی تشمیله موفق اولمشدی. قانم حاکمیتی برنجی مسلمان امیرینك اون برنجی قرن صوکلرنده اجرای سلطنت ایلدیکی مقید ایسه‌ده اسلامیتك اورایه شمال شرقی جهتندن نفوذ ایلدیکی حقنده ایدیلن روایت داها آز مقنعدر. امرانك اهتداسی تاریخلری و مسلمان خاندانلرینك تأسیسی اوبابده لازم کلن تنور وقایعه پك آز مداراولور؛ شوقدرکه بوتون بو نقصان و قاریشیق قیود و معلوماتدن بر حقیقت چیقارکه اوده فعل انتشارك پك بطی صورتده وقوعیدر. عصرلردن بری حاکمیت اسلامیه آلتنده بولنمش اولان حدود ممالکك اورته‌سنده باطل شیلره طاپینان افرادك کثرتله موجودیتندن استدلال ایدیله‌بیله‌جکی اوزره اسلامیت اوزون مدت شهرلرده انحصار ایلمش و یالکز تدریجی درجات ایله بتپرست ناس آره‌سنه کیرمکه یول بولمشدر.

یکرمنجی قرنك بدایتنده مارابوتلر (مرابطلر) دن عمرو قبا اسمنده برکیمسه طرفندن (بامبارا) طائفه‌سنك اهتداسی بابنده وقوعه کلن تشبث منتج موفقیت اوله‌مامشدی. بوذات، قادریه ایله مناسبتدار اولمق اوزره یکی بر

طريقت مذهبيه تأسيس ايلمش ايدى ايسه‌ده بوطريقته كندى هم‌مذهبلرينى جلبه موفق اوله‌مديغندن نظر دقتى مجوسى بولنان بامباراره طوغرى چويرمش و بونلرى اسلامه كتوردكدن صوكره تأسيس ايلديكى طريقته‌ده كتورمك ايستمشدى. بعض مرتبه موفقيت الده ايلديكى ويا برمجوسى كوينى اهتدايه سوق ايتديكى حالده مجوسى طائفه‌نك رئيسى بو مبشرى حدود اداره‌سى خارجنه آتديرمش وبامباراردن اهتدا ايدن كوى خلقنى تكرار اسكى اعتقادلرينه ارجاع ايلمشدر [١]

بريليلرك عربلر وبربرلر ايله عقد ازدواج ايده‌بيلدكلرى محللرده اسلاميت تدريجى و فقط ثابت صورتده نفوذ ايتمش كيتمشدى . بو حاله برده دينلرى حقنده‌كى غيرتلريله ممتاز اولان (فولب) و (هاوسا) و (ماندينغو) كبى قوملرك امر تبشيرده‌كى فعاليتلرى انضمام ايدنجه نفوس اسلاميه‌نك داها سرعتلى صورتده تزايدى ممكن ايدى ؛ فقط مسلمان حكومتلرى آره‌سنده جارى اولان مدهش بر عداوت متقابله وبرمسلمان حاكميتك ديكرينى تخريب و امحا ايدنجى محارباته سوق ايده‌كلسى بوكا مانع اولدى . مللى ويا مليه حاكميتى اون اوچنجى قرنده غنّا حاكميتك خرابه‌سى اوزرينه تأسيس ايدلمش ايديسه‌ده اوده اون آلتنجى قرن ايچنده (سونغه‌ى) طرفندن امحا ايدلمش وسونغه‌يلرده مراكشليلر طرفندن زواله اوغرادلمشدر . سودان محارباتنك بر وصف مخصوصى و لازم غيرمفارقى اولان قتل‌عاملر سببيله بومسلمان مملكتلرى زوال بولوب كيتديكندن اشيايه طاپمق‌اعتقادات باطله‌سى غائب ايتمش اولديغى زمينك برچوغنى ينه قازاندى ؛ وعالم اسلام ايچون اويله زمانلر كچدى كه ارشاد و تبشير غيرتلرى غائب اولمش دينه‌جك بردركه سفلى‌يه ايندى وسودانك بعض جهتلرنده مسلمانلر كنديلرينى احاطه ايدن مجوسى اهالى‌يى ـ هيچ بر وجهله اهتدايه سوق تشبثنده بولنميه‌رق ـ كندى حالنه براقديلر .

تجار عربلرى اون دوردنجى قرنده تونسدن قالقوب (بورنو) و (واداى) طريقيله دارفوره هجرت ايتمشلردى ؛ بالآخره ديكرلرى‌ده شرق طرفندن اورايه

[١] موريس دولافوص نام فرانسز محررينك Les Confrerïees Musulmanes Dans les Pays du Sénégal عنوانيله سنه‌غالده‌كى طريقتلرك فعاليتى حقنده‌كى اثرندن

واصل اولدیلر . بونلر میاننده احمد اسمنده برکیمسه دارفورك مجوسی قرالی طرفندن قبول ایدلمشدی . قرال کندیسندن پك ممنون قالدیغندن امور بیتیه‌سی مدیری تعیین ایتمش و برچوق احوالده کندیسیله مشاوره‌یی اعتیاد ایدنمشدی . احمدك نسبةً داها مدنی صایلان اصول حقنده وقوفی بولنمسی کرك قرالك ادارهٔ بیتیه‌سنك تدابیراقتصادیه‌سنجه کرك امورحکومتجه بعض مرتبه اصلاحات اجرا ایدلمسنه یارادی . تمکینلی صورتده تسویهٔ اختلافه کفایت کوسترمسندن طولایی بعض رؤسای باغیه‌یی طریق‌اطاعته دخی‌ارجاع ایلدی . اراضی‌یی‌فقرای ناسه برنسبت منصفه وجهله تقسیم ایتدیردیکندن باصقین ویره‌رك ضبط اراضی ایلك حادثه‌لرینك اوکنی آلدی و بناءً علیه اولجه مثلی کورولمه‌مش صورتده امنیت و ممنونیت حسیاتی تولیدینه موفق اولدی . قرالك ارکك چوجغی بولنمدیغندن قیزینی احمده تزویج ایله آنی کندیسنه ولیعهد یاپدی . قرالك بوانتخابی اهالینك آلقیشلریله تصویب ایدلمش اولدیغندن بوصورتله تأسس‌ایدن مسلمان خاندانی زمانمزه قدر دوام ایتدی. کرك حکمدار کرك اخلافی طرفندن تمدنه خادم اوله‌جق صورتده اجرا ایدیلن نفوذ میاننده شبهه‌سز بعض تشبثات اهتدائیه دخی بولنمشدی ؛ فقط مذکور عرب مهاجرلری قومشولری بولنان مجوسیلر آره‌سنده اسلامیتك نشری ایچون شایان ذکر هیچ برشی یاپمامشلردی. دارفور آنجق ١٥٩٦ (ﻫ ١٠٠٥) سنه‌سنده سلیمان نامنده برامیرك مساعیسیله قطعی صورتده برمسلمان شهری اولدی . اسلامیت وادای و (باغیرمی) کبی جاد کولی ایله کوردفان آره‌سنده‌کی قراللقلرده اون آلتنجی قرنه کلنجه‌یه قدر بر زمین بقا قازانه‌مامشدی . باغیرمی مملکتنك برنجی مسلمان حاکمی سلطان عبدالله اسمنده برذات اولوب ١٥٦٧ دن ١٦٠٨ (ﻫ ٩٧٦ دن ١٠١٧) سنه‌سنه قدر حکومت ایلمشدی . مع مافیه اوزمانلر نفوذ اسلامیتك باشلیجه مرکزی وادای امارتی ایدی‌که ١٦١٢ (ﻫ ١٠٢١) سنه‌سنده عبدالکریم طرفندن تأسیس‌ایدلدی. باغیرمی اهالیسنك عمومیت اوزره اهتداسی ایسه اون سکزنجی قرندن مقدم میسر اوله‌مدی .

اون یدنجی و اون سکزنجی قرنلر ظرفنده آفریقاده اجرا ایدلمش اولان

مسلمان پروپاغانداسی تاریخی پك اهمیتسز اولدقدن باشقه سنین اخیره‌ده وقوعه کلن شایان حیرت تبشیر فعالیتلرینه قیاس ایدیلنجه هیچ براهمیتی بیله حائز اولمدیغی تظاهر ایلر . اون سکزنجی قرنده‌کی اطواری ، دینی برقیدسزلق کبی کورینن آفریقا مسلمانلرینك نائم اولان جهدینی اویاندیرمق ایچون مکر بعض نفوذ قوی‌یه احتیاج وارمش . آفریقا مسلمانلرینك تیقظ روحانیلرینی موجب اولان حال اون سکزنجی قرنك ختامنده ظهوره کلدی ؛ بوده وهابی اصلاحات مذهبیه‌سی ایدی . ایشته بو وهابی حرکاتنك تأثیراتندن طولایی ازمنهٔ اخیره‌ده زنجیلر آره‌سنده تشبثات اهتدائیه وقوعنه تصادف ایدیلور . بوتشبثات حقنده‌کی معلومات ایسه ــ بالاده ذکراولنان اهتدا طورغونلغی کبی ــ التقاطی منع ایده‌جك صورتده آز و مبهم اولمق شویله طورسون بالعکس برخیلی مهم میسیونه‌رلك حرکاتنك ظهور وترقیسی حقنده تفصیلات بالغه عرض ایدر .

اون سکزنجی قرن ختامنده فولب (نام دیکر فلانی) طائفه‌سی آره‌سنده (عثمان دانفودیو) اسمنده برکیمسه ظهور ایتمشدی . هم اصلاحات مذهبیه‌ده ، هم محاربلکده ، هم‌ده مبشرلکده فوق‌العاده دیمکه لایق اولان بو شخصیت سوداندن قالقوب مکه‌یه کیتمش وایفای حجدن صوکره یوره‌کی غیرت وشوق ایمان ایله مملو بولندیغی حالده اصلاحات مذهبیه و تبشیر اسلام ایچون چالیشمق اوزره مملکتنه عودت ایتمشدی . مکه‌ده بولندیغی زمان قوتلرینك ترقی‌ده‌اولدیغی آکلادیغی وهابیلرك عقائدیله متهیج برحالده امواته دعانی وارواح اولیایه تکریمی اتهام ایتدی و حتی حضرت محمد حقنده فضله تقدیسات اجراسنی غیر جائز صایدی . عین زمانده سودانده جاری اولان ایکی بویوك کناهك علیهنده شدتله هجوم ایلدی‌که بونلرده سرخوشلق وفحشدر . اوزمانه قدر فولب ویا فلانی طائفه‌سی اوفاق قبیله‌لره منقسم بولندیغی حالده یایلا حیاتی سوریوردی . بونلر اسلامی داها اولدن قبول ایتمشلردی واوزمانه قدر سودانك مختلف جهتلرنده زراع و چوبان مستملکه‌جیلری کبی یاشامقدن مسروریت کافیه استحصال ایلیورلردی . بونلر حقنده اون سکزنجی قرنه کلنجه‌یه قدر موجود اولان معلومات ، چالیشقان وساکن برخلق بولندقلرینی کوستر . بونلرك ۱۷۳۰

سنه‌سنده غامبیا نهری اوزرنده‌کی قرارکاهلرینی زیارت ایدن برانکلیز سیاحی دیورکه: «بونهرك ایکی جهتنده کائن مملکتلر ایله اورانك حکومتلری (فولانی) دینیلن آچیق سیاه رنکلی برخلقه عائددرلر. فولانیلر عربلره بکزرلر و برچوغی عربجه‌ده قونوشور؛ چونکه بولسانی مدرسه‌لرنده تدریس ایدرلر وقرآنلری‌ده اولسانده یازیلیدر. بونلر آوروپالیلرك بیلدکلری لاتینجه درجه‌سندن دها زیاده عربجه‌یه واقفدرلر. طوپلی صورتده، عشیرت حالنده یاشارلر، قصبه‌لرده انشا ایدرلر. اوواسع مملکتده‌کی قراللرك حدود حاکمیتلری داخلنده یاشامقله برابر بونلردن هیچ برینه تبعه اولمازلر. هرطائفه‌نك کندی رئیسی واردر وهررئیسك اداره‌سی اوقدر معتدلانه‌درکه اجراآت حکومتدن هربری برشخصك اراده‌سندن زیاده بوتون خلقك قراری کبیدر. بوشکل حکومت قولایلقله اداره ایدیلور؛ چونکه ناس بوراده حسن‌حاله وساکن وضعیته مالکدر. عدل وظلمه اودرجه دقت ایدرلرکه فنالق ایتمك ایستین برکیمسه عمومك تلعیننه دوچار اولور. فولانیلر پك چالیشقان وحسابیدرلر. کندیلرینه لازم اولان مقداردن زیاده ذخیره وپاموق یتیشدیره‌رك معتدل فیأتلرله صاتارلر. اوقدر مسافرپروردرلرکه آفریقا یرلیلرندن بری کندیسنی برفولانی قصبه‌سی ویا کویی جوارنده بولورسه اویله برغریبك وصولنی برغنیمت صایارلر. بوندن ماعدا حرکات ممدوحه‌لرندن ناشی حسن صیته مالك اولان بوآدملر حقنده نالایق صورتده معامله ایدنلر نفرته مستحق اولورلر. انسانیتکارلقلری عمومه شامل ایسه‌ده کندی جنسلرندن بولنانلره قارشی مرحمتلری پك زیاده‌در. ایچلرندن برینك باشقه برطائفه‌یه اسیر دوشدیکی ایشیدیلور ایسه بوتون فولانیلر آنی قورتارمق ایچون اتحاد ایدرلر. نزدلرنده‌کی مأکولات دائما مبذول اولدیغندن کندی طائفه‌لرندن هیچ برشخص احتیاج ایچنده براقلماز. اختیار، کور، طوپال کبی کیمسه‌لرده‌ده معاونتدن کیری قالمازلر. نادراً حدته قاپیلورلر. بن بونلرك یکدیکرینی ذم وقدح ایلدکلرینی هیچ ایشتمه‌دم. مع‌هذا بوحلم وسکونت فقدان جسارتدن منبعث دکلدر؛ چونکه بونلر شجاعتده آفریقانك هیچ برقومندن آشاغی دکلدرلر وقارغی، قما، اوق کبی اسلحه‌نك استعمالنده ماهردرلر. مسلمانلقلری غایت صیقی‌در. هیچ بریسی

مسکرات قوللانماز وحتی صودن داها قوتلی برمایع ایچمك بیله ایسته‌مز . » [۱]

عثمان دانفودییو مختلف هاوسا حکومتلری آره‌سنده طاغیلمش اولان بو جماعتلری قوتلی تشکیلات داخلنده توحید ایلدی . حالا مجوسی قالان (غوبر) نام حکومت داخلنده ۱۸۰۲ سنه‌سنده بر قیام وقوعه کلدی . بو حکومت تدریجاً قومشو حکومتلر اوزرینه برنوع آمریت وضعی استحصاله چالیشیورلردی . (غوبر) قرالی کندی ملکنده‌کی فلانیلرك نفوذینی قیرمق ایستدیکندن بوقبیله‌نك رئیسی بولنان عثمان دانفودییو لوای احتلالی قالدیردی وسریع صورتده کندیسنی قوتلی براوردونك باشنده بولدی . یالکز مجوسی بولنان قبیله‌لره هجوم وآنلری قبول اسلامه مجبور ایتمکله قالمدی ؛ برده هاوسا طائفه‌سنك مسلمان بولنان حاکیتلرینه‌ده تعرض ایتدی وآنلری برر برر مغلوب ایلدکدن صوکره ۱۸۱٦ سنه‌سنده وقوعه کلن وفاتی آننده بوتون هاوسا خطه‌سی کندی اداره‌سی آلتنه کچمش بولنیوردی . سوقوطو شهرنده‌کی قبری [۲] حالا خلق طرفندن احترامله زیارت ایدیلور . عثمان دانفودییو وفاتندن آز بر زمان مقدم اداره‌سی آلتنه کچوردیکی مملکتی ایکی اوغلی آره‌سنده تقسیم ایتمشدی . بونلرده پدرلری کبی فلانی مملکتنك حدودینی توسیعه خیلی چالیشدیلر . بوخطه‌ده فلانیلر بعض مرتبه تحول طالعه برابر ینه برحکومت متفوقه محافظه ایده‌بیلدیلر . نشر اسلامیت ایچون پروپاغاندا اجراسنده فلانیلر پك متعصبانه وجبارانه بر مسلك التزام ایدرلردی . تجربیا الکاسی ۱۹۰۰ سنه‌سنده انکلیز حاکمیتی آلتنه وضع ایدلدیکی صره‌ده فلانی حاکمیتنه خاتمه چکلدی .

---

[۱] موونغو پارك نام انکلیز محررینك Travels in the Inland Parts of Africa عنوانیله آفریقا داخلنده‌کی مشاهداتنی حاوی اثردن .

[۲] انکلیز امپریالیزمی عسکرلری هاوسالرك مملکتلرینی مستملکاته علاوه ایتدکلری صره‌ده سوقوطویی طوپه طوتمشلردی . اسلحهٔ جدیده‌ایله مدافعه‌دن محروم بولنان مذکور قصبه‌نك مبانیٔ مهمه‌سی خراب ایدلدیکی ، استیلا زمانی انکلیز مطبوعاتنه کلن حوادثدن آکلاشیلیوردی . عثمان دانفودییونك تربه‌سی اوزمان تخریب ایدلمش اولدیغی آکلاشیلیور . خلق حالا آنك قبرینی زیارت ایدیورمش . سودان مصری‌ده‌ده بوحال واقع اولدی . لورد کیچنر متمهدینك ــ برنوع رئیس روحانی وحکمداری اولان بومسلمانك ــ ام درمانده‌کی تربه‌سنی طوپه طوتدیرمشدی . ناس ینه آنك قبری محلنی زیارت ایتمکده‌در . مترجم

مع مافیه جنوبی نیجریا مملکتنه بوسیله قانون ونظام دخولی مسلمان پروپاغانداسنه مانع دکل مدار اولدی . برقسمی تجانیه طریقت مذهبیه‌سنه منسوب بولنان هاوسا مسلمانلری آرتق او دیارك هرجهتنه کیده‌بیلیورلر وحتی اوزمانه قدرمسلمان نفوذینی رداتمش اولان مجوسی قبیله‌لری آره‌سنه دخوله بیله فرصت بولیورلردی . اسلامیت بالخاصه (یوروبا) دیارنده سرعتله زمین قازاندی . او مملکتده جاری اولان بر حکایه‌یه نظراً اون برنجی ویا اون ایکنجی قرنده مسلمان مبشرلرندن بری تشبثات ارشادیه‌ده بولنمش ایدیسه‌ده موفقیت الده ایده‌مه‌مش . بو مبشر اصلاً هاوسا طائفه‌سندن ایمش . مجوسی (یوروبا) مملکتنك مرکز حکومتی بولنان (ایفه) قصبه‌سنه کیدر وخلقی براجتماعه دعوتله کندیلرینه بعض آیات قرآنیه اوقور ؛ فقط برلی دیلنی پك آز بیلدیکندن یابانجی تلفظیله خاقه شو سوزلری سویلك ایستر : « اللهه عبادت ایده‌لم . طاغلرك ، صحرالرك خالق اودر ، هرشیئك حاکمی اودر ، بزی‌ده او خلق ایتدی . » بونی زماندن زمانه تکرار ایلدیکی حالده هیچ برکیمسه‌یی ایمانه کتوره‌مه‌مش واوراده وفات ایتمش . مجوسیلر بونك اوزرینه مبشرك اوطوردیغی محلده بولنان شیلری تدقیق صره‌سنده دیوارده برمحفظه ایچنده اصیلی برقرآن کریم نسخه‌سی بولورلر . بعض یکی اشیایه طاپمق معتادلری اولدیغندن اورانك بتپرستلری بو نسخه‌یی دخی طاپینه‌جق برشی اتخاذ ایلرلر . [١]

اعزهٔ قدیمه‌دن معدود بولنان بو ذاتك موفق اوله‌مدیغی یرده آنك زمان حاضرده‌کی دینداشلری فوق‌العاده مظهر موفقیت اولدیلر . مستملکه مأمورلرینك تنظیم ایلدکلری یرلی عساکر آره‌سنده مسلمان نفرلرینك‌ده موجودیتی اسلامك توسع انتشاری ایچون الویریشلی برواسطه تشکیل ایلدیکی کورلمشدر . مجوسی نفرلر ــ عجیب آیین وعقیده‌لرندن طولایی ــ چوق کره مسخره‌یه بکزه‌دکلرینك فرقه وارمشلر وبوحاللردن قورتلمق ودیکرلری کبی حرمت قازانمق ایچون قبول اسلام ایلمشلردر . نیجر نهرینك آشاغی حوالیسنده کائن (ایجه‌بو) مملکتنده

[١] به‌نه‌ت نام انکلیز محررینك Nigerian Studies عنوانیله نیجر مملکتی تدقیقاتنه دائر کتابندن .

يكى بر پروپاغاندا حركتى ظهور ايتمش‌در . اسلاميت اوممكلته آنجق ١٨٩٣ ده ادخال اولنمشدى . حال بوكه ١٩٠٨ ده ينه اوممكلتك برشهرنده يكرمى ، ديكر بربلده‌سنده اون ايكى مسجد كورلمشدر [١] ينه نيجر نهرينك آشاغى حواليسنده اسلاميتك سرعت انتشارى مناسبتيله بر خرستيان ميسيونه‌رى شو سوزلرى يازمشدر: « ايدداه شهرندن آشاغى اولان يرلرده ـ بن اورايه يكى كيتديكم زمان ـ آنجق برقاچ مسلمان بولنيوردى ؛ لكن بونلر شيمدى هرجهتده كورنمكده‌درلر و شيمديكى صورت تزايدى معيار طوتارسه‌ق ١٩١٠ سنه‌سنده نهر سواحلى اوزرنده مجوسى اوله‌رق هيچ بركوى قالميه‌جغنه قناعت كتورمكلكمز اقتضا ايدر . » [٢]

ايشته آفريقانك بوجهتنده ترويج ديانت ايچون هيچ‌ده قليچ استعمال ايتمه‌مش اولان مسلمانلر طرفندن مجوسيلرى اهتدايه سوق بابنده موفقيتله خيلى تبشير غيرتى صرف ايدلمشدر . شمالى آفريقاده حيات دينيه‌نك باشليجه مقتضياتندن بولنان مسلمان طريقت مذهبيه‌لرينك مريدلرى ايشته بوقبيل مبشرلردندرلر واو موفقيتلر مذكور طرق مذهبيه منسوبلرينك همتلرى سايه‌سنده استحصال ايدلمشدر . اون طوقوزنجى قرنده بونلرك مساعيسى بويوك نتيجه‌لر حصولنى موجب اولدى . بونلرك فعاليتلرندن برچوغنك قيود تاريخيه ميانه كچمه‌مش اولديغنده شبهه بولنمامقله برابر تشبث ايتمش اولدقلرى حركات حقنده ينه بعض تفصيلات الده ايدلمشدر .

بو طريقتلرك ايلك ظهور ايدنلرندن بريسى سيد احمد ادريس نام ذاتك همتيله تأسس ايلمشدى [٣] سيد ادريس هجرتك ١٢١٢ سنه‌سندن ١٢٤٩ سنه‌سنه

[١] موجب ممنونيت بر خبر ايسه‌ده انكليز كنيساسى ميسيونه‌رلكى مجموعه‌سندن اقتباس ايدلديكى ايچون تهييج غيرت نصرانيه مقصديله براز مبالغه‌لى يازلديغندن شبهه ايتمكه محل واردر . مترجم

[٢] بوسوزلر Church Missionary Intelligencer عنوانلى انكليزميسيونه‌رلكى رساله‌ٔ موقوته‌سندن آلنمشدر .

[٣] لوئى ره‌ن نام فرانسزمحررينك جزايرده مطبوع Marabouts et Khouans عنوانلى اخوان ومريدان طرق حقنده‌كى اثرندن .

قدر مکه‌ده اقامت ایتمش وعلوم دینیه مدرسی صفتیله بویوك بر شهرت قازانمشدی. کندیسی حضریه طریقتنك شیخی ایدی . وفاتندن آز برزمان اول ــ یعنی ١٢٥٠ سنه‌سنده ــ مریدلرندن محمد عثمان الامیر غنی نامنده‌کی ذاتی سفر تبشیر اجراسی ایچون آفریقا داخلنه کوندردی . بو ذات بحر احمری کچدی وقصیر نام محله وصولندن صوکره صحرا ایچندن نیل وادیسنه ایریشدی . بورالرده صرف مسلمان خلق آره‌سنده یاشادیغندن امر تبشیره دکل آنجق منسوب اولدیغی طریقه سالکلر بولمغه حصر مساعی ایلدی ؛ آنجق نیل بویی اوزرنده سیاحت ایدرکن اصوانه وارنجه‌یه قدر طریقته انتساب ایده‌جك پك آز مرید بوله‌بیلدی . اصواندن حرکتله دونغولایه کیدرکن سفری ، عادتا مظفرانه برشکل آلدی . نوبه‌دیارینك بربرلری ــ مواجهه‌لرینه وضع ایلدیکی طریقته انتسابه ــ عادتا شتابان اولیورلردی . اورادن شاهانه بر دبدبه ایله حرکتی یرلی خلق اوزرنده درین بر تأثیر حاصل ایلدی و کوستردیکی کرامتلرله کندیسنه برخیلی سالك جلب ایدییوردی . محمد عثمان الامیر غنی دونغولاده نیل ساحلندن آیریلوب کوردفان جانبنه توجیه عزیمت ایلدی . کوردفانده برخیلی زمان اوطوردی واصل خدمت تبشیریه‌سی بو جهتلرده بولنان قبائل آره‌سنده باشلادی . کوردفان حوالیسی ایله سنار طرفلرنده ساکن اولان قبائلك برقسم عظیمی هنوز مجوسی ایدی . ایشته محمد عثمان بونلر آره‌سنده خیلی موفقیت تبشیریه استحصال ایتدی . بورالرده‌کی نفوذینی ادامه ایچون برقاچ یرلی قادینله تأهل ده ایلدی . هجرتك ١٢٧٠ سنه‌سنده وفات ایلدیکی وقت اسمنه نسبتله تأسیس ایلمش اولدیغی (امیر غنیه) طریقتنك وظائفی ، اولادی طرفندن اجرا ایدلدی .

محمد عثمانك سفر تبشیرندن برقاچ سنه مقدم مصر خدیویتی خاندانك مؤسسی بولنان محمد علینك عسکرلری شرقی سودانه طوغری توسیع فتوحات ایلیورلردی . مصر حکومتی ایسه نفوذ روحانیلرینك او مملکتی تسکینه مدار اوله‌جغنی امید ایلدیکی بعض طرق مذهبیه اربابنی اورایه کیتمك ایچون تشویق ایتمشدی . بونلر یکی ضبط ایدیلن بلادده اوقدر بویوك برموفقیتله چالیشمشلردی که صوکره‌دن سودانده وقوعه کلن مهدی قیامی بونلرك موعظه‌لریله حصوله کلن

دینی جوشغونلغه حمل ایدیلور .[١]

اسلامیتك غربی آفریقاده‌کی انتشارینه گلنجه : بو انتشاره خاصةً ایکی طریقت مذهبیه واسطه اولمشدی ؛ بونلردن برنجیسی اسلامده الك زیاده توسیع نفوذ ایدن بر طریقتدرکه اون ایکنجی قرن ایچنده عبدالقادر کیلانی طرفندن تأسیس ایدلمشدی . عبدالقادر ، اعزهٔ اسلامیه‌نك الك محترم ومقبولی بولنمقله یاد ایدیلور . قدریه طریقتی غربی آفریقایه اون بشنجی قرن میلادی ایچنده ـ صحرای کبیرك نصف غربیسنده کائن (توات) نام واحه طریقیله ـ گلن مهاجرلر طرفندن ادخال ایدلمشدی . قادریه اصحابی (والاتا) نام محلی اجرا ایتمکده اولدقلری تشکیلاته برنجی مرکز اتخاذ ایتمشلردی ؛ فقط صوکره‌لری بونلرك احفادی اورانی ترکه مجبور ایدلدکلرندن ـ داها شرقی برسمتده بولنان ـ تیموقتو بلده‌سنه التجاده بولندیلر . اون طوقوزنجی قرن بدایتنده عالم اسلامده بویوك برتأثیر حصول ایدن تیقظ روحانی صحرای کبیرده وغربی سودانده بولنان قادریه اصحابی‌ده یکی برحیات ویکی بر جهد ایچون تحریك ایتمشدی . آره‌سی چوق کچمکسزین برچوق علمای فقه وعقائد وقادریه طریقتنه منسوب افراددن مرکب حزبلر سودانك سنه‌غالدن نیجر وادیسنه قدر اولان یرلرینه سرپیلمش برحالده کورنمکه باشلادیلر . قانقا ، تیموایله ماندینغو مملکتنده کائن موساردوکبی قصبات بونلر ایچون مراکز فعالیت حالنه گلمشدی . بو متشبث کیمسه‌لر مجوسی اهالی آره‌سنده نفوذ اسلامیت مرکزلری وجوده کتورمشلر ومجوسیلر طرفندن کاتب ، قانونشناس ، ناسخ حمائل ومکتب خواجه‌سی کبی صفتلرله حسن قبول کورمشلردی . بونلرك یکی محیطلری اوزرنده تدریجاً نفوذ قازانه‌جقلری ومنفرداً وقوعه گلن اهتدالرك گیت گیده اوفاق کتله‌لر صورتنده تظاهر ایلیه‌جکی طبیعی ایدی . مهتدیلر آره‌سنده اقتدار واستعدادلرندن ایلریسی ایچون امید ویرنلر فاسده ، تونسده ، طرابلس غربده‌کی مدرسه‌لرده وحتی قاهره‌نك الازهرنده تعلیم ایدنلك اوزره کوندرلمك ایستنلدی ؛ تاکه اورالرده سنه‌لرجه فقه وعقائد

---

[١] لوشاتولیه نام فرانسز مؤلفنك Les confréries Musulmanes du Hédjaz عنوانیله حجازده‌کی طرق اسلامیه‌یه دائر کتابندن .

کبی علوم لازمه‌یی بالتحصیل وطنداشلری آره‌سنده نشر دیانت ایچون حاضرلانمش بر حالده عودت ایدیه‌لر. بویله‌جه اصنام و اشیا پرستلك ایچنه مایهٔ ایمان آتلق ایستنلدی وبو ایسه تدریجی و امین بر صورتده وفقط حس ایدلمز بر شکلده انتشار اسلامی موجب اولدی. اون طوقوزنجی قرنك اواسطنه کلنجه‌یه قدر سوداندهکی مکتبلرك همان کافه‌سی‌ده قادریه طریقتی اهلنك استحضار ایلدیکی معلملر طرفلرندن تأسیس و اداره ایدلمشدر. بونلرك تشکیلاتی مجوسی قبائل آره‌سنده منتظم و دواملی بر پروپاغاندا وجوده کتورمشدر. سکونت ومسالمت تامه ایچنده ایشلمك بو طریقت مبشرلکنك باشلیجه اوصافندندی؛ موفقیتی ایسه مثال و فضیلت شخصیه‌یه، معلمك شاکرد اوزرنده‌کی نفوذینه و تحصیلك توسعنه توقف ایدیوردی. سوداندهکی قادریه مبشرلری بو بابده طریقتلری مؤسسنك وضع ایتمش اولدیغی قواعده و طریقتك عنعنات عمومیه‌سنه صادق چیقدقلرینی کوسترمشلردر؛ چونکه عبدالقادرك حیاتنه رهبر اولان قواعددن بریسی‌ده قومشویه محبت کوسترمك وباشقه‌لری حقنده مساعده‌کارانه معامله ایتمك ایدی. فی الحقیقه زماننك امراسی و اصحاب غناسی عبدالقادر اوزرینه احسانلر، هدیه‌لر یاغدیررلر ایدی؛ فقط کندیسی نهایتسز خیرلرده بولندیغندن ینه دائما فقیر قالوردی. هیچ بر تبلیغنده، هیچ بر کتابنده خرستیانلره قارشو سؤ امل ویا عداوت اثری کورلمز. بومثللو اهل کتابدن بحث ایتدیکی صره‌ده یالکز آنلرك ذهوللرینه تأسف ایلر وجناب حقدن تنویرلرینی دیلردی. بووضعیت حریتپرورانه و مساعده‌کارانه کندیسندن مریدان استقبالیه‌سنه موروث قالمش وبطون متعاقبه‌ده قادریه طریقتی سالکلرینك اوصاف ممتازه‌سندن بولنمشدر.

تجانیه کلنجه: بوده اون سکزنجی قرنك نهایتلرنده جزایرده تأسیس ایدلمش اولان برطریقتدن منشعبدر. بونك اصحابی اون طوقوزنجی قرن اواسطنده سودانده تقرر ایلدکلری زماندن بری قادریه منسوبینك مسلك تبشیرینه امتثال ایلمشلر وکشاد ایتدکلری مکتبلرله دین اسلامك انتشارینه خیلی خدمتلرده بولنمشلردی؛ شوقدرکه بونلر ـ قادریه مسلکنك خلافنه اوله‌رق تشبثات اهتدائیه‌ده ـ بعضاً قلیجك یاردیمنه مراجعت ایتمشلردر. غربی آفریقاده‌کی انتشار

اسلامیتك تخمین حقیقیسنه کیریشلنجه ، بونلر طرفندن اجرا ایدیلن جهادلرك حلیمانه وساکنانه حرکت ایدن پروپاغاندا مرشدلرینك موفقیتلرینی معالاسف کولکەدە براقمش اولدیغی تظاهر ایدر . حالبوکه او مثللو مرشدلر اوفاق وسریعالزوال خاندانلرك حدوثنه دکل اسلامیتك انتشارینه خادم اولمشلردی . مذکور جهادلر حقندە یازیلان مواد ـ بالخاصه بیاض رنکلیلرك فتوحات تصورلرینه ضد دوشونجه ـ منزوی وساکن مسلمان واعظ ومعلمنك فعالیتندن زیاده آوروپالیلرك نظر دقتنه چارپدی . معمافیه بوکبی حرکاتك تاریخی شو اهمیتی حائزدرکه آوروپالیلر طرفندن اجرا ایدیلن فتوحات ـ خرستیان میسیونەرلکی حقندە دخی چوق کره واقع اولدیغی وجهله ـ مبشر فعالیتلری ایچون یکی میدانلر آچمش واهالیسی هنوز هدایته کتورلمین اراضیٔ واسعەیی حوی یکی مملکتلرك موجودیتی حقندە مؤمنلرك افکاری اوزرنده برتأثیر قوی اجرا ایتمشدر .

تجانیه طریقتی اهلنك جهاد صورتیله اجرا ایلدکلری تبشیر حرکاتنك رئیسی الحاج عمر نامنده برکیمسەنك تلقیاتندن تولد ایتمشدی . بو حاجی عمر ، تجانیه مشایخندن مکەدە طانیدیغی برذات واسطەسیله داخل طریقت اولمشدی . آشاغی سنه غالك (پودور) نام محلده ١٧٩٢ سنەسنده تولد ایدن حاجی عمرك خیلی موهبەیه مالك وکندیسنه نفوذ بخش اولەجق بروضعیت آمره ارائەسنه قادر بولنمش اولدیغی آکلاشیلیور . کندیسی مرابطلردن برینك اوغلی ایدی وعلوم دینیەدە خیلی تحصیل کورمشدی . داها ١٨٢٠ سنەسنده برای حج مکەیه کیتدیکی زمانده بیله علم واتقاسیله شهرت کسب ایلمشدی . آلتی سنه غیوبتدن صوکره مملکتنه دونجه تجانیه طریقتی اصحابی التزاماً فعال برپروپاغاندا اجراسنه کیریشدی . عین زمانده ـ جهالت ونقصانیٔ جهدلری وسیلەسیله ـ کندی دینداشلرینه هجومه باشلادی . مسلك مساعدەکارانەلرندن پك مغبر اولدیغی قادریه طریقتی اربابی علیهندەکی مهاجماتی خاصةً شدتلی ایدی . سودان مرکزیدن کیجدیکی صرەدە برچوق مرید قازاندی ویکی برمهدی کبی احترامله استقبال ایدلدی . (فتاح ـ جالون) موقعنه واصل اولدیغی زمان طرفدارلرینی

بعدالتسليح ١٨٤١ سنه‌سنده يوقاری سنه‌غال و نيجر طرفلرنده هنوز مجوسی بولنان قبائله قارشو برطاقم اسفار اهتدائيه‌يه كيريشدی . بو اسفار حربيه‌دن برنده وفاتی وقوعه كلنجه يرينه كچن اوغلی (احمدو شيخو) پدرينك الده ايتمش اولديغی حوالی‌يی آنجق برقاچ سنه محافظه ايده‌بيلدی واختلافات داخليه ايله اوغراشديغی صره‌ده اوحوالی‌ده فرانسز استيلاسی باشلادی . فرانسزلر تجانيه قوتی قيردقدن صوكره آنك حاكم بولنمش اولديغی حوالی‌يی ضميمهٔ مستملكات ايلديلر [١]

آفريقانك بو جهتلرينه اسلاميتك صورت دخولی حقنده اوجه بياناتده بولنمشدق . عبدالله بن‌يسی ورفقاسی طرفندن بورالرده أكيلمش اولان تخم اهتدا ـ مسلمان تاجر و معلملريله و واحه‌لرك عربلری ايله وقوعه كلن تماس دائميدن ناشی ـ ثمره‌سنی ويرمشدی . اون بشنجی قرن سياحلرندن بری عربلرك زنجی رؤساسنه شريعت اسلاميه احكامنی اوكرتمك مقصديله : « رئيس بولندقلری حالده اللهك شرايعندن برينه مالك اولمامليرينك وافراد بشرك الك آلچقلری كبی هيچ برقانونه تابع اولمقسزين حركت ايلملرينك كنديلرينه شبهه كتوره‌جكنی » سويليه كلدكلرندن بحث ايتمشدر . بوندن آكلاشيله‌جغی اوزره ادوار قديمه مبشرلری مذكور غير منور وحشيلرك افكاری اوزرنده اجرای تأثيرات ايچون دين و قوانين اسلاميه‌نك اوصاف نافذه‌سندن استفاده‌ده بولنمشلردر .

ينه بوقبيل حركات اهتدائيه‌نك داها يكی برنمونه‌سی حقنده تفصيلات كافيه موجوددر . بوده ماندينغو طائفه‌سی افرادندن (صمدو) ياخود ـ نام عاميانه‌سی ايله ـ صاموری دينيلن سركذشتجو برمجوسی عسكرينك (سنه‌غاميا) نك جنوب طرفلرنده كوسترمش اولديغی حركته متعلقدر . ١٨٤٦ سنه‌سنده تولد ايدن صمدو، خدمت عسكريه‌سی زماننده اسلامه كلمش وسناغاميانك جنوبنده بولنان نيجر ايله و آكا منصب انهار ايله صولانان حوالی‌ده بردولت تشكيل ايلمشدی. صمدونك مسلكی حقنده يرليلردن برمحرر طرفندن يازيلان عربجه تفصيلات

[١] اوپه‌ل نام محررك برلين رسائل موقوته‌سندن برينه يازديغی Die religiose Verhaltnisse Von Afrika عنوانلی آفريقا حادثات مذهبيه‌سی حقنده‌كی مقاله‌دن .

عومی‌الیهك موفقیاتنه دائر شایان دقت نقاطی حاویدر . تفصیلات مذکوره شو وجهله باشلار :

« . . . . بورساله امام صمدونك جهادی تفصیلاتنی حاویدر . دکز ایله (واصولو) مملکتی آره‌سنده ساکن اولان بتپرستلره دین حق بولنان اسلامیتی قبول ایتدیرمك ایچون زیارت ایلدیکی زمانلرده جناب حق کندیسنه دائما مدد ربانیسنی توجیه ایلدی . بورساله‌یی اوقویانلرك بیلملری لازم کلورکه امام صمدونك ایلك وجهۀ فعالیتی (فلندیه) شهری اولمشدی . کتاب‌اللهه ، شریعت واحدیثه تبعاً او شهرده ساکن (سیندیدو) نام قرالی کندی حکومتنك اوامرینه مطاوعته وبتلره تعبدی براقوب کرك کندیسی کرك کندیسنه تابع اهالی ایچون هم بو دنیاده هم ده اوته کنده فائده‌سی بولنان تك ، یوجه وحقیقی اللهه عبادته دعوت ایلدی ؛ فقط اواهالی مطاوعتدن امتناع کوستردی . بناءً علیه قرآن کریمك رعیه حقنده وضعی امر ایلدیکی وجهله آنلر اوزرینه ویرکو طرح اولندی . معمافیه اوخلق ینه کورمه‌مزلك وایشتمه‌مزلکده مصر قالدیلر . آرتق بونك اوزرینه امام صمدو ، جهاد اجراسی‌ایچون شجاعتلی وحماستلی کیمسه‌لردن مرکب بش‌یوز کشیلك برقوت جمع ایلدی واوبلده اوزرینه حرب آچدی . الله تعالی کندیسنه معین اولدی و آنلراوزرینه غلبه‌یه مظهر ایتدی وتسلیم اولنجه‌یه قدر کندیلرینی آتی اوزرنده تعقیب ایلدی . شیمدی آرتق بتپرستلکلرینه رجوع ایده‌مزلر ؛ چونکه چوجقلرینه مکتبلرده قرآن کریم اوقوتدیریلیور ، دیانت ومدنیت حقنده معلومات ویریلیور » [١]

صمدونك قتل‌عاملر وتخریبات ایله لکه‌لنن فتوحاتنك آلمش اولدیغی جریانی بوراده تعقیب ایتمك ممکن دکلدر . قدرت آمره‌سنك اوج بلاسنه واصل اولدیغی ١٨٨١ سنه‌سندن صوکره فرانسزلرله مصادمه‌لری باشلامشدی . فرانسزلر برچوق تضییق و مصادمه‌دن صوکره ١٨٩٨ ده کندیسنی اسیر آلدیلر . واقعا صمدونك ابتدار ایتمش اولدیغی فتوحاتك تأثیری ـ واوردوسنك غدارانه صورتده

[١] بلایده‌ن نام انکلیز محررینك Christianity, Islam And the Negro race عنوانیله زنجیلر آره‌سنده خرستیانلق ومسلمانلق رقابتنه دائر کتابندن

اجرا ایتدیکی قتل عاملر ـ برچوق مجوسیلرك امحاسنی و بعضسنكده قورقو ایله ظاهراً اسلامه كلسنی موجب اولدی ؛ لكن آنك حركاتنده الحاج عمرك صرف دینی اولان املندن اثر یوغیدی . وفاتندن صوكرا پروپاغاندا وظیفه‌سی تماميله قادریه مرابطلرینه قالمشدی . قادریه‌لرك ـ مسالك معتاد استمالتكارانه‌لری وجهله ـ آنك حركاتندن تولد ایتمش اولان وحشتلرك آلامنی تخفیفه چالیشمش اولدقلری ذكر ایدیلور . قادریه مرابطلری آنك استیلاسنه اوغرایان قصبه‌لرده مكتبلر آچمشلر ، اورالرده طریقتلرینك تشكیلاتنی اجرا ایتمشلر ، هم اسكی مهتدیلری تعلیم ایتمك همده یكیلرینی قازانمق وسائطنه مراجعت ایتمشلردر .

مسلمان پروپاغانداسنك او جنكجویانه حركتی مناسبتیله نظر اهتمامه آلنمق كركدركه اسلامیتك او جهتلرده توسع انتشارینه مدار اولان شی ، موفقیت عسكریه ویا فتح ممالك دكلدر ؛ زیرا ـ اوجهده ایضاح ایدلدیكی وجهله ـ الحاج عمرك اخلافی طرفندن توارث ایدیلن اقسام دولتك حدودی خارجنده آنك حصوله كتیرمش اولدیغی جبری اهتدالر سرعتله مهمل قالمش ، نسیانه‌اوغرامش وموفقیاتنك آنی اولان عظمتنه و عساكرینك شوق وجهدینه رغماً مذكور تبشیرات مسلمه‌دن پك آز آثار قالمشدر . غربی آفریقانك تبشیر اسلامیت تاریخنده‌كی حركاتك حقیقتاً مهم اولان جهتی او حركاتك تهییج ایتدیكی شوق دینیدركه بوده مجوسی بولنان طائفه‌لر آره‌سنده صرف مسالمتكارانه اولان واسع برفعالیت تبشیریه‌ده تظاهر ایدر. طوغریجه تدقیق ایدلدكلری تقدیرده بوجهادلرك تیقظ حاضر اسلام تاریخنده‌اوفاق حادثاتدن عبارت‌قالدقلری ، اسلامیتك آفریقاده‌كی انكشافنه حقیقتاً یارایان قوت و فعالیتلری هیچ بر وجهله تمثیل ایتمدكلری آكلاشیلور . فی‌الواقع اوجهاد دینیلر ـ معین وواضح صورتده مساعی تبشیریه ایله تعقیب ایدلمدكجه ـ حقیقی بر جماعت اسلامیه وجوده كتورمك ماده‌سنده همان هیچ برتأثیری حائز بولنمازلر ؛ وفی‌الحقیقه سنه‌غال ونیجر نهرلریله صولانان مملكتلرده‌كی مجوسی قبائل سودانیه‌نك دین اسلامه قارشو عداوت كوسترمسنی موجب اولان شی الحاج عمر ، صمدو ، و بالخاصه تجانیه طریقتی ممثللری كبی

مستوليلرك مجاهدات تخريبكارانه‌لری و شدت ظالمانه‌لريدر . اسلامه خصومت ،
بوطائفه‌لر ايچون عادتا برملی حركت شكلنی آلمشدر . بونكله برابر مسلمان
پروپاغانداسی دين اسلامی كينی وسنه‌غامبيا حواليسنده نشره واسطه اولمشدر .
فلانيلر وهوسا مملكتی تاجرلری بوزالره ايتدكاری اسفار كار و كسب صره‌لرنده
دينلرينی يرلی خلقه بيلديرمشلر و قرن سابق ايله حاضرده پك چوق مهتدی
قازانمشلردر . مملكتك فرانسزلر طرفندن اشغالی و بناءً عليه سكونتك تأمين
ايدلمسی اوزرينه يكيدن مهتدی قازانمش اولان قادريه طريقتی واعظلريله مسلمان
تاجرلرينك فعاليتلری خاصةً قيده شاياندرلر . سودانك فرانسز استملاكنه كچن
بومملكتنه وقوعه كلن اوحلول غيرمتجاوزانه – همان كافه‌سی‌ده مسلمان بولنان –
صنوف منوره‌يه فرانسز مأمورلری جانبندن كوستريلن حسن معامله‌دن و برده
اشيايه طاپينان يرليلرك ظنون باطله و عادات ذليله‌لرينك انتاج ايلديكی نفرت
علنيه‌دن طولايی كسب سهولت ايلمشدر .

شيمدی باشقه برطريقتك توصيفنه كله‌لم :

بوطريقت هيچ بروقت جبر و شدت ويا حرب وحشيت افعاليله علاقه‌دار
اولمق ايستمه‌مش ودين خدمتنده آنجق هنر استمالت و اقناع استعمال ايلمشدر .
هجرتك ١٢٥٣ تاريخنده فقهادن جزايرلی محمد بن علی السنوسی نام ذات طرفندن
مقصدی « اسلامده اصلاحات ودين اسلامك نشری » اولمق اوزره برجمعيت دينيه
تشكيل ايدلمشيدی . بوذاتك ١٢٧٦ سنه‌سنده وقوعه كلن وفاتندن آز برمدت اول
صرف دهاسی قوتيله و هيچ قان دوكمكسزين تأسيسنه موفق اولديغی حاكميت
روحانيه‌يه مريد وسالكلری خواهشله بيعت ايلمشلردی . بو حاكميتك حدودی
كنديسنك اخلافی طرفندن دائما توسيع ايدیله‌كلمشدی [١] بوطريقتك اعضاسی
قرآن كريمك احكامنی الك صيقی وحدانيت عقيده‌سی مقتضياتنه كوره ايفايه
برقاعدهٔ قويمه تحتنده اوله‌رق مجبوردرلر . بوجهتله آنلرجه عبادات و طاعات
آنجق الله تعالی ايچوندر . بونلر ايچون اوليا و اعزه‌يه تعبد ويا آنلرك قبر

[١] محمد بن عثمان الحشيشی نام ذاتك سنوسی ديارينه سياحت نام اثرينك فرانسزجه‌يه
ترجمه‌سندن .

وتربه‌لرینه مقصد تعبدایله‌اجرای زیارت ، قطعیاً ممنوعدر ؛ قهوه وتوتون ایچمه‌ملیدر ؛ خرستیان ویا یهودی ایله تماسه کلمکدن مجتنب بولنملیدر ؛ تام بر غیرت ایله اسلامك تعالی وتوسعنه چالیشملیدر ؛ عین زمانده آوروپالیلره هرنوع امتیاز اعطاسنه قارشو مقاومت کوسترملیدر . بوطریقت منسوبلری مصردن مراکشه و حتی صحرای کبیر وسودان واحه‌لرینه وارنجه‌یه قدر زوایا و مساکنه مالك اولدقلرندن آفریقانك بوتون شمال قسمنه یاییلمش برحالده بولنورلر . بروقتلر بوطریقتك تشکیلات مرکزی - مصرایله طرابلس غرب آره‌سنده‌کی لیبیا صحراسنده کائن - جغبوب واحه‌سنده‌ایدی . اوراده هرسنه یوزلرجه مبشر نامزدلری تعلیم ایدیلور و دین اسلام اوزرینه اجرای مواعظ مقصدیله شمالی آفریقانك کافهٔ اقسامنه کوندریلور ایدی . طریقتك باجمله شعباتی - که عددینك یوزیکرمی‌یی متجاوز اولدیغی مرویدر - شایان حیرت اولان تشکیلاتنده منافع دنیویه‌جه و وضعیت جغرافیه‌جه بربرندن آیری بولنان نیجه ملت وعرقلره منسوب بیکلرجه اشخاصی محتوی او حاکمیت روحانیه‌نك اداره‌سنه و توسعنه متعلق مواد ده تعلیمات و وصایا آلمق ایچون جغبوب کوینده‌کی مرکزه مراجعت ایدرلر .

زیرا بوطریقتك جهد واقدام صاحبی اولان ممثللری طرفندن استحصال ایدیلن موفقیات نهایتسز دینه‌جك قدر چوقدر . طریقت سنوسیه‌نك آفریقای شمالینك مذکور اقسامنده‌کی زاویه‌لرندن ماعدا عربستانده ، عراقده ، صومالی وجاوا کبی یرلرده اعضاسی واردر . فی‌الواقع سنوسیه طریقتی هرشیدن اول اسلامیتك داخل دائره‌سنده اصلاحات اجراسنه خادم برمؤسسه ایسه‌ده امر تبشیر ایله‌ده فعلاً مشغول اولمشدر ؛ واولجه مجوسی ویاصرف ظاهر حالده مسلمان بولنان برچوق آفریقا قبیله‌لری بوطریقت مرخص وممثللرینك کندی آره‌لرنده کوزکمکه باشلادقلری زماندن اعتباراً دین اسلامك مقید ومقدم سالکلری حالنه کلمشلردر . مثلا سنوسی ممثللری حالا مجوسی بولنمقده‌اولان و (الندی) حوالی جبالیه‌سنده متوطن بولنان (بائل) طائفه‌سنك برقسمنی اسلامه کتورمشلر وشوق دینیلری‌نی مذکور قبیله‌نك - یالکز لفظاً مسلمان بولنان واسلامیت حقنده‌کی وقوفلری

يك محدوداولان ـ دیکر اقسامی آره‌سنه‌ده القا ایتمشلردر [۱] فیزانك جنوبنده و صحرای کبیرك (تیبه‌ستی) جهتلرنده یاشایان (تدا) قبیله‌سی دخی یالکز ظاهراً واسماً مسلمان بولندقلری حالده صوکره‌دن جدی و متقی مسلمان وصفنی آنلری دخی سنوسیلرك مساعئ اصلاحیه‌لرینك ثمراتنه نشانه‌در [۲] ینه بو طریقتك مبشرلری (غالا) مملکتنده‌ده خدمات اهتدائیه‌یه چالیشمشلردر. بورایه سنوسیه‌نك بر مرکز مستحصنی کبی بولنان (هارار) دن هرسنه خدام تبشیر کوندریلور. و سنوسی مبشرلری غیرت تبشیریه‌لرینی ایلری کوتورمك مقصدیله مکتبلر آچارلر و ـ بالخاصه واحه‌لرنده مسکن و ملجألر تأسیس ایدرلر. بو مبشرلر صاتون آلدقلری اسیرلری جعبوبده تربیه و تعلیم ایتدیردکدن و ارکان طریقتی کافی درجه‌ده احاطه ایلیه‌بیلدکلرینی آکلادقدن صوکره ازادایدرلر وهمجنسلرینی اهتدایه سوق ایتمك امنیه‌سیله مملکتلرینه کیری کوندررلر. بو حالات ایله برابر سنوسیه طریقتی نفوذینك الیوم حال تدنی‌ده بولندیغی آکلاشلمقده‌در.

هرنه‌قدر سودانك قبائل مجوسیه‌سی آره‌سنده اجرا ایدلمش اولان افعال ارشادیه‌نك بالاده ذکر ایلدیکمز قیوداتی غیر کافی ایسه‌ده انتشار اسلامیته‌دائر باشقه‌جه معلوماتك مفقودیتندن طولایی ینه اهمیتدن عاری دکلدر؛ شو قدر که دلائل مکتوبه‌نك معدومیتله برابر عابد اصنام ویا اباطیلپرست اولان افراد بشر اوره‌سنده ـ بر مدنیتك وعلوی بر دینك ممثللری صفتیله ـ جماعات اسلامیه موجود اولمسی مسلمان مبشرلرینك اهتدا امرنده‌کی مشکور سعیلرینك شاهد مجسمی حکمنده‌اولوب بو جماعتك احوال و آدابی آوروپالیلرك مسکرات تجارتیله بوسبوتون بوزلمش اولان مجوسی قبائلك احوال حیاتیه‌سی قارشوسنده شایان حیرت بر مقایسه عرض ایدر. ازمنۀ اخیره محررلرندن بریسی نیجر نهرینك حوالئ سفلاسنده ساکن مجوسی قبیله‌لرینك بولندقلری ذلیل حیاتدن بحث ایلدیکی صرده‌دمذکور تضادی کوستررك دیمشدرکه :

---

[۱] دووه‌ریه نام فرانسزك - La Confrérie Musulmane de Sidi Ali Es Senoussi عنوانیله سنوسی احوالی حقنده‌کی اثرندن .

[۲] ناختیغال نام آلمان محررینك Sahara Und Sudan عنوانلی سودان و صحرای کبیره دائر کتابندن ،

« واپورمز نیجر نهرینك یوقاریسنه طوغری کیدرکن ایکی یوز میل قدر قطع ایدیلن مسافه‌نك احاطه ایلدیکی حوالی‌ده فکرمی دکیشدیره‌جك برحاله شاهد اولمدم ؛ چونکه یالکز اباطیلپرستلك ، مرد مخوارلق وجین ایچکیسی احذ واعطاسی پك اویغون صورتده اجتماع ایدرك بورالری شنلندیریوردی . لکن حوالئ ساحلیه‌نك آشاغی دوشن قسمنی براقوبده وسطی سودان دینیلن جهتك جنوب حدودینه تقرب ایلدیکم زمان یرلیلرك ظواهر وشمائلنده کیتدکجه آرتان علائم صلاح کورمکه باشلادم . یام یاملق غائب اولمش ، سخیف شیلره تعبد دخی آنك قدم غیوبتنی تعقیب ایتمش ، جین تجارتی‌ده خیلی دوشمش ایدی . دیکر طرفدن دخی لباسلر جسم بشری اورته‌جك قدر اوزامش ده آدابه موافق اشکال آلمش وطهارت برقاعده حالنه کلمشدی . برده بورالر خلقنك کورونیشی داها وقارلی بولنمسی برتجدد اخلاقی‌یی افهام ایدیوردی . هرشی فائق برعنصرك مایه‌سنی اخذ ایتمش بولندیغنی کوستریوردی ؛ اویله برعنصرکه زنجی خلقی اوزرنده عریض وعمیق صورتده حکمنی انفاذ ایتمکده وزنجی‌یی یکی برآدم حالنه صوقمقده‌در . بوعنصرك اسلامیت عنصری بولندیغنی سویلرسه‌م بلکه حیرتده قالورسکز . کیمز (بنوئه) ایرماغنك نیجر نهرینه اولان منصبنده کائن (لوقوجا) موقعنه واصل اولدیغی زمان اسلامیت تبشیری قوتنك ایلری قره‌غوللرینی کچه‌رك سودان مرکزی‌یه داخل اولدم وکندیمی نسبتاً داها ای اداره ایدیلور بردولت ملکنده بولدم . بورالری اهتمامی تاجرلره ومهارتلی قماش ، باقیر ، مشین ، سختیان ایشلری عامللرینه مالك چالیشقان برخلق ایله مملو ایدی . بوخلق مدنیته طوغری حقیقتاً خیلی ایلریلمشدر . [۱]

(نیغریشیا) دینیلن وسودان ، کینی ، سنه‌غامبیا کبی آفریقانك خالص زنجیلریله مسکون بولنان اقسام ممالکنده اسلامیتك فعالیت تبشیریه‌سی حقنده طوغری برحکم ویرمك ایچون شوراسنی ملاحظه ایتمك لازم کلورکه سواحلده واسلام منطقهٔ نفوذینك جنوب حدودنده مسلمان مبشری کندی دینك کشافی

---

[۱] طومسون اسمنده برانکلیزك The Rise of British West Africa عنوانیله مجموعهٔ موقوته‌لردن برینه یازدیغی مقاله‌دن .

بولندیغی حالده آرقه‌سنده براقدیغی ممالك داخلیه‌نك شمالی وشرقنده اسلامیت پروپاغانداسی ایچون حالا واسع برمیدان موجوددر . حال بویله اولنقله برابر بوممالك داخلیه‌ده اسلامیت اسکی زمانلرده خیلی کوك صالمشدی : مثلا قوتلی برعرق اولان ستار زنجیلرندن برقسمی مسلمانلغه کیرمش اولدیغی حالده دیکر بویوك برقسمی حالا مجوسیدرلر . مع‌مافیه نوبیه قطعه‌سندن ستارلر آره‌سنه کیدن مسلمان تاجرلری بونلرك اهتدالری ایچون چالیشمقده‌درلر .

سودان و(سنه‌غامبیا) خطه‌لری خلقنك اقسامندن اولوب حالا مجوسی عادات واعتقاداتنی محافظه ایدن ویا مسلمان خلق ایله محاط اولدقلری حالده او اعتقاداتی خفیف براسلامیت زاری آلتنده طوتان طوائفی تعداد ایتمك مشکلدر . بویوك ماندینغو طائفه‌سی اقسامندن (قون نوح) قبیله‌سی حالا مجوسیدر ؛ یالکز صوك سنه‌لرده بونلر آره‌سنده اسلامیت بعض مرتبه توسع انتشار علائمی کوسترمشدر . بناءً علیه بو اقسام ممالکده مسلمانلر طرفندن عصر حاضرده تبشیر اسلامیت خصوصنده کوستریلن غیرتك داها ایلریده بولنان ممالکده صرفنه حاجت یوقدر . بوندن طولانی آفریقا قطعه‌سنك تبشیر اسلامیت تاریخی ایچون اك مهم اولان شی بالذات حوالئ اسلامیه اورته‌سنده حرکات اصلاحیه اجراسی ووصایای دینیه‌نك احیاسی‌درکه بالاده بوخصوص حقنده نظر دقت جلب ایدلمشدی .

آفریقانك غرب سواحلی ده اسلامیت تبشیرینه آیریجه برصحنه اولمشدر . اسلامیت (گینی) ساحلنده ، (سی‌یه‌را له‌ئون) ده و الیوم مجوسیلردن زیاده مسلمانلرك ساکن بولندیغی (لیبه‌ریا) مملکتنده استحصال ایتمکده بولندیغی توسعه رغماً ینه بویوك برکتلهٔ مجوس ایله قارشو قارشویه کلمکده‌در . سی‌یه‌را له‌ئون مملکتنده‌کی تبشیر اسلامیت فعالیتنه دائر اك اسکی معلوماتدن بری اولمق اوزره عوام قماره‌سنه تقدیم ایدیلن براستدعانك مآلی بوراده ذکر ایدیلور . بواستدعا ایله مذکور مملکتده ادارهٔ حکومت ایدن برانکلیز تجارت شرکتنك لغوی طلب ایدلمشیدی . عوام قماره‌سنك ۲۵ مایس ۱۸۰۲ تاریخنده طبع ونشر ایتدیرمش اولدیغی بو استدعاده دینیلورکه : « تقریباً یتمش سنه مقدم عددی

كثير اوليان برطاقم مسلمانلر ، سىيەرا لەئونك قرق ميل قدر شمالنده بولنان و مانديتغو دينيلن مملكتده يرلشمشلردى . بو دين اصحابنك معلملرى عادتلرى وجهله بعض مكتبلر آچمشلر وبونلرده عرب لسانىاوزره احكام محمديه تدريسنه باشلامشلردى . مسلمانلرك عادتلرندن اولديغى اوزره كندى دينلرينه منسوب هيچ براسيرك آلنوب صاتيلماسى بورادەده اتخاذ ايدلدى . قرأنه مبتنى قانونلر وضع اولندى . بو سواحل خلقنك تناقص وزوالنه باشليجه سبب اولان عادتلر اورتەدن قالديرلدى . قيام و مجادلات متقابلەيه رغماً نسبى بر درجهٔ مدنيت ، بر ائتلاف و بر سكونت ادخال ايدلمشــدر . بو حاللرك نتايجندن اولمق اوزره اهالينك عددى سرعتله آرتمغه باشلامش و آنلرك توطن ايتدكلرى اقسام بلادده اداره قوتى اللرينه كچمشدر. بونلرك مكتبلرنده اوقويان كيمسەلر جوار مملكتلره كيدوب اورالرده دخى قوت و ثروت الده ايتمكده وكيردكلرى يرلره دين وقانونلرينك ادخالنه چاليشمقدەدرلر . داها زياده احترامله تلقى ايدلديكى ايچون مسلمان اسملرى ديكراهالى رؤساسى طرفندن اتخاذ ايدلمكدەدر. بومستملكەنك بولنديغى حوالينك هرطرفنه دين اسلامك نسبا كن بر صورتده نفوذ ايدەجكى وزنجى عقائد باطلەسى اوزرينه امنيتله غلبه چالاجغى محتملدر . » [١]

سىيەرا لەئونك يوزميل قدر جنوبنده بولنان (مندى) مملكتندە اسلاميتك ظهورى آنجق عصرحاضرده واقع اولدى ؛ فقط آرتق ثابت صـورتده توسع ايتمكدەدر. مسائل اسلاميه ايله اوغراشان برخرستيان ميسيونەرلكى رسالەسنده يازلديغى اوزره « اسلاميتك پروپاغانداجيلغى بالخاصـه تفريق و تعيين ايدلمش بر هيئت رهبان طرفندن اداره اولنماز ؛ بلكه هرفرد مسلم كندى باشنه فعال برميسيونەردر . بونلردن بش ويا اون كشى ـ ساكن اولمق نيتنده بولندقلرى ـ برقصبەده اجتماع ايدرلر ، آرەسى چوق كچمكسزين برمسجد وجوده كتوررلر وايشه باشلارلر . قصبەنك باشليجه آدمى كيم ايسه آكا تقرب ايدرك نيتلرينك اجراسنه وبلكه كنديسنكده التحاقنه مساعدەسنى استحصال ايدرلر . آكا قرأندن

---

[١] قلود جورج نام محررك The Rise of British West Africa عنوانيله غربى آفريقاده انكليز مستملكاتنك انكشافى حقندەكى اثرندن .

پارچه‌لرده اوقورلر ومقتدر اوله‌بیلدیکی ویا آرزو ایلدیکی قدر آنلری حافظه‌سنه یرلشدیرمکه اوغراشورلر ، عبادتده مستعمل ارکان و مراسمی کوسترولر ، مشروبات مسکره‌دن آنی امتناعه سوق ایدرلر؛ فقط ایستر بوممنوعیته اتباع ایتسون ایستر ایتمسون او آدمی مسلمان صایارلر »

گینی ساحلنده نفوذ اسلامیت باشلیجه هاوسا تاجرلری طرفندن نشر ایدیلورکه بو تاجرلر ساحلك کافهٔ مراکز تجاریه‌سنده بولنورلر . بر جماعت مسکونه شکلنی آلنجه همان برمسجد یاپدیررلر ومعاملات دیندارانه‌لری وعرفان متفوقلری ایله مجوسی خلق اوزرنده اجرای تأثیر ایلرلر . بعضاً بوتون برقبیله افرادی ، کندی حاللرندن داها یوکسك اولدیغنی اعتراف ایلدکلری مسلمان جماعت متمدنه‌سنه ـ اقناعه هیچده لزوم بولنمقسزین ـ مجتمعاً کیررلر . [١]

آشانتی مملکتی داها ١٧٥٠ (هـ ١١٦٤) سنه‌سنده جماعت اسلامیه‌یه برمرکز تلاقی اولمشیدی . اووقتدن بری ارشاد اسلام آهسته ـ وفقط امین ـ برصورتده منتج موفقیت اوله‌کلمشدر ؛ چونکه مسلمان مبشرلری او مملکتده کندیلری ایچون مهیا برحسن قبول کورمشلر وناسك اك بویوك رئیسی نزدنده خیلی نفوذپیداسنه مظهر اولمشلردر. بونلر آچدقلری مکتبلر واسطه‌سیله نسل جدیدك افکارنده مقبول برموقع قازانورلر . آشانتی مملکتنده اسلامیتك بردین غالب وحاکم اوله‌جغی حقنده معنیدار علائم بولندیغی‌ده روایت ایدیلور. داهاشمدیدن برخیلی رؤسا بودینی قبول ایتمشلردر . داهومی‌ده وآفریقای غربینك (آلتون ساحلی) دینیلن حوالیسنده اسلامیت هرکون یکی مهتدیلر قازانور ؛ حتی بعضاً برلی رؤسا ، بودینی بالذات اتخاذ ایتمك ایستمسه‌لر بیله مسلمان مرشدلرینك نفوذینه کندیلرینی مجلوب بولدقلرندن بومبشرلر اویله‌جه قازانداقلری موقعدن بالاستفاده عوام ناس آره‌سنده توجه ایله چالیشه بیله‌جکلرینك یولنی سهولتله بولورلر [٢] داهومی ایله آشانتی آفریقا قطعه‌سنك بو جهتلرنده‌کی مملکتلرك اك مهملرندن صایلورلر .

[١] پیه‌ر بوش نام فرانسزك La côte des Esclaves et le Dahomey عنوانلی اسیرلر ساحلی وداهومی حقنده‌کی اثرندن .

[٢] لی په‌رت نام آلمان محررینك Die bedeutung der Hausanation Für unserer Colonie عنوانلی هاوسا خلق وآلمان مستملکاتنه اهمیتی حقنده‌کی کتابندن .

بورالرده‌کی اهل مجوس رؤساسنك اهتدامی آز بر زمانك مرورینه توقف ایلدیکی ذکر ایدیلور. (لاغوس) مملکتنده اون بیکه یقین مسلمان اهالی ساکندر وغرب ساحلی مراحل تجاریه‌سی اهالیسی آره‌سنده هاوسا، فولانی، ماندینغو کبی یوکسك عرقدن زنجیلره منسوب برچوق مسلمانلر اقامت ایدرلر. بو افراد مسلمه - یا کسب وکار مقصدیله ویا آوروپا مستملکاتجیلرینك خدماتنده مستخدم نفرات عسکریه صفتیله - سواحلده‌کی قصبه‌لره ایندکلری زمان طور جرأتکارانه‌لری واوضاع مستقلانه‌لری ایله سواحلك اهالیٔ زنجیه‌سی اوزرنده حسن تأثیر اجراسندن خالی قالمازلر. سواحل سکنه‌سی، قرآن کریمه معتقد اولانلرك آوروپالی مأمورین وتجار نظرنده داها یوکسك برموقع تلقی‌یه مالکیتلرینی کوررلر وبونلرك عرق، کوروینش، تلبس واوضاع جهتلریله کندیلرندن پکده بعید اولمدقلرینی وبو حالاتك کندیلرینی آنلرك دائرهٔ اخوتنه کیرمك امکانندن منع ایتمیه‌جکنی درك ایدرلر؛ حقیقتاً آنلر طرفندن‌ده کندیلرینه - دینلرینی قبول شرطیله - امتیازات اخوتدن برحصه عرض اولنور. نه‌قدر محقر وکمتر بر وضعیتده بولنورسه بولنسون مجوسی بر زنجی تبلیغات نبویه‌یی قبوله آرزو کوستردیکی کبی همان آنلرك جماعتنه - دیکرلره مساوی بر درجه ایله - قبول ایدیلور واخوت اسلامیه دائره‌سنه اولان بویله بر قبول، دیندار مرشدلر طرفندن استغنا ایله دکل خواهشله وقوع بولور. بناءً علی ذلك سنه‌غال نهرینك منصبندن لاغوسه وارنجه‌یه قدر ایکی بیك میل مسافه امتداد ایدن حوالیده‌کی قصبه‌لرك اهمیتلیلری آره‌سنده هیچ دکلسه تك بر جامعه مالك اولمیان بر بلده یوق کبیدر. اورالرده‌کی مراکز دینیه‌یه منسوب اولان فعال پروپاغانداجیلرك دخی خرستیان میسیونه‌رلریله قارشو قارشویه چالیشدقلری کوریلور [١]

شیمدی آفریقا قطعه‌سنك اوته‌کی طرفنه عائد انتشار اسلام تاریخنه کله‌لم:

بوجهتلر سکنه‌سی دین اسلامك محل ظهوری اولان ارضه داها یقین بولنمقده‌در. عربلرك شرقی آفریقا ساحلنده ایلك تقررلری ماده‌سی حقنده‌کی

[١] وه‌سته‌رمه‌ن نام انکلیز محررینك Islam in the West And Central Sudan عنوانلی غربی ومرکزی سودانده‌کی وضعیت اسلامیه‌یه دائر کتابندن.

قيودات پك نقصاندر . (كى اولا) بلده‌سى ١٥٠٥ (٩١١ هـ) سنه‌سنده (دون فرانسيسقو داليمدا) طرفندن غارت ايدلديكى زمان اله كچوريلن بر عرب سجلنه نظراً بو بلده‌ده‌كى عرب مهاجرلرى - پيغمبرك نسلندن بولنديغى روايت ايديلن - زيداسمنده بر كيمسه‌نك مذهب الحادينه سلوكلرندن طولايى نفى ايدلمش بر طاقم كيمسه‌لردى . پورتكيزلر بو اوفاق عرب قافله‌سنه زيدك نامنه نسبتله (امو زيديچ) ديمشلردى كه امت زيديه‌دن غلط اولسه گركدر . بوراده اشارت ايديلن زيددن مراد ، حضرت حسينك حفيدى اولان و حضرت عليك احفادندن بولنان ذات اولمق محتملدر . بو ذات خليفه هشام دورنده امام مهدى بولنديغى ادعاسنه قالقمش وشيعه طرفدارلرينى عصيانه تحريك ايتمش بولنديغندن كنديسنه قارشو وقوعه كلن جدالده مغلوب دوشه‌رك ٧٤٠ (١٢٣ هـ) سنه‌سنده قتل ايدلمشدى .

بوراده‌كى اوفاق جماعت عربيه افرادى مملكتك اهالئ اصليه‌سندن بولنان مجوسيلردن بغايت متحاشى بر صورتده ياشامقده ايديلر . بو حاله رغماً ساكن اولدقلرى اراضى‌يى ساحل بويجه تدريجى صورتده توسيعه موفق اولمش بولندقلرى آكلاشيلور . بر مدت صوكره ديكر بر ملتجى قافله‌سى جزيرة العربك بصره كورفزى اوزرنده كائن وبحرينه يقين بر جهتندن حركتله بورايه واصل اولمشدى ؛ چونكه بونلر ، ساكن اولدقلرى يكده اوزاقده بولنميان (لسا) ياخود الحسا نام محل خلقنك تعديات و تجاوزاتندن قورتلمق ايستمشلردى . يكى مهاجرلرك تأسيس ايلدكلرى قصبه (مغاداكسو) ياخود (مغديشو) تسميه اولنمشدى . بوراسى كيت كيده اوقدر اهميت وقوت كسب ايتمشدى كه عاقبت سواحلده‌كى عربلرك بر مرجعى وضعيتنى آلدى . فقط زيديه دينيلن اسكى مهاجرلر آيريجه بر طائفهٔ عربه منسوب بولندقلرندن وشيعى المذهب اولدقلرندن سنى المذهب مغديشو عربلرينك نفوذلرينه تابع قالمق ايستمه‌مشلردى . بوندن ناشى داخل مملكته چكلديلر و كيتدكلرى حوالى‌ده‌كى يرلى اهالى ايله اختلاط وعقد ازدواج ايلدكلرندن آنلرك عادات واطوارينى آلديلر .

اوننجى قرنك اواسطنده تأسيس ايدلمش اولان مغديشو ، يتمش سنه قدر او

سواحلك الڭ معظم برقصبه‌سی صایلمشدی . اوصره‌لرده بصره کورفزی جانبندن کلن دیکر برقافله داها جنوبده بوقصبه‌یه رقیب اولمق اوزره یکی برقرارکاه احداث ایلدیلر . بوقافلهٔ جدیده‌نك رئیسی علی اسمنده ایدی که شیرازده حکمدارلق ایدن سلطان حسن نامنده برذاتك یدی اوغلندن بری ایدی . والده‌سنك حبشلی برقادین بولنمسندن طولایی دیکر قارداشلری علی‌یه قارشو معاملهٔ تذلیلیه آثاری کوستردکلرندن اوده مملکتنی براقوب باشقه بردیارده توطن قرارلشدیردی. بناءً علیه قاریسی وچوجقلری و اوفاق برطاقم اتباعی ایله برلکده هرمز آطه‌سندن بادبانکشای حرکت اولدی . اهالیسنك باشقه برطریقت مذهبیه‌یه منسوب اولدیغی مغدیشو لیمانه اوغرامقدن بالاجتناب آلتون معدنی بولندیغنی ایشتدیکی زنکبار ساحلنه کیتمك اوزره وجههٔ عزیمتنی جنوبه چویردی وعاقبت (قولا) قصبه‌سنی بولدی. اوراده برموقع مستقل محافظه‌سنه نائل اولدی وداها شمالده ساکن بولنان وبو قطعه‌یه کندیسندن اول هجرت ایتمش بولنان عربلرك مداخله‌سندن مصون قالدی .

ایشته بو یولده‌کی مهاجرتلرله آفریقای شرقی سواحلنده وعدن کورفزندن اقالیم حاره محیطنه ویا ــ قرون وسطی عرب جغرافیونك تعبیرنجه ــ زنجی ممالکی خط حدودینه قدر اولان یرلرده برچوق عرب قصبه‌لری وجوده کلدی . بورالرك زنجیلرینی اهتدایه سوق ایچون هرنه تشبث واقع اولدیسه آنك هیچ بر قیدی باقی قالمامشدر . اوزنجی قرنده یازلدقلری محتمل اولان سیاحتنامه‌لری حاوی برمجموعهٔ آثارده عجیب برحکایه محفوظ قالمشدر. بوحکایه زنجی قبیله‌لرندن برینك کندی قراللری واسطه‌سیله اسلامه نصل سوق ایدلدکلرینی ناقلدر ؛ شویله که :

« برعرب تجارت کمیسی هجرتك ۳۱۰ سنه‌سنده فورطنه‌یه طوتیله‌رق طریق مقصودندن باشقه بر جهته سوروکلنمش ایدی . روزکار معکوس ، عاقبت آنی مردمخوار زنجیلرله مسکون برسمت ساحله آتدی . طائفهٔ سفینه آرتق برموت محققه انتظار ایدییورلر وزنجیلرك دندان اشتهالرنده لقمه ایدیلوب چکنه‌جکلرندن خوف وحزن ایله بحث ایدییورلردی ؛ لکن قضیه برعکس چیقدی . اومحلك زنجی قرالی کندیلرینی بر روی رحیمانه ایله قارشیلادی وبرقاچ آی حقلرنده

آثار مهماننوازی کوستردی . بو مدت اقامت ظرفنده مسافر عربلر کمیده‌کی امتعه‌یی شرائط معینه تحتنده صاتدیلر وفقط کورمش اولدقلری معاملهٔ حسنه‌نك قیمتنی منفور براهانت ایله تأدیه‌یه صاپدیلر ؛ شویله‌که : زمان حرکتلری حلول ایدنجه کندیلرینی تشییع ایچون ـ اتباعندن برقاچیله ـ کمی‌یه قدرکلن زنجی قرالنی اسیر صفتیله طوتدیلر ودکزه آچیلوب عمان ساحلنه کوتوردیلر . برخیلی سنه‌لر صوکره شدتلی برروزکار ، عین سفینه‌یی عین مرسایه تصادفاً آتیویرمشدی . یرلیلر کمیجیلری طانیدیلر وصندالریله کمینك اطرافنی صاردیلر . کمیجیلر ایچون آرتق اولومدن خلاص امیدی تماميله زائل اولدیغندن اودقیقه‌دن اعتباراً بربرینه رحمت اوقودیلر . جمله‌سی‌ده قرالك حضورینه کوتورلمشدی . بونجه اهانت وملعنتله حقنده معامله ایتمش اولدقلری آدمك ینه قراللق مقامنده بولندیغنی عیون حیرت وحشیت ایله کوردیلر . لکن اهانت ملعنتکارانه‌لرندن طولایی دوچار انتقام اوله‌جق یرده قرال آنلره حیاتلرینی بخش ایتدی وامتعهٔ محموله‌لرینی صاتمغه مأذون براقدی ؛ آنجق آنلرك تقدیم ایتمك ایستدكلری هدیه‌لری نفرتله رد ایلدی . حضوردن چیقمازدن اول ایچلرندن بریسی قراله نه‌وجهله قورتیلوب برینه تکرار کلدیکنك حکایه‌سنی صورمغه جرأت ایتدی . قرال‌ده اسیر صفتیله بصره‌یه و اورادن‌ده بغداده سوق اولندیغنی ، اسلامه نصل کلدیکنی و اوده‌نده نصل تعلیم کوردیکنی تعریفه باشلادی و حکایه‌سنه دوام ایله شو تفصیلاتی ویردی : ولیسندن قاچار وبرحجاج کروانه قاتیله‌رق مکه‌یه کیدر . فریضهٔ حجی بعدالایفا قاهره‌یه عزیمت ایدر ونیل بویی تعقیباً مملکتی جهتنه طوغری حرکت ایلر . نیجه مخاطره‌لره مصادف اولدقدن وبرقاچ دفعه اسیر دوشمکه معروض قالدقدن صوکره نهایت مملکتنه واصل اولور . قراللق کندیسنه اعاده ایدلدکدن صوکره تبعه‌سنه دین اسلامك ماهیتنی اوکره‌دیر . قرال ، خاتمهٔ کلامنده شو سوزلری‌ده علاوه‌ایلر : « شیمدی پك‌مسعودم ؛ جناب حق بکا و بنم اهالیمه اسلا- میتك دین حق اولدیغنی بیلدیردی . بومرحمت ربانیه زنجی مملکتلرندن باشقه برینه هنوز نصیب اولمامشدر . مادامکه سز طولاییسیله اهتدامه واسطه اولدیکز ؛ بناءً علیه سزی عفو ایدییورم . کیدیکز مسلمانلره اخبار ایدیکز بو مملکتده

کلسونلر ؛ زیرا آنلره اخوان دین معامله‌سی ایده‌جکز . » [١]

عین منبعدن اوکرندیکمزه کوره ینه اواسکی زمانلرده آفریقانك بواراضیٔ ساحیه‌سی تجه عرب تاجرلری طرفندن زیارت ایدلمش و افراد اسلامیه ایله عصرلرجه وقوعه کلن تماسلره رغماً بو سواحلك سکنهٔ اصلیه‌سی ـ صومالی خلقی مستثنا اولمق اوزره ـ اسلامیته شایان تعجب بر درجهٔ قلیله‌ده متنفذ اولمشدر ؛ حتی اون آلتنجی قرنده وقوعه کلن پورتکیز فتوحاتندن اول بیله بك آز مقدارده موجود اولان نفوس مسلمه تماميله دکز قیلرنده محصور قالمش کبی برحالده یاشایوردی. کذلك آفریقانك بوطرفلرنده پورتکیز قوتنك زوالندن صوکره عمان سیدلری اداره‌سی آلتنده تأسس ایدن عرب حاکمیتی دوزندن یکرمنجی قرنه قدر داخلك قبائلی آراسنده اسلامیت حقنده نشر وقوف ایچون اساسلی تشبثلر وقوعه کلمه‌مشدر. بومناسبتله ازمنهٔ اخیره سیاحلرندن بری [٢] دیورکه : « آفریقای وسطانك شرق جهتلرنده اوچ دفعه اداره ایلدیکم هیأت سفریه زمانلرنده مسلمانلغك بر قوهٔ تمدن تشکیل ایلدیکنه دائر هیچ برشی کورمدم . بو دینده‌کی قوهٔ حیاتیه نه قدر بویوك اولورسه اولسون هرحالده بورالرده غیر منکشف قالمشدر . عربلر و آنلرك احفادی بورالرده روپاغانداجیلق ایتمه‌مشلردر . اسلامیت حقنده وعظ ویرمك ایچون مبشرلر بولنمامشدر و مسقط حاکملری بورالرده طوتیلان اسیرلرك احکام اسلامیه‌یه بعض مرتبه رعایت کوسترملریله اکتفا ایتمشلر وشرقی آفریقا قبائلنی کندی حاللرینه براقمشلر وفی‌الواقع بوقبائل دخی ـ ظلمت کثیفه‌لری ایچنده ـ مسعودانه برحال جهالتده بولنمقدن ممنون قالمشلردر . »

عربلر ، شرقی آفریقاده یاکاز وکیبلرینه ویا اسیر آوجیلغنه حصر مساعی ایتملرندن طولایی دینلرینك منافعی ترویج خصوصنده بویوك بر اهتمامسزلق کوسترمشلردرکه بوده آفریقانك سائر اقسامنده‌کی دینداشلرینك ابراز ایتمش اولدقلری شوق و غیرته شایان دقت بر تضاد تشکیل ایدر .

---

[١] کتاب عجائب هند نام اثرك هولاندالی وان درلیت طرفندن Livre des Merveilles de L' Inde عنوانیله فرانسزجه‌یه ترجمه‌سندن .

[٢] جوزف طومسون نام ذاتك Mahometanism In Çentral Afritca عنوانیله آفریقای وسطاده‌کی اسلامیته دائر کتابنده .

اون طوقوزنجی قرنك نصف اولنده (اوغاندا) یه کیرملرینه مساعده ایدیلن عرب تاجرلرینك فعالیت ارشادیه‌لری اوبابده قیده لایق بر استثنا تشکیل ایدر . غالبا بو مملکتده‌کی عربلر ، متین بر استقلاله مالك اولان یرلی (باغاندا) طائفه‌سنك اسیر تجارتنه میدان امکان براقیه‌جغنی آکلادقلرندن هیچ دکلسه دینلری ایچون قازانمق صورتیله او طائفه‌نك اعتمادینی جلبه چالیشمشلردر . باغاندالردن برچوق کیمسه‌لر قرالدری (موتاسا) دورنده اسلامه کلمشلردی ؛ فقط ۱۸۷۵ تاریخنده انکلیز سیاحی (ایستنله) نك بو حکمداری زیارتی برسنه صوکره خرستیان میسیونه‌رلکنك آنك مملکتنه دخولنی انتاج ایلدی ومذکور مملکت داخلنده‌کی مسلمانلق نفوذ و قوتی ــ خرستیانلغه دونلرك سرعت تزایدی و مملکت اوزرنده انکلیز مراقبه‌سنك وضعی سببلریله ــ تدنی‌یه یوز طوتدی . [۱]

معمافیه اوغاندا مملکتنده ینه بر خیلی مسلمان ، مقامات اداریه خدماتنده قالمشدی ؛ حتی مملکتك شرق حوالیسی اهالیسنك عاقبت کافةً اسلامه کله‌بیله‌جکلری احتمالندن بحث ایدیلور . اوغاندانك شمالنده کائن ومنابع انهاری مشتمل اولان زنکین (بوصوغا) مملکتنده ۱۹۰٦ سنه‌سنده خدمات اداریه‌ده قوللانیلان کیمسه‌لردن اکثریسنك مسلمان بولندقلری ذکر ایدیلور . [۲] آنجق بو بر استثنادر. خط استوانك شرقنده قالان ممالك واقطارده اسلامیت اون طوقوزنجی قرنك صوکنه قدر اراضیٔ ساحلیه‌یه و آکا ملصق بولنان حوالی قریبهٔ

[۱] شرقی آفریقانك بعض یرلرنده وخاصةً اوغانداده خرستیان میسیونه‌رلری بعض متعصب فرنك مستملکه‌جیلرینك التزاملریله اسلامیته قارشو خیلی عداوت رقیبانه آثاری کوسترمشلردی . مسلمانلغی قانوناً منع ایچون مجوسی رؤسایی تشویقه قدر کیدن مستملکه جیلر بولندی . مدنی مستولیلر ایجاب ایدنجه یکدیکرینك سوء صنیعه‌لرینی تشهیردن کیری قالمازلر. حرب عمومی صره‌سنده انکلیزلر آفریقای شرقیده‌کی آلمان مستملکاتنی اله کچوردکلری زمان آلمان مستملکات مأمورلرینك منع اسلامیت حقنده اولجه ویرمش اولدقلری امرنامه‌نك صورتی بولمشلر ونشر ایتدیرمشلردی وترکیه‌یی جهاد اعلاننه تشویق ایتمش اولان آلمانیا ایمپراطورلغنك حقیقتده مسلمانلره دوست اوله‌میه‌جغنی بو طریقله اعلان ایتمك ایستمشلردی . مترجم

[۲] پروتستان میسیونه‌رلرندن (سیوه‌مه‌ر) نام کیمسه‌نك نیویورقده مطبوع islam; A Challenge to Faith عنوانلی مسلمانلق علیهنده‌کی کتابندن .

داخلیه‌یه منحصر قالمشدی . بو حالی برای ایضاح سرد ایدیلن مطالعاته کوره مظلوملرینی بورالرده‌کی قبائل آره‌سنده آولایان اسیر تاجرلری اسلامیتك قبائل مجوسیه آره‌سنده نشرینی منفعتلرینه موافق بولمامشلردی ؛ چونکه یرلی برقبیله‌یه منسوبلری برکره اهتدا ایدنجه کندیلرینی دین اسلامك دائرهٔ اخوتنده بولورلردی و مسلمان اولمش بر طائفه اوزرینه ایسه باصقین ویریلوبده اسیر قالدیریله‌مازدی .

خطاستوانك شرقنه دوشن ممالکده آوروپا دولتلری حاکمیتلرینك تأسسی اوزرینه اسیر تجارتنك منعی متعاقب مسلمانلق تبشیری فعالیتنده فوق‌العاده تزاید وقوعه کلدی . داخلده مسالمت وانتظام تقرر ایتمش ، تیمور یوللری یاپیلمش ، آتا یوللری ایله طرق منشعبهٔ عادیه آچیلمش وصرف تجارت مشروعه‌لریله مشغول بولنان تجارسا کنهٔ مسلمه اوآنه قدر کندیلرینه قپالی‌قالمش اولان حوالی‌یه کیده‌بیلمکه باشلامش ایدی . مستملکاتك امور اداریه‌سی مأمورلری معیتلرنده‌کی مأمورین تالیه‌یی اکثریتله افکاری تنور ایتمش مسلمانلردن انتخاب ایدرلردی . مستملکات اداره‌سنك تأسیس ایلدیکی مکتبلرده چوق کره مسلمان خواجه‌لر استخدام اولنوردی . اسواهیلی -(سواحلی‌دن غلط)- دینیلن طائفه‌یه منسوب معاملر (بونده‌ئی) و (وادیغو) کبی داخلك یقین یرلرنده‌کی مجوسیلر آره‌سنده متشبثانه صورتده فعالیت تبشیریه‌لر اجرا ایده‌کلمشلردی . حرکت تبشیریه‌نك توسعی - بالخاصه داخلده خطوط حدیدیه ایله تجارت ایچون آچیلان شهراهلرك بوینجه - غرب حدودنده (تانقانیقا) کولنه وجنوب جهتنده (نی یاثزا) کولنه طوغری وقوع بولیوردی . مسلمان پروپاغانداسنه چالیشانلر اکثریتله تجار و اصناف صنفی ایله اسواهیلی افرادی و مستملکات حکومتلرینه استخدام ایلدکاری یرلی مأمورین و عساکر ایدی . [١] اسلامی قبول ایتمك مجوسیلر ایچون یوکسك بر مدنیته ارتقانك و اصلاح موقع اجتماعینك علامتی کبی تلقی اولنمغه باشلادی . مجوسی بولنانلرك مواجههٔ مسلمینده معروض قالدقلری حال عجیب بالطبع کولنج تلقی ایدلمش و بو ایسه آنلر آره‌سنده اهتدانك تزایدینه

[١] قلام روت نام آلمان محررینك Der Islam In Deutschostafrika عنوانلی کتابندن .

مدار اولان عواملدن بولنمشدر . بو حسياتده‌كی تأثيرك بر مثالی ١٨٩١ سنه‌سنه قدر مسلمانلرك دخولنه قارشو مسدود طوتلمش اولان (اوزامبارا) نام محلده كورولمشدر . بو حوالی ده كی مجوسی رؤسا ايله آنلره تابع اولان خلق اسيرجی نظريله باقدقلری مسلمانلردن خوف وحذر ايلدكلرندن آنلره قارشو عداوت حسلری بسلرلردی؛ فقط اسارتك قانوناً ممنوعيتی وضع اولندقدن واو مملكتده براداره‌ٔ منتظمه تأسس ايلدكدن صوكره خدمات اداريه ايچون يرليلردن آلنان مأمورين همان عموميت اوزره مسلمان ايدی . بو مأمورلر مجوسی رؤسا واشرافيله حسب الوظيفه تماسه كلنجه آنلره مقامات رسميه‌يه كيره بيلن كيمسه‌لر ايچون مسلمان بولنمق مناسب دوشه‌جكی فكرينی تلقين ايتديلر . بويوك رؤسانك اهتداسی وسائلی بو وجهله تأمين ايلدكدن صوكره آنلرده كيت كيده درجهٔ تاليه‌ده بولنان اشراف اوزرنده عين وجهله اجرای نفوذ ايلشلردی . طرق مذهبيه اصحابی ويا سائرلری طرفندن تشكيلاته مستند ميسيونه‌رلك فعاليتی وقوعه كلديكنه دائر امارات كورولمز؛ فقط اصول وقاعده تحتنده مبشرلكه فرداً چاليشيلمش اولديغنه دائر علائم واردر . (كيلی مانجارو) حواليسی سنه‌نك بش آينده هفته‌ده بر كره زيارت ايدن بر مسلمان معلمنك حالی بوكا بر مثالدر ؛ شويله كه : بو ذاتك وعظ و نصيحتی اهاليجه پك مقبوله كچيوردی ؛ اوده افراد ناسی طعام ايچون ويا سائر محبانه اجتماعلره دعوت ايليوردی . بو يولده‌كی پروپاغاندا فعاليتلرنده مسلمان مرشدلرك نظر دقتی يالكز مجوسيلره انحصار ايتميوب يرليلردن خرستيانلغه كيرمش اولانلر آره‌سنده دخی مهتدی قازانمغه چاليشملری قيده شايان برحالدر .

اسلاميت (نی يازا) كولی حواليسنه آفريقای شرقی سواحلی طريقيله كيرمشدی؛ بورايه عرب تاجرلری ـ ومقدما شرق جهتندن بورالره كلوبده يرلشمش اولان (يائوس) نام عرب قبيله‌سنك بوتاجرلرله عقد روابط ايدن افرادی ـ طرفندن ادخال ايدلمشدی . زمانمزده نی يازا كولی حواليسنده تك بر عربه بيله تصادف ايدلمديكی ذكر اولنور ؛ حال بوكه اصلاً عرب اولان يائوسلر او مملكتده بولنان الك قوتلی قبيله‌لردن برينی تشكيل ايدر و اسلاميته دين ملی نظريله باقارلر . واقعا بورالرده دخی تشكيلاته باغلی پروپاغاندا آثاری كورولمز . مع هذا يكرمنجی قرنك

ايلك سنه‌لرنده اسلاميت بورالرده سرعتلى صورتده انتشار ايتمش وممكتك بالنسبه الك ذكى سكنه‌سندن صايبلان بعض طوائف بودينى قبول ايلمشدر .

اسلاميت صومالى ايله (غالا) طائفه‌لرى آره‌سنده دخى بوكا مشابه موفقياته مظهر اولمشدر. غالالرك حبشستانده متوطن بولندقلرى معلومدر. اورايه مهاجرت طريقيله كيدن بوطائفه يدى متفرق قبيله‌يه انقسام ايتمش وعرق مشترك نامى اولمق اوزره (وولو ـ غالا) ديه طانمشدر . بونلرك او مملكته آقين ايتمزدن اول كافهٔ مجوسى بولنمش اولدقلرى محتملدر . بونلرك بر قسم عظيمى حالاده مجوسيدر . حبشستانده توطن ايلدكدن صوكره حبش مليتنى اتخاذ ايتمشلر وبرچوق حواليده مملكتك اهالىٔ اصليه‌سنك لسان ، عادات واطوارينى اخذ واتخاذ ايلمشلردر . [١] غالالرك حكايهٔ اهتدالرى يكده واضح دكلدر . بونلردن بعضيسنك جبراً وافتيز ايتديريلوب خرستيانلغه سوق اولندقلرى روايت ايديلور . حبشستانده قواى سياسيه‌نك مسلمانلرك النده بولنمامسندن طولايى بونلردن بعضيسنكده عين وجهله اسلاميته صوقديرلمش اوللرى احتمالى موجود دكلدر . بونلردن جنوبده ساكن اولانلرك اكثريت اوزره اون سكزنجى قرنده اسلامه كلمش اوللرى ملحوظدر . شرق وغرب جهتلرنده اقامت ايدنلرى ايسه همان كليت اوزره مجوسى بولنيورلردى . الك صوك وقوعه كلن تحقيقات ، غالالر آره‌سنده دين اسلامك داها زياده توسع ايلديكنى كوسترر . (مونجينغه‌ر) نام آلمان محررينك تخمينه كوره آز بر زمان مروردن صوكره غالا قبيله‌لرينك كاملاً اسلامه كللرى محقق كبيدر. غالا مسلمانلرينك « پك متعصب » ديه توصيف اولنملرندن استدلال ايديله‌بيله‌جكى اوزره بونلرك دين اسلامه يارى كوكللى اوله‌رق ويا شوقسز بر آرزو ايله صارلمامش اولدقلرى بديهيدر.

عربستانى كاملاً طولاشمش اولان (داوتى) نك خيبرده تصادف ايلديكى آزادلى برغالانك دينى اوغورنده كوسترمش اولديغى شوق مربوطيت شايان دقت بر درجه‌ده‌در . بوآدم چوجقلغنده اسير اولمق اوزره مملكتندن قاپيلوب بحر احمر اوزرندن آشيرلمش وجده‌ده صاتيلمشدى . داوتى آندن « كنديسنى چالوب قاچيران ودنيانك باشقه بركوشه‌سنده خدمت ايچون حياتنى صاتان

[١] هانرى سولت نام انكليز محررينك عنوانلى حبشستان سياحتنامه‌سندن .

كيمسه‌لره قارشو قلبنده كين ونفرت بولنوب بولنمديغنى » صورنجه اوده « آنجق بر حال بنم كوكلى ارضا ايتدى ؛ اهل مجوس ايچنده ضلالتده قالوب كيده‌جكدم . آه ، الله تعاليلنك عنايتى نه‌قدر خيرت‌بخشدر ! آنك عنايتيله رسول اكرمنك مملكتنه دوشدم ودينته واقف اولدم » ديه جواب ويرمشدر . [١]

اصل غالا مملكتنده اوطوران غالا قبيله‌لرى قسماً مجوسى وقسماً مسلمان‌درلركه بونلردن بعضيسنك اهتداسى ١٥٠٠ سنه‌سى كبى اسكى برزمانده وقوعه كلمشدى. [٢] بونلرك يالكز حبشستان حدودى اوزرنده متوطن بولنان بعض قافله‌لرى اون طوقوزنجى قرنده مملكتك قرالى طرفندن جبراً خرستيانلغه سوق ايدلمشلردى . حوالئ جباليه‌ده مسلمانلر اقليتده قالورلر ؛ فقط اووالرده مسلمان مبشرلرى جدى موفقيتلر الده ايتمشلردر . اوفاق برقراللق اولان (ليممو) ده ١٨٧٨ سنه‌سنده سياحت ايتمش اولان بر ايتاليان اورالك رئيس لاحقنك پدرى (آببا باغيبو) نك ـ تجارت وسيله‌سيله بر مدتدر او مملكتده نشر دين ايتمكده بولنان ـ مسلمانلر طرفندن اهتدايه اقناع ايدلديكنى يازار . بورئيسك اهتداسى كرك قومشو بولنان غالا رؤساسنه ، كرك او مملكتك سراينده مستخدم مأمورلره نمونه اولمشدر . عوام ناسدن بر قسمى دخى اسلام ايچون مسلمان مبشرلرى طرفندن قازانلمشدى . مسلمان تاجرلر غالا رؤساسنك خانه‌لرنده حسن قبول كورمشلردى ؛ چونكه بونلر محصولات تجارتى ايچون پازارلر كشادايديورلر ومبادلهٔ اجنبى معمولاتندن امتعه كوتوريورلردى. سنه‌ده وبعضاً ايكى‌سنه‌ده بركره سواحله ايندكلرندن اوزون مدت غالا ديارنده اوطورملرى سببيله حسن استعمالنى پك اعلا بيلدكلرى فرصتلر اوزرينه اسلاميتك نشرينى ترويج ايتمكده ايديلر . اسلاميت ، بومملكتده دخى غربدن كلن خرستيان ميسيونه‌رلكى ايله تصادم ايلدى . فرنك ميسيونه‌رلرينك مساعيسيله بعض برليلر خرستيانلغه كتورلمش ايسه‌لرده بوبابده‌كى مساعى بويوك موفقيتلرله هيچ بروقت تتوج ايتمه‌مشدر . حتى قارديال (ماساجا) طرفندن خرستيانلغه جلب ايدلمش اولان كيمسه‌لر بيله آنك او

[١] انكليزمحررى داوتينك Arabia Deserta عنوانلى عربستان سياحتنامه‌سندن.
[٢] مورى‌يه نام فرانسز محررينك Histoire de L'Ethiopie عنوانلى حبش تاريخندن .

مملکتدن طردی اوزرینه یا اسلامه کلمشلر ویا هیچ بر دینه تابع اولمقسزین قالمشلردی . حال بویله ایکن مسلمان مبشرلری دائما موفقیاته نائل اولیورلردی . غالا مملکتنك غرب جهتلرنده بولنان قبیله‌لرك برچوغی اون طوقوزنجی قرنك صوکلرینه قدر مجوسی بولنیورلردی . بونلردن ماعدا (لهءا) دینیلن قافله ایسه اسکیدن قالمه « تعبد طبیعت » ده دوام ایتمکده ایدی . لکن بونوع تعبد زواله یوز طوتمش و مسلمان مرشدلرینك تزاید ایده‌کلن نفوذی بو (لهءا) طائفه‌سنی همان عمومیت اوزره دائرۀ اسلامیته سوق ایتمکده بولنمشدر .

حال حاضرده آفریقانك شمال شرقی جهتی غیور مسلمان مبشرلرینك فعالیتلرندن فوق‌العاده بر منظره عرض ایتمکده‌در . هر سنه عربستاندن بورایه یوزلرجه مرشدلر کلورلر و بوراده غالا مملکتندن زیاده موفقیت تبشیریه وقوع بولور . صومالی مملکتنك بالنسبه عربستانه قریبی بولنمسی اومملکتی داها اسکیدن مسلمان مبشرلرینك فعالیتلرینه بر صحنه حالنه کتورمشدی . سیاح مؤرخ ابن حوقلك قولنجه ذیلا خلقی طوقوزنجی قرن میلادینك نصف اخیرنده خرستیان ایدی؛ فقط ابوالفدا بونلرك اون‌اوچنجی قرنك قسم‌اولنده مسلمان بولندقلرندن بحث ایدر . یکی دین بودیاره دکزك اوبرطرفندن کلن عرب تاجر وملتجیلری طرفلرندن کتورلمش اولسه کرکدر . شمالده‌کی صومالیلر آره‌سنده موجود اولان عنعنه‌یه نظراً کندی مملکتندن فراره مجبور قالان اصلزاده برعرب ، بحر احمری مرور ایدرك عادل نام محله واصل اولور و اوراده صومالیلره اسلامیت حقنده موعظه‌لر ویرر . اون بشنجی قرنده قرق دورت کشیلك برعرب قافله‌سی مبشرلك اجراسی مقصدیله حضر موتدن حرکت و بحر احمرك آفریقا جهتنده بولنان بربره موقعنه واصل اولور . قافله افرادی برمدت صوکره برای وعظ وتبشیر صومالی مملکتی داخلنده بر طرفه طاغیلور . بونلردن شیخ ابراهیم ابو ذربی نام ذات ۱٤۳۰ (ه ۸۳٤) تاریخنده هراره کیدر وبوراده برچوق کیمسه‌لری اهتدایه سوق ایدر . بوشیخك تربه‌سی حالا برچوق کیمسه‌لر طرفندن تکریمله زیارت ایدلمکده‌در . بربره جوارنده بولنان بر تپه بونلرك فعالیت ارشادیه‌لرینه خاطره اولمق اوزره (جبل‌الاولیاء) تسمیه اولنمشدر . بومرشدلر

امر تبشیره مبادرت ایچون بر طرفه حرکتدن اول بوتپه‌ده طوپلانورلر وشورای خاص عقد ایدرلردی . [۱]

اسلامیتك آفریقاده‌کی صور انتشاریه‌سنه دائر اولان تدقیقاتی بتورمك ایچون برشی داها قالورکه اوده بودینك قطعهٔ مذکوره‌نك اك جنوبی بر نقطه‌سنه یعنی امید بورنی مستملکه‌سنه دخولی حقنده نظر دقتی جلب ایتمکدر . امید بورنی حوالیسنده‌کی مسلمانلر اصلا (ماله‌یا) یاخود مالاقه شبه جزیره‌سی اهالیسندندرلر. بونلرك اجدادی اون یدنجی وقسماً اون سکزنجی قرنلرده فلمنکلیلر طرفندن بورایه نقل ایدلمشدی . بو مسلمانلر فلمنك لسانینك بوزوق بر شیوه‌سی ایله تکلم ایدرلر و آکا برچوقده عربیدن ، پك آز انکلیزجه‌دن و برازده مالاقه‌ده قوللانیلان یرلی لساندن کلمات علاوه ایلرلر . بو مختلط لسانده وعربجه‌ده یازلمش اوفاق وعجیب بر کتاب ۱۸۷۷ سنه‌سنده ترکیه معارف نظارتی طرفندن استانبولده طبع ایتدیرلمشدی . بوده بر نوع علمحال کتابیدر . [۲] امید بورننده توطن ایتمش اولان بو مسلمانلردن بعضیسنك هولاندالی اسامیسی قوللانمسندن و بر چوغنده کوریلن اشکال وجهیه‌دن استدلال ایدیله‌بیله‌جکی اوزره بونلرك ایچلرینه بر زمانلر فلمنك نسلندن کیمسه‌لر قاریشمش اولدیغی والحاصل طامارلرنده خیلی هولاندالی قانی مخلوط بولندیغی امکان داخلنده کوریلور . بو مسلمانلر جنوبی آفریقا زنجیلرندن (هوتنتو) لر آره‌سنده بعض کیمسه‌لره دین اسلامی تلقین ایتمشلردر . یقین وقته قدر کرك آوروپالیلر طرفندن وکرك سائر مملکتلرده‌کی دینداشلری جانبندن بونلره پك آز دقت عطف ایدلمشدی . امید بورنی مستملکه‌سنده مأموریتله بولنمش اولان (قول برووق) نام ذات طرفندن ۱۸۱۹ سنه‌سنده یازیلان تحریراتده مذکور مستملکه داخلنده اسلامیتك صورت توسعه‌نه دائر بعض شایان دقت نقطه‌لر قید اولنمشدر ؛ شویله‌که : « اسلامیتك کرك اسیرلر آره‌سنده وکرك اسیر اولمیان رنکلی اشخاص ایچنده مهتدی قازاندیغندن بحث

[۱] بورتون نام انکلیز محررینك First Footprints in East Africa عنوانلی کتابندن .

[۲] بو روایت هولاندا مستشرقرندن (ده‌هویه) نك مسلمان پروپاغانده‌سی دیه یازدیغی فلمنکجه برکتابدن مأخوذ .

ایدیلیور . بونك افهام ایتدیکی معنی ، دیندارمیسیونەرلریمزك ـ (انکلیزمیسیونەرلرینك) ـ غیرتلرینه رغماً کرك زنجی کرك باشقه دورلو رنکلی مجوسیلر خرستیانلقدن زیاده مسلمانلغه دونیورلر دیمکدر . بو معکوس حالك اسبابندن بریسی اولمق اوزره اسرایه مالك اولان خرستیانلرك اسیرلرینه واقتیز یاپدیرمق ایستمدکلری ذکر ایدیلیور . بو استنکاف ایسه واقتیز ایدلمش براسیرك استحصال ایدەجکی حقوقدن تحاشی کوسترلمسندن ویا حقوق مذکوره حقنده یاکلش ذهابده بولونلمسندن ایلری کلیور .

اسیرلر ولیلرینك او بابده‌کی امتناعلرنده بویله بر سبب بولنمسندن طولایی البته متأثردرلر . اهتدا ایتمش بر اسیره مسلمانلغی قبولدن مقصدی نه اولدیغی صورلدقده « انسانه بردین‌ایله تمسك لازمکلدیکی وفقط خرستیانلغه دخول‌ایچون مساعده ایدلمدیکی » یولنده جواب آلنمسی نادر وقوعه کلن شیلردن دکلدر . بوخصوصده‌کی سوء ظنلرزائل‌اولنقده واسرانك خرستیانلغه دخول‌ایتمك هوسی اولکندن داها آزقیرلمقده‌در . خرستیان میسیونەرلری بالخاصه اسیرلره تلقینات دینیه‌ده بولنمغه حصر فعالیت ایتمکده‌درلرکه بونلرك مساعیسنك ثمره ویرمکدن خالی قالمیه‌جغی امید ایدیلور . آنجق مسلمان واعظی آز غیرت صرف ایلدیکی حالده داها بیوك بر جماعت مهتدیان بولوب کیتمکده‌در . »

امید بورنی مستملکه‌سی مسلمانلرینی شو کچن اللی سنه ظرفنده باشقه مملکتلردن کله بعض دیندار مسلمانلر زیارت ایتمکده بولنمشلردی . بو یولده وقوعه کلن تماسلردن صوکره او مستملکه مسلمانلری معارفك ترقیسنه داها زیاده عطف اهمیت ایتمکده‌درلر . بونلر داها اساسلی بر حیات دینیه تعقیبی آرزوسیله متحرك بولنمقده‌درلر . بعض دینی پروپاغاندا بیله اجرا ایتمکده اولدقلری وبالخاصه مستملکه‌نك سیاه رنکلی سکنه‌سی آره‌سنده موفقیتله مساعی تبشیریه‌ده بولندقلری‌ده مرویدر. دیکر برروایته کوره (قاپ) شهری‌جوارنده (قلیەر مونت) نام محلده نشر اسلامیت ایچون پروپاغاندا مرکزی اولمق اوزره بر مدرسه تأسیس ایدلمك ایچون بعض تشبثات وقوع بولمشدر . الیوم اتخاذ ایدلمکده بولنان اصول تبشیریه‌دن بریسی‌ده اطفال متروکه و مهمله‌یی

بعدالالتقاط مسلمان اوله‌رق تعليم و تربيه ايلمكدر . بو مستملكه‌دن هرسنه مكه‌يه خيلى حجاج كيدر و بورا حاجيلرينه دليل اولمق اوزره مخصوصاً بر شيخ تعيين ايديلور . جنوبى آفريقانك الماس معدنلرنده چاليشمق ايچون كلن هندلى عمله آره‌سنده‌كى مسلمانلرك دخى بومستملكه‌ده اسلاميت ايچون پروپاغانداده بولندقلرى مرويدر .

ماداغاسقارده انتشار اسلاميته كلنجه :

آفريقا ساحلندن ايكى يوز يكرمى ميل بحرى برمسافه ايله آيرلمسندن طولايى ماداغاسقار آطه‌سى داخلنى آيريجه ملاحظه ايتمك لازم كلور . جنوب شرقى سواحلنى اشغال ايدن (آنته‌مورونا) طائفه‌سى بو آطه‌نك مسلمان اولان تك بر جماعتى‌در . بونلرك اهتدالرينك عربستان جانبندن كلمه مبشرلر وساطتيله وقوع بولمش اولديغنده شبهه يوقدر ؛ فقط تبديل ديانتك هانكى تاريخده وقوعه كلديكى قطعياً مجهولدر . عنعنات مرويه‌يه باقيلورسه تاريخ اهتدا تازمان رسالته قدر چيقار؛ لكن بو آطه‌نك مسلمانلرى حقنده آنجق اون آلتنجى قرنده بعض ايتاليان واسپانيول جغرافيونى موثوقيتله بحثده بولنمشلردر . [١]

شيمدى‌يه‌قدر مواجهه‌يه عرض اولنان فقرات تاريخيه‌دن آكلاشيلديغى اوزره آفريقاده تبشير اسلامك ماهيتنى تعيينه الك زياده مدار اولان شى آنك مسالمتكارانه صورتده وقوعيدر . واقعا مسلمانلر چوق كره دينك فتوحات روحانيه‌سنى توسيع ايچون قليجى بر آلت اتخاذ ايتمشلردى . مع هذا مبشرك مساعئ مسالمتكارانه‌سى شدت استعماله و سفك دمايه تقدم ايده‌كلدى . هرحالده فاتحلرى ــ غير كامل اولان فعاليت اهتدائيه‌لرنده ــ واعظلر تعقيب ايتمشلردر . فى الحقيقه آفريقانك جهات مختلفه‌سنده مسلمان سركذشتجولرينك مادى ودنيوى اولان موفقيتلرى اسلامك موفقيت روحانيه‌سنى خيلى تسهيل ايتمشدى . مجوسى قراللقلرينك خرابه‌لرى اوستنده اسلام دولتلرى انشاسى املى و آتش سلاح ايله خونريزلك ــ كفارك محاسنه معطوف اولان ــ جهادك چوق كره مجراسنى تعيين ايتمشيدى . انكليز

[١] فه‌راند نام فرانسز محررينك Les Musulmans à Madagascar ماداغاسقار مسلمانلرى حقنده‌كى كتابندن

سیاحی (بورتون) ك (بورنو) ده بر عرب کنجنك لساندن ایشتدیکی سوزلر بر چوق آفریقا مسلمانلرینك آمالنی تشریحه مداردر ؛ بو کنج عرب : « شو سلاحلرله باروتی بزه ویریکزده بوکوپك مجوسیلری اسلام ایدهلم » دیمشدر . بوسوزك برطنینیده مسلمان امیری فتاح طورونك قومشوسی اولان مجوسی قرالنه کوندردیکی خبرده محسوس بولنور. مسلمان امیری : « اکر (دامل) اسلامی قبول ایدرسه عبدالقادر بوبچاق ایله آنك باشنی تراش ایدهجك ؛ اکر (دامل) اسلامی قبول ایتمزایسه عبدالقادر آنك قفاسنی شو بچاق ایله کسهجك» دیه خبر کوندرمشدی.[۱]

بومقوله متعصبلرك جرأت جنکاورانهلرندن اسلامیت مستفید اولمش بولنهبیلور ؛ شوقدرکه مبشرلرك مسالمتکارانه وعظلرینه دائر واسلامیتك ـ ازمنهٔ جدیدهده آفریقادهکی سرعت انتشارینك ـ تدابیر زجریهدن داها مفید بولنان ثباتلی وسکونتلی ارشاد فعالیتلری طولاییسیله وقوعه کلدیکی حقنده دخی کرك سیاحلر کرك سائرلری جانبندن شهادت بالغه اجرا ایدلمشدر . شدت استعمالی اسلامیتك معارضلرندن برچوغنك امحاسنی موجب اولمش بولنهبیلور ؛ فقط بودین ، غربی آفریقانك کرك ساحلنده کرك داخلنده هر وسیلهدن زیاده واسطهٔ صلح ولینت ایله مهتدیلر قازانمشدر [۲] . مسلمانلغك توسع ایلدیکی هرنقطهده آنك علویت احکامنه شهادت ایچون یابرتاجر ویا برعرب ، برفولانی ، برماندینغو صفتلریله مسلمان مبشرلری بولنمشدر . نوع مشغولیتلری ، مسلمان تاجرلرینی اهتداسنی حصوله کتورمك مراد ایتدکلری اشخاص ایله تماسه سوق ایتمش ونیات مضرهده بولنهبیلهجکلری شبههسنی قوتدن تجرید ایلمشدر . بوقبیل کیمسهلردن بریسی بر مجوسی کوینه کیرر کیرمز دفعاتله آبدست آلمق و ـ نامرئی بروجودعلوی ایله مکالمهده بولینیورمش کبی کوروندیکی ـ نماز وقتلرینك رکوع وسجودینی منتظماً اجرا ایلمك صورتلریله درحال نظر تفحصی جلب ایدر . عرفان واخلاقجه تفوقه مالکیتنی ارائه ایدن طوریله دخی مجوسی خلقك اعتبار

[۱] مانغوپارق نام انکلیز محررینك Travels in the Interior of Africa عنوانلی آفریقا سیاحتنامهسندن .

[۲] ایست نام انکلیز محررینك Western Africa عنوانلی غربی آفریقایه دائر کتابندن .

واعتمادینی تأمین ایلر وعین زمانده مالك اولدیغی امتیازات ومعلومات متفوقه‌یی تبلیغه مهیا وخواهشلی اولدیغنی کوسترر . نشری اوغورنده بوتون غیرتنی حصر ایتدیکی دین ایچون قلبی شوق ایله مشحون بولندیغی حالده مکه‌دن دونن برحاجی - مجوسی قومشـولری مواجهه‌سنده حق وحقیقته شـاهد اولان - مؤمنلرك صدقه‌سیله و سائر یاردمیله منزل منزل طولاشور . اسلامیتك شریعت والٓهیاتنه وقوفندن طولایی صـاحب عرفان صفتیله مظهر اعتبار اولان بوکبی برمبشر بعضاً تداوی امراضه‌ده چالیشمق و حتی پك مقبوله کچن وسختیانه صارلدقدن صـوکره بویونه ویا قوله باغلانان - آیات قرآنیه‌یی حاوی - نسخه‌لری یازمق کبی شیلری ، اهتدا ایتدیرمك ایستدیکی کیمسه‌لرك تزیید عددینه مدار اولان وسائطدن تلقی ایلر . مثلا هیچ چوجغی اولمیان ویا طوغوبده بدایت طفولیتده افول ایدن برقادین برچوجغه مالك اولمق آرزوسیله اوکبی برنسخه استحصالی ایچون مراجعت ایدنجه آرزوسنك حصـول موفقیتی آنجق کله‌جك چوجغك مسلمان صفتیله یتشدیرلمسی شرطنه متوقف بولندیغی کندیسه افهام ایدیلور [١] .

بو معلمین دین ، بو مرابطلر و - بعض یرلرده تسمیه ایدلدیکی وجهله - بو (الوفه‌لر) خیلی مظهر حرمت اولورلر. غربی آفریقاده همان هرکویده بونلرك اقامتلرینه تخصیص ایدلمش مسـافر حجره‌لری واردر . دارفور جهتلرنده بونلر حکومتك بویوك آدملرندن صوکره کلن موقع اجتماعی‌یه مالك بولنورلردی . ماندنیغو مملکتنده بونلره ویریلن مرتبه داها یوکسکدر ؛ اوراده رئیس اکبردن صوکره کلورلر و شرف اجتماعیجه رؤسای تالیه بونلرك مادوننده صـاییلور . اموراداریه‌لرنده بعض قرآن کریم آیاتنك حکم طوتلدیغی امارتلرده - تفسیر آیت ماده‌سی سببیله - بونلرك خدمتلرینه کوستریلن احتیاج بویوکدر. بوقبیل مرشدلرك شخصیتلری او قدر محترم و مصون طوتیلورکه بربرینه معارض اولان و حتی فعلاً حال حربده بولنان رؤسانك مملکتلرندن مرور ایتدکلری زمان کندیلرینه کیمسه طوقونماز؛ هم‌ده بورعایتلر کندیلرینه یالکز مسلمان اراضیسی داخلنده کو-

[١] انکلیز ئه‌پسقپوسلرندن (قراوثه‌ر) نام ذاتك برکلیسا مجموعه‌سنه یازدیغی مقاله‌دن .

سترلر؛ مکتب تأسیس ایده‌کلدکلری مجوسی کویلرنده‌دخی اهالینك آنلره‌چوجقلرینك مربیلری ویا بر حاجتك حصولی و بر تهلکه‌نك ازاله‌سی ایچون عالم علوی ایله کندی آره‌لرنده متوسط نظریله باقلرندن طولایی اعتبارلری واردر. بو معلم مبشرلردن برچوغی تونسك قیروان بلدهٔ تدریسیه‌سنده، فاسده، طرابلس غربده وخاصةً قاهره‌نك جامع ازهرنده تحصیل کورمش کیمسه‌لردر. عالم اسلامك هر طرفندن جامع ازهره طلبه کلور. بو طلبه‌دن بعضیلری آفریقانك زنجی اقوامی ایله مسکون اولان اقسامندن ــ دارفور، وادای، بورنو کبی یرلردن ــ وحتی سواحل غربیه‌سندن ماشیاً کلورلر. فقه وعقائدده مدت تحصیلیه‌یی اکمال ایدنلری اکثریتله مملکتلرینك مجوسی بولنان صنوف ناسی آره‌سنده مبشرلك ایتمکه چالیشورلر. بومبشرلرك قصبه‌لرده آچدقلری مکتبلره هم مسلمان هم‌ده مجوسی چوجقلری دوام ایدرلر. بو مسلمان مرشدلری وقوف و مکتسبات متفوقه‌لری ایله برکره بریره آیاق باصینجه ــ آرتق آره‌سنده یاشامغه کلدکلری خلق اوزرنده ــ اجرای نفوذ ایچون تأنی ایله حرکت ایتمك ایستمزلر. اومقوله مرشدلردن بریسنك کندیسیله خلق آره‌سنده عادات و طرز حیات مشابهتی بولنمسی آنك خدماتنه یاردم ایدر ومختلط ازدواج سببیله خلقك اصول اجتماعیه‌سی داخلنه‌ده کیره‌بیلدیکندن اوراده نفوذی یرلشور قالیر وبنابرین اسلامیت وقوفنی غایت طبیعی برحالده اوخلق آره‌سنده تدریجاً اشاعه ایلر.

مسلمانلردن برینك برمجوسی مملکتنه وصولی اوراده داها کنیش براخذ واعطا قاپوسی آچیلمسنك زمان حلولی دیمکدر. بناءً علیه جنه، کانو، سه‌غو کبی بویوك مسلمان تجارت مرکزلریله مناقلات وسائطی تأمین ایدیلور و بو مدنیت مادیه فوائدندن بر حصه ــ دین اسلام منافعی ایله برلکده ــ بتپرستلره عرض اولنور. « ایمدی برمبشر، غیر متمدن زنجی قبیله‌لری آره‌سنه کیدنجه اوراده دائما کندیسیچون مستحضر بر حسن قبولدن امین بولنه‌بیلور. یالکز جناب حق ونبی بشر حقنده آنلرك قلبلرینه یول بولان وادراکلرینی اویاندیران حقایقی تبلیغ ایله قالماز؛ برده سیاسی واجتماعی وحدته قبولك معیارینی کندیلرینه بیلدیرر وبوایسه بحر محیط اطلاسی کنارندن سور چینه قدر برپساپورط حکمنده

بولنور . هر نره‌ده بر مسلمان اوی بولنورسه ـ احکام دینیه‌سندن بش ویا اون کلمه ذکرینه قادر اولان ـ بر زنجی اوراده کندیسنه صیغینه‌جق بر التجاگاه ، کفاف نفس ایده‌جك قدر بر رزق ، رهبر حرکات اوله‌جق بر توصیه بولور . کندی مملکتنده ایسه شخصی ـ بر صنف حاکمك اولمسه بیله ـ هر حالده برجماعت متنفذه‌نك اعضاسی صفتنده بولور . بوحال، غربی آفریقاده‌کی مسلمان مبشرلرینك موفقیتلرینی موجب اولان اسراردندر . بوموفقیات ، عدد جهتیله بویوك وهم‌ده سریعدر. بونك سببی ایسه بسیطدر ؛ شویله‌که : مسلمان مبشری مهتدینك شهادت ایمان کتوردیکی آندن اعتباراً اسلامیتك سالکلری حقنده اتخاذ ایلمش اولدیغی اخوت و مساوات قواعدی موجبنجه حرکت ایدر و بو حرکتده برمعتاد خرستیان میسیونه‌رندن داها قرارلی و داها سریع صورتده طاورانور . خرستیان میسیونه‌ری ایسه نصرانیت یولداشلغنك ید مخادنتی اوزاتمازدن اول دینه کتوردیکی کیمسه‌نك قلبی ویا وجدانی حقنده حسن شهادت بکلر و اویله تك بر بطنده زائل اوله‌جغه بکزه‌مین عرق سوء ظنلرینی دخی ملاحظه ایتمك مجبوریتنده‌در ؛ عصرلردن بری بیاض رنکلی خرستیانلر ولی ، سیاه تنلی مجوسیلر ایسه اسیر اولمق اوزده کسب تعارف ایلمشلردر » [۱]

کذلك قیدی مهم اولان مواددن بولندیغی اوزره زنجینك نه‌رنکی نه‌ده عرقی یکی دینداشلری اوزرنده سوء ظن حاصل ایتمز . سیاهیلر حقنده اویله بر تیکسینمك حسنك مفقودیتی اسلامیتك بلاد زنجیه‌ده توسعی مادةً مروج بولندیغنده شبهه یوقدر ؛ وفی‌الواقع اسلامیتده برزنجی‌یه ـ محضا زنجی بولندیغندن طولایی ـ اصلا مادون معامله‌سی ایدلمه‌مشدر ؛ بوایسه اویله برحالدرکه مع‌الاسف عالم نصرانیتده پك کورولمز . لوندره‌نك علم اجناس بشر جمعیتنده ـ وحشیلر آره‌سنده‌کی نصرانیت میسیونه‌رلکی مساعیسنه دائر وقوعه کلن برمباحثه صره‌سنده ـ شو حادثه ذکر ایدلمشدی : آفریقاده برخرستیان میسیونه‌ری برزنجیه ایله تأهل ایتدیکندن طولایی وطنداشانی بولنان مستملکه‌جیلرك حسیات حدتی

[۱] بارتلت فره‌یه‌ر نام انکلیز مؤلفنك Eastern Africa as a Field for Missionary Labour عنوانلی آفریقاده‌کی خرستیان میسیونه‌رلری مساعیسنه دائر کتابندن

غلیانه کتورمش وبوسببله مستملکه‌دن قاچمغه مجبور قالمشدی . [١]

بوملاحظات ـ زنجی قوتلری آره‌سنده خرستیان میسیونه‌رلرینه نسبةً ـ مسلمان مبشرلرینك الده ایتدکلری موفقیت متفوقهٔ اهتدائیه‌یی قسماً ایضاح ایدر . کراراً نظر دقته عرض ایدلدیکی اوزره خرستیانلغه سوق ایدلمش بر زنجی ـ آوروپالی هممذهبلرینك ـ کندیسنك عادات حیاتیه‌سنه یابانجی بولنان برشکل مدنیته منسوب بولندقلرینه قناعت کتورمشدر ؛ حال بوکه مسلمان هیئت اجتماعیه‌سی ایچنده عادتا کندی محیطنده بولندیغنی حس ایدر . زمانمز مترصدین سیاسیه‌سندن بری بوحالی سطور آتیه ایله پك کوزل تعریف ایتمشدر :

« زنجی نقطهٔ نظرندن باقیلنجه اسلامیت ـ اهتدانك لازم غیر مفارقی اولمق اوزره ـ زنجیدن برعرق انتحاری بکله‌مز . مسلمانلق ـ کذلك زنجیلکك حال حاضرده‌کی درجهٔ انکشافنجه محال بولندیغی اوزره ـ حیات اجتماعیه‌ده تحولات احتلالکارانه شرطنی دخی قویماز ؛ عائله ویا جماعت حکم وقدرتنك اساسنی‌ده صارصماز . مرشد ایله مهتدی آره‌سنده اوچوروم یوقدر . حضور ربانی‌ده ایکیسی‌ده ـ یالکز نظری دکل هم‌ده عملی برصورتده ـ مساویدر ؛ ایکیسی‌ده آفریقالیدر . اخوت بشریه قاعده‌سی بالفعل جاری اولور . مهتدی ایچون اهتدا ، هیچ‌ده عائله‌سندن و حیات اجتماعیه‌سندن و کندی رؤسای طبیعیه‌سی حقنده‌کی حرمتندن تباعدی متضمن دکلدر . زنجی مسلمانك ـ وحقیقتده غربی آفریقالی مسلمانك ـ جسارت ووقارینك اجرا ایلدیکی تأثیردن کیمسه آزاده قاله‌ماز ؛ آنك بوتون طوری ، حقوق وطنداشی‌یه مالکیتندن وعرق افتخارندن آکاه اولدیغی ـ یعنی سن وبن آری یز وفقط ایکیمزده افراد بشردنز دیمك ایستدیکنی ـ کوستر .

---

[١] اقطار عالمك نیجه‌لریله مناسبات تجاریه‌ده بولنمسندن طولایی مختلف اجناس افرادینی حاوی اولان لیوه‌رپول شهرنده چند سنه مقدم سیاهلر وبیاضلر آره‌سنده خیلی مضاربه ومجارحه وقوعه کلمشدی . بو بابده تظلم ایچون تایمس غزته‌سنه مکتوب یازان بر زنجی محرری آفریقاده ساکن اولان آوروپالیلرك حسابسز زنجی قاریلرینی ازالهٔ شهوته واسطه یاپه‌رق خرابیلرینه سبب اولدقلرینی ولااقل آلتی یوز بیك اولاد زنا براقدقلرینی سوزشلی صورتده حکایه ایلدی . آکلاشیلدیغنه کوره مدنیت غربیه پیشدارلرندن بر چوقلرنجه جائز اولمیان شی زنجیه ایله اجرای زنا ایتمك دکل آنجق عقد ازدواج ایلمکدر . مترجم

اسلامیتك الیوم (نیجریا) ده شاهد اولدیغمز انتشاری ــ صورت جریانی اعتباریله ــ اجتماعی بر شکلده‌در. بودین ، تماس ایتدیکی کیمسه‌لره بر وضعیت تعالی ویرر ؛ انسانك اطرافنده‌کی کائناتده کندی موقعنی داها یوکسك صورتده ادراك ایتمسی بیك دورلو اعتقادات باطله‌دن متولد قورقولرك پنچه‌سندن کندیسنی تخلص ایلر . » [۱]

مسلمان عنعاتنه کوره حضرت موسی سیاه بر آدم ایدی . نته‌کیم آتی‌ده‌کی آیت کریمه‌لردن استدراك ایدیلور :

واضمم یدك الی جناحك تخرج بیضاءً من غیر سوء آیةً اخری .
(سورة طه)

ونزع یده فاذا هی بیضـاءً للناظرین ، قال الملاء من قوم فرعون ان هذا لساحر علیم .
(سورة الاعراف)

ایمدی اهتدا ایتمش بر زنجی مؤمنلرك دائرهٔ اخوتلرنده دیکرلرینه مساوی بر موقع طوتار؛ آنك نه‌رنکی ، نه‌عرقی ، نه‌ده ماضی‌ایله مناسباتی راه استقبالنده بر مانعه تشکیل ایدر . لاجرم ، بولدقلری حسن قبولدرکه مجوسی زنجیلری بر جماعت مذهبیه‌یه دخول ایچون هوسکار ایدر واو جماعتك یوکســك اولان مدنیتی ایسه آنلرك اسکی باربار عادت واخلاقلرینك ترکنی موجب اولور . عین زمانده مادامکه اسلامی قبول ایتمك مدنیتده بر ترقی دیمکدر وبر زنجی قبیله‌سنك فکری ، اخلاقی ومادی ترقیلرنده قطعی بر خطوه‌در ، ایشــته بو حقیقت دین اسلامك موفقیتنی ایضــاحه خیلیدن خیلی‌یه مدار اولور . اسلامیت جبهه‌سنده تحشد ایدن قوت نه‌قدر قاهر ، اوقدر متفوقدرکه باربارلق ، جهالت واعتقادات باطله آنك قارشوسنده اوزون مدت طوره‌بیلمك ایچون پك آز فرصته مالکدرلر .

مسلمان آفریقاسی مدنیتنك زنجی مهتدی‌یه نه افهام ایلدیکی سطور آتیه ایله پك کوزل توضیح اولنمشدر :

« بر زمانلر بوتون آفریقاده و الیوم آنك بعض جهتلرنده و حتی آلتون

---

[۱] انکلیز محررین سیاسیه‌سندن (موره‌ل) ك Nigeria, its People And Problems عنوانیله نیجریا مسائلی حقنده‌کی اثرندن .

ساحل دينيلن حواليدن اوزاق بولنميان و مستملكه‌مز داخلنده اولان يرلرده بيله جارى اولديغنه ايناتمق ايچون اسباب كافيه بولنان پك شنيع فنالقلر - (يعنى يام‌ياملق ، انسان قربان ايتمك ، جانلى جانلى چوجقلر دفن ايتمك) - سرعتله زائل اولمقده و ابدى صورتده زوال بولمقده‌در . شيمدى‌يه قدر يا تماماً ويا تام دينه‌جك قدر چيپلاق كزن يرليلر آرتق تلبسه - هم‌ده بچيملى اوله‌رق تلبسه - باشلاديلر . اولجه هيچ ييقانميان يرليلر شيمدى تغسله - هم‌ده صيق صيق تغسله - اهتمام ايديورلر ؛ چونكه شرع شريفده وضوء وغسل امر ايديليور ؛ اويله بر امر كه ميلان طبيعينك يكده تضييقنى موجب اولماز . عشيرت شكلنك يرينى، اساسى داها واسع اولان باشقه برشى طوتار . تعبيرديكرله قبيله‌لر، ملتلر حالنه كيرمك اوزره اتفاق ايدرلر ؛ ملتلرده غيرت وكياست متزايده ايله ايمپراطورلقلر شكلنه كيررلر . سودانك و ممالك متجاوره‌سنك كچن يوز سنه‌لك تاريخندن بو بابده برچوق مثاللر كتوريله‌بيلور . اكر روح جنكجويانه بو وجهله تقويه ايدلمش اولورسه هر حالده حربك نبعان ايلديكى مركزلر عدداً آز و بربرندن متفرق بولنمش اولور ؛ محاربه تشكيلاتى داها اى ياپيلور ومحاربه وقوعنك اوكنه - برصورت تسويه تحتنده - كچيله‌بيلور ؛ مجادلات دخى بيهوده يره احداث ايدلمز ؛ بلاتفريق يغما كرلك آز وقوع بولور ؛ جان ومال امنيتى‌ده داها بويوك بولنور ؛ ابتدائى مكتبلر پيدا اولور و حتى بونلرك يالكز قرآن كريم تلاوتى تعليمه منحصر اولديغى فرض ايدلسه‌بيله هرحالده بر قيمتلرى واردر وداها زياده توسيع تعليم ايچون برقدمه آتلمش ديمكدر . كوزل ياپلمش وپاك طوتلمش مسجد - كونده بش دفعه عبادته دعوتى ، مكه‌يه متوجه محرابى، امامى، صلاة‌جمعه‌سى ايله - مجوسى اعتقاد باطل ومنفورينك معبدينه بدل كويك مركزى حالنه كلور . قادر مطلق ، هر يرده حاضر ، اعلم ، ارحم اولان و شريكى بولنميان حق‌تعالى‌يه‌عبادت‌ايتمك يرلينك - اهتدا‌اوقته‌قدر - تعبدينى بيلديكى برشى‌ايله‌اولچيله‌ميه‌جك درجه‌ده بويوك برترقيدر . مسلمان كتب دينيه‌سنك برمعتاد محرر بولنديغى عربجه، فوق‌العاده وسعتلى و كوزل برلساندر؛ اوبركره تعليم‌ايديلنجه آرتق آفريقا قطعه‌سنك نصفنده بين‌القبائل برلسان مشترك حالى آلور وادبياته برمدخل‌اولور؛

داها طوغریسی کندیسی ادییاتدر . اعمالات و معاملات تجاریه تحصله باشلار ؛ اویله اعمالات که خیلی مهارت صنعتشناسی‌یی مقتضیدر واویله برتجارت که اهتمام وأمکله تشکیل ایدلمشدر. بو تجارت ایله صناعتك واسلامیتك دائما پیشنده کتوردیکی ثابت برحکومتك نفوذلری آلتنده اولهرق زنجیلر ممالکنده بویوك قصبه‌لروجوده کلمشدر . بالنسبه برسعادت اولان بوحالك سبب یکانه‌سی دین اولدیغی ادعادن‌پك اوزاق بولنورم ویالکز شونی‌دیمك ایسترم که دین آنکله توافق ایدر و آنی‌تشجیع ایلر . شرائط اقلیمیه و سائر نفوذ متنوعه دخی نتیجه‌یه طوغری وصوله مشترکاً خادم اولورلر . آرتق مجوسی آفریقانك بوکا نسبتله حکمی نه‌در که ؟ اشخاصده‌کی تحوله کلنجه : هرجهتدن اعتراف وقوعی کورلدیکی اوزره اسلامیت ـ اهتدا ایدن زنجیلره ـ اویله برغیرت ، اویله بروقار ، اویله براعتماد نفس بخش ایدرکه بونلر آنلرك مجوسی قالان ویاخرستیانلغی قبول ایدن وطنداشلرنده اندر اوله‌رق کوریلور» [۱]

بالاده‌کی سطرلر آفریقانك قسم کلیسنك هنوز انکلتره ، فرانسه و آلمانیا کبی آوروپانك خرستیان حکومتلری بیننده تقسیمندن اول یازلمشدی ؛ فقط وقوعه کلن تقسیمه رغماً مدنیت اسلامیه‌نك ماهیت غالبه‌سی زنجیلرك افکاری اوزرنده اجرای تأثیردن و باطلپرست آفریقالیلرك تبدیل دیانت ایتلرینه الویریشلی نفوذدن بری صفتیله اجرای فعالیتدن کیری قالمامشدر. بو زنجیلر آوروپا حرث عرفانیسیله بردن بره تماسه کلنجه طریق مدنیتده یورومك ایچون برسوق درونی حس ایتمشلر ولکن کندیلریله آوروپالی حاکملرینی آییران کورفز اوزرنده برکوپری‌یاپه‌مدقلرندن اسلامیتده کندی احتیاجلرینه موافق ، آمال و حاجات عرفیه‌لرینی تفهمه قادر برحرث بولمشلردر [۲] بناءً علیه آوروپالی حاکمیتك وضع وتوسیع ایتمدیکی قدر مسلمان پروپاغانداجیلرینك فعالیتلرینه مانعه تشکیل ایتمك شویله طورسون اسلامك انتشارینه شایان حیرت برصورتده میدان ویرمشدر .

اولجه محاربات محائیه ایله ویا اسیر آوجیلرینك آقینلریله تضییق وازعاج

---

[۱] بوس وەرث ـ ایسمیث نام انکلیز محررینك اون‌طوقوزنجی عصرعنوانلی مشهور مجموعهٔ موقوته‌یه یازدیغی برمقاله‌دن مستخرج .

[۲] فرانسز مؤلفی شاتولیه‌نك L'Islam Dans L'Afrique Occidentale عنوانیله آفریقای غربیه‌ده‌کی اسلامیته دائر کتابندن .

ايدلمش اولان مملكتلره سكونت كلمسی ، اصول منتظمه‌يه مالك حكومت واداره‌لر تأسس ايتمسی ، يوللر ودميريوللر انشاسيله وسائط سهولهٔ مناقلاتك ازديادی هپ تجارتك رواجنی مشوق بولنمش و فعال مسلمان پروپاغانداجيلرينه يعنی مسلمان تاجرلرينه جهات مختلفه‌يی داها زياده امنيتله زيارت امرنده واوجه آياق باصيله‌ميان وحشی محلله قدر نفوذلرينی ايصال خصوصنده خادم اولمشدر . بوندن ماعدا آوروپالی امرلر طرفلرندن اسير تجارتنك الغاسی آفريقانك مجوسی قسمنده انتشار اسلامك اك بويوك مانعلرندن برينك زوالنی انتاج ايتمشدر . مجوسيلرك اخوت اسلاميه دائره‌سنه كيرملريله اسير قاپيله‌جق يرلرك طارلاشمسی عرب وسائر اسيرجيلرك منفعتلرينه مغاير دوشيوردی . اسير تجارتنك منعندن مقدمكی زمانلرده مساعئ مبشرينك يتيشمه‌مش اولدبغی يرلرده آرتق مجوسی قبيله‌لرندن مهتدی قازانلغه باشلانمشدر . آز چوق تحصيل كورنلر يالكز مسلمانلر آره‌سنده بولنه كلديكندن آوروپا مستملكاتی حكومتلری كندی اداره‌لرينك مقامات تاليه‌سنه مسلمان مأمورلر تعيين ايلمكله بونتيجه‌نك تحصلنه ياردمده بولنمشلردر . بوتون مجوسی خلقی حاوی اولان حواليده‌كی مأموريتلرده و حكومت افرنجيه‌نك آچديردیغی مكتبلرك خواجه‌لقلرنده وقوای عسكريه‌ده مسلمانلر استخدام ايدلمشدر . بو سببلرله آفريقا مجوسيلری نظرنده اسلامك شرفی آرتمشدر . مسلمانلر ايسه بو حالاتی دينلرينك منافعنه يارار صورتده استعمالده كيچ طاورانمامشلردر .

اون ایکنجی فصل

مالدیا جزایر مجتمعه‌سنده انتشار اسلامیت

مالەیا جزایر مجتمعەسنك کچن آلتی یوز سنەلك تاریخی ـ اسلامیتك مبشرلك وساطتیله انتشاری حکایەسنده ـ بزه بغایت شایان دقت بر فصل عرض ایلر. بوتون بو مدت ایچنده ـ هند شرقی آطەلری تسمیه اولنان بو جزایر مجتمعەنك شو ویا بو جهتلرنده ـ مسلمان مبشرلرینك متمادی صورتده ابراز فعالیت ایتمش اولدقلرینك براهینی کوریرز. مبادی‌ده بومبشرلرك هروقعهٔ اهتدا صرەسندەکی فعالیتلری او مملکتلرك امرا و رؤساسی جانبلرندن بر حمایه ویا معاونت کوررك دکل آنجق صرف قوهٔ اقناعیه ایله وبرنیجه احوالده ـ خاصةً اسپانیوللرطرفندن ـ ارائه اولنان شدت مخالفت قارشوسنده اجرا ایدلمشیدی؛ فقط بو مبشرلر کافهٔ مشکلاتە رغماً اثرلرینی یورولمق بیلمز برجهد ایله و موفقیات متفاوته استحصال ایدرەك اجرا ایلیه‌کلشلر وامور ارشادیەلرینی ـ یارم وغیرکافی کورینن یرلرده ـ اکمال ایلمشلردی. اسلامیتك مالەیا جزایر مجتمعەسنه ویا هند شرقی آطەلرینه ایلك تاریخ دخولنی تعیین ایتمك محالدر. هجرتك قرون اولیەسنده عربلرطرفندن اورالره کوتورلمش بولنمسی و بوایصالك ـ اوبابده اجرا ایدلمش اولان نفوذ حقنده معلومات تاریخیه آلمغه باشلادیغمز زماندن داها چوق اول ـ وقوعه کلمش اولمسی محتملدر. حتی میلاددن ایکی یوز سنه قدر مقدم بیله سرندیب آطەسنك خارجله اولان تجارتی تماميله عربلرك اللرنده ایدی. یدنجی قرن میلادی بدایتنده چینك سرندیب آطەسی طریقیله اجرا ایدیلن معاملات تجاریەسنه بویوك بر رواج کلمشیدی. بو سببدن طولایی سکزنجی قرنك اواسطنده چینك قانتون شهرنده

بك چوق عرب تاجرلری بولنمقده ایدیلر . دیكر طرفدن دخی طوقوزنجی قرندن اون بشنجی‌یه قدر یعنی پورتكیزلرك اورالرده ظهوری تاریخلرینه دكین عربلر شرق ایله ایدیلن تجارتك رقیبسز اهلی ایدیلر [۱] بناءً علیه شوراسی كافی درجه‌ده قطعیتله تخمین ایده‌بیلورزكه عربلر باشقه یرلرده اولدیغی كبی ماله‌یا جزایر مجتمعه‌سنك بعض آطه‌لرنده دخی پك اسكی زمانلرده مراكز تجاریه تأسیس ایلدیلر . واقعا طوقوزنجی قرن میلادیدن اول كلن عرب جغرافیونك آثارنده بو آطه‌لر حقنده برشی ذكر ایدلمه‌مشدر ؛ بونكله برابر ٦٧٧ سنهٔ میلادیه‌سنه مصادف دوشن چین سالنامهٔ وقایعنده برعرب رئیسندن بحث ایدلمشدركه بونك صوماطرا آطه‌سی ساحل غربیسنده توطن ایتمش اولان برعرب قافله‌سنك رئیسی بولنمش اولمسی قیودات متاخره‌دن استدلال ایدلمشدر [۲]

معمافیه آطه‌لیلر طرفندن متحذ اولان عقائد اسلامیه‌نك اشكال مخصوصه نظر ایدلدكده ، بوجزایرمجتمعه‌یه جنوبی هندستاندن دخی مبشرلر كلمش اولدیغنه حكم ایدیله‌بیلور . جزایر مجتمعه مسلمانلرینك اكثریسی شافعی المذهبدرلر وبومذهب‌ایسه‌هندستانك (قورومانده‌ل) و (مالابار) ساحلری سكنهٔ اسلامیه‌سنك قسم كلیسی ـ اون دوردنجی قرنده ابن بطوطه‌نك اورالرده سیاحت ایتدیكی زمانده اولدیغی كبی ـ الیوم دخی سالكدر . بناءً علیه ممالك متجاوره مسلمانلرینك حنفی المذهب اولدقلرینی نظر مطالعه‌یه آلورسه‌ق مذهب شافعینك اورایه مالابار ساحلی طرفندن كتورلمش اولمسنه حكم ایده‌بیلورز . مالابارساحلی لیمانلرینك دخی یمن ، ایران وچین كبی جاوا وصوماطرا تاجرلری طرفندن صیق صیق زیارت ایدلدیكی ایسه معلومدر . الیوم جاوا وصوماطراده آثار باقیه‌سی موجود اولان شیعه مذهبنك دخی مالاباردن ویا مالابار طریقیله ایراندن كتورلمش اولمسی‌ده محتملدر . ابن بطوطه‌نك بیاناتنه نظراً (سامودرا) شهرینك مسلمان حاكمی دهلی‌ده‌كی مغول سرای ایمپراطوریسی ایله مناسبات دوستانه‌یه كیریشمش ایدی ؛

[۱] نیان نام مؤلفك Notes on the Malay Archipelago عنوانلی اثرندن .

[۲] غرون وه‌لدنام هولاندالی مؤلفك Inleiding Tot de Kennis Van den Islam عنوانیله ماله‌یا آطه‌لری حقنده‌كی اثرندن .

وبو دیندار وزاهد سلطانك معیتندەکی علما آرەسندە بری شیرازدن و دیکری اصفهاندن کلە ایکی ایرانلی واردی . لکن اوتاریخدن خیلی زمان مقدم هندستانك مسلمان خطەلری ایلە مالەیا جزایر مجتمعەسی آرەسندەکی معاملات تجاریەنك واسطەسی بولنان دقکان حوالیٔ هندیەسی تاجرلری مذکور آطەلرك لیمانلرندە تجارت أولری تأسیس ایتمشلر و بونلر دخی اورالردە اسلامیتك تخم انتشارینی أکمشلردی . [۱]

اسلامیتك بوطرفلرە متعلق الك اسکی قیودات تاریخیەسندە ذکرینی کوردیکمز « یرلی مسلمانلرینك اهتدالری » عرب وهندلی تاجرلرك سعیلرندن ایلری کلمشدر. بو تاجرلر مراکز تجاریەدە توطن ایتمشلر وبولندقلری یرلرك قادینلریلە أولندکلرندن کرك بو قادینلر وکرك عائلەلری طرفلرندن استخدام ایدیلن اسرانك اوزرینە جماعت اسلامیەنك اساسی تشکیل اولنمش وبو جماعتك منسوبلری قدرتلرینك کفایتی درجەسندە عنصر اسلامی تزییدە چالیشمشلردی . فیلیپین آطەلرندەکی تاجر مبشرلر طرفلرندن اتخاذ ایدیلن اصولك آتیدەکی تعریفی ـ شبهەسز ادوار متقدمەدە بك چوق مسلمان ارباب کسب وکارینك معتادی بولنان مساعیٔ اهتدائیە حقندە ـ بر لوحە تشکیل ایدر :

« مسلمانلر مملکتە (فیلیپین آطەلرینە) دینلرینی ایجە یرلشدیرمك مقصدیلە یرلیلرك لسانی اوکرندیلر ، عادتلرینی آلدیلر ، قادینلریلە عقد ازدواج ایتدیلر واهمیت شخصیەلرینی تزیید ایچون اسیرلر صاتون آلدیلر وعاقبت مملکتك الك یوکسك مراتبندە بولنان رؤسا آرەسنە قاریشمغە موفق اولدیلر . یرلیلردن زیادە بر اقتدار و آهنك ایلە چالیشمغی بیلدکلرندن کسب ایتمش اولدقلری قوتی تدریجاً آرتیردیلر . نزدلرندە بر چوق اسیر بولندیردقلرندن آرتق جملەسندن مرکب اولمق اوزرە عادتا جماهیر متحدە وجودە کلدی . واقعا بو حکومت متحدە کندی کندیسنە بر قدرت عظیمە بخش ایلدی ایسەدە بونلر ینە مملکتك اسکی اصیلزادکانی ایلە حسن مناسباتدە بولنمق ومعاونتلرندن صرف نظر ایدە-

[۱] اینشوق ـ هورغونیە نام هولاندالی مستشرقك هند شرقی آطەلرندەکی اسلامیتە دائر اثرندن .

مدکلری صنوف خادمه‌نك حریتلرینی تأمین ایتمك لزومنی حس ایلدیلر . » [۱]

ایشته بوکا مشابه طریقله اولمق کرکدرکه ماله‌یا جزایر مجتمعه‌سنده متوطن مختلف مسلمان حزبلری مساعئ تبشیریه‌لرنده تأمین موفقیت ایچون قوی صورتده اجتماعی وسیاسی اساسلر وضع ایلشلردی. بونلر اومملکته فاتح صفتیله کیتمه‌مشلر و قلیجی واسطهٔ اهتدا اولمق اوزره قوللانمامشلردی . اهالئ اصلیه‌یی تذلیل و تضییق صددنده برملت غالبه‌نك حائز اوله‌بیله‌جکی امتیازاتی کندیلرینه مال ایدنمك دخی ایستمه‌مشلردی. اهل تجارت شکلنده اورایه کیدرك مالك اولدقلری ذکاوت ومدنیت متوفقه‌یی اعتلای شخص ویا ادخار ثروتدن زیاده دینلرینك ترویجی مقصدیله قوللانمشلردی [۲] بونلر طرفندن اتخاذ ایدلمش اولان وسائط التزامیه‌نك بووجهله عمومی صورتده‌سردندن صوکره مختلف آطه‌لرده‌کی مساعئ اهتدائیه‌نك صره‌سیله تفصیلاتنی تعقیب ایده‌لم :

عنعنات متداوله ، اسلامیتك صوماطرا آطه‌سنه عربستاندن کلدیکنی بیلدیرر؛ فقط بویله برذهابك صحتنی تأیید ایده‌جك بر اساس تاریخی بولنمیوب براهین موجوده‌نك کافه‌سی‌ده صوماطرا خلقنك یکی دین حقنده‌کی معلوماتی هند منابعندن آلمش اولدقلرینی اثبات ایدر. هندستان ایله بوجزایر مجتمعه آره‌سنده‌کی مناسبات تجاریه عصرلردن بری حال فعالیتده ایدی . صوماطرایه کیدن ایلك مسلمان مبشرلرینك هندلی تجاردن بولنمش اولملری محتملدر ؛ فقط بونلرك مساعیسی حقنده قیود تاریخیه بولنمیوب ماله‌یایه دائر اولان سجلات ، صوماطرانك شمال غربیسنده کائن (آتجه) نام محله‌ده‌کی ایلك مسلمان تبشیرینك شرفنی عبدالله عارف اسمنده برعربه عطف ایدر . بوذات اون ایکنجی قرن میلادی اواسطنده مذکور آطه‌یی زیارت ایتمشدی . بونك مریدلرندن برهان‌الدین نام ذات غرب ساحلنده کائن (پریامان) نام محله قدر کیدرك اسلامیت حقنده

---

[۱] زه‌مپه‌ر نام آلمان محررینك Die Phillipinen Und Ihrer Bewohnen عنوانیله فیلیپین آطه‌لری وخلق حقنده‌کی کتابندن .

[۲] اسکی انکلیز محررلرندن (قروفوورد) نام ذاتك History of the Indian Archipelago عنوانلی جزایر مجتمعهٔ هندیه تاریخندن

ایصال وقوف ایلمشدر.[١] بوقیودات شایان اعتماد کورونەمکلەبرابر اوصرەلردە بعض مرتبە فعالیت تبشیریە وقوع بولمسنە دلالت ایتسە کرکدر. آتجەنك یرلی خلقنك کندی قیودات تاریخیەسی ١٢٠٥ (هـ ٦٠٢) سنەسنی ــ مسلمان خاندانلغنك عنعنوی مؤسسی اولان ــ جهان شاه نام ذاتك زمان جلوسی بولنمق اوزرە ذکر ایلر. بوذاتك موعظۀ اسلامیە تبلیغی ایچون غرب طرفندن کلمش اولدیغی روایت ایدیلور؛ غرب طرفندن مقصد دخی عربستان ویا ایران اولمق ممکن ایسەدە آنك هندستانده کائن مالابار مملکتی ساحلندن کلمش اولمسی داها محتملدر. یرلیلردن برقادین تزوج ایلدیکی، برچوق اشخاصی اسلامە سوق ایتدیکی ویاری عربجە، یاری سانسقریت لساننده برسوز اولان (سری پادوقا سلطان) عنوانی آلتندە برحکمدار صفتیلە اهالی طرفندن آلقیشلاندیغی روایت ایدلمشدر. اغلب احتمال یکی دین برخیلی زمان مسلمان تاجرلرینك بولندقلری واوغرادقلری لیمانلره انحصار ایتمش وداخلەدەکی خطوات انتشاریەسی پك آهستە کیتمش اولسە کرکدر؛ زیراداخلدە (مەنانغ قابو) قرالیتنك مرکزندە هندو مذهبی نفوذینك مقاومت قویەسنە مصادف اولمشدی.

١٢٩٢ (هـ ٦٩٢) سنەسندە صوماطرانك شمال ساحلندە بش آی اوطورمش اولان سیاح شهیر (مارقوپولو) شمال شرقیدەکائن (پارلاك) نام اوفاق برقرالیت مستثنا اولمق اوزرە اهالینك کافةً بتپرست بولندیغنی و بوقرالیتدە دخی یالکز شهر خلقنك مسلمان دیننده اولدقلرینی یازدیغی صرەدە «چونکە معلوم اولمق لازم کلەجکی اوزرە بوقرالیت، مسلمان تاجرلری طرفلرندن صیق صیق زیارت ایدیلور؛ بونلر یرلیلری محمدیلکە سوق ایتمشلردر؛ لکن طاغلق یرلردە ساکن اولان خلق بتپرست ومردمخواردرلر.» دیمشدر. دیکر بریرلی سجل تاریخیسنە کورە ١٥٠٧ و ١٥٢٢ (هـ ٩١٣ و ٩٢٩) سنەلری آرەسندە آتجەدە حکم سورن (سلطان علی مغایت شاه) اسلامیتی قبول ایدن ایلك حکمدار اولوب تبعەسی آنك اهتداسنە امتثالدە بولنمشلردی. معمافیە دولتك ایلك مسلمان رئیسی بولنمق

[١] دوهولندەر نام قلمنك محررینك مالەیا جزایرندەکی هولاندا ادارەسنە متعلق کتابندن

شرفنك آتجه‌نك شوكت و عظمتنك مؤسسی اولان و آنك حدود وممالكنی توسیع ایدن بوحكمداره ـ محضا علاوهٔ شان قبیلندن اوله‌رق ـ عطف ایدلمش اولمسی‌ده غیر محتمل دكلدر . تبعه‌سنه مذهب محمدی حقنده اعطای وقوف ایتمسی دكل بلكه آنلر آره‌سنده حیات دینیه شوقی اویاندیرمش اولمسی داها محتملدر ؛ چونكه اسلامیت صوماطرا آطه‌سنده كندی زماننده خیلی مقدم یرلشمشیدی. (سمادرا) شهرنده دوران ایدن عنعناتدن بریسنه نظراً مكه‌شریفی، صوماترا آطه‌سنك خلقنی اسلامه دعوت ایچون شیخ اسماعیل اسمنده بر ذاتك ریاستی آلتنده بر هیئت ارشادیه كوندرمشدی . جزیره‌یه وصولده هیئت اركاننك ایلك چیقدقلری یر ، غرب ساحلنده كائن (پاسوری) نام قصبه‌در كه بورانك اهالیسی آنلر طرفندن ایدیلن وعظ ونصیحتلر ایله اسلامه كلمشلردی. اورادن حركتله آطه‌نك دیكر طرفنه كچمشلر ویلكنلرینك استقامتنی مالاقانك قارشوسنده كائن (آرو) جهتنه چویرمشلر و بوراده‌كی یرلرده دخی موفقیت مماثله ایله اسلامیتی نشر ایتمشلردی . (آرو) ده بولندقلری صره‌ده (سمادرا) شهرینك هانكی طرفده بولندیغنی صورمشلر وحال بوكه آطه‌نك شمالنده كائن اولان بوشهری كچوب كیریده براقدقلرینی اوكرنمشلردی . سمادرایه اوغرامق مقاصد اولیهٔ سیاحتلرندن بولندیغی ایچون دونوب اورایه كیتدیلر . ایمدی یوللری اوزرنده بولنان و آندن چند سنه مقدم مارقو پولو طرفندن مسلمان اوله‌رق كوریلن (پارلاك) شهرینه اوغرادیلر و اوراده دخی بر چوق یكی مهتدی قازاندقدن صوكره سمادرایه واصل اولدیلر . كرك بوشهر كرك ینه اونامله مسمی اولان دولت اوتاریخدن آز برزمان اول (ماراسیلو) اسمنده بر كیمسه طرفندن تأسیس ایدلمشدی كه بوذاتی شیخ اسماعیل اسلامه كتورمش وآكا عبدالملك صالح نام نام اسلامیسنی ویرمشدی . عبدالملك صالح (پارلاك) قرالنك قیزیله ازدواج ایتمش وآندن اولان ایكی اوغلندن هر بری ایچون بر ایالت مستقله تشكیلی مقصدیله ینه شمال ساحلنده كائن (پەدەی) شهر ودولت اسلامیه‌سنی تأسیس ایلمشدی .

ابن‌بطوطه‌نك ١٣٤٥ (٧٤٦ ﻫ) سنه‌سنده بوآطه‌یی زیارت ایتدیكی صره‌ده سمادراده حكمران اولان الملك الظاهرك بوایكی قارداشدن بویوكی بولنمش اولمسی

محتملدر . بو امیر بر مسلمان سلطنتك بوتون دبدبه‌لرینی احیا ایتمش وملکنی ساحل بونجه کونلرجه سورن مسافرلره قدر توسیع ایلمشیدی . پك صیقی برزاهد ایدی و فقه و عقائد علماسیله مباحثاتده بولنمغی پك سوردی . سراینده علما ، ادبا ، شعرا کبی ارباب عرفان اکسیك اولمازدی . ابن بطوطه ایراندن اورایه کیدن ایکی فقیهك و دهلی‌ده‌کی پادشاه نزدینه کوندریلن اصیلزاده‌نك اسملرینی قیدایدر. بوندن آکلاشیلدیغی اوزره صوماطرا جزیره‌سی اوزمانلر عالم‌اسلامك برخیلی جهاتیله مناسباتده بولنمقده ایدی . عبدالملك ظاهر ایی برقوماندان‌ایدی مملکتی اطرافنده بولنان طوائف مجوسیه اوزرینه حربلر آچه‌رق آنلری تسلیم اولمغه وحراج ویرمکه مجبور ایلدی .

ایشته بویله‌جه اسلامیتك صوماطرا جزیره‌سنده بویوك ترقیاته مظهراولمش بولندیغنده شبهه یوقدر . بودین سواحلده قویاً تأسس ایلدکدن صوکرمداخله طوغری طریق نفوذ بولمغه باشلادی. شیخ اسماعیل هیئت ارشادیه‌سی‌فعالیتك ثمره‌سی‌بولجه بولندی. صوماطرا جزیره‌سنی ۱۴۱۳ (ه ۸۱٦) سنه‌سنده زیارت ایتمش اولان چینلی برسیاح (لامبری) شهرنده کافه‌سی‌ده مسلمان‌اولمق اوزره بیك عائله بولندیغندن و بونلرك پك ایی برخلق اولدیغندن و(آرو) حاکمیتی‌اهالیسنك‌ده عینی دینی قبول ایلدکلرندن بحث ایتمشدر . حدود ممالکی آطه‌نك برطرفندن اوبرطرفنه قدر امتداد ایدن (مه‌نانغ قابو) قرالیتی داخلنده دخی دین اسلام اون بشنجی قرن ظرفنده سالکلر بولمغه باشلامشدی . واقعا او دورلرده بوقرالیتك‌قدرتی زواله یوزطوتمش‌ایدی؛ فقط هندومذهبنك اسکی‌برتحصنگاهی بولنمسندن طولانی یکی دینك راه توسعنده خیلی مانعه‌لر ظهور ایدیوردی . بوکا رغماً اسلامیت ، مذکورقرالیت داخلنده آطه‌نك اکثر حوالیسندن زیاده کوك صالمغه باشلامشدی . [۱] شایان‌حیرت مواددن اولدیغی اوزره‌آطه‌نك اك مرکزی بریری اولان بوممکلت اهالیسی اجنبی نفوذینك خلوله داها مستعد اولان دیکر بونجه حوالی خلقندن زیاده برشوق ایله یکی مذهبی قبول ایلدی.

---

[۱] مارسده‌ن نام انکلیز محررینك History of Sumatra عنوانلی صوماطرا جزیره‌سی تاریخندن .

(باتاك) مملکتنك اهالیسی اکثریت اوزره شمدی‌یه قدر مجوسی قالمشدی . مع‌هذا دین اسلام اوراده دخی زمین قازانمشدر. باتاکلرك (آتجه) مملکتی حدودی جوارنده ساکن اولانلری مسلمان قومشولری طرفلرندن اهتدایه سوق ایدلمش و خط استوا اوستنه دوشن (رو) مملکت جبالیه‌سی اهالیسی دخی اسلامه کلمشدی . کذلك شرق سواحلنده متمکن اولان باتاکلر مالاقا شبه جزیره‌سی اهالیسیله یقیناً تماسده بولنه‌کلدکلرندن بونلر آره‌سنده اهتدا وقعه‌لری نادراً کورلمه‌مشدر .

متعصب (پدری) طائفه‌سی اسلامیتی قلیج قوتیله باتاك خلقنه قبول ایتدیرمك ایچون کرات ایله اجبار تشبثنده بولنمش ایدی ؛ فقط او یولده‌کی مساعیسی مثمر اوله‌مدی و یالکز باتاکلرك مملکتی ایچون خیلی تخریباتی تولید ایلدی . مع‌مافیه هولاندا حکومتی اورالری تحت اداره‌سنه آلدقدن صوکره پدریلرك قیاملرینی باصدیردی و مملکتلرینی باتاك حوالیسنك جنوب طرفنه الحاق ایتدیردی. ایشته آندن برمدت صوکره اسلامیت ـ وسائط لینه وسالمه‌ایله ـ تدریجاً انتشار ایدر اولدی ؛ بوده باشلیجه هولاندا حکومتنك یرلی مسلمانلردن تعیین ایتدیکی کوچوك مأمورلرك دلالتلریله وقوعه‌کلدی و بونلرك فعالیت اهتدائیه‌لرینه بالاخره حاجیلر و معروف خواجه‌لر طرفندن امتثال ایدلدی . شایان دقت مواددندرکه باتاك خلقی ایکی متعصب مسلمان طائفه‌سی آره‌سنده ـ یعنی شمالده آجینلر و جنوبده مالاقالیلر بیننده ـ قالدقلری و اسلامیتك کندی ایچلرینه کیرمه‌مسی ایچون عصرلرجه متمردانه اوغراشدقلری حالده ازمنهٔ اخیره‌ده وسائط لینه ایله وقوعه کلن تکلیف اهتدایی هوسله قبول ایلمشلردر . بو تحولك ایضاحی مملکتلرینك هولاندا عسکری طرفندن اشغال اولنمسی سببیله اوصاف ملیه‌لرینك وقوع تزلزلنده و استیلانك مملکتی نفوذ اجانبه آچمسندن طولایی بین‌الناس انکشافات ذهنیه حصولنده و دین اسلام مبشرلرینك بو حاللردن بالاستفاده تبلیغلرینی باتاك افرادینك ذهنیت جدیده‌سنه ماهرانه صورتده تطبیقلرنده بولندیغی کورلمشدر [۱] . باتاك طائفه‌سی آره‌سنده ۱۸۹۷ سنه‌سی تأسیس ایدیلن خرستیان

[۱] آلمان میسیونه‌رلکی مجموعه‌سنده سیمون نام محررك Die Propaganda des Halbmonds عنوانیله هلال اسلامیت پروپاغانداسی مقاله‌سندن .

میسیونه‌رلکلری مناسبتیله مسلمان پروپاغانداجیلری خیلی متهیج اولمشلردی . بو میسیونه‌رلکلرك احداثی عادتا مذکور پروپاغاندا اربابنك غیرت رقیبانه‌سنی اویاندیرمش وموفقیته زمین حاضرلامشدی . خرستیان میسیونه‌رلری معرفتلریله واقتیز ایدلمش ایکی باتاك کوینك آز بر مدت صوکره اسلامه کلدیکی ذکر ایدیلور .

وسطی صوماطراده اهالینك اکثریسی مسلماندر ؛ یالکز بر قسم قلیلی هنوز مجوسی بولنمقده‌در ؛ لکن بعض حاجیلر وملالر استثنا ایدیلورسه بومسلمان اهالی صوك درجه‌ده برجهالت ایچنده بولنمقده ودینلرینك ماهیتنه کسب وقوف ایده‌مه‌مکده‌درلر وحتی (قورینتجی) دینیلن وعلی‌الاکثر دینلرینه مربوطیتده بویوك بر شوق کوسترن مسلمانلر حالا بتپرست جدلرینك آلهه‌لرینی ده تقدیس ایلمکده‌درلر . مع مافیه بونلر آره‌سنده اصلاح ایمان ایچون چالیشلمقده‌در . مسلمان مرشدلری غیرتلرینی داها ایلری کوتوروب غرب سواحلنده بولنان مجوسیلرك امر اهتدالرینه‌ده تشمیل ایتمکده‌درلر . (سیپیروق) شهری جامعنده امامت ومعلملك ایدن برذات ، ینه بونامله اولان حوالی‌ده‌کی اهالینك کافه‌سنی یکرمی بش سنه‌لك مساعیسی نتیجه‌سیله اسلامه کتورمشدی . یکرمنجی قرنك ایلك سنه‌لری ظرفنده ینه بوحوالیده وقوعه‌کلن حرکات تبشیریه سببیله ـ حتی آوروپا میسیونه‌رلری مناطق نفوذنده یاشایان یرلی خرستیانلر آره‌سنده بیله ـ برچوق کیمسه‌لر دین اسلامی قبول ایتمشلردر .

عنعنات متداوله‌یه نظراً اسلامیت (پاله‌مبانغ) طرفلرینه فعالیت ارشادیه‌سی سببیله زیرده ذکری سبق ایده‌جك اولان (رادن رحمت) نام ذات طرفندن ۱۴۴۰ (ﻫ ۸٤٤) تاریخنده ادخال ایدلمشدی . آنجق بو حوالی‌ده هندو مذهبنك نفوذی قویاً مؤسس بولندیغندن اسلامیتك انتشاری‌ده پك یاواش برصورتده وقوع بولدی ؛ حتی اون طوقوزنجی قرنه کلنجه‌یه قدر (پاله‌مبانغ) اهالیسی ـ عربلرله چوقجه تماسه کلن پایتخت خلقی مستثنا اولمق اوزره ـ یالکز ظاهراً مسلمان طانمشلر وفقط دینلری حقنده کافی بر وقوف ایدنمه‌مشلردی . مع‌مافیه یکرمنجی قرنك ایلك اون سنه‌سی ظرفنده تیقظ دینی آثاری کورلمشدر ؛

نیته کیم هولاندا حکومتنك مستملکات حقنده‌کی راپورلری (پالەمبانغ) حوالیسنك مختلف جهتلرنده‌کی مجوسی اهالی آره‌سنده دواملی صورتده نشر اسلامیت وقوع بولدیغنه دائر نظر دقتی جالب نقاطی شاملدرلر .

اسلامیت سوماطرا جزیره‌سنك اقصای جنوبیسنده کائن (لامپونغ) حوالیسنه یرلی رؤساسندن (میناق کماله بومی) نام ذات طرفندن ـ جاوا جزیره‌سی طریقیله ـ ادخال ایدلمشدی . شویله‌که : بورئیس اون بشنجی قرن صوکلرنده (ساندا) بوغازینی کچه‌رك جاوانك شرق ساحلنده بولنان واسلامیتك ادخالی تاریخندن یالکز برقاچ سنه مقدم مسلمان مبشرلری دلالتلریله احکام اسلامیه‌یی قبول ایدن (بانتام) قرالیتی داخلنه کیتمشدی . اوراده اهتدا ایتدی و بعده برای حج مکه‌یه متوجهاً اجرای سفر ایلدی . عودتنده اتخاذ ایلمش اولدیغی یکی دین حقنده‌کی معلوماتنی وطنداشلری آره‌سنده نشره قویولدی . بو دیانت کیت کیده (لامپونغ) خلقی آره‌سنده خیلی آرتدی وکویلرك اکثریسنده مسجدلر یاپیلدی ؛ شوقدرکه داخلك بعض یرلرنده اسکی عقائد باطله‌یه مربوط قالانلره ینه تصادف ایدیلور .

اون طوقوزنجی قرنك بدایتنده سوماطرا جزیره‌سنده برانتباه دینی علائمی کورنمشدی‌که بوده اسلامیت پروپاغانداسنك داها ایلری کوتورلمسی خصوصنده اجرای نفوذدن خالی قالمدی ؛ شویله‌که : ۱۸۰۳ سنه‌سنده مملکتلرینه دونن سوماطرا حجاجی آره‌سنده اوچ کشی واردی‌که بونلر ارض مقدسده بولندقلری زمان اسلامده اصلاحات اجراسی مقصدیله ظهور ایدن وهابی حرکاتنده زیاده‌سیله علاقه‌دار اولمشلردی . مملکتلرینه وصوللرنده وهابی احکام اصلاحاتنی وطنداشلری آره‌سنده تطبیق وآنلری داها ساده وداها متقیانه برحیات دینیه اتخاذینه تشویق ایتمکه باشلادیلر . بناءً علیه بونلر وهابیلرك « وحدانیت محضه ویا مطلقه » اعتقادینی تعلیم ایله شرب مسکری ، قماری و احکام قرآنیه‌یه مغایر دوشن سائر اعمال وافعالی منع ایتدیرمك ایستدیلر . بونلر یکی طریقته کرك دینداشلری وکرك مجوسیلر آره‌سندن طرفدار قازاندیلر . بعده باتاك طائفه‌سی علیهنده جهاد دخی اعلان ایتدیلر . بوحرکت مذهبیه ـ طول امل صاحبی ـ مفسدلر

یدندە وصف اصلیسنی غائب ایتدیکندن وحشیانە وخونریزانە برفتوحات حربیە شکلنە منقلب اولمشدی. عاقبت بوحرکتك مروجی اولان (پدری) لر هولاندا حکومتی قوای عسکریەسیلە چاتیشدیلر. بومصادمەلر ۱۸۲۱ دن ۱۸۲۸ سنەسنە قدر تکرر ایدوب کیتدی. نهایت هولاندا عساکری آنلرك تحصنکاهلرینی ضبط ایتدی وقوۀ مقاومتلرینی قیردی. [۱]

مالاقا شبه جزیرەسنك متمدن خلقی اصلیتلرینی زمان قدیمدە صوماطرا جزیرەسندن ـ وعلی‌الخصوص بوآطەنك بروقتلر الك قوی دولتی بولندیغی روایت ایدیلن بالادە مذکور (منانغ قابو) مملکتندن ـ کلمش اولان مهاجرینە نسبت ایدرلر. مالاقا شبه جزیرەسی داخلندەکی حکومات صغیرەدن بعضیلرینك امراسی مراسم تتوجیە اجراسندە حالا محل مذکوردن ایدیلن تنسیب عنعنوییە عرض احتیاج ایلرلر. بومستملکە خلقنك صوماطرانك وسطندن هانکی تاریخدە قالقوب شبه جزیرۀ مذکورەیە کلمش اولدقلری قطعیتلە معلوم دکلدر. فقط سینغاپور شهری ایلە شبه جزیرەنك اقسام جنوبیسنە اون ایکنجی قرن اواسطندە متوطنلر کلدیکی وبومهاجرلرك احفادینك یوزسنە قدر برمدت صوکرە مالاقانی تأسیس ایتمش اولدقلری آکلاشیلیور. [۲] مالاقا بلدەسی شرقك شهراه تجارتی اوزرندە مالك اولدیغی وضعیت فائقەدن طولایی آز زماندە بیوك ومعمور برشهر حالنە کلمشدر. بورایە اسلامیتك ادخالی خارجدن کلوبدە توطن ایلین تجار اسلامیە طرفندن اجرا ایدلمش اولدیغندن شبهە یوقدر. مالەیا سجلاتنك مالاقا شهری حقندەکی قیوداتنە باقیلورسە بورادە تأسس ایدن قرالیتك اهتداسی ۱۲۷۶ (هـ ٦٧٥) سنەسندە تختە چیقان سلطان محمدشاه نام ذات دورندە وقوع

[۱] مؤلف محترم بوقبیل تفصیلاتی قسماً هولاندا مستملکاتی مسائلیلە مشغول اولان هولاندالیلرك آثار ومحرراتندن اقتباس ایتمش وفقط هولاندا مستملکاتجیلرینك سیاستلرینی تنقیددن اجتناب ایلمشدر؛ چونکە کندیسی‌دە لوندرەنك هندستان دائرەسی مأمورلرندن بولندیغندن او بابدە دیپلوماسی ارکانی وجهلە احتیاطە رعایت ایتمش کورینیور. حقیقتدە ایسە مدنی هولاندانك اسلحۀ جدیدەدن کلیاً مجرد اولان صوماطرا وجاوا اهالیٔ اسلامیەسنە قارشو تطبیق ایتدیکی امپریالیزم سیاستی سزای تقبیحدر. مترجم

[۲] مووئەر نام انکلیزك هند جزایر مجتمعەسنە دائر Notices of the Indian Archipelago عنوانلی اثرندن.

بولمشدر. بونك بدايت حاكميتندن برقاچ سنه صوكره سيدى عبدالعزيز نام رئيس اداره‌سنده بولنان بركمى جده‌دن مالاقايه واصل اولمشدى. بو بوجيلر حكمدار مذكورى تبديل دين ايلكه وماله‌يالى نامنى براقوب تبركاً نام پيغمبرى‌يه نسبتله محمد تسميه اولنمغه اقناع ايتديلر. [١] لكن غيرمعين صورتده يازلمش بر ماهيتى حائز اولان مذكور سجلاتك صحت تاريخيه‌سى شبهه‌لى كورينور. پورتكيز محررلرندن برى بو وقايعى داها چوق صوكره كلن برتاريخه عطف ايچون ديركه: «١٣٨٤ (هـ ٧٨٦) سنه‌سنده عربستاندن بر قاضى كلمشدى. بوآدم قرالى مسلمانلغه كتوردكدن صوكره اسمنى پيغمبره نسبتله محمد قويدى و بوكا برده شاه علمنى علاوه ايتدى [٢].

مالايا حكومانى حدودينك اك شمالى بر نقطه‌سنده كائن (قوئه‌دا) نك سجلاتنده اسلاميتك بوقراللق داخلنه صورت خلولى حقنده غريب تفصيلات كوريلور؛ شويله‌كه: ١٥٠١ (هـ ٩٠٧) سنه‌سنده اورايه شيخ عبدالله اسمنده بر عرب واصل اولور. مقصد زيارتى مملكتك راجه‌سنى كورمك اولديغنى آكلاتديغندن كنديسنى راجه نزدينه ايصال ايدرلر. مملكتى خلقنك هانكى دينه منسوب بولنديغنى صورنجه راجه‌دده «بز وتبعه‌مك دينى اسلاف قديمه‌نك بزه براقمش اولدقلرى ديندر، هپمزده اصنامه طاپارز.» شيخ عبدالله: «اوحالده ذات فخيمانه‌كز جناب حقك حضرت محمده انزال بيورديغى قرآن كريمدن واسلاميتك دين حق بولنمسيله مذاهب سائره‌نك ابليسه براقيلديغندن خبردار دكلسكز، اويله‌مى؟» ديه صورار. راجه: «بونك حقيقتنى بكا آكلاتمكزى واو دينى تعليم ايله جمله‌مزى تنوير ايتمكزى رجا ايدرم» ديه جواب ويرر. بورجا اوزرينه حال وجده كلن شيخ عبدالله راجه‌يى درآغوش ايدر. وآكا دين اسلام احكامنى ايضاحه باشلار. آنك تبليغاتى اوزرينه قناعت كتورن راجه بويوك برايمان ايله مربوط بولنمقده اولديغى ارواح قاوانوسلرينى نزدينه كتورتديرر وكندى اليله بونلرك ايچلرنده‌كى اشياى تعبديه‌يى يره آتار. بعده

[١] اريستيدامار نام فرانسزك غربجه سلالةالسلاطين عنوانلى اثردن اقتباساً يازديغى Histoire des Rois Malays de Malàka عنوانلى كتابندن

[٢] دوباررّوص نام پورتكيز مؤرخنك Da Asia عنوانلى كتابندن

سرایك آلتوندن، كموشدن وسائر معدنلردن وآغاجدن معمول اولان كافهٔ اصنامنك كتورلمسنی امر ایدر؛ بونلرك جملەسنی بربری اوستنە ییغدیرر. شیخ عبدالله بونلری قسماً قیلیجیلە وقسماً بالطە ایلە قیرار وپارچەلرینی یاقدیرر. آندن صوكرە شیخ عبدالله قلعەدە وبالنفس سرایدە نەقدر قادین وار ایسە جمع وجلبنی راجەدن طلب ایدر. آنلرك مواجهەسندە احكام اسلامیەیی شرح وتلقینە باشلار. طورندە تمكینلی ونازك، قولندە ملایم ومقنع اولان شیخ بوتون سرای خلقنك محبت قلبیەسنی جلب ایدر. آندن صوكرە راجە اك اعتمادلی وكلاسندن دورت اختیار ذاتی حضورینە دعوت ایلر. بونلر دیوانخانەیە كیردكلری زمان راجەنك یانندە برشیخ اوطورمقدە اولدیغنی حس حیرتلە كوررلر. راجە شیخك سبب ورودینی آنلرە آكلادیر. بونك اوزرینە او دورت سالدیدە ناظر راجەنك اثرینە اقتفایە حاضر اولدقلرینی عرض ایدرلر و« امید ایدرزكە شیخ عبدالله بزیدە ارشاد ایلر » دیرلر. بو صوك سوزی ایشیدیر ایشتمز شیخ عبدالله ناظرلرە طوغری یورور وجملەسیلە معانقە ایدر وآنلردن شهردە نەقدر اركك وار ایسە جلب ایتدیرلملرینی وصمیمیتلرینی اثبات ایچون افراد بلدەنك اباً عن جدٍ تعبد ایتدكلری بتلردن نزدلرندە نەقدر وار ایسە حضور دیوانە برلكدە كتورملرینك امر اولنمسنی ایستر. رجاسی قبول ایدیلور، افراد ناس وبتلرهپ كلور، مواجههٔ عامەدە بتلر تخریب ایتدیریلور. هیچ برفرددە بوندن طولایی حسیات الم وكدر علائمی كورولمز و حاضرونك جملەسیدە حوزهٔ اسلامە دخوللرندن طولایی مستریح‌القلب وممنون اولورلر. شیخ عبدالله او دورت وزیرە توجیە خطابلە: « امیركزك اسمی ندر؟ » دیە صورار. فخامتمآبك اسمی (پرا ـ اونغ ـ مهاوان ـ غسا) اولدیغنی اوكرنجە « اویلە ایسە بونی مسلمان دیلندە براسمە تحویل ایدەلم » دیر وقرآن كریمدە كچن بركلمەیە اشارتاً (سلطان مزلف شاه) تسمیە ایتدیرر؛ مزلف ایسە زاهد معناسندە ترجمە ایدیلەبیلور. [١]

---

[١] سورة‌الشعرادەكی « وازلفت‌الجنة للمتقین » آیت كریمەسنە اشارت اولسە كركدر. جنت‌اعلا ارباب زهد وتقوانك قربندە بولندیریلەجقدر، مألندەدر.

بو اهتدالری متعاقب اهالینك كومه‌لی اوله‌رق ساكن اولدیغی یرلرده مسجدلر انشاسی راجه طرفندن امر ایدلدی . جماعتك كثرتی دیناً ممدوح صایلدیغندن وقت صلاة كلنجه هر مسجدده لااقل قرق درت كشی بولنمسی توصیه ایدلدی. جامعلر یاپدیرلدقدن صوكره هر بر جامع جوارنده صلاة جمعه‌دن اول طبل چالدیرلمسی قاعده‌سی قونیلدی . شیخ عبدالله خلقه احكام و اركان اسلامیه‌یی تعلیمده بر خیلی زمان دوام ایتدی . (قوئه‌دا) جوارندن و حتی سواحلك اوزاق یرلرندن مراق ایدوب كلن افراد ناسه اركان طاعات و مراسم عبادات اوكرتدی .

قوئه‌دا خلقنك شیخ عبدالله معرفتیله هدایته كلسی خبری (آتجه) یه واصل اولنجه او مملكت سلطانی و مكه‌دن كلش بر عرب مبشری اولان شیخ نورالدین آنلره كتب دینیه كوندرمشلر و بر مكتوب یازمشلردی كه خلاصهٔ مآلی شو یولده‌در : « اشبو شقه آتجه امیری ایله شیخ نورالدین طرفلرندن دین قارداشلری قوئه‌دا سلطانیله الیوم اوراده بولنان شیخ عبد اللهه خطاباً ترقیم ایدلدی . سزه دینی كتابلر كوندرییورز ؛ تا كه بونلرك دلالتیله دین اسلام بر اساس قویم اوزره تأسس ایده و ناس اركان و وظائف مذهبیه‌لرنده لایقیله تعلیم اولنه . » راجه و شیخ عبدالله بو هدیه‌دن طولایی بیان شكرانی حاوی بر جواب مشترك یازدیلر . شیخ عبدالله مساعیسنی تضعیف ایلیور و عمومك تسهیل عبادتی ایچون كویلرده دخی مسجدلر انشا ایتدیرییور و افراد ناسه لوازم اتقا و اركان عبادت حقنده تبلیغاتده بولنیوردی . راجه ایله زوجه‌سی هر كون شیخدن قرآن كریم تفسیری دیكلرلردی . شیخ ایچون خاندان مملكته قرابتی اولان اشراف عائله‌لری آره‌سنده زوجه اوله‌بیله‌جك برقادین آرادیلر ؛ شیخ محترمك نیتی بغداده كیتمك اولدیغندن و آنجق یرینه بریسنی بولنجه‌یه قدر اوراده قالمق ایستدیكندن طولایی ازدواجه طالب كیمسه چیقمدی . شیخ بو صره‌ده راجه‌نك اوچ اوغلنه قرآن كریم كلماتندن تفألاً اوچ اسم بولدی كه بونلرده راجه معظم شاه ، راجه محمد شاه ، راجه سلیمان شاهدر. شیخ عبدالله بو امیر زاده‌لره دائما صبرلی بولنملرینی ، اسرادن ویا صنوف تالیه‌دن بولنان

کیمسه‌لرله معاملاتده حدت وشدته نفسلرینی قاپدیرمامل‌رینی ، دوشکون وفقیرده اولسه‌لر عباداللهه رحم ایله نظر ایتملرینی نصیحتده بولنوردی .

شیخ عبدالملك بوراده‌کی مساعیسی موفقیت کامله ایله تتوج ایتمش فرض اولنه‌ماز ؛ زیرا آنجه مملکتی سالنامهٔ وقایعندن آکلاشلدیغی اوزره او دولتك حکمداری ١٦٤٩ (ھ ١٠٥٩) سنه‌سنده قوئه‌دایی فتح ایتدیکی زمان « ایشی عزم ایله اله آلمش ، دین حق داها قوی صورتده تأسیس ایتمش وبیت کاذبین اولان معابداصنامی ییقدیرمشیدی» [١] بناءً علیه قوئه‌دا مملکتنده اصنام پرستلکك تمامیله ازاله‌سی ایچون یوز اللی سنه‌لك بر زمان داها مرور ایتمش دیمکدر .

مالهقا شبه جزیره‌سی خلقنك صور اهتدائیه‌سی حقنده بوندن زیاده تفصیلاته دسترس اوله‌مدق ؛ آنجق اسلامیت حقنده موعظه‌لرده بولنمش اولان عرب مبشرلرینك برچوق یرلرده کوریلن قبرلرینك بوخلق افرادی طرفندن تکریماته زیارت ایدلمکده اولدیغی بیلیورز. [٢] عربلر ایله و هندستانك شرق سواحلی مسلمانلریله اولان مناسبات مدیده‌سی سببیله بوخلق دین اسلام ارکانه رعایتده پك صیقی طاورانور واعمالیله بوتون مالهیا جزایر مجتمعه‌سی مسلمانلرینك شایان امتثال نمونه‌سی اوله‌رق تلقی ایدیلور . عین زمانده کندی وطنداشلرندن بولنان هندو و بودا مذهبلری سالکلریله و خرستیانلرله اولان مناسبات و معاملات دائمه‌سی حسبیله بغایت مساعده‌کار و حریت پروردر . اوروج طوتمق و ایفای حج ایتمك خصوصلرنده غایتله اهتماملی وصیقی اولوب سعادت مادیه‌یی افرادینك فوائد دینیه‌سی ایله برلکده ملاحظه ایدر . بوخلقك کویلرندن برینك نفوسی قرق خانه‌یه بالغ اولدیغی ثبوت بولنجه آرتق اوراسنك تشکیلاته حاجت کوستر- دیکی درپیش ایدیلور واورایه - کوی خواجه‌سی وامامی داخل اولمق اوزره - برطاقم مأمورلر نصب ایدیلور وبرجامع انشا ایدیله‌رك مراسمله آچیلور .

شبه جزیره حکومانی حدودینك سیام خطه‌سنه التصاق ایتدیکی نقاط شمالیه‌ده

---

[١] کدا طائفه‌سی سجلاتنك (جیمس) نام انکلیز ضابطی طرفندن انکلیزجه‌یه ایدیلن ترجمه‌سندن .

[٢] نیوبولد نام انکلیز محررینك British Settlements in the Straits of Malacca عنوانیله مالاقا شبه جزیره‌سی بوغازلرنده انکلیز اداره‌سنه دائر اثرندن .

ساکن بوده مذهبی سالکلری اوزرنده اسلامیت خیلی نفوذ اجرا ایلمشدر. بونلردن اسلامه کلنلره (صامصام) تعبیر ایدیلور . صامصاملر ایکی مختلف قومک لسانلرینک اختلاطندن حاصل اولمش قابا بر دیلده تکلم ایدرلر . شبه جزیره‌نك حالا وحشی قالان بر قاچ عشیرتی آره‌سنده بیله اسلام ایچون مهتدیلر قازانلمشدر .

اسلامیتك هندچینه دخولی تاریخی پك مظلمدر. عربستان وایرانه منسوب تاجرلرك اونجی قرن میلادیدن صوکره دینلرینی بومملکتك لیمانلی شهرلرینه ادخال ایلمش بولنملری محتملدر . اصل توسع مهم اسلامی اون دردنجی قرن صوکلرنده مالاقالیلرك او مملکته هجرت ایلملریله باشلادی .

جاوا آطه‌سنك تاریخ اهتداسنی تذکر ایچون برقاچ یوز سنه کیری‌یه ارجاع نظر ایلمك لازم کلور . اسلامیت حقنده بو آطه‌ده موعظه‌لر اعطاسی وبالاخره بودینك ظهوری صرف اشخاص تاجره‌نك واخزاب صغیرهٔ مهاجره رؤساسنك اوزون مدتلر سورن همتی نتایجندن بولندیغنده شبهه یوقدر ؛ چونکه جاوا آطه‌سنده یکی دینك ترویجی امرنده نفوذینی استعمال ایده‌جك ویا آنك قبولنی وسائط جهادیه ایله التزام ایلیه‌بیله‌جك برقوهٔ مرکزیهٔ اسلامیه موجود دکلدی. بالعکس بو آطه‌ده مسلمان مبشرلری ـ حیات مملکته درین کوك صالمش وجاوالیلری بردرجهٔ مرتفعه‌ده ترقی‌یه وحراثت عرفانیه‌یه ایصال ایلمش اولان ـ هندومدنیتی ایله قارشو قارشویه کلمشلردی ؛ اویله برمدنیت که تمثیل ایلدیکی قانونلر ومؤسسه‌لر جزیرةالعربده متحصل قوانین ومؤسساتدن بوسبوتون فرقلی ایدی ؛ حتی زمانمزده ـ اسلام حکمنك علی‌العموم فائق بولندیغی نقطه‌لرده بیله ـ قوانین اسلامیه قطعی صورتده تأسسدن محروم قالمقده‌در . احکام دینیه‌نك صیقی صورتده تطبیق ایتدیرلمسی غیرتیله مکه‌دن دونن حاجیلر ایله اسکی ماله‌یا عادات وارکانی طرفدارلری آره‌سنده دائمی صورتده معارضه‌لر وقوعه کلور . بوحالك نتایجندن اولمق اوزره آثار اهتدا پك بطی صورتده جریان ایتمش اولسه کرکدر . شوراسنی کافی درجه‌ده قطعیتله ذکر ایده‌بیلورزکه حرکات تبشیریه‌نك تاریخی قسماً عنعنات وقصصدن تمیز ایدیله بیلمکله برابر ینه آنك بویوك برقسمی زلره

مجهول قالمشدر . شبهه‌سز انسال متابعه‌نك اثری بولنان ووجوده کلمسی ایچون عصرلر مروری اقتضا ایدن ماله‌یا سجلات وقایعنك جاواده‌کی ایلك مسلمان مبشرلرینه دائر بزه معلومات ویرمسی منتظر ایدی ؛ لکن اوبابده‌کی تفصیلات آنجق چند سنه‌لك بردوره ایچنه صیقیشدیرلمشدر . بوندن ماعدا او مبشرلردن بر چوقلرینك ساکنانه و محویتکارانه اولان آثاری ـ بالطبع نظر دقتلری قراللرك ، امرانك وبونلره قرین بولنانلرك اوزرلرینه دیکلمش قالمش اولان ـ وقعه‌نویسلرك یکده نظر اهتماملرینی جلب ایده‌مه‌مشدر . ایمدی معلومات واسعه آله‌مامقلمزدن طولایی ماضیدن بزه نه قدر مواد قاله‌بیلدی ایسه آنکله اکتفایه مجبورز .

بناءً علی ذلك صحایف آتیه‌ده اسلامیتك جاواده‌کی تأسسی مختصر برشکلده ـ ویرلی سجلات تاریخیه‌سنده کوسترلدیکی وجهله ـ تصویر ایدیله‌جکدر . واقعا بوسجلات تضادلر ومصاللر ایله مملودر ؛ فقط ینه براساس تاریخی اوزرینه ابتنا ایلر ؛ چونکه بوسجلات چوق کره احتوا ایلدیکی اشخاص معروفه‌نك قبرلری اوزرنده‌کی کتابه‌لرایله وقصبات قدیمه‌نك خرابه‌لری ایله استشهاد مندرجات ایدر . ایمدی تفصیلات آتیه ـ باشقه مأخذلر بولنه‌مامسندن طولایی ـ ماهیت اعتباریله طوغری اولمق واشخاص منفرده‌نك مساعیٔ تبشیریه‌سنه افراطله عطف اهمیت اولونمسی علیهنده بالاده‌کی اخطار نظر تلقی‌یه آلنمق شرطیله قبول ایدیلور .

اسلامیتی جاوایه ایلك ادخال تشبثی ـ اون ایکنجی قرنك صوکلرنده ـ او آطه‌نك یرلیلرندن بولنان برکیمسه طرفندن وقوع بولمشدی . جزیره‌نك غرب طرفنده کائن (پاجاجاران) دولتی حکمداری حین وفاتنده ایکی اوغل براقدی . بویوك برادر قراللغی کوچوکنه ترك ایله تجارت مسلکی تعقیبنی اختیار ایتمش وبرای کسب وکار هندستانه کیتمشدی . کوچوك برادری ایسه (پرابو ماندینغ صاری) عنوانیله ۱۱۹۰ (ھ ۵۸۶) سنه‌سنده تخته جلوس ایلدی . بویوك قارداش اثنای سیر وسفرنده معارفه پیدا ایلدیکی بعض عرب تاجرلری طرفلرندن اهتدایه اقناع ایدلدی واسمی حاجی پروا قونلدی . مملکتنه عودتنده برعرب مبشرینك یاردیمیله برادرینی وآنك افراد خاندانی اسلامه کتورمکه چالیشمش ایدیسه‌ده

موفق اوله‌مدیغندن حیاتنك تهلكه‌ده بولندیغی قورقوسنه طوتیله‌رق قاچمش، واورمانلقلره چكلمشدی. بعده حیات ومماتی حقنده معلومات الده ایدیله‌مدی. [١]

اون دوردنجی قرنك نصف ثانیسنده بویوك موفقیتی موجب اولان برتبشیر حركتی وقوعه كلمش وبوده بعض دینداشلریله برلكده جاوانك شرق ساحلنه بالوصول (مادورا) جزیره‌سی قارشیسنده (غره‌سیق) نام بلده‌یه یرلشمش اولان مولانا ملك ابراهیم نامنده برذات جانبندن ایلری سورلمشدی . بوذاتك كندی نسلنی حضرت پیغمبرك احفادندن زین‌العابدینه نسبت ایلدیكی و (جرمن) راجه‌سنك خاله زاده‌سنك اوغلی ایدوكی مرویدر . [٢] بوذات غره‌سیق‌ده اهتدا ایشلریله موفقیتلی صورتده مشغول اولمغه باشلامش وآز زمان ظرفنده اطرافنه خیلی مؤمن طوپلامشدی . بالآخره خاله‌زاده‌سی بولنان جرمن راجه‌سی كندیسنه بالالتحاق هندو مذهبنه سالك برقراللق اولان (ماجاپاهیت) راجه‌سنی اهتدایه‌تشویق ایلك‌ایستمش وقیزینی آكا تزویجله براتفاق حصوله كتورمك امیدنده بولنمش ایدی . وصولنی متعاقب اوغلی صادق محمدی بر ملاقات ترتیبی خدمتیله ماجاپاهیته كوندردی وكندیسی برجامع انشاسیله و خلقی اهتدایه دعوتله مشغول اولدی . بونك اوزرینه بوایكی پرنس آره‌سنده ملاقات وقوعه كلمشدی؛ فقط تعاطئ افكاردن حصوله كلن تأثیرات حسنه تام ثمره‌سنی ویره‌جكی صره‌ده (جرمن) راجه‌سنك طائفه‌سی آراسنده ساری برخسته‌لق پیدا اولدی . كندیسنه رفاقت ایدن قیزیله ایكی یكنی ومعیتی خلقندن برچوقلری ساری خسته‌لق ایله وفات ایتدیلر . كندیسی‌ده آرتق مملكتنه عودت ایلدی . بوفلاكت ماجاپاهیت راجه‌سنك ذهننده یكی مذهب حقنده برسوء ظن حصولنی موجب اولدی؛ زیرا یكی مذهبك كندیسنه عائد اولانلری وقایه ایتمسی لازم كله‌جكی ذهابنده بولنیوردی . هیئت‌ارشادیه مقصدنده موفق‌اوله‌مامقله برابر مولانا ملك ابراهیم‌ـ اقربا ودینداشلرینك تربه‌لرینه باقق‌اوزره‌ـ كیری‌ده قالدی . بوذات یكرمی برسنه قدر اوراده قالدقدن صوكره ١٤١٩ (ھ ٨٢٢) سنه‌سنده وفات ایتدی . جاوا

[١] رافیلص نام انكلیز محررینك History of java عنوانلی جاوا تاریخندن .

[٢] جرمن راجه‌لغنك موقعی زمانمزده معین دكلدر . بعضلری آنك هندستانده بولندیغنی ذكر ایدرلرسه‌ده هولاندالی محررلر ایزینی صوماطراده بولنور ظن ایدرلر .

جزیرەسندە اسلامیتك ایلك مرشدی اولمق اوزرە قبری اهالئ اسلامیە طرفندن دائما تکریم ایدیلور .

چین ایمپراطوری طرفندن ١٤١٣ (ه ٨١٦) سنەسندە حاوایە کوندرلمش اولان هیئت سفارتە ترجمان صفتیلە رفاقت ایدن چینلی بر مسلمان « بحر محیط سواحلی حقندە بیانات عمومیە » نام اثرندە بو آطەدە بولنان دینداشلرندن بحث ایلدیکی صرەدە دیرکە : « بو مملکتدە اوچ دورلو خلق واردر : برنجیسی اهل اسلامدرکە بونك منسوبلری غربدن کلمشلر و بورادە یرلشمشلردر . بو مسلمان صنفنك البسەسی پاك و مأکولاتی خالصدر . ایکنجی قسم بورایە فرارلە توطن ایدن چینلیلردن مرکبدرکە بونلرك ییدکلری شیلر دخی نفیسدر و برچوغی دین اسلامی بالقبول احکامنە اعتنا ایلە اتباع ایتمکدەدرلر . اوچنجیسی اهالئ اصلیەدرکە چیرکین وقابا مخلوقاتدندرلر . بونلر صاچلری طاغینیق، آیاقلری چیپلاق کزلر وکمال شوق ایلە شیاطینە تعبد ایدرلر . بوندن طولایی مملکتلری بودا مذهبی حقندەکی کتابلردە « ابلیس مملکتلرندن بری » دیە تعریف ایدلمشدر . [١]

شیمدی مسلمان حاکمیتك جاوا جزیرەسندە کسب تفوق ایتمش اولدیغی دورە یعنی اورایە اسلامیتك دخولندن تقریباً یوز سنە صوکرەکی زمانە نقل کلام ایدەلم : قازانیلان تفوقك عربلر طرفندن تهییج ایدلمش برحرکت متعصبانەدن دکل آنجق مملکتك بالذات یرلیلری جانبندن حصولە کتوریلن بر انقلابدن منبعث بولنمش اولدیغنی ارائە ایچون بورادە برآز داها تفصیلات تاریخیەیە کیریشمك لازم کلیور . فی الواقع یرلیلر دین مشترکك بخش ایتمش اولدیغی رابطەدن اقتباس قوت ایتدیلر ؛ شوقدرکە بونلرك اتحاد اوغورندە هیجانە کلملری مجوسی بولنان وطنداشلرینك الرندن قوۀ حاکمەیی ضبط ایچون ایدی ؛ بونیدە برجهاد اعلان واجراسی صورتیلە دکل آنجق انتقام آرقەسندە قوشان طول امل صاحبی برآدمك تختە چیقەبیلمك غرضیلە اجرا ایتمش اولدیغی تحریکات وتشویقات سائقەسیلە ایستیورلردی .

---

[١] غرون وەلدت نام مؤلفك چین منابع تاریخیەسندن التقاطاً یازدیغی Note on the Malay Archipelago and Malacca عنوانلی کتابندن .

آطه‌نك اوزمانلرده‌كی وضعیت سیاسیه‌سی شـو وجهله تعریف ایدیله‌بیلور : زنكین ، اهالیسی الك چوق ومدنیتجه داها ایلری‌ده بولنان شرقی ووسطی حوالیسی (ماجاپاهیت) نام هندو قراللغنك تحت حاكمیتنده ایدی . داها براز ایلری‌ده غربه طوغری امتداد ایدن یرلرده اوفاق ومستقل بعض امارتلرك حدود ممالكی كائندی . الك غربی برنقطه‌ده كائن اولان حوالی داخل اولمق اوزره جزیره‌نك اقسام باقیه‌سی (پاجاجاران) قراللغنه تابع ایدی .

ماجاپاهیت قرالی سیام كورفزینك شرقنده بولنان (قامبودیا) دولت صغیره‌سنك حاكمی پرنس (جامپا) نك قیزیله ازدواج ایلمشدی . بوقادین قرالك اوطه‌لقلرندن الك كوزده‌سنی زیاده‌سیله قیصقاندیغندن قرال مستفرشهٔ مرقومه‌یی اوغلی وصوماطراده كائن (پاله‌مبانغ) والیسی (آریادامار) نزدینه كوندرمكه مجبورقالمشدی . اوطه‌لق ـ اورایه وصولی عقبنده ـ دنیایه برچوجق كتوردی . اسمی (رادن‌پاتاه) اولان بونوزاد (آریادامار) ك كندی چوجقلرندن بری ایمش كبی یتشدیرلدی . بوولد نامشروع والده‌سی حقنده وقوعه كلمش اولان سؤ معامله‌نك نیجه سنه‌لر صوكره مدهش برصورتده انتقامنی آلدی . (جامپا) پرنسنك دیكر برقیزی‌ده محل مذكوره نشر هدایت مقصدیله كیتمش اولان برعرب ایله تأهل ایتمشدی . بوازدواجدن تولد ایدن رادن رحمت جاوالیلر طرفندن براهتمام مخصوصه ایله مسلمان دیننده یتیشدیرلدی . جاوالیلر بو (رادن رحمتی) مملكتلرنده‌كی اسلام مبشرلرینك الك بویوكلرندن واولیادن بولنمق صفتیله حالا احترام ایله یاد ایتمكده‌درلر .

رادن رحمت یكرمی یاشنه بالغ اولدیغی زمان ابوینی كندیسنی بر توصیه نامه ایله دایسی بولنان ماجاپاهیت قرالی نزدینه كوندرمشلردی . اثنای سفرنده پاله‌مبانغ‌ده آریا دامارك مسافری اوله‌رق آیلرجه قالدی وداماری اسلامه كتورمكه چالیشدی ؛ فقط دامار اسكی اعتقادات باطله‌سنه پك مربوط اولان خلقنك اغبرارندن قورقه‌رق علنی صورتده اسلامه شهادت كتوره‌مدی . رادن رحمت سیاحته دوامله (غره‌سیق) بلده‌سنه واصل اولدی واوراده شیخ مولانا جمادالكبری نامنده بر عرب مبشری كندیسنی ـ جاواده آتی ایچون مقدر بر

مرشد اسلام اولمق نوزره ــ حسن استقبال ایتدی و آکا مجوسلغك سقوطی قریب الوقوع اولدیغنی ومساعیسنك برچوق کیمسەلری ایمانه کتورمك موفقیتیله تتوج ایدەجکنی کندیسنه بیلدیردی . رادن رحمت ماجاپاهیته واصل اولدیغی زمان قرال طرفندن زیادەسیله مظهر توجه اولمشیدی . قرال بالذات اسلامه کلمك ایستمەمکله برابر رادن رحمته او قدر التفات و آثار محبت کوسترمشدی که آنی (آمپل) دەکی اوچ بیك عائلەلك برخلق اوزرینه والی نصب ایتدی وحق کندی مذهبی وجهله عبادتدن ماعدا باشقەلرینیدە اهتدایه سوق ایدەبیلمکدە سربست براقدی . رادن رحمت آز بر زمان مروریله بولندیغی حوالی خلقندن قسم کلیسنی اسلامه کتوردی .

بوندن صوکره (آمپل) جاوا مسلمانلغنك الك بویوك بر مرکزی حالنی آلمش و منسوب اولدیغی دینك ترویجی ایچون بر جهد ایمانی ایله چالیشمش اولان والینك حسن صیتی هرطرفه شایع اولمش ایدی . مولانا اسحق نامنده بر ذات ــ مساعیٔ تبشیریەدە کندیسنه باردم ایتمك اوزره ــ آمپل شهرینه کلدی . مولانا اسحق آطەنك منتهای شرقیسنده کائن (بالامبانغان) قرالیتی داخلنه برای نشر دین کوندرلمشیدی . اورادە قرالك وخیم صورتده خسته بولنان کریمەسنی بالتداوی حال صحته اعاده ایلدی . بوندن متدار قالان پدر او قیزی مولانا اسحقه تزویج ایتدی . بو قادیندە بویوك بر شوق ایله اسلامه کلدی . قرال آرتق اسلامیت حقنده موعظەلر ویرلمسنه مساعدەدە بولنمشیدی ؛ فقط مولانا اسحق قرالدن قیزیله ازدواجندن مقدم ایتمش اولدیغی وعد وجهله علناً اسلامه کلمسنی ایستینجه قرال حدتلنوب آنی مملکتدن طرد ایتدی و آنك کندی قیزندن اولان چوجغنك قتلنه امرویردی. آنجق والدەسی چوجغی غرەسیقدە مقیمه زنکین برمسلمان قادینك نزدینه قاچیردی . چوجغی اخفا واعاشه ایتمش اولان بوقادینك نامنی جاوالیلرحالا خیرایله یاد ایدرلر وقبرینه زیارتده بولنورلر. بوطول قادین چوجغی حقیقی بر والده رقتیله تعلیم وتربیه ایتدیردی . چوجق اون ایکی یاشنه کیرنجه رادن رحمته ودیعةً تسلیم ایلمشیدی. رادن رحمت چوجغك سرکذشتنی اوکرەنجه اسمنی رادن پاکو قویدی و بالاخره کندیسنه داماد

یاپدی . رادن پاکو غره‌سیقك جنوب غربیسنده کائن (جی‌ری) نام بلده‌ده برجامع یاپدیردی وبیکلرجه خلقی اسلامه جلب ایتدی . بوذاتك حکم ونفوذی او قدر آرتمشیدی که ماجا پاهیت قرالی بالآخره کندیسنی آمپل و غره‌سیق حوالیسی اوزرینه والی تعیین ایتدی . بو مأموریتی اثناسنده رادن پاکو غره‌سیقده بر چوق هیأت تبشیریه تشکیل ایلدی . رادن رحمتك ایکی اوغلی شمال شرقی ساحلنك مختلف یرلرنده اقامت ایتمشلر وبولندقلری یرلر اهالیسندن بیکلرجه کیمسه‌لری اهتدایه سوق ایلمشلردی . رادن رحمت دخی شیخ خلیفه حسین نامنده برذاتی جوار آطه‌لردن (مادورا) جزیره‌سنه خدمت تبشیر ایله کوندرمشدی . شیخ حسین اوراده برجامع انشا ایتدیردی و برحیلی مهتدی قازاندی .

شیمدی نظریمزی بر کره داها پاله‌مبانغ والیسی بولنان آریا دامار بحثنه چویره‌لم : بوذات چوجقلرینه کندیسنك علناً ایمان ایده‌مدیکی یکی دینده تربیه و تعلیم ویردیردی . پدرینك اوطه‌لقدن تولد ایدن چوجغی یعنی رادن پاتاه اسمی ویریلن قارداشی یکرمی یاشنه کیرمسی اوزرینه سود قارداشی رادن حسین ایله برلکده جاوایه کوندرمشیدی . بونلر غره‌سیق ساحلنه چیقدیلر . رادن پاتاه صورت تولدندن خبردار اولدیغندن ووالده‌سنك معروض براقلدیغی معامله‌ٔ غدارانه‌یی خاطرلدیغندن سود قارداشی رادن حسین ایله برلکده ماجا پاهیته کیتمکدن واز کچدی و آمپلده رادن رحمت نزدنده قالدی . سود قارداشی تك باشنه پایتخته یعنی ماجا پاهیته کیتدی و اوراده حسن قبول کوردی . بالآخره مهم مأموریتلرده بولندی ونهایت اوردو قوماندانلغنه تعیین اولندی .

بو صره‌ده رادن رحمتك قیزیله اولنن رادن پاتاه غره‌سیته غربنده واسع بطاقلق اراضی اورته‌سنده رصانت طبیعیه‌یه مالك (بینتارا) نام محله چکیلوب یرلشمشیدی . ماجا پاهیت قرالی بو تحصن ماده‌سندن خبردار اولنجه رادن پاتاهه سود برادری رادن حسینی کوندردی وپایتخته کلوب بیعت ایتمکه کندیسنی اقناعه چالیشمسنی تنبیه ایتدی . رادن حسین بومأموریتنده موفق اوله‌رق آنی آلوب پایتخته کتوردی . سرایده ایکن کندیسنك قراله اولان مشابهت تامه‌سنك

هر کس فرقه واردی. بعده قرال آنی اولجه تحصن ایلمش اولدیغی (بیتارا) موقعنی حاوی حوالی اوزرینه والی نصب ایتدی . مع مافیه آتش انتقام حالا رادن پاتاهك یوره کنی یاقیوردی . کندیسنی غیر مشروع صورتده دنیایه کتورن قرالك حاکمیتی تخریبه عزم ایلدی . تکرار آمپل شهرینه کیتدی و اوبابده کی ترتیباتی رادن رحمته آچدی . رادن رحمت آنك غرض وکینی تسکین ایچون « ماجاپاهیت قرالندن ـ یعنی پدرندن ـ ایلکدن ماعدا برمعامله کورمدیکنی و حکمدار مذکورك محبوب القلوب بر آدم اولدیغنی وبویله برذاته فنالقده بولنمق دیناً ممنوع ایدوکنی » سویلدی . بو نصایح ایله اقناع ایدیله مین رادن پاتاه بیتارایه عودت ایلدی . بوراسی آرتق خیلی اهمیت کسب ایتمش و اهالیسی چوغالمش ایدی . اطراف نواحیده اهتدا ایدنلرك عددی آرتمشیدی . رادن پاتاه بویوك بر جامع انشا ایتدیردیکی » صره ده رادن رحمتك آغیر صورتده خسته لندیغی خبرینی آلدی ودرحال آمپله یتیشدی وخسته یی ـ اطرافنده اعضای عائله سیله محاط برصورتده ـ حالت نزعده بولدی . آنك وفاتی اوزرینه آرتق انتقامنه مانع اوله جق کیمسه قالمامش ایدی. بیتارایه عودتنده جامعك رسم افتتاحنده حاضر بولندی. بوجامع زمانمزه قدر باقی قالمشدر و جاوالیلر طرفندن اك مقدس مبانیدن بری اولمق اوزره تلق ایدیلور . معیتنده کی رؤسا ماجا پاهیت قرالی علیهنده وقوعه کله جك تدابیرنده کندیسنه یاردیمده بولنه جقلرینی تعهد ایتدیلر ؛ مسلمان اشرافی ده کندیسیله اتفاق عقد ایلدیلر ؛ یالکز سود قارداشی رادن حسین اتباعیله برابر قراله صادق قالدی وبوعاصی دینداشك حرکتنه مخالفتده بولندی .

تفصیلاتنه بوراده لزوم کورونمین اوزون محاربه لردن (سنه ١٤٧٨) ویدی کون نومیدانه صورتده دوام ایدن برمعارکه‌دن صوکره ماجا پاهیت سقوط ایتدی وشرقی جاوادە هندولق تفوقی یرنده برقوهٔ اسلامیه تأسس ایلدی . هندو مذهبنه صادق قالان اهالیك قسم اعظمی ١٤٨١ سنه سنده هندولغك آلهلرندن ، (سیوا) یه تعبدك حالا محکم صورتده جاری بولندیغی (بالی) آطه سنه التجا ایلدی . دیکر قسمی ایسه ماجا پاهیت قرالیتی خاندانی اعضاسندن بعض پرنسلرك امارتلری آلتنده اوفاق قرالیتلر تشکیل ایتدیلر و بویوك هندو پایتختك سقوطندن برمدت صوکره لره قدر مجوسی قالدیلر .

وسطى جاوا خلقى مسلمان رؤسانك ادارەسى آلتندە دخى برمدت مديدە مجوسى قالديلر . اسلاميتك، شمال ساحلندەكى ايلك تبشير مركزلرندن جنوبه طوغرى توسعى عصرلر مرورينه احتياج كوستردى ؛ حتى وسطى جاوا اهالئ اسلاميەسنك افكار دينيەسندە اسكى هندو مذهبى نفوذى حالا نظر دقتى جلب ايدەجك قدر بويوكدر . جاوانك او طرفلرندەكى اهالينك اذهاننده هندولق افكارينك كوكلشمش اولمسنه فوق العادە بر مثالدە ١٧٦٨ سنەسنه قدر هندو قانون كتابلرينك وبالخاصه (مانو) قانونى احكامنك جارى اولمسيدر . اليوم شريعت اسلاميه ايله داها مشابهتدار قانونلر اسكى هندو قانونلرينك يرلرينه قائم اولمقدەدرلر .

اسلاميت چند سنه صوكره جاوا جزيرەسنك قسم شرقيسنه (چەريبون)لى شيخ نورالدين نام ذاتك فعاليت تبشيريەسى ايله كيرمشيدى . بوذات، جذام علتنه طوتيلان بر قادينى نائل شفا ايتمكله بويوك بر شهرت روحانيه قازانمش ايدى كه بونك نتيجەسندن اولەرق بيكلرجه كيمسەلر كنديسنه مراجعت ايدرلر ويكى دينك احكامى حقندە معلومات آلورلردى . ابتدالرى جواردەكى ممالك رؤساسى بوحركت تبشيريەنك عليهندە بولنمشلر ايديسەدە مخالفتلرينك بيهودەلكنى آكلا- دقدن صوكره ميلان ناسك جريانه كنديلرى دە قاپلمشلردى ؛ بعضيلرى اسلامه كلمكدە هيچ دە تأخر كوسترمديلر . شيخ نورالدين ، اوغلى مولانا حسن الدينى - براى تبليغ اسلاميت - آطەنك اك غربى حواليسنى تشكيل ايدن ومجوسى (پاجا جارام) قراليتنه تابع بولنان (بانتام) ملحقاتنه كوندرمشيدى . بونك مساعيسى دە موفقيت كامله انتاج ايتمش وهدايته كتوردىكى كيمسەلر ميانندە سكز يوزقدر - ماسوادن تجرد ايتمش اولان مجوسى چلەكشلرى بولنمشيدى . مملكتك بوجهتنه عائد سجلات وقايعدەبالخاصه ذكر ايدلديكنه كورە بوكنج امير حسن الدين ، مهتديلرى صرف اقناعاتندەكى اصول ملايمت ومخالصت ايله قازانمش وواسطهٔ سيفه مراجعتى قطعياً تجويز ايتمەمش ايدى . [١] مولانا حسن الدين بالآخرە پدريله برابر ايفاى حج ايچون مكەيه كيتدى وعودتنى متعاقب نفوذ و قدرتى صوماطرانك اك يقين اولان

[١] رافيلص نام محررك History of Java عنوانلى جاوا تاريخندن .

سواحلنه قدر ـ هیچ‌ده استعمال سیف ایلکسزین ـ توسیع ایتدی و وسائط لینه ایله نیجه کیمسه‌لری اسلامه کتوردی .

مع مافیه انتشار اسلام آطه‌نك غرب جهتنده، شرق جهتندن داها بطی صورتده وقوعه کلدی . او جهتده هندو مذهبنك (سیوا) تابعلری ایله طریق محمدی سالکلری آره‌سنده نیجه زمانلر مجادلات دوام ایلدی . غالبا بو مجادلات، جاوا تاریخنك بر دوره‌سنده آطه‌نك اقسام غربیه‌سنده‌کی اوفاق بکلکلردن برچوغنه آمر وحامی بولنان وهندو مذهبنده اولان (پاجاجارام) قراللغنك اون آلتنجی قرنده وقوعه کلن وقت انقراضنه قدر دوام ایتدی . بونکله برابر دیکر بعض اوفاق مجوسی جماعاتی بر خیلی زمان داها بقا بولدی . بو جماعاتدن برینك تاریخچه‌سی شایان تذکاردر . بونك افرادی اسکی مذهب سالکلرینك احفادندندرلر. بونلر، پاجاجارام حاکمیتنك سقوطی اوزرینه اورمانلره وطاغلرك قابل تحصن بولنان مواقعنه قاچمشلردی ؛ زیرا مذهب اجداده بلا انقطاع سالك اولمق ایستیورلردی . برمدت صوکره (بانتام) سلطاننك حاکمیتنه تبعیت ایدنجه مذهب قدیملرنده دواملری ایچون کندیلرینه مساعدات‌ده بولنلمشیدی ؛ شو شرطله که اصنامپرستلکه سالك قالانلرك تزاید عددینه چالیشلمیه‌لر . ذکری غریب برحال اولمق اوزره آطه‌ده بونجه زماندن بری هولاندا حاکمیتی موجود اولدیغی حالده جماعت مجوسیه الآن بوشرط قدیمه رعایت ایتمکده‌در . بناءً علیه شیمدی‌یه قدر عدد نفوسلرینی قرق خانه اولمق اوزره تحدید ایتمکده وتزاید ظهورنده جماعتدن شو ویا بو عائله بولندیغی محلی براقوب جوارده‌کی مسلمان کویلرندن برنده یرلشه کلمکده‌در .

فی الواقع انتشار اسلامیت ـ جاوانك غربنده ـ اقسام سائره‌سندن داها یاواش کیتدی ؛ شو قدرکه هندولق ذهابنك بین الناس پك قوی صورتده کوك صالمامسی ماده‌سندن طولایی اسلامیتك مجوسیلك اوزرینه اولان غلبه‌سی غرب جهتنده ماجاپاهیت راجه‌لری حاکمیتی آلتنده بولنان حوالیدن داها تام صورتده وقوعه کلدی . غرب طرفنده شریعت اسلامیه برقوهٔ مجسمه اولوب عربستاندن کتوریلن مدنیت دخی بورا حکومتنك وخلقنك حیاتیله منسوج اولدی . جاوا حقنده تدقیقاتده

بولنان هولاندا محررلرينه نظراً حال حاضرده جزيره‌نك غربنده‌كی مسلمانلرك قوانين اسلاميه تحصيل ايدنلری ويا حجازه كيدنلری اهالينك اك ذكی واك مسعود قسمنی تشكيل ايدرلر .

اولجه‌ده ذكر ايتديكمز اوزره جاواده مسلمان حاكميتلرينك تأسسلرندن عصرلرجه صوكره بيله مجوسی خلق كثرتله موجود ايدی . حال بوكه وقت حاضرده آطه‌ليلر ـ اهميتسز بعض استثنالرله ـ كاملاً مسلماندرلر . واقعا بو مسلمانلر آره‌سنده مجوسی اجدادك بعض ذهاب وعاداتی حالا محافظهٔ حكم ايتمكده‌در ؛ آنجق ميلان عمومی دائما حركات وحسيانه تبليغات اسلاميه‌نك رهبر اولمسی مركزنده‌در . بوراده‌كی خدمات مديدهٔ اهتدائيه تدريجی ومسالمتكارانه صورتده اجرا ايدلمش و بوآطه‌ده مسلمان حكومتلرينك ظهوره كلمری تاريخ ديانته دكل تاريخ سياسته عائد بولنمشدر ؛ چونكه دائرهٔ ديانتك توسعی امرانك اللريله دكل مبشرلرك همتلريله حصوله كلمشدر .

جاوا مسلمانلرينك هندو حكومتی عليهنده ترتيباتده بولندقلری وآطه‌نك حاكميتی اللرينه آلمغه چاليشدقلری بر صره‌ده مالهيا جزاير مجتمعه‌سنك ديكر آطه‌لرنده مسلمان مبشرلرينك موعظه‌لريله بوسبوتون مسالمتكارانه بر انقلاب وقوعه كليوردی . بوبابده‌كی پروپاغاندا حركاتنك تاريخی مناسبتيله نظر تحريمزی ابتدا (مولاقاس) آطه‌لرينه چويره‌لم :

قرنفل تجارتی مولاقاس آطه‌لری سكنه‌سنی جزاير مجتمعه‌نك نصف غربيسی اهاليسی ايله پك اسكی زمانلردن بری تماسه كتورمكده ايدی : مولاقاس آطه‌لرينه برای تجارت كيدن جاوالی وسائره‌لی مهتديلر يكی دينی بوآطه‌لرك سواحلنده نشرده تأخر كوسترمديلر . بوقبيل مهتديلرك يكی دينلرينك احكامنی مولوقاسيلر آره‌سنه نصل ادخال ايتدكلری حقنده او وقتك سياحلری شو عجيب حكايه‌يی نقل ايتمشلردر : « بوآطه‌ليلرك حكمدارلری كندی دكزلرنده اسپانياليلرك ظهورندن مقدم روحك لايموتلغنه قانع اولمغه باشلامشلردی . بوكا ايسه بردليل منطقی ايله دكل آنجق كورمش اولدقلری غايت كوزل بر قوشك هيچ بروقت ارضه ـ ويا ارضه مربوط هيچ برشی اوزرينه ـ قونمديغنه ذهابلرندن طولايی قناعت

کتورمشلردی . تجارت مقصدیله آطه‌لرنده طولاشان مسلمانلر آنلره کورمکده اولدقلری کوزل قوشك جنتده طوتلدیغنی وجنت ایسه ارواح امواتك محفوظ بولندیغی برمقام اولدیغنی سویلرلر؛ بونك اوزرینه اوراده‌کی امرا، مذهب محمدی‌یه دخوله باشلار؛ چونکه بومذهب مکان ارواح اولان جنت حقنده خارق العاده محسنات وعد ایلر . » [١]

اسلامیتك بوآطه‌لرده انتشاری اون بشنجی قرنك بدایتنده باشلامش کبی آکلاشیلیور . (تیدور) قراللرندن بری شیخ منصور اسمنده برعرب مبشری طرفندن اهتدایه اقناع ایدلمش اولدیغندن تبعه‌سندن برچوقلریله برلکده اسلامه کلشدی . بو قرالك مجوسی اسمی اولان (چیرلی لیجاتو) جمال الدینه تحویل ایدلمش واك بویوك اوغلنك آدی ده عرب معلمنك ذاتنه حرمةً منصور قونمشیدی . ایشته بوکنج مهتدی امیرك دورنده ایدی که اسپانیا هیئت سفریه‌سی (تیدور) آطه‌سنه واصل اولمش و بو ذاتك مسافرپرورلکنی کورمش ایدی . هیئت سفریه‌نك تاریخنی قیده مأمور اولان (پیغاقه‌تتا) نك روایتنه کوره سلطان منصور اووقت اللی بش یاشنی متجاوز ایدی ومسلمانلق ایسه بوآطه‌لرده آنجق اللی سنه‌دن بری مؤسس ایدی .

اسلامیتك مولوقا آطه‌لرینه جوار اولان (ته‌رنات) جزیره‌سنده آندن براز داها اول انتشاری وقوعه کلشدی . اسپانیالیلرك تیدوره وصوللری صره‌سنده ته‌رناته کیدن پورتکیزلرك یرلیلردن آکلایه‌بیلمش اولدقلرینه کوره اسلامیت او آطه‌یه تاریخ مذکوردن سکسان سنه مقدم ادخال ایدلدی . ینه پورتکیزلرك روایتلرنجه ایلك اهتدا ایدن ، بالذات ته‌رنات حکمداری ایدی . بوراده‌کی صورت حلول حقنده زبانزد اولان بر قصه‌یه کوره داتو ملاحسین اسمنده بر تاجر مواجهۀ ناسده جهراً قرآن کریم تلاوت ایلدیکندن خلقك مراقنی اویاندرمش؛ مصحفنك محرر اولدیغی حروفاتی تقلید ایتمك ایستمشلر وفقط شکل مستنسخی بالطبع اوقویه‌مدقلرندن مسلمان تاجرندن بونلرك صورت قرائتلرینی صورمشلر؛

[١] راموزیو نام ایتالیان محررینك Navigationi et Viaggi عنوانیله (١٥٥٩) ده وندیکده مطبوع سیاحتنامه‌سندن .

اوده آنی اوقومق ایچون اول امرده جناب حقه ورسولنه ایمان ایتمك لازم كله جكنی سویلمش ؛ بونك اوزرینه خلق كندیلرینه ایتدیكی تكلیف تعلیمی تلقی بالقبول ایلمش . بالاخره جمله‌سی ده اسلامه كلمش . [١] بو آطه‌لر آره‌سنده الك زیاده برموقع استقلاله مالك بولنمش اولان ته‌رنات جزیره‌سی سلطاننك ١٤٩٥ (٩٠١ ﻫ) سنه‌سنده جاواده كائن غره‌سیق شهرینه كیده‌رك اهتدا ایتمش اولدیغنی روایت ایدرلر .

مع مافیه اسلامیتك ابتدالری بین الناس سرعت كافیه ایله انتشار ایلدیكی ، اعتقادات ضالهٔ قدیمه‌یه و اساطیر مدوره‌یه صاریلوب قالان آطه خلقی طرفندن اوانتشارك خیلی مخالفته معروض قالمش اولدیغی آكلاشیلمقده‌در . بووجهله خیلی وقتلر ـ اصنامپرستلك قرآن كریمك تبلیغاتنه قاریشدیرلمش برشكلده بولندیغی حالده ـ اذهان ناس دائمی بر قرارسزلق ایچنده بولنیوردی . پورتكیز فتوحاتی ایسه اسلامیتی حائز بولندیغی استعداد توسعدن خیلی زمان آلیقویمشدی . پورتكیزلر احكام محمدیه حقنده ناسه تعلیمده بولنان قاضی‌یی طرد ایتمشلر و مجوسی یرلیلر آره‌سنده خرستیان دینی خیلی بیوك ـ و فقط حكمی قیصه ـ موفقیتلرله نشر ایتمشلردی . [٢] موفقیتك حكمی قیصه اولدی دینیلدی ؛ چونكه اون آلتنجی قرنك نصف اخیرنده پورتكیزلرك نظر اهتماملری تمامیله احوال داخلیه‌لرنده‌كی مشكلاته منحصر قالدیغی صره‌لرده مولوقالیلر آنلرك وضعیتلرندن بالاستفاده حاكمیتلرینی ازاله‌یه تشبث ایتدیلر و آطه‌لرنده‌كی خرستیانلره قارشو شدتلی صورتده معاملهٔ تعذیبیه‌ده بولندیلر . بوخرستیانلردن بعضیسی دین اوغورنده فدای جانی ترجیح ایلدیكندن وبعضیسی بودیندن وازكچدیكندن قازانلمش اولان زمین نصرانیت تمامیله غائب ایدلدی واو آندن اعتباراً خرستیانلرك تحكم سیاسیلرینه مخالفت ایدلمسی غرب جهتندن كثرتلی صورتده كلمكه باشلایان مسلمان مبشرلرینك

[١] سیمون نام آلمان مؤلفنك Islam Und Christentum Im Kamp Um die Eroberung Animistischen Heidenwelt عنوانیله عالم مجوسده اسلامیت ونصرانیت مجادلات رقیبانه‌سنه دائر اثرندن .

[٢] آرژه‌ن زولانام قدیم اسپانیالی محررك Conquista de las Islas Malucas عنوانیله مولوقا آطه‌لرینك فتحنه دائر اثرندن .

حسن استقبال سریعلرینی تأمینه مدار اولدی . هولاندالیلرك بوآطه‌لری تملك ایچون اسپانیالیلرله پورتکیزلری طردایتلری ، اورالرده‌کی خرستیانلغك تمامیله زوالنی وجوده کتوردی . ژه‌زوئیت پاپاسلری‌ده (ته‌رنات) ده قالمش اولان خرستیان اهالینك بقیه‌سنی فیلیپین آطه‌لرینه نقل ایلدیلر .

اسلامیت بعده مولوقا آطه‌لرینك اقسام باقیه‌سنده‌ده انتشاره باشلادی ؛ آنجق برخیلی زمان بو انتشار کیفیتی یالکز سواحل سکنه‌سی آره‌سده منحصر قالدی . سواحلده‌کی اهالی اکثریتله ماله‌یا خلقنك احفادندن مرکب ایدی . داخلده‌کی (الفور) نام‌سکنه آره‌سنده برمدت صوکره اهتدالر باش کوستردی . حتی (هال‌ماهه‌را) آطه‌سنك غربنده‌کی (جیلولو) ده ۱۵۲۱ (ﻫ ۹۲۸) سنه‌سی کبی اسکی برتاریخده‌بیله بر مسلمان حاکمیتی تشکل ایلمشدی . ازمنهٔ اخیره‌ده‌بیله دین حاکمك نفعنه اوله‌رق احداث ایدیلن بعض مواد نظامیه‌نك موجودیتی داخلده‌کی الفور خلقی آره‌سنده اسلامیتك اسباب انتشاریه‌سنی تسهیله مداراولمشدر. شویله که: اکر الفور خلقی افرادندن برینك برمسلمان قادینیله معاملهٔ نامشروعه‌ده بولندیغی ثابت اولورسه اوآدم مسلمان اولمق واوقادینی نکاح ایله آلمق مجبوریتی آلتنده قالور. الفور قادینلرندن مسلمانلرایله ازدواج ایدنلر قوجه‌لرینك منسوب اولدیغی دینه انتساب مجبوریتنده بولنورلر . قانونه قارشو ارتکاب ایدیلن برجرم ــ اهتداده بولنمق شرطیله ــ معفو طوتیله‌بیلور . رؤسا مقاماتی آره‌سنده منحل وقوعنده نامزدك حق صریحی بولنمسی ماده‌سندن زیاده اسلامه کلمکه آرزوسی بولنوب بولنمدیغی اومقامه تعیینده نظردقته آلنور .

هرنه‌قدر (بورنه‌ئو) جزیره‌سنده ظهوراسلامیت اون آلتنجی قرن‌مبادیسی کبی قدیم برزمانده واقع اولمش ایسه‌ده مسلمانلق بوآطه‌ده دخی اکثریتله مواضع ساحلیه‌یه منحصر قالمشدی . او زمانلر جنوب جهتنده کائن (بانجار ماسین) دینیلن وهندو مذهبنده‌کی ماجاپاهیت قراللغنك خراجکذارلرندن بولنان مملکت خلقی طرفندن اتخاذ ایدلدی . ماجاپاهیت قراللغنك ۱۴۷۸ (ﻫ ۸۸۳) سنه‌سنده وقوع انقراضی اوزرینه میدانه‌کلن مسلمان حاکمیتلرندن برینك دلالتیله‌او خلقك اهتداسی حصوله کلدی .

حکایهٔ اهتدا شو وجهله‌در : بانجارماسین خلقی براختلالی باصدیرمق ایچون یاردم دیله‌دیکی زمان بومعاونت اوخلقه یکی دینی قبول ایتمك شرطیله وعدایدلمشدی. بونك اوزرینك بعض مسلمانلر جاوادن بورنه‌ئویه کیدرك اختلالی باصدیردیلر واهتدایی تأمین ایتدیلر. ١٥٢١ (ﻫ ٩٢٨) اسپانیالیلر بوشمال شرقی سواحلنه واردقلری صره‌ده (برونه‌ی) دینیلن محلده بر مسلمان حکومتی بولمشلردی . اوتاریخدن آزمدت صوکره اسلامیت اطه‌نك قسم غربیسنده کائن (سوقاطانا) قراللغی داخلنه صوماطرادن کلن عربلر طرفندن صوقولمشدی . بو مملکتك قرالی دین اجدادی ترکدن امتناع ایتدی ایسه‌ده وفاتندن اول مرور ایدن قرق سنه ظرفنده یکی دینك بین الناس خیلی ترق ایتمش اولدیغنی کوردی . مع‌مافیه کندیسنه خلف اولان حکمدار اهتدا ایلدی و داها اول مسلمانلغك دخول ایلمش بولندیغی جوار آطه‌لردن برینك امیرینك قیزیله اُولندی . بو حکمدار زماننده (م ١٦٠٠ ﻫ ١٠٠٩) بورنه‌ئو آطه‌سنی زیارت ایتمش اولان برسیاح اسلامیتك بوتون سواحل بوبجه مذهب عمومی شکلنی آلمش اولدیغنی ذکر ایدر. [٢] بوسیاح داخلده‌کی خلقك اکثریت کلیه‌سنك اصنامپرست اولدیغنی یازارکه بوحال زمانمزه قدردوام ایلمشدر. اسلامیتك (سوقاطانا) قرالیتی داخلنده توسع ایلسی مراکز اسلامیتك بواوزاق نقطه‌یه طوغری نظر دقتی جلب ایتمش وشیخ سمش الدین اسمنده مکه‌دن کله بر ذات محل مذکور حاکمنه بر نسخه مصحف شریف ایله بویوك برکوك یاقوت یوزوکی تقدیم ایلمش ورده مکتوب کتوزمشدی‌که بونکله امیر مذکوره سلطان محمد صفی الدین نامی ویرلمشدی .

شمالی بورنه‌ئونك حوالیٔ داخلیه‌سنده متمکن عشیرتلردن (ایدان) طائفه‌سی اون سکزنجی قرن میلادی نهایتلرینه طوغری اسلامیت حقنده بعض معلومات کسب ایلشیدی. بوعشیرت خلقی سواحلده بولنان مسلمانلره کندیلرنده بولمیان بردینه مالکیتلرندن طولایی زیاده‌سیله حرمت کوستررلردی. [١] دالریمپل نام

---

[١] اولیویه دونورت نام هولاندالی محررك Histoire générale des Voyages عنوانلی تاریخ اسفار کلیاتنده‌کی سیاحتنامه‌سندن .

[٢] طوماس فوره‌ست نام انکلیز محررینك A Voyage Into New Guinea عنوانلی سیاحتنامه‌سندن .

سياح ١٧٦٤ (١١٧٨ هـ) سنه‌سنده بوطرفلره دائر ويرديكي معلومات ميانده بورنه‌ئولي (ويدان) لر حقنده ديركه : « بوخلق كندي جهالتلريني آكلارلر وآندن طولايي پك متأسف كورينورلر وبولندقلري موقعك ذلتني ملاحظه ايله مسلمان أولرينه كيتدكلري ويا مسلمان كميلرينه بيندكلري زمانلرده ـ خالقلريني مدرك مخلوقات مؤمنه ديه ـ اهل اسلامي توقير ايدرلر . مسلمانلرك ياتدقلري يرلرده قائما طورورلر . غيرمرئي بر ربه مقابل حضوع وخشوع كوسترلر واو رب متعاله وقوفلري بولنانلره (يعني مسلمانلره) آثار احترام كوسترلر . » ايشته بوحالت دخي اسلاميتك معيار مدنيتده آشاغي قالان عشائر وطوائف اوزرنده حصوله كتورديكي تأثيرات قويه‌نك متعدد مثاللرندن بريدر . اوتاريخلردن بري (ايدان) عشيرتي خلق تماميله اسلامه كلمشدر . چيندن ، ماله‌يادن ، عربستاندن وسائر يرلردن كلن متوطنلره زماندن زمانه برچوق مهتدي التحاق ايلديكندن الحالة هذه بورنه‌ئو مسلمانلري پك مختلط بر جماعت تشكيل ايدرلر . يابانجي متوطنلرك برچوغي‌ده مجوسي قالمشيدي . بونلر آطه‌نك اهالئ اصليه‌سندن اولان ودرجهٔ مدنيتجه كنديلرينك مادوننده بولنان (دياق) لري داخله طوغري سوروب قاچيرمشلردي . بو دياقلرك آطه‌نك غرب طرفنه التجا ايتمش اولانلرندن بعضلري زماندن زمانه اسلامه كلكده‌درلر . مجوسي دياقلر دين دكيشديرنجه اكثريا خرستيان ميسيونه‌رلرندن زياده مسلمان مبشرلرينك اقناعاتي قبوله ميل كوسترلر و حتي بعضاً نصرانيته كيردكدن صوكره دونوب مسلمان اولانلري دخي كورلمشدر . مسلمان مبشرلري ايسه فعاليت تبشيريه‌لريني يالكز مجوسي دياقلره دكل بونلرك ايچنده خرستيانلغي قبول ايتمش بولنانلره بيله تشميل ايدرلر .

(سه‌له‌بس) آطه‌لرينه دخي دخول اسلاميت عين صورت تدريجيه‌ده وقوعه كلمشدي . بدايتده اهتدالر هپ ساحل اهاليسي آره‌سنده ظهور ايتمش وياواش ياواش داخله يول بولمشدر . شو قدركه قبول اسلاميت كيفيتي آطه‌نك نسبةً مدني صاييلان صنف ناسي آره‌سنده كورلمشدر . بومتفوق صنف‌ده باشليجه ايكي طائفه‌دن عبارتدر : ماقاسارلر وبوجيلر . بونلر جنوب غربي شبه جزيره‌سنده ساكن اولورلرسه‌ده بوجيلرك برقسمي‌ده ديكر شبه جزيره سواحلنده متمكندرلر

واورا خلقنك برقسم کثیرینی تشکیل ایدرلر . اهالیسی همان عمومیتله مسلمان اولان جنوب غربی مستثنا اولمق اوزره داخل جزیره‌ده‌کی خلق همان کاملاً مجوسی‌در . بومجوسیلره (الفور) لر اطلاق ایدیلور ومعیار مدنیتده پك آشاغی برمرتبه‌ده بولنورلر . (میناهاسا) نام محلده بولنلردن برخیلیسی آوروپا میسیونه‌رلری طرفندن خرستیانلغه سوق ایدلمشدر . پورتکیزلرك آطه‌نك بوطرفلرینه یرلشدکلری زمانه قدر مسلمانلر آیاق باصمه‌مشلردی . پورتکیزلر بوراده‌کی (الفور) طائفه‌سنی قاتولیك مذهبنه ادخال ایتمش اولدقلری حالده هولاندالیلر کلدکدن صوکره بویرلی خرستیانلر هولاندالی میسیونه‌رلرك التزاملریله پروتستانلغه سوق ایدلمشلردر . مع مافیه آطه‌نك نقاط متخالفه‌سنده بولنان و طوغریدن طوغری‌یه هولاندا حاکمیتی آلتنده قالان ویا رؤسای محلیه طرفندن اداره ایدیلن یرلرده ساکن مجوسی الفورعشیرتلری آره‌سنده دخی اسلامیت ، تدریجی صورتده بعض آثار انتشار کوسترمشدر .

پورتکیزلر (سه‌له‌بس) آطه‌سنه ایلك وصوللرنده - یعنی ١٥٤٠ سنه‌سی طرفنده - (ماقاسار) قراللغنك پایتختی اولان (غووا) شهرنده یالکز برقاچ مسلمان بولمشلردی وبونلرده خارجدن کلمه کیمسه‌لردی ؛ چونکه اون یدنجی قرن اوائلنه قدر یرلیلردن عمومیت وجهله اهتدا ایدنلر کورولمه‌مشدی . اسلامیتك بوراده‌کی طرز اتخاذی تاریخی خاصةً شایان دقتدر ؛ زیرا مجوسیه خلق دینه کتورمك خصوصنده نصرانیت ایله اسلامیت آره‌سنده وقوعه کلن سابقه‌لره برمثال عرض ایلر . قدیم برجامع وقایع اوبابده‌کی مجادله حادثه‌لرندن برینی شو وجهله حکایه ایتمشدر : « پورتکیزلر بویله واسع برملکك کشفنی نتایج عظیمه‌یی موجب احوالدن تلقی ایتمشلر وفتوحات وسائطیله تسلیم اولمسی قولای بولمدقلری یرلی خلقك تأمین مخادنتی ایچون بعض وسائط مخصوصه اتخاذ ایتمشلردی . حسن معامله ایله آنلری مجبور شکران ایتمك ویا متفق صورتیله خدمتلرندن استفاده ده بولنمق ایستمشلردی . بوراده‌کی خلق دیکر هند شرقی آطه‌لرینك اهالیسندن زیاده جسارتلی و داها زیاده حسیات سلیمه‌یه مالکدی ؛ بناءً علیه آوروپالیلرله تماس نتیجه‌سندن اولمق اوزره سالك بولندقلری مذهبده

هیچ برمعنی ، هیچ براثر معقول بولنمدیغنی تفهمه باشلادیلر . بونلردن بعضیلری مولوقاس والیسی (دون آنتونیو قالوانو) نك اهتمامیله خرستیانلغه کتورلمشلردی. مع مافیه بوحالدن‌ده خشنود قالمدقلرندن مالاقه‌یه و آچینه آدملر کوندره‌رك برندن پاپاس و دیکرندن ملالر جلب ایتمك ایستمشلر وایلك کله‌جك معلمین دیانتك دلالتی وجهله برمذهب اتخاذینه قرار ویرمشلردی . پورتکیزلر اوزمانه قدر دینلرنده پك غیور وکنیسالرینه پك مربوط بولنه کلدکلری حالده مالاقه والیسی بولنان (دون روئیس بەرەرا) نك بوبابده کوسترمش اولدیغی لاقیدی سببیله ایستنلمش اولان پاپاسلرك ارسالنده لزومسز اهمال وقوعه کلمشدی ؛ حال بوکه آچین حاکمەسی بویوك برخواهش دینی صاحبهٔ مسلمه‌سی بولندیغندن سەلەبس آطه‌سی خلقنك او بابده‌کی آرزوسنی او کره‌نور اونکز برکمی درونه برچوق ملا و امام طولدیره‌رق خدمات روحانیه‌لرینی ایفا ایتلری ایچون همان ارسال ایتدی . بو مسلمان مبشرلری ایسه آز زمان ظرفنده آطه خلقی آره‌سنده دینلرینی مؤثر برصورتده تأسیسه قویولدیلر . آندن برمدت صوکره پاپاسلرده یتشدی . بونلر همان حضرت محمد واحکام اسلامیه علیهنده سب وشتم یاغدیرمغه باشلادیلرسه‌ده بوندن نتیجهٔ مطلوبه حاصل اوله‌مدی . سەلەبس خلقی آرتق کندی انتخابنی اجرا ایتمشیدی . آرتق آنلری اختیار ایلدکلری شیدن چویرمك امکانی قالمامشدی . آنجق آطه‌نك قراللرندن بری اولجه خرستیانلغه کتورلمش اولدیغندن او دیندن فراغت ایتمدیکی کبی تبعه‌سندن برچوقلری دخی خرستیان قالمشلردی . مع مافیه سەلەبس اهالیسنك برکتلهٔ کبیره‌سی مسلمانلغه کیرمش و بوکونه قدر مسلمان صفتنده ثابت بولنمشلردر .

بووقایع اهتدائیه‌نك ١٦٠٣ (ھ ١٠١٢) سنه‌سنده وقوعه‌کلدیکی مرویدر. مؤلفات معاصره‌ده بوندن صـقیجه بحث ایدلمش اولمسی ، روایتك صحتی حقنده شبهه امکانینه محل براقماز . (غووا) نك شمالنده ودائما آکا ملحق اولان اوفاق (طاللو) ادارهٔ مختاره‌سی داخلنده اوزمانك الك مشهور مبشرلرندن بری بولنمش اولان خطیب طانغال نام‌ذاتك تربه‌سی حالا باقیدر. بوحکومت مختاره‌نك امیری هدایته کلدکدن صـوکره یکی مذهبك الك غیور و دیندار برمروجی کسلمش

وحائز اولدیغی نفوذك اجراسی طولاییسیله ماقاسار لساننده متکلم عشیرتلردن برچوغی اسلامه کلمشدی . حرکت اهتدائیه‌نك انجامی یکده مسالمتکارانه چیقمدی. شویله که : ماقاسارلر اتخاذ ایلدکلری یکی دینی فرط شوقله قومشولری بولنان بوجیلره جبراً قبول ایتدیرمك تشبثنده بولنمشاردی . غووا حاکمی (بونی) قرالنه کوندرمش اولدیغی تبلیغنامه‌ده شریك و نظیری بولنمیان واجب‌الوجوده ایمان ایلدیکی تقدیرده کندیسنه هر وجهله مساوی معامله‌سی اجرا ایدیله‌جکی تکلیفنده بولنمشدی. تکلیف واقع اوزرینه مذکور قرال برای مشاوره رؤسای طائفه‌یی نزدینه چاغیردی . بونلرده « بز هنوز حربه کیریشمدك ؛ بناءً علیه مغلوب صاییله‌میز . » یولنده جواب ویرنجه مسئله‌نك حلی غوغایه قالمشدی . مجوسیلر طالعلرینی دەنەدیلر و مغلوب دوشنجه قراللری ایمانه کلدی وبعده اسلامیتی تبعه‌سیله همجوار بولنان اوفاق حکومتلره جبراً قبول ایتدیرمکه قالقیشمشدی. غرائب حادثاتدن اولمق اوزره آنك زورله اسلامه کتورمك ایستدیکی خلق ماقاسار حاکمندن استمداد ایلدی وبو حاکم‌ده آنك نزدینه برایلچی کوندره‌رك شو سؤالی ایراد ایتدی: (بونی) امیری بو تعدیاتنده خاصةً وقوع بولمش بر الهام پیغمبری موجبنجه‌می حرکت ایدیيور؟ یوقسه اسکی بر عادته مطاوعتدن طولایی‌می بو تشبثده بولنیور ؟ یاخود بر آرزوی شخصی تعقیبی‌می آنی بو حرکته سوق ایلیور ؟ برنجی سببدن طولانی ایسه (غووا) حاکمی کندیسندن اوبابده معلوت اعطاسنی رجا ایدر ؛ ایکنجی سببدن ناشی ایسه غووا حاکمی وقوعه کلن استمدادی بالقبول تشریك مساعی ایتمك ایستر ؛ شایداوچنجی سبب بونك محرکی ایسه (بونی) حاکمنك اویله بر تشبثدن وازکچمسی اقتضا ایلر ؛ چونکه آنك تعدیاتده بولنمق ایستدیکی کیمسه‌لر غووالیلرك دوستیدرلر .

(بونی) امیری هیچ بر جوابده بولنمدیغندن ماقاسارلر آنك مملکتنه قوتلی براوردو سوق ایتدیلر وبربرینی متعاقب وقوعه کلن اوچ معرکه‌ده قوای مدافعه‌سنی هزیمته اوغراتدقدن باشقه کندیسنی‌ده فراره مجبور ایلدیلر و مملکتنی حوالیٔ ملحقه‌دن صایدیلر . (بونی) خلقی اوتوز سنه قدر بر تابعیتدن صوکره میدان حاکمیتده ظهور ایدن هولاندالیلرك معاونتلریله ماقاسارلره قارشو قیام ایتدیلر و بوتون عشیرتلرك

ریاستنی اللرینه کچوردیلر . اسلامیت شبهه‌سز (بوجی) طائفه‌سی آره‌سنده‌ده بطی وتدریجی صورتده انتشـار ایلدی . مع‌هذا بونلر آره‌سنده اسلامیتی برکره قبول ایتمش اولانلر آرتق بوسبوتون باشقه دورلو انسانلر صفتنده کورنمکه وباشقه برحال فعالیت ایله متحرك اولمغه باشلادیلر . بونلر حالاده جزایر مجتمعه سـکنه‌سنك اك جسوری، کمیجیلکده وتجارتده اك‌متشبث وغیوری بولنمقده‌درلر . کمیلریله‌جزایر مجتمعه‌نك همان هرلیمانه وحتی‌سینغاپور لیمانه قدر کیدرلر. هرطرفده اصلاً بوجی اولان متوطنلر کوریلور . بونلر، سکنه‌سی مجوسی‌بولنان برچوق آطه‌لره اسلامیتی ادخال ایلمشلردر . بعضیلری اسلامیتی توطن صورتیله کیتدکلری (فلوره‌س) آطه‌سنه قدر ایصاله موفق اولمشلردر وبورانك یرلی اهالیسی ــ که اوبجه قسماً قاتولیك مذهبنه ســوق ایدلمشدی ــ ایله ازدواجلرده بولندقلرندن کیت کیده اورانك بوتون خلقنی اسلامه کتورمشلردر .

(بوجی) خلقی افرادی کندی آنا طوپراقلرنده یعنی (سه‌له‌بس) آطه‌سنده دخی فعالیت تبشیریه‌یی تشبثات تجاریه‌لرینه ترفیق ایدرلر . بو آطه‌نك شمالی شبه جزیره‌سنی (یعنی بورنونی) تشکیل ایدن اراضی‌ده‌کی (بولاآنغ ــ مونغوندوو) قرالیتنده اون یدنجی قرن اواخرندن بری خرستیان دیننده بولنان برطائفه‌یی عصر حاضرده بوجیلر طرف اسلامه جلبه موفق اولمشـلردر . (بولاآنغ ــ مونغوندوو) نك برنجی خرستیان قرالی (جاقوبوس‌مانوپو) زماننده ــ یعنی ١٦٨٩ و ١٧٠٩ (هـ ١١٠١ ــ ١١٢١) سنه‌لری آره‌سنده ــ هولاندا دولتی‌نامنه اجرای آمریت ایدن (هندشرقی‌فلمنك) شرکتنك نفوذی سایه‌سنده خرستیانلق بورالرده سرعتله انتشار ایتمشیدی . هولاندالی پاپاســلر بلا آرام بورالرده دینی موعظه‌لر ویررلردی . بوقرالك ١٨٤٤ سنه‌ســنه کلنجه‌یه قدر بوتون خلقلری خرستیان مذهبنده بولنیورلردی . ایشته اوسنه راجه‌لق ایدن (مانوئه‌ل‌مانوپو) اسلامی قبول ایلدی . بونك اهتداسی قرن مذکور بدایتندن بری حال‌وقوعده بولنان اهتدالرك عادتا تاجی مقامنده کوروندی . ایشته تام اووقت بوجی وسائر مسلمانلردن مرکب برطاقم تاجرلرك مساعئ تبشیریه‌لری ثمره‌سیله جنوبده‌کی مونغوندوو قرالیتك بلاد ساحلیه‌سنك برنده برچوق کیمسه‌لر اسلامه کلمشلردر .

حکیم باغوس وامام تووه‌قو نامرنده ایکی مسلمان تاجری بوشهردن حرکتله مذکور قرالیتك قصبات سائره‌سنده دخی نشر دیانته تشبث ایلمشلردی . ابتدا اسیرلر آره‌سنده مهتدیلر قازاندیلر وصوکره اسلامه کتوردکلری قادینلرله عقد ازدواج ایلدیلر و تدریجی صورتده اقربا و احبابی میل اسلامیت خصوصنده اقناعه سعی ایلدیلر . فعالیت اسلامیه (مونغوندوو) دن شمال قراللغنه یعنی (بولاآنغ) ه سرایت ایلدی . بوراده اهالینك کافه‌سی ۱۸۳۰ سنه‌سنه قدر اصللری وجهله مجوسی قالمشلر و قسماً تنصر ایلمشلردی ؛ فقط اسلامك بوجی افرادی کبی بعض دیندار مروجلریله آنلره معین اولان عربلر آز زمان طرفنده برموفقیت انتشار الده ایتدیلر . مذهبلری احکامی حقنده‌کی نقصانی وقوفلری واعتقادلرنده‌کی ضعفلری ایله معروف اولان برلی خرستیانلر رقیب بولنان دینك اربابی طرفندن وقوعه کلن مهاجمات دلائلیه‌یی رد ایده‌جك اسلحهٔ مباحثه‌دن محروم ایدیلر . دیکر طرفدن دخی هولاندا مأمورلری کندیلرینه مساوی نظریله باقیوب مادون وسفلی معامله‌سی ایتدکلرندن بو برلی خرستیانلرده - اجنبی بولنمقله برابر کندی آره‌لرنده توطن ایتمش وکندی قادینلریله تزوج ایلمش اولان - مسلمانلرك ذاتلرنده دوستلق و وفاکارلق بولدیلر . اهدالر آرتدقجه مقدما بورالری نادراً زیارت ایدن بوجی تاجرلرینك وعرب مبشرلرینك سیاحتلری‌ده تکرر ایتمکه ونفوذلری آرتمغه باشلادی ؛ اودرجه‌ده‌کی عربلردن بری خرستیان دیننده بولنان قرال (قورنلیوس‌مانوپو) نك قیزیله ازدواج بیله ایتدی . الك قوتلی رؤسای طوائفدن بعضلری خرستیانلغی براقوب جانب اسلامیته کچدیلر . بناءً علیه بوقرالیتك حوزهٔ حکومتنده اسلامیت آرتق قویاً ثابتقدم اولدی . ایرتسی سنه حادث اولان مدهش برحرکت ارض اوزرینه اوراده‌کی عربلردن بریسی « اکر افراد ناس سریعاً اسلامیتی قبول ایتمزلرسه کله‌جك سنه داها شدید بر فلاکت ایله بوتون (مولاآنغ - مونغوندوو) قرالیتك خراب و تراب » اوله‌جغی کرامت طرزنده خلقه اعلام ایلمشیدی . پك چوق کیمسه‌لر خوف و تلاشه دوشوب انك وصایاسنی تلقی بالقبول ایتدیلر وراجه ایله اصیلزادکاندن برچوقلری مسلمان مبشرلرینه یاردیمه شتابان اولدیلر . بونلر ایسه اهتداده تعلل کوسترنلر

حقنده معامله‌ٔ ملایمانه کوسترمدکلری حالده اهالینك نصفی ینه اصنامپرست قالدی . مع مافیه بللی اولمقله برابر دین اسلام ینه بونلر آره‌سنده امین برحالده انتشارده دوام ایتمکده‌در .

جوار آطه‌لردن (سام باوا) جزیره‌سنك سه‌له‌بس طریقیله و ١٥٤٠ ایله ١٥٥٠ (ﻫ ٩٤٧ ـ ٩٥٧) سنه‌لری آره‌سنده ماقاساردن کیدن مبشرلر وساطتیله اسلامیت حقنده معلومات آلمش اولمسی محتملدر . بو آطه‌نك نسبةً داها متمدن اولان قسم ناسنك کاملاً مؤمن حقیقی بولندیغی واجرای عبادت امرنده داها متقی اولدیغی روایت ایدیلور. بوحال زهدك سببی اولمق اوزره ١٨١٥ سنه‌سنده طامبورا طاغنك برحرکت ارضدن طولایی صارصیله‌رق تولید ایلمش اولدیغی فلاکت طولاییسیله حاجی علی نامنده برذاتك وجوده کتوردیکی انتباه دینداران‌ه ذکر ایدیلور . بو آفت طبیعه‌نك نتایجندن اوله‌رق خلقك چکمش اولدیغی اضطرابات کندیلرینی داها زیاده محافظهٔ احکام ایمانیه‌یه واجرای عبادته سوقك وسیله‌سی اولمشدر . الحالة هذه اسلامیت بو آطه‌ده یکی مهتدیلر قازانمقده بردوامدر .

ینه جزایر متجاوره‌دن (لومبوك) آطه‌سی سکنه‌سندن (ساساق) طائفه‌سی بوجیلرك دلالتلریله اهتدا ایتمشلردی . بوجیلردن برقافله یا (سام‌باوا) بوغازینی کچه‌رك ویا طوغریدن طوغری‌یه (سه‌له‌بس‌دن) بادبانکشای حرکت اوله‌رق لومبوك آطه‌سنده یرلشمشلردی . هرحالده ساساقلرك اسلامه کلملری برصورت ساکتانه‌ده وقوع بولدی . لومبوك آطه‌سی اهالیسی مختلف ایکی قسم ناسدن ترکب ایلر ؛ بونلرده ساساقلر وبالینلردر . ساساقلر برخیلی افراد اسلامیه‌یی‌ده احتوا ایتمك اوزره دیکر سکنهٔ جزیره‌یه عدداً چوق فائقدرلر . حال بویله ایکن اون سکزنجی قرن میلادی، اواسطنده ساساقلر بالینلرك حاکمیتی آلتنه دوشمشلر وبرمدت صوکره هندو مذهبنده بولنان جزایر متجاوره افرادینك بر نوع استیلاسنه معروض قالمشلردی . بالینلر امور اداریه‌ده ظالمانه حرکت ایلدکدن ماعدا مسلمانلری هندو مذهبنه سوق ایچون خیلی اوغراشمشلردی. ساساقلر بوتعدیاتی دفعاتله دفعه چالیشمشلر وحتی هولاندا حکومتندن استمدادده

دخی بولنمشلردی . ۱۸۹٤ ده هولاندا حکومتنك سوق ایلدیکی بر قوهٔ سفریه ایله آطه‌ده‌کی شورش تسکین ایدلمش وهولاندا حاکمیتنده بر ادارهٔ منتظمه وجوده کلمشدی . یکی حکومت داها اولجه تحت حاکمیته کیرمش اولان جزایر سائره‌دن بر چوق مسلمان مأمورلرینی بورایه کوندردی . بو مأمورلر حائز اولدقلری نفوذی دینداشلری نفعنه استعمال ایلدیلر . بناءً علیه لومبوك آطه‌سنده هولاندا حاکمیتنك تأسسی دین اسلامك غیرمنتظر صورتده تزاید انتشارینی موجب اولدی .

سه‌له‌بس آطه‌سنده اولدیغی کبی فیلیپین جزایرنده دخی اسلامیت ونصرانیت آره‌سنده بر مجادلهٔ رقیبانه جریان ایده‌کلدیکی کورلمشدر . شو قدرکه هرایکی طرفك فیلیپین اهالیسنی کندیسی ایچون قازانمق خصوصنده‌کی جهدی داها خشونتلی و داها سورکلی صورتده وقوع بولمش و مذکور آطه‌لره او زمانلر حاکم اولان اسپانیوللر ایله سکنهٔ اسلامیه آره‌سنده حدوث ایدن قانلی معارضات اون طوقوزنجی قرن میلادی‌یه قدر دوام ایلمشدی . بو آطه‌لره اسلامیتك هانکی تاریخده نفوذ ایلمش اولدیغی معین دکلدر . (میندانائو) سجلات عنعنویه‌سی اسلامیتی مالاقه شبه جزیره‌سنده کائن جوهور حاکمیتندن کلن (قابونغ ساوان) نام بر شریف واسطه‌سیله کتورلمش اولمق اوزره ذکر ایلر . بو شریف ومعیتی افرادی مذکور آطه‌ده توطن ویرلی قادینلرله تزوج ایلمشلردی . بوذات وصولی عقیبنده کندیسنی کمی‌یه قدر استقباله کلن کیمسه‌لر قبول اسلامیت ایده‌جکلری حقنده بر وعده‌ده بولنمدقجه قارایه آیاق باصمقدن امتناع ایلمشیدی . اشبو قیود قدیمه‌نك دلالتندن آکلاشیله‌بیله‌جکی اوزره شریف (قابونغ ساوان) ك قارایه چیقمسی ومیندانائو خلقی آره‌سنده اهتدالر جاری اولمسی کمال صلح و سکونت ایله وقوعه کلمشدر . مع مافیه بو شریف اوراده نفوذ وقدرت اکتسابندن صوکره جوارنده‌کی عشائرك ورؤسانك مملکتلرینی فتحه باشلامش وبونلرده آنك ادارهسنه تابع بولندقلری صره‌لرده دین اسلامی قبول ایلمشلردی . اسپانیوللر ۱۵۲۱ (۹۲۸ هـ) سنه‌سنده فیلیپین آطه‌لرینی کشف ایلدکلری زمان مذکور آطه‌لری قابا وبسیط اطوارلی طوائف مجوسیه ایله مسکون وحال بوکه میندانائو و (صولو) آطه‌لرینی داها مدنی بر مسلمان خلق طرفندن مشغول بر حالده

بولمشلردی . خرستیانلغك قبولنه قیاس‌ایدیلنجه : اسلامیتك کوسترمش اولدیغی موفقیت انتشار هر سببدن زیاده بو ایکی مذهبك یرلی اهالی‌یه صورت تبلیغندن ایلری کلمشدر . نصرانیتك قبولی حریت سیاسیه‌نك و استقلال عرقینك ضیاعی وبناءً علیه اسارتك اماره‌سی دیمك کبی کلیوردی ؛ چونکه اسپانیالیلرك کندی دینلرینی ترویج خصوصنده اتخاذ ایلمش اولدقلری اصول داها مبادیدن عدم مقبولیت حسیاتی حصوله کتورمکده ایدی. بونلرك طار فکرلی ، حریتشکن ، خشونتلی معامله‌لری ، مسلمان مبشرلرینك اطوار استمالتکارانه‌لری مقابلنده قوتلی بر قیاس وجوده کتیریبوردی . مسلمانلر خلقك دیلنی اوکره‌نیورلر ، عاداتی اتخاذ ایلیورلر و آنلرله ازدواجلر عقد ایدییورلر و خلاصه آنلرله مزج اولوب کیدییورلردی . اسپانیوللرك یاپدقلری کبی ممتاز بر عرقك حقوق مخصوصه‌سنی کندیلرینه حصر ایتمك ایستمیورلر و یرلی‌یه ذلته محکوم بر صنف ناس نظریله باقمیورلردی . حال بوکه اسپانیوللر یرلی خلقك لساندن ، عادات وتمایلاتندن هیچ برشی اوکرنمك ایستمیورلردی . عدم اعتداللری ، حرص وطمعلری ایله ترویجه چالیشدقلری دینه دخی نفرت جلب ایدییورلردی واودینی ، تفوق سیاسیلری خصوصنده برآلت اوله‌رق قوللانیورلردی . بناءً علیه یرلیلرك ادخالِ نصرانیته قارشو ارائه ایلدکلری آثار مخالفتك اسبابنی آکلامق مشکل دکلدر . خرستیانلق یالکز اسپانیوللرك تحکم تامنه مقاومت ایتمیه‌جك درجه‌ده اهالیسی ضعیف اولان یرلرله اوفاق آطه‌لرده دین ناس اولمشدر . خرستیانلغه سوق ایدیلن یرلیلر بودین اوزره عباداتی آنجق اسپانیوللردن جزا کورمه‌مك خوفیله اجرا ایدرلردی. تنصر ایدن بومقوله یرلیلره عادتا مکتب چوجقلری معامله‌سی ایدیلوردی . فیلیپین آطه‌لرینك آمریقالیلر طرفندن اشغالی تاریخنه قدر (میندانائو) ده‌کی مستقل مسلمان حاکمیتی نفرت عامه‌یی قازانمش اولان خرستیان حکومتندن قاچانلر ایچون عادتا بر التجاکاه اولمشیدی . فی‌الواقع ۱۸۷۸ سنه‌سندن بری براسپانیا مستملکه‌سی حالنده بولنمقله برابر (صولو) آطه‌سی خرستیانلغه قارشو اسلامیتك برمرکز مخالفتی حالنی آلمش وحتی اسپانیولجه متکلم وخرستیانلقدن دونمه اشخاص بیله اورایه التجا ایده کلمشیدی .

انتشار اسلام تاریخی : ٢٧.

صولو آطه‌لری خلقنك اسپانیوللرك ورودندن نه قدر زمان مقدم اسلامه گلمش اولدقلرینه دائر براهین تاریخیه موجود دکلدر . بو آطه‌لر سجلاتنده شریف کریم المخدومك نامی برنجی مسلمان مبشری اولمق اوزره مقیددر . بو ذاتك نسلاً عرب ایدوکی و اون دردنجی قرن اواسطنده مالاقایه گیدرك سلطان محمد شاه ایله برابر مالاقا خلقنی‌ده اهتدایه سوق ایلدیکی مرویدر . مالاقادن صوكره شرقه طوغری سیاحتنده دوام ایلمش و ۱۳۸۰ (ه ۷۷۲) سنه‌سنده صولو جزایرینه واصل اوله‌رق اوممالکتك اسکی مرکز حاکمیتی بولنان (بوانسا) ده تمکن ایتمشیدی . (بوانسا) ایسه شیمدیکی مرکز حاکمیت اولان (جولو) قصبه‌سنك بش کیلومترو قدر غربنده کائندر . اوراده اهالی بلده آنك نامنه برمسجد یاپدیرمش و کندیسنك تلقینات دینیه‌سنی تلقی بالقبول ایلمشدی. شریف کریم المخدومك جزایر مجتمعه‌نك همان هپسنده‌ده سیاحت ایتدیکی وهر اوغرادیغی یرده برچوق کیمسه‌لری اسلامه جلب ایلدیکی ذکر اولنور. قبرینك (سیبوتو) آطه‌سنده بولندیغی مرویدر [۱] آندن صوكره صولو آطه‌لرینه گلن مسلمان مبشرلرینك‌ده ابوبکر اسمنده برعرب اولدیغی ، ایلك فعالیت تبشیریه‌سنه مالاقاده مبادرت ایلدیکی ، (باله‌مبانغ) و (برونه‌ی) طرفلرینی زیارتدن صوكره ۱۴۵۰ (ه ۸۵٤) سنه‌سنده صولویه واردیغی و اوراده بر مسجد انشاسندن صوكره موفقیتلی صورتده دینی پروپاغاندالر یاپدیغی ذکر ایدیلور . روایات جاریه‌یه نظراً ابو بکر (بوانسا) حاکمی راجه (باجیندا) نك قیزیله ازدواج ایتمش وراجه طرفندن وارث حاکمیت (ولیعهد) تعیین ایدلمش و امرادارهٔ‌یی بعدالتنظیم ـ عادات محلیه‌نك مساعد اولدیغی درجه‌ده ـ نظامات مملکتی شریعت اسلامیه‌نك صیقی احکامنه تطبیقاً وضع ایلمش ایدی . مع مافیه صولو خلق اسکی بر زمانده اسلامه گلمش اولدیغی حالده قوی‌الاعتقاد مؤمنلردن دکلدی . حتی آقینجیلق ایده‌بیلدکلری دورلرده فیلیپین آطه‌لرندن قاپوب گوتوردکلری خرستیان اسیرلرك بونلر اوزرنده کیت گیده اجرا ایلدکلری نفوذ او درجه‌یه وارمشیدی که « بونلرك خرستیانلغه سالك اوللری بیله ملحوظ ایدی ؛ آنجق

[۱] سالیبی نام انکلیز محررینك History of Sulu عنوانلی صولو آطه‌لری تاریخندن

بویله بر تبدلك بر قوهٔ فائقهٔ رهبانیت واسطه‌سیله وجوده کتوریله بیله‌جکنی وبوحالك کندی قدرت اداریه‌لرینی صارصه‌جغنی وحق حاکمیتلرینك اسپانیالیلره انتقالنه سبب اوله‌جغنی وممالك متجاوره‌دن بلا تأمل خرستیان اولانلرك کچوردیکی تجارب الیمه‌نك عبرت بخش بر درجه‌ده اولدیغنی » ملاحظه ایله تنصردن واز کچمشلردر [١] بوندن ماعدا صولوده برمیسیونه‌رلك مؤسسه‌سی تشکیل ایتمش اولان اسپانیالی پاپاسلرك حرکات متجاوزانه‌لری خرستیانلق کبی اورا خلقنجه اجنبی دینی صایلان برمذهب علیهنده ناسك بغضنی دعوت ایلمشیدی .

فیلیپین آطه‌لرینك آمریقالیلر جانبندن ضبطندن بری اسلامیتك نفوذی خیلی تحدید ایدلمش والیوم (پالاوان) آطه‌سنه ، میندانائونك جنوب طرفنه و صولو مجموعهٔ جزایرینه منحصر قالمشدر . مع‌هذا مسلمان مبشرلری شمالی آطه‌لره طوغری پروپاغاندا اجراسی اسبابنی تحری ایتمکده وحتی (مانیلا) شهرنده بیله فعالیت ارشادیه‌ده بولنمقده‌درلر . بعض احوال وحادثاتك بو فعالیت تبشیریه‌یه مساعد ظهور ایلدیکی‌ده مرویدر . فیلیپین آطه‌لیلری اسپانیا مناستر نشینلرینه قارشو سلاح مدافعه‌یه صارلمغه کندیلرینی مجبور ایدر سوء استعمالاتدن طولایی خرستیانلق علیهنده باالخاصه سؤظنده بولنمقده‌درلر [٢]

اولجه‌ده بیان ایدلدیکی اوزره دخول اسلامیت مالایا جزایر مجتمعه‌سنك نسبةً متمدن بولنان طائفه‌لری طرفلرندن خواهشله استقبال ایدلمشدی ؛ فقط بوآطه‌لرك وجزایر آتیه‌نك اجناس مادونه‌سی آره‌سنده پك آز کوك صالدی . مثلا : وه‌یغیو ، میصوول ، وه‌یغاما ، سالاواتی کبی یکی گینینك شمال غربیسنده‌کی آطه‌لر خلقندن (پاپوآن) لر آره‌سنده تأثیری پك آز ایدی . بو آطه‌لر ویکی گینینك شمال غربیسنده‌کائن (اونین) شبه جزیره‌سی اون آلتنجی قرنده‌مولوقا حکمدارلرندن باتجان سلطانه تابع ایدیلر . باتجان امرای اسلامیه‌سنك نفوذی

[١] مووثه‌ر نام انکلیز محررینك سینغاپورده مطبوع Notices of the Indian Archipelago عنوانیله هند شرقی آطه‌لری خاطراتندن .

[٢] نیویورقده منتشر Missionary Review of the World عنوانلی جهان میسیونه‌رلکی مجموعهٔ موقوته‌سندن .

سبیله (پاپوآن) طائفه‌سی رؤساسندن بعضلری اسلامیتی دین مملکت اتخاذ ایتمش اولدقلری حالده طائفهٔ مذکوره‌نك داخلده متمکن کتلهٔ عظیمه‌سی زمانمزه قدر مجوسی قالمشدر . سواحلده‌کی اهالینك بویوك برقسمی ایسه ـ شبهه‌سز خارجدن کلن متوطنلرك اعمال نفوذ ایلرندن طولایی ـ اسلامه کلمشدر . بالنفس یکی گینی‌ده ایسه پاپوآنلردن پك آزی هدیته کتوریله‌بیلمشدر . غرب ساحلنه واحتمالکه (اونین) شبه جزیره‌سنه کلن مسلمان تاجرلری (١٦٠٦ م ١٠١٥) سنه‌سندن صوکره خلق آره‌سنده دینلرینك پروپاغانداسنی اجرایه باشلامشلردی ؛ فقط بویرلرده انتشار اسلامیت پك آز آثار کوستره‌بیلدی وپاپوآنلر ١٨٥٥ سنه‌سندن بری مملکتلرنده تأسس ایتمش اولان خرستیان میسیونه‌رلکلرینك مساعیسنه رغماً اسلامیت کبی نصرانیتی قبولده دخی خواهشلی بولنمامشلردر . جزایر متجاوره سکنه‌سندن اولان مسلمانلر پاپوآن طوائفنی تلقین اسلامیته لایق اولمیه‌جق درجه‌ده حقیر بولمقله اتهام ایتمشلردر . مع مافیه امام دقیر (ذکر) نامنده برمسلمان مبشرینك ١٨٥٦ سنه‌سنده (سه‌رام) آطه‌سندن کله‌رك کوچوك (آدی) آطه‌سنده فعالیت ارشادیه‌ده بولندیغی مرویدر . یکرمنجی قرنك بطن اولنده (سه‌رام) و (غورام) دن کلن مسلمان تاجرلرینك بعض مجوسیلری دینه کتوردکلری روایت ایدیلور . ینه جوار آطه‌لردن (که‌ی) جزایری پاپوآنلری آره‌سنده دخی تشبثات متشابهه وقوعه کلمشدر . اون طوقوزنجی قرن اواسطنده بوآطه‌لرده مسلمان افراد همان یوق کبی ایدی دینیلور . آندن برمدت مقدم سه‌رامدن کلن مبشرلر بعض کیمسه‌لری اهتدایه سوق ایتمشلرسه‌ده احکام قرآنیه‌یه مراعات تأمین اولنه‌مامشدی . لحم ممنوع اکل ایدنلر ، مشروبات مسکره طاداننلر اکسیك دکلدی . مع مافیه نسوان مهتدیه ارککلردن زیاده متقیه قالدقلرندن لحم خنزیر ییمك ایستین ارککلر قادینلرینك قورقوسندن آکا آنجق حارج بیتده خفیاً ال سوررلردی . شو قدرکه ١٨٨٧ سنه‌سندن بری (که‌ی) جزایری سکنه‌سی آره‌سنده بر تیقظ دینی حرکتی کورلمش ومسلمانلرك عددی کوندن کونه آرتمقده بولنمشدر . مادورا ، جاوا وبالی کبی یرلردن اورایه کیدن عرب تاجرلری کندیلرینی پك غیور اسلامیت پروپاغانداسی مرشدلری وضعیتنه قویمشلر

ومهتدی جلبی ایچون مراجعت اولنمدق واسطە براقامشلردر ؛ حتی بوخصوص ایچون حین اقتضادە جبر و شدت اجراسنی و ایجاب ایدنجە تخصیصات نقدیە اعطاسنی بیلە مناسب کورمشلردر [١] اون طوقوزنجی قرن ختامندە یکرمی اوچ بیك نفوسدن مرکب اولان کەی آطەلری اهالیسنك سکز بیکی مسلمان بولنمق اوزرە قید ایدلمشدر .

مالەیا جزایر مجتمعەسنك غربندن شرقنە قدر انتشار اسلامك بالادە کوستریلن تصویری او آطەلردەکی تبشیرات اسلامیە تاریخنك آنجق برجزؤنی تشکیل ایدر. بو تاریخە عائد وقایعك اکثریسی هیچ‌دە قید صحایف قلنمامشدر . سجلات موقعیەدن و آوروپالی سیاح ، مأمور و میسیونەرلرك آثاردن اقتباس ایدیلەبیلن مواد ایسە هم ناتمام هم‌دە پراکندە بر حالدەدر . مع‌مافیە تکین آلتی یوز سنە ظرفندە دین اسلامك نشری ایچون مساعیٔ مسالمتکارانە و متمادیە وقوعە کلمش اولدیغنی مبین برچوق براهین موجوددر . فی‌الواقع توسیع حدود دیانت ایشنی التزام صددندە بعضاً سل سیف ایدلدیکی کورلمشدر ؛ لکن جبر وشدتدن زیادە نصح و اقناع بو حرکت تبشیریەنك وصف حقیقیسی بولنەکلمشدر . الدە ایدیلن موفقیات خارق‌العادە ایسە الك زیادە تجار مسلمەنك آثار همماتیدر [٢] بوتاجرلر کیتدکلری یرلر خلقنك قلبلرینە ـ لسانلرینی اوکرنمك ، عادات و اطوار ناسی اتخاذ ایتمك صورتلریلە ـ طریق حلول بولمشلر وابتدا تأهل ایلدکلری قادینلرە ومناسبات تجاریە وصناعیەدە بولندقلری ارککلرە کندی دینلری حقندە احسن صورتلە تبلیغاتدە بولنەرق ساکنانە و تدریجاً اسلامیت وقوفنی بین‌الناس تعمیمە چالیشمشلردر . منتظمانە بر طور انفراد ایلە ناسدن آیری طورمیەرق درجە درجە او جماعتلە امتزاج ایتمشلر ، مالك اولدقلری افکار تمدنیەیی و عرفان

---

[١] بارون هووەل نام هولاندالی محررك De Kei Eilanden عنوانیلە کەی آطەلرینە دائر کتابندن .

[٢] مملکتمز تجار اسلامیەسنك‌دە دائما وظائف معنویە و خیریە اجراسیلە ملهم بولنملری و مادیاتپرستلکی هوسات حیوانیە درکەسنە ایندیرن برطاقم دینسز رهبرلرك نفوذ اضلالیەلرندن مصون قالملری جناب حقدن تضرع ایدیلور . مترجم

متفوقی امر اهتدا اوغورنده قوللانمشلر و دینلرینك ارکان و احکامنی جذب و جلب ایتمك ایستدکلری طوائفك احتیاجاتنه ماهرانه صورتده توفیقك یولنی بولمشلردر . نته‌کیم محررین متفکره‌دن باقل « مسلمان مبشرلری غایتله مدبر واویصال آدملردر » دیمشدی . [١]

اسلامده کسب وتجارت اصحابندن ماعدا مسلك حسبیله مبشرلك ایدنلر دخی یك چوق کورلمشدرکه بو قبیل اهل تبشیر علمای دین ، واعظلر ، فقها و حجاجدن مرکبدر . بو مثللو مبشرلر ازمنهٔ اخیره‌ده کرك اعمال ارشادیه‌ده ، کرك دینداش و وطنداشلری بیننده داها عزمکار و داها مضبوط حیات دینیه حسیاتی اویاندیرمقده وکرك مجوسی عادات و اعتقادات قدیمه‌سندن هرنه باقی قالدی ایسه آنی قلع وازاله ایلمکده خاصةً یارارلقلر کوسترمشلردر . جزایر مجتمعه‌نك کافهٔ اقسامندن برای حج مکه ومدینه‌یه کیدنلرك عددی سنه‌دن سنه‌یه آرتمقده وبنابرین افکار ونفوذ اسلامیه دخی اونسبتده شیوع بولمقده‌در. هولاندا حکومتی اون طوقوزنجی قرن اواسطنه قدر جزایر مجتمعه اهالیسندن اولان کیمسه‌لرك طریق حجلری اوزرنده موانع احداث ایتمکده ایدی . اوخصوصده وضع ایلدیکی نظامنامه ایله‌پساپورطسز اوله‌رق کیمسه‌نك ارض مقدسه کیده‌میه‌جکنی وهر پساپورط باشنه یوز اون فلورین خرج اعطاسی لازم کله‌جکنی و بلا تأدیه عزیمتك یولنی بولانلردن بواجرتك ایکی قاتی جزا صورتیله تحصیل ایدیله‌جکنی تعیین‌ایتمشدی . بوتدابیردن ناشی ـ تعجب ایتمه‌مك لازم کله‌جکی‌اوزره ـ ١٨٥٢ سنه‌سنده ماله‌یا جزایر مجتمعه‌سندن حجازه کیدنلرك عددی یتمش کشی‌یه اینمشدی. صوکره‌دن بو نظامنامه‌نك الغاسنه لزوم کوریلنجه عدد حجاجده آرتدی . اون طوقوزنجی قرن میلادینك صوکنده حجاجك عدد متوسط سنویسی یدی بیك قدر ایدی . هولاندانك هند شرقی مستملکاتندن حجازه کیدنلرك عددی کیتدکجه آرتدی و ١٩١٠ سنه‌سنده بو عدد اون دورت بیکی آشدی .

لاجرم ، عدد حجاجك بوتزایدی باشلیجه حجاز وجزایر مجتمعه لیمانلری

[١] انکلیز متفکری (باقل) ك اوراق ورسائل متروکه‌سنی حاوی miscellaneous And Posthumous عنوانلی کتابدن .

آرەسندە حصولە کلن وسائط نقلیەنك تزایدینە اسناد ایدیلور ؛ فقط بومسئلەیی دقتلە تعقیب ایدن خرستیان میسیونەرلرندن برینك دیدیکی کبی «بو حال مسئلەنك اهمیتنی تنقیصە هیچدە مدار اولەماز . علی الخصوص حجاج عددینك بو قدر تزایدیلە برابر کمیتدە قازانیلان شی کیفیتجە قطعیاً ضایعە اوغرامامشدر ؛ بالعکس بو حاجیلر آرەسندە شیمدیلردە احکام اسلامیەیە تمامیلە واقف کیمسەلر بولندیغی کبی کافەسیدە تعصب ایلە مجبولدر واسکیسندن زیادە کفار حقندە عداوت بسلرلر . » [١] مصلح ومرشد صفتلرینی اکتساب ایلە حجازدن عودت ایدن بو حاجیلرك غیرت اهتدائیەلرینە واجرا ایدەبیلدکلری نفوذك قوتنە کرك هولاندا حکومتی مأمورلرینك ، کرك اورالردە بولنان خرستیان میسیونەرلرینك ویرەکلدکلری راپورلر متحداً شهادت ایدرلر . صرف فریضۀ حجی ایفا ایچون حجازە کیدوب کلن ویا بعدالحج برمدت علوم دینیە تحصیلی ایچون حجازدە قالان کیمسەلردن ماعدا جزایر مجتمعە حجاجندن برچوغی دخی دائمی صورتدە مکەدە اقامت ایدرلر . ایشتە بو مجاورلر مملکتلرندەکی دینداشلریلە دائما مخابرەدە بولنورلر . بونلر اسکی زماندن بری مالایا جزایر مجتمعەسی مسلمانلرینك ذهنلرینی اضلال ایدە کلن مجوسی اعتیاد واعتقادی بقایاسنك تطهیر وازالەسنە اك چوق خدمت ایدن کیمسەلردر . مالەیا مسلمانلرینك قوللاندقلری لسانلردە مطبوع برچوق کتب دینیە حجازدە باصلمش وجزایر مجتمعەنك مختلف اقسامنە سوق ایدلمشدر . مکەنك بو واسطەلر اوزرندە شیمدی یە قدر اجرا ایتمش اولدیغی نفوذك مثلا ترکیە ، هندستان وبخارادە اجرا ایدەبیلدیکی نفوذ روحانیدن داها قوتلی بولندیغی یولندەکی سوزدە برخاصۀ حقیقت واردر .

بو موادك ملاحظەسندن استدلال ایدیلەبیلەجکی اوزرە صوك سنەلردە مالەیا جزایر مجتمعەسندە فعالیت تبشیریە باندە بویوك براثر تیقظ کورلمشدر . عودت ایدن حاجیلر کرك تاجر ، کرك معلم صفتیلە مجوسیلرلە تماسە کلدکلری مواقعدە مبشر اسلام وظائفنی لایقیلە ایفا ایتمکدەدرلر . بوندن ماعدا اسلامدەکی طریقتلردن

[١] پروتستان میسیونەرلکی تشکیلاتنك یوزنجی سنۀ دوریەسی مناسبتیلە انکلیز پاپاسلرندن برمتعصبك میسیونەر قونغرەسنە ویردیکی لایحەدن . مترجم

بعضلری - (قادریه ، نقشبندیه ، سامانیه کبی) - زاویه تشکیلاتی جزایر مجتمعه‌یه قدر تشمیل ایتمشلردر ؛ حتی بو طریقتلرك الك یكیسی اولان سنوسیه طریقتی جزایر مجتمعه‌نك الك اوزاغه دوشن بعض آطه‌لرنده بیله مریدلر بولمشدر . مكه‌یه كلنجه : عربی‌الالفاظ اسملر اتخاذ ایلین ماله‌یالی كیمسه‌لردن بعضلری اسملرینه (سنوسی) كلمه‌سنی علاوه بیله ایتمشلردر .

خرستیان میسیونه‌رلری هولاندا حكومتنی - انتشار اسلام مواجهه‌سنده مساعده‌كارطاورانمقله - اتهام‌ایدرلر . حقیقت بویله اولمش بولنسه بیله هرحالده یالكز مسلمانلرك تكلم ایتدكلری ماله‌یا لسانی - جاوادن ماعدا - كافهٔ جزایرده هولاندا حكومتی طرفندن لسان رسمی اتخاذ ایدلمش وبوحال ایسه مسلمان ارشادینك اجراسنی تسهیله مدار اولمشدر . هولاندالی مأمورین ملكیه‌نك هر مركزده معیتلرنده آژان ، كاتب ، ترجمان كبی برطاقم مأمورین تالیهٔ مسلمه بولندیغندن ایشته بومسلمان مأمورلر هركیتدكلری یره اسلامیتی ادخاله چالیشورلر. هولاندا حكومتیله معامله‌سی بولنان یرلی اشخاصك كافه‌سنك‌ده مسلمان لسانی اولان ماله‌یا لهجه‌سنی اوكرنمكه محتاج بولندقلری دركاردر وبولسانی اوكره‌نن هرفردك عینی زمانده اسلامیتی‌ده آكلایه‌رق اهتدا ایتمسی نادراً وقوع بولان حالاتدن دكلدر . بووجهله برمحل افرادینك اكثریت اوزره معتبرانی اسلامه كلنجه دیكرلری آنلرك اثر اهتدالرینه اقتفا ایدرلر . ایمدی اسلامیت حال حاضرده مجوسیلكی ماله‌یا جزایر مجتمعه‌سنده ازاله ایلمكده‌در .

اون اوچنجی فصل

ملاحظات اختتامیه

عالم نصرانیتك ذهاب حاضرنجه « میسیونه‌رلك فعالیتی » دیمك میسیونه‌ر جمعیاتی ، میسیونه‌ر ممثل ومرخصلری ، میسیونه‌رلك ایچون اعانات ، میسیونه‌ر راپورلری و جرائدی ورسائلی معنالرینی افاده ایدر ؛ منتظم و ثابت صورتده وجوده کلمش تشکیلاته مالك اولمیان میسیونه‌رلك تشبثاتی ایسه لفظ بیمعنی حکمنده‌در. نصرانیت کنیساسنك قانون اساسیٔ رهبانیتی - غیر مؤمن صایدیغی افراد بشر آره‌سنده خرستیانلق وقوفنك نشری ایچون - داها تاریخ وضعنك بدایتندن اعتباراً استحضاراتده بولنمشیدی . کنیسانك میسیونه‌رلك ایچون نصب ایتدیکی کیمسه‌لر - اکثر احوالده - منتظم صورتده چالیشوب اجازت آلمش رهبان ومناستر نشینلاندن انتخاب ایدیله کلدی . مناستر حیاتنه مالك اولان خرستیان طریقتلری - (به‌نه‌دیکتین و سائره کبی) - و نسبةً او قدر اسکی اولمیان میسیونه‌رلك جمعیتلری اعمال نصرانیتدن اویله بر قسمنك ترویجی ایچون دقت مخصوصه ومنحصره ایله وقف وجود ایلمشلردی که ایشته بوقسم فعالیت داها بدایت احداثندن اعتباراً کنیسانك وظائف عالیه ومتقدمه‌سندن بری اولمق اوزره قبول ایدلمشیدی . لکن اسلامیتده رهبانیت بولنمامسندن ویا تشکیلات کنیسائیه‌دن هیچ برشکلك آنده موجود اولمامسندن طولایی مسلمانلرك غیرت تبشیریه‌لری خرستیان میسیونه‌رلکی تاریخنده کوریلن مساعیدن تمامیله باشقه صورتلرده تجلی ایلمشدر . اسلامده مبشرین جمعیاتی بولنمدیغی کبی مخصوصاً تعلیم ایدلمش ارشاد ممثللری دخی یوقدر . اوبابده‌کی مساعئ شخصیهٔ متفرقه‌ده ایسه فعالیتك مداومتی نادراً کوریلور . بو حالك بر استثناسی وارسه اوده خرستیانلقده‌کی مناسترنشینلکه

بر درجه‌یه قدر مشابه صورتده تشکیلاته مالك اولان طرق مذهبیهٔ اسلامیه‌ده بولنور؛ حتی بوطریقتلرده بیله رهبانیت مفکوره‌سنك ویا جماعت کلیهٔ مؤمنین ایله معلمین دین آره‌سنده فرق بولنمسی نظریه‌سنك وباخود ارکان ومراسم عبادات اجراسی اجازت مخصوصه‌یه تابع طوتلمسی ضرورتنك مفقودیتی او ایکی طرز مذهبی‌یی اساس اعتباریله بربرندن بوسبوتون فرقلی کوسترر.

دیانتك انتشاری ایچون اختصاص دائره‌سنده تأسس ایتمش برصنف رهبانك معدومیتندن متولد ضرر نه درجه‌ده بولنورسه بولنسون مؤمن منفرد اوزرینه ترتب ایدن حس مسئولیت ایله تضمین ایدلمش اولور. مؤمن مسلم ایله آللهی آره‌سنده متوسط بولنه‌میه‌جغندن آنك سلامت شخصیهٔ روحانیه‌سنك مسئولیتی بالکز کندی نفسنه عائد اولور. بناءً علیه اویله بر مسلمان وظائف دینیه‌سنك ایفاسنده داها صیقی و داها دقتلی طاورانور، دینك احکامنی و ایفای وجائبنی اوکرنمك ایچون داهازیاده مقید بولنور و بویله‌جه آنلرك کندی نفسی ایچون اولان اهمیتیله داها زیاده متحسس اولور ومؤمن اولمیانلر مواجهه‌سنده منسوب اولدیغی دینك صفت ارشادیه‌سنك برمفسری حالنه کیرمسی محتملدر. بویله‌جه کندیلکندن میسیونه‌رلك ایدن برمسلمان، هدایته کتوره بیله‌جکی برکیمسه‌یی ـ کلیسا منسوبینی آره‌سنه رسماً دونمه قبول ایدن صفت ومقام روحانی صاحبی ـ برواعظ حضورینه سوق ایتمك مجبوریتنده دکلدر. بناءً علیه ـ اکثریا سرد ایدلدیکی وجهله ـ هرمسلمان کندی دینك میسیونه‌ریدر دیمکده بویوك برمبالغه بولنمقله برابر برخاصهٔ حقیقت دنی مندمجدر وغیر مؤمنلرله تماس دائمی‌ده بولنان دیندار ومتقی مسلمانلردن آنجق پك آز برقسمی قرآن کریمك «آنلری حکمت وموعظهٔ حسنه ایله ربکك طریقنه دعوت ایت» [١] امرینی انفاذه غیرتده اهمال کوسترر.

ایشته بویله‌جه مسلمان تبشیرات دینیه‌سی تاریخی، بوتون غیرت و دقتنی ارشاد خصوصنه وقف ایتمش اولان معلم ویا واعظ دینك اسمی یاننده ـ ارکك ایله برابر قادین‌ده داخل اولدیغی حالده حکمداردن کویلی‌یه قدر ـ بونجه افراد

[١] ادع الی سبیل ربك بالحکمة والموعظة الحسنة. «سورة النحل» دن.

فعاله‌نك اسامیسنی‌ده محتویدر . لاهور شهرینك دینی وفلسفی جمعیتی طرفندن نشر ایدیلن مجموعهٔ موقوته‌ده هندلی مبشرلرك اسامیسی‌مندرجدی . بوجدولده مکتب خواجه‌لری ، حکومتك قانال وآفیون اداره‌لرنده مستخدم کاتبلر ، هر صنف اهل کسب وصنعت ، غزته مدیرانی وباش محررلری ، مجلد ، مطبعه ایشجیلری کبی کیمسه‌لرك اسملری کورلمشدر . بوآدملر اشتغالات یومیه‌دن باقی قالان ساعات خالیه‌یی هندستان شهرلرینك بازار یرلرنده وچارشولرنده دینلری حقنده موعظه‌اعطاسنه‌ده تخصیص ایتمشلر و ــ مذهبلرینی داعیٔ تنقید کوردکلری ــ هندولرله خرستیانلر آره‌سنده مهتدی قازانمغه چالیشمشلردر .

شایان قید موادن بولندیغی اوزره اسلامیتك نشری خصوصی یالکز ارککلرك اشتغالاتندن دکلدر ؛ بووظیفهٔ دیندارانه‌یه برچوق قادینلرده اشتراك ایتمشلردر. مغول پرنسلرندن برچوقلری تأهل‌ایتمش اولدقلری مسلمان قادینلرینك تلقیناتی اوزرینه هدایته کلمشلر وبرخیلی مجوسی تورکلر دخی مسلمان مملکتلرینه آقین ایتدکلری زمانلرده آلدقلری قادینلرك دلالتلریله اسلامه کتورلمشلردی . سنوسی طریقتی مبشرلری (جاد) کولنك شمالنده متمکن (توبو) طائفه‌سی آره‌سنه کیدوب نشر اسلامیته چالیشدقلری وقت اوته‌ده بروده قیز مکتبلری آچمشلر وقبائل آره‌سنده قادینلرك اعمال ایتدکلری نفوذدن بالاستفاده اسلام ایچون مهتدی قازانمغه سعی ایتمشلردر . آفریقای شرقیده مقدما آلمانیایه عائد اولان مستملکه‌نك یرلی مجوسیلرندن اولوب تیمور یوللرنده ونباتات تارلالرنده ایشلمك اوزره سنه‌ده آلتی ای کویلرندن تباعد ایدن برچوق کیمسه‌لر کیتدکلری یرلرده‌کی مسلمان قادینلریله تماسه کله‌رك ازدواجه طالب اولمشلر وبناءً علیه قبول اسلامیت ایلشلردر ؛ چونکه بو قادینلر ختانی اجرا ایدلمه‌مش « کافر » نام قومك افرادینه تقربه قطعیاً راضی اولمدقلرندن طالب اولان ارککلرده ختانلرینی اجرا ایتدیررك جماعت مسلمینه التحاق ایلشلردر [١] کچن قرن میلادینك نصف اولنده حبشستانده وقوعه کلمش اولان توسع اسلامیتك الك زیاده مسلمان

---

[١] قلام روت نام آلمان محررینك Der Islam in Deutchostafrika عنوانیله شرقی آفریقا مستملکه‌سنه دائر اثرندن .

قادینلرینك مساعیسندن منبعث اولدیغی ذکر ایدیلور ؛ علی‌الخصوص حبش امرا و رؤساسی ایله ازدواجلری اوزرینه خرستیانلغه کیردکلرینی ادعا ایتمش اولان مسلمان قادینلری امرا ورؤسای مذکوره‌دن برچوغنه ارکان واحکام اسلامیه تلقین ایتمشلر وهروجهله اسلامیتك تعالیٔ اعتبارینه چالیشمشلردی . حبشستانك غرب حدودنده متمکن برمجوسی طائفه‌سی واردرکه (بوران) اطلاق ایدیلور ؛ بونك افرادندن برخیلیسی انکلیز ومصر نامنه سودانده حکومت ایدن اداره‌نك تشکیل ایلدیکی زنجی آلاینه کوکللی نفر یازیلوردی ؛ او آلای خرطوم شهرنده بولندیغی صره‌ده مسلمان زنجی نفراتك زوجه‌لری مذکور کوکللی زنجیلری اهتدایه سوق ایتمشلردر . قازان تاتارلرینك قادینلری مسلمانلق پروپاغانداسنده‌کی فعالیتلری حسبیله بالخاصه ذکر ایدیلور . اتقایه حصر حیات ایدن بو قادینلر ــ محضا طائفهٔ نسادن بولنملرندن طولایی ــ مسلمان مبشرلریله رفاقت فعالیتدن آلیقونمامشلردر . حضرت علینك انسالندن اولوب کربلادن لاهور شهرینه قدر طیران ایتدکلری راویان قصص طرفندن ذکر ایدیلن قادینلرك اجرای صلات وصیام کبی حیات زاهدانه‌ده بولنه‌کلری هندولر اوزرنده اجرای تأثیردن حالی قالمامش و هندولردن ایلك اسلامه کلنلر بو قادینلرك نفوذلرندن طولایی اهتدایه میل ایتمشلردی . قاهره‌ده اعزه تربه‌لرینك اك زیاده تکریم ایدیلنلرندن بریسی‌ده صالحات اسلامیه‌دن نفیسه‌نك تربه‌سیدر . بو صالحهٔ محترمه‌نك علم فقهده‌کی مکتبساتی کندیسیله معاصر اولان امام شافعینك مدح وثناسنی دعوت ایتمشدی ؛ اتقاسی وحیات منزویانه‌سی ایسه کندیسنی اعزهٔ اسلامیه مرتبه‌سنه چیقارمشدی . بر روایته کوره بو زاهده مصرده توطن ایلدیکی صره‌ده کندیسنه اك یقین قومشو اوله‌رق برذمی عائله‌سی بولنیوردی . بو عائله‌نك معلول برقیزی واردی‌که آیاقلری طوتمدیغندن دائما آرقه اوستی یاتمغه مجبور ایدی . بیچاره‌نك ابوینی برکون برای مصلحت اودن آیرلمغه مجبور قالمشلردی . غیابلرنده کریمه‌لرینه باقسنی زاهدهٔ مذکوره‌دن رجا ایلدیلر . قلبی رحم و شفقتله مملو اولان نفیسه خاتون بوخدمتی درعهده ایتدی وقیزك ابوینی قاپودن طیشاری چیقار چیقماز روحنی درکاه کبریایه توجیه ایله بیچاره قیز ایچون شفا تضرع ایلدی . دعاسندن

صوکره معلول قیزك باجاقلرینه قوت رجوع ایتمش . ابوینی عودتلری آننده آنك سالم و صاغلام یورویه‌رك قاپودن استقبال ایتدیکنی کورنجه متدارلقلرینی بو کرامتی کوسترمش اولان صالحهٔ مسلمه‌نك دیننی قبول ایله اظهار ایلمشلردی. [١]

مسلمان اسرای حربیه‌سی آره‌سنده بیله بعض مبشرلر ظهور ایتمش وبونلر یا کندیلرینی یاقالایانلرك ویا غیرمسلم رفقای اسارتك اهتدالرینه چالیشمشلردی. اسلامیتك آوروپای شرقیه ایلك دخولی بر مسلمان فقیهی طرفندن وقوع بولمشیدی‌که بو ذات غالبا بیزانس ایمپراطورانی ایله قومشوسی بولنان حکومات اسلامیه‌دن بری آره‌سنده وقوعه کلن محاربه‌ده اسیر دوشمش ایدی . بو ذات اون برنجی قرن میلادیده آشاغی طونه ایله (دون) نهری آره‌لرنده ساکن بولنمش اولان (پەچەنك) لرك مملکتنه کوندرلمشیدی . بو فقیه آنلردن بر چوغنك مواجهه‌سنده تبلیغات دینیه‌یی ایضاح ایلدیکندن آنلرده اسلامه کلمشلر ومنسوب اولدقلری خلقه دخی تلقینات اسلامیه‌ده بولنمشلردی . مع مافیه پەچەنکلرك برطائفه‌سی اسلامیتی قبول ایتدیکندن وهمجنس کیمسه‌لرك اهتدالرندن منفعل اولدیغندن آره‌ده غوغا ظهور ایتمش ایدی . عددلری اون ایکی بیك قدر اولان مسلمان پەچەنکلر کندیلرندن ایکی قات زیاده بولنان قسمه موفقیتله هجوم ایتمشلر ومغلوب ایتدکلری طاقملری کندی دینلرینه کتورمشلردی . اون برنجی قرنك ختامندن اول بو طائفه‌نك کافهٔ افرادی اسلامیتله متدین ایدیلر . بونلر آره‌سنده برنجه علما وفقها دخی ظهور ایتمشدی . هندستانده ایمپراطور جهانکیر دورنده (م ١٦٠٥ - ١٦٢٨ ﻫ ١٠١٤ - ١٠٣٨) شیخ احمد مجدد اسمنده بر سنی فقیهی واردی‌که شیعه مذهبنه قارشو اولان مجادلاتی ایله کسب تعارف ایلمشیدی ؛ حالبوکه اوزمانلر شیعیلر سرای حکمداری‌ده بر موقع نافذ اشغال ایلدکلرندن عادی بر وسیله احداثیله بوفقیهك توقیفی ایچون ایمپراطور جهانکیری فرمان اصدارینه سوق ایلمشلردی . بوفقیه ذات ، ایکی سنه قدر سورن مدت موقوفیتنده رفقای محبوسین آره‌سنده بر قاچ یوز مجوسی‌یی اسلامه کتورمکه

---

[١] مجار مستشرقلرندن غولد جیهه‌رك Muhammedanische Studien عنوانلی تتبعات علوم اسلامیه‌یه دائر کتابندن .

موفق اولمشیدی [١] اوزماندن داها چوق صوکره کلن هندلی بر ملا ١٨٦٤ سنه‌سنده ظهور ایدن وهابیلك جمعیت خفیه‌سنده مدخلدار بولنمق اوزره انکلیزلر طرفندن توقیف و نفی ابدی ایله (آنداماں) آطه‌لرندن برینه تغریب ایدلمشیدی. وفاتی زمانه قدر اوراده کندیسی کبی موقوف بولنان مجوسیلردن بر چوغنی اسلامه کتورمشیدی. آفریقای وسطاده بلچیقالیلر طرفلرندن اعدامه محکوم ایدلمش اولان مظنونین سیاسیه‌دن برعرب، کندیسنه تسلیت دینیه ویرمك اوزره کوندریلن خرستیان میسیونه‌ری صوك دقیقهٔ حیاتنه قدر اسلامه کتورمکه چالیشمشدر [٢]

ایشته مسلمانلرك بو تبشیر جاهدانه‌لرندن طولاییدرکه سیاح داوتی شو ملاحظاده بولنمشیدی: «مسلمانلر دائما – وبلاریا – دیانتدن بحث ایدرلر؛ بوحال ایسه آنلر ایچون دیندارانه بر خاطرهٔ ممدوحه‌در» [٣]

شیمدی مسلمانلرك مهتدی قازانمقده‌کی موفقیتلرینك اسبابندن بعضلرینی نظر مطالعه‌یه آلهلم:

بو اسبابك باشلیجه‌لرندن بریسی‌ده عقائد اسلامیه‌نك ساده‌لکیدر. لااله الاالله، محمد رسول‌الله. تفهمی غایت بسیط اولان بوایکی حکم ایمانه موافقت ایتمك مهتدیدن بکلنیلن شیئك باشلیجه‌سیدر. مغلق ومرتب تعبیراتله افاده‌ایدیلن هیچ براشارت و ابهامك هیچ بر مجلس روحانی طرفندن عامهٔ مؤمنینه قبول ایتدیرلمك ایستنلدیکنه دائر عقائد مسلمه تاریخی هیچ برمثالی حاوی دکلدر. بوساده مذهب بر آدمك ایمانی ده‌نه‌مك ایسته‌مز وعلی‌الاطلاق عسرت مخصوصهٔ ادراکیه دخی احداث ایله‌مز و اك مادون برعرفانك بیله حوصله‌ٔ تفهمنه صیغار. الهیات وقایع مصنعه‌سی ایله مقید بولنمدیغندن هرکس طرفندن – وحتی الهیات اصطلاحاتندن بهره‌مند اولمیان برکیمسه جانبندن بیله – تشریح ایدیله‌بیلور.

---

[١] غلام سرور اسمنده هندلی برمحررك خزینةالاصفیا عنوانلی کتابندن.

[٢] قروفورد نام انکلیز محررینك Thinking Black عنوانیله زنجیلرك فکراً ترقی ایدنلری حقنده‌کی اثرندن.

[٣] داوتینك Travels in Arabia Deserta عنوانلی عربستان سیاحتنامه‌سندن.

بومذهبك قسم اولى همان كافهٔ ناس طرفندن شرط واجب اولمق اوزره قبول ايديلن برحكم عقيده‌يى مبلّغدر . قسم ثانيسى‌ايسه افراد بشرك جناب حق ايله اولان مناسباتى نظريه‌سى اوزرينه ابتنا ايلركه بوده همان عموميت اوزره مقبوليتى حائزدر ؛ يعنى تاريخ بشرده زماندن زمانه جناب واجب‌الوجود ـ پيغمبران ملهمه‌نك وساطت تبليغيه‌سى ايله ـ انسانلره موجوديت علويه‌سنى وحى ايدر . مذهب مسلمينك معقولاته مستند اولان بو وصفى ومساعئ تبشيريه‌سنده بوندن اقتباس ايلديكى فوائد پروفسور (مونته) نك آتى‌يه نقل ايلديكمز جمله‌لريله پك كوزل شرح ايدلمشدر :

« تاريخى صورتده واشتقاق نقطهٔ نظرندن تدقيق اولندقده اسلاميتك ـ معناى تاميله ـ بردين عقلى اولديغى آكلاشيلور . « معقول » تعبيرى ـ ايمان دينى‌يى عقلك استحضار ايلديكى احكام اوزرينه وضع ايدن اصول صفتيله ـ اسلاميته پك مطابق كلور . حضرت محمد ـ كه شوق ايمانه ، آتشين اعتقاده مالك ايدى وبو قيمتلى اوصاف جاهدانه‌يى اصحاب كرامنه دور ايلمش ايدى ـ فى‌الحقيقه دين حقنده‌كى اصلاحاتى الهام صورتيله وجوده كتورمشدى . شو قدركه بوقبيل برالهام برنوع تشريح ويا توضيحدر وكنديسنك دينى ايسه قياس عقلى اوزرينه مؤسس اولان احكامك برمجموعه‌سى شكلنى حائزدر . مؤمنلره كوره مسلمانلق ، وحدانيت ربانيه ورسالت محمديه‌نك برزبده‌سيدر وآنك احكامنى برعلاقهٔ معنويه‌نك حسيات حاره‌سندن آزاده اوله‌رق تحليل ايدن بزلره كوره ايسه اللهه وآخرته اينانمق معناسنى افاده ايدر . ايمان دينينك اصغريتى اولان بو ايكى چشيد عقيده ـ وديندار برآدمه كوره عقلك اساس قويسنه مستند اولان بوبيانات ـ قرأن كريمك كافهٔ احكام تبليغيه‌سنى خلاصه ايدر . بو تبليغك وضوحى وساده‌لكى لاجرم اسلاميتك اوامر دينيه‌سنه وفعاليت تبشيريه‌سنه خادم اولان قواى مشهوده‌دندر . انكارى قابل اولمديغى اوزره برچوق آلهيات قواعد واحكامى ـ واوليايه تعبد ايله تسبيح وحمائل استعمالى كبى برطاقم اعتقادات غير فطريه ـ دين اسلامك جسمنه آشيلانمشدر . مع مافيه تبليغات نبويه‌نك ـ هر دورلو معناسيله ـ انكشاف غنيسنه رغماً قرأن كريم

بر نقطهٔ اساسیهٔ حرکت اولمق اوزره موقعنی غیر متبدل صورتده محافظه ایتمش وآنده‌کی وحدانیت ربانیه عقیده‌سی ـ عظمت وحشمتیله ، لایتغیر بر صافیتله وحدود اسلامیتك خارجنده داها مکملنی بولمق مشکل اولان بر آهنك قناعتبخشانه ایله ـ اعلان ایدلمکده بولنمشدر . دینك عقیدهٔ اساسیه‌سنه اولان بو صداقت وتبلیغ ایدلمش اولدیغی شکلك سادکی اساسیه‌سی وآنی نشر ایدن مرشدلرك کرمیٔ قناعتلرندن متحصل برهانلر مسلمان فعالیت تبشیریه‌سنك موفقیتنی ایضاحه مدار اولان جملهٔ اسبابدندرلر . بوقدر معین وثابت والهیات مغلقیتلرندن بوقدر آزاده وبنابرین علی العاده ادراکك تلقیسنه بوقدر مستعد بر مذهبك وجدان افراد بشره یول بولمق ایچون خارق العاده بر قدرته مالکیتی البته منتظر ایدی » . [١]

ئه‌پسقپوس (لیفروی) ك مطالعاتنه کوره « اسلامیتك الك پارلاق دورلرنده ابراز ایتدیکی فتوحات وتوسعك سر وحکمتی ، آنك وحدانیت ربانیه‌دن زیاده موجودیت ربانیه اساسنی قبول ایلمسنده بولنور ؛ یعنی الله بر دن زیاده الله واردر وآنك اراده‌سی علوی ، حکمی مطلق ، قدرتی بی نهایه‌در . دنیانك قارغشه‌لغی ، های هویی ، هرج ومرجی آره‌سنده مظلم قالان اعتقادکه علوی ، غیر قابل مقاومه و ابدی بر اراده‌نك موجودیتنی معترفدر . بشریت بواراده‌یی وضعه وحکمنی اجرایه وحین اقتضاده ـ وحتی ساده وابتدائی اولاد واسطهٔ اطاعتیله ـ بواجرائی اجباره مأموردر . ایشته بوحال ایدی که مسلمان جماعتلرینی تسخیری ممتنع بر فتوحات ماکنه‌سی شکلنده مزج ایتمش و بوکتلهٔ مختلطه‌یه متابعت ، انقیاد وانتظام مثللو روح عسکری ویره‌رك ـ باشقه هیچ بر دینی ویا ملی اصولده امثالی کورلمه‌مش صورتده ـ استحقار خوف موت ایله ملهم ایلمشیدی . کذلك ینه بوحالدرکه ـ مسلمانلر آره‌سنده معنای حقیقیسیله حالا حکمنی اجرا ایده‌بیلدیکی قدر ـ اسلامیتك الك خالص سالکلرینك اخلاقنك بل کمیکی کیبدر وآنلره عزم متین ، قدرت اراده ، صبر بلا اشتکا ، الك آجی فلاکت

[١] ادوار مونته‌نك La propagande Chrétienne et ses Adversaires Nusulmans عنوانیله خرستیانلق پروپاغانداسی وآنك مسلمان رقیبلری حقنده‌کی اثرندن

مواجهه‌سنده تسلمیت وتحمل بخش ایدر » [۱] . بوساده مذهبی اوکره‌نن وقبول ایدن برمهتدی آنك وظائف عملیهٔ خمسه‌سی حقنده تعلمات آلور . بو ردن : (۱) شهادت کتورمك (۲) بش وقت نماز قیلمق (۳) زکات ویرمك (٤) رمضانده اوروج طوتمق (٥) حجه کیتمك .

صوك وظیفه‌نك اجراسنه ـ حضرت پیغمبرك وحدانیت الهیه‌یه دائر اولان اصول مذهبیه‌سنه مجوسیلکك احیا ایدنش بر شکل عجیبنی قاریشدیرمق کبی بر حالك ایفاسی نظریله باقیله‌رق ـ دفعاته اعتراض وقوع بولمشیدی . آنجق شوراسنی خاطردن اوزاق طوتمامق لازم کلورکه حضرت محمده نظراً بو حج مسئله‌سی ـ مذهبی احیا ایتمك ایچون مرسل اولدیغنی سویلدیکی ـ ابراهیم (ع . م) ایله مبتدادر . مع مافیه بوراده مهم برنقطه واردرکه اوده اسلامیتك تاریخ تبشیرنده هرشیدن اول ملاحظه‌یه شایاندر : حج ، جهانك اقسام مختلفه‌سنده‌کی اجناس متباینه‌یه منسوب والسنهٔ متعدده ایله متکلم مؤمنلردن برجماعتك دیار متفرقهٔ بعیده‌لرنده اوقات خمسه‌ده خصوصی عبادت صره‌سنده قبله اولمق اوزره یوزلرینی چویردکلری محل مقدسده سنه‌ده برکره مجتمعاً اجرای عبادت ایتملرینی موجبدر ؛ مؤمنلرك افکارنی اوزرنده بر حیات مشترکه حسی ورابطهٔ دینیه دائر ...نده بر اخوت تأثیری حاصل ایتمك ایچون هیچ بر دهای مذهبی بوندن داها ای برتدبیر تصور ایده‌مزدی . ایشته اوقبله‌کاهده‌کی عبادت مشترکه‌نك اجرای علویسنده غربی آفریقا سوحلندن کلن برزنجی ، مشرق اقصادن کلن برچینلی‌یه تصادف ایدر ؛ نزاکت وطور مهذب صاحبی بر تورك مسلمانی مالهٔیا دکزینك اك اوزاق برآطه‌سنك بیابانندن کلش بردینداش کورر . عین زمانده بوتون عالم اسلامده‌کی مؤمنلر کندی مملکتلرنده قربان بایرامی آیینی اجرا ایدرلرکن قلبلری ارض مقدسده اجتماع ایتمش اولان اخوان متقیه حقنده برتوجه ایله متحسس بولنور . ارض مقدسی زیارت ایتمك برچوق مسلمانلرجه فی سبیل الله چالیشمق ایچون برتجربهٔ محرکه حکمنده‌در . نته کیم بوندن اولکی صحایفك بعضلرنده‌ده کرراً ذکر ایدلدیکی اوزره حجاجدن برچوقلری فعلاً دین مبشرلکی ایتمشلردر .

[۱] انکلیزئه پسقپوسلرندن لیفرویك Mankind and the Church عنوانلی کتابندن

مؤسسهٔ حجدن باشقه زکات دخی مؤمنلرك اخوتی دائما اخطاره مدار اولان بر وظیفه‌در . بوده برنظریهٔ مذهبیه‌در که جماعت اسلامیه‌ده شایان دقت بر صورتده موقع تطبیقه قونلقده‌در و یکی مهتدیلر حقنده ابذال اولنان اعمال رحیمانه‌ده بونك تظاهری نادر دکلدر . عرقی ، رنکی ، ماسبق وضعیتی هر نه اولورسه اولسون هر بر مهتدی ، اخوت مؤمنین دائره‌سی داخلنه آلنور و مساویلر آره‌سنده اوده بر موقع مساوی یه مظهر اولور .

غیر مسلم بر اسیر مسلمان النده ایکن اهتدا ایدرسه معتق صایله‌جغی حقنده بعض آوروپالی محررلر طرفندن سرد ایدیلن مطالعات طوغری دکلدر ؛ چونکه شریعت اسلامیه احکامنجه اهتدا ماده‌سی اولجه موجود اولان حال رقیته تأثیر ایتمز [١] مسلمان اسیرك وضعیتی اك زیاده ولیسنك صفت اخلاقیه‌سنه باغلیدر . مع مافیه اکثر احوالده آزادلق ، اهتدانك مکافاتی اوله‌رق تلقی ایدیله‌کلمشدر ؛ حتی بعض اذهان زاهده ، اسارتی دین حقه دخولك بر واسطه‌سی بیله صانمشدر ؛ نیته‌کیم سیاح (داوتی) نك جزیرةالعربده تصادف ایلمش اولدیغی نیل علیا مملکتلرندن کله زنجی اسیرلرك ذهابلری بوکا بر مثال تشکیل ایدر . داوتی دیرکه : « بو آفریقالیلر دوشمش اولدقلری حال رقیتدن طولایی مغبر و مشتکی دکلدرلر ؛ حتی ظالم انسان خیرسزلری آنلری ابوین نزدندن قاچیردقلری حالده دخی . . . . . اسیر صفتیله کندیلرینی اشترا ایدن ولیلر ایسه آنلری افراد عائله ایچریسنه ادخال ایلمشلر و ارکك بولنانلرینی سنت ایتدیرمشلردر . بو حال آنلرك ــ داءالصله حرارتیله یاندقلری اوزون زمانلرده بیله ــ روحلرینه حریت بخش اولمشــدر . آن فلا کتلرنده جناب حقك عنایتی امدادلرینه یتیشمش ؛ اللهك لطفیله نجات دینه داخل اولمش بولندقلرینی سویلرلر . بناءً علیه بوراسی (یعنی عربستان داخلی) آنلرك ظننجه داها ایی بر مملکتدر ؛ چونکه بوراده اللهك حر انسانلری یاشـایورلر وداها متمدن صورتده عمر سوریلن و حرمین محترمینی حاوی اولان بر مملکتده بولنیورلر . روحلرینه حکم ایدن بو ایمان ایله جسملرینك

[١] ماق نوتهن نام ذاتك هندستانده مطبوع واحکام فقهیه‌دن باحث Principles and Precedents of Moohammadan Law عنوانلی کتابندن .

بعضاً بووجهله اسیر اولەرق صاتلسندن طولایی جناب حقه حمد ایدرلر » [۱]

هرکون اوقات خمسەده عبادت ایلمك دخی مهتدی قازانمق و قازانیلان مهتدیلری محافظه ایلمك خصوصلرنده پك مؤثر بولنور . مونتسکیو شوسوزلری پك حقلی اولەرق سویلمشیدی : « اجرای احکامیله عمل اولنمسی زیادەجه امر ایدن بر دین ، او عملی آز امر ایلین دیکر ادیاندن زیاده کندیسنه مربوطیت حاصل ایدر . دواملی صورتده اشتغال ایدیلن شیلره داها صیقی صورتده مربوط قالنور » [۲] حقیقی برمسلمان کندی دینی همان هر وقت پیشکاهنده معروض بولور ؛ دیانت دخی آنك یومی عباداتنده مؤثرانه ووقورانه آیینلرله کندیسنی عرض ایلرکه بوحالدن یالکز عبادت ایدن دکل آنی تماشاده بولنان کیمسه دخی بر تأثیر حسن حس ایلر . میلادك ۱۲۹۸ (ھ ٦۹۸) تاریخنده اهتدا ایتمش اولان وسعید بن حسن اسمنی آلان اسکندریەلی بریهودی جمعه نمازی تماشاسنك کندی اهتداسنده عامل معین اولدیغنی ذکر ایدر . شدتلی برخستەلق زماننده تخیلاته طوتلدیغی برآنده مسلمانلغنی اعلان ایلمسنی غائبدن برصدا بو یهودی‌یه تفهیم ایتمشدر . بومناسبتله سعید بن حسن شوسوزلری ایراد ایلمشدر : « جامعه کیردیکم زمان جماعت مؤمنینك ملکلر کبی صف ، صف طوردقارینی کوردم ودرونمدن برصدا ایشتدم که (پیغمبران قدیمه طرفندن کلەجکی خبر ویرلمش اولان جماعت ایشته بودر) دیمك ایستیوردی . وعظ وامامت ایدن کشی سیاه قفتانیله ایلریلەدیکی وجماعتله عبادتی (ان الله یأمر بالعدل والاحسان وایتاء ذی القربی وینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی یعظکم لعلکم تذکرون) کلام مبینیله ختامه ایردیردیکی آنده وجودمی برحس حشیت قاپلادی . عبادت باشلایجه بنی برقوت تحریك ایلمشیدی ؛ چونکه صفوف مسلمین انسانلرك دکل ملکلرك صرەلری کبی کوروندی . او مؤمنلرك حضوع ایله ایدیلن سجود و رکوعلرنده جناب حق موجودیت علویەسندن نشـانه اظهار ایلیوردی . درونمدن صدور ایدن صدا (اکر الله تعالی بنی اسرائیله اعصار عدیده ایچنده ایکی دفعه خطابده بولندی

[۱] داوتینك بالاده عنوانی مذکور عربستان سیاحتنامەسندن .

[۲] مونتسکیونك De L'Esprit des Lois عنوانلی روح الفوانین حقندەکی کتابندن .

ايسه هيچ شبهه يوقدر كه بوخلقه‌ده هروقت عبادته خطاب ايليور) ديوردی. ذهناً قناعت كتوردم كه خدا بنی مسلمان اولمق ايچون ياراتمشدر . » [١]

حتى (زه‌نان) بيله (اسلاميت وفن) عنوانلی رساله‌سنده شويولده براعترافده بولنمشدر : « جاندن متأثراولمقسزين و — حتى ديه‌بيلورم كه — مسلمان بولنماديغمه تأسف ايتمكسزين برمسجده كيرديكم واقع اولمامشدر . » برمسلمان تاجرينك غيرمرئی برمعبودمواجهه‌سنده كرات ايله سجده‌يه وارمسنك ، ساكن وساكت برصورتده عبادته طالمسنك — مادون برمرتبهٔ مدنيتده بولنان انسانلرك اكثريتله حس ايلدكلری وجهله — هرشيده برسر وحكمت بولمق حسيله قوياً متحسس اولان آفريقا مجوسيسی اوزرنده نه قدر درين برتأثير حاصل ايده‌جكی قولايلقله آكلاشيلور . فكر تجسس ايسه بالطبع فكر تحريی متحرك ايدر : ايشته اسلاميت حقنده بو وجهله اظهار ايديلن آرزوی وقوف ، بعضاً اويله اختياری مهتديلر جلب ايده‌بيلوركه اكر بو دين بونلرك طلبلری وقوع بولمقسزين قبوللرينه عرض ايدلمش اولسه احتمالكه بدن بوزلرينی چويررلردی. رمضانده‌كی اوروج مناسبتيله‌ده يالكز شونقطه ايضاحه محتاجدركه اسلاميتك هوسات نفسانيه‌يه مساعد بولنمسيله انسانلری جذب ايلديكی حقنده‌كی نظريه عليهنده امر صيام بردليل قوی و بنام تشكيل ايدر . متفكريندن (قارلايل) بو مناسبتله بيانات آتيه‌ده بولنمشدر : « صيقی برصيام ، تغسللر وتطهيرلر ، مغلق اركان عبادات ، كونده بش وقت نماز ، مسكراتدن اجتناب لازم . بناءً عليه اسلاميتك قولايلغندن طولايی مظهر موفقيت اولمديغی ظاهردر . »

تبشيرات اسلاميه‌نك موفقيتنه مدار اولان و معين زمانلر ومكانلره مخصوص بولنان ديكر برخيلی احوال دخی كوستريله‌بيلور. بونلر ميانده مسلمان ارشادی فعاليتك — خاصةً آفريقا خلقنك وديكر غيرمتمدن مملكتلر سكنه‌سنك اجنبيلردن بالطبع متحاشی بولنديغی يرلرده — اكثريتله تاجرلر طرفلرندن اجرا ايدلمسی حقيقتندن متولد فوائد ذكر اولنه‌بيلور ؛ چونكه مضرتدن سالم اولان مشغوليت معتادهسی

[١] مجار مستشرقی (غولد جيهر) ك پارسده منتشر Revue des Etudes Juives عنوانلی رسالهٔ موقوتهٔ موسويه‌يه يازديغی مقاله‌دن .

بر تاجری او کی حسیات اشتباهدن آزاده قیلار ؛ برده اشخاص وعادات محلیه حقنده‌کی وقوفی ، اخذ و اعطا ایشنده‌کی مزاج آشنالغی او مثللو بر تاجری سرعتله حسن قبوله مظهر ایدر و بریابانجینك مواجهه‌سنده طبیعتیله تحصل ایدن حس مضیقی بر طرف ایلر . مسلمان تاجر مبشری – صنعتی میسیونه‌رلك اولان غربلینك مصادف اوله‌بیله‌جکی – موانعدن عاری اوله‌رق چالیشور ؛ حال بوکه غربلی میسیونه‌رك حالی ، دائرهٔ تجربه‌سی و افق ذهنیتی محدود اولان و بر آدمك – اوزون سیاحتلرك مخاطره‌لرینه کوکس کره‌رك – دینه سالك قازانمق امل یکانه‌سیله هردورلو اشتغالات دنیویه‌یی برطرف ایتمه‌سی حوصله تفکرینه صیغدیره‌میان اشخاص ایچون غیر قابل تفهم اولمقله قالماز ؛ برده دنیانك داها مدنی بولنان افرادی بیله معاشلی و تخصیصاتلی غرب مبسیونه‌رینك صمیمیت فعالیتندن شبهه‌لنمکه مائلدر .

لکن اسلامیتك یابانجی بر مملکتده مهتدی قازانمق ایچون استرحام ایدرجه‌سنه بر وضعیتده کوروئمیوب آنجق برملت حاکمه‌نك دینی اوله‌رق مفتخرانه صورتده عرض موجودیت ایلدیکی زمانده احوال باشقه‌لشور . صحایف متقدمه‌ده ذکری سبق ایتدیکی اوزره – مسلمان دینك نظریاتجه – ادیان سائره سالکلرندن بولنوبده مظهر اولدقلری حمایه مقابلنده خراج ویرن کیمسه‌لره مساوات وحیات دینیه حریتی بخش ایدیلور . فی‌الواقع تاریخ اسلامك برچوق صحیفه‌لری تجربمات دینیه‌دن طولانی آقان قانلرله ملمع ایدلمشلردی ؛ بونکله برابر حاکمیت اسلامیه آلتنده‌کی غیرمؤمنلر اکثر احوالده ازمنهٔ جدیده‌یه کلنجه‌یه قدر آوروپاده امثالی کورلمه‌مش صورتده تدابیر حمایتکارانه‌یه مظهر اولدیلر . احکام قرآنیه جبراً دینه کتورمك ماده‌سنی منع ایدر ؛ نیته‌کیم بوممنوعیت شو آیتلردن آکلاشیلور :

لا اکراه فی‌الدین

(سورة‌البقره)

افأنت تکره‌الناس حتی یکونوا مؤمنین . وماکانه لنفس ان تؤمن الا باذن‌الله .

(سورة یونس)

عصرلرن بری حاکمیت اسلامیه آلتنده بولنمش اولان مملکتلرده بونجه خرستیان جماعت وطریقتلرینك بقای موجودیتلری، نائل بولنمش اولدقلری مساعداتك براهین مجتمعه‌سندندر؛ بوخرستیان قافله‌لرینك بعض اوقاتده متعصبلر وحقیقی صورتده دیندار بولنمیان مسلمانلر طرفلرندن چکمش اولدقلری تعدیاتك معین برعدم مساوات قاعده‌سندن دکل آنجق بعض موضعی وعارضی احوالدن منبعث بولندیغنی کوسترر [١].

او مثللو تعدیات دورلرنده احوالك تضییقی برچوق غیر مسلملری ـ ولوکه ظاهراً اولسون ـ اسلامیته ادخال ایتمش و بعض احوال مخصوصه‌ده اشخاص غیر مسلمه‌نك دین قرآنه متابعتده مضطر براقیلدقلرینك امثالی کورولمشدر؛ شو قدرکه بو مقوله تعرضات ـ کرك امور دنیویه‌یه، کرك امور اخرویه‌یه متعلق بولنسون ـ شریعت اسلامیه‌نك تجویزینه تمامیله مخالف اوله‌رق وقوعه کلمش واوبابده‌کی آیات قرآنیه‌نك حکمی بالاده ذکرایدلمشدر. فقهای اسلامك مقرراتی دخی عین اصول حریتکارانه‌یی ملتزم بولنمشدر. موسی المیمون نام یهودی یك متعصب اولان الموحدینك اداره‌سنده مسلمان اولدیغنی کاذبانه صورتده اعلاندن صوکره مصره قاچمشیدی. مصرده یهودی اوله‌رق قالدیغنی اظهار ایتمسی اوزرینه اندلسدن کلن فقهای حکامدن بری موسی المیمونك مرتد بولندیغنی بیان وبناءً علیه اشد مجازات ایله تجریمنی طلب ایتمشیدی؛ فقط حکم جزا، مشهورقاضیلردن وبویوك صلاح الدینك وکلاسندن بولنان قاضی عبدالرحیم بن علی معرفتیله نقض ایدلدی؛ چونکه شریعته مستند اولمیه‌رق زورله ایمانه کتورلمش وقلباً غیر مهتدی قالمش اولان برآدمده صفت اسلامیه آرانه‌میه‌جغی وبنابرین ارتداد مسئله‌سی موضوع بحث ایدیله‌میه‌جکی اعلام شرعیده تبیین

[١] مؤلف، حاشیه طریقیله زیرصحیفه‌ده «شرق خرستیانلرینه قارشو وقوعه کلمش اولان تعدیاتك، محضا اوخرستیانلرك مغوللر کبی واهل صلیب اصحابی کبی خارجی دشمنلرك استیلا ایلدکلری دورلرده‌کی وضعیت غیر صادقه‌لرندن وکذلك ازمنهٔ اخیره‌ده ترکیه‌ده یرلی خرستیانلره ایدیلن معاملاتك بوخرستیانلرك آوروپا دولتلرینه آلت سیاسیه کسیلملرندن ایلری کلدیکنی وبوقسه هیچ بردینك اسلامیت قدر باشقه دینلر سالکلرینه مساعداتده بولنمدیغنی» مؤلفین قدیمه‌نك شهادتلریله اثباته چالیشمشدر. مترجم

قیلندی . ینه بو یولده‌کی روح حریته دال اولمق اوزره غازان خان دورنده معبدلری تخریب ایدیلن بودا مذهبی مناستر نشینلرینك حسب‌الضروره مسلمان کوروندکلری تظاهر ایتدیکی وقت مذکور حکمدار بودا مذهبی راهبلری آره‌سنده تبت مملکتنه عودت ایتمك ایسته‌ینلره اذن ویرمشیدی . بونلرده عودت ایتدکلری زمان وطنداشلریله برابر کندی مذهب اصلیلرینی تعقیده سربست قالدیلر . انکلیز محرری (تاوه‌رنیه) اصفهان یهودیلرینك والئ مملکت طرفندن غدارانه صورتده تضییق ایدلدکلری برصره‌ده بوکا مشابه برحال وقوعه‌کلدیکنی حکایه ایلر [١] شویله که : مذکور والی یا جبر ویا تضییق ایله اصفهان یهودیلرینی اسلامه صوقمش ایدی ؛ فقط شاه عباس (م ١٦٤٢–١٦٦٦ ، ه ١٠٥٢–١٠٧٧) بونلرك دین دکیشدیرملری ـ قوت استعمالی اوزرینه ـ قورقودن نشئت ایلمش اولدیغی آکلاینجه دین اصلیلرینه رجوعده سربست قالملرینی ومملکتده آمناً وسالماً یاشاملرینی امر ایلمش ایدی . ایرانده داها اسکی برزمانده ـ یعنی ١٤٧٨ سنه‌سی ظرفنده ـ سیاحت ایلمش اولان برآوروپالینك حکایه‌سندن آکلاشیلدیغی اوزره ایرانك بویوك فارغشه‌لقلر کچوردیکی بر زمانده والیلردن بری خلقك غلیان تعصبله وقوعه کلن قیامنی وسائط شدیده استعمالیله باصدیرمشیدی . شویله که : تبریز شهرنده ساکن بر زنکین ارمنی تاجری برکون مغازه‌سنك اوکنده اوطوررکن بین‌الناس اولیادن ایمش کبی تلقی اولنان برخواجه کندیسنه تقرب ایدر و خرستیانلغی براقوب اسلامه کلمسی ایچون اصرارده بولنور . ارمنی تاجری ـ کندی دیننده قالمق عزمنی اظهاردن صوکره ـ درویش قیافتنده بولنان بوآدمه صدقه ویره‌رك باشندن صاومق ایستر ؛ فقط مخاطبی آنك صدقه‌سنی دکل اهتداسنی ایستدیکنی آکلاتدقدن وعاقبت تاجرك امتناع مصرانه‌سی ایله حال تهوره کلدکدن صوکره یانی باشنده طوران برکیسه‌نك قیلجنی آکسزین قاپار وهمان تاجری باشندن مهلك صورتده یارالر وفرار ایلر . والئ مملکت حادثه‌دن خبردار اولنجه قاتلك تعقیب وتوقیفنی امر ایدر . قاتل حضورینه کتورلدکده والی آنی الیله خنجرلر وجسدینك کوپکلر طرفندن ینلمه‌سی ایچون آچیقده

[١] تاوه‌رنیه‌نك The Six Voyages یعنی آلتی دفعه سیاحت عنوانلی کتابندن .

بر اقلمسنى سويلر وشوسوزلرى علاوه ايدر : « نه‌ديمك مذهب محمدى بو وجهله‌مى نشر ايديلور ؟ » ناسك طبقهٔ متعصبه‌سى كيجه اريسى وقعه‌دن خبردار اوله‌رق درويشك جسدينى قالديررلر وآيين معتاد وجهله دفن ايدرلر . والى ايسه امرينك انفاذينه بو وجهله ممانعت كوسترلمسندن طولايى داها زياده غضبلنه‌رق معيتنده‌كى عساكره محل مذكورك يغما وغارتى ايچون اوچ كون اذن ويرر واهاليدن آغير جريمه‌لر تحصيل ايتديرر ومقتول تاجرك اوغلنى نزدينه جلبله تسليت وتلطيفده بولنور . ميلادك ٩٩٦ و ١٠٢٠ سنه‌لرى آره‌سنده حكمران اولان دهلى الحاكم بيله تعدى وجبر ايله اسلاميته صوقمش اولديغى برچوق خرستيان ويهوديلرك — بالآخره تعديات واقعه‌سندن طولايى ندامت كتوره‌رك — دين اصليلرينه رجوعلرى ايچون مأذونيت ويرمش ويقديرمش اولديغى غير مسلم عبادتخانه‌لرينك تعميرلرينى ويا مجدداً انشالرينى امر ايتمش ايدى . بو وقعه‌دن تقريباً يوز سنه قدر مقدم المقتدر دخى قدس جوارنده كائن رامله‌ده برشورش صره‌سنده بعض مسلمانلر طرفندن تخريب ايديلن كليسالرى يكيدن بنا ايتديرمشيدى .

شرق خرستيانلرى غربده‌كى اخوان مذهبه‌لرى طرفلرندن اهمال ايدلمش اولدقلرندن و برچوق يرلرده مدافعهٔ نفس اسبابندن كلياً محروم بولندقلرندن صاحب شوكت وقدرت هر برمسلمان حكمدارى ايچون تحت تابعيته دوشن بو خرستيانلرى تماميله امحا ويا حدودملكيه‌سندن طردو تبعيد ايتمك قولاى برايش اولوردى ؛ نيته‌كيم اسپانياليلر اندلس مسلمانلرينه وانكليزلر بوندن دورت يوز سنه مقدم انكلتره‌ده بولنان يهوديلره بوكا مماثل معامله‌لرده بولنمشلردى . كذلك ١٥١٤ (٩٢٠ هـ) سنه‌سنده سلطان سليم اول و ١٦٤٦ (١٠٥٦ هـ) تاريخنده سلطان ابراهيم ايچون خرستيان تبعه‌نك امحاسى خصوصنده‌كى قرارى اجرا ايتمك تماميله دائرهٔ امكانده بولنان برايش ايدى ؛ نيته‌كيم سلطان سليم اوله‌رق قرق بيك شيعى‌يى — تبعهٔ مسلمه‌سى آره‌سنده وحدت مذهبيه‌يى تأمين ايچون — قتل ايتديرمك يكده كوچ برايش اولمامشيدى . اسلاميته‌كى مساعده‌كارلغه بناءً شريعت اسلاميه‌نك مشرحلرى حكمدارلرينك ذهنلرينى بومقوله مقاصد ظالمانه‌دن

چویرمشلردی . مع مافیه اون یدنجی قرنده آلمانیاده مقبولیت کسب ایتمش اولان برقاعدهٔ ظالمانه، حکمداران اسلامیه‌دن هیچ بری طرفدن اتخاذایدلمه‌مشدر؛ شوقدرکه اسلامیتك دین دولت بولنه‌ کلسنك او دینه اتباع ایدنلرك تزاید عددینی موجب صورتده اجرای نفوذدن خالی قالمدیغی‌ده آشکاردر . غیر مسلملردن مذهبلرینه یکده قوتلی صورتده مربوط بولنمیانلر فوائد مادیه ودنیویه‌یه مجلوب قالمشلر وطول‌امل‌ایله منفعت شخصیه، اهتدانك مستحسن اولان مقصدصمیمیسنك یرینه قائم اولمشدر ؛ نیته‌کیم بشنجی قرن میلادی‌ده (سن اوغوستن) بعض کیمسه‌لرك صرف فوائد مادیه استحصالی املیله کنیسهٔ نصرانیته تابع اولمق ایستملرندن شکایتده بولنمشیدی .

کذلك عرب ایمپراطورلغنك الك پارلاق ایامنده‌کی شان وشوکتنی کورمش اولان باربار وغیر متمدن قبیله‌لر نظرنده اسلامیت بغایت جاذبه‌لی ومؤثر کورنمش اولمق کرکدر ؛ نیته‌کیم شمالی آوروپا باربارلری دقایق رقیقه‌یی ودارات قدرتی حاوی‌اولان خرستیانلغی ـ تعبیرآخرله ـ قراللرله متساویاً وبعضاً آنلرك دخی فوقنده اوله‌رق تتوج ایتمش اولان صدر نشینان نصرانیتی کوردکلری زمان خرستیان نفوذیله متحرك ومنجذب اولمشلردی [١] مسلمان حیات وتفکراتیله یوماً بعد یوم وقوعه کلن تماس و ارتباطك تأثیراتی دخی بوحالده انضمام ایتمك لازم کلور . ایشته بوکبی برتماسك تأثیریله ایدی‌که اون ایکنجی قرن میلادیده نسطوری محررلرندن بری ـ یعنی ماری بن سلیمان ـ حضرت محمدك وخلفاسنك اسملرینی ذکر ایدرکن آنلر حقنده رحمت ربانیه‌یه دال اولان کلمات دخی علاوه ایدر وخلیفه عمر ابن عبدالعزیز حقنده جناب حقدن سلامت ومرحمت نیاز ایلردی . زمانمزك آوروپالی میسیونه‌رلری انکلیز اشغالی آلتنده بولنان مصرده‌کی معارف عمومیه‌اصولندن شکایت صددنده « حکومت مکتبلرنده خرستیان طلبه‌نك مسلمان چوجقلرینه قرأن وعلم دین حقنده درسلر ویرلدیکی صره‌لرده ـ آیریجه محللر بولنمامسندن طولایی ـ عین درسخانه‌ده قاله‌رق او درسلری

[١] مه‌ری وه‌یل نام انکلیز مؤلفنك The Conversion of the Nothern Nations عنوانیله شمالی آوروپا ملتلرینك تنصرلری حقنده‌کی کتابندن .

استماع ضرورتنده براقلملرینی » ایلری سورمشلردر. میسیونه‌رلر بو حالك مسلمان طلبه ایچون خرستیان آرقداشلری اوزرینه برنفوذ تفوق بخش ایده‌جکنه ذاهب اولمشلردر. فی‌الواقع مصرك بویوك مفتیسی شیخ عبدونك الك عزملی سالکلرندن بریسی‌ده قاهره‌نك طبیه مکتبنده‌کی قبط خرستیانلری طلبه‌سندن ایدی. بوگنج خرستیان، مکتبك ساعات مخصوصه‌سنده مسلمان طلبه‌ایچون ویریلن موعظه‌نك استماعیله متأثر اولمش واسلامه کلمشدر.

لکن گرك اسلامیت، گرکسه نصرانیت ایچون اولسون تبدیل دین ماده‌لرینك جمله‌سنده بوگبی مقاصدی گوسترمك پك آز برحکمی حائزدر و ــ نفوذی داها ممتاز بروصف دینی‌یی احتوا ایدن ــ اسلامیتك حیات تبشیریه‌سنده‌کی عوامل سائره‌یی نظردن دور طوتمقلغمزه سبب اوله‌ماز. بونلرك باشلیجه‌سی اسلامیت سالکلرینك حیات متقیانه‌لرنده‌کی نفوذدر. اسلامیته هردرلو مناهینك اجراسنه مساعد برپرده نظریله باقمغه آلیشمش اولان برعنصر نصرانیته غریب گورنمکله برابر ینه برحقیقت محضه بولندیغی اوزره ازمنهٔ قدیمه‌ده مسلمان هیئت اجتماعیه‌لری ایله تماسه گلمش اولان برچوق خرستیانلر اوهیأت اجتماعیه‌ده گوریلن فضائلك مشاهده‌سیله درین برحس تأثیر اکتساب ایلمشلردی. اجنبیلره و سیاحلره او درجه‌ده مؤثر گلنجه آرتق بو فضائلك آنلرله هردم تماسده بولنان غیر مؤمنلر اوزرنده برنفوذ جاذبه‌دار حاصل ایلیه‌جکنه شبهه قالماز. اهل صلیب ادبیاتی او قبیل مسلمان فضائلنك تقدیراتنی بالغاً مابلغ احتوا ایدر؛ دیگر طرفدن دخی عثمانلی تورکلری آوروپا طوپراغی اوستنده‌کی حاکمیت قدیمه‌لری ایچون، پك چوق خرستیانلری اجرای مدح وایفای شکرانه مجبور براقمشلردی.

عالم اسلامده‌کی فعالیت ارشادیه‌یه خادم الیوم باشلیجه ایکی عامل واردر: بونلردن برنجیسی اون سکزنجی قرن ختامنده وهابی حرکات اصلاحیه‌سی ایله ظهوره گلن تجدد حیات دینیه‌در. واقعا بویکی حرکت، نجد حدودینك خارجنده هر درلو سیاسی معنیدارلغنی چوقدن غائب ایتمش ایسه‌ده تجدد دینی صفتیله نفوذی ــ حتی بوگون بیله ــ بوتون آفریقاده، هندستانده ومالهٔیا جزایر مجتمعه‌سنده حس ایدلمکده وعالم اسلامده پك قوتلی نفوذلرله همدرجه صاییله‌

بیله‌جك بر طاقم حركات تولید ایلمكده‌در. مسلمانلرك تشبثات حاضرهٔ تبشیریه‌لری ایله مذكور تجدد دینی حركاتنك نه قدر قریبتله علاقه‌دار بولندیغنی صحایف سابقه‌ده ذكر ایلمش ایدك. بونك فورانه كتوردیكی آتشین بر عزم دیندارانه، مؤسسات موجودهٔ دینیه‌یه القا ایلدیكی حیات جدیده، علم الٓهیات تحصیلنه واعمال عبادت وتقوا تشكیلاتنه ویرمش اولدیغی قوهٔ محركه اسلامیتك جبلی اولان روح اهتدا جویانه‌سنك متیقظ وذی حیات طوتلمسنه خادم اولمشلردر.

بو حركت اصلاحیه‌نك یاننده ـ وفقط آكا تمامیله ضد بر وضعیتی حائز ـ دیگر بر حركت داها مشاهده‌در. بو ضدیت اوصافی بیان ایچون یالكز بر نقطه عرض ایده‌لم كه برنجی حركت آوروپا مدنیتنه شدتله مخالف اولدیغی حالده ایكنجیسی افكار جدیده‌یه خیلی موافقدر. بو افكار موجبنجه عالم اسلامك حسیات آتیه‌سنی كوسترر؛ یعنی اتحاد اسلام حركتیكه بوده دنیانك بوتون اقوام اسلامیه‌سنی بر رابطهٔ مشتركهٔ مخادنت ایله بر برینه باغلامق مقصدینی استحصاله ساعیدر. بو ایكنجی حركت هیچ بر وجهله برنجیسی قدر معنیدار اولمامقله برابر او بابده‌كی میلان افكار، افعال تبشیریه‌یه بر قوهٔ محركه بخش ایلر. حیاتده بالفعل بوتون مؤمنلرك اخوتی مفكوره‌سنی میدان تحققه چیقارمغه چالیشمق دین اسلامك مفكورهٔ متجانسه‌سی اوزرنده تأثیرینی كوسترر وملتلر آره‌سنده جاری اوله‌بیله‌جك بر وحدت متوسعه وحیات مشتركه فكری مؤمنلرك قلبلرینی روحلاندیرر وغیر مسلملره قارشو خطابده كندیلرینه جسارت بخش اولور.

بو ایكی حركتك اسلامك حیات تبشیریه‌سی اوزرنده داها نه‌دورلو نفوذه مالك اوله‌جغی آنجق استقبالك آهسته صورتده كوستره‌بیله‌جكی بر شیدر. مع هذا بونلرك حال حاضرده‌كی فعالیتی اسلامیتك ذی حیات اولدیغنك وزنده‌لكنك برهانیدر. اسلامیتك جهد روحانیسی ـ اویله اكثریا ادعا ایدلدیكی كبی ـ قدرت سیاسیه‌سنه باغلی دكلدر؛ بالعكس قوهٔ سیاسیه وشوكت دنیویه‌سنك ضیاعی بر چوق یرلرده داها عالی اوصاف روحانیه‌نك تجلیسنه خادم اولمش وبو حال ایسه فعالیت ارشادیه‌نك اك حقیقی مشوقلرندن بری بولنمشدر. اسلامیت، تصادف ایدیلن غلاكتك نصل اداره ایدیله‌بیله‌جكنی اوكرنمشدر. شوكت دنیویه‌نك سقوطی

ایسه بو دیانتك زوالنی انتاجه دلالت ایتمکدن چوق اوزاق بولندقدن باشقه خرستیان حاکمیتلری آلتنده الك چوق زمان قالمش اولان مسلمان مملکتلرینك اعمال اهتدائیه اوغورنده الك فعال بولنملری پك معنیداردر . هندستان ایله مالهیا مسلمانلری دین اسلامك توسع وتعالیسنده ـ تورکیا ویا مراکشده هیچ‌ده امثالی کورلمین ـ برجهد وشوق ارائه ایلمکده‌درلر .

ختام

فهرست